



# ZESZYTY sądecko-spiskie

Nowy Sącz, Stará Ľubovňa 2017

Tom 10

# Sandecko-spišské ZOŠITY

Nowy Sącz, Stará Ľubovňa 2017

Zväzok 10



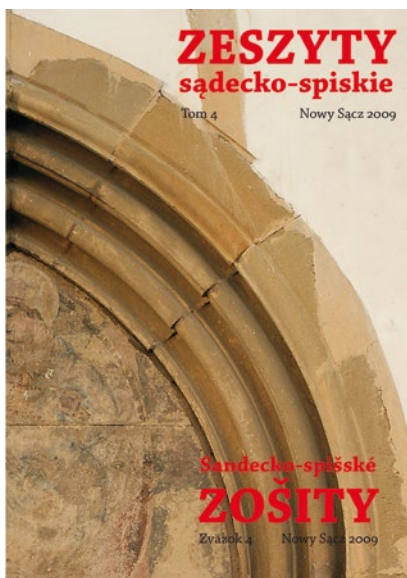
1



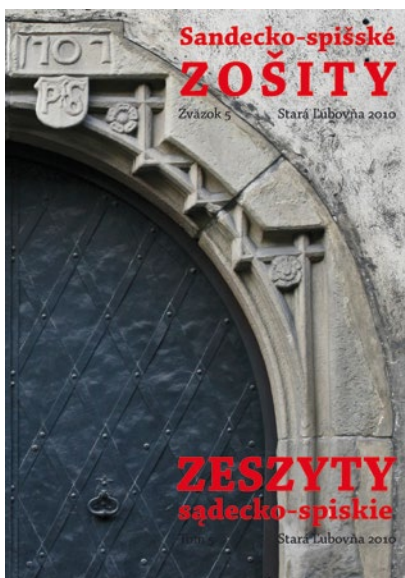
2



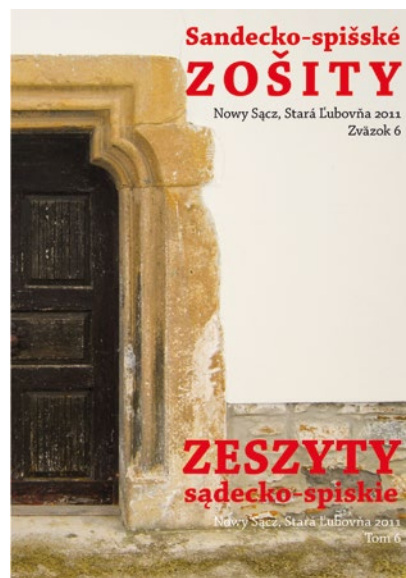
3



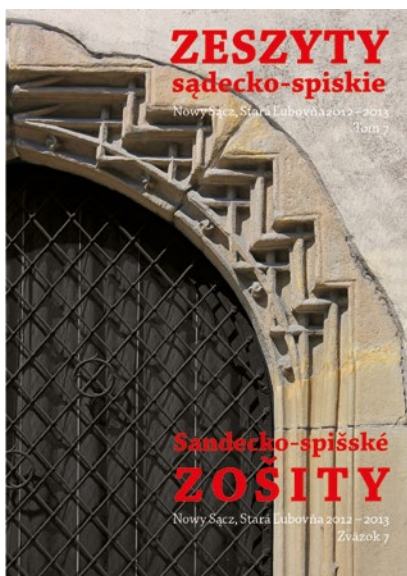
4



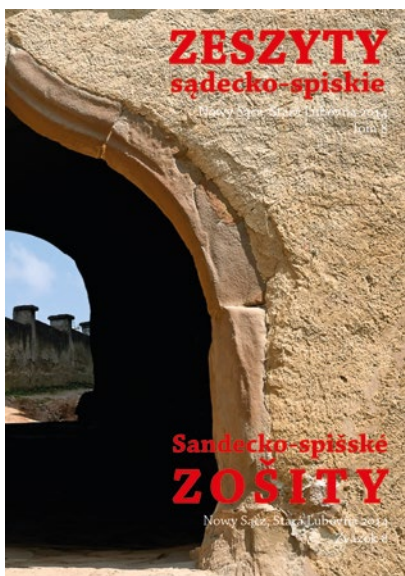
5



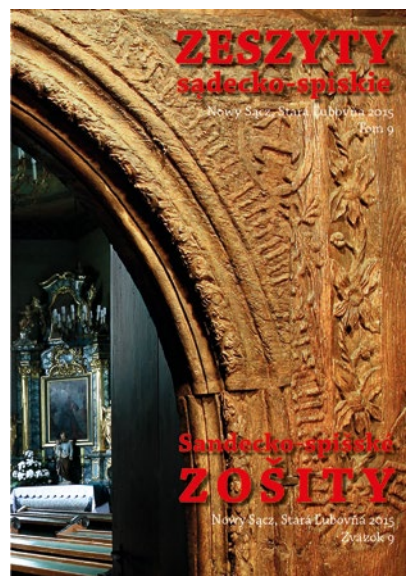
6



7



8



9



Kolegium redakcyjne/Redakčná rada:  
**Dalibor Mikulík**  
redaktor naczelny/šéfredaktor  
**Robert Ślusarek**  
zastępca redaktora naczelnego/zástupca šéfredaktora  
**Anna Wideł**  
sekretarz/tajomníčka

Redaktorzy/redaktori:  
**Andrzej Długosz**  
**Piotr Drożdżik**  
**Františka Marcinová**  
**Leszek Migrała**  
**Danuta Plata**  
**Barbara Rucka**  
**Beata Wierzbicka**  
**Peter Žarnovský**

Rada Naukowa/Vedecká rada:  
**prof. Dr. hab. Ewa Danowska**  
**prof. Martin Homza, Dr.,**  
**doc. PhDr. Margita Jágerová, PhD.**  
**prof. Dr. hab. Wojciech Kudyba**  
**prof. Dr. hab. ks. Józef Marecki**  
**prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.**

Redakcja tekstów w języku polskim/redakcia textov v poľskom jazyku:  
**Leszek Migrała**

Redakcja tekstów w języku słowackim/redakcia textov v slovenskom jazyku:  
**Františka Marcinová, Peter Žarnovský**

Projekt graficzny/Grafická úprava:  
**Piotr Hrehorowicz, Inter Line SC, Kraków**

Skład i łamanie/Sadzba a zalomenie:  
**Piotr Hrehorowicz, Małgorzata Punzet, Inter Line SC, Kraków**

Korekta/Korektúra:  
tekstów polskich/poľských textov  
**Leszek Migrała**  
tekstów słowackich/slovenských textov  
**Anna Ilečková**

Tłumaczenia na język polski/Preklady do poľského jazyka:  
**Tomasz Wicik**

Tłumaczenia na język słowacki/Preklady do slovenského jazyka:  
**Tomasz Wicik**  
**Irena Sikora-Chmielewska**

Tłumaczenia na język angielski/Preklady do anglického jazyka:  
**Małgorzata Walczak, Letterman, Kraków**  
**Jazyková škola Target Stará Ľubovňa**

Druk/Tlač:  
**Drukarnia Goldruk**  
33-300 Nowy Sącz, ul. Kościuszki 28

© 2017 Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni

ISBN 978-83-89989-82-6

Fotografia na okładce/Foto na obálke:  
Portal z kościoła pw. św. Jakuba w Lewoczy  
Portál kostola sv. Jakuba v Levoči  
**Piotr Drożdżik**

Adres redakcji/Adresa redakcie:  
**Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu**  
**33-300 Nowy Sącz, ul. Lwowska 3**  
**tel. +48 18 443 77 08**  
**faks +48 18 443 78 65**  
**www.muzeum.sacz.pl**



**725 rokov**  
**Staré Ľubovne**  
1292 - 2017

**Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni**  
**Zámocká 22, 064 01 Stará Ľubovňa**  
**tel. 00421-52-4322422**  
**fax 00421-52-4322302**  
**www.hradlubovna.sk**

# **ZESZYTY** **sądecko-spiskie**

Nowy Sącz, Stará Ľubovňa 2017

Tom 10

# **Sandecko-spišské** **ZOŠITY**

Nowy Sącz, Stará Ľubovňa 2017

Zväzok 10

Dalibor Mikulík, dyrektor,  
Lubovnianske múzeum –  
hrad v Starej Lubovni

Robert Ślusarek, dyrektor,  
Muzeum Okręgowe  
w Nowym Sączu

☛ Drodzy Przyjaciele, przedstawiamy Państwu jubileuszowe 10. wydanie międzynarodowego periodyku *Zeszyty Sądecko-Spiskie*. Muzeum Lubowelskie – Zamek w Starej Lubowli oraz Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu realizują ideę międzynarodowej współpracy przy wydawaniu tego periodyku od 2006 roku. Muzealnicy ze Starej Lubowli i Nowego Sącza chcieli i w dalszym ciągu pragną w tej formie prezentować bogactwo kulturowe i historyczne Ziemi Sądeckiej i Spiszu. Udowadniają swoje głębokie zaangażowanie w działalność muzealną, dzięki której zdobywają uznanie wśród specjalistów za udostępnianie naszego dziedzictwa kultury. A jeżeli ich wysiłki przekraczają granice regionu czy nawet państwa, działania te zasługują na jeszcze większy szacunek.

☛ Bardzo cieszymy się, że 10 wydań zeszytów jest materialnym wynikiem współpracy nie tylko dwóch instytucji kultury, ale także ich organów założycielskich. Województwo małopolskie i Preszowski kraj samorządowy potwierdziły w 2003 r. umowę o współpracy, która z dzisiejszego punktu widzenia nie była tylko formalnością. Nie przypadkiem na podpisanie umowy wybrano Zamek Lubowla będący ważnym miejscem dla prezentacji stosunków i współpracy słowacko-polskiej. Przykładem dobrych kontaktów są długofalowe (24 lata), przynoszące korzyści dla obu stron działania Muzeum Lubowelskiego – Zamku w Starej Lubowli i Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu na polu kultury, turystyki i wzajemnych kontaktów.

☛ *Zeszyty Sądecko-Spiskie* udostępniają swoje łamy dla historyków, archeologów, etnologów i popularyzatorów historii, aby ci mogli w ciekawy sposób przybliżyć bogatą, często do dziś nie odkrytą przeszłość obu odwiecznych sąsiadów za-

mieszkujących te historyczne regiony. Jesteśmy dumni z tego, że przez te 10 lat istnienia zeszytów podnoszono jakość ich zawartości. Na stronach periodyku regularnie publikowane są artykuły poświęcone głównym działaniom muzealnym jak akwizycja, konserwacja i prezentacja eksponatów, działalność wystawowa i publikacje, ochrona i rekonstrukcja architektonicznego bogactwa kultury oraz działalność popularyzatorska.

☛ Zawartość niniejszy periodyku koncentruje się na dwóch wyjątkowych faktach z historii obydwu partnerskich miast. W 1292 roku, tj przeszło 725 lat temu, książę krakowski i król czeski Wacław II lokuje na prawie magdeburskim we wsi Kamienica nowe miasto, które później stanie się załążkiem Nowego Sącza. W tym samym roku, po raz pierwszy w źródłach pisanych, pojawia się wzmianka o miejscowości *Libenow*, identyfikowanej przez potomnych z nazwą własną Starej Lubowli

☛ Możliwość przygotowania słowa wstępnego do jubileuszowego, 10. już wydania *Zeszytów Sądecko-Spiskich* i możliwość wyrażenia podziękowania dla wszystkich twórców, redaktorów i autorów za ich merytoryczny, ale i bez wątpienia osobisty wkład – to dla mnie ogromny zaszczyt. W czasie tych dziesięciu lat w *Zeszytach* opublikowano 138 artykułów specjalistycznych i popularyzatorskich, które wzbogaciły wiedzę o regionach historycznych Spiszu i Ziemi Sądeckiej. Ta liczba naprawdę zasługuje na szacunek...

☛ Niech nowa strona tytułowa zeszytów przedstawiająca kolejny cenny zabytkowy portal z królewskiego miasta Levoča będzie także symbolicznym wstępem do świata bezcennych informacji o naszej przeszłości, która pomaga nam w zrozumieniu współczesności i zaplanowaniu lepszej przyszłości.

Dalibor Mikulík  
riaditeľ, Lubovnianske  
múzeum – hrad v Starej  
Lubovni

Robert Ślusarek  
riaditeľ, Muzeum Okręgowie  
w Nowym Sączu

☞ Milí priatelia, predstavujeme vám jubilejný 10. ročník medzinárodného zborníka Sandecko-spišské zošity. Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni a Oblastné múzeum v Nowom Saczy pristúpili v roku 2006 k realizácii myšlienky vydávať medzinárodný zborník s pravidelnou periodicitou. Múzejníci zo Starej Lubovni a Nowego Sacza chceli a naďalej chcú touto formou prezentovať kultúrne a historické bohatstvo regiónov Sandecko a Spiš. Poukazujú na to, ako príkladne sa venujú múzejným činnostiam, ktoré získavajú rešpekt v sprístupňovaní nášho kultúrneho dedičstva medzi odborníkmi. Ak navyše toto úsilie prekračuje hranice regiónu, dokonca štátu, je to o to významnejší počin.

☞ Máme radosť z toho, že 10. ročníkov zošitov je zhmotneným prvkom spolupráce nielen dvoch kultúrnych inštitúcií ale aj ich zriaďovateľov. Małopolské vojvodstvo a Prešovský samosprávny kraj potvrdili v roku 2003 zmluvu o spolupráci, ktorá sa dnes ukazuje nielen ako formálne gesto. Nie náhodou bol na podpis zmluvy vybraný hrad Lubovňa, ako významný bod na prezentáciu slovensko-poľských vzťahov a spolupráce. Príkladom dobre fungujúcich kontaktov sú dlhotrvajúce (24 rokov), obojstranne prospešné aktivity Lubovnianskeho múzea-hradu v Starej Lubovni a Oblastného múzea v Nowom Sączu na poli kultúry, cestovného ruchu a vzájomných stykov.

☞ Sandecko-spišské zošity pozoruhodným spôsobom dávajú priestor historikom, archeológom, etnológom a popularizátorom dejín priblížiť bohatú, často až doteraz neobjavenú minulosť oboch stáročných susedov žijúcich v týchto his-

torických regiónoch. Teší nás, že počas 10. rokov existencie zošitov dochádzalo k skvalitneniu ich obsahu. Na ich stránkach sa pravidelne objavujú príspevky venujúce sa hlavných múzejným činnostiam (akvizícia, ošetrovanie zbierkových predmetov, prezentácia zbierkového fondu, expozično-výstavná a publikačná činnosť, ochrana a obnova nehnuteľného kultúrneho bohatstva a popularizačná činnosť).

☞ Obsah tohto vydania sa sústreďuje na dve mimoriadne skutočnosti z dejín obidvoch partnerských miest. V roku 1292, tj pred viac ako 725 rokmi, krakovský knieža a český kráľ Václav II. v dedinke Kamienica založil na magdeburskom práve nové mesto, ktoré sa neskôr stalo zárodkom Nového Sonča. V tom istom roku, v písomných prameňoch je prvá zmienka o lokalite *Libenow*, identifikovanej budúcimi generáciami s vlastným názvom Stará Lubovňa.

☞ Je nám potešením, že môžeme prispieť úvodným slovom do jubilejného už 10. vydania Sandecko-spišských zošitov a poďakovať sa zostavovateľom, všetkým editorom a autorom za ich odborný a bezpochyby i osobný vklad. Počas desiatich rokov bolo v zborníku uverejnených 138 odborných, ale aj popularizačných príspevkov, ktoré obohatili poznatky o historických regiónoch Spiš a Sandecko. A to je úctyhodné číslo...

☞ Nech nová titulná strana zošitov, s vyobrazením ďalšieho vzácneho historického portálu z kráľovského mesta Levoča, je aj symbolickým vstupom do sveta cenných informácií o našej minulosti, ktorá nám takto dáva šancu spoznať našu prítomnosť a plánovať si lepšiu budúcnosť.

☛ Toto vydanie Sandecko-spišských zošitov má prívlastok jubilejný, keďže vychádza desiatykrát. Tento vlastivedný časopis o historických územiach Sandecka a Spiša je výsledkom dlhotrvajúcej a tvorivej spolupráce medzi Ľubovnianskym múzeom a Oblastným múzeom v Nowom Sączu. Množstvo odborných, vedeckých článkov nám odкрýva zaujímavé historické fakty a súvislosti, ktoré nám umožňujú lepšie poznať nielen našu minulosť, ale prispievajú aj k vzájomnému poznávaniu a porozumeniu medzi ľuďmi žijúcimi na slovensko-poľskom pohraničí.

☛ Tento rok je významný aj tým, že mesto Stará Ľubovňa a naše partnerské mesto Nowy Sącz si pripomína 725. výročie od prvej písomnej zmienky. Stáročné susedstvo historických miest sa vyznačovalo množstvom vzájomných politických, hospodárskych i kultúrnych kontaktov. Na históriu našich miest môžeme byť právom hrdí a nepochybne bude predmetom bádania a skúmania odborných pracovníkov oboch múzeí, ako aj iných odborníkov z oboch krajín.

☛ Na záver sa chcem poďakovať členom redakčnej rady a autorom článkov za ich hodnotnú prácu a vyjadriť presvedčenie, že tento desiaty zväzok spoločne vydaných historických štúdií nájde pozitívny ohlas nielen medzi odborníkmi, ale aj u širokej verejnosti v Poľsku a na Slovensku.

☛ Niniejsze „Zeszyty Sądecko-Spiżskie” świętują swoją 10. edycję. Czasopismo o historii ziemi sądeckiej i Spiszu jest wynikiem długoletniej, twórczej współpracy między Muzeum Lubowelskim a Muzeum Okręgowym w Nowym Sączu. Wiele artykułów odkrywa przed nami ciekawe fakty i kontekst historyczny, umożliwiając nam lepsze poznanie naszej przeszłości oraz przyczyniają się do wzajemnego poznania i zrozumienia między mieszkańcami pogranicza słowacko-polskiego.

☛ Ten rok jest ważny także z tego powodu, że Starą Lubowlą i nasze miasto partnerskie Nowy Sącz obchodzą 725-lecie. Wielowiekowe sąsiedztwo naszych miast to także okres wzajemnych kontaktów politycznych, gospodarczych i kulturowych. Możemy być naprawdę dumni ze swojej historii, która pozostaje przedmiotem badań i dociekań naukowych.

☛ Pragnę podziękować członkom redakcji i autorom artykułów za ich wartościowy wkład, chcę także wyrazić przekonanie, że dziesiąty tom wspólnie wydawanych studiów historycznych zostanie pozytywnie przyjęty nie tylko przez specjalistów, ale także przez szersze grono czytelników w Polsce i na Słowacji.



« Dziesiąte wydanie „Zeszytów Sądecko-Spiskich”... Jubileusz skromny, ale ważny i znaczący. Jestem wiernym czytelnikiem „Zeszytów” od pierwszego numeru. To kopalnia wiedzy o nas, o naszych przyjaciółach zza miedzy, naszej wspólnej historii, Polaków i Słowaków podobieństwach i różnicach. Nie do przecenienia są ciekawostki, jakie w każdym numerze serwują nam redaktorzy wydawnictwa. Ocenę wartości naukowej pozostawiam fachowcom, ale sądzę, że są to najwyższe noty. Dla mnie „Zeszyty” są dopełnieniem ogromnej przepaści, do jakiej doprowadziła granica, która dzieliła nas niemal wyczuwalnym murem przez dziesiątki lat. Każdy, wspólnotowy, polsko-słowacki projekt witam z radością. Upewniam redaktorów, iż na „Zeszyty” czekają nie tylko muzealnicy, zawodowi historycy, ale także miłośnicy dziejów i zwyczajni smakosze knedliczków z gulaszem (węgierskim) z naszej strony nieistniejącej – na szczęście – granicy. To znamienne, że Stara Lubowla pisze swoją historię – podobnie jak Nowy Sącz od 1292 r., a partnerskie relacje obu miast należą do jednych z najdłuższych. Nie mogę nie zauważyć i podkreślić niezwyklej staranności wydawnictwa, jego znakomitej strony graficznej i edytorskiej. Nadto „Zeszyty” ukazują się w języku polskim i słowackim, co dla wielu czytelników na Sądecczyźnie jest dodatkową wartością, bo pozwala im obcować z językiem Ludovíta Štúra. Jeśli mogę zasugerować Redakcji, to proponuję nowy dział w „Zeszytach”, dział literacki. I tu przeszłość i teraźniejszość – choćby tylko z naszych regionów – bogata jest w wydawnictwa warte zauważenia i popularyzacji. Redakcji, redaktorom, lubowlańskim i sądeckim muzealnikom życzę wytrwałości, konsekwencji w działaniach i kolejnych jubileuszowych wydań.

« Desiate vydanie Sandecko-spišských zošitov... Skromné jubileum, avšak dôležité a významné. Som verný čitateľ zošitov od prvého čísla. Je to pokladnica vedomostí o nás, o našich priateľoch z blízkeho susedstva, o našich spoločných dejinách, podobnostiach a rozdieloch medzi Poliakmi a Slovákmi. Nezanedbateľné sú aj zaujímavosti a novinky, ktoré nám v každom čísle zošitov ponúkajú redaktori. Posudenie vedeckej hodnoty a obsahu ponechávam odborníkom, avšak sa domnievam, že je najvyššie. Zošity sú pre mňa zaplnením hlbokej priepasti, k akej doviela hranica, ktorá nás rozdeľovala a ktorá bola desiatky rokov takmer cíteľným múrom. Víтам s radosťou každý európsky, poľsko-slovenský projekt. A redaktorov uistujem, že na zošity čakajú nielen múzejníci, historici, ale aj milovníci dejín a obyčajní gurmáni, ktorí si radi pochutnávajú na maďarskom guláši s knedľou na našej strane pomyslenej hranice, ktorá v skutočnosti nastastie už neexistuje. Je dôležité, že Stará Ľubovňa píše svoje dejiny – podobne ako Nový Sącz – od roku 1292, a partnerské vzťahy oboch miest patria k najdlhším. Nemôžem si nevšimnúť a nezdôrazniť aj neobvyklú a perfektnú starostlivosť pri vydávaní zošitov, tak po stránke edičnej, ako aj grafickej. Okrem toho zošity vychádzajú v jazyku poľskom a slovenskom, čo pre mnohých čitateľov na Sandecku je pridanou hodnotou, pretože majú sa takto možnosť stykať s jazykom Ludovíta Štúra. Ak niečo môžem redakcii poradiť, tak by som navrhol zriadenie v zošitoch novej rubriky, venovanej literatúre. Aj v tejto oblasti minulosť a prítomnosť, hoci len našich regiónov, je bohato zastúpená v rôznych publikáciách a knihách, ktoré stoja za povšimnutie a popularizáciu. Redakcii, redaktorom, Ľubovnianskym a sandeckým múzejníkom prajem vytrvalosť a dôslednosť v ich práci a ďalšie jubilejné vydania zošitov.

# Spis treści/Obsah

Dalibor Mikulík Robert Ślusarek	Wstęp ..... 4 Úvod..... 5
Luboš Tomko	Úvod/Wstęp ..... 6
Ryszard Nowak	Wstęp/Uvod ..... 7

## Artykuły i materiały/Články a materiály

Mária Hudáková Zuzana Kasenčáková Marta Kučerová	Svedectvá najstaršej minulosti ..... 12 Świadectwa najstarszej przeszłości ..... 19
Szymon Supełcki	Rekonstrukcja dokumentu lokacyjnego Nowego Sącza z 8 listopada 1292 roku ..... 20 Rekonštrukcia zakladacej listiny mesta Nový Sonč z 8. novembra 1292. .... 24
Szymon Supełcki	Pieczenie Waclawa II z dokumentu lokacyjnego Nowego Sącza ..... 24 Pečať Václava II. zo zakladacej listiny Nového Sonča ..... 28
Vladimír Olejník	Stará Ľubovňa od osídlenia v stredoveku do roku 1412 ..... 29 Stara Lubowla od zasiedlenia w średniowieczu do 1412 r. .... 39
Beata Wierzbicka	Przywileje królewskie Nowego Sącza ..... 40 Privilégiá pre mesto Nový Sonč ..... 44
Piotr Wierzbicki	Najstarsze źródła do historii zamku sądeckiego ..... 45 Najstaršie pramene k dejinám sondeckého zámku ..... 52
Bartłomiej Urbański	Archeologiczne badania ratunkowe przy dawnym Domu Kapelana w klasztorze Klarysek w Starym Sączu w 2012 roku ..... 53 Archeologické, záchranné výskumné práce pri dávnom Dome kaplána v kláštore klarisiek v Starom Sonči v r. 2012 ..... 61
Peter Žarnovský	Vybrané kapitoly z dejín Starej Ľubovne. Stará Ľubovňa v 16. storočí ..... 62 Wybrane rozdziały z historii Starej Lubowli. Stara Lubowla w XVI wieku. .... 69
Ewa Danowska	Sandecjana w zbiorach rękopiśmiennych Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie ..... 70 Sandeciana v rukopisných zbierkových fondoch Vedeckej knižnice PAD a PAN v Krakove ..... 79
Františka Marcinová	Dejiny mesta Stará Ľubovňa 1772 – 1876. Politicko-správna situácia na území Starej Ľubovne ..... 80 Historia miasta Stara Lubowla 1772–1876. Sytuacja polityczno-administracyjna na terenie Starej Lubowli ..... 84
Eduard Laincz	Stará Ľubovňa v medzivojnovom období 1918 – 1938. Vybrané aspekty jej historického vývoja ... 85 Stara Lubowla w okresie międzywojennym 1918–1938 (Wybrane aspekty jej rozwoju historycznego) . . 96
Monika Pavelčíková	Čas ľudský.... Atmosféra života nášho mesta v časoch minulých ..... 97 Czas ludzki... Atmosfera życia naszego miasta w dawnych czasach ..... 105
Leszek Migrała	Najważniejsze daty w historii Nowego Sącza ..... 106 Najdôležitejšie dátumy v dejinách Nového Sonča ..... 113

# Wspomnienia, pro memoria, komunikaty/ Spomienky, pro memoria, správy

<b>Anna Totoń</b>	<b>Zaczęłam malować, aby zapamiętać o nieszczęściu</b> ..... 116 <b>Začala som maľovať, aby som zabudla na nešťastie</b> ..... 119
<b>Anna Wideł Wojciech Śliwiński</b>	<b>Pro memoria</b> ..... 120
<b>Margita Jágerová</b>	<b>Ján Olejník (1921 – 2017)</b> ..... 122 <b>Jan Olejník (1921–2017)</b> ..... 123
<b>Elena Vranovská</b>	<b>Spomienka na Michala Murcka (1940 – 2016)</b> ..... 124 <b>Michal Murcko in memoriam (1940–2016)</b> ..... 125
<b>Dalibor Mikulík</b>	<b>Lubovnianske múzeum – hrad (1956 – 2016). Naše – vaše múzeum jubiluje</b> ..... 125 <b>60 lat Muzeum Lubowelskiego – Zamek w Starej Lubowli</b> ..... 128
<b>Barbora Šumská</b>	<b>Maľované truhlice, svadobná výbava nevesty</b> ..... 129 <b>Malowane skrzynie, wiano panny młodej.</b> ..... 130
<b>Eduard Laincz</b>	<b>Princezné de Bourbon na hrade Ľubovňa</b> ..... 131 <b>Księżniczki de Bourbon na Zamku Lubowla</b> ..... 133
<b>Františka Marcinová</b>	<b>Chartula pictoria. Stará Ľubovňa, Ľubovniansky hrad a Ľubovnianske kúpele na starých pohľadniciach. Výstava na hrade Ľubovňa 24. 4. – 30. 9. 2016.</b> ..... 133 <b>Chartula pictoria. Stara Lubowla, Zamek Lubowla i uzdrowisko Ľubovnianske kúpele na starych widokówkach. Wystawa na zamku Lubowla 24.04. – 31.12.2016</b> ..... 136
<b>Jozef Balužinský</b>	<b>Križ – láska, sláva, moc a utrpenie. Tematická výstava na hrade Ľubovňa na sezónu 2017</b> ..... 137 <b>Krzyż – miłość, sława, siła i cierpienie. Wystawa na Zamku Lubowla 30.04. – 30.09.2017</b> ..... 142
<b>Olga Méhešová</b>	<b>Ohľadnutí za výstavami aneb K „partnerství“ Ľubovňanského múzea a Muzea regionu Valašsko</b> ..... 143 <b>Spojrzenie wstecz na wystawy albo O partnerstwie Muzeum Lubowelskiego i Muzeum Regionu Morawskiej Wołoszczyzny</b> ..... 145
<b>Peter Žarnovský</b>	<b>Výstava „Hrad Ľubovňa ako sídlo spišského zálohu“</b> ..... 146 <b>Wystawa „Zamek Lubowla jako siedziba zastawu spiskiego”</b> ..... 147
<b>Beata Wierzbicka</b>	<b>Projekt „Polonica w zasobach Archiwum Państwowego w Lewoczy” – III etap</b> ..... 148 <b>Projekt „Polonica vo fondoch Štátneho archívu v Levoči III. etapa“</b> ..... 148
<b>Beata Wierzbicka Joanna Hołda</b>	<b>Projekt „Kulturotvórcze znaczenie jarmarków i targów na Sądecczyźnie – badania i popularyzacja”</b> ..... 148 <b>Projekt „Kultúrnotvorný význam jarmokov a trhov v oblasti Nového Sonča – výskum a popularizácia“</b> ..... 149
<b>Jozef Balužinský</b>	<b>Múzeum pre všetkých, konferencia venovaná sprístupňovaniu múzeí a galérií znevýhodneným skupinám obyvateľstva</b> ..... 150 <b>„Muzeum dla wszystkich”. Wystawa poświęcona udostępnianiu muzeów i galerii osobom niepełnosprawnym</b> ..... 151

## Bibliografia/Bibliografia

<b>Anna Wideł</b>	<b>Spis tekstów – „Zeszyty Sądecko-Spiskie” (ZSS) I – IX</b> ..... 154
<b>Františka Marcinová</b>	<b>Obsah – „Sądecko-spišské zošity“ (SSZ) I – IX</b> ..... 154

Artykuły i materiały/  
Články a materiály

**Mária Hudáková**

**Zuzana Kasenčáková**

**Marta Kučerová**

**Szymon Sułeczki**

**Vladimír Olejník**

**Beata Wierzbicka**

**Piotr Wierzbicki**

**Bartłomiej Urbański**

**Peter Žarnovský**

**Ewa Danowska**

**Františka Marcinová**

**Eduard Laincz**

**Monika Pavelčíková**

**Leszek Migrała**

**Mgr. Zuzana Kasenčáková**  
Lubovnianske múzeum –  
hrad Stará Ľubovňa

Absolvovala štúdium archeológie na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Od roku 2014 pracuje v Lubovnianskom múzeu – hrade v Starej Ľubovni na úseku archeológie a svoju odbornú činnosť sústreďuje na realizovanie archeologických výskumov na hrade Ľubovňa a v okrese Stará Ľubovňa.

**Mgr. Marta Kučerová**  
Múzeum Kežmarok

Výštudovala archeológiu na Katedre praveku a včasného stredoveku FiF UK v Bratislave. Venuje sa prospekcii archeologických nálezísk, terénnym archeologickým výskumom vyvolaným stavebnou činnosťou prednostne na území okresu Kežmarok a odbornému spracovaniu archeologických nálezov získaných z archeologických výskumov realizovaných múzeom v Kežmarku.

**Mgr. Mária Hudáková**  
Múzeum Spiša v Spišskej  
Novej Vsi

Študovala FiF UK v Bratislave, po ukončení štúdia nastúpila ako archeologička v Lubovnianskom múzeu a v súčasnosti pôsobí v Múzeu Spiša v Spišskej Novej Vsi.

Dejinný obraz územia Starej Ľubovne by nebol úplný bez poznania archeologických prameňov. Ich význam pre jednotlivé obdobia je rôzny. Pre najstaršie obdobie sme výlučne odkázaní na archeologické nálezy, pre mladšie obdobie sú k dispozícii okrem archeologických aj historické pramene. Tie sa vzájomne dopĺňajú v zmysle zásady, ktorú sformuloval už František Vítazoslav Sasiněk, že svedectvom o dejinách toho-ktorého národa nie sú len písomné pramene, ale i pamiatky hmotnej kultúry, lebo „žriedla dejín nie sú len v písomných, lež i v nepísaných pamiatkach uložené“.<sup>1</sup>

Počiatky intenzívnejšieho záujmu o archeologické pamiatky možno klásť do 18. – 19. storočia, kedy vznikali rôzne učené spoločnosti, zbierkové predmety sa sústreďovali v zbierkach a školských kabinetoch. Zakladali sa muzeálne spoločnosti, ktoré združovali záujemcov o starú históriu. Jej členovia objavili mnohé archeologické náleziská, z ktorých prinášali prvé archeologické pamiatky. Popritom vznikali aj súkromné zbierky, z ktorých sa niektoré neskôr stali základom archeologických expozícií v múzeách a iné sa stratili. Svedkami tohto diania sme aj na Spiši. Predovšetkým zástupcom miestnej inteligencie vďačíme za zachranu a objavenie mnohých archeologických lokalít. Veľký význam bol pripisovaný jaskynným náleziskám, kde sa často nachádzali kosti vyhynutých zvierat. V povestiach tieto jaskyne vystupujú ako „dračie jaskyne“ pre nezvyčajnú veľkosť objavených kostí.

Hoci z územia Starej Ľubovne nemáme správy o archeologických nálezoch a výskumoch z 18., ba ani z 19. storočia, jej širšie okolie neuniklo pozornosti vtedajších bádateľov. V okrese Stará Ľubovňa sa nachádza bradlový útvar Haligovských skál, v ktorom je situovaná známa „dračia jaskyňa“ – jaskyňa Aksamitka,<sup>2</sup> nazývaná aj Mliečna diera. V 17. storočí o existencii drakov málokto pochyboval a vieru v ich jestvovanie umocňovali výpovede očitých svedkov. J. P. Hain<sup>3</sup> jaskyňu osobne preskúmal a vyzdvihol „dračie“ kosti, ktoré boli v 18. a 19. storočí na základe jeho nákrasov identifikované ako kosti jaskynného medveďa.<sup>4</sup> Prvý väčší výskum realizoval v roku 1874 Mathias Badányi,<sup>5</sup> ktorý zachytil v jaskyni stopy po pravekom a stredovekom osídlení.<sup>6</sup> K najvýznamnejším nálezom patrí rozlomený hrot zo sobieho parohu, ktorý je dosiaľ najstarším dôkazom o osídlení Zamaguria v staršej dobe kamennej<sup>7</sup> a prisudzovaný je kultúre magdalénien.<sup>8</sup> Výskum Mathiasa Badányiho sa zároveň radí k najstarším speleoarcheologickým výskumom vo vtedajšom Uhorsku.<sup>9</sup> K perspektívnym jaskyniam v okrese Stará Ľubovňa patrí Zbojnická jaskyňa (Haligovce) a tiež Jaskyňa na úpätí Holice (Lesnica) s doloženým osídlením z mladšej až neskorej doby bronzovej.<sup>10</sup>

V širšom okolí Starej Ľubovne nachádzame stopy po prítomnosti bratříkov na tomto území v nepokojnom období 15. storočia, s ktorým súviselo budovanie provizórnych fortifikácií.<sup>11</sup> Tak ako jaskyňa Aksamitka je spájaná s pobytom bratříckych vojsk, tak na polohe Virkolačka<sup>12</sup> pri Veľkom Lipníku je doložená existencia strážneho stanovišťa.<sup>13</sup> Nie je vylúčené lokalizovanie ďalších strážnych opevnení pozdĺž v stredoveku dôležitej trasy medzi Spišskou Starou Vsou a Starou Ľubovňou.<sup>14</sup>

Tento krátky exkurz do dejín výskumu významných archeologických nálezísk sme si dovoľili uviesť ako príklad toho, ako charakter nálezov a prírodné danosti mohli v dávnejšej minulosti podmieňovať záujem o archeologické lokality. Na dokreslenie si uvedme v tejto súvislosti správu týkajúcu sa neďalekej obce Lacková, kde sa na lúke Lesíky, tzv. Vlčia jama, v roku 1932 mal počas poľovačky objaviť mohylový násyp s priemerom 50 – 60 m.<sup>15</sup>

Terasy rieky Poprad neposkytovali také lákavé podnety a pritom práve ony skrývajú najstaršie stopy pravekých ľudí na území chotára Starej Ľubovne. Od 50. rokov 20. storočia tu bolo objavených viacero polôh (nálezísk), ktoré svedčia o pohybe pravekých lovcov týmto územím na sklonku staršej doby kamennej. V roku 1959 preskúmal nálezisko v polohe Zadnie potoky Ladislav Bánesz,<sup>16</sup> ktorý sa prieskumom vo vtedajšom okrese Stará Ľubovňa venoval koncom 50. a začiatkom 60. rokov 20. storočia. Neskôr Juraj Bárta opakovane v rokoch 1979 – 1982 preskúmal polohu Nad Štokom.<sup>17</sup> V roku 1989 uvádza Peter Roth do odbornej literatúry polohu Pod Štokom.<sup>18</sup> V súčasnosti sa výskumu paleolitických staníc v okolí Starej Ľubovne venuje pracovník Archeologického ústavu SAV Marián Soják, a to aj na báze medzinárodnej spolupráce.<sup>19</sup>

Ako vidno, od 70. rokov 20. storočia sa už intenzívnejšie rozvíja archeologické bádanie v Starej Ľubovni. Okrem spomínaných prieskumov paleolitických lokalít boli realizované prieskumy aj na iných polohách v chotári Starej Ľubovne a od 80. rokov 20. storočia sa uskutočnili viaceré výskumy v samotnom intraviláne, a to predovšetkým v súvislosti so stavebnou činnosťou v meste. Záchrané výskumy na stavbách na území Spiša v tom období boli doménou Františka Javorského<sup>20</sup> z vysunutého pracoviska Archeologického ústavu SAV v Spišskej Novej Vsi. František Javorský absolvoval viacero prieskumov na rôznych polohách v chotári Starej Ľubovne.<sup>21</sup>

Prvý dlhodobjší výskum bol realizovaný v roku 1971 na Lubovnianskom hrade pod vedením Dušana Čaploviča, na ktorom participoval s Michalom Slivkom.<sup>22</sup>

☐ Od roku 1988 pôsobil v Ľubovnianskom múzeu archeológ Peter Roth,<sup>23</sup> ktorý samostatne, ako aj v spolupráci s Pavlom Mišenkom realizoval viaceré výskumy na území Starej Ľubovne.<sup>24</sup> Peter Roth pokračoval vo výskume aj v období, keď už nepôsobil v Ľubovnianskom múzeu.<sup>25</sup> V tom čase sa záchranným výskumom súvisiacim so stavebnými aktivitami v meste sporadicky venoval aj Marián Soják.<sup>26</sup>

☐ Na výskumy Petra Rotha v historickom jadre mesta nadviazala Marta Kučerová z Múzea v Kežmarku.<sup>27</sup> V posledných rokoch pôsobili, resp. pôsobia v Ľubovnianskom múzeu archeologičky Mária Hudáková<sup>28</sup> (od roku 2011 do roku 2016) a Zuzana Kasenčáková<sup>29</sup> (od roku 2014), ktoré prevzali štafetu Petra Rotha a predstavujú sľubnú budúcnosť archeológie v Starej Ľubovni.

### Prehľad osídlenia v chotári Starej Ľubovne

☐ Územie Starej Ľubovne patrí k regiónom so silnou koncentráciou archeologických lokalít. Archeologické nálezy boli získané formou terénneho prieskumu (prospekcia, zber), sledovaním výkopových prác, ako aj záchrannými archeologickými výskumami (sondážny výskum) súvisiacimi najmä s intenzívnejšou stavebnou činnosťou od druhej polovice 20. storočia. Napriek množstvu realizovaných prieskumov a evidovaných lokalít je chotár Starej Ľubovne chudobný na nálezy zo starších dejinných období. Výnimku tvorí obdobie paleolitu (staršej doby kamennej), pričom bližšie datovateľné artefakty sa radia prevažne do jeho záverečného úseku. Územie Spiša bolo dokázateľne osídlené už pred vyše 100 000 rokmi v období stredného paleolitu praľuďmi neandertálskeho typu (*homo neanderthalensis*). Ich stopy nachádzame hlavne na travertínových lokalitách s výskytom minerálnych a termálnych prameňov.

☐ Obdobie stredného paleolitu (250000 – 40000 rokov pred Kr.) je známe dramatickými, striedavo sa meniacimi prírodnými scenériami, ktoré zasiahli do vývoja ľudskej populácie a jej kultúr. Podnebie sa všeobecne ochladilo a do strednej Európy sa už nedokázali vracieť teplomilné biotopy a zvieratá. Príroda sa tak vyvíjala vlastným spôsobom v rozpätí medzi subarktickou prírodou a prírodou mierneho pásma. Pôvodné periglaciálne zóny sa stále viac posúvali na sever. Lesostepné oblasti boli bohaté na množstvo biomasy, veľkých cicavcov, bylinožravcov a prostredie sa stalo vhodným pre rozvoj loveckej spoločnosti. Títo lovci a zberači na konci predposlednej doby ľadovej (risskej) a najmä v priebehu poslednej doby medziľadovej (riss/würmskej) postupovali za stádami pleistocennej vysokej lovnej zveri, typickej pre obdobie starších štvrtohôr, aj po terasách Popradu a jeho prítokov.

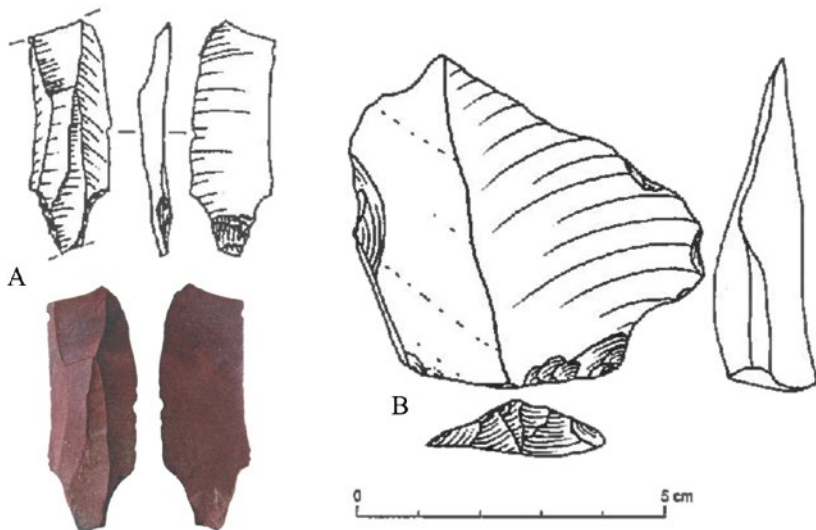
☐ Najbližšie, aj keď nie súveké, nálezy zo stredného paleolitu nachádzame v travertínoch vo Vyšných Ružbachoch a v Plavči.<sup>30</sup> Popri travertínových lokalitách sú známe tiež nálezy z otvo-

rených táborísk, ktoré sa rozkladali na vyvýšeninách a terasách v blízkosti vodných tokov. Územie Starej Ľubovne sa nachádza na pomyslenej trase pohybu loveckých skupín pozdĺž riečnych terás Popradu, preto neprekvapuje nález pseudolevalloisenskeho hrotu zo stredného paleolitu v polohe Pod Štokom II<sup>31</sup> a v budúcnosti nemožno vylúčiť ďalšie objavy z uvedeného obdobia.

☐ Aj keď mladšie paleolitické lokality na území Starej Ľubovne boli známe už od roku 1959, až prieskumy Mariána Sojaka<sup>32</sup> viedli k systematickejšiemu výskumu, ktorého cieľom bolo spresniť datovanie a charakter osídlenia. V roku 2003 bolo severovýchodne od mesta, južne od Podsadku na pravobrežnej terase rieky Poprad, na mieste príprav ťažby štrku zachytené ohnisko. Poloha bola označená názvom **Pod Štokom I**<sup>33</sup> a predznamenala ďalšie oveľa významnejšie nálezy. V bezprostrednej blízkosti polohy Pod Štokom I sa prieskumom podarilo objaviť sídlisko, resp. pozostatky výrobnej dielne z obdobia neskorého paleolitu (13000 – 9000 pred Kr.). Poloha na vyvýšenej terase rieky Poprad, asi 1,5 km severovýchodne od mesta Stará Ľubovňa, bola označená **Pod Štokom II**.<sup>34</sup> Na ploche 30 × 60 m sa podarilo prieskumom v rokoch 2003 a 2004 zachrániť 467 kusov štiepanej (kamennej) industrie vyrobenej z hnedého rádiolaritu, ktorý patrí, na rozdiel napr. od pazúrika, limnokvarcitu či obsidiánu, medzi lokálne spišské suroviny (z bradlového pásma Pienin). Dominovali úštepky, odštepky z masívnych jadier a načaté hľuzy, v menšom množstve sa vyskytli neretušované čepele (polotovary), zväčša so stopami primárneho opracovania jadra či s pôvodným povrchom. V dvoch prípadoch sa artefakty líšili materiálom – jedna čepeľ bola zhotovená z rádiolaritu, jedna hľuza s negatívmi čepeľi bola z patinovaného limnokvarcitu. Z nálezových okolností jednoznačne vyplýva, že išlo o výrobnú dielňu zameranú na produkciu masívnejších čepeľí z dvojpodstavových jadier. Čepele, kamenná industria príznačná pre neskorý paleolit, sa štiepali z vopred opracovanej suroviny do podoby jadra s dvomi podstavami tak, že čepele sa striedavo štiepali raz z jednej a raz z opačnej strany. Čepele nahrádzali funkciu dnešných nožov.

☐ O dielenskom charaktere lokality svedčia nájdené vyššie opísané artefakty, ktoré predstavujú odpad pri výrobe a nedokončené finálne výrobky. Hlavné znaky objavenej industrie ju umožnili bližšie zaradiť do okruhu magdalénienskej alebo gravettienskej kultúry.<sup>35</sup>

☐ Na prieskumy v rokoch 2003 a 2004 nadviazal v roku 2005 zisťovaco-záchranný výskum, realizovaný AÚ SAV v spolupráci s Inštitútom archeológie a etnológie PAN v Krakove. Analýzou nálezov bolo zistené, že medzi vyzdvihnutými artefaktmi dominujú úštepky a mikroúštepky vyrobené prevažne z rádiolaritu. Okrem troch neolitických úštepov a nálezu pseudolevalloisenskeho hrotu zo stredného paleolitu má industria



Kresbová dokumentácia štiepanej kamennej industrie z lokality Pod Štokom II, Stará Ľubovňa.

A – Hrot so stopkou zo šwideriénskej kultúry

B – Pseudolevalloisienký hrot zo stredného paleolitu Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, archívny materiál: Soják, Marián/Valde-Nowak, Paweł/Was, Marcin. On the problems of late paleolithic settlement in northern Slovakia. Example of Stará Ľubovňa site, 327. Kresba Marián Soják

neskoropaleolitický charakter a možno ju zaradiť do náplne šwideriénskej kultúry (zastúpenej hrotom so stopkou), magdalénienskej kultúry (reprezentovanej dvojpodstavovým jadrom s výraznými stopami reparácie podstavy a čepeľami) a epigravettienskej kultúry (čepeľové jadro s plochou podstavou a masívne čepele). Epigravettien (20000/15000 – 11000 pred Kr.) a magdalénien, známy predovšetkým z Moravy a Poľska (15000 – 11000 pred Kr.), sú svojím pôvodom ešte mladopaleolitické kultúry. Nálezy patriace do kultúry magdalénien v okolí Starej Ľubovne (tejto kultúre sa prisudzujú najskôr aj nálezy z jaskyne Aksamitka) možno pokladať za jej presah z územia Poľska. Rovnako prienikom z územia dnešného Poľska sa dostali nositelia šwideriénskej kultúry (11000 – 10000 pred Kr.), rozšírenej na rozsiahlom území Poľska, Litvy, Bieloruska a časti Ukrajiny. Nositelov tejto kultúry pokladajú za lovcov sobov sezónne putujúcich za svojou korisťou z juhu na sever v letnom období a opačným smerom v zimnom období. Lovná zbraň typická pre túto kultúru bola vybavená hrotom so stopkou, ktorá je na báze plošne retušovaná. Podobný

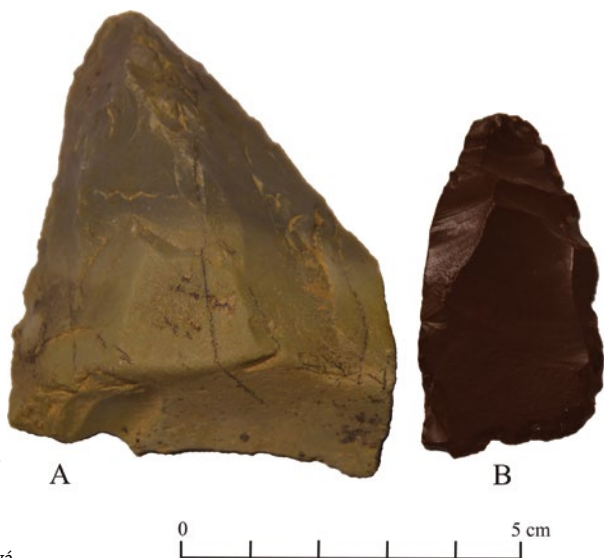
Kamenná štiepaná industria z katastálneho územia Starej Ľubovne.

A – Sivý rádiolarit objavený pri zbere v roku 1991, lokalita Uhliská

B – Hnedý rádiolarit objavený pri zbere v roku 1989, lokalita Pod Štokom

Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, zbierkový fond ĽM.

Foto Zuzana Kasenčáková



artefakt sa našiel aj na lokalite Pod Štokom II. Pôvodné stanové prístrešky paleolitických lovcov tu boli podľa autorov výskumu zničené splavovými procesmi (zosuvmi z kopca Štok) v 16. – 18. storočí, čomu napovedá spolu výskyt pravekej štiepanej industrie a fragmentov novovekej keramiky a to i v maximálnej hĺbke vystupovania pravekých artefaktov.<sup>36</sup>

☛ Necelý kilometer južne od vyššie opísanej lokality leží Jurajom Bártoš objavená lokalita **Nad Štokom**<sup>37</sup> a juhovýchodne od neho Ladislavom Báneszom sledovaná lokalita **Zadnie potoky**.<sup>38</sup> Obe predstavujú pravdepodobne sídliská súveké s náleziskom v polohe Pod Štokom II. S jedným z týchto sídlisk súvisí aj nález rádiolaritového úštepu získaný P. Rothom<sup>39</sup> pri sledovaní zemných prác počas výstavby cestného okruhu mesta.

☛ Na pravej terase Popradu, severovýchodne od mesta objavil Marián Soják ďalšiu súvečú lokalitu v polohe **Pod Štokom III**. Nachádza sa na rovnakej terase ako nálezisko v polohe Pod Štokom II. Nápadná koncentrácia štiepanej kamennej industrie poukazuje na existenciu ďalšieho sídliska z neskorého paleolitu. Medzi nálezmi sa však vyskytli aj artefakty datované do staršej doby bronzovej. Vyzdvihli sa štyri úštepky, jeden z nich masívny, s leskom od používania, ďalej zvyšok jadra, drobné a čiastočne otlčené úštepové jadro, čepeľ a mikroškrabadlo na úštepe z patinovaného silicitu (pazúrik?). Tri omleté okruhliaky s negatívmi úštepov môžu byť pseudoartefaktmi alebo surovinou.<sup>40</sup>

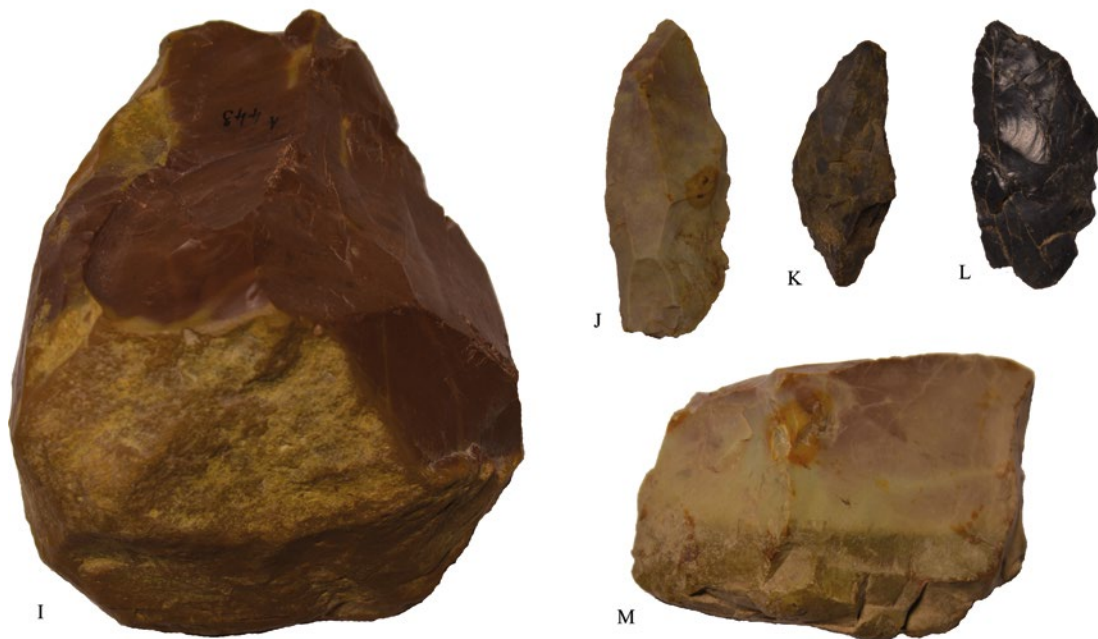
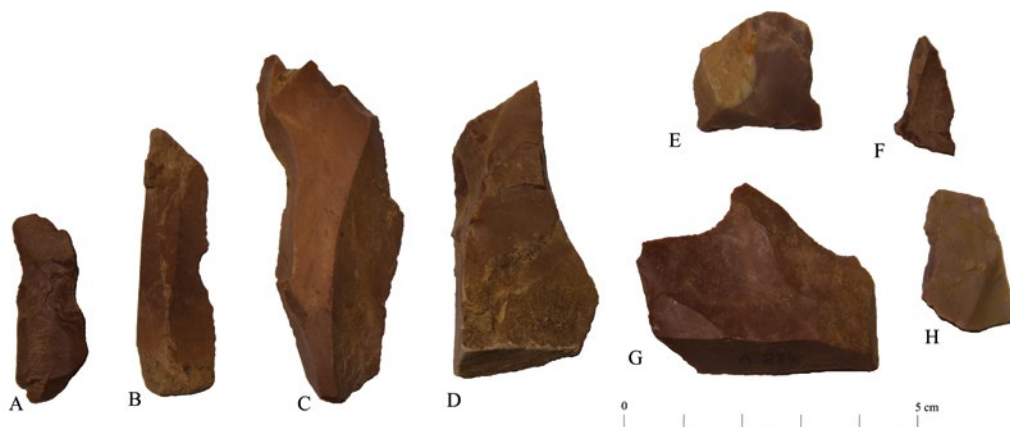
☛ V chotári Starej Ľubovne sa nachádza ešte niekoľko ďalších lokalít s nálezmi kamenných artefaktov, ktoré nie sú bližšie datované. Pri prístupe k Čandíkovej diere sa objavil na svahu Nemeckého vrchu kamenný úštep – sivý rohovec so stopami po otlkaní a na bočných hranách aj po retuši.<sup>41</sup> Z polohy **Uhliská**, nachádzajúcej sa na vyvýšenej ostrohe tvorenej hrubozrnnými štrkovitými usadeninami medzi potokmi Veľký a Malý Lípník, pochádzajú dva rádiolarity, datované do obdobia paleolitu.<sup>42</sup> Prieskumom v časti Podsadek na lokalite **Hajtovky** sa podarilo zachrániť niekoľko rádiolaritových, rohových a limnokvarcitových úštepov.<sup>43</sup> V časti **Podsadek** objavil Pavol Mišenko pri kopaní ryhy v priestoroch základnej školy jadro z rádiolaritu.<sup>44</sup> Nález bol chronologicky zaradený rámcovo do obdobia paleolitu. V roku 1991 sa na polohe **Pod Krenčovkou** uskutočnil povrchový zber v nánosoch Jakubianky. Počas prieskumu sa objavil úštep z rádiolaritu, ale i niekoľko fragmentov keramiky, ktorých datovanie je sporné. Vyzdvihnutá železná troska bola pravdepodobne splavená z hutí v Jakubanoch.<sup>45</sup> V roku 1988 sa preskúmali oba brehy údolia potoka **Pasterník**, pričom na pravom brehu sa objavil zhľuk rozoraných kameňov, avšak nebolo jasné, či išlo o prirodzený východ geologickej vrstvy na povrch, alebo o umelé navŕšenie. Situácia kopca a konfigurácia terénu nevyklučuje možnosť výskytu paleontologických nálezov alebo možné osídlenie.<sup>46</sup>



Súbor kamennej štiepanej industrie z lokality Podsadek „Hajtovky“ úštep z hnedého rádiolaritu (A–H), rohovec (J), sivý rádiolarit (K) a z lokality Podsadek úštep z rohovca (L), čokoladovo-hnedý rádiolarit (I), hnedý rádiolarit (M)

Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, zbierkový fond LM.

Foto Zuzana Kasenčáková



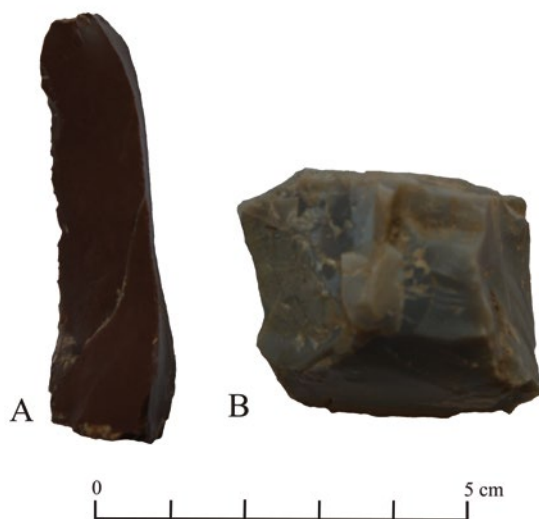
Rádiolaritové úštepy z výskum paláca Ľubomírskych na Lubovnianskom hrade, Stará Ľubovňa.

A – Čepeľ z hrany dvojpodstavového jadra s úžitkovou retušou hrán, epipaleolit (do úvahy pripadajú kultúry magdalénien, epigravettien, šwidérien?)

B – Nepravidelné, čepeľovito-úštepové jadro s čiastočne zachovaným pôvodným povrchom, epipaleolit Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, nálezy z výskumu paláca Ľubomírskych na Ľubovnianskom hrade (2014).

Určil Marián Soják, Foto Zuzana Kasenčáková

☛ Neskoropaleolitické nálezy pochádzajú s najväčšou pravdepodobnosťou aj z posledného výskumu na Lubovnianskom hrade.<sup>47</sup> Ide o čepeľ z hrany dvojpodstavového jadra s úžitkovou retušou hrán z hnedého rádiolaritu a načaté nepravidelné čepeľovo-úštepové jadro s čiastočne zachovaným povrchom zo zeleného rádiolaritu<sup>48</sup>.



Nateraz do úvahy pripadá zaradenie ku kultúram magdalénien, epigravettien či šwidérien, čím nateraz uzatvárame okruh nálezísk so štiepanou industriou v chotári Starej Ľubovne.

☛ Záver paleolitu a prechodné obdobie mezolitu (stredná doba kamenná; 8300 – 5700 pred Kr.) znamená ústup koristníckeho hospodárstva lovcov a zberačov a počnúc neolitom (mladšia doba kamenná; 6000/5500 – 4300 pred Kr.) prechod k produktívnemu spôsobu života založenému na pestovaní poľnohospodárskych plodín a chove dobytky. Vznikajú trvalejšie roľnícke osady, ktoré nachádzame aj v klimaticky menej príhodnom kraji pod Vysokými Tatrami (Poprad-Matejovce, Rakúsy/Spišská Belá, Stráne pod Tatrami). Drsnejšie prostredie Ľubovnianskej kotliny však neposkytovalo vhodné podmienky na usadenie a rozvoj roľníckych populácií. Na prelome neskoršej doby kamennej a staršej doby bronzovej obsadzujú karpatskú oblasť ľudia patriaci do komplexu kultúry so šnúrovou keramikou. Toto obyvateľstvo žilo pohyblivejším spôsobom života, pričom ich hlavným zamestnaním bol chov oviec a dobytky. Z mladších úsekov dlhého obdobia praveku pochádzajú len skromné doklady osídlenia

Uhorská medená minca  
kráľa Bela III. – IV.  
(obdobie vlády 1172 – 1270)  
arabského typu  
SNM Bratislava,  
inv. č.: S 41277



Uhorská medená minca  
kráľa Bela III. – IV.  
(obdobie vlády 1172 – 1270)  
arabského typu  
SNM Bratislava,  
inv. č.: S 41288

chotára Starej Ľubovne v podobe troch neolitic-  
kých úštepov z polohy Pod Štokom II<sup>49</sup> a štiepa-  
nej kamennej industrie datovanej do staršej doby  
bronzovej z polohy Pod Štokom III.<sup>50</sup> Pri výkopo-  
vých prácach v okolí donžonu na hrade Ľubovňa  
sa v roku 1938 údajne našla halštatská a slovan-  
ská keramika. Informáciu potvrdil Petrovi Rotho-  
vi Ing. Ladislav Kiefer, ktorý bol svedkom nále-  
zu, no nálezová správa, ako aj uvedené nálezy sa  
dnes už nedajú vystopovať.<sup>51</sup> Žiaľ, k týmto nevy-  
pátraným nálezom patrí aj rímska minca *Licinia*  
*sen.* (307 – 323), ktorá bola zachránená pri výstav-  
be školy v Starej Ľubovni v roku 1935.<sup>52</sup> Minca sa  
v roku 1961 nachádzala v zbierkach miestneho  
Vlastivedného múzea, avšak v čase vzniku mo-  
nografie nebolo možné ju sprístupniť na publi-  
kovanie. Na základe doterajšieho archeologic-  
kého bádania môžeme povedať, že minca *Licinia*  
*sen.* (307 – 323) bola najstaršou mincou nájdenou  
v chotári Starej Ľubovne. K overiteľným nále-  
zom patria dve uhorské mince kráľa Bela III.–IV.  
(obdobie vlády 1172 – 1270)<sup>53</sup> (č.5a, č.5b) objave-  
né v roku 1962 za neznámych okolností v centre  
mesta.<sup>54</sup> Medené mince sú dnes súčasťou numiz-  
matickej zbierky SNM v Bratislave.<sup>55</sup>

☛ V chotári Starej Ľubovne mimo centra mesta,  
ale v blízkosti mestskej zástavby a v extraviláne  
mesta sa vyskytujú viaceré lokality s buď bližšie  
nedatovanými nálezmi, alebo s nálezmi z oveľa  
mladších období stredoveku a novoveku. V Ar-  
cheologickom ústave SAV v Nitre sa medzi archi-  
vovanou korešpondenciou nachádza list od Hu-  
berta Čepiššáka, v ktorom opisuje nález pece pod  
Šibeničnou horou pri ceste na hrad Ľubovňa. Pec  
mala polkruhový tvar a jej dno pokrývala zliatina  
a zelená hmota podobná medenke. Okrem toho  
sa v nej našli železné klince a úlomky tehál. Podľa  
Huberta Čepiššáka by pec mohla súvisieť s osadou  
Jozepi villa, ktorá je zaznačená na mape z roku  
1788. Podľa údajov starších občanov sa v týchto  
miestach nachádzalo veľa jám a boli ešte v nedáv-  
nej dobe viditeľné.<sup>56</sup>

☛ Z polohy **Pod Štokom II** pochádzajú aj nálezy  
zlomkov keramiky zo 14. – 15. storočia a z novo-

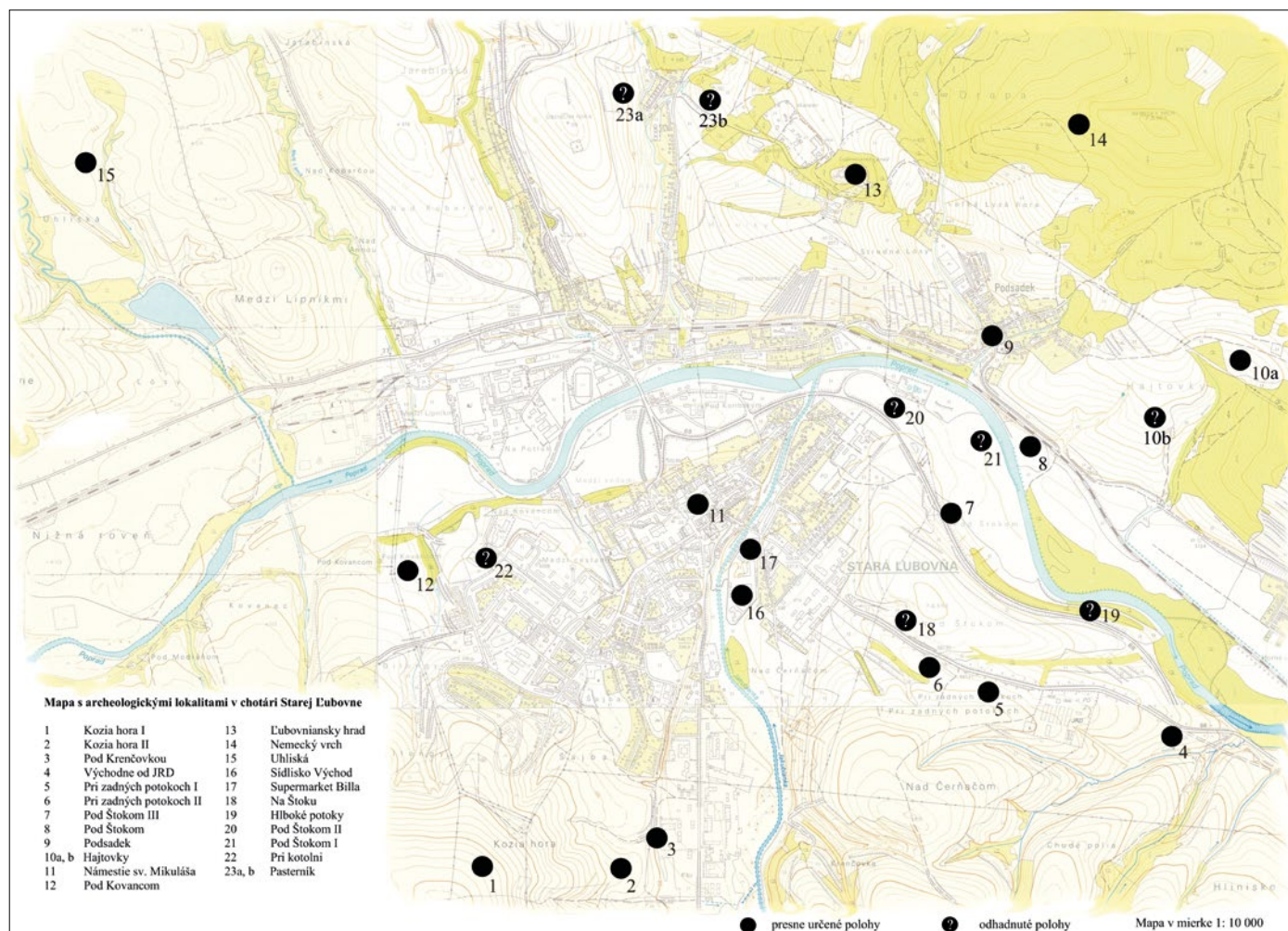
veku (spolu 28 kusov). Z prieskumu v roku 1989  
sa na lokalite **Nemecký vrch** vyzdvihol črep s ry-  
tou výzdobou a niekoľko zlomkov mazanice.<sup>57</sup>  
Nálezy súvisia podľa Petra Rotha pravdepodob-  
ne s osídlením z neolitu. Revízia črepu domnej-  
skej skupiny Tiszadob kultúry s východnou lineárnou  
keramikou však ukázala, že ide o drobný kolko-  
vaný črep z neskorého stredoveku (14. – 15. sto-  
ročie).<sup>58</sup> Na polohe **Kozia hora I** na kopci, ktorý  
smeruje od nového cintorína do údolia rieky Ja-  
kubianky, sa uskutočnil prieskum približne v tra-  
se elektrického vedenia od domov. Nálezy kera-  
miky – fragment uška, črepy z dna a tela bližšie  
nešpecifikovaných nádob – sú datované do stre-  
doveku a novoveku.<sup>59</sup> Neďaleko od vyššie spomí-  
nanej lokality sa nachádzala na výraznej ostrohe  
poloha **Kozia hora II**, v údolí potoka Jakubianky.  
K vyzdvihnutým nálezom zo stredoveku a novo-  
veku patria črepy z bližšie neidentifikovaných ná-  
dob, fragmenty kachlíc a zlomky železnej trosky,  
ktoré predstavujú len skromné pozostatky osídle-  
nia či skôr obrábania pôdy.<sup>60</sup>

☛ Na pravom brehu Jakubianky sa v okrajovej  
časti mesta uskutočnil prieskum na **sídlisku Vý-  
chod**.<sup>61</sup> V hrubej vrstve nánosov nebolo možné  
sledovať stopy po osídlení. Starší prieskum závla-  
hových rýh, realizovaný až po rozhranie katastrov  
Starej Ľubovne a obce Chmeľnica v mestskej časti  
**Podsadek**, ktorá sa rozprestiera na ľavom brehu  
riecky Poprad za železničnou traťou, neprinesol  
žiadne stopy osídlenia.<sup>62</sup> Z lokality **Pod Kovan-  
com** na pravobrežnej terase riecky Poprad západne  
od Starej Ľubovne pochádzajú črepy z nádob bliž-  
šie neurčeného typu datované rámcovo do stredo-  
veku až novoveku.<sup>63</sup>

☛ V roku 1988 uskutočnil Peter Roth prieskum  
zavlažovacích rýh na polohe **Hlboké potoky**,<sup>64</sup>  
nachádzajúcej sa vedľa hlavnej cesty na Prešov  
po jej ľavej strane za polohou Na Štoku. V priebe-  
hu toho istého roka sa uskutočnila obhliadka zá-  
vlahových rýh aj na zmienenej už skôr registrova-  
nej paleolitickej lokalite **Na Štoku**,<sup>65</sup> ležiacej pri  
štátnej ceste smerom na Plavnicu. Z polohy **Pri-  
zadných potokoch I** západne od bývalého JRD  
na vrchole kopca pochádzajú nálezy fragmentov  
keramiky datované do obdobia stredoveku až no-  
voveku.<sup>66</sup> Z polohy **Pri zadných potokoch II**, le-  
žiacej na tiahľom kopci oproti polohe Na Štoku,  
sa prieskumom získali dva črepy z tela nádob bliž-  
šie neurčeného typu, datované do obdobia stre-  
doveku až novoveku.<sup>67</sup> Neďaleká poloha **Východ-  
ne od** (bývalého) **JRD** pri ceste zo Starej Ľubovne  
do Plavnice poskytla len skromné nálezy v pod-  
obe dvoch črepov rovnako len rámcovo datovaných  
do obdobia stredoveku a novoveku.<sup>68</sup>

☛ Na pravobrežnej terase riecky Poprad na výraz-  
nej ostrohe severozápadne od kóty 555,6 uskutoč-  
nil František Javorský prieskum na polohe **Pri-  
kotolni**, pričom sa mu podarilo vyzdvihnúť frag-  
menty keramiky z 13. – 17. storočia.<sup>69</sup>

☛ Z územia Starej Ľubovne máme ojedinelú, ale  
relevantnú štiepanú kamennú industriu z polo-



Mapa s archeologickými lokalitami v chotári Staré Ľubovne.

Vyhotovala

Zuzana Kasenčáková

na podklade katastrálnej mapy 1:10 000.

hy Pod Štokom II – pravdepodobne doklad osídlenia z obdobia mladšieho praveku. Následne až po obdobie včasného stredoveku nenachádzame relevantné doklady o osídlení, iba ojedinelé a dnes už ťažko identifikovateľné nálezy. Pre širší región Staré Ľubovne chýbajú akékoľvek doklady osídlenia v celých úsekoch doby bronzovej, železnej, doby rímskej a sťahovania národov. Z toho dôvodu nie je prekvapujúce, že ani Slovania neosídlili územie v období včasného stredoveku.<sup>70</sup>

Veľký časový hiát od praveku po včasný stredovek nám dokladá, že územie Staré Ľubovne nebolo trvalo osídlené, ale je zrejme, že ľudia priestorom prechádzali, či už v súvislosti s hľadaním potravín, alebo za diaľkovým obchodom. Na vznik a vývoj Staré Ľubovne vplývali diaľkové komunikácie, ktoré sa v jej blízkosti križovali. Prvá cesta viedla z juhozápadu ľavobrežím rieky Poprad smerom na severovýchod a v bezprostrednej blízkosti mesta sa spájala s cestou prichádzajúcou zo Šariša. Spojením oboch ciest pokračovala následne cesta smerom na sever k hraniciam Poľska, ďalej na Starý Sącz a Krakov. Stará Ľubovňa sa už koncom 13. storočia stala mýtnym miestom a o storočie neskôr sa nachádzala v blízkosti hraníc kráľovstva.<sup>71</sup> Nálezy zo stredoveku a novoveku z okrajových častí mesta a extravilánu sú len málopočetné a nedokladajú intenzívnejšie osídlenie skúmaných polôh. V intraviláne mesta, najmä v jeho historickom jad-

re boli zachytené a zdokumentované kultúrne vrstvy a nálezy z obdobia vrcholného stredoveku (polohy Námestie sv. Mikuláša, Levočská ulica a Farbiarska ulica č. 14), no predovšetkým z obdobia novoveku (polohy Námestie sv. Mikuláša, križovatka Ulice 1. mája – Levočská, Levočská ulica, Obchodná ulica, Popradská ulica, Garbiarska a Farbiarska ulica). Tieto nálezy súvisia s intenzívnejšou výskumnou činnosťou priamo v meste Stará Ľubovňa, vyvolanou prevažne stavebnými aktivitami na jeho území.<sup>72</sup>

### Poznámky:

- Polla, Belo. Doterajšie výsledky historicko-archeologického bádania na Slovensku. In *Historické štúdie*, roč. 11. 1966. s. 18.
- Ako nálezisko ju už spomína lekár Johann Paterson Hain (1615 – 1675).
- Realizoval v jaskyni Aksamitka prvý u nás zaznamenaný paleontologický výskum.
- Soják, Marián. Osídlenie spišských jaskýň od praveku po novovek. Nitra 2007, s. 81; Šimková, Z. Dračie jaskyne [online]. [cit.16.2.2016]. Dostupný na internete: <http://www.archeologiask.sk/clanok/article/-d8738c9a5e.html>.
- Statkár zo Slovenskej Vsi a vyštudovaný právnik.
- Badányi, Mathias. A Haligóczy barlangról. *Archeologia Értesito*. 1874. s. 293–294.
- Paleolit alebo staršia doba kamenná je označenie najstaršieho a najdlhšieho obdobia ľudských dejín.
- Archeologická kultúra patriaca do neskorého paleolitu.
- Polla, Belo. Archeológia na Slovensku v minulosti. In *Spisy Historického odboru Matice slovenskej*. 14. Martin: MS, 1996.; Soják, Marián. Výskum jaskýň [online]. [cit.10.11.2015]. Dostupný na internete: <http://www.archeologiask.sk/slovenska-archeologia/interdisciplinarny-vyskum/vyskum-jaskyn.html>.
- Budinský-Krička, Vojtech. Archeologické prieskumy a nálezy na východnom Slovensku v roku 1975. In *AVANS v roku 1975*. Nitra 1976. s. 46–54.

- <sup>11</sup> Zaužívané označenie pevnostky – opevnenie s čisto vojenskou funkciou, charakteristické svojou nestálou stavebnou konštrukciou s krátkou dobou existencie.
- <sup>12</sup> Predpoklad krátkodobého opevnenia s časovým zaradením do stredoveku a novoveku.
- <sup>13</sup> Stejskal, Martin. Pevnůstky na Spiši (15. storočie). Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, Katedra archeológie. 2006. s. 47; Roth, Peter. Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, archívny materiál: Nálezová správa: Veľký Lipník poloha Virkolačka. AM 6/89 a AM 3/91.
- <sup>14</sup> Stejskal, Martin. Pevnůstky na Spiši (15. storočie). Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, Katedra archeológie. 2006.
- <sup>15</sup> Blahuta, František. Novšie archeologické objavy na severovýchodnom Slovensku, SZ AÚ SAV 11, 1963, s. 174–176; Roth, Peter. Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, archívny materiál: Nálezová správa: Lacková, poloha Lesíky, tzv. Vlčia jama. AM 26/93.
- <sup>16</sup> Bánesz, Ladislav. *Stará Lubovňa – Zadnie potoky*. Výskumná nálezová správa 343/59. Nepublikované. AÚ SAV Nitra 1959.
- <sup>17</sup> Bárta, Juraj. *Stará Lubovňa – Nad Štokom*. Výskumná nálezová správa 8906/79. Nepublikované. AÚ SAV Nitra 1979.; *Stará Lubovňa – Nad Štokom*. Výskumná nálezová správa 9189/80. Nepublikované. AÚ SAV Nitra 1980.; *Stará Lubovňa – Nad Štokom*. Výskumná nálezová správa 10032/82. Nepublikované. AÚ SAV Nitra 1982.
- <sup>18</sup> Roth, Peter. Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, archívny materiál: Nálezová správa *Stará Lubovňa* poloha Pod Štokom, AM 4/1989 a AM 5/1989.
- <sup>19</sup> Soják, Marián – Valde-Nowak, Paweł – Was, Marcin. On the problems of late paleolithic settlement in northern Slovakia. Example of Stará Lubovňa site. In *Slovenská archeológia LV-1*. Nitra 2007. s. 1 – 22; Soják, Marián – Soják, Ondrej – Suchý, Anton. Záchranne výskumy na Spiši. In *AVANS v roku 2003*. Nitra 2004. s. 178–179.
- <sup>20</sup> Javorský, František. Záchranne výskumy a prieskumy výskumnej expedície Spiš. In *AVANS v roku 1983*. Nitra 1984. s. 96–112.
- <sup>21</sup> Roth, Peter. Rýľom a lopatou. Dejiny archeologického bádania v okrese Stará Lubovňa 7. In *Lubovnianske noviny*, 30.04.1997, roč. XXIII, č. 17. s. 2.
- <sup>22</sup> Archeologické výskumy realizované na Lubovnianskom hrade nie sú bližšie spomenuté, keďže monografia je zameraná hlavne na mesto Stará Lubovňa. Súhrn všetkých realizovaných archeologických výskumov na Lubovnianskom hrade plánujeme do budúcnosti spísať a odprezentovať v odbornej publikácii.
- <sup>23</sup> Roth, Peter. Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, archívny materiál: Nálezové správy: *Stará Lubovňa* poloha Šibeničná hora, Pasterník, AM 7/1988.; *Stará Lubovňa* poloha sídlisko Východ, AM 4/1988.; *Stará Lubovňa* poloha Podsadek, AM 3/1988.; *Stará Lubovňa* poloha Hlboké potoky, AM 5/1988.; *Stará Lubovňa* poloha intravilán Gottwaldovo námestie č. 3, AM 8/1988.; *Stará Lubovňa* poloha Nemecký vrch, AM 3/1989.; *Stará Lubovňa* poloha Pod Krenčovou, AM 1/1991.; *Stará Lubovňa* poloha Uhliská, AM 1/1991.; *Stará Lubovňa* poloha Pod Kovancom, AM 1/1991.; *Stará Lubovňa* poloha Stará Lubovňa – Podsadek, intravilán, AM 1/1991.; *Stará Lubovňa* poloha Kozia hora I, AM 1/1991.; *Stará Lubovňa* poloha Kozia hora II, AM 1/1991.; *Stará Lubovňa* poloha Pri začných potokoch I, AM 1/1991.; *Stará Lubovňa* poloha Východne od JRD, AM 1/1991.; *Stará Lubovňa* poloha Pri začných potokoch II, AM 1/1991.; *Stará Lubovňa* poloha Kostol sv. Mikuláša, AM 6/1992.; *Stará Lubovňa* poloha Námestie sv. Mikuláša z roku 1993, AM 1995; *Stará Lubovňa* poloha Námestie sv. Mikuláša za rok 1994, AM 1995. Výskum a prieskum v Starej Lubovni. In *AVANS v roku 1990*, Nitra 1992. s. 89.; Prieskum v okrese Stará Lubovňa. In *AVANS v roku 1991*. Nitra 1992. s. 102–104; Výskum v Starej Lubovni. In *AVANS 1992*. Nitra 1993. s. 111–112.; Výsledky prieskumu v okrese Stará Lubovňa v rokoch 1992–1994, Študijné zvesti AÚ SAV č. 32, 1996.; Záchranne výskum námestia v Starej Lubovni. In *AVANS v roku 1993*. Nitra 1995. s. 113–114.; Výskum v okrese Stará Lubovňa. In *AVANS v roku 1994*. Nitra 1996. s. 149.
- <sup>24</sup> Roth, Peter – Mišenko, Pavol. Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, archívny materiál: Nálezové správy: *Výskumná správa z archeologického výskumu pivnice domu č. 21 Námestie sv. Mikuláša, Stará Lubovňa*, AM 3/2003.; *Výskumná správa z archeologického výskumu pivnice domu č. 5 Námestie sv. Mikuláša, Stará Lubovňa*, AM 26/2005.; Roth, Peter – Mišenko, Pavol. *Výskumná správa z archeologického výskumu pivnice domu č. 16 Námestie sv. Mikuláša, Stará Lubovňa*, 2005, Archív Podtatranské múzeum.; Výskumy v Starej Lubovni. In *AVANS v roku 2005*. Nitra 2006. s. 163–164.
- <sup>25</sup> Roth, Peter. Záchranne výskum na námestí v Starej Lubovni. In *AVANS v roku 2000*. Nitra 2001. s. 166–167.; Výskumná dokumentácia z archeologického výskumu *Rekonštrukcia a prístavba meštianskeho domu – Nám. sv. Mikuláša 17, Stará Lubovňa*, 8/2004, Archív Podtatranské múzeum.; Výskumná dokumentácia z archeologického výskumu *Stará Lubovňa, okr. Stará Lubovňa, Prístavba mestského úradu*, 2/2004, Archív Podtatranské múzeum.; Výskumná dokumentácia z archeologického výskumu, *Dvorová časť meštianskeho domu č. 24 na Námestí sv. Mikuláša v Starej Lubovni*, 2005, Archív Podtatranské múzeum.; Výskum v Starej Lubovni. In *AVANS v roku 2004*. Nitra 2006. s. 160.; Výskumná dokumentácia z archeologického výskumu Stará Lubovňa, okr. Stará Lubovňa, Úprava križovatky 1. mája a Levočskej, 9/2006, Archív Podtatranské múzeum.; Výskumná dokumentácia z archeologického výskumu *Stará Lubovňa, okr. Stará Lubovňa, Garbiarska 25*, 6/2004, Archív Podtatranské múzeum.; Výskumná dokumentácia z archeologického výskumu *Stará Lubovňa, okr. Stará Lubovňa, Garbiarska 21*, 10/2007, Archív Podtatranské múzeum.; Sledovanie stavebnej činnosti v okresoch Poprad, Levoča a Stará Lubovňa. In *AVANS 2008*. s. 217.; Výskumná dokumentácia z archeologického výskumu *Stará Lubovňa, okr. Stará Lubovňa, Rekonštrukcia NN siete a DP, Garbiarska a Farbiarska ulica*, 6/2008, Archív Podtatranské múzeum.; Výskumná dokumentácia z archeologického výskumu *Stará Lubovňa, okr. Stará Lubovňa, Výstavba parkoviska na Námestí sv. Mikuláša č. 1*, 5/2011, Archív Podtatranské múzeum.
- <sup>26</sup> Íšlo o výskum na mieste výstavby supermarketu Billa, kde sa preskúmali pozostatky novovekého murovaného objektu. Soják, Marián. Rekognoskácia Spiša. In *AVANS v roku 2001*. Nitra 2002. s. 194.
- <sup>27</sup> Kučerová, Marta. Nálezová správa k záchranému výskumu, Stará Lubovňa, *Rozšírenie inžinierskych sietí na ulici Garbiarska*, 3/2009, Archív Múzeum v Kežmarku.; Nálezová správa z archeologického výskumu na území stavby *Revitalizácia verejných priestranstiev centrálnej zóny mesta Stará Lubovňa v katastrálnom území Stará Lubovňa*, 2012, Archív Múzeum v Kežmarku.
- <sup>28</sup> Glaser-Opitzová Renáta – Slobodová, Mária. Súčasný stav poznania archeologického výskumu na hrade Lubovňa. *Sandecko-spišské zošity 7*. 2012 – 2013. s. 83–88.
- <sup>29</sup> Kučerová, Marta – Kasenčáková, Zuzana. Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, archívny materiál: Nálezová správa: *Obnova národnej kultúrnej pamiatky Meštiansky dom na Námestí sv. Mikuláša č. 1 v Starej Lubovni (súp. č. 1, parc. KN-C č. 3 a 4/2, kat. územie Stará Lubovňa)* 6/2014, AM 72/2014. Dosaiaľ nepublikovaný výskum na Námestí sv. Mikuláša č. 18. Výskum prebiehajúci od roku 2014, spojený s obnovou objektu, ešte nebol ukončený; Kučerová, Marta – Kasenčáková, Zuzana – Ďurica, Peter. Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, archívny materiál: Nálezová správa: *Stará Lubovňa, Hrad Lubovňa, II. a III. nádvorie, Palác Lubomírskych* 2/2014, AM 73/2014.
- <sup>30</sup> Homza, Martin – Sroka, S. A. *Historia Scepusii Vol. I*. Bratislava–Krákov. 2009. s. 79.; Roth, Peter. Rýľom a lopatou. Dejiny archeologického bádania v okrese Stará Lubovňa 4. In *Lubovnianske noviny*, 10.4.1997, roč. XXIII, č. 14. s. 2.
- <sup>31</sup> Soják, Marián – Valde-Nowak, Paweł – Was, Marcin. On the problems of late paleolithic settlement in northern Slovakia. Example of Stará Lubovňa site. In *Slovenská archeológia LV-1*. 2007. s. 7.
- <sup>32</sup> Soják, Marián – Soják, Ondrej – Suchý, Anton. Záchranne výskumy na Spiši. In *AVANS v roku 2003*. Nitra 2004. s. 178–179.
- <sup>33</sup> Soják, Marián – Soják, Ondrej – Suchý, Anton. Záchranne výskumy na Spiši. In *AVANS v roku 2003*. Nitra 2004. s. 178.
- <sup>34</sup> Soják, Marián – Soják, Ondrej – Suchý, Anton. Záchranne výskumy na Spiši. In *AVANS v roku 2003*. Nitra 2004. s. 178–179.
- <sup>35</sup> Soják, Marián – Valde-Nowak, Paweł – Was, Marcin. On the problems of late paleolithic settlement in northern Slovakia. Example of Stará Lubovňa site. In *Slovenská archeológia LV-1*. Nitra 2007. s. 1–22.
- <sup>36</sup> Soják, Marián – Valde-Nowak, Paweł – Was, Marcin. On the problems of late paleolithic settlement in northern Slovakia. Example of Stará Lubovňa site. In *Slovenská archeológia LV-1*. 2007. s. 7.
- <sup>37</sup> Bárta, Juraj. *Stará Lubovňa – Nad Štokom*. Výskumná nálezová správa 8906/79. Nepublikované. AÚ SAV Nitra 1979.; *Stará Lubovňa – Nad Štokom*. Výskumná nálezová správa 9189/80. Nepublikované. AÚ SAV Nitra 1980.; *Stará Lubovňa – Nad Štokom*. Výskumná nálezová správa 10032/82. Nepublikované. AÚ SAV Nitra 1982.
- <sup>38</sup> Bánesz, Ladislav. *Stará Lubovňa – Zadnie potoky*. Výskumná nálezová správa 343/59. Nepublikované. AÚ SAV Nitra 1959.
- <sup>39</sup> Peter Roth polohu, z ktorej pochádza uvedený nález, uvádza pod názvom Pod Štokom. Roth, Peter. Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, archívny materiál: Nálezová správa: *Stará Lubovňa* poloha Pod Štokom. AM 4/1989 a AM 5/1989.
- <sup>40</sup> Soják, Marián – Soják, Ondrej – Suchý, Anton. Záchranne výskumy na Spiši. In *AVANS v roku 2003*. Nitra 2004. s. 177–182.
- <sup>41</sup> Roth, Peter. Výsledky prieskumu v okrese Stará Lubovňa v rokoch 1992–1994. In Študijné zvesti AÚ SAV č. 32, 1996. s. 61–81.
- <sup>42</sup> Roth, Peter. Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, archívny materiál: Nálezová správa: *Stará Lubovňa* poloha Uhliská, AM 1/1991.; Prieskum v okrese Stará Lubovňa. In *AVANS v roku 1991*. Nitra 1992. s. 102–104.
- <sup>43</sup> Roth, Peter. Výskum a prieskum v Starej Lubovni. In *AVANS v roku 1990*. Nitra 1992. s. 89.; Zahorec, Luboslav. Výskumná dokumentácia z archeologického výskumu Stavba: *Obytný súbor Hajtovky – Inžinierske siete, Stará Lubovňa*. Archeológia Zemplín Michalovce 7/2011.
- <sup>44</sup> Roth, Peter. Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, archívny materiál: Nálezová správa: *Stará Lubovňa* poloha Stará

- Lubovňa – Podsadek, intravilán*, AM 1/1991.; Prieskum v okrese Stará Lubovňa. In *AVANS v roku 1991*. Nitra 1992. s. 102–104.
- <sup>45</sup> Roth, Peter. Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, archívny materiál: Nálezová správa: *Stará Lubovňa poloha Pod Krenčovkou*, AM 1/1991.
- <sup>46</sup> Roth, Peter. Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, archívny materiál: Nálezová správa: *Stará Lubovňa poloha Šibeničná hora, Pasterník*, AM 7/1988.
- <sup>47</sup> Kučerová, Marta – Kasenčáková, Zuzana – Ďurica, Peter. Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, archívny materiál: Nálezová správa: *Stará Lubovňa, Hrad Lubovňa, II. a III. nádvorie, Palác Lubomirských 2/2014*, AM 73/2014.
- <sup>48</sup> Kučerová, Marta – Kasenčáková, Zuzana – Ďurica, Peter. Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, archívny materiál: Nálezová správa: *Stará Lubovňa, Hrad Lubovňa, II. a III. nádvorie, Palác Lubomirských, 2/2014*, AM 73/2014.
- <sup>49</sup> Soják, Marián – Valde-Nowak, Paweł – Was, Marcin. On the problems of late paleolithic settlement in northern Slovakia. Example of Stará Lubovňa site. In *Slovenská archeológia LV-1*. 2007. s. 7.
- <sup>50</sup> Soják, Marián – Soják, Ondřej – Suchý, Anton. Záchrané výskumy na Spiši. In *AVANS v roku 2003*. Nitra 2004. s. 177–182.
- <sup>51</sup> Roth, Peter. Rýľom a lopatou. Dejiny archeologického bádania v okrese Stará Lubovňa 3. In *Lubovnianske noviny*, 03.04.1997, roč. XXIII, č. 13. s. 2.
- <sup>52</sup> Ondrouch, Vojtech. Nálezy keltských, antických a byzantských mincí na Slovensku. Bratislava 1964. s. 133.
- <sup>53</sup> Hunka, Ján. Mince Arpádovcov z rokov 1000–1301. Ich podiel na vývoji hospodárstva stredovekého Slovenska. AÚ SAV. Nitra 2013. s. 146.
- <sup>54</sup> Roth, Peter. Rýľom a lopatou. Dejiny archeologického bádania v okrese Stará Lubovňa 8. In *Lubovnianske noviny*, 07.05.1997, roč. XXIII, č. 18. s. 2.
- <sup>55</sup> Hlinka, Jozef – Kraskovská, Ludmila – Novák, Jozef. Nálezy stredovekých a novovekých mincí na Slovensku. Nálezy mincí na Slovensku II. Bratislava: SAV, 1968. s. 53.
- <sup>56</sup> Roth, Peter. Rýľom a lopatou. Dejiny archeologického bádania v okrese Stará Lubovňa 8. In *Lubovnianske noviny*, 07.05.1997, roč. XXIII, č. 18. s. 2.
- <sup>57</sup> Roth, Peter. Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, archívny materiál: Nálezová správa: *Stará Lubovňa poloha Nemecký vrch*, AM 3/1989.; Výskum a prieskum v Starej Lubovni. In *AVANS v roku 1990*. Nitra 1992. s. 89.
- <sup>58</sup> Revíziu črepu vykonal Marián Soják.
- <sup>59</sup> Roth, Peter. Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, archívny materiál: Nálezová správa: *Stará Lubovňa poloha Kozia hora I*, AM 1/1991.; Prieskum v okrese Stará Lubovňa. In *AVANS v roku 1991*. Nitra 1992. s. 102–104.
- <sup>60</sup> Roth, Peter. Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, archívny materiál: Nálezová správa: *Stará Lubovňa poloha Kozia hora II*, AM 1/1991.; Prieskum v okrese Stará Lubovňa. In *AVANS v roku 1991*. Nitra 1992. s. 102–104.; Výsledky prieskumu v okrese Stará Lubovňa v rokoch 1990–1991. In *Študijné zvesti AÚ SAV*. č. 30, 1994. s. 248; Sledovanie zemných prác pri realizácii rôznych stavieb. In *AVANS v roku 2003*. Nitra 2004. s. 151–152.
- <sup>61</sup> Roth, Peter. Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, archívny materiál: Nálezová správa: *Stará Lubovňa poloha sídlisko Východ*, AM 4/1988.
- <sup>62</sup> Roth, Peter. Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, archívny materiál: Nálezová správa: *Stará Lubovňa poloha Podsadek*, AM 3/1988.
- <sup>63</sup> Roth, Peter. Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, archívny materiál: Nálezová správa: *Stará Lubovňa poloha Pod Kovancom*, AM 1/1991.; Prieskum v okrese Stará Lubovňa. In *AVANS v roku 1991*. Nitra 1992. s. 102–104.
- <sup>64</sup> Roth, Peter. Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, archívny materiál: Nálezová správa: *Stará Lubovňa poloha Hlboké potoky*, AM 5/1988.
- <sup>65</sup> Roth, Peter. Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, archívny materiál: Nálezová správa: *Stará Lubovňa poloha Na Štoku*, AM 2/1988.
- <sup>66</sup> Roth, Peter. Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, archívny materiál: Nálezová správa: *Stará Lubovňa poloha Pri zadných potokoch I*, AM 1/1991.; Prieskum v okrese Stará Lubovňa. In *AVANS v roku 1991*. Nitra 1992. s. 102–104.
- <sup>67</sup> Roth, Peter. Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, archívny materiál: Nálezová správa: *Stará Lubovňa poloha Pri zadných potokoch II*, AM 1/1991.
- <sup>68</sup> Roth, Peter. Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, archívny materiál: Nálezová správa: *Stará Lubovňa poloha Východne od JRD*, AM 1/1991.; Prieskum v okrese Stará Lubovňa. In *AVANS v roku 1991*. Nitra 1992. s. 102–104.
- <sup>69</sup> Javorský, František. Záchrané výskumy a prieskumy výskumnej expedície Spiš Archeologického ústavu SAV. In *AVANS v roku 1985*. Nitra 1986. s. 108–118.
- <sup>70</sup> Kolektív autorov. PZ Stará Lubovňa – Zásady ochrany pamiatkového územia. Prešov 2009. s. 20.
- <sup>71</sup> Štefaník, Martin – Lukačka, Ján a kol. Lexikón stredovekých miest na Slovensku. Bratislava 2010. s. 480.
- <sup>72</sup> Realizované archeologické výskumy v historickom jadre mesta Stará Lubovňa budú prezentované v pripravovanej monografii o meste Stará Lubovňa.

**Mária Hudáková**  
**Zuzana Kasenčáková**  
**Marta Kučerová**

### The testimony of the oldest past

Based on archaeological findings the article approaches a history of researches, and gives a clear overview of the oldest settlements in land area called Stará Lubovňa. A long hiatus from prehistoric times to the early middle Ages proves that the area of Stará Lubovňa town was not permanently populated, but it is apparent that people have passed through the area, whether in connection with finding food or go for long distance trade. The individual sites are described with pointed archaeological material and localized on the map view to scale 1:10 000. This article does not include the archaeological researches conducted in the historical core of the town.

### Świadectwa najstarszej przeszłości

Artykuł przybliża historię badań najstarszego osadnictwa w okolicach Starej Lubowli na podstawie znalezisk archeologicznych. Długa przerwa w osadnictwie od pradziejów po wczesne średniowiecze potwierdza, że obszar Starej Lubowli nie był zamieszkały na stałe. Badania wykazują, że ludzie wędrowali po tych terenach w poszukiwaniu żywności, a także handlowali z dalekimi nieraz krajami. Poszczególne miejsca opisano ze wskazaniem materiału archeologicznego oraz pokazano je na mapie w skali 1:10 000. Niniejszy artykuł nie obejmuje badań archeologicznych prowadzonych w historycznym centrum miasta.

# Rekonstrukcja dokumentu lokacyjnego Nowego Sącza z 8 listopada 1292 roku

dr Szymon Sułeczki (1975), absolwent historii UPJPII w Krakowie (2000), doktorat (2013), pracuje w klasztorze Karmelitów na Piasku w Krakowie (archiwum i zbiory specjalne), jego zainteresowania naukowe koncentrują się przede wszystkim wokół historii karmelitów w Polsce oraz zagadnień sfragistycznych i bibliologicznych. Autor 13 publikacji naukowych, uczestniczył w wielu konferencjach naukowych, wygłaszając referaty. Organizator i współorganizator kilkunastu wystaw poświęconych problematyce karmelitańskiej (m.in. współpraca przy wystawie o karmelitach w Muzeum Nowosądeckim w 2007). Aktywnie uczestniczy w międzynarodowych konferencjach Stowarzyszenia Bibliotek Karmelitańskich. Prowadzi zajęcia popularyzatorskie dot. historii. Publikacja książkowa: *Księgozbiór klasztoru karmelitów na Piasku w Krakowie*, Kraków 2014.

☐ W roku 2007 wykonano na potrzeby wystawiennicze Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu rekonstrukcję dokumentu Waclawa II z dnia 8 listopada 1292 r. dokonującego lokacji miasta Nowego Sącza<sup>1</sup>. Do opracowania potrzebne były badania nad dokumentem, ustalające jak najwierniejsze brzmienie tekstu oraz prace związane z zewnętrznym jego kształtem. Rekonstrukcja dokumentu Waclawa II uwzględniała przede wszystkim aspekty wystawiennicze, stąd też niezwykle ważnym było odtworzenie wyglądu dokumentu co do wielkości, układu tekstu na karcie, ówczesnej kaligrafii, a w miarę możliwości duktu charakterystycznego dla kancelarii, która wystawiła dokument. W celu zachowania realiów epoki należało też zwrócić uwagę na brachyografię, oddając tekst łaciński w odpowiedniej abrewiacji.

## Okoliczności powstania i losy dokumentu

☐ Waclaw II, niekoronowany król czeski, po przejęciu władzy w Małopolsce w końcu września 1292 r. wystawił dokument przenoszący miasto Sącz na teren wsi Kamienica, położonej w miejscu strategicznym, biorąc pod uwagę względy obronne i handlowe. Jak zauważyło wielu badaczy Sądeckich, zamysł przeniesienia miasta musiał być wcześniej przedsięwzięty<sup>2</sup>.

☐ Dokument przenoszący miasto i nadający mu prawo niemieckie na wzór Krakowa został sporządzony 8 listopada 1292 r. w głównym grodzie Małopolski przez kierownika kancelarii Waclawa II, protonotariusza na Ziemię Krakowską i Sandomierską, Henryka Kwasa. Był transumowany przez królów Władysława Łokietka w 1330 i Kazimierza Wielkiego w 1344 r. Dokument przechowywany był w ratuszu miejskim w Nowym Sączu; przetrwał pożar w XV w. Ostatni raz był wspomniany w spisie dokumentów miasta Nowego Sącza w 1672 r.<sup>3</sup> W XIX w. znany był już tylko z XVIII-wiecznych (ok. 1764) kopii transumptów w Aktach Grodzkich Sądeckich, a następnie opracowany w *Kodeksie dyplomatycznym Polski*. W latach 1842–1846 istniał jeszcze transumpt tego aktu w dokumencie Kazimierza Wielkiego. Wypożyczony do Tarnowa dla badań Jana Szwejkowskiego, nie powrócił z innymi dokumentami w 1846 r.<sup>4</sup> Pożar ratusza nowosądeckiego w 1894 r. spowodował utratę większości pergaminów<sup>5</sup>. Po odbudowie budowli pozostałe dokumenty pergaminowe zostały wywiezione w 1944 r. przez Niemców, a ślad po nich urywa się w Zgorzelcu<sup>6</sup>.

☐ W *Kodeksie dyplomatycznym Polski* Józef Muczkowski<sup>7</sup> umieszcza dwukrotnie dokument lokacyjny pod datą 1292 i ponownie pod rokiem 1330 jako potwierdzenie Władysława Łokietka<sup>8</sup>. W drugim przypadku odsyła do tekstu z 1292 r. Kolejny

dokument – transumpt Kazimierza Wielkiego, zachował się tylko w XVIII-wiecznej kopii. Tekst ten, jak zauważył Feliks Kiryk<sup>9</sup>, mógł zostać zniekształcony. Na szczęście w Archiwum Głównym Akt Dawnych (sygn. 4980) przechowywane jest oryginalne transumptu króla Władysława Łokietka z roku 1330. Porównanie tekstu zapisanego w 1858 r. w *Kodeksie dyplomatycznym Polski* z oryginalnym dokumentem Władysława Łokietka z 1330 r. spowodowało, wobec istniejących różnic, oparcie rekonstrukcji tekstu na dokumencie Łokietkowym, jako najbliższym pierwotnej redakcji.

## Kancelaria Waclawa II w Polsce

☐ Za Waclawa II funkcjonowało kilka kancelarii. Oprócz królewskiej czeskiej, istniały kancelarie marchii Moraw, Śląska, Polski (Krakowa i Sandomierza). Kancelarię królewską reprezentował kanclerz, zaś pozostałe protonotariusz. Poza Śląskiem urząd protonotariusza nie występował wówczas w Polsce. W Małopolsce został wprowadzony przez Waclawa II na wzór kancelarii cesarskiej – niemieckiej. Występował przejściowo jedynie w czasie kierowania kancelarią przez Henryka Kwasa (Quaz, Quazonus). Henryka – Czecha z pochodzenia – jak przypuszcza Karol Maleczyński<sup>10</sup> – ustanowił Waclaw II na początku swego panowania jako protonotariusza Ziemi Krakowskiej i Sandomierskiej. Henryk Kwas znany jest jedynie z kilku dokumentów z lat 1291–1292.

☐ W omawianym dokumencie została umieszczona formuła „datum per manus”. Określała ona pierwotnie osobę sporządzającą czystopis, z czasem zaś świadczyła o wykonanej przez kanclerza kontroli dokumentu<sup>11</sup>. Należy przyjąć, że była to osoba odpowiedzialna za redakcję tekstu. W dokumencie fundacyjnym Nowego Sącza, jak i o pięć dni wcześniej wystawionym dla mieszczan sądeckich, figuruje postać Henryka Quazona *vel* Kwasa („datum per manus Henrici prothonotarij Cracoviensis et Sandomiriensis Quaz”), określonego jako protonotariusz krakowski i sandomierski<sup>12</sup>. Rok wcześniej (21 i 22 XII 1291) w dokumentach wystawionych dla klasztoru Cystersów w Mogile Henryk Quaz występuje jako „protonotarius per Cracoviam et Sandomiriam”<sup>13</sup>. Dla przybliżenia wyglądu omawianego dokumentu należało wyszukać jak najwięcej dokumentów pochodzących z kancelarii Henryka Quazo. Terminem „post quem non” okazuje się data omawianego dokumentu<sup>14</sup>, bowiem następny znany dokument Waclawa II dotyczący ziem polskich, wystawiony w Brnie 16 stycznia 1293 r., nie wspomina kierownika kancelarii<sup>15</sup>, a dokument z 26 kwietnia 1293 r. wystawiony w Krakowie notuje już jako kanclerza Pakosława<sup>16</sup>.

Dokumenty kancelarii Henryka Kwasa (Quaz):

1291, 21 grudnia, Praga

Wacław, król Czech, księżę Krakowa i Sandomierza oraz margrabia Moraw, transumuje dokument z przywilejami dla klasztoru mogińskiego<sup>17</sup>.

1291, 22 grudnia, Praga

Wacław, król Czech, księżę Krakowa i Sandomierza, nadaje ziemie klasztorowi mogińskiemu w zamian za dług ks. Henryka<sup>18</sup>.

1292, 3 listopada, Kraków

Wacław, król Czech, księżę Krakowa i Sandomierza oraz margrabia Moraw, uwalnia mieszkańców Sącza od bramnego<sup>19</sup>.

1292, 8 listopada, Kraków

Wacław, król Czech, księżę Krakowa i Sandomierza przenosi miasto Sącz<sup>20</sup>.

1292, 8 listopada, Kraków

Wacław, król Czech, księżę Krakowa i Sandomierza nadaje przywileje Henrykowi, sołtysowi miasta Podolin<sup>21</sup>.

1292, 8 listopada, Kraków

Wacław, król Czech, księżę Krakowa i Sandomierza potwierdza majątek klasztoru Klarysek w Sączu (Starym) i prawo pobierania cła w Starym Sączu<sup>22</sup>.

### Porównanie dokumentów Wacława II z okresu 1291–1292

¶ Porównanie wyszukanych dokumentów, zwłaszcza sporządzonych w listopadzie 1292 r., naprowadza na zapis niektórych form nazw własnych, które zarówno w transumpcie jak i w kopii nowosądeckiego dokumentu mogły zostać zmienione. Niektóre formuły powtarzały się w różnych dokumentach, jak wynikało to z konwencji. Powszechne także było posługiwanie się formularzami lub wzorowanie się na dostępnych dawniejszych dokumentach. Badania odnoszące się do XIII-wiecznych Czech wskazują jednak, że zachowane księgi formularzy służyły raczej jako podręcznik do nauki pisania listów i dokumentów niż do pracy kancelaryjnej<sup>23</sup>. Również najstarsze małopolskie przywileje prawa niemieckiego są na tyle różnorodne, że nie sposób odnaleźć dwu wykazujących podobieństwo formularzowe<sup>24</sup>.

¶ W przypadku dokumentów wystawionych w listopadzie 1292 r. można zauważyć występowanie rozbieżności form w nazwach topograficznych, np. *Sandech* – *Sandecz*, *Sandomyrie* – *Sandomirie*. Nazwy *Sandech*, *Sandomyrie*, które występują w *Kodeksie dyplomatycznym Małopolskim* Franciszka Piekosińskiego (1876), a także w *Kodeksie dyplomatycznym Węgierskim* Arnolda Ipoly (1876). Natomiast wersje *Sandecz*, *Sandomirie* zawiera *Kodeks dyplomatyczny Polski*, a także *Akta Grodzkie i Ziemskie*<sup>25</sup> (1868). Te ostatnie poprawiają Ko-

deks dyplomatyczny Węgierski Georgiusa Fejéra<sup>26</sup>, zaznaczając, że ten ostatni korzystał z odpisu Bardosiego z oryginału<sup>27</sup>. Transumpt Władysława Łokietka z 1330 r. zapisuje wersje: *Sandecz* i *Sandomirie*<sup>28</sup>. Tak też zaproponowano do użycia w rekonstrukcji.

### Porównanie pisma i wskazanie na odpowiedni dukt

¶ Kancelarie przeważnie zatrudniały wiele osób. Prócz kanclerza (w tym przypadku protonotariusza) i średniej kadry urzędników występowały pisarze – *ingrossatorzy*, którzy pisali dokumenty, w znaczeniu sporządzania czystopisu z wcześniej zredagowanego przez dyktatora konceptu. Badania nad duktem kancelaryjnym konkretnej osoby sporządzającej czystopis dokumentu lokacyjnego Nowego Sącza, można sprowadzić jedynie do badań porównawczych. Najważniejszym źródłem jest dokument wystawiony w tym samym dniu 8 listopada 1292 r. i kilka dni wcześniej, tj. 3 listopada 1292 r. w Krakowie. Dokument z 3 listopada pierwotnie przechowywany był w archiwum miasta Nowego Sącza (1876)<sup>29</sup>. Trudno ocenić co stało się z tym dokumentem, czy zniszczył go pożar ratusza w 1894 r. czy też został wywieziony przez Niemców w 1944 r.<sup>30</sup> Jego treść została opublikowana w *Kodeksie dyplomatycznym Małopolski*. Dokumentami wystawionymi w tym samym dniu co sądecka transllokacja są: dokument klarysek sądeckich, znany z edycji w *Kodeksie dyplomatycznym Małopolski*<sup>31</sup> i dokument Wacława II dla Henryka sołtysa Podolina, który zamieszczony był w *Aktach Grodzkich i Ziemskich z czasów Rzeczypospolitej Polskiej* (Lwów 1868), a także w *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae* (Bratislava 1980).

¶ Kancelarię Wacława II w czasie jego rządów w Polsce zajmował się przed niemal 60 laty Jindřich Sebanek<sup>32</sup>, który m.in. wyodrębnił pisarzy zajmujących się dokumentami kancelarii Henryka Kwasa. Spośród czterech dokumentów jakie wymienia, odnajduje dukty dwóch pisarzy. Jednego znanego z dokumentów mogińskich z 1291 r. rozpoznaje jako mistrza Henryka (Jindřicha), który był czynny już od 1271 r. za króla Przemysła Otokara. Ze względu na duże doświadczenie Henryka, Sebanek uważa, że jest on tożsamy z protonotariuszem Henrykiem Kwasem<sup>33</sup>. O piśmie dokumentów kancelarii Wacława II pisał Dalibor Havel<sup>34</sup>. Jego badania dotyczą przede wszystkim obszaru czeskiego. Zestawia on kilku wybijających się pisarzy pochodzących z szkoły wyszehradzkiej. Wymienia również wśród 54 dokumentów napisanych przez Mistrza Henryka (oznaczonego V3) dokumenty dla cystersów w Mogile z 1291 r.<sup>35</sup> Natomiast pismo pisarza dokumentu z 8 listopada 1292 r. dla wójta Podolina, oznaczonego jako V21, znane jest tylko z tego dokumentu<sup>36</sup>, i jak można się domyślać było też użyte w zaginionych dokumentach z 3 i 8 listopada. Ze względu na brak dostępu autora rekonstrukcji do oryginału doku-

mentu podolińskiego, skierowano uwagę na dukt pisma, który był najbardziej rozpowszechniony (V<sub>3</sub>) w kancelariach Wacława II, i został też użyty w dokumentach dla cystersów z Mogiły w Krakowie niecały rok wcześniej (XII 1291)<sup>37</sup>. Z paleograficznego punktu widzenia dominuje w nim pierwsza wyszehradzka rodzina pisarska<sup>38</sup>. Dokumenty mogiłskie zachowały się do dzisiaj w oryginale<sup>39</sup>. Pisane w okresie dwóch dni posiadają wspólne cechy w zakresie zewnętrznej formy, co wpłynęło na kształt planowanej rekonstrukcji.

### Opis pisma dokumentów Wacława II dla klasztoru w Mogile z grudnia 1291 r.

☞ Dukt pisma jest jednolity dla obu dokumentów, jest to gotycka minuskuła dyplomatyczna. Jej cechą w tym okresie są dolne łaski liter *s* (długiego), *q*, *f*, zaopatrzone w kreski biegnące poziomo w lewo. Litera *h* jest zakończona u dołu przedłużeniem wygiętym w lewo. Mocno wygięte w lewo są również przedłużenia w dół ostatniego trzonka liter *m*, *n*, *i* kończących wyraz. Łaska liter *p*, *g* zakończona jest kreską zakrzywioną w lewo do góry. Górne łaski wysokich liter (prócz *f* i *s*) mają wygięcie w formie pętli. Interpunkcja sprowadzona jest do zastosowania kropki (·) pomiędzy drugą, a trzecią linią w funkcji przecinka oraz średnika (;) w funkcji kropki.

☞ W dokumencie z 21 grudnia 1291 r. wysokość małych liter wynosi 3 mm; liter wysokich, zawartych pomiędzy 1 a 3 linią – 6 mm, natomiast litery dolne zawarte pomiędzy 2 a 4 linią mają 5 mm. Interlinia pomiędzy małymi literami w następujących po sobie wierszach wynosi 6 mm. Dokument z 22 grudnia 1291 r. ze względu na krótszy tekst, przy małych literach o wysokości 3 mm, posiada większą interlinię – 9 mm, natomiast odległości pomiędzy liniami 1 a 3 oraz 2 a 4 wynoszą po 8 mm.

☞ Dokumenty nie mają widocznych śladów linowania ani dziurek na brzegach pergaminu. Dla potrzeb rekonstrukcji dokumentu nowosądeckiego zaproponowano zaczerpnięcie wzoru rozmiaru duktu z dokumentu z 21 grudnia 1291 r. ze względu na podobną ilość zawartego tekstu. Przykład liternictwa stosowanego w tym dokumencie przekazano w formie fotografii kaligrafowi.

☞ Oba dokumenty z 1292 r.<sup>40</sup> notują brak pierwszej litery, a zatem mają miejsce na postawienie ozdobnego inicjału – litery *N(os)*. Ze względu na to, że dokumenty z archiwum mogiłskiego rozpoczynają się od ozdobnie pisanego imienia władcy – *Wencezlaus*, dla rekonstrukcji inicjału posłużono się innymi zachowanymi dokumentami Wacława II. Wyszukano jeden z bardziej ozdobnych inicjałów *N(os)* z dyplomów czeskich doby Wacława II, jaki znajduje się przy dokumencie dla cysterskiego klasztoru Vyšší Brod z 1290 r. Zagnieżdża się on w tekście na głębokość czterech wierszy, a wystaje ponad niego o dwa wiersze. Dokument podoliński pozostawia miejsce na inicjał

o głębokości jedynie dwóch wierszy. Ze względu na walory wystawiennicze zdecydowano się na realizację rekonstrukcji z bardziej rozbudowanym inicjałem zaczerpniętym z wymienionego dokumentu z Vyšší Brodu, którego wąsy dodatkowo zdobią margines rekonstruowanego dokumentu.

### Rekonstrukcja skrótów paleograficznych

☞ Badania porównawcze przybliżają również system abrewiacji stosowanej w kancelarii kierowanej przez Henryka Kwasa. W zaproponowanym do rekonstrukcji dokumentu systemie abrewiacji wzorowano się bezpośrednio na dokumentach z archiwum mogiłskiego (dok. 38 i 39). Niekonsekwentne, a raczej nieregularne skracanie wyrazów (grup literowych) występujących w dokumentach spowodowało wprowadzenie pewnej dowolności w rekonstrukcji. Po konsultacjach z dr. Przemysławem Stanko, specjalistą z zakresu paleografii średniowiecznej, zastosowano ujednolicony zapis, pozostawiając niekiedy niektóre wyrazy bez skrócenia. Ostatecznie tekst dokumentu zapisany skrótami paleograficznymi wraz z próbkami pisma został przekazany p. Ewie Pietrzak do opracowania kaligraficznego.

☞ Z perspektywy czasu można pokusić się o pewne niewielkie poprawki. Wpływ na nie ma przede wszystkim nowsza i bardziej dostępna literatura, a zwłaszcza nieznanemu autorowi w 2007 r. dokument z Podolina. Jego fotografię pozyskano w 2011 r. dzięki kwerendzie muzealników ze Starej Lubowli w archiwum w Lewoczy. Dokument ten jest o tyle ważny, że został wystawiony w tym samym dniu co dokument sądecki i zawiera pewne wskazówki co do poprawności rekonstrukcji. Na przykład w dacie dokumentu rekonstruowanego użyto skrótu, jaki obecny był zarówno w transumpcie z 1330 r., jak i w tekście z *Kodeksu dyplomatycznego (M CC Nonag<sup>o</sup> secundo)*. Być może bardziej właściwe byłoby oddanie daty rozwiniętej, jak to jest w oryginałach z epoki (*millesimo ducentesimo nonagesimo scdo*). W rekonstrukcji pominięto również zapis indykcji<sup>41</sup>, czyli wskazania miejsca, jaki zajmował dany rok w 15-letnim cyklu indykcijnym, widoczny w dokumencie z Lewoczy czy innych dokumentach Wacława II. Różnice zapisu literowego, np. *idus* zamiast *ydus*, wynikać mogą z zastosowania przykładów pisma innego pisarza niż pisarza dokumentu podolińskiego (V<sub>21</sub>).

### Założenia rekonstrukcji układu dokumentu

☞ Stanisław Kuraś pisał, iż dokument lokacyjny Nowego Sącza był dużych<sup>42</sup> rozmiarów. Dla porównania dokument mogiłski Wacława II (dok. 38) z 21 XII 1291 r. ma wymiary: szerokość 456 mm, wysokość 552, margines lewy 52 mm, margines prawy 48–53 mm, zakładka 68 mm<sup>43</sup>. Dla potrzeb rekonstrukcji dokumentu nowosądeckiego zaproponowano zaczerpnięcie wzoru z tego dokumentu, ze względu na porównywalną zawartość tekstu.



Tekst dokumentu nowosądeckiego stanowił 2/3 jego długości.

☑ Aby zmieścić tekst na dokumencie zachowując proporcje dokumentu, należało przygotować kartę pergaminu szerokości 456 mm i długości co najmniej 500 mm. Ze względu na trudną do określenia powierzchnię, jaką zajmie tekst, zaproponowano przygotowanie dłuższej karty pergaminu, aby rekonstruktor przy ustalonej szerokości marginesu oraz wysokości duktu i interlinii (wzorowanych na dok. 38) po zakończeniu pracy nad tworzeniem tekstu pozostawił ustaloną odległość<sup>44</sup> dla zrobienia zakładki. Kraj zakładki ze względu na czytelność rekonstrukcji umieszczono poniżej ostatniego wiersza tekstu.

☑ W przypadku obu dokumentów w archiwum mogińskim zawieszenie pieczęci<sup>45</sup> na zakładce polegało na nacięciu w dwóch miejscach pergaminu, tak by otrzymać dwa trójkątne otwory (trójkąt z wierzchołkiem u góry). W rekonstrukcji dokumentu otwory rozstawiono w odległości ok. 90 mm od siebie i przewleczono przez nie dwubarwny zielono-czerwony sznur do zawieszenia pieczęci.

☑ Prace nad realną rekonstrukcją dokumentu translokacji Sącza z 1292 r. były wykonywane przez Ewę Pietrzak, konserwatora z Pracowni Papieru i Skóry Zamku Królewskiego na Wawelu. Po zamówieniu odpowiedniej wielkości karty pergaminowej i przygotowaniu jej do naniesienia atramentu, przystąpiono do żmudnej pracy kaligrafa. Zadanie nie było łatwe, należało bowiem się trzymać jak najdokładniej wyznaczonego duktu i XII-wiecznej brachygrafii. Na koniec wykonano kaligraficzny inicjał *N* oraz zawieszono dwustronną pieczęć, którą również przygotowała Ewa Pietrzak. Prace wykonano w oparciu o dostępne źródła przy użyciu dzisiejszych materiałów, pragnąc jak najbardziej przybliżyć klimat epoki<sup>46</sup>.

### Przypisy:

- 1 Dokumentację historyczną i założenia merytoryczne rekonstrukcji przygotował Szymon Sułecki. Pracę recenzował dr Przemysław Stanko. Rekonstrukcji tekstu na pergaminie dokonała Ewa Pietrzak, konserwator w Pracowni Papieru i Skóry Zamku Królewskiego na Wawelu. Prace ukończono w maju 2007 r., a ich rezultaty zostały zaprezentowane w lipcu 2007 r. w ratuszu w Nowym Sączu.
- 2 K. Dziwik, *Rozwój przestrzenny miasta Nowego Sącza od XII do XIX wieku na tle stosunków gospodarczych*, „Rocznik Sądecki”, t. 5: 1962, s. 157, A. Rutkowska-Płachcińska, *Sądcezyzna w XIII i XIV wieku. Przemiany gospodarcze i społeczne*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1961, s. 127, F. Kiryka, *Początki miasta*, [w:] *Dzieje Nowego Sącza* pod red. F. Kiryka, t. 1, Warszawa – Kraków 1992, s. 85–86.
- 3 K. Golachowski, *Inwentarz archiwum miasta Nowego Sącza z lat 1292–1772 (inwentarz idealny)*, „Rocznik Sądecki”, t. 3: 1957, s. 215.
- 4 *Privilegium erektonis ex anno 1292 per Casimirum M. anno 1350 confirmatum*. Tamże.
- 5 Tamże, s. 190.
- 6 Tamże, s. 208.
- 7 *Kodeks dyplomatyczny Polski*, t. III, wyd. L. Ryszczewski, A. Muczkowski, J. Bartoszewicz, Warszawa 1847–1858. Treść dokumentu znana jest również z tłumaczenia na język polski z 1863 r. publikowana przez Sz. Morawskiego, J. Sygańskiego w 1892 r. i K. Golachowskiego w 1957. Por. J. Sygański TJ, *Nowy Sącz jego dzieje i pamiątki dziejowe*, Nowy Sącz 2008, s. 14–16. Przywilej Waclawa II

został szczegółowo przeanalizowany przez F. Kiryka w *Dzieje miasta Nowego Sącza*, t. I, Warszawa – Kraków 1992, s. 85–90.

- 8 KDP III, s. 187.
- 9 F. Kiryk, dz. cyt., s. 88.
- 10 K. Maleczyński, *Zarys dyplomatyki polskiej wieków średnich*, cz. 1, Wrocław 1951, s. 241.
- 11 Por. J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2009, s. 459.
- 12 *Zbiór dyplomów klasztoru Mogińskiego*, [w:] *Monografia opactwa cystersów we wsi Mogile, Kraków 1867* (dalej ZDKMog.), nr 4, s. 4–5, nr 40, s. 32.
- 13 *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, wyd. i opr. F. Piekosiński, Kraków 1876 (dalej KDM), s. 141; *Kodeks dyplomatyczny Polski*, t. 3, s. 155.
- 14 Również datę 8 XI 1292 r. nosi dokument Waclawa II nadający przywileje Henrykowi, sołtysowi Podolina, por. *Regesta Diplomatica nec non Epistolaria Bohemiae et Moraviae*, opr. J. Emler, t. 2, Praga 1882, s. 686.
- 15 Brno, 16 I 1293 r., Waclaw II uwalnia poddanych klasztoru tynieckiego spod jurysdykcji świeckich urzędników, *Kodeks dyplomatyczny Tyniecki*, Lwów 1871, s. 58.
- 16 KDP, t. 3, s. 283.
- 17 *Katalog Archiwum Opactwa Cystersów w Mogile*, opr. Kaz. Kaczmarczyk, Ger. Kowalski, Kraków 1919, dok. 38, s. 13.
- 18 Tamże, dok. 39 s. 13–14.
- 19 KDM, t. 1, s. 141.
- 20 KDP, t. 3, s. 155.
- 21 *Akta Grodzkie i Ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej*, t. 1, (dalej AGZ), Lwów 1868, s. 4–5; *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae*, I, ed. V. Sedlák, Bratislava 1980, nr. 538, s. 247. Dokument przechowywany w archiwum w Lewoczy – Štátny archív v Levoči, pobočka Stará Ľubovňa. Fond: *Magistrát mesta Podolinec*, nr 4.
- 22 KDM, t. 2, nr 521.
- 23 D. Treštil, *Formularze czeskie XIII wieku*, „Studia Źródłoznawcze”, VII, 1962, s. 43.
- 24 S. Kuraś, *Przywileje prawa niemieckiego miast i wsi małopolskich XIV–XV wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1971, s. 113.
- 25 AGZ, I, s. 4–5.
- 26 G. Fejér, *Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, Budae 1829–1844.
- 27 AGZ, I, s. 1.
- 28 W oryginalnych dokumentach Waclawa II z Archiwum Opactwa Cystersów w Mogile z 21 i 22 XII 1291 r., umieszczona jest forma *Sandomiria*. Porównanie z oryginałem dokumentu podolińskiego z 8 XI 1292 r. ukazują zapis *Sandomyrie*.
- 29 KDM, s. 141.
- 30 W 1944 r. zostały wywiezione dokumenty m.in. dotyczące Starego Sącza (20 dokumentów pergaminowych). K. Golachowski, dz. cyt., s. 208.
- 31 KDM, t. 2, nr 521.
- 32 J. Sebánek, *Čeští notáři na cestě Václava II. za polskou koronou*, „Studia Źródłoznawcze, Commentationes”, IV, 1959, s. 75–84.
- 33 Tamże, s. 78.
- 34 D. Havel, *Listinné písmo v kanceláři Václava II. (1283–1305) a Václava III. (1305–1306) I. Přehled písařských individualit*, „Sborník prací Filozofické Fakulty Brněnské Univerzity”, Brno 2000, vol. C 47, s. 71–131; tenże, *Listinné písmo v kanceláři Václava II. (1283–1305) a Václava III. (1305–1306) II. Typologie písma*, „Sborník prací Filozofické Fakulty Brněnské Univerzity”, Brno 2001, vol. C 48, s. 37–65.
- 35 D. Havel, *Listinné písmo v kanceláři Václava II... I. Přehled písařských individualit...*, s. 75–81.
- 36 Tamże, s. 101.
- 37 *Katalog Archiwum Opactwa Cystersów w Mogile...*, dok. 38, s. 13; dok. 39, s. 13–14.
- 38 Charakterystyka tego pisma, jak i jego repertuar stylistyczny, zob. D. Havel, *Listinné písmo v kanceláři Václava II... II. Typologie písma...*, s. 43–46.
- 39 Treść dokumentów została opublikowana w: ZDKMog., s. 4–5, 32.
- 40 Tzn. dokument starsądecki i podoliński.
- 41 Zarówno dokument Łokietka, jak i tekst KDP nie notował indykcji.
- 42 S. Kuraś, dz. cyt., s. 113.
- 43 Za *Katalogiem Archiwum Opactwa Cystersów w Mogile*, s. 13.
- 44 Przyjęto do rekonstrukcji wymiary pergaminu w przybliżeniu: szerokość 450 mm, długość (przed zagięciem zakładki) ok. 500 mm. Dla przestrzeni zajmowanego tekstu ustalono: margines górny 65 mm, margines lewy 52 mm, margines prawy 50 mm (+/- 3 mm), wysokość całego tekstu około 280 mm. Szerokość zakładki dolnej została wzięta z szerokości zakładki dokumentu mogińskiego (sygn. 38), czyli 68 mm – przed zagięciem była to liczba podwojona, czyli 136 mm.
- 45 Mogińskie pieczęcie były zawieszane na dwubarwnych sznurkach, natomiast do dokumentu starsądeckiego przywieszona była na pąsowym jedwabiu (KDM II, s. 141), podobnie na jednobarwnym czerwonym sznurku zawieszona jest pieczęć dokumentu podolińskiego.
- 46 W kilka lat po wykonaniu rekonstrukcji pojawiły się wątpliwości co do jego poprawności. Artykuły w wielu czasopismach przekonywały

o odkryciu przez dr. P. Stanko mistyfikacji, a zarazem o niedopatrzeniach i braku przygotowaniu twórcy rekonstrukcji. Sensacje prasowe jednak nie uwzględniły informacji o tym, że sam dr Stanko, który był recenzentem naukowym tego przedsięwzięcia, nie zauważył w trakcie prac rekonstrukcyjnych żadnych uchybień w zakresie merytorycznym ani metodycznym. Uznał, że opracowa-

nie spełnia wymagania dokumentacji dla rekonstrukcji dokumentu w celach wystawienniczych, a także że jej autor oparł się w swoim opracowaniu na dostępnych źródłach historycznych. Niniejszy artykuł ukazuje kwerendę wykonaną przez autora i pozwala odnieść się do metod pracy.

Szymon Sułeczki

### **The reconstructed town charter of Nowy Sącz originally dating from the 8th of November 1292**

☐ In 2007 a reconstruction of a document issued by Wenceslaus II, dating from the 8th of November was made for exhibition purposes. The article addresses the circumstances of origin and the history of the document, providing analyses and comparison of available sources. The reconstruction of the text was based on the document drawn up by Ladislaus the Elbow-High dating from 1330, which was the closest to the original version of the text. The author also covers the course of work on re-creation of the form of the document, as well as fonts, margins, initials and abbreviations used at Wenceslaus II's chancellery and the size of the parchment. By analogy to the surviving documents from the chancellery those elements have been adopted as the basis of the reconstructed document.

### **Rekonštrukcia zakladacej listiny mesta Nový Sonč z 8. novembra 1292**

☐ Roku 2007 bola pre expozičné účely urobená rekonštrukcia dokumentu Václava II. zo dňa 8. novembra 1292. V článku sa popisujú okolnosti vzniku a osudov dokumentu, ako aj analyzujú a porovnávajú dostupné pramene. Rekonštrukcia jej textu vychádza z dokumentu kráľa Vladislava Lokietka z roku 1330 ako najbližšej pôvodnej redakcie textu. Autor prezentuje aj postup prac na re-konštrukcii vonkajšej podoby dokumentu: rezu písma, okrajov, iniciálach, skracovaní (abrevácia) používaných v kancelárii Václava II. a veľkosti pergamenového listu, ktoré cez analógiu so zachovanými dokumentami z tejto kancelárie boli prijaté ako základ pre rekonštrukciu.

Szymon Sułeczki

## **Pieczęć Waclawa II z dokumentu lokacyjnego Nowego Sącza**

☐ Dekadę temu wykonano rekonstrukcję zaginionego dokumentu Waclawa II Czeskiego z 8 listopada 1292 r., w którym władca przenosi miasto Sącz na teren wsi Kamienica i nadaje mu prawa miejskie według wzoru magdeburskiego. Oryginał dokumentu nie dochował się do naszych czasów. Jego treść znana jest z transumptów i kopii. W czasie rekonstrukcji tekstu oparto się na potwierdzeniu przywileju sądeckiego przez Władysława Łokietka z 1330 r.<sup>1</sup>, jako najbliższego oryginałowi. Dokument fundacyjny Nowego Sącza Waclawa II potwierdzony został przez przywieszenie wyciśniętych w wosku pieczęci. Dokument zapowiada je w formule korroboracyjnej: „In cuius rei testimonium presentes fieri et nostrorum Sigillorum munimine iussimus roborari”. Użycie liczby mnogiej nie jest przypadkowe, bowiem Waclaw II posługiwał się dwiema pieczęciami: majestatyczną i konną. Były to wspaniałe wypracowane pieczęcie o głębokim rysunku. Pierwsza z nich przedstawia władcę siedzącego na tronie o wysokim zaplecku. Druga jest równie piękna, przedstawia w polu pieczęci rycerza pędzącego na

koniu. Ze względu na używanie przez Waclawa II kilku typów pieczęci pojawiły się wątpliwości, których rozwianie przyniosła kwerenda. Jej wyniki prezentuje poniższy artykuł.

☐ Po raz pierwszy wyobrażenie pieczęci Waclawa II znaleźć można w literaturze dość wcześnie: w roku 1679 w *Kronice Drezna* Antoniego Wecka<sup>2</sup>, gdzie umieszczona została reprodukcja dwóch pieczęci i odpis treści dokumentu Waclawa II<sup>3</sup>. Ponownie, chociaż bez ryciny, pojawiły się one w jednym z pierwszych dzieł poświęconych sfragistyce, autorstwa Jana Michała Heinecciusa z 1709 r.<sup>4</sup> Były to pieczęcie majestatowa i konna Waclawa II jako króla Czech i księcia Krakowa, Sandomierza i Moraw.

☐ Pieczęć Waclawa II były przedmiotem zainteresowań polskich sfragistyków od XIX w. Do najwcześniejszych należą rysunki Kajetana Kielisińskiego<sup>5</sup>, powstałe w czasie jego pobytu w Krakowie w latach 1832–1833<sup>6</sup>. Kielisiński odrysował z dokumentów przechowywanych w archiwum cystersów w Mogile dwie pieczęcie – inne niż znane z wcześniejszej literatury<sup>7</sup>. Tytus Działyński

wydał te rysunki w 1856 r. w trzecim tomie *Lites ac Res gestae*<sup>8</sup>. Legenda pieczęci majestatowej głosiła, że Waclaw jest synem Przemysła Otokara II i dziedzicem Czech. Pieczęć konna odnosiła się do niego jako dziedzica Moraw.

☞ Teofil Żebrawski w 1856 r. w dziele *O pieczęciach dawnej Polski i Litwy*<sup>9</sup> zamieszcza informacje o znanych mu czterech pieczęciach Waclawa II: dwóch z okresu sprzed koronacji na króla Czech<sup>10</sup> i dwóch innych ze zmienionym wizerunkiem, na którym znajduje się tytułatura króla Czech, księcia krakowskiego i sandomierskiego. Pieczęcie z pierwszego okresu Żebrawski widział w zbiorze Gwalberta Pawlikowskiego we Lwowie oraz w archiwum klasztoru Cystersów w Mogile, natomiast królewskie znał z opisu Heinecciusa. Pozyskał też ich rysunek ze sztychu w historii Drezna<sup>11</sup>. Jego praca spowodowała, że problematyka związana pieczęciami Waclawa II podjęta została przez naukę polską.

☞ W 1881 r. Kazimierz Stronczyński wydał katalog pieczęci Piastów<sup>12</sup>, w którym omówił te same dwa typy pieczęci Waclawa II, zarówno z dokumentów mogińskich z 1291 i 1293 r., które opatrzył własnym rysunkiem<sup>13</sup>, jak i znane mu z prac Żebrawskiego i Wecka, mające pochodzić z dokumentu wystawionego w Zbrasławiu w 1300 r.<sup>14</sup>

☞ W najobszerniejszej pracy polskiej sfragistyki XIX w. Franciszek Piekosiński, opisując pieczęcie Waclawa II<sup>15</sup>, wskazuje na pewne rozbieżności. Powołując się na opis Aleksandra Batowskiego<sup>16</sup> w *Kodeksie dyplomatycznym klasztoru tynieckiego* dotyczącym zaginionej pieczęci przy dokumencie tynieckim z 1293 r. uważał, że była tam przywieszona pieczęć majestatowa Waclawa II z tytułaturą króla Czech, księcia krakowskiego i sandomierskiego, gdyż według tej relacji, na niej umieszczona była mała tarcza z orłem<sup>17</sup>. Ze względu na umieszczenie reprodukcji tej pieczęci w *Kronice Drezna* Antoniego Wecka<sup>18</sup> z roku 1679, Piekosiński ogłosił kwerendę w Dreźnie, dzięki czemu uzyskał dwustronny odlew galwanoplastyczny pieczęci. Niestety, nie udało mu się pozyskać informacji, przy jakim dokumencie była zawieszona, a także z jakiego okresu pochodziła. Powątpiewał przy tym – jak pisał Stronczyński – powołujący się na Wecka – że ten typ pieczęci miał być używany jeszcze w 1300 r.<sup>19</sup> Piekosiński zwrócił przy tym uwagę na kolejny wizerunek pieczęci konnej Waclawa II<sup>20</sup>, który wówczas (1897) pojawił się w literaturze naukowej. Występowała na niej tytułatura króla Czech i Polski. Ze względu na nieumieszczenie datacji Piekosiński uznał jedynie, że powstała najwcześniej w roku 1300<sup>21</sup>.

☞ W 1909 r. ukazała się w „Wiadomościach Numizmatyczno-Archeologicznych” część katalogu Mariana Gumowskiego *Pieczęcie królów polskich*<sup>22</sup>, w którym zawarł dotychczasowe informacje na temat pieczęci Waclawa II. Bardziej szczegółowo zajęli się drugą pieczęcią królewską Waclawa II, powstałą po koronacji na króla Polski, zamieszczoną w czeskim artykule W. Krala i postarał się

o odlew tej pieczęci. Jej reprodukcję zamieścił w katalogu (tabl. IV) wraz z dwiema poprzednimi pieczęciami królewskimi (tabl. II i III).

☞ Pod koniec XIX i na początku XX w. większość pieczęci Waclawa II nie była znana polskim historykom z autopsji. Wynikały stąd duże rozbieżności w datowaniu i typologii pieczęci tego władcy. Wysiłki badawcze spowodowały, że włączano je do zestawu polskich pieczęci jedynie ze względu na tytułaturę władcy, uznając je za obce polskiej tradycji sfragistycznej, wprowadzające czeskie wzorce wizerunkowe<sup>23</sup>.

☞ Nowe światło na problematykę związaną z pieczęciami Waclawa II rzuciły dopiero badania czeskie (prace Jiri Carka z 1938 r. i Jaroslava Homolki z 1982)<sup>24</sup>, które ustaliły ich typologię i chronologię. Współcześnie szerzej pieczęciami Waclawa II zajęli się tacy historycy jak: Karel Maráz<sup>25</sup>, Libor Jan<sup>26</sup> i Tomáš Krejčík<sup>27</sup>. Do najnowszych opracowań należy również katalog elektroniczny pieczęci znajdujących się w archiwach czeskich. Publikowanych jest tam kilkadziesiąt egzemplarzy szczegółowo opisanych pieczęci Waclawa II<sup>28</sup>.

☞ Waclaw II w czasie swojego panowania posługiwał się trzema typami pieczęci. Na podstawie zachowanych dokumentów z pieczęciami rozpoznano trzy okresy: I typ używany od 1283 do kwietnia 1297, II typ – od czerwca 1297 do 3 marca 1301, III typ – od 27 marca 1301 do 21 czerwca 1305<sup>29</sup>. Spowodowane było to jego nabytkami terytorialnymi, a także tytułaturą – przede wszystkim króla Czech i Polski. Widać tu jednak pewne niekonsekwencje, bowiem Waclaw II jako rzeczywisty władca Czech i pretendent do korony posługiwał się tytułem *rex* w dokumentach (ale nie na pieczęciach) przed swoją koronacją, która miała miejsce dopiero na początku czerwca 1297 r.<sup>30</sup>

☞ Pieczęcie Waclawa II nawiązywały do schematu pieczęci, jakimi posługiwał się jego ojciec Przemysł Otokar II. Pieczęć konna była przez cały okres panowania Waclawa II niemal identyczna, natomiast pieczęć majestatowa ulegała zmianom w legendzie oraz w obrębie atrybutów (miecz, berło, korona, tron, herby) odpowiednio do zmieniającej się tytułatury.

☞ Na pieczęci majestatowej<sup>31</sup>, użytej m.in. przy dokumencie z 8 listopada 1292 r. widać młodego władcę z odkrytą głową, który siedzi na tronie. Ze względu na brak korony Karel Maráz określił to przedstawienie jako niepełny majestat. Ubrany jest w miękką falowaną szatę przepasaną plecionym pasem nabijanym guzami. Na ramionach widoczny jest spięty na piersi pasem płaszcz. Waclaw II w prawej ręce trzyma miecz – symbol najwyższej władzy sądowniczej. Natomiast lewą rękę ma zawieszoną na pasie spinającym poły płaszcz. Maráz wskazuje, że symbolizuje to oddzielenie się przyszłego króla od wszystkich śmiertelników<sup>32</sup>. Stopy władcy spoczywają na podnóżku. Po lewej heraldycznie stronie na wysokości zgiętego łokcia umieszczono tarczę ze wspiętym lwem o rozdwojonym ogonie (godło Czech). Tło pieczęci pozo-



Pieczęć majestatowa  
Wacława II z 1291 r.  
Rysunek K. Kielisińskiego  
z *Lites ac Res gestae inter  
Polonos Ordinemque Crucife-  
rorum*. T. 3, Poznań 1856  
[https://polona.pl/item/  
34415600/14/](https://polona.pl/item/34415600/14/) (domena  
publiczna)

stało bez wypełnienia. Tron księcia ma wysoki ozdobny zaplecek, zwieńczony dwoma elementami o motywie kwiatowym<sup>33</sup>. Dookoła pieczęci przebiega otok legendy w dwu rzędach. Otok wewnętrzny i legenda przerwane są przez głowę, podnózek i miecz. W legendzie gotycką majuskułą i minuskułą zamieszczono tekst:

+ WENCEZLAUS SECUNDVS DEI GRACIA OTAKARI REGIS QUONDAM FILIVS DOMINVS ET ER-ES REGNI BOEMIE

(w tłumaczeniu: *Wacław Drugi, syn świętej pamięci króla Otokara, Pan i Dziedzic Królestwa Czech*).

❗ Pieczęć ma średnicę 119 mm i wytłoczona została w naturalnym bezbarwnym wosku. Na jej odwrocie umieszczona została pieczęć konna (o średnicy 120 mm), która również nawiązuje do pieczęci ojca Wacława II. W polu pieczęci wyobrażony jest rycerz na wspiętym koniu w prawą heraldycznie stronę. Władca ukazany jest jako rycerz i ma na sobie lekką zbroję. Jeździec trzyma w prawej ręce drzewce z proporcem (gonfanon), na którym widnieje wspięty czeski lew w koronie z rozdwojonym ogonem, w lewej ręce trzyma wodze. Na lewym przedramieniu zawieszona jest tarcza z umieszczonym na niej orłem. Nie jest to herb Przemysławów – Płomienista Orlica, ale morawska szachowana orlica; za takim zestawieniem herbów przemawia m.in. znana miniatura w *Kodeksie Manesse*, gdzie z dwóch stron tronującego Wacława II zamieszczono właśnie czeskiego lwa i morawską orlicę. Również legenda w podwójnym otoku tytułując Wacława dziedzicem Moraw wskazuje na taką interpretację. U lewego

boku władcy zawieszony jest długi miecz. Udo jeźdźca zasłonięte jest zbroją, którą przesłania luźno zwisająca szata. Łydka jest mocno uwydatniona, a stopa oparta jest w strzemieniu. Głowa Wacława zasłonięta jest hełmem garnczkowym, na którym w klejnocie umieszczono ozdobny pióropusz w formie rozpostartego skrzydła. Koń odziany jest w kropierz (czaprak) z długiej materii, na którym nie ma herbów<sup>34</sup>. Pędzący, czy też atakujący koń przerywa kopytami wewnętrzny otok pieczęci z legendą. Otok przerwany jest również przez głowę konia, proporzec i pióropusz na hełmie.

❗ W legendzie gotycką majuskułą i minuskułą zamieszczono tekst:

+ WENCEZLAUS SECUNDVS DEI GRA OTAKARI REGIS QUONDAM FILIVS DOMINVS ET HERES MARCHIONATVS MORAVIE

(w tłumaczeniu: *Wacław Drugi, syn świętej pamięci króla Otokara, Pan i Dziedzic Marchii Moraw*).

❗ W czerwcu 1297 r., tj. po koronacji na króla Czech, Wacław II dokonał zmian w pieczęci. Została ona zaktualizowana o wizualizację korony na głowie władcy, a także atrybuty królewskie w rękach: w prawej berło, a w lewej królewskie jabłko. Po prawej heraldycznie stronie tronu na gotyckiej tarczy umieszczono wspiętego lwa (godło Czech), zaś po lewej płomienistą orlicę (herb Przemysławów)<sup>35</sup>. W legendzie zmiany objęły przede wszystkim tytuł króla Czech. W aktualizacji uwzględniono również władztwo nad Ziemią Krakowską i Sandomierską, wprowadzając tytuł księcia, wojewody (*dux*). Na pieczęci majestatycznej legenda brzmiała:

+ WENCEZLAUS \* SECUNDUS \* DEI \* GRACIA \* REX \* BOEMIE \* DVX \* CRACOVIE \* | ET \* SANDOMERIE MARCHIO \* Q[ue] MORAVIE \*

(w tłumaczeniu: *Wacław Drugi z Bożej łaski król Czech książę Krakowa, Sandomierza i Marchii Moraw*).

❗ Na pieczęci konnej z 1297 r. sam wizerunek władcy nie uległ zmianom. Na koniu pojawiły się dodatkowe herby umieszczone na czapraku – czeski lew, orlica morawska i śląski orzeł z półksiężcem na piersi<sup>36</sup> – symbole państwowości czeskiej, występujące również na obecnym godle państwowym Republiki Czeskiej. W otoku widniała identyczna treściowo z pieczęcią majestatyczną legenda:

+ WENCEZLAUS \* SECUNDUS \* DEI \* GRATIA \* REX \* BOEMIE \* DVX \* CRACOVIE \* | ET \* SANDOMERIE MARCHIO \* Q[ue] MORAVIE

❗ Po koronacji Wacława II na króla Polski we wrześniu 1300 r. pieczęć nie od razu uległa zmianom i dopiero w drugiej połowie 1301 r. powstał tłok pieczęci z legendą:

(w tłumaczeniu: *Wacław Drugi z Bożej łaski król Czech i Polski*).

Na pieczęci majestatycznej po prawej heraldycznie stronie rozbudowanego gotyckiego tronu umieszczono tarczę z czeskim lwem, zaś po lewej tarczę z polskim orłem. Również na pieczęci konnej obok czeskiego lwa i morawskiej orlicy pojawił się na końskim czapraku polski orzeł. Pieczęć ta była w użyciu do śmierci króla 21 czerwca 1305 r.

Porównanie tytulatury z dokumentu sądeckiego z 1292 r. i tych zawartych w legendach pieczęci Wacława II najbardziej wskazuje na typ II pieczęci, jednak jak wynika z powyższego zestawienia w dokumentach z 1292 r. użyte były pieczęcie typu I. Zastanawia użyta w nich tytulatura nie do końca korespondująca z zawartą w dokumentach. Mimo sprawowania faktycznej władzy na terenach Małopolski, tytuł księcia Ziemi Krakowskiej i Sandomierskiej, występujący w tytulaturze dokumentów już od roku 1291<sup>38</sup>, na pieczęciach władcy pojawia się dopiero w roku 1297 wraz z tytułem króla Czech. Ze względu na opóźnienie aktualizacji pieczęci, które w przypadku władztwa nad Małopolską wynosiło około 5–6 lat, a w przypadku tytułu króla Polski około roku, jest oczywiste zastosowanie w 1292 r. pieczęci, na której Wacław II tytułuje się jedynie dziedzicem Czech i Moraw (typ I), bez uwzględniania Ziemi Krakowskiej i Sandomierskiej.

Spośród dokumentów Wacława II z okresu bliższego fundacji Sącza (Nowego), przy których zachowały się pieczęcie, należy przytoczyć ich kilka. Użycie pieczęci typu I poświadczają dokumenty mogiłskie z 1291 r.<sup>39</sup> Także przy późniejszym dokumencie wydanym dla klasztoru zbrasławskiego 29 grudnia 1292 r., przechowywanym w Archiwum Narodowym w Pradze<sup>40</sup>, mimo zastosowania w intyulacji terminu: „rex boemie dux cracovie et sandomerie marchioque moravie”, również zawieszona jest pieczęć typu I. O tym jaka pieczęć zawisała w roku 1292 ostatecznie przekonują dokumenty Wacława II odnoszące się do Podolińca, a także dokument dotyczący klasztoru starsądeckiego klarysek<sup>41</sup>, wystawione w ten sam dzień co przywilej sądecki, czyli 8 listopada 1292 r. w Krakowie. Nadmienić należy, że jedynie dokument z Podolińca zachował się w oryginale, a przywieszzone do niego pieczęcie ukazują młodego nieukoronowanego władcę jako dziedzica Czech i Moraw (typ I).

Pieczęcie I typu ukazują legitymizację władzy, a zarazem dwoistość panowania<sup>42</sup>. Na każdej z nich władca prezentuje się jako syn zmarłego króla Przemysła Otokara II. Osobno na pieczęciach Wacław ukazuje się jako dziedzic Czech i margrabia Moraw. Dopiero po koronacji pieczęcie posiadają ten sam zapis, w 1297 r. tytulatura obejmuje królestwo Czech, władzę nad księstwem

(województwem) krakowskim, sandomierskim i marchią morawską, a od 1301 r. królestwo Czech i Polski.

Pieczęć majestatowa Wacława II wniosła do kształtującej się polskiej sfragistyki gotowe wyobrażenie władzy królewskiej. Jednak mimo podobieństwa do późniejszych polskich pieczęci królewskich, pieczęć ta nie była wzorem graficznym dla nich. Jak zauważył Zenon Piech, ikonografia tych pieczęci powstała poza Polską, a następca Wacława II, Władysław Łokietek, nie chciał nawiązywać do swego czeskiego poprzednika. Jako kontynuator tradycji piastowskiej wzorował się bezpośrednio na pieczęci Przemysła II<sup>43</sup>. Pieczęć Wacława II była jednak wzorem ikonograficznym dla innych pieczęci. Pieczęci ojca używał jego bezpośredni następca – Wacław III<sup>44</sup>; wzorowali się na niej również niektórzy książęta śląscy, np. Henryk I Głogowski<sup>45</sup>, Bolesław III Rozrzutny, a także król czeski Jan Luksemburski<sup>46</sup>.

Pieczęcie Wacława II, jako ostatniego wielkiego władcy z rodu Przemyslidów, mają szeroką reprezentację w czeskiej literaturze<sup>47</sup>. Dotyczą nie tylko sfragistyki, ale także oddziaływania na zagadnienia historii sztuki czy też na wyobrażenia na monetach<sup>48</sup>. W polskiej literaturze w badaniach sfragistycznych więcej miejsca poświęcono zagadnieniom późniejszych pieczęci Wacława II (typ II i III), które ważne są ze względu na utrwalanie, począwszy od pieczęci króla Przemysła II, wzorunku orła ukoronowanego jako herbu Królestwa Polskiego<sup>49</sup>. Wysokie walory artystyczne pieczęci Wacława II sprawiają, że są one również źródłem badań ikonograficznych na potrzeby kostiumologii i uzbrojenia średniowiecznego.

## Przypisy:

- <sup>1</sup> Król Władysław powtarza przywileje Wacława II dla Bertolda i Arnolda na lokację miasta Sącza z 1292 r. Kraków, 1330 r., Archiwum Główne Akt Dawnych, sygn. 4980.
- <sup>2</sup> A. Weck, *Der chur-fürstlichen sächsischen weit beruffenen Residentz und Haupt-Vestung Dresden Beschreib- und Vorstellung*, Nürnberg 1679, s. 161 (miedzioryt na dodatkowej karcie przed s. 161).
- <sup>3</sup> Dokument przy którym były przywieszzone pieczęci datowany był na 19 IV 1300 r.
- <sup>4</sup> J. M. Heineccius, *De veteribus germanorum aliarumque nationum sigillis, eorumque usu et praestantia syntagma historicum*, Francofurti & Lipsiae 1709, s. 120–121.
- <sup>5</sup> Kórnik, Biblioteka PAN, nr inw. AO I 2, AO I 3, AO I 4, AO I 4a, AO I 4b; zob. P. Pokora, *Rysunki pieczęci Kajetana Wincentego Kielisińskiego w zbiorach Biblioteki PAN w Kórniku*, [w:] *Zbiory pieczęci w Polsce*, pod red. Z. Piecha i W. Strzyżewskiego, Warszawa 2009, s. 377–476, kat. pieczęci nr 404–407.
- <sup>6</sup> J. Orańska, *Kajetan Wincenty Kielisiński w świetle dokumentów i prac w zbiorach kórnickich*, Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej 4: 1947, s. 135.
- <sup>7</sup> Archiwum Cystersów w Mogile, ACM dok. perg. nr 38, 39, por. *Zbiór dyplomów klasztoru Mogińskiego*, [w:] *Monografia opactwa cystersów we wsi Mogile*, Kraków 1867, nr 4, s. 4–5, nr 40, s. 32.
- <sup>8</sup> *Lites ac Res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum*. T. 3, Poznań 1856.
- <sup>9</sup> T. Żebrawski, *O pieczęciach dawnej Polski i Litwy*, Kraków 1865, s. 31–33, tabl. 7–10.
- <sup>10</sup> Rysunki Kielisińskiego, tamże, tabl. 7 i 8.
- <sup>11</sup> Tamże, tab. 8 i 9.
- <sup>12</sup> K. Stronczyński, *Pobieżny przegląd pieczęci Piastów Polskich*, Warszawa 1881.
- <sup>13</sup> Tamże, s. 27–28, 57.
- <sup>14</sup> Tamże, s. 57.
- <sup>15</sup> F. Piekosiński, *Pieczęcie polskie wieków średnich*, cz. 1. *Doba piastowska*, Kraków 1899, s. 138–142.

- <sup>16</sup> *Codex diplomaticus Monasterii Tynecensis. Kodeks dyplomatyczny klasztoru tynieckiego*, cz. 1: (1105–1399), wyd. W. Kętrzyński i S. Smolka, Lwów 1875, s. 77.
- <sup>17</sup> Tamże, s. 139.
- <sup>18</sup> A. Weck, *Der chur-fürstlichen sächsischen...*, s. 161.
- <sup>19</sup> F. Piekosiński, dz. cyt., s. 140. K. Stronczyński, dz. cyt., s. 57. Koronacja Wacława II na króla polskiego nastąpiła we wrześniu 1300 r., tak więc oczywiste, że w kwietniu tego roku używał jeszcze pieczęci, na której widnieje tytuł króla Czech. Na temat daty koronacji, zob. L. Jan, *Znovu k datu hnězdenské korunovace krále Václava II*. Časopis Matice moravské, Brno: Matice moravská, 2012, roč. 131, č. 1, s. 129–134; T. Jurek, *W sprawie daty koronacji Wacława II na króla polskiego*, „Kwartalnik Historyczny”, r. 120 (2013), nr 3, Warszawa 2013, s. 549–551.
- <sup>20</sup> F. Piekosiński pisał, że znalazł tylko z reprodukcji w artykule W. Krala w: „Časopis Společnosti přátel starožitností českých v Praze”, IV, z. 4, Praga 1897, s. 122.
- <sup>21</sup> F. Piekosiński, dz. cyt., s. 157.
- <sup>22</sup> M. Gumowski, *Pieczęcie królów polskich*, „Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne” 1909, nr 2, s. 32–33. Całość wydana w 1910: M. Gumowski, *Pieczęcie królów polskich*, Kraków 1910, s. 6–7.
- <sup>23</sup> K. Stronczyński, dz. cyt., s. 28.
- <sup>24</sup> J. Čarek, *O pečetech českých knížat a králů z rodu Přemyslova*, „Sborník příspěvků k dějinám hl. města Prahy” VIII, 1938, s. 17–18, tabl. VII; J. Homolka, *K ikonografii pečeti posledních Přemyslovců*, [w:] *Umění doby posledních Přemyslovců*, Roztoky u Prahy 1982, s. 150–179.
- <sup>25</sup> K. Maráz, *Sfragistika: studijní texty pro posluchače pomocných věd historických a archivnictví*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014; K. Maráz, *Pečeti českých králů a královen od Přemysla Otakara II. k Janovi Lucemburskému*, [w:] *Královský sňatek. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310*, Praha 2010.
- <sup>26</sup> L. Jan, *Václav II. Král na stříbrném trůnu 1283–1305*, Praha, 2015.
- <sup>27</sup> T. Krejčík, *Pečet v kultuře středověku*, Ostrava 1998.
- <sup>28</sup> Katalog pečeti, pečetidel a sbírkových odličků v archivech České republiky: <http://database.aipberoun.cz/pecete/> (dostęp 2007, obecnie brak dostępu on-line, na stronie czeskiego MSW umieszczona jest informacja o poszukiwaniach nowych rozwiązań by przywrócić jego działanie).
- <sup>29</sup> J. Čarek, dz. cyt., s. 17–19; J. Homolka, dz. cyt., s. 175–179.
- <sup>30</sup> K. Charvatova, *Václav II. Kral cesky a polsky*, Vysehrad 2007, s. 153–159.
- <sup>31</sup> T. Krejčík pieczęć majestatową określa jako p. tronową, gdy w użyciu była przez niekoronowanego władcę, zob. T. Krejčík, dz. cyt., s. 123, 126.
- <sup>32</sup> K. Maráz, *Sfragistika...*, s. 70.
- <sup>33</sup> W ostatnim okresie panowania Wacława II (typ III) tron władcy staje się bardziej rozbudowany i ma charakter architektoniczny, zob. Z. Piech, *Monety, pieczęcie i herby w systemie symboli władzy Jagiellońców*, Warszawa 2004, s. 47.
- <sup>34</sup> J. Čarek, dz. cyt., s. 18. Dopiero na pieczęciach królewskich pojawiły się na końskim czapraku herby: czeski lew, morawska orlica (1297) i polski orzeł (1301).
- <sup>35</sup> K. Maráz, *Sfragistika...*, s. 77.
- <sup>36</sup> K. Maráz pisze, że są to herby ziem: Czech, Moraw i Polski. Tamże, s. 77.
- <sup>37</sup> Na pieczęci konnej legenda jest niemal identyczna: + WENCEZLAVS SECVNVDVS DI GRACIA BOEMIE ET POLONIE REX.
- <sup>38</sup> Tytuł *dux Cracoviae et Sandomiriae* Wacław II przyjął na wiosnę 1291 r., zob. K. Charvatova, dz. cyt., s. 129.
- <sup>39</sup> Znane z rysunków Kieliszińskiego
- <sup>40</sup> Národní archiv Praha. Národní archiv Archivy českých klášterů zrušených za Josefa II. (1115–1760) // ŘC Zbraslav 832, in: [monasterium.net](http://monasterium.net), URL: <http://monasterium.net/mom/CZ-NA/AZK%7CZbraslav/832/charter>, dostęp 16 maja 2017.
- <sup>41</sup> *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, ed. J. Emler, t. 2, Praga 1882, s. 686, a także dokument Wacława II dotyczący klasztoru starsądeckiego klarysek, *Kodeks Dyplomatyczny Małopolski*, t. 2, pod red. F. Piekosińskiego, Kraków 1886, nr 521, s. 187–188.
- <sup>42</sup> T. Krejčík, dz. cyt., s. 160–161.
- <sup>43</sup> Z. Piech, *Ikonografia pieczęci Piastów*, Kraków 1993, s. 130.
- <sup>44</sup> Pieczęcie wyglądają niemal identycznie, ale jak uważają badacze tego tematu, nie była to jedynie wymiana słów *secundus* na *tertius*, ale wymiana całego tłoku pieczęci, por. K. Maráz, *Pečeti Jana Lucemburského*, Brno 2007, s. 37; J. Čarek, dz. cyt., s. 19, J. Homolka, dz. cyt., s. 175; K. Maráz, *Pečeti Václava III. v souvislostech*, [w:] *Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. tých narozemín Josefa Žemličky* (edd. E. Doležalová, R. Šimůnek ve spolupráci s D. Dvořáčkou), Praha 2007, s. 198–208.
- <sup>45</sup> Z. Piech, *Ikonografia pieczęci...*, s. 31, 75.
- <sup>46</sup> K. Maráz, *Pečeti Jana Lucemburského...*, s. 31.
- <sup>47</sup> L. Jan, *Václav II...*; T. Krejčík, dz. cyt.; K. Maráz, *Václav III. (1289–1306). Poslední Přemyslovec na českém trůně*, České Budějovice 2007; tenże, *Pečeti českých králů a královen od Přemysla Otakara II. k Janovi Lucemburskému*, [w:] *Královský sňatek. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310*, Praha 2010; tenże, *Sfragistika...*, pp. 70–95.
- <sup>48</sup> E. Nohejlová-Prátová, *Pražské groše Václava II. (1300–1305) a české pečeti*, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity C 7, 1960, s. 99.
- <sup>49</sup> Z. Piech, *Ikonografia pieczęci...*, s. 150.

## Szymon Sułeczki

### The seals of Wenceslaus II from the town charter of Nowy Sącz

Information contained in the transumpt of the town charter of Nowy Sącz dating from 1292 suggests that two seals were attached to it. The seals were of a high artistic standard and of symbolic importance. The article follows the history of research conducted on the seals of Wenceslaus II and analyses the sigillographic system used at the royal and ducal chancelleries, indicating that despite discrepancies in the title of the document, a specific type of seals was used in 1292.

### Peczęć Wacława II. ze zakładowej listiny Nowého Sonča

Z informacjami obsiahnutých v transumptoch zakładowej listiny Nowého Sonča (Nový Sandec) z roku 1292 vyplýva, že k listine boli privesené dve pečate. Boli to pečate veľmi hodnotné po umeleckej, ako aj symbolickej stránke. Autor článku sleduje históriu skúmania pečate Wacława II., a rozoberá sfragistický systém kniežacej a kráľovskej kancelárie napriek rozdielnostiam s titulátúrou dokumentu, poukazujúc na konkrétne typy pečate použité v roku 1292.

## Stará Ľubovňa od osídlenia v stredoveku do roku 1412

Mgr. et Mgr. Vladimír Olejník je vedúcim archivárom Spišského biskupstva. Pôsobí aj pedagogicky, vyučuje latinčinu na Teologickom inštitúte v Spišskej Kapitule - Spišskom Podhradí, TF KU v Ružomberku. Vyštudoval teológiu na Gréckokatolíckej teologickej fakulte PU a latinčinu na Filozofickej fakulte PU v Prešove. Je interným doktorandom na Katedre slovenských dejín Filozofickej fakulty UK v Bratislave. Odborne sa zameriava na cirkevné dejiny a dejiny novoveku, ako aj na historický výskum stavebného vývoja sakrálnych i svetských historických objektov na Spiši i v ďalších okolitých regiónoch.

☐ Stredoveké jadro mesta Stará Ľubovňa je situované na pravom brehu rieky Poprad, na zvýšenej ostrohe v sútoku tejto rieky a potoka Jakubianka. Mesto tu nevzniklo náhodou. Na tomto mieste sa stretáva niekoľko dôležitých obchodných ciest, smerujúcich severojužným smerom i z východu na západ. Výhodná poloha umožnila neskoršiemu mestu nielen kontrolovať túto významnú križovatku obchodu, ale vďaka nej aj prekvitať a rozvíjať sa. Ľubovniansky hrad, ktorý nad mestom vznikol neskôr, poskytoval ochranu jednak týmto obchodným cestám jednak aj samotnému mestu. Vzájomný vplyv hradu a mesta lavíroval medzi dvoma polohami: Isté historické obdobie bola dedina a neskôr mesto Stará Ľubovňa od hradu nezávislá, v iných obdobiach sa zas Ľubovňa nachádzala v područí hradu a tvorila súčasť hradného panstva.

☐ Presné informácie o počiatkoch Starej Ľubovne zostávajú za súčasného stavu poznania zachovaných archívnych dokumentov neznáme. O založení mesta priamo nevieme nič a jeho predpisomné obdobie je rovnako známe len veľmi málo. Napriek tomu, že najstaršia známa zachovaná listina s priamou zmienkou o Starej Ľubovni je až z konca 13. storočia, obec je iste staršia. Územie horného Spiša bolo Slovanmi osídľované relatívne neskoro – až v priebehu 8. a 9. storočia. Aj v 10. storočí bolo ešte údolie Popradu v tejto časti osídlené relatívne riedko a sústreďovalo sa hlavne bezprostredne okolo rieky. Situácia sa zmenila po vzniku Uhorského kráľovstva. V priebehu 11. storočia sa stabilizovala hranica s Poľskom a na prístupových cestách sa začali usádzať strážcovia hraníc, respektíve vnútornej obrannej línie kráľovstva. Tá bola založená jednak na strážnych osadách (typickým príkladom sú osady, ktoré už vo svojom názve nesú základný dôvod svojho vzniku – Strážky, Stráže pod Tatrami), jednak na tzv. zásekoch. Poloha Starej Ľubovne a jej okolia – doliny Popradu – v pohraničí Uhorska s východiskovými cestami na sever, juh, východ a západ priam predurčovala tieto oblasti na sústreďovanie obyvateľstva a vznik sídel. V miestach, kde vznikla Stará Ľubovňa, sa križovali dve významné diaľkové obchodné trasy. Dolinou Popradu prebiehala cesta, vedúca z juhozápadu, ktorá viedla ľavobrežím rieky Poprad na sever do Poľska, smerom na Starý Sonč a Krakov. V blízkosti Starej Ľubovne sa táto trasa spájala s cestou, prichádzajúcou od východu zo Šariša. Nemalú úlohu v diaľkovom obchode zohrávala aj rieka Poprad, splavná od Hniezdneho, po ktorej sa plťami prevážali tovary do Poľska. Všetky tieto komunikácie zjavne ovplyvnili vznik, ale aj neskorší vývoj Starej Ľubovne. Systém získavania ekonomických výhod z krajiných ciest popri riekach sa totiž

osvedčil už v dávnejších dobách a uhorskí králi ho uplatňovali na mnohých miestach krajiny. V prípade severnej hranice kráľovstva musíme predpokladať, že prvé osady s funkciou spoľatňovania a kontroly medzinárodného obchodu vznikali v údolí Popradu už od čias Bela III. (uhorský kráľ 1173 – 1196).<sup>1</sup>

☐ Okrem strážcov hraníc možno v údolí Popradu s istotou predpokladať aj prítomnosť pôvodného slovanského obyvateľstva, ktoré bolo sústredené v niekoľkých obciach. K najvýznamnejším z týchto sídel musíme počítať predovšetkým Podolínec, Hniezdne a samozrejme aj Starú Ľubovňu. Už samotná etymológia názvov všetkých troch obcí napovedá o ich slovanskom pôvode. Typickým príkladom je samotná Ľubovňa. Nemožno vylúčiť, že pôvodne išlo o vlastné meno šoltýsa, či zakladateľa obce. Všetky neskoršie varianty názvu Starej Ľubovne, ako aj jeho nemecká, či maďarská podoba vychádzajú z toho istého základu. Prispôbovali sa len danej výslovnosti.<sup>2</sup> V súvislosti s názvom mesta je tiež zaujímavé, že potok Jakubianka, ktorý obteká jadro mesta, sa v stredovekých dokumentoch nazýva *Lublo* (*Lublov*, *Lublow*).<sup>3</sup>

☐ Pôvodné slovanské obyvateľstvo najvýznamnejších miestnych osád – Podolínca, Hniezdneho a Starej Ľubovne – doplnila neskôr nemecká kolonizácia. Doterajšie hypotézy hovorili o tom, že saskí hostia začali doosídľovať oblasť až po tatarskom vpáde, teda po roku 1241, 1242.<sup>4</sup> Novšie názory však pripúšťajú aj možnosť, že Sasi prišli do oblasti Podolínca už niekedy pred rokom 1235 z Malopoľska.<sup>5</sup> Situácia bola spôsobená vzájomnými zväzkami uhorskej kráľovnej rodiny Arpádovcov a sliezskych kniežat Piastovcov. Hedviga, sestra Gertrúdy, prvej manželky Ondreja II. (uhorský kráľ 1205 – 1235), sa totiž koncom 12. storočia vydala za sliezske knieža Henricha Bradatého. Obe sestry – Hedviga i kráľovná Gertrúda – pochádzali z ríšskeho rodu Andechs – Merano, ktorý v tomto období zastával významné mocenské pozície. Obe si so sebou z domoviny priviedli familiárov a celé suity, zložené z nemeckých hostí. Gertrúda sprostredkovala na Spiši usadenie rodu pánov z Lomnice. Tí totiž v osobe Adolfa, prvého historicky známeho spišského prepošta (zmienka v listine z roku 1209), a jeho sestry dostali pri rieke Poprad v miestach, kde sa v súčasnosti nachádzajú obce Veľká Lomnica, Huncovce a Stará Lesná, svoje dedičné spišské majetky. Hedviga zas iste priviedla svojich ľudí do Sliezska. A práve pánov z Lomnice môžeme považovať za možných sprostredkovateľov celej osídľovacej akcie na severnom Spiši. Ich kontakty s Poľskom mohli vyústiť do pozvania saských hostí nie zo západu, ako by sa dalo očakávať, ale zo severu, z Malopoľska,

kde už boli Sasi prostredníctvom nevesty z rodu Andechs – Merano Hedvigny usadení niekoľko rokov. Najpravdepodobnejším medzníkom tejto udalosti by mohol byť rok 1228, kedy Hedvigin manžel, knieža Henrich Bradatý, získal faktickú moc nad Krakovom. Osídľovacie akcie sa zrejme rozbehli po tomto dátume a vzťahovali sa nielen na Podolíne, ale pravdepodobne aj na Hniezdne a samozrejme aj na Starú Ľubovňu.<sup>6</sup>

☞ Najstaršou zachovanou priamou písomnou zmienkou o Starej Ľubovni je až listina českého kráľa a krakovského a sandomierskeho vojvodu Václava II. (český kráľ 1278 – 1305) z 8. novembra 1292. Vtedajšiemu podolíneckému šoltýsovi Henrichovi (*Heydenricus*) ňou udelil viaceré výsady a obyvateľom Podolíne výsady podľa magdeburského práva, ktoré mali užívať podobne ako obyvatelia Krakova. Podolíne sa tak stal mestom. V záverečnej časti listiny sa spomína Stará Ľubovňa (*Libenow*) a Hniezdne (*Cnizna*). Obyvatelia oboch týchto vtedy ešte dedín majú podľa Václavovho privilégia v prípade potreby pomáhať pri hĺbení priekop a oprave opevnenia Podolíne. V prípade nebezpečenstva majú právo sa za hradby Podolíne uchýliť.<sup>7</sup>

☞ Táto zmienka o opevnení Podolíne je vôbec najstaršou zachovanou písomnou správou o mestskom opevnení na území Slovenska. To, že bola ústredná osada oblasti opevnená zrejme úzko súviselo s vpádom Tatárov na toto územie niekoľko rokov predtým. Na uhorskom tróne vtedy sedel od roku 1272 Ladislav IV. Kumánsky (uhorský kráľ 1272 – 1290). Svojou nešťastnou vnútornou politikou a príklonom k mongolskému kmeňu Kumánov spôsobil odpor šľachty po celej krajine, ktorý prerástol do niekoľkých otvorených vojenských povstaní. Na zvládnutie situácie s odbojnou šľachtou na severovýchode kráľovstva pozval v januári 1285 vojská tatárskych chánov Nogaja a Telebuga. Tatári prišli zo severu, prehnali sa severným Spišom, Šarišom a Abovom, kde boli konečne porazení vojskom pod velením Omodeja Abu. Po druhýkrát Ladislav IV. povolal Tatárov proti obyvateľov vlastného kráľovstva v roku 1287. Zrejme už na konci tohto roka pritiahol Nogaj so svojím vojskom na severný Spiš. Tu sa mal spojiť s Kumánmi pod velením kráľa. Revoltujúca šľachta sa však dozvedela o Ladislavových plánoch a ich vojsko ho obkľúčilo, čím spomalilo jeho postup na sever. Nogaj sa v takejto situácii snažil stiahnuť, no začiatkom roka 1288 bol pri Podolíne porazený. Kráľ sa o situácii dozvedel až po svojom príchode ku Kežmarku vo februári 1288.<sup>8</sup> Je viac než pravdepodobné, že pri týchto nájazdoch došlo aj k rabovaniu nechránených dedín v údolí Popradu – a teda iste aj Starej Ľubovne. Nemožno sa preto diviť, že Podolíne bol ako centrum oblasti v nasledujúcom období opevnený a že mal slúžiť aj ako refúgium pre okolité obyvateľstvo.

☞ Medzi historikmi dlho diskutovanou otázkou zostáva teritoriálna príslušnosť Starej Ľubovne v období stredoveku. Spory medzi Poľským

a Uhorským kráľovstvom o toto územie sa očividne nezakladali len na prelínaní svetských majetkových vzťahov, ale aj na jurisdikčných sporoch Ostrihomského arcibiskupstva a Krakovského biskupstva.

☞ Dôvodom prvej okolnosti – prieniku vlastníckych záujmov Poľska a Uhorska – bola v podstate sobášna a zahraničná politika uhorského kráľa Bela IV. (uhorský kráľ 1235 – 1270). Svoju dcéru Kunigundu totiž niekedy v polovici 13. storočia zaslúbil krakovskému kniežaťu Boleslavovi V. Pri tejto príležitosti dcére ako veno daroval Podolíne a jeho okolie – teda aj Starú Ľubovňu. V roku 1257 Kunigunda dostala od svojho manžela aj Sandecko. Tak sa jej majetková základňa scelila z oboch strán Karpát – z poľskej i z uhorskej. Budúca svätica teraz mohla na svojom území ako sandecká kňažná robiť politiku nezávislú od malopoľských kniežat – dokonca od svojho manžela Boleslava, no najmä od jeho nástupcu Leška Čierneho.<sup>9</sup> V roku 1279 totiž Boleslav zomrel a Kunigunda tak ovdovela. Naďalej však používala titul kňažnej Sandecka a tak kniežatstvo ako aj Podolíne s okolím považovala za svoj osobný majetok. V istom období dokonca toto územie, rozkladajúce sa na oboch stranách Karpát, nieslo spoločný názov „Sandecká zem“ – *Terra Sandecensis*. Na tomto území sa nachádzala samozrejme aj Stará Ľubovňa. V roku 1280 Kunigunda založila a štedro obdarovala v Sonči kláštor klarisiek, kam sa aj uchýlila. Zomrela v roku 1292 ako bezdetná.<sup>10</sup> Už predtým, v roku 1289, sa Sandeckej zeme ujala manželka malopoľského kniežata Leška Čierneho, Grifina, mimochodom Kunigundina neter, ktorá pokračovala v územnej politike svojej tety a rovnako sa snažila udržať celistvosť vlastníctva na oboch stranách Karpát.<sup>11</sup> A tu sa na scéne objavuje už spomínaný český kráľ Václav II., s ktorým sme sa už stretli celkom v úvode rozprávania o počiatkoch Starej Ľubovne. Bol synom Přemysla Otakara II. (český kráľ 1253 – 1278) a jeho druhej manželky Kunigundy – Kunhuty Haličskej. Kunigunda Haličská bola sestrou spomínanej Grifiny, aktuálnej sandomierskej kňažnej. Je preto celkom prirodzené, že Václavova zahraničná politika bola založená aj na týchto rodinných vzťahoch. Zameriaval sa tak sa okrem iného na dosiahnutie sliezskych oblastí a ďalších častí vtedy rozdrobeného Poľska. V roku 1291 sa Václav stal kniežatom Krakova a získal tak celé územie Malopoľska, aj so spomínanou Sandeckou zemou, na ktorej ležala Stará Ľubovňa. A práve v tejto spletitej rodinnej politike sa skrýva odpoveď na otázku, prečo o Starej Ľubovni a okolí rozhoduje v roku 1292 český kráľ Václav II.

☞ O počiatkoch cirkevnej organizácie v Starej Ľubovni, žiaľ, nevieme nič. Zaiste tu však niekedy v druhej polovici 13. storočia vznikla farnosť. Ranogotický Kostol sv. Mikuláša v Starej Ľubovni pochádza z obdobia okolo roku 1280. Medzi zachované časti, ktoré ho pomáhajú datovať, patrí predovšetkým víťazný oblúk.<sup>12</sup> Prítomnosť väč-



1. Scéna Veroniky nesúcej rúšku s odtlačkom Kristovej tváre a nesenie kríža. Kostol sv. Mikuláša v Starej Ľubovni. Foto: Michaela Haviarová



2. Výjav trním korunovania Krista. Kostol sv. Mikuláša v Starej Ľubovni. Foto: Michaela Haviarová

šieho murovaného kostola napovedá jednak o bohatstve obce, jednak aj o tom, že tu v tomto období musela existovať farnosť. O jurisdikciu nad ňou sa však zviezol tuhý diplomatický boj. Poľskú stranu v tomto spore reprezentoval krakovský biskup, uhorskú ostrihomský arcibiskup v priamom zastúpení v osobe spišského prepošta, ktorý sídlil v Spišskej Kapitule. Jednou z prvých zmienok o strete záujmov cirkevných hodnostárov v okolí Starej Ľubovne je sťažnosť krakovského biskupa Vislava z roku 1235. U pápeža Gregora IX. (pápež 1227 – 1241) sa sťažoval na spišského prepošta preto, že prepošt údajne neoprávnene poberá desiatky z podolíneckej farnosti a okolitých kostolov.<sup>13</sup> Pod týmito inými kostolmi treba chápať už spomínané, ako aj ďalšie okolité osady s pôvodným slovenským obyvateľstvom, predovšetkým však Starú Ľubovňu a Hniezdne.<sup>14</sup> Je zrejmé,

že murovaný ranogotický Kostol sv. Mikuláša ešte v období tohto sporu nejestvoval, no Ľubovňa vtedy mohla mať starší drevený kostol. O vyriešení situácie v uvedenom roku 1235 nemáme žiadne správy. Ani sťažnosť krakovského biskupa Prandotu v tej istej veci, ktorou sa zaoberal pápež Inocent IV. (pápež 1243 – 1254) roku 1247, nebola vyriešená. V roku 1298 krakovský biskup Ján udelil Kostolu Panny Márie v Podolínci odpustky, čím sa de facto pokúsil získať uvedené oblasti späť do svojej jurisdikcie. Hneď na začiatku ďal-



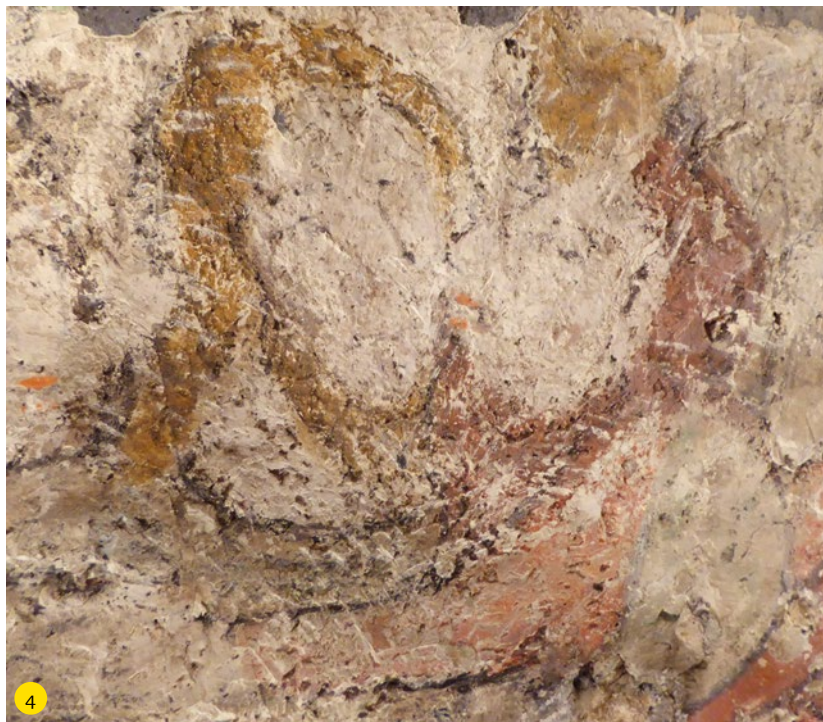
4. Detail scény Judášovho bozku. Kostol sv. Mikuláša v Starej Ľubovni. Foto: Michaela Haviarová

5. Bl. Salomea s atribútom kríža v klasickom reholnom rúchu, maľba z obdobia po roku 1672. Kostol sv. Mikuláša v Starej Ľubovni. Foto: Michaela Haviarová

Fresky zo 14. storočia tvoria výjavy Pašiového cyklu, maľované v pásoch s dekoratívnymi rámami. Veľmi dobre čitateľné sú napr. scény Príchod Krista do Jeruzalema, Posledná večera, Judášov bozk, Týnim korunovanie, Nesenie Kríža, Veronika s odlačkom Kristovej tváre na rúške. V spodnej časti je mladšia maľba Klaňania troch kráľov.

Významná poľská klariska Salomea bola blahorečená v roku 1673, kedy sa jej kult rozšíril

a s tým súvisí aj nástenná maľba v Ľubovnianskom kostole. Maľba bola súčasťou kompletnej výmalby presbytéria a vytvorenia oratória na poschodí sakristie. Oratórium malo okno smerom do presbytéria a po jeho stranách boli maľby sv. Kláry a bl. Salomei. Maľby vznikli ešte v čase, keď malo presbytérium pôvodnú gotickú rebrovú krížovú klenbu. Súčasná klenba presbytéria a klenba lode vznikli v 2. polovici 18. storočia.



6. Scéna Poslednej večere. Kostol sv. Mikuláša v Starej Ľubovni. Foto: Michaela Haviarová

7. Kristus z výjavy Poslednej večere

šieho roka, 25. januára 1299, vtedajší spišský prepoš a biskup Jakub daroval Spišskej kolegiátnej kapitule polovicu zo svojich desiatkov, ktoré poberal z Podolínce, Ľubovne a z dedín, ktoré v tejto oblasti ležali po oboch brehoch rieky Poprad. Stará Ľubovňa sa v listine, ktorú o tejto udalosti

vydal biskup Jakub, nazýva *Lubelov* a je zrejmé, že je farnosťou, rovnako ako Podolínce. Toto považoval krakovský biskup Ján za otvorenú provokáciu a pohrozil obyvateľom uvedených farností exkomunikáciou v prípade, že mu odmietnu riadne platiť desiatok.<sup>15</sup> Reakciou z uhorskej strany

bola listina kráľa Ondreja III. zo 17. mája 1299, ktorou prikázal vtedajšiemu spišskému prepoštovi – vtedy už biskupovi *ad personam* – Jakubovi, (spišský prepoš 1284 – 1301, od r. 1291 biskup) aby hájil svoje práva na Podolíne, starú Ľubovňu a Hniezdne a aby naďalej užíval desiatky z nich.<sup>16</sup> Toto opatrenie bolo za dlhé obdobie jediným priamym zásahom uhorských kráľov do otázky severných hraníc Spiša. Situácia sa na nejaký čas upokojila. Spor o jurisdikciu nad Podolíncom a okolím sa však s novou intenzitou rozhorlil opäť v 14. storočí.<sup>17</sup>

Pre otázku možného vysvetlenia snáh krakovských biskupov je podstatná spojitosť oboch spomínaných skutočností – majetkových vzťahov a kolonizácie na jednej strane a cirkevnoprávnej jurisdikcie na strane druhej: Saskí hostia v Podolínci, Hniezdom, Starej Ľubovni a v okolí prišli na toto územie z oblastí Poľska, ktoré boli pod správou krakovských biskupov. Žili pritom na území známom ako „Sandecká zem“, ktoré presahovalo cez hranice Poľského i Uhorského kráľovstva. Z tohto dôvodu sa krakovskí biskupi pokúšali udržať si svoju jurisdikciu nad týmito ľuďmi aj v ich novej vlasti – uplatňovali personálny princíp jurisdikcie, nie teritoriálny.<sup>18</sup> Tak vlastne jurisdikčne vstupovali na územie, ktoré de iure patrilo spišským prepoštom. Na tomto prípade jasne vidieť počiatočný nesúlad hraníc svetskej a cirkevnej organizácie. V neskoršom období došlo k ich zjednoteniu v prospech štátnych hraníc, a to aj napriek vyšetrovaniam, ktoré preukázali oprávnenosť nárokov cirkevných hodnostárov. Kostoly podolíneckého okruhu – medzi nimi aj ten v Starej Ľubovni – sa tak v konečnom dôsledku dostali do sféry vplyvu spišského prepošta.<sup>19</sup>

Začiatkom 14. storočia do histórie Starej Ľubovne opäť vstupuje český – a od roku 1300 už aj poľský – kráľ Václav II. z rodu Přemyslovcov. Politická situácia nielen na severnom Spiši, ale v celom kráľovstve sa výrazne skomplikovala už od 14. januára 1301, teda po smrti uhorského kráľa Ondreja III. – posledného príslušníka rodu Arpádovcov. Ten zomrel bezdetný a otázkou bolo, kto po ňom nastúpi na uhorský trón. Český kráľ Václav II. chcel na trón presadiť svojho syna Václava III. Druhým kandidátom bol Karol Róbert z rodu neapolských Anjouovcov (uhorský kráľ 1301, 1307 – 1342), korunovaný bezprostredne po Ondrejovej smrti náhradnou korunou v Ostrihome. Karol mal však v prvých rokoch 14. storočia na Spiši len veľmi málo prívržencov a v celom Uhorsku mu v týchto rokoch stranili len južné časti krajiny. Václav III. bol naproti tomu 27. augusta 1301 v Stoličnom Belehrade korunovaný pravou svätostefanskou korunou za uhorského kráľa Ladislava V. (1301 – 1305). Jeho otec Václav II. sa navyše pre zabezpečenie podpory svojho syna na Spiši snažil urobiť maximum. Bezprostredne po Ondrejovej smrti prešiel na stranu Přemyslovcov vtedajší kastelán kráľovského Spišského hradu Balduin

a snáď v tom istom roku, najneskôr však v roku 1302, odovzdal Spišský hrad do rúk Václavových ľudí a odišiel zo Spiša.<sup>20</sup> Václav do funkcie spišského župana ihneď vymenoval vplyvného magnáta Omodeja Abu. Druhou akvizíciou, ktorú Václav naplánoval získať v prospech syna, bola podpora spišských Sasov. Václav ako poľský kráľ a krakovské knieža stále disponoval Sandeckou zemou a teraz ju chcel použiť pre synove záujmy. Rozdelil pôvodné podolínecké šoltýsstvo a 13. decembra 1301 dal dediny Hniezdne (*Gnezna*) a Ľubovňu (*Lublo*) vtedajšiemu grófovi spišských Sasov, komesovi Jordánovi, synovi Konráda zo Spišského Hrhova.<sup>21</sup> Václav chcel týmto ťahom zabezpečiť pre syna nielen podporu šľachtickej rodiny pánov z Hrhova, ale prakticky celej silnej nemeckej komunity na Spiši. V nepokojnom prvom decénií 14. storočia však k uskutočneniu tejto donácie nedošlo. Václavove donácie, udeľované z Prahy, sa nikdy nenaplnili a nestali sa skutočnosťou.<sup>22</sup> Zostali len prázdny dekrétmi.

Tu sa zaiste natíska otázka, akú úlohu v načrtnutom rozostavení politických síl na severnom Spiši zohral v danom období Ľubovniansky hrad. O začiatkoch jeho výstavby vieme len veľmi málo. Písomne nie sú doložené a architektonická analýza poukazuje len veľmi hrubo na začiatky výstavby najstarších častí hradu v druhej polovici 13. storočia. O začiatku stavby po roku 1292 – medzníkom je už spomínaná najstaršia zachovaná priama písomná zmienka o Starej Ľubovni – môžeme usudzovať len na základe úvahy nad touto listinou. Ako už bolo spomenuté, obyvatelia Hniezdného a Ľubovne mali podľa nej pomáhať pri hĺbení priekop a oprave opevnenia Podolínce. V prípade nebezpečenstva sa za hradby Podolínce mali právo uchýliť. Keby v tomto období už stál Ľubovniansky hrad, je veľmi pravdepodobné, že by sa tieto povinnosti, ako aj právo refúgia, vzťahovali skôr naň a nie na Podolíne.<sup>23</sup> Vzhľadom k naznačenej analýze situácie môžeme predpokladať, že výstavbu hradu inicioval snáď ešte uhorský kráľ Ondrej III. Časť historikov však obhajuje myšlienku, že hrad postavil až niekedy pred rokom 1308 magister Ján, syn Omodeja Abu. Títo autori predpokladajú, že sa hrad dostal do rúk kráľa až po porážke Omodejovcov v roku 1312.<sup>24</sup> Zrejme je len toľko, že hrad jestvoval v prvej dekáde 14. storočia a bol pevnosťou, ktorá mala posilniť severné hranice kráľovstva a kontrolovať obchodné cesty na sever a na východ. Po Ondrejovej smrti Václav II. udelil titul spišského župana Omodejovi z rodu Abovcov. Či už priamo na základe tohto titulu,<sup>25</sup> alebo vďaka rozšírovaniu svojej moci,<sup>26</sup> sa pod jeho vplyv dostal aj Ľubovniansky hrad. A svoje domínium zjavne rozšíril aj o samotnú Starú Ľubovňu a Hniezdne.<sup>27</sup> To napríklad umožnilo jeho synovi, magistrovi Jánovi, založiť v roku 1308 Novú Ľubovňu.<sup>28</sup>

Je teda zrejme, že aj v tejto oblasti kráľovstva vládli prívrženci Václava II. a Karol Róbert tu oporu nenachádzal. Pri takejto konštelácii politic-

kých síl sa zdalo, že situácia sa vyvinie priaznivo pre nového uhorského kráľa, Václavovho syna Ladislava V. V roku 1303 sa však stal pápežom bývalý pápežský legát v Uhorsku, Mikuláš Boccasini (ako Benedikt XI., pápež 1303 – 1304), veľký zástanca Karola Róberta ako kandidáta na uhorský trón. Pod vplyvom tejto zmeny sa všade v kráľovstve – samozrejme aj na Spiši – postupne obrátila verejná mienka v prospech Karola Róberta. Václav II. preto vzal syna a uhorské korunovačné klenoty a vrátil sa späť do Čiech. Karol Róbert v roku 1304 dobyl z rúk Václavových prívržencov Spišský hrad. V boji mu pomáhala už aj časť spišskej šľachty, ktorá sa priklonila na jeho stranu – s určitou viere o pánoch zo Švábovíc a o pánoch z Lomnice.<sup>29</sup> Musíme predpokladať, že Omodej Aba, sledujúc vývoj situácie, najmä však po dobytí Spišského hradu, zmenil názor a stal sa prívržencom Karola Róberta. Len tak si možno vysvetliť stav, že Karol Róbert nepotreboval v tomto období dobýjať aj Ľubovniansky hrad. Ponechal ho svojmu novému prívržencovi Omodejovi, ktorého v roku 1307 navyše opäť vymenoval za spišského župana. Medzitým v roku 1305 zomrel Václav II. a jeho syn Ladislav V. preniesol svoje nároky na uhorský trón v prospech Ota Bavorského. Ten však bol zajatý v Sedmohradsku. V roku 1307 navyše stavy zvolili Karola Róberta za uhorského kráľa a zdanlivo mal vyhraté tentoraz on. Anarchiu v krajine, vyplývajúcu zo súperenia protikandidátov na trón, však využili viacerí magnáti, ktorí na seba sústredili obrovskú moc a bohatstvo. V západnej časti dnešného Slovenska to bol Matúš Čák Trenčiansky. Na východe si svoju malú doménu vytvoril už spomínaný Omodej Aba. Patrila mu Užská, Zemplínska, Abovská, Šarišská i Turnianska župa, majetky mal aj v Sabolčskej, Hevešskej a Berežskej župe, bol spišským županom a patrila mu aj Ľubovniansky hrad. Okrem toho od roku 1288 s prestávkami až do roku 1310 zastával úrad palatína, v roku 1289 bol krajinským sudcom a okrem Spiša zastával úrad župana v niekoľkých ďalších stoliciach. Tento stav oligarchickej moci kráľovi prakticky znemožňoval ujať sa vlády na severovýchode kráľovstva. Začal preto na Omodeja tlačiť. Najväčším zásahom z jeho strany bolo, že mu v roku 1310 odobral titul uhorského palatína.<sup>30</sup> V konečnom dôsledku však pomohla Karolovi Róbertovi pri riešení tohto problému náhoda. Omodej Aba sa vo svojej expanzívnej politike dostal do sporu s Košicami. Na posilnenie svojich pozícií voči mestu postavil nad ním v rokoch 1303 – 1307 hrad, ktorý dnes poznáme pod názvom Hradová. Svojimi výpadmi znepokojoval tunajších obchodníkov a celkovo sa snažil dostať mesto pod svoju kontrolu. Košice však zostali verné kráľovi. Pri vzbure a nepokojoch, ktoré v meste prepukli v roku 1311, sa mešťania postavili proti požiadavkám Omodeja, jeho samého zabili a dvoch jeho synov si ponechali v meste ako rukojemníkov. Abova rodina sa sťažovala u kráľa, no ten nariadil, že sa

majú stiahnuť bez akýchkoľvek plánov na pomsťu, a že vdova po Abovi a jeho synovia majú kráľovi vrátiť Šarišskú, Zemplínsku a Abovskú stolicu, ako aj Spišský hrad, hrad v Gelnici, Hradovú nad Košicami, Mukačevský hrad a – čo je pre náš príbeh najpodstatnejšie – hrad Ľubovňu.<sup>31</sup> Zmluva z 3. októbra 1311, v ktorej sa Abovi synovia zaviazali, že sa za otcovu smrť nebudú mstiť, je zároveň najstaršou zachovanou priamou písomnou zmienkou o Ľubovnianskom hrade.

◀ Omodejovci však zmluvu o príméri dodržať nehodli. Proti Karolovi Róbertovi sa spojili s ďalším magnátom – Matúšom Čákom Trenčianskym a zaútočili na kráľovi verné pozície: Vyrabovali okolie kráľovského mesta Blatný Potok (Sárospatak, dnes HU), majetky kráľovho prívrženca Petra zo Sečovíc a stiahli sa na Šarišský hrad, ktorý bol v rukách Čakovho spojenca Demetera Balašu, niekdajšieho bratislavského a zvolenského župana. Ešte na jar 1312 však na Spiš prišiel so svojím vojskom kráľ Karol Róbert a v apríli obľahol Omodejovcov na Šarišskom hrade. Jeho verní šľachtici sa s menšou časťou kráľovského vojska vydali dobýjať ďalšie pevnosti v rukách jeho odporcov: Kamenicu a Ľubovniansky hrad. O tejto bitke o hrad Stará Ľubovňa toho veľa nevieme. Nevedno ani kedy presne bol hrad obliehaný. Z donačných listín pre šľachtu, vernú kráľovi Karolovi Róbertovi, ktorá sa zúčastnila bojov, vieme len výsledok. Hrad bol dobytý a stal sa opäť kráľovským majetkom. Na jeho získaní sa v bojoch zúčastnili viaceré šľachtické rodiny zo Spiša i Šariša, ako napríklad bratia Pavol a Peter z rodu Thekule,<sup>32</sup> či Jula, syn Hanuša zo Spišského Hrhova.<sup>33</sup> Na strane kráľa dobýjali Ľubovniansky hrad aj gróf spišských Sasov Jordán z Hrhova – ktorý sa v roku 1301 mal stať majiteľom Ľubovne – a jeho bratia Štefan a Arnold.<sup>34</sup>

◀ Dohra rozporu medzi kráľom Karolom Róbertom a Omodejovcami sa však nekonala pod Ľubovnianskym hradom. Celý konflikt vyvrcholil v známej bitke pri Rozhanovciach 15. júna 1312, ktorú vyhral Karol Róbert. To mu zabezpečilo možnosť viac-menej nerušene sa ujať vlády nad celým kráľovstvom.

◀ Pre dejiny Starej Ľubovne je bitka pri Rozhanovciach, ale aj celé obdobie jari roku 1312 nesporné veľmi dôležité. V prvom rade sa Ľubovniansky hrad dostal do rúk kráľa, stal kráľovským hradom, čo predznamenovalo ďalší vývoj jeho významu ako centra celej oblasti, a tým aj samotnej Starej Ľubovne. Karol Róbert túto situáciu hneď využil a hrad i dedinu Ľubovňu – podobne ako ďalšie majetky, odobraté Omodejovcom a ich prívržencom – použil na odmenenie svojich verných, ktorí mu preukázali v ťažkých časoch pomoc. Do úradu kastelána Ľubovnianskeho hradu ešte niekedy pred 25. májom 1312 menoval Tomáša Sečeního (Szécsényi), ktorému zároveň daroval aj šoltýstvo v Starej Ľubovni.<sup>35</sup> Už o rok nato však magister Tomáš zo Spiša odišiel na svoje majetky, ktoré mu Karol Róbert daroval za jeho podporu proti

Matúšovi Čákovi Trenčianskemu v Novohradskej a Bratislavskej župe.<sup>36</sup> Podľa znenia listiny z roku 1315, ktorou bola založená Chmeľnica, sa po odchode Tomáša zrejme stal šoltýsom Starej Ľubovne istý Hencze.<sup>37</sup> Zmenilo sa aj panstvo na hrade. Od roku 1314 bol jeho kastelánom a zároveň majiteľom hradného panstva komes Mikuláš, syn Danuša zo Žehry, bývalý spišský podžupan a kastelán Spišského hradu.<sup>38</sup> Treba však povedať, že Ľubovňa v tomto období ešte stále nepatrila do hradného domínia. Zo znenia už spomínanej listiny z roku 1315, kde sa ako svedkovia spomínajú nielen šoltýs, ale aj prísažní, je jasné, že už niekedy pred uvedeným rokom prešli obyvatelia Starej Ľubovne na nemecké emfyteutické právo. To znamená, že jej právne postavenie vyjadroval zmluvný vzťah medzi zemepánom a šoltýsom, čo boli v našom prípade dedičný vlastník Ľubovnianskeho hradu Mikuláš zo Žehry a ešte pred ním šoltýs Hencze. Konkrétne ustanovenia tohto zväzku nepoznáme, nezachovala sa nám totiž pôvodná šoltýska listina. Je však isté, že sa tieto ustanovenia neodlišovali od iných vtedajších prípadov. Vďaka tej istej listine z roku 1315, ktorou bola založená Chmeľnica, poznáme tiež najstaršie známe mená niektorých obyvateľov Starej Ľubovne. Ako svedkovia sú v listine okrem Ľubovnianskeho šoltýsa Henczeho zaznačení aj Ľubovniansky farár Vigandus, ďalej jeho brat, pán Gotthard, komes Jula a Ľubovnianski prísažní Henrich Bavor, Bona, Konrád z Hory (*in Monte*), Hildebrand a Hempil.<sup>39</sup> Už z mien jednotlivých reprezentantov vtedajšej ešte stále šoltýskej dediny je jasné, kto tvoril elitnú vrstvu jej obyvateľov. Boli to saskí kolonisti, ktorí prišli na Spiš od Dunajca. Staršie štúdie, analyzujúce ich jazyk, hovoria o sústreďení tohto prúdu kolonistov v časti povodia Popradu od Veľkej po Starú Ľubovňu. Ich jazyk bol ovplyvnený ešte v Malopoľsku v prvej tretine 13. storočia sliezskymi vplyvmi.<sup>40</sup>

☛ Chmeľnica, samozrejme, nebola jediná, a ani prvá, ktorá vznikla na území neskoršieho Ľubovnianskeho hradného domínia. Z množstva obcí, ktoré okolo Ľubovne vznikli, treba spomenúť aspoň Novú Ľubovňu, vďaka ktorej má mesto prívlastok „Stará“. Ide o prvú známu obec panstva, založenú na nemeckom práve. V roku 1308 magister Ján, syn Omodeja Abu, udelil škultéciu Helbrandovi, synovi Adipa, pričom lokačná listina novú osadu nazýva *Liblow Pataka*. Udeľuje jej bežné výsady nemeckého dedinského práva. Zaujímavá je však tým, že v cirkevných záležitostiach sa nemá riadiť poľskými, ale spišskými zvyklosťami.<sup>41</sup> To znamená, že zo strany krakovských biskupov bola ešte aj v tomto období stále snaha o presadenie vlastných nárokov na územia okolo Podolínca a Starej Ľubovne. Tieto snahy mali v plnej miere vyplynúť na povrch a spôsobiť ďalšie konflikty už onedlho.

☛ Nový spor o jurisdikciu nad Podolíncom, Hniezdnym a Starou Ľubovňou vypukol v roku 1325 medzi ostrihomským arcibiskupom Bolesla-

vom a krakovským biskupom Nankerom. Ten totiž nesúhlasil s pôvodným rozhodnutím Ondreja III. o poberaní desiatkov z Podolínca, Hniezdného a Starej Ľubovne spišským prepoštom a v roku 1324 sa obrátil so sťažnosťou na pápežskú kúriu. Ostrihomský arcibiskup Boleslav si za svojich zástupcov v spore zvolil gelnického farára a generálneho vikára spišského prepošta Sybota (*Gybot*).<sup>42</sup> Ďalšími jeho zástupcami boli štyria kňazi z bratstva saských farárov – Menhard z Tvarožnej, Arnold z Harichoviec, Ruskin zo Žakoviec a Mikuláš z Huncoviec.<sup>43</sup> Tento spor sa ťahal veľmi dlho a zdanlivo skončil v roku 1332 prisúdením desiatkov krakovskému biskupovi. Ostrihomský arcibiskup a spišský prepošt sa na záverečnom jednaní a na vynesení rozsudku v Tešíne nezúčastnili a nerešpektovali ani rozhodnutie Protasia, prepošta premonštrátov z Vratislavi. Opäť sa sťažovali u pápeža Jána XXII. a ten v máji 1333 obnovil vyšetrowanie sporu. Spišská strana argumentovala, že krakovský biskup v rokoch 1324 – 1332 v spore uvádzal nepravdivé dôvody. Spor o cirkevnú jurisdikciu nad okolím Starej Ľubovne pokračoval aj v roku 1342 a dokonca aj v neskorších storočiach.<sup>44</sup> Vyriešenie celej situácie priniesol v konečnom dôsledku až vznik Spišského biskupstva v roku 1776 a následné rokovania s poľskou stranou.

☛ Vráťme sa však k politickým dejinám Starej Ľubovne. Medzi najbližších spolupracovníkov kráľa Karola Róberta patrila Filip Druget z francúzsko-neapolského rodu, ktorý ako jediný známy príslušník tejto rodiny prišiel do Uhorska spolu so svojim pánom. Bol Karolovým hlavným vojenským veliteľom, jedným z najvýznamnejších aktérov boja ústrednej kráľovskej moci proti oligarchom. Kráľovi pomáhal dobýjať už Šarišský hrad, kde bol ťažko ranený. Zotavil sa však a bojoval aj pri Rozhanovciach.<sup>45</sup> Jeho vernosť kráľ odmeňoval nielen donáciami, ale aj vysokými hodnosťami. Filip Druget sa niekedy v roku 1315 stal županom Spiša a Abova<sup>46</sup> a od roku 1319 bol dokonca palatínom kráľovstva a sudcom Kumánov.<sup>47</sup> Okrem toho od kráľa 22. apríla 1323 dostal za svoje služby Plaveč a Ľubovniansky hrad.<sup>48</sup> Nevieime za akých okolností, no Stará Ľubovňa sa v tomto období dostala do jeho vlastníctva a stala sa poddanskou dedinou hradu – súčasťou Ľubovnianskeho hradného panstva.<sup>49</sup> Tento stav pokračoval aj po smrti Filipa Drugeta v roku 1327. O rok nato sa stal vlastníkom Ľubovnianskeho panstva – a tým aj Starej Ľubovne – jeho synovec Viliam (Vilerm) Druget. Aj on, podobne ako strýko, bol zároveň spišským županom.

☛ Stará Ľubovňa sa pod vedením Drugetovcov úspešne rozvíjala. Možno to pripočítať predovšetkým vhodnej polohe. Práve v tomto období rozmachu bola v Ľubovni zriadená aj colná stanica. Najstaršia zachovaná zmienka o nej je práve z obdobia, keď Ľubovňa patrila Viliamovi Drugetovi, z roku 1330.<sup>50</sup> Ten 9. augusta na Šarišskom hrade spísal svoj testament. Okrem iného v ňom uvádza, že svoj hrad Ľubovňu so všetkými úžitkami

a náležitosti porúča svojmu bratovi Mikulášovi. Ten mal zo zdedených majetkov dať svojej sestre 300 hrivien jemného striebra. V prípade, že túto sumu vyplatiť nemohol, mal sestre na istý čas prenechať vyberanie mýta v Starej Ľubovni. Tunajšia mýtna stanica musela byť skutočne hojne navštevovaným a výnosným miestom. V závere svojho testamentu totiž Viliam Druget uvádza, že ak by sa z nejakého dôvodu nemohli jeho peňažné záväzky vyplatiť, majú sa postupne splatiť z výnosov Ľubovnianskeho mýta.<sup>51</sup>

☛ Viliam Druget zomrel až v roku 1342. Nezanechal žiadnych potomkov, a tak sa Stará Ľubovňa i ostatné jeho majetky dostali do vlastníctva kráľa. A práve túto situáciu využili nemeckí hostia v Starej Ľubovni. V nasledujúcom roku požiadali kráľa Ľudovíta I. (uhorský kráľ 1342 – 1382) o udelenie mestských výsad. Kráľ im vyhovel a zrejme 21. mája 1343 im vydal prvé mestské práva.<sup>52</sup> Privilegium zahrnovalo tieto ustanovenia: Mešťania a hostia sa majú riadiť košickým právom – doteraz to bolo magdeburské právo. Kráľ vyňal mešťanov Ľubovne z právomoci hradného kastelána a povýšil mesto medzi ostatné kráľovské mestá krajiny. Mešťania si môžu slobodne voliť richtára, ktorému udeľuje úplnú súdnu kompetenciu. Mešťania majú platiť taxu vo výške 120 zlatých ročne, a to v troch termínoch po 40 zlatých – na Vianoce, na sv. Juraja (23. 4.) a na sv. Jakuba (25. 7.). Mešťania už nemajú povinnosť pomáhať Podolíncu pri oprave jeho opevnení, rovnako ani Ľubovnianskemu hradu, majú však povinnosť udržiavať mlyny. Majú právo chytať ryby v rámci chotára bez toho, aby im v tom mohol brániť hradný kastelán. Okrem toho majú právo čapovať víno a výnos z tejto činnosti môžu použiť pre potreby mesta. Mešťania nemusia platiť žiadne mýtné poplatky od tovarov, ktoré privezú do mesta. Od vyvážaných tovarov sú však povinní platiť zvyčajné mýtné poplatky a tridsiatok. Ak by počet obyvateľov v budúcnosti vzrástol, výška taxy má byť zachovaná, ako bolo stanovené.<sup>53</sup> Niektoré ustanovenia mestských výsad pre Ľubovňu však treba objasniť. Napríklad hneď druhé, o vyňatí mešťanov z právomoci hradného kastelána. Táto situácia v podstate nikdy nenastala – aspoň nie v plnom rozsahu. Napriek tomu, že Stará Ľubovňa sa skutočne stala v roku 1342 mestom, reálne podliehala Ľubovnianskemu hradu a bola aj naďalej počas celých svojich dejín súčasťou hradného domínia. Rovnako ustanovenie o právomociach voleného richtára je mierne nadnesené.<sup>54</sup> Ľubovnianski richtári nemávali v tomto období plnú súdnu právomoc.

☛ Listina s mestskými výsadami obsahuje aj metáciu – vyznačenie hraníc chotára mesta. Priebeh hranice sa dotýka viacerých zaujímavých bodov a chotárov susedných dedín. Hranica podľa dikcie listiny začínala na vrchu *Timnicz* (zrejme Chotárny vrch, 625 m. n. m., juhozápadne od mesta, na ktorom sa dodnes stretávajú chotáre Starej Ľubovne, Hniezdneho a Novej Ľubovne), z neho smerovala priamo cez pole k rieke

Poprad, k miestu, kde sa do rieky z náprotivnej strany vlieva potok Veľký Lipník (*Lupnik*). Proti prúdu tohto potoka smerovala hranica smerom na sever až k miestu, kde sa stretávali hranice chotárov Hniezdneho (*Kniesen*), Kamienky (*Lapis*) a Jarabiny (*Jarubina*), odtiaľ sa stáčala doprava (smerom na východ) a smerovala až na breh potoka, ktorý tečie z Jarabiny (dnes pod názvom Malý Lipník). Proti jeho prúdu pokračuje až po miesto, kde sa doň sprava vlieva malý potôčik. Proti jeho prúdu hranica pokračuje cez les až na miesto, kde tento bezmenný potôčik vyviera. Od prameňa sa hranica tiahne smerom k zamokrenej zemi, porastenej krovinami a odtiaľ cez vrch a cez les rovno smerom k prameňu potoka Kremnianka (*Crompach*), ktorý vyviera za hostincom (na mieste hostinca bola neskôr v novoveku lokovaná obec Kremná). Odtiaľ pokračuje cez les po hrebeni vrchu v dĺžke dvoch míľ smerom na sever a odtiaľ priamo klesá k rieke Poprad smerom k istej pustovni (*Hieremita*, neskôr v novoveku na tomto mieste vznikol Mníšek nad Popradom). Proti prúdu rieky smeruje k brehu, ktorý sa nazýva *Szolain* (neskôr pred rokom 1408 tu vnikol Veľký Sulín) a odtiaľ pokračuje až k vrcholu Platanového kopca (*Mons Platani* – Široký vrch, 884 m. n. m., západne od Ľubovnianskeho hradu), ktorý sa týči oproti hradu. Odtiaľ klesá priamo dolu k potoku, ktorý sa nazýva *Forolen Seiffen* (Pasterník?), kde hraničí s chotárom osady Pod zadek (*Haychen*).<sup>55</sup> Po prúde tohto potoka klesá k rovine, tu sa obracia smerom naľavo, ide popod vrch a okolo hraníc chotára Podzadku až k rieke Poprad. Po jeho prúde klesá až k miestu, kde z pravej strany priteká potôčik (Chmeľnícky potok?). Tu sa hranica stáča doľava (správne by malo byť doprava) a stúpa na vrchol jedného kopca (zrejme Pustá hora, 719 m. n. m., juhovýchodne od Starej Ľubovne), kde sa stretávajú hranice chotárov Chmeľnice (*Hopgarten*) a Novej Ľubovne (*Neu Liublov*). Odtiaľ vedie priamo k Chotárnemu vrchu (*Timnicz*), kde ohraničovanie začalo.<sup>56</sup> Vzhľadom k situácii sa môžeme domnievať, že pôvodne do chotára Starej Ľubovne patrilo aj územie, na ktorom neskôr po roku 1308 vznikla Nová Ľubovňa.<sup>57</sup> Pri skúmaní hraníc chotára Starej Ľubovne v období, keď nebola súčasťou hradného panstva, si tiež musíme uvedomiť, že Ľubovniansky hrad a jeho bezprostredné okolie nepatrilo do chotára mesta, tak ako je tomu dnes. Hranica mýkala hradné návršie zo západu a ďalej z juhu po rieke Poprad.

☛ Ako už bolo naznačené v analýze samotnej metácie, obrovský chotár Ľubovne bol postupne zredukovaný o celú svoju severnú časť, kde vznikli nové osady a obce: Kremná, Veľký Sulín, Mníšek nad Popradom a ďalšie. Najbližšia známa úprava chotára Starej Ľubovne po udelení mestských práv prebehla v roku 1354, kedy bol upravený priebeh hranice na východe okolo dnešného Sulína. Kráľ Ľudovít Veľký daroval v roku 1353 Pavlovi z Petrovenca pri Dubovici (*Petermezei*) na založe-

nie obce podľa nemeckého práva isté územie medzi lesom nazývaným Stará (Ztara) a hranicami chotára Starej Lubovne (Lyublio). Nato kráľ nariadil Spišskej kapitule určiť hranice darovaného lesa pre Pavlovho syna Václava. Výsledkom obchádzky hraníc bola listina z 2. marca 1354, ktorou sa spresnili severozápadné hranice chotára Lubovne a bolo vymedzené územie, na ktorom neskôr vznikla Matysová.

Č Ďalšie čiastkové privilégium pre Starú Lubovňu prišlo už o niekoľko rokov neskôr. 13. októbra 1364 uhorský kráľ Ľudovít I. (uhorský kráľ 1342 – 1382) udelil mestu právo konať výročný trh – jarmok. Mal sa konať na sv. Mikuláša (6. 12.), teda na sviatok patróna farského kostola. Kráľ pri udelení tohto pre rozvoj mesta dôležitého privilégia argumentoval svojou starostlivosťou „o lepšie pohodlie a stav verných mešťanov a hostí zo Starej Lubovne, aby narastali jednak počtom a jednak vernosťou.“ Trh sa mal podľa znenia kráľovskej listiny konať „na večné časy každoročne s takými istými výhodami, zvykmi, požiadavkami a súdnou právomocou, s akými sa zvykne konať obchod v našich mestách Budín a Košice, bez poškodenia práv iných trhov.“<sup>58</sup> Udelenie trhového práva doplnilo súbor privilégií, ktoré umožnili Starej Lubovni rozvíjať sa ako perspektívne remeselnícke a prihraničné mesto. To je aj hlavný dôvod rozvoja remeselníckej vrstvy, ktorý mesto zaznamenalo v 14. storočí. Významné narušenie tohto priaznivého vývoja priniesli pohnuté udalosti začiatku 15. storočia.

Č V roku 1396 navštívil Lubovniansky hrad kráľ Žigmund Luxemburský (uhorský kráľ 1387 – 1437).<sup>59</sup> Niekedy v tomto období sa rozhodol darovať hrad Mikulášovi Lubovnianskemu (de Lyublio) Horvátovi. Ten vystupuje ako vlastník hradu v roku 1399.<sup>60</sup> Niekedy pred októbrom 1403 mu však kráľ pre sprisahanie hrad skonfiškoval.<sup>61</sup> V roku 1401 totiž časť šľachty pod vedením jágerského biskupa Tomáša Ludanického povstala proti Žigmundovi, detronizovala ho a internovala v Budíne. Dosadiť na uhorský trón poľského kráľa Vladislava II. sa im už nepodarilo, keďže zo západu úspešne vpadol od Uhorska Žigmundov verný rytier Ctibor zo Ctiboric s podporou moravských markgrófov. Časť sprisahancov sa na jeseň roku 1401 zasadila za Žigmundovo prepustenie. Práve do tohto sprisahania sa zamiešal aj Mikuláš Horvát z Lubovne. Žigmund mu po svojom prepustení Lubovniansky hrad odobral.<sup>62</sup> Hrad a hradné domínium však v rukách kráľa nezostal dlho. Dňa 10. júla 1408 ho spolu s celým panstvom Žigmund daroval svojmu vernému familiárovi a vtedy už kancelárovi, magnátovi Imrichovi z Perína (de Peryn). Darovacia listina sa zachovala v dvoch mierne odlišných variantoch súdobých odpisov. Podstatné však je, že v oboch verziách sa ako súčasť donácie i panstva objavuje Stará Lubovňa aj s mýtnou stanicou. Donácia sa vzťahovala na kráľovský hrad (Castrum nostrum regale Liblyo), mesto Starú Lubovňu (Olyblyo) s tridsiatkovou stanicou, Novú Lubovňu (Wyliblyo),

Chmeľnicu (Hoppongarth), obe Jakubany (Jacabwagasa ambae), Nižné Ružbachy (Antiqua Rausenbach), Vyšné Ružbachy (Nova Rausenbach), Lackovú (Lazonhau, alio nomine Lazonseyf), dve Kamienky (Steyn), \*Petrovu Ves (Petersdorf), Jarabinu (Gyrem, alio nomine Zumbach), Podsadok (Deuchenhau), ďalej opevnené mesto Podolínec (civitas murata Podalen) s tridsiatkovou stanicou a Hniezdne (Knisna) so všetkými svojimi náležitosťami a príjmami.<sup>63</sup> Toto spojenie Starej Lubovne, Lubovnianskeho hradu a Podolínce s ich panstvami malo za dôsledok vznik spojeného Lubovniansko-podolíneckého panstva. Už o rok nato, 22. mája 1410, dal Žigmund Imrichovi z Perína iné majetky a Lubovniansko-podolínecké panstvo prevzal späť.<sup>64</sup>

Č Koniec prvého decénia 15. storočia však priniesol obyvateľom Starej Lubovne aj ďalší vojenský konflikt. V roku 1409 vypukla medzi Poľským kráľovstvom a Litovským veľkokniežatstvom na jednej strane a medzi Územím rádu nemeckých rytierov na strane druhej vojna, ktorá zasiahla aj do dejín Starej Lubovne. Žigmund Luxemburský sa pridal na stranu svojich spojencov križákov a ponáhal sa im na pomoc. Citbor zo Ctiboric, Žigmundov verný rytier, prekročil na kráľov rozkaz hranice pri Sromovciach (Sromowce, PL) a dobyl Starý Sonč a predmestia Nového Sonča. Časť uhorskej šľachty sa výpravy zúčastniť odmietla, preto v jeho oddieloch boli predovšetkým Česi a Nemci. Na jeseň roku 1410 v bitke pri Grünwalde, ako aj v ďalších menších bitkách poľsko-litovská strana porazila nemeckých rytierov a Žigmund prikázal Ctiborovi stiahnuť sa do Mušiny (Myszyna, PL). Poľské bandériá Ctibora prenasledovali a porazili ho v bitke pri Bardejove. Nato začali Poliaci pustošiť pohraničné územia Uhorska.<sup>65</sup> Vyplienili aj Starú Lubovňu. Tá, keďže podľa všetkého nebola chránená hradbami, sa stala ľahkou korisťou poľskej jazdy.<sup>66</sup> Pokračovaniu násilia zabránil až Záviš Čierny z Garbova (Garbow, PL), ktorý sprostredkoval zloženie zbraní v roku 1411 pri Spišskej Novej Vsi a zmierovacie stretnutie oboch panovníkov. To sa uskutočnilo 9. marca 1412 v Starej Lubovni. Uhorský kráľ Žigmund Luxemburský sa vzdal svojho spojenectva s križiakmi a prisľúbil spojenectvo poľskému kráľovi Vladislavovi II. Jagelovskému (poľský kráľ 1386 – 1434). Zároveň k tejto mierovej zmluve pristúpilo aj litovské veľkokniežatstvo Vitold.<sup>67</sup>

Č Uzavretie mieru Žigmundovi umožnilo pokračovať vo vojne o Dalmáciu, rozpútanej proti Benátkam. Konflikt s bohatým mestským štátom si však vyžadoval neúmerne finančné prostriedky, ktoré Žigmundovi chýbali. Riešenie, ktoré sa rozhodol prijať, ovplyvnilo nielen Starú Lubovňu, ale aj celý Spiš a okolie na ďalších niekoľko storočí. Vo finančnej tiesni s totiž rozhodol prevziať od Vladislava Jagelovského časť financií, ktoré Poliaci získali od križákov ako výkupné za zajatcov od Grünwaldu – spolu 37 000 kôp českých grošov (viac ako 88 000 uhorských zlatých). Za to dal

poľskému kráľovi do zálohu hrad a panstvo Starú Ľubovňu s mestami Stará Ľubovňa, Podolínec a ďalšími trinástimi spišskými mestami. Dohoda bola uzavretá 8. novembra 1412 v Záhrebe. Ani sám Žigmund, ani nik z jeho okolia vtedy netušil, ako dlho bude záloh trvať. Stará Ľubovňa spolu so svojim hradom, s Podolíncom a ďalšími mestami vstupovala do poslednej fázy stredoveku ako mesto, podliehajúce jednak Ľubovnianskemu hradu, jednak ako zálohované mesto, spadajúce pod poľskú správu, sídliacu na tom istom hrade.

## Poznámky:

- HOMZA, Martin. Administratívno-politický vývoj včasnostredovekého Spiša. In HOMZA, Martin – Sroka, Stanisław A. *Historia Scepusii Vol. I. Dejiny Spiša I.* Bratislava; Kraków, Katolická slovenských dejín FIF UK; Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2009. ISBN 978-80-968948-2-6. s. 227.
- LUKAČKA, Ján. Stará Ľubovňa. In ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján a kol. *Lexikón stredovekých miest na Slovensku.* Bratislava: Historický ústav SAV, 2010. ISBN 978-80-89396-11-5. s. 480 – 481.
- SEDLÁK, Vincent (ed.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Tom. II.* Bratislava: SAV, 1987, s. 337, č. 763.
- Ibidem, s. 481.
- LABANC, Peter. *Spišské prepošti do roku 1405.* Kraków; Trnava: Spolok Slovákov v Poľsku; Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2011. ISBN 978-83-7490-440-7. s. 39.; LABANC, Peter. Štefánik, Martin – Lukačka, Ján a kol.: Lexikón stredovekých miest na Slovensku. (Recenzia). In CHALUPECKÝ, Ivan (ed.). *Z minulosti Spiša XIX.* Levoča: Spišský dejepisný spolok, 2011, ISBN 978-80-969456-6-5, s. 205, 206.
- LABANC, Peter. *Spišské prepošti do roku 1405.* s. 39.
- JUCK, Lubomír (ed.). *Výsady miest a mestečiek na Slovensku I.* (1238 – 1350). Bratislava: Veda, 1984, s. 77–78, č. 79.
- KLEIN, Bohuš – RUTTKAY, Alexander – MARSINA, Richard. *Vojenské dejiny Slovenska. I. diel. Stručný náčrt do roku 1526.* Bratislava, Ministerstvo obrany SR, 1993. ISBN 80-967113-1-8. s. 146, 147.
- HOMZA, Martin. Svätá Kunigunda a Spiš. In HOMZA, Martin – Gładkiewicz, Ryszard. *Terra Scepusiensis: Stav badania o dejinách Spiša.* Levoča; Wrocław: Kláštorisko, n.o.; Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych Uniwersytetu Wrocławskiego, 2003. ISBN 80-7114-457-6 [SK]. s. 384.
- ULIČNÝ, Ferdinand. Dejiny Podolínce do polovice 14. storočia. In *Sandecko-spišské zozbity.* 2014, č. 8. Nowy Sącz; Stará Ľubovňa: Muzeum Okręgowie w Nowym Sączu; Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni. ISBN 978-83-89989-64-2. s. 20.
- HOMZA, Martin. *Svätá Kunigunda a Spiš.* s. 386.
- Güntherová, Alžbeta – KOSOVÁ, Mária. *Súpis pamiatok na Slovensku: Zväzok tretí R – Ž.* Bratislava: Obzor, 1969, s. 190.
- LABANC, Peter. *Spišské prepošti do roku 1405.* s. 36.
- BEŇKO, Ján. *Osidlenie severného Slovenska.* s. 144.
- RÁBIK, Vladimír. Spišský župan Bald(uin) (1290 – 1301) a spoločenské pomery na Spiši za vlády posledného Arpádovca. In *Studia archaeologica Slovaca mediaevalia V.* 2006, č. 5. Levoča: Kláštorisko, n.o. ISBN 80-89187-15-3. s. 38.
- DVOŘÁK, Pavel (ed.). *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov III. V kráľovstve svätého Štefana.* Bratislava: Literárne informačné centrum, 2003. ISBN 80-88878-82-9. s. 282, č. 147.
- LABANC, Peter. *Spišské prepošti do roku 1405.* s. 36.
- Ibidem, s. 40.
- Ibidem, s. 44.
- LABANC, Peter. *Vývoj šľachty na Spiši do začiatku 14. storočia.* Trnava; Kraków: FF TU; Spolok Slovákov v Poľsku, 2013, ISBN 978-83-7490-604-3, s. 139.
- NAGY, Imre (ed.). *Codex Diplomaticus Hungaricus Andegavensis I.* Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1878, s. 19–20, č. 15.
- LABANC, Peter. *Spišské prepošti do roku 1405.* s. 43.
- CHALUPECKÝ, Ivan – SMETANA, Marcel. *Hrad Ľubovňa.* Martin: Osveta, 1987, s. 10.
- Ruciński, Henryk. *Politické dejiny Spiša v neskorom stredoveku.* s. 333, 344. Predchodcom Ľubovnianskeho hradu mohla byť drevená strážna veža, či menšie jednoduché drevené opevnenie z konca 13. storočia, ktoré strážilo križovatku obchodných ciest v blízkosti Starej Ľubovne. Archeologické výskumy na hrade odhalili v polohe renesančného paláca starší horizont, v ktorom bola objavená keramika z 13. storočia. Porovnaj diskusiu k štúdiu HOMZA, Martin. *Svätá Kunigunda a Spiš.* s. 408.

- ŠTEVÍK, Miroslav – TRAJDOS, Tadeusz, M. *Sedem storočí hradov Ľubovňa a Dunajec.* Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum, 2011, ISBN 978-80-970021-6-9, s. 28.
- CHALUPECKÝ, Ivan – SMETANA, Marcel. *Hrad Ľubovňa.* s. 11.
- Ruciński, Henryk. *Politické dejiny Spiša v neskorom stredoveku.* s. 338.
- SEDLÁK, Vincent (ed.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Tom. I.,* s. 247, č. 538.
- OLEJNÍK, Vladimír – JANOVSKÁ, Magdaléna – STEJSKAL, Martin. Spišský hrad ako kráľovské sídlo. In OLEJNÍK, Vladimír (ed.). *Spišský hrad.* Levoča: SNM – Spišské múzeum v Levoči, 2015, ISBN 978-80-8060-369-4, s. 82.
- BLANÁR, Dominik. Omodejovci – strojcovia bitky pri Rozhanovciach. In ULIČNÝ, Ferdinand – MAGDOŠKO, Drahoslav (eds.). *Bitka pri Rozhanovciach v kontexte slovenských a uhorských dejín.* Košice: Filozofická fakulta UPJŠ, 2012, ISBN 978-80-7097-954-9, s. 53, 54, 56.
- HALAGA, Ondrej R. *Počiatky Košíc a zrod metropoly.* Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1992, ISBN 80-85174-57-X, s. 325 – 330. Halaga publikuje originál listiny, uložený v Archíve mesta Košice, č. 7. Tu sa hrady Mukačevo a Ľubovňa nespomínajú. Druhá verzia listiny, spísaná Jágerskou kapitulou 8. októbra, obsahuje aj uvádzanú zmienku o Mukačeve a Ľubovnianskom hrade. SEDLÁK, Vincent (ed.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Tom. I.* Bratislava: SAV, 1980, s. 395, č. 918.
- Ibidem, s. 338.
- SEDLÁK, Vincent (ed.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Tom. II.,* s. 47, č. 60.
- HALAGA, Ondrej R. *Počiatky Košíc a zrod metropoly.* s. 354.
- ŠTEVÍK, Miroslav – TRAJDOS, Tadeusz, M. *Sedem storočí hradov Ľubovňa a Dunajec.* s. 28. V úrade Ľubovnianskeho šoltýsa a kastelána a vidíme Tomáša napr. 24. apríla 1313 v listine, ktorou od kráľa dostal majetky v Novohradskej župe. SEDLÁK, Vincent (ed.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Tom. I.,* s. 466, 467, č. 1093, 1094. Už predtým, 25. mája 1312, sa v listine, týkajúcej sa pozemkov medzi riekou Poprad a Vysokými Tatrami spomína Ľubovniansky kastelán (*castellanus de Lublow*), avšak jeho meno nie je uvedené. SEDLÁK, Vincent (ed.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Tom. I.,* s. 426, č. 995.
- ŠTEVÍK, Miroslav a kol. Ľubovniansky hrad. Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum v Starej Ľubovni, 2002, ISBN 80-968783-9-5, s. 6.
- SEDLÁK, Vincent (ed.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Tom. II.,* s. 52, 53, č. 75.
- ŠTEVÍK, Miroslav – TRAJDOS, Tadeusz, M. *Sedem storočí hradov Ľubovňa a Dunajec.* s. 28.
- SEDLÁK, Vincent (ed.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Tom. II.,* s. 52, 53, č. 75.
- HALAGA, Ondrej R. *Počiatky Košíc a zrod metropoly.* s. 167.
- BEŇKO, Ján. *Osidlenie severného Slovenska.* s. 170.
- LABANC, Peter. *Spišské prepošti do roku 1405.* s. 47.
- Ibidem, s. 120.
- BEŇKO, Ján. K počiatkom a mestskému vývoju Podolínce. In CHALUPECKÝ, Ivan (ed.). *Z minulosti Spiša I.* Levoča: Spišský dejepisný spolok, 1993, ISBN 80-966964-0-8, s. 18, 19.
- HARDI, Djura. Zúčastnil sa Filip Druget bitky pri Rozhanovciach? In ULIČNÝ, Ferdinand – MAGDOŠKO, Drahoslav (eds.). *Bitka pri Rozhanovciach v kontexte slovenských a uhorských dejín.* Košice: Filozofická fakulta UPJŠ, 2012, ISBN 978-80-7097-954-9, s. 143, 148, 149.
- ŠTEVÍK, Miroslav. Hrad Ľubovňa v rokoch 1307(?) – 1412. In ŠTEVÍK, Miroslav a kol. Ľubovniansky hrad. *Zamek Ľubovniański.* Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum v Starej Ľubovni, 2002. ISBN 80-968783-9-5, s. 6.
- LENČIŠ, Štefan. Drugetovci a Spiš. In HOMZA, Martin – Gładkiewicz, Ryszard. *Terra Scepusiensis: Stav badania o dejinách Spiša.* Levoča; Wrocław: Kláštorisko, n.o.; Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych Uniwersytetu Wrocławskiego, 2003. ISBN 80-7114-457-6 [SK]. s. 370.
- SEDLÁK, Vincent (ed.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Tom. II.,* s. 408, č. 938; WAGNER, Carolus (ed.). *Diplomatarium Comitatus Sarosiensis.* Posonii et Cassovia, 1780, s. 52, 53, č. IV.
- LUKAČKA, Ján. *Stará Ľubovňa.* s. 481.
- BEŇKO, Ján. *Osidlenie severného Slovenska.* s. 172.
- DVOŘÁK, Pavel (ed.). *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov IV. Pod vládou anjouovských kráľov.* Bratislava: Literárne informačné centrum, 2002. ISBN 80-88878-72-1. s. 99 – 102, č. 26.
- JUCK, Lubomír (ed.). *Výsady miest a mestečiek na Slovensku I.,* s. 135, 136, č. 167. Listina sa nezachovala v origináli. Podľa editora jediný zachovaný text odpisu nie je pôvodný, ale manipulovalo sa s ním. Privilegium podľa neho vzniklo až niekedy krátko pred rokom 1556. Okrem toho boli pri vyhotovení odpisu použité úvodné a záverečné formulky z trhového privilegia, vydaného Ľudovítom I. v roku 1364. S týmto názorom sa stotožňuje aj LUKAČKA, Ján. *Stará Ľubovňa.* s. 485. ŠTEVÍK, Miroslav. *Hrad Ľubovňa v rokoch 1307(?) – 1412.* s. 9 kladie udelenie tohto privilegia do roku 1364.
- LUKAČKA, Ján. *Stará Ľubovňa.* s. 481.
- Ibidem, s. 481.



- <sup>55</sup> Zatiaľ čo LUKAČKA, Ján. *Stará Ľubovňa*, s. 481 stotožňuje Haychen s Hajtovkou, BEŇKO, Ján. *Osidlenie severného Slovenska*, s. 172 tvrdí, že ide o osadu v bezprostrednom podhradí Ľubovnianskeho hradu, ktorá sa neskôr začala nazývať Podsadek.
- <sup>56</sup> Archív Biskupského úradu v Spišskej Kapitule (ďalej ABÚ SK), fond Hodnoverné miesto Spišská kapitula (ďalej HMSK), Scr. 3, fasc. 5, nr. 16 *Metales comitatus Scepus*. Ide o neoverený novoveký výpis z 18. stor. Metáciu analyzoval aj LUKAČKA, Ján. *Stará Ľubovňa*, s. 480.
- <sup>57</sup> LUKAČKA, Ján. *Stará Ľubovňa*, s. 480.
- <sup>58</sup> Štátny archív v Prešove, pracovisko Archív Stará Ľubovňa, fond Magistrát mesta Stará Ľubovňa (ďalej MMSTL), č. 2. Časti listiny publikoval ŠTEVÍK, Miroslav. *Hrad Ľubovňa v rokoch 1307(?) – 1412*, s. 9. LUKAČKA, Ján. *Stará Ľubovňa*, s. 481.
- <sup>59</sup> MÁLYUS, Elemér (ed.). *Zsigmondkori oklevtár I. Vol. 1 (1387 – 1399)*. Budapešť: Akadémiai kiadó, 1951. s. 493, č. 4558; s. 494, č. 4465.

- <sup>60</sup> Magyar Nemzeti Levéltár (ďalej MNL), Diplomatikai levéltár (ďalej DL) 8485.
- <sup>61</sup> MÁLYUS, Elemér (ed.). *Zsigmondkori oklevtár I. Vol. 1, s. 306*, č. 2537.
- <sup>62</sup> WAGNER, Carolus (ed.). *Diplomatarium Comitatus Sarosiensis*, s. 352 – 354, č. XLVIII; NML, DL 8900.
- <sup>63</sup> MÁLYUS, Elemér (ed.). *Zsigmondkori oklevtár I. Vol. 2, s. 150*, č. 6209, 6210; MNL, DL 9431; DL 9432; BEŇKO, Ján. *Osidlenie severného Slovenska*, s. 173.
- <sup>64</sup> MÁLYUS, Elemér (ed.). *Zsigmondkori oklevtár I. Vol. 2, s. 358*, č. 7599.
- <sup>65</sup> Ruciński, Henryk. *Politické dejiny Spiša v neskorom stredoveku*, s. 342.
- <sup>66</sup> LUKAČKA, Ján. *Stará Ľubovňa*, s. 482.
- <sup>67</sup> Ruciński, Henryk. *Politické dejiny Spiša v neskorom stredoveku*, s. 342.

## Vladimír Olejník

### Stará Ľubovňa from its inception in medieval times to 1412

The medieval history of the town of Stará Ľubovňa, from unclear circumstances of its inception, to its pledge to the Polish Kingdom in the 1412, was mainly affected by its location in the North frontier of the Hungarian Kingdom. Both political and economic issues had major impact in the historic development of the town, it was in particular mutual rivalry on the field of the secular as well as ecclesiastical jurisdiction. In the first case, the Polish and Hungarian kings competed for influence over the territory, in the latter case, Bishop of Krakow and Archbishop of Esztergom, directly represented by the Spiš provost, sought to assert their jurisdiction here. The first written reference of Stará Ľubovňa town is a document of the Bohemian King, Duke of Krakow and Sandomierz county, Wenceslaus II, from 8th November 1292. However, the town certainly existed before. In 1343, the grant of urban rights has made the town a royal and joined the way of further economic development. The castle of Ľubovňa has played an important role in shaping the town. In certain period was the village, and later the town, of Stará Ľubovňa independent from the Castle, at other times, it was in thrall to the Castle and it formed part of the estate. These directly relates to the fact that besides Polish and Hungarian kings, or the highest ecclesiastical representation, a number of noble families joined the history of Stará Ľubovňa town in significant contribution. The most important of them were the Drugeths. In 1412, the Hungarian King Sigismund of Luxembourg in his crisis has pledged the Castle and the manor of Stará Ľubovňa together with the town of Podolíneč and other thirteen towns in the Spiš region, to the Polish king Vladislav Jagelovsky. The agreement was closed on 8th November 1412 in Zagreb. Neither Sigismund nor anyone of his surroundings had an idea that the pledge would last a few centuries, and that it would significantly affect the political and economic situation of the Stará Ľubovňa town and other pledged parts of the Spiš region.

### Stara Lubowla od zasiedlenia w średniowieczu do 1412 r.

Średniowieczną historię Starej Lubowli od niejasnych okoliczności jej powstania aż do oddania w zastaw Królestwu Polskiemu w 1412 r. kształtowało przede wszystkim położenie miasta na północnych rubieżach Królestwa Węgierskiego. W kwestiach politycznych i ekonomicznych wpływ na rozwój historyczny wioski, a później miasta, wywierały zwłaszcza wzajemna rywalizacja na gruncie jurysdykcji świeckiej jak i kościelnej. W pierwszym przypadku o wpływy nad tymi terenami walczyli królowie polscy i węgierscy, w drugim rywalizacja dotyczyła biskupa krakowskiego i arcybiskupa ostrzyhomskiego, którego bezpośrednio reprezentował prepozyt spiski. Najstarszą zachowaną bezpośrednią wzmianką o Starej Lubowli jest dokument króla czeskiego i księcia krakowskiego i sandomierskiego Wacława II z 8 XI 1292 r. Jednak miejscowość na pewno istniała już wcześniej. W 1343 r. Lubowla dzięki uzyskaniu praw miejskich stała się miastem królewskim i wstąpiła na drogę rozwoju ekonomicznego. Ważną rolę w formowaniu miasta odegrał Zamek Lubowelski. Przez pewien okres wieś, a później miasto Stara Lubowla zachowała niezależność od zamku, ale w późniejszych czasach podległa zamkowi stanowiąc część jego majątku. Bezpośrednio wiązał się z tym też fakt, że na historię Starej Lubowli poza królami polskimi i węgierskimi czy też najwyższymi władzami kościelnymi znaczący wpływ miało wiele rodów szlacheckich. Najważniejszym z nich byli Drugetowie. W 1412 r. król węgierski Zygmunt Luksemburski, będąc w tarapatach finansowych, zastawił u polskiego króla Władysława Jagiełły zamek w Starej Lubowli wraz z przyległym majątkiem oraz miastami Stara Lubowla, Podoliniec i trzynastoma innymi grodami spiskimi. Umowę podpisano 8 XI 1412 r. w Zagrzebiu. Ani sam Zygmunt, ani nikt z jego otoczenia nie podejrzewał wtedy, że zastaw będzie trwał kilkaset lat i że będzie miał tak znaczący wpływ na polityczną i ekonomiczną sytuację Starej Lubowli i pozostałych zastawionych części Spiszu.

Beata Wierzbicka, absolwentka Wydziału Historycznego Akademii Pedagogicznej w Krakowie oraz Podyplomowych Studiów z Archiwistyki i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Papieskiego im. Jana Pawła II w Krakowie, kustosz i kierownik działu historyczno-archeologicznego Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu. Autorka wystaw oraz artykułów w wydawnictwach muzealnych, lokalnych, krajowych i zagranicznych z zakresu historii regionu i pogranicza sądecko-spiskiego. Organizatorka imprez historyczno-edukacyjnych. Posiada wieloletnie doświadczenie w opracowywaniu i realizacji projektów kulturalnych.

☐ W dniu 8 listopada 1292 r. na terenie wsi Kamienica należącej wcześniej do biskupów krakowskich, przyszedł król polski (koronowany w 1300 r.), władca czeski, Wacław II z dynastii Przemyślidów<sup>1</sup> lokował na 72 łanach frankońskich miasto Nowy Sącz. Miało ono stanowić przeciwwagę dla Starego Sącza, należącego do tzw. oprawy św. Kingi i być ostoją władzy nowego władcy na tych terenach<sup>2</sup>. W celu właściwego rozwoju ośrodek miejski otrzymał przywilej lokacyjny, a od kolejnych władców szereg dalszych immunitetów<sup>3</sup>. Oryginał dokumentu lokacyjnego nie zachował się do naszych czasów. Zachowały się jedynie jego odpisy<sup>4</sup>, które posłużyły do przygotowania rekonstrukcji przez Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu i Urząd Miasta Nowego Sącza. Ekspонат jest obecnie prezentowany w Domu Gotyckim – jednym z oddziałów Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu. Dokumentem tym bogato uposażono miasto m.in. nadając tygodniowy jarmark na św. Małgorzatę (13 VII), prawo bicia monety, poboru ceł, miecza, możliwość poszukiwania złota i srebra oraz innych metali na obszarze należącym do miasta oraz monopol na produkcję i wyszynk piwa w okolicy (tzw. prawo mili zapowiedniej), 100 łanów ziemi do karczunku na założenie własnych wsi miejskich<sup>5</sup>. Paradoksalnie miasto, które pierwotnie miało stać się ostoją wpływów czeskich, już na początku XIV w. zaczęło skłaniać się ku Piastom, stając po stronie Władysława Łokietka w jego walce z Przemyślidami<sup>6</sup>, który w 1311 r. uwolnił od ceł kupców sądeckich podróżujących po kraju, rozciągając ów przywilej specjalnie na Kraków<sup>7</sup>. W latach 1312, 1320, 1331 i 1332 Władysław Łokietek nadał miastu dalsze prawa<sup>8</sup>. W 1327 r. poświęcił miastu targ doroczny na święto św. Małgorzaty, uwalniając od wszelkich ceł oraz opłat wszystkich udających się na jarmark wraz z towarami sprowadzanymi z Węgier, a przewożonymi przez Rytrę, Stary Sącz, Czchów w kierunku Krakowa. Potwierdzało to przychylny stosunek władcy do miasta, wynikający z udzielonego Łokietkowi w okresie walki o władzę poparcia. Umacniało pozycję Nowego Sącza w handlu z Węgrami<sup>9</sup>. Pod koniec swych rządów, w 1332 r., Władysław Łokietek zezwolił sądeczanom przewozić towary przez Żmigród na Węgry i z powrotem, drogą do tej pory zakazaną w związku z interesami kupców krakowskich, co miało dla sądeczan wielkie znaczenie<sup>10</sup>. Cztery lata po śmierci Władysława Łokietka, jego żona, Jadwiga Kaliska<sup>11</sup>, zwolniła kupców z Nowego Sącza z ceł sandomierskich<sup>12</sup>. Wstępujący na tron Kazimierz Wielki<sup>13</sup> potwierdził dotychczasowe przywileje miasta i dodał do nich kolejne: w 1345 r. zwolnienie z ceł na drodze w kierunku Rusi na Biecz oraz Żmigród i Sanok, a także kupcom udającym się na Węgry, do Austrii oraz na drodze do Krakowa<sup>14</sup>; w 1356 r.<sup>15</sup> potwierdzenie prawa do dorocznego jarmarku oraz

zwolnienie z cła w Rytrze w związku ze spławem drewna (budulca i opału)<sup>16</sup>. Oprócz przywilejów typowo handlowych były także zwalniające lub zmniejszające powinności na rzecz państwa, jak np. przywilej Kazimierza Wielkiego z 1341 r. uwalniający od opłat grunty za miastem wzdłuż rzeki Kamienica w kierunku Zabełcza<sup>17</sup> oraz z 1368 r. zwalniający mieszczan od wszelkich podatków, aby mogli przebudować bramę miejską<sup>18</sup>.

☐ Rządy ostatnich Piastów okazały się szczególnie istotne dla rozwoju miasta. Dzięki przywilejom królewskim Nowy Sącz stał się silnym ośrodkiem handlowym na południu Polski. Doroczny ośmiodniowy jarmark na św. Małgorzaty, potwierdzany przez dwóch kolejnych władców, odbywający się przy kolegiacie miejskiej pod tym samym wezwaniem, umocnił pozycję i znaczenie grodu sądeckiego, wskazując zarazem na przychylny stosunek panujących<sup>19</sup>. W okresie tym położony został mocny fundament pod późniejszy rozkwit Nowego Sącza na przełomie XIV i XV w. oraz pomysłowość trwającą do początku XVI stulecia.

☐ Kolejni władcy z reguły potwierdzali dotychczasowe przywileje i dodawali nowe. Tak uczynił Ludwik Andegaweński<sup>20</sup>, który w 1378 r. zwolnił sądeczan z cła sandomierskiego, zaznaczając, że dotyczy ono wywozu towarów do Prus drogą wodną przez Dunajec i Wisłę, co potwierdził w dokumencie z 1382 r. (w 1387 r. konfirmował Władysław Jagiełło<sup>21</sup>). W 1381 r. Ludwik Andegaweński nadał miastu prawo do pobierania czynszu królewskiego ze 100 łanów miejskich<sup>22</sup>, a jego matka Elżbieta Łokietkówna<sup>23</sup> przyznała drugi jarmark na św. Marcina<sup>24</sup>. Za czasów panowania św. Jadwigi Andegaweńskiej<sup>25</sup>, a następnie Jagiellonów miasto otrzymało dowody monarszej szczodrości w postaci kolejnych przywilejów. Najbardziej widocznym przykładem jest akt z 1405 r., którym król ułatwił sądeczanom handel z Krakowem i innymi miastami, pozwalając, aby opłaty uiszczane w komorze czchowskiej płacili w Nowym Sączu i przeznaczali je na rozbudowę murów miejskich. W 1427 r. Władysław Jagiełło nakazał w swym przywileju, aby urzędnicy skarbowi nie pobierali od kupców sądeckich cła na drogach w Polsce i na Rusi, a szczególnie we Lwowie oraz Przemysłu<sup>26</sup>. W późniejszym okresie pojawiły się też dokumenty związane z grybowską komorą celną oraz Czchovem, co zmuszało do przejazdu przez Nowy Sącz. Sądeczanie zadbali również o to, aby na podstawie przywilejów Kazimierza Wielkiego i Władysława Jagiełły, wydano w 1434 r. dyplom wyrokujący w kwestii kupców bardiowskich, którzy z własnymi towarami mieli obowiązek korzystać z szlaku wiodącego przez Nowy Sącz<sup>27</sup>. Kolejne zwolnienia celne otrzymali sądeczanie za panowania Kazimierza Jagiellończyka<sup>28</sup> w roku 1448 i 1450, na podstawie których zakazywano poborcom ściągania od kupców sądeckich cła

Miejscowość	Tytuł dokumentu	Data
	<p><i>Summa privilegiorum et aliorum documentorum</i>  <i>Annus Lodovici Mojavici tangerentium.</i></p>	
	1. 8. Nov. 1299	1299
	<p>Privilegium Ludovici Civis Mojavici deest            Privilegium Regine Siffine Principis            de Leskonia Ducis Cracoviensis et de            super centum Mansos Civitatis Mojavici            deus perpetuus incorporatis heredi-            tario modo cum libertatione ab omni            jurisdictione et collato jure theudo-            nico deest</p>	
	3. 1220	
	<p>Confirmatio privilegii Casimiri Regis            omnium jurium et fundationis Civitatis            Mojavici in Copia</p>	
	4. 1231	
	<p>Privilegium Ladislai Regis super libe-            ra insipione in silvis hinc temporis            hinc perpetuis</p>	
	5. 1292	
	<p>Privilegium Wencelai Regis approbans            mas qui privilegium Bolslai regis super            Thelonis Cracoviensis et Sandomie-            nensibus libertationeque</p>	
	6. 1290	
	<p>Privilegium Bolslai Regis de libertate            libertationis per aquas omnes</p>	
	7. 1281	
	<p>Litteras privilegii originalis Hadislai            Ducis Cracoviensis super libertate            solvendis Thelonis in terris Cracovi-            ensibus et Sandomiensiibus collato</p>	
	8. 1220	
	<p>Privilegium Wladislai Ducis Cracovi-            ensis super libertate Thelonis Cracovi-            ensis in perpetuum</p>	
	9. 1236	
	<p>Privilegium Henrici Regis Polonie            super locatione villas Kamionka, Sedric            et Sulkicis</p>	
	10. 1237	
	<p>Litteras privilegii Henrici Regis Polo-            nie super libertate a oblatione the-            loni Sandomiensi</p>	
	11. 1245	
	<p>Privilegium Casimiri Regis Polonie super            libertate viarum et Theloniorum per            totum Regnum et Rusiam</p>	
	<p>Coll. Szafrancus            cum Szafrancis</p>	

na Rusi, w Ziemi Sandomierskiej oraz w całym państwie. Monarcha zezwolił także przywilejem z 1453 r. na wybudowanie mostu na Dunajcu i pobór mostowego oraz potwierdził miastu jarmark na św. Marcina w 1461 r. Jego następca, Jan Olbracht<sup>29</sup>, w 1496 r. potwierdził dotychczasowe przywileje i uznał zwolnienia z ceł, dodając kolejne<sup>30</sup>. Aleksander Jagiellończyk<sup>31</sup> w 1502 r. rozstrzygnął kwestię cła w dni targowe w Nowym Sączu i potwierdził nadania poprzednich władców<sup>32</sup>. Dwaj ostatni Jagiellonowie dodali nowe

uprawnienia: uwolnili miasto od ceł z powodu konieczności naprawy murów miejskich w 1512 r.<sup>33</sup>, zezwolili na wykup sołectw okolicznym mieszczanom w 1521 r.<sup>34</sup>, zwolnili Nowy Sącz z podatków na odbudowę miasta po pożarze w 1523<sup>35</sup> oraz nadali przywilej jarmarczny na św. Macieja w 1537 r.<sup>36</sup> Okres pomyślności dla miasta kończy się wraz rozpoczęciem się sporów z miastami spiskimi, które przypadają na lata 1554–1572<sup>37</sup>. Starły się one złagodzić prawo przymusu składu i przewozu towarów przez Nowy Sącz<sup>38</sup>. Zygmunt II August<sup>39</sup>

wspierał częściowo miasta spiskie w tym sporze, jednak w latach 1554, 1563 i 1565 zdecydował się na działania zmierzające do umocnienia pozycji miasta i anulowania dotychczasowych przywilejów miast spiskich w celu utrzymania prawa składu<sup>40</sup>. Stefan Batory<sup>41</sup>, przychyłając się do działań swego poprzednika, potwierdził miastu prawo składu w latach 1577, 1579, 1580 i 1581<sup>42</sup>, utrzymał też w 1579 r. prawo składu na wino stanowiące bardzo ważny składnik handlu polsko-węgierskiego<sup>43</sup>. Władcy z dynastii Wazów w latach 1616, 1633, 1639, 1645 i 1649 wydawali kolejne przywileje zmierzające do utrzymania prawa składu, ponadto nadali miastu jarmark na święto przeniesienia św. Stanisława w 1633 r. i na św. Wojciecha w 1649 r.<sup>44</sup> Druga połowa XVII w. i XVIII stulecie to okres upadku miasta, w którym władcy potwierdzają jedynie przywileje miejskie<sup>45</sup>.

☛ Warto pamiętać, że w zasadzie wszystkie lustracje starostwa sądeckiego od XVI stulecia do końca Rzeczypospolitej w XVIII w. wspominają o przywilejach królewskich. Na początku tekstu lustracji zazwyczaj wymieniane były dokumenty i przywileje miasta, które nadawali poszczególni królowie. Z siedmiu opisów dóbr starostwa sądeckiego zostały dotychczas wydane trzy. Jedynie w tekście pierwszej lustracji z 1540 r.<sup>46</sup> nie znajdujemy informacji o przywilejach królewskich, wszystkie pozostałe, z lat 1564<sup>47</sup>, 1569<sup>48</sup>, 1616–1617<sup>49</sup>, 1626–1627<sup>50</sup>, 1659–1664<sup>51</sup> oraz roku 1765<sup>52</sup>, przytaczają je dość konsekwentnie.

☛ W zbiorach działu historyczno-archeologicznego Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu są przechowywane depozyty kilkudziesięciu dokumentów w postaci odpisów królewskich z informacjami o przywilejach i nadaniach dla miasta oraz okolic od XVI do XVII w.<sup>53</sup>, w większości spisane po łacinie. Wśród nich znajduje się źródło z wypisem 79 dokumentów ułożonych w tabelę, wymieniające przywileje królewskie dla Nowego Sącza od 1292 r. po rok 1752<sup>54</sup>. Odnajdujemy w nim informacje o przywileju lokacyjnym z 1292 r., wpisy o przywilejach, m.in.: księżnej Gryfyny dotyczący budowy klasztoru Klarysek w Nowym Sączu z 1299 r.<sup>55</sup>, Władysława Łokietka z lat 1311, 1320, 1327 oraz królowej Jadwigi, żony Łokietka, z 1337 r.<sup>56</sup> W dalszej części dokumentu zamieszczone są zapiski mówiące o nadaniach z czasów Kazimierza Wielkiego z lat: 1345, 1356 oraz roku 1365<sup>57</sup>, panowania Ludwika Węgierskiego, dotyczące potwierdzenia i nadania nowych przywilejów z lat 1376, 1378 i 1381<sup>58</sup>, św. Jadwigi Andegaweńskiej królowej i Władysława Jagiełły z lat 1386, 1389, 1402, 1403, 1412, 1427<sup>59</sup> oraz kolejnych Jagiellonów od 1436 do 1572 r., w którym król Zygmunt August potwierdza dotychczasowe zwolnienia sądeczan z opłat i podatków<sup>60</sup>. Po roku 1572 wymienione są przywileje królów elekcyjnych: Stefana Batorego, Zygmunta III Wazy<sup>61</sup> i Władysława IV Wazy<sup>62</sup>; w spisie zostały podane tylko cztery, ostatni z roku 1633<sup>63</sup>. Zaraz potem wymieniany jest Jan III Sobieski<sup>64</sup> z przywileja-

mi z roku 1695 i 1689<sup>65</sup>. Wazowie pojawiają się jeszcze kilkakrotnie w dalszych zapiskach niechronologicznych w latach 1616, 1633, 1639 oraz 1649<sup>66</sup>. Najstarszy wpis o przywileju pochodzi z 1752 r., z czasów Augusta III Sasa<sup>67</sup>, który potwierdza wszystkie dotychczasowe immunitety<sup>68</sup>. Ciekawostką jest fakt, że pod koniec zamieszczony jest zapis dotyczący przywileju Władysława Jagiełły z 1413 r.<sup>69</sup> oraz Stefana Batorego z 1579 r. dotyczący przewozu i składu soli oraz metali<sup>70</sup>. Ostatni wpis dotyczy przywileju z 1287 r. w odniesieniu Sącza, ale zapewne Starego, z nadania księżnej Kunegundy<sup>71</sup>.

☛ Dokument przedstawia nam obszar zagadnień dotyczących życia codziennego, handlu, spraw podatkowych, jakie obejmowały przywileje królewskie dla miasta Nowego Sącza i przyległości. Zestawiając te źródła możemy ocenić, jak istotne znaczenie miały one dla rozwoju miasta na przestrzeni wieków. Dziś stanowią historyczne świadectwo rozkwitu Nowego Sącza w okresie od XIV do XVI stulecia. Są też przykładem na zaradność naszych przodków w staraniach o poprawę pozycji i dobrobytu naszego grodu, o czym warto pamiętać i przypominać dzisiejszym pokoleniom w kontekście 725-lecia lokacji stolicy ziemi sądeckiej.

## Przypisy:

- 1 Waclaw II (1271–1305), koronowany na króla Czech w 1297 r. i na króla Polski w 1300 r., spokrewniony z Piastami i Arpadami, z czym wiąże się jego roszczenia do tronów obu tych krajów. Był synem Przemysła II Ottokara pretendenta do tronu cesarskiego i Kunegundy księżniczki Czernichowskiej. W polskiej historiografii jest przedstawiany bardzo negatywnie, choć faktycznie zjednoczył ziemie polskie, wprowadził liczne usprawnienia w sferze administracji (starostowie), poprawił sytuację gospodarczą tych ziem dzięki napływowi czeskiego srebra, opasał murami Kraków. Zmarł w 1305 r. Był ostatnim najwybitniejszym monarchą z dynastii Przemysłów czeskich, która wygasła wraz ze śmiercią jego syna Waclawa III w 1306 r. Zob. M. Spórna, P. Wierzbicka, *Słownik władców polski i pretendentów do tronu polskiego*, Kraków 2006, s. 432–434.
- 2 Pisze o tym m.in. F. Kiryk, *Dzieje miasta w okresie staropolskim*, [w:] *Historia Starego Sącza od czasów najdawniejszych do roku 1939*, red. H. Barycz, Kraków 1979, s. 52 oraz Z. Beiersdorf i B. Krasnowolski, *Rozwój przestrzenny*, [w:] *Dzieje miasta Nowego Sącza t. I*, pod red. F. Kiryka, Warszawa–Kraków 1992, s. 99.
- 3 Kwestię przywilejów sądeckich omawiali między sobą ks. Jan Sygański i Szczepan Morawski w swej korespondencji, zob. H. Barycz, *Zbiór ocalałych resztek listów do Szczepnego Morawskiego z lat 1852–1897*, „Rocznik Sądecki” t. III, R. 1948, s. 350–351, list nr 90 Ks. Jan Sygański, Lwów 4 IX 1894: zapytanie o pewne szczegóły z historii Nowego Sącza „[...] Między papierami Czciwego Pana Szczepnego Morawskiego znalazłem ekstrakt niektórych przywilejów miejskich «ex archivo collegi Sand.» w II. P. 53. Jest tam wzmianka o zasadzeniu miasta 1292 i 11 innych dobrze mi skądinąd znanych przywilejów. Pomiędzy nimi uderzył mnie przede wszystkim taki: Privilegium Casimiri regis A. 1465: Libertatis construendi canalium in oppido et aquam de montibus trahendam. Z tego by wynikało, że już w drugiej połowie XV wieku były wodociągi w Nowym Sączu [...]”.
- 4 Pełny tekst wydał w tłumaczeniu Sz. Morawski, *Sądecka*, t. I, Kraków 1863, s. 177–179, zob. też *Kodeks dyplomatyczny Polski*, wyd. J. Bartoszewicz, t. 3, Warszawa 1958, dok. 67, s. 155–158. Informacja o tym przywileju zob. też *Lustracja województwa krakowskiego 1659–1664*, cz. III wydział dokumentów i indeksy, oprac. A. Falniowska-Gradowska i F. Leśniak; Indeks osobowy i geograficzny, E. Danowska; Indeks rzeczowy, A. Falniowska-Gradowska i F. Leśniak, Warszawa 2005, s. 766.
- 5 F. Kiryk, *Początki miasta*, [w:] *Dzieje miasta Nowego Sącza*, t. I, pod red. F. Kiryka, Warszawa – Kraków 1992, s. 88–91. O arendach miejskich i wsiach zob. B. Wierzbicka, *Nowy Sącz oraz podmiejskie przysiółki w XVII wieku w świetle księgi 29/110/108*, z tzw. *Akt Depozytaliów*, „Zeszyty Sądecko-Spiskie”, t. 8, s. 104–132.

- <sup>6</sup> Władysław Łokietek (1259/60–1333), król polski od 1320 r., książę brzesko-kujawski, walczył o tron krakowski, następnie władał Wielkopolską, wygnany przez Wacława II udał się na Ruś i Węgry, skąd powrócił do Polski w 1304 r. wsparty posiłkami węgierskimi, a po śmierci Wacława II (1305) i Wacława III (1306) staje się księciem krakowskim i rozpoczyna proces jednoczenia ziem polskich pod swą władzą, obejmując zasięgiem Wielkopolskę i Pomorze Gdańskie, które traci w 1309 r. na rzecz Krzyżaków, co zapoczątkowuje okres wojen z Zakonem Krzyżackim. W 1311 r. walczy z buntem mieszczańskim w Krakowie, uzyskuje wówczas poparcie Nowego Sącza. W 1320 r. koronuje się na króla polski, czym kończy okres rozbięcia dzielnicowego. Prowadzi politykę opartą o sojusze z Litwą i Węgrami, walczy z Brandenburgią i Zakonem Krzyżackim w celu odzyskania Pomorza oraz Czechami pod rządami Luksemburgów. Umiera w trakcie rozejmu z Krzyżakami zostawiając tron synowi Kazimierzowi, zwanemu potem Wielkim, za M. Spórna, P. Wierzbicki, dz. cyt., s. 451–458.
- <sup>7</sup> F. Kiryk, *Życie gospodarcze*, [w:] *Dzieje miasta Nowego Sącza*..., t. I, s. 158; *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. I, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876, nr 148 i 160; Sz. Morawski, *Sądceccyzna*, t. I, Nowy Sącz 2008, s. 202–204. „Roku 1312 Jadwiga Łokietkówna wynagradza wierne mieszczańskie sądeckie”.
- <sup>8</sup> F. Kiryk, *Życie gospodarcze*..., s. 295; *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. I..., nr 148, 160, 186, 188; Sz. Morawski, *Sądceccyzna*, t. I, s. 219.
- <sup>9</sup> Za F. Kiryk, *Życie gospodarcze*..., s. 158–159; *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. I..., nr 173. Zob. też Sz. Morawski, *Sądceccyzna*, t. I..., s. 213–214, z tym, że autor podaje datę 1321. O tym przywileju mówi też *Lustracja z 1626–1627*, Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej: AGAD) MK. dz. XVIII, t. 22, k. 143v.
- <sup>10</sup> Za F. Kiryk, *Życie gospodarcze*..., s. 159; *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. I..., nr 188.
- <sup>11</sup> Jadwiga Kaliska (1266/76–1339), żona Władysława Łokietka, królowa od 1320 r., matka Kazimierza Wielkiego, pod koniec życia osiadła w klasztorze starsądeckim, gdzie zmarła i została pochowana, zob. M. Spórna, P. Wierzbicki, dz. cyt., s. 184–186.
- <sup>12</sup> Za F. Kiryk, *Życie gospodarcze*..., s. 159; *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. I..., nr 207; Sz. Morawski, *Sądceccyzna*, t. I..., s. 223–224.
- <sup>13</sup> Kazimierz Wielki (1305–1370), król polski od 1333 r. Zob. M. Spórna, P. Wierzbicki, dz. cyt., s. 244–250.
- <sup>14</sup> *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. I..., nr 218; Sz. Morawski, *Sądceccyzna*, t. I..., s. 228–229; Sądceczanom zubożałym wolność kupczenia od Rusi, Węgier i Rakuz”.
- <sup>15</sup> *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. I..., nr 245. O tym przywileju mówi też *Lustracja z 1626–1627*, AGAD MK. dz. XVIII, t. 22, k. 143v. Sz. Morawski, *Sądceccyzna*, t. I..., s. 235–236. „Rok 1356 wręb ryterski”.
- <sup>17</sup> *Lustracja z 1616–1617*, AGAD MK. dz. XVIII, t. 20, k. 54; *Lustracja z 1626–1627*, AGAD MK. dz. XVIII, t. 22, k. 150v. Zob. też odpis z 1617 r. Zbiory działu historycznego Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu (dalej: zbiory MNS), sygn. MNS Dep. 883, będący odpisem przywileju z 1341 r.
- <sup>18</sup> F. Kiryk, *Życie gospodarcze*..., s. 296; *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. I..., nr 298.
- <sup>19</sup> O przywilejach jarmarcznych, zob. *Przywileje jarmarczne miasta Nowego Sącza*, [w:] *Jarmark kultur*, Nowy Sącz 2010, s. 14–15.
- <sup>20</sup> Ludwik Andegaweński zwany Węgierskim lub Wielkim (1326–1382), król węgierski od 1342 r. i król polski od 1370 r., syn Elżbiety Łokietkówny, córki Władysława Łokietka i siostry Kazimierza Wielkiego, zob. M. Spórna, P. Wierzbicki, dz. cyt., s. 309–312.
- <sup>21</sup> Władysław Jagiełło (1351–1434), król polski od 1386 r., książę litewski i mąż Jadwigi Andegaweńskiej, zob. M. Spórna, P. Wierzbicki, dz. cyt., s. 458–467.
- <sup>22</sup> Podaje tę informację *Lustracja z 1616–1617*, AGAD MK. dz. XVIII, t. 20, k. 60, zob. też *Lustracja województwa krakowskiego 1659–1664*, cz. II oprac. A. Falniowska-Gradowska i F. Leśniak, s. 547 i cz. III, s. 774.
- <sup>23</sup> Elżbieta Łokietkówna (1305–1380), królowa węgierska od 1320 r., córka Jadwigi Kaliskiej i Władysława Łokietka, siostra Kazimierza Wielkiego i żona Karola Roberta Andegaweńskiego, zob. M. Spórna, P. Wierzbicki, dz. cyt., s. 116–120.
- <sup>24</sup> F. Kiryk, *Życie gospodarcze*..., s. 167; *Akta grodzkie i ziemskie*..., t. IX, dok nr 62 oraz Biblioteka Jagiellońska, rkps 5378, k. 177–178 – odpis.
- <sup>25</sup> Św. Jadwiga Andegaweńska (1374–1399), królowa polska od 1384 r., córka Ludwika Węgierskiego, żona Władysława Jagiełły, zob. M. Spórna, P. Wierzbicki, dz. cyt., s. 188–192.
- <sup>26</sup> F. Kiryk, *Życie gospodarcze*..., s. 159–160; *Akta grodzkie i ziemskie*..., t. IX, dok nr 29 i nr 14; Sz. Morawski, *Sądceccyzna*, t. II, Nowy Sącz 2008, s. 67–68; „Przywilej – r. 1405 – Nowy Sącz – mury – wieże”, s. 135–137; „Przywilej – r. 1427 – wolne cła ruskie” i „Dyplom – wolne cła wodne”.
- <sup>27</sup> F. Kiryk, *Życie gospodarcze*..., s. 160; *Akta grodzkie i ziemskie*..., t. IX, dok nr 32; *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. IV, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1905, nr 1309; Sz. Morawski, *Sądceccyzna*, t. II..., s. 154–156. „Dyploma – r. 1434 – Nowy Sącz – z Bardyjowem ugodą”.
- <sup>28</sup> Kazimierz Jagiellończyk (1427–1492), najmłodszy syn Władysława Jagiełły i Zofii Holszańskej, wielki książę litewski od 1440 r. i król polski od 1447 r., zob. M. Spórna, P. Wierzbicki, dz. cyt., s. 251–255.
- <sup>29</sup> Jan Olbracht (1459–1501), król polski od 1492, syn Kazimierza Jagiellończyka i Elżbiety Rakuszanki, zob. M. Spórna, P. Wierzbicki, dz. cyt., s. 194–198.
- <sup>30</sup> F. Kiryk, *Życie gospodarcze*..., s. 159–160; *Akta grodzkie i ziemskie*..., t. IX, dok nr 48, 49, 51, 57, 108; Archiwum Narodowe w Krakowie Oddział III, perg. D/D nr 241; Sz. Morawski, *Sądceccyzna*, t. II..., s. 209–211; „Dyploma – r. 1453 – most na Dunajcu”, s. 227; „Przywilej – r. 1461 – Nowy Sącz – targ doroczny (na św. Marcina)”, s. 337; „Przywilej – r. 1496 – wolność celna dla pomoru i pogorzeli”.
- <sup>31</sup> Aleksander Jagiellończyk (1461–1506), król polski od 1501 r., brat Jana Olbrachta, syn Kazimierza Jagiellończyka i Elżbiety Rakuszanki, zob. M. Spórna, P. Wierzbicki, dz. cyt., s. 15–18.
- <sup>32</sup> *Akta grodzkie i ziemskie*..., t. IX, dok nr.173; *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. III, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1905, nr 115; t. IV, nr 1753.
- <sup>33</sup> Sz. Morawski, *Sądceccyzna*, t. II..., s. 365–367; „R. 1512 – Zygmunt I z powodu oprawy miasta uwalnia kupce jarmarczne od cel”.
- <sup>34</sup> Tamże, s. 379; „R. 1521 – wykup sołtystw Falkowa, Kunowa, Jamnica, oraz młynów podmorskich”.
- <sup>35</sup> Tamże, s. 381; „R. 1523 – Uwolnienie miasta Now. Sącz od podatków z powodu pogrzeli”.
- <sup>36</sup> F. Kiryk, *Życie gospodarcze*..., s. 167–168.
- <sup>37</sup> Przykładem mogą być np. dokumenty z Archiwum Państwowego w Lewoczu (Słowacja) Arch. Lew. Syg. SM B II/4, „Król Zygmunt II August na wniosek 13 miast spiskich konfirmuje wszystkie przywileje, dekrety swobody, które nadał 13 miastom królowie polscy i węgierscy, prawa wolnego Przechodu po całym państwie bez płacenia myta. Piotrków trybunalski, 8 lipca 1555 r.” – pergamin, język łaćniński dokument. Zob. też F. Kiryk, *Sandecjana w Państwowym Archiwum Powiatowym w Lewoczu*, „Rocznik Sądecki” t. XXIV, 1996, dokumenty wymienione na s. 72–74.
- <sup>38</sup> F. Leśniak, *Życie gospodarcze*, [w:] *Historia miasta Nowego Sącza*, t. I..., s. 375.
- <sup>39</sup> Zygmunt II August (1520–1572), król polski od 1530 r., panuje od 1548 r., syn Zygmunta I Starego i Bony Sforzy, zob. M. Spórna, P. Wierzbicki, dz. cyt., s. 510–515.
- <sup>40</sup> P. Wierzbicki, *Szlak spisko-sądecki. Szkice ze wskazaniem na źródła do Spisza i zamków Lubowla, Podolinc, Nowy Sącz i Czorsztyń*, Nowy Sącz–Lubowla 2010, s. 26, dok. 3; „Zygmunt August ustanawia prawo składu w Nowym Sączu na kruszce przewożone ze Spisza i z Węgier do Polski. Lublin 01.01.1554 r.”; s. 29 dok. 29, „Zygmunt August ustanawia skład żelaza, spiziu i miedzi w Nowym Sączu i poleca, by kupcy spizy i węgierscy nie omijali tego miasta. Piotrków 25.01.1563 r.”; s. 30, dok. 48, „Ogłoszenie składu w Nowym Sączu na sól na mocy przywileju królewskiego z roku 1554. Nowy Sącz 24.05.1565 r.”
- <sup>41</sup> Stefan Batory (1533–1586), król polski od 1576 r., zob. M. Spórna, P. Wierzbicki, dz. cyt., s. 421–427.
- <sup>42</sup> F. Leśniak, *Życie gospodarcze*..., s. 376; P. Wierzbicki, *Szlak spisko-sądecki*..., s. 34–35.
- <sup>43</sup> Cyt. za *Volumina Legum*, t. II, s. 1000: „Wina wszystkie aby inszemi drogami nie szły jedno temi: na [...] Sądecz [...]”; J. Sygański, *Historia Nowego Sącza*, t. II, Lwów 1901, s. 186.
- <sup>44</sup> J. Sygański, *Historia Nowego Sącza*, t. I, Lwów 1901, s. 72–76.
- <sup>45</sup> Zob. T. Opas, *Produkcja i wymiana towarowa*, [w:] *Historia miasta Nowego Sącza* t. I..., s. 599–614; tenże, *Zmiany w dziedziczeniu prawnoustrojowej*, [w:] tamże, s. 615–624. Zagadnienie sporów ze Spiszem o prawo składu pokazują poprzez dokumenty – wypis w II poł. XVIII i XVIII w. P. Wierzbicki, *Szlak spisko-sądecki*..., s. 35–43, dok. 105–190 (wypisy); B. Wierzbicka, P. Wierzbicki, *Zamki Spisza i pogranicza w lustracjach z XVI i XVII wieku w odniesieniu do zapisów średniowiecznych ze szczególnym uwzględnieniem Lubowli i Podolinc. Źródła do historii Spisza. Wypis z repertorium Stanisława Kutrzeby z Archiwum Państwowego w Krakowie Oddział na Wawelu [w:] *Spisz w XII i XIII wieku*, Lubowiański muzeum 2011, 268–282.*
- <sup>46</sup> *Lustracja z 1540 r.*, AGAD ASK. dz. LIV, s. 24, k. 13–24v całość.
- <sup>47</sup> *Lustracja województwa krakowskiego 1564*, część I, wyd. J. Małecki, Warszawa 1962, s. 153, 154, 156, 157; część II, s. 138, 139, 142 i 144, 158.
- <sup>48</sup> *Lustracja z 1569 r.*, AGAD MK. dz. XVIII, t. 18, k. 234–235v, 236v, 241.
- <sup>49</sup> *Lustracja z 1616–1617*, AGAD MK. dz. XVIII, t. 20, k. 51, 51v, 53v, 54, 54v, 59, 60, 60v.
- <sup>50</sup> *Lustracja z 1626–1627*, AGAD MK. dz. XVIII, t. 22, k. 141–146v, 147, 148–150v, 151v, 152–152v, 156, 158v–160v.
- <sup>51</sup> *Lustracja województwa krakowskiego 1659–1664*, cz. II oprac. A. Falniowska-Gradowska i F. Leśniak, s. 542, 543, 544, 545, 547; cz. III wydział dokumentów i indeksy, oprac. A. Falniowska-Gradowska i F. Leśniak; Indeks osobowy i geograficzny, E. Danowska; Indeks rzeczowy, Falniowska-Gradowska i F. Leśniak, Warszawa 2005, s. 766, 774, 802, 814, 840, 852, 857.

- <sup>52</sup> *Lustracja województwa krakowskiego 1765, cz. I, powiat sądecki, szczyrzycki, biecki, czachowski oraz księstwo zatorsko-oświęcimskie*, wyd. A. Falniowska-Gradowska, Warszawa–Kraków 1973, s. 5.
- <sup>53</sup> Zbiory MNS sygn. Dep. numery od 857 do 1001 brak jednak tu ciągłości numerycznej.
- <sup>54</sup> Zbiory MNS sygn. Dep. 898 s. 1–8.
- <sup>55</sup> Zob. też Sz. Morawski, *Sąddeckczyzna*, t. I..., s. 189–192.
- <sup>56</sup> Zbiory MNS sygn. Dep. 898 s. 1, numery w tabeli od 1 do 10.
- <sup>57</sup> Tamże, s. 1–2, numery w tabeli 11–15.
- <sup>58</sup> Tamże s. 2, numery w tabeli 16–19.
- <sup>59</sup> Tamże s. 2–3, numery w tabeli 20–28.
- <sup>60</sup> Tamże s. 3–6, numery w tabeli 29–61.
- <sup>61</sup> Zygmunt II Waza (1566–1632), król polski od 1587 r., zob. M. Spórna, P. Wierzbicki, dz. cyt., s. 515–521.
- <sup>62</sup> Władysław IV Waza (1595–1648), król polski od 1632 r., syn Zygmunta III Wazy, zob. M. Spórna, P. Wierzbicki, dz. cyt., s. 473–478.

- <sup>63</sup> Tamże s. 6, numery w tabeli 62–65.
- <sup>64</sup> Jan III Sobieski (1629–1696), król Polski od 1674 r., koronowany 1676 r., zob. M. Spórna, P. Wierzbicki, dz. cyt., s. 204–210.
- <sup>65</sup> Tamże, s. 6–7, numery w tabeli 66–67.
- <sup>66</sup> Tamże, s. 7 i 8, numery w tabeli 68–72 i 75, 78.
- <sup>67</sup> August III Sas (1696–1736), król polski od 1733 r., syn Augusta II Mocnego z dynastii Wettinów, zob. M. Spórna, P. Wierzbicki, dz. cyt., 36–41.
- <sup>68</sup> Tamże, s. 7, numery w tabeli 73.
- <sup>69</sup> Tamże, s. 7, numery w tabeli 74.
- <sup>70</sup> Tamże, s. 8, numery w tabeli 77.
- <sup>71</sup> Tamże, s. 8, numery w tabeli 77. Pod rokiem 1287 podaje Sz. Morawski, *Sąddeckczyzna*, t. I..., s. 156–157, przywilej dotyczący wsi Wielogłowa w kasztelanii sądeckiej: „Roku 1287. Jerzy z Szowar Wielogłowski”.

Beata Wierzbicka

### Privileges granted to the city of Nowy Sącz

On the 8th of November 1292 Wenceslaus II of the Přemyslid dynasty the future King of Poland (crowned in 1300), then the King of Bohemia set up the city of Nowy Sącz on 72 Franconian lands. The idea was to counterbalance Stary Sącz which belonged to the so-called St Kinga's dowry and to be the future ruler's basis in the region. The privilege with the town charter was granted to the city in order to promote its further development, and a number of further rights granted by the following rulers. This paper contains a review of privileges granted to the town that is situated in the bifurcation of the Kamienica and Dunajec Rivers. The privileges were issued under the rule of Ladislaus the Elbow-High and Casimir the Great (14th century), the Jagiellonian dynasty (15th – 16th centuries) and the rule of elected kings (16th – 18th centuries). The documents granted numerous rights to the city: organising annual fairs, e.g. St Margaret's Fair (13.07), minting its own coin, collecting duties, the right to dig for metals (gold and silver) in the city-owned grounds, and the monopoly for brewing and selling beer in the area (the so-called *prawo mili zapowiedniej* – the right to all businesses within a mile of the city). Paradoxically, the city that was conceived as a symbol of Czech influences, turned out to be the anchor for the Polish monarchs, and thanks to its privileges it aspired to the status of a centre of trade with Hungary and Spiš. A boom the city experienced from the 14th century to the end of the 16th century was based on its privileges. The text mentions more important sources, in which one can find documents relevant to the tradition, culture and history of Nowy Sącz, i.e. documents from royal inspections, surviving original documents and copies which are now held in the National Archive in Krakow, the Archive of the District Museum in Nowy Sącz and the Central Archives of Historical Records in Warsaw.

### Privilegia pre mesto Nový Sonč

Dňa 8. novembra 1292 na území dediny Kamienica, ktorá skôr patrila krakovským biskupom, budúci poľský kráľ (korunovácia v r. 1300), a vtedajší český kráľ Václav II. z panovníckeho rodu Přemyslovcov, na ploche 72 nemeckých lánov založil mesto Nový Sonč (Nový Sandec). Mesto malo byť protiváhou pre Starý Sonč patriaci sv. Kingou budovanému kláštora a útočiskom moci budúceho kráľa na tomto území. Pre správny rozvoj mestu bolo udelené zakladacie privilegium a od ďalších panovníkov dostalo rad mestských práv a výsad. Tento článok je prehľadom privilegií udelených mestu ležiacemu na rozvetvení dvoch riek Kamienicy a Dunajca v časoch, v ktorých vládli Vladislav Lokietek a Kazimír Veľký (14. storočie), dynastia Jagielloncov (15. – 16. storočie) a voliteľní panovníci (16. – 18. storočie). Tieto dokumenty udelovali mestu početné práva, o. i. organizovať výročné trhy, napr. sv. Markéty (13. júla), raziť vlastné mince, vyberať clá a poplatky, právo meča, možnosť vyhľadavania drahých kovov (striebrá a zlata) na území, ktoré patrilo mestu a monopol na varenie a čapovanie piva v okruhu jednej míle od mesta (tzv. míľové právo). Je to protizmyselné, že mesto, ktoré malo byť symbolom českých vplyvov, sa stalo útočiskom poľských panovníkov, a vďaka privilegiám ašpirovalo na hlavné obchodné stredisko s Maďarskom a Spišom. Početné výsady boli aj základom rozvoja a rozkvetu mesta od 14. až do konca 16. storočia. V článku sa uvádzajú aj dôležitejšie pramene, v ktorých možno nájsť tieto podstatné pre tradíciu, kultúru a dejiny Sonča dokumenty a spisy, napr. zápisy z prehliadok kráľovského majetku (kráľovské lustrácie), zachované originály, odpisy a výpisy, v súčasnosti uložené o. i. v Národnom archíve v Krakove, Archíve oblastného múzea v Novom Sonči či v Archíve dávnych úradných spisov (Archiwum Akt Dawnych) vo Varšave.

## Najstarsze źródła do historii zamku sądeckiego

Dr Piotr Wierzbicki, historyk i politolog, długoletni współpracownik Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu, Muzeum Bieczu oraz Muzeum Ziemi Wiśnickiej, nauczyciel dyplomowany w Zespole Placówek Resocjalizacyjno-Socjoterapeutycznych w Krakowie, wykładowca Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II, absolwent Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie (doktorat *Szlachta województwa krakowskiego w dobie wojny północnej (1697–1710)* rok 2007, magister politologii 2002) i Wyższej Szkoły Filozoficzno-Pedagogicznej „Ignatianum” (studia podyplomowe z zakresu pedagogiki-resocjalizacyjnej), konsultant merytoryczny autor i współautor blisko 100 publikacji, referatów i kilku wystaw w Polsce i zagranicą.

Ruiny wysadzonego w styczniu 1945 r. zamku sądeckiego wraz z częściowo odbudowaną Basztą Kowalską stanowią po dzień dzisiejszy nieme świadectwo zniszczeń, jakie dotknęły Nowy Sącz w czasie drugiej wojny światowej<sup>1</sup>. Była to jedna z ważniejszych budowli miasta, która w okresie staropolskim stanowiła centrum administracyjne starostwa i miejsce przechowywania ksiąg grodzkich sądeckich<sup>2</sup>. Historia zamku była bardzo burzliwa, a okres jego świetności datuje się na czasy od XIV po początek XVI w., na co wskazują zarówno ks. Jan Sygański<sup>3</sup>, jak i Ignacy Kwieciński<sup>4</sup>. Czy jednak okres od XV do XVI w., to rzeczywiście czasy świetności zamku? Jest to kwestia dyskusyjna, biorąc pod uwagę szczupłość źródeł, co zresztą podkreślają wyżej wymienieni autorzy. Drugą ważną kwestią pozostaje sprawa odbudowy zamku lub rewitalizacji ruin, która od lat budzi ogromne emocje. Sprawę tę podnoszono wielokrotnie. Warto przy tym pamiętać, że po pierwszej wojnie światowej zamek znajdował się w opłakanym stanie, najpierw był to magazyn wojskowy, a następnie (22 XII 1926)<sup>5</sup> został przekazany miastu. Dopiero starania Komitetu Odbudowy Zamku Królewskiego, działającego w latach 1926–1938, doprowadziły do jego restauracji i umieszczenia w jego murach siedziby Muzeum Ziemi Sądeckiej<sup>6</sup>. Mając to na uwadze, podniesienie z upadku jednego z ważniejszych elementów dawnej architektury miasta nie powinno stanowić w obecnych czasach aż tak poważnego problemu, tym bardziej, że dawniejsze możliwości finansowe miasta były zdecydowanie mniejsze.

Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu w latach 2008–2010<sup>7</sup> podjęło poszukiwania źródeł do historii zamku. Efektem tych działań było zgromadzenie zbiorów obejmujących: mapy, plany, zdjęcia oraz kopie materiałów z archiwów polskich, które poszerzają naszą wiedzę o wyglądzie tej budowli na przestrzeni wieków oraz przesuwają cezurę czasową jeśli chodzi o opisy źródłowe nawet do pierwszej połowy XVI w.

Kolejnym ważnym elementem w debacie na temat sądeckiej budowli jest brak kompleksowej literatury oraz kontynuacji badań podejmowanych m.in. przez Muzeum Okręgowe przy wsparciu miasta. Poza nielicznymi przyczynkami naukowymi<sup>8</sup> powstało wiele tekstów popularnych i prasowych na ten temat, ale żaden z nich nie wniósł nowych informacji, które mogłyby odkryć tajemnice zamku, szczególnie w okresie staropolskim<sup>9</sup>. Tym cenniejsze w tym kontekście jest zebranie i przypomnienie dotychczas znanych źródeł i poszerzenie o kilka nowych ustaleń wraz z tłumaczeniem lustracji zamku z 1540 r.<sup>10</sup>

Powstanie zamku w Nowym Sączu związane było z rozbudową miasta. Brak jednak materiału

źródłowego, dzięki któremu można byłoby jednoznacznie określić czas jego budowy. Wskazywany jest przełom XIII i XIV<sup>11</sup>, ale zapewne wiąże się to z okresem panowania Kazimierza Wielkiego, wówczas to bowiem miasto przeżyło okres wzmożonej rozbudowy<sup>12</sup>. O istnieniu wówczas zamku świadczy chociażby przywilej wsi Trzetrzewina z 1353 r., nakazujący płacić 12 groszy na zamek<sup>13</sup>, a także przywilej dla klarysek starosądeckich z 1381 r., wydany przez Ludwika Węgierskiego, mówiący, że chłopci i kmiecie z dóbr klasztornych mają oddawać dwa dni w robociźnie<sup>14</sup>. Dalsze wzmianki o zamku w Nowym Sączu odnajdujemy u Jana Długosza w kontekście wielkiej wojny z Zakonem Krzyżackim w latach 1409–1411<sup>15</sup>, a kolejną, mówiącą o kaplicy zamkowej w odniesieniu do 1467 r.<sup>16</sup> Dopiero XVI w. uzupełnia wiedzę na temat wyglądu sądeckiego zamku. Wiadomo, że uległ on przemianom, co było wynikiem dwukrotnego pożaru miasta w 1522 r.<sup>17</sup> Dzięki temu, że dysponujemy lustracją z 1540 r.<sup>18</sup> poznajemy w pełni wygląd zamku królewskiego w Nowym Sączu. Znajduje się ona w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie; sporządzona została po łacinie. Jej tłumaczenie, które zostanie zaprezentowane w dalszej części niniejszego tekstu, stanowi nowy materiał do analizy dla specjalistów, a także pasjonatów historii regionalnej. Warto zwrócić uwagę na fakt, że jest to opis pełny, omawiający położenie zamku wraz z inwentarzem wnętrza. Inaczej niż w przypadku lustracji z 1564 r., wydanej przez Jana Małeckiego<sup>19</sup>, niezawierającej inwentarza zamku, a jedynie wzmianki odnoszące się do niego w kontekście powinności zamkowych (robocizna, czynsze, daniny miasta Nowy Sącz i miejscowości starostwa sądeckiego). Podaje ona, że z Gostwicy, Mszalnicy i Ptaszkowej komornicy mieli oddawać przędzę do zamku<sup>20</sup>, z Woli Królewskiej zbierać siano dla zamku<sup>21</sup>, z Piwnicznej drewno do kuchni dworskiej<sup>22</sup>. Rzeźnicy i szewcy z miasta Nowy Sącz oddawali na zamek swe wyroby. Blech i hamry przynależały do zamku, dlatego dochody z nich szły bezpośrednio na jego utrzymanie<sup>23</sup>. Podobnie było z młynami, z których pieniądze przeznaczano na potrzebę zamkową<sup>24</sup>. Pozostałe wsie klasztorne i królewskie płaciły czynsz i poradlnie<sup>25</sup>. Lustracja zawiera też koszty utrzymania zamku i służby oraz urzędników<sup>26</sup>. Nie pozwala to jednak w żaden sposób zorientować się w obrazie samej budowli. Dopiero lustracja z 1569 r. zawiera opis murów i zamku w języku polskim. Nie została ona jednak opublikowana w całości, tylko przytoczona w fragmentach zawierających opis murów i stan zamku<sup>27</sup>. Źródło zawiera dane dotyczące licznych powinności i należności zamkowych. Mieszczanie z łanów 4 i ½ w ogrodach,

które posiadają, płacą czynsz do zamku w wysokości 2 florenów i 24 groszy, ale w 1564 r. „na ten czas gruntu nie masz ledwie lanei 1½ bo Dunajec popсоваł”<sup>28</sup>. Z kolei rzeźnicy „do dworu z jatek łożu lapid 9 po groszy 33 i pół wołu pro florenów 3 groszy 6, cieląt 2 po groszy 18 [...]. Dają k’temu rzeźnicy do dworu od Zielonych Świątek do św. Marcina dają na każdy tydzień flaków po groszy 8 co uczyni f 6 groszy 20, summa florenów 20 groszy 29”<sup>29</sup>. Z traczy także pobierano czynsz, a szewcy i piekarze oddawali na rzecz zamku buty i pieczywo<sup>30</sup>. Podobnie jak w poprzedniej tak i w tej lustracji Piwniczna zobowiązana była dać drewno na potrzeby zamku<sup>31</sup>. Z kolei „Biczycce 4 zagrodników czynszu nie płacący [...] a służą w zamku na każdy dzień”<sup>32</sup>.

☛ Najwięcej danych do zamku sądeckiego można było spodziewać się w lustracjach królewskich z okresu staropolskiego, jednak okazuje się, że są tam zaledwie dwa pełne opisy z lat 1616–1617<sup>33</sup> i 1627 r.<sup>34</sup>, przy czym ten pierwszy został opracowany jeszcze przez ks. Jana Sygańskiego. Oba teksty napisane są w języku polskim i zawierają podobne informacje dotyczące zamku, rozbieżne są tylko wzmianki dotyczące zegara. Istotne, że posiadają wiele danych dotyczących przynależności, powinności i czynszów na rzecz zamku. Na przykład informacje o łaźni będącej „przy mieście, która zamkowi należy ze wszystkim pożytkiem i czynszem, do którego się z starodawna barwierze przykładają, wedle dania sprawy przez burmistrza i rajce. Przychodzi z niej czynszu wedle dawnego płacenia florenów 25 groszy 18”<sup>35</sup>. Są dane dotyczące jatek rzeźniczych, których 20 daje na zamek pół wołu, dwa cielaki oraz „powinni dać rzeźnicy przez niedziel 25 to jest od Świątek Zielonych aż do św. Marcina na każdy tydzień flaków”<sup>36</sup>. Ponadto z hamrów czynsz, powinności od knapów, piekarzy i przekupek, tzw. krojowników od sukna<sup>37</sup>. Do zamku trafiał również czynsz z wagi oraz z 15 placów<sup>38</sup>. Przynależał do niego także blech, który dawał 60 florenów rocznie<sup>39</sup>. Warto też przytoczyć ciekawostkę związaną z arendarzem żydowskim zamieszkującym w zamku, który dzierżył sądeckie młyny. Na niego uskarżali się rzemieślnicy sądecy, o czym mówi poniższy fragment: „Querella Piekarzow i piwowarów Sądeckich. Uskarżali się mieszczanie piwowarowie i piekarze Sądecy. Iż od Żyda arendarza młynów sądeckich wielką krzywdę mają. Który mieszkając w zamku wszelakie kupie i browary, to jest korzenia, sukna, miedź, stal, sędzie, skóry, szafrany, sliwy, łoje, woski i insze handle miastu odjął, i one tak w zamku sprzedaje, jako też i wodą do miast inszych spuszcza, ktemu tamże w zamku gorzałkę przepala, i one szynkuje”<sup>40</sup>. Ponadto dokument zawiera liczne informacje o czynszach i powinnościach z innych miejscowości starostwa: Trzetrzewiny<sup>41</sup>, Biczyc<sup>42</sup>, Królowej Wołoskiej<sup>43</sup>, Mszalnic<sup>44</sup>, Ptaszkowej<sup>45</sup>, Jamnicy, Kunowej<sup>46</sup> i Kamionki<sup>47</sup>.

☛ Jeszcze ciekawsze informacje zawiera lustracja z 1627 r., zawierająca liczne informacje związane

z zamkiem, w tym także spór z klasztorem Klarysek w Starym Sączu o wypełnianie powinności<sup>48</sup>. Dokument, spisany w większości po polsku, szeroko omawia miejskie należności na rzecz zamku<sup>49</sup>. Pojawiają się również wsie: Trzetrzewina<sup>50</sup>, Biczyc<sup>51</sup>, Mystków<sup>52</sup>, Mszalnica<sup>53</sup>, Cieniawa<sup>54</sup>, Stadła<sup>55</sup>, Łomnica<sup>56</sup>, które były zobowiązane do świadczeń na rzecz budowli sądeckiej.

☛ Z powyższych danych wyłania się obraz zmian powinności, które opisał wcześniej ks. Jan Sygański odnosząc się do lustracji z 1765 r., a także wcześniejszej z lat 1659–1664<sup>57</sup>. Naszą wiedzę o wyglądzie interesującej nas budowli poszerzają jedynie archiwalia (rękopisy) z XVI i pierwszej połowy XVII w. Należy jednocześnie zaznaczyć, że wszystkie wydane dotychczas lustracje królewskie województwa krakowskiego (1564, 1659–1664<sup>58</sup>, 1765), poza krótką wzmianką w tej ostatniej<sup>59</sup>, nie zawierają informacji o zamku. Jedynie lustracja z lat 1659–1664 dość obszernie opisuje powinności<sup>60</sup>.

☛ Należy również pamiętać, że badania przeprowadzone przez dwóch znanych historyków sądeckich Szczęsnego Morawskiego oraz ks. Jana Sygańskiego, mimo że upłynęło ponad 100 lat, są nadal aktualne. Obaj mieli do dyspozycji bogatszy materiał archiwalny, a jednak nie znaleźli więcej opisów i planów zamku niż obecni historycy; jedynym faktycznym *novum* są lustracje z 1540 i 1627 r. To, że wymieniali w tej sprawie informacje, świadczy chociażby korespondencja wydana przez Henryka Barycza<sup>61</sup>. Bardzo istotne w kontekście zamku i obecnych prac zmierzających do ewentualnej rekonstrukcji bądź odbudowy są materiały z końca XVIII w. znajdujące się w Archiwum Narodowym w Krakowie, tj. inwentarz i korespondencja, sygnatura AD 576<sup>62</sup>, która przedstawia skalę zniszczeń i obraz zamku<sup>63</sup>. Tam też zamieszczony został pierwszy dokładny plan zamku z XVIII w.<sup>64</sup>, który mógłby stać się podstawą do dalszych prac konserwatorskich i budowlanych.

☛ Oczywiście dopiero pełna analiza archiwaliów sądeckich znajdujących się w Krakowie, szczególnie ksiąg grodzkich sądeckich (jest ich około 200) i Tek Schneidra<sup>65</sup> w Archiwum Narodowym w Krakowie Oddział na Wawelu<sup>66</sup>, ksiąg miejskich w Archiwum Narodowym w Krakowie Oddział przy ul. Siennej (oryginały przechowywane są w oddziale Archiwum w Spytkowicach, mikrofilmy części tych ksiąg dostępne są w Archiwum Narodowym w Nowym Sączu)<sup>67</sup>, zasobów Biblioteki Naukowej PAU i PAN<sup>68</sup>, gdzie istnieje szansa na odnalezienie innych opisów lub fragmentów opisów tej warowni, a także archiwów zagranicznych (Czechy, Słowacja, Ukraina, zapewne i Węgry oraz Austria), pozwoli na zamknięcie badań związanych z budzącą wiele emocji budowlą sądecką.<sup>69</sup>

☛ Niniejsze opracowanie zestawia najbardziej istotne opisy i jeden nieznaną zapis dotyczący zamku sądeckiego z 1540 r., zamieszczony poniżej



w tłumaczeniu na język polski<sup>70</sup>. Całość tekstu uzupełniają dodatkowo trzy opisy w języku polskim z lat 1569 i 1617 oraz 1626 i 1627. Są to jedyne

dostępne i znane dotychczas teksty dotyczące zamku, z wyjątkiem nieprzyczozonego tu inwentarza ruin po pożarze z 1768 r.<sup>71</sup>

### Wykaz najważniejszych lustracji do starostwa sądeckiego zawierających informacje do zamku sądeckiego w Archiwum Głównym Akta Dawnych w Warszawie<sup>72</sup>

Lp.	Lata	Sygnatura i mf. w archiwum	Strony lub karty w źródle	Dodatkowe informacje
1.	1540	ASK Dz. LVI, s. 24 Mf. 20331	k. 13-24v	Częściowo wydana jęz. łac. Informacje do zamku sądeckiego – k. 14-16.
2.	1564	MK Dz. XVIII, t. 16 i 17 oraz Bran. 46/49	k. 210-260 i k. 185-202	Wydana <sup>73</sup> . Informacja o zamku sądeckim.
3.	1569	MK Dz. XVIII, t. 18, Lustracja z mf. 297	k. 234-285	Niewydana jęz. pol./łac. Fortyfikacje i zamek sądecki k. 268v.
4.	1616-1617	MK. Dz. XVIII, t. 20 Lustracja mf. 299	k. 51-96v	Niewydana jęz. pol./łac. Opis zamku sądeckiego k. 83-84v.
5.	1627-1629	MK. Dz. XVIII, t. 22 Lustracja mf. 301	k. 141-212	Niewydana jęz. pol./łac. Opis zamku sądeckiego k. 183v-184.
6.	1659-1664	MK. Dz. XVIII, t. 24 Lustracja mf. 303	k. 506-524	Wydana <sup>74</sup> . Brak informacji o zamku sądeckim.
8.	1765	MK Dz. XVII, t. 25 mf. 304	s. 1-14	Wydana <sup>75</sup> . Informacja o zamku sądeckim s. 5.

#### Lustracja 1540 r.

[k. 14]<sup>76</sup>

*Dwór (Zamek) w mieście [Nowym] Sączu<sup>77</sup>*

*Pierwsza brama z inicjałami drzwiami wielkimi w kształcie półksiężyców od strony miasta rygiel na bramie, powyżej bramy kiosk i świetlica<sup>78</sup> z drzwiami, i łańcuch. Sklepienie bramy dawne sprzed lat, jadalnia wspólna, piec stary, stół jeden, ławki trzy, okna dwa, na których powłoki<sup>79</sup> dwie, i tylko powłoki<sup>80</sup> okien zniszczone przy świetlicy. Tuż obok sala z cementu w wykuszem, w którym jest okno z witrażem i sala kominkowa z dawnych czasów, łóżko, ława jedna. Rygiel na pomieszczeniu jest<sup>81</sup>. Stara świetlica z osuszonej ziemi jest i ganek zadaszony i są schody. Blisko bramy studnia z kamieni zbudowana. Tuż obok bramy dom nowy górny, przy domu piwnice z dwoma drzwiami, przy jednych drzwiach łańcuch i kłoda. W tejże piwnicy znajduje się beczek pięć, w trzech jest kapusta kiszona. Ponad piwnicami jest izdebka z drzwiami, z łańcuchem i powłoka z papirusu kiepska, trzy ławy, stół mały i zły piec polichromowany i żelazo, nie jest dobry, przy piecu korytarzyk do piwnic, przedsionek przed pomieszczeniem*

[k. 14v]

*z drzwiami, i łańcuchem, z przeciwnej strony pomieszczenia sala<sup>82</sup> z drzwiami i łańcuchem. Gdzie stajenka była stara blisko domu. Nowa jest stajenka zła, dla koni. Powyżej koni jeden i drugi żłób i nic innego. Sala z drzwiami i łańcuchem, w którym są okna dwa, i kraty żelazne. Ponad tą izbą jest składzik na zboże, z drzwiami i łańcuchem, i stopień do kolejnego domu. Dom większy po pierwsze jest na piwnicach z kamieni wybudowanych, z drzwiami dwoma, na*

*każdych drzwiach rygiel. Przy jednych drzwiach jest kiosk w nim kajdany na szyć<sup>83</sup>. W tejże piwnicy naczynia gliniane małe, mniejsze, różne, jedenaście w których ważone mierzą piwo. Waga jedna soli, urna jedna wielka, dzban jeden. Skład naczyń do wlewania i przechowywania płynów dwa naczynia, na dwa metry. Składzik mały do gromadzenia mięsa solonego, pomieszczenie z piwnicami małe z drzwiami i łańcuchem. Ponad piwniczkami jest pokój w którym notariusz przebywa, z drzwiami i ryglem, oraz okno i jest tamże spichlerz z drzwiami i łańcuchem*

[k. 15]

*i zboże w tym spichlerzu, sześć worów lekko gnijących. Przy spichlerzu komórka z drzwiami i łańcuchem, przed tym spichlerzem komórka, w komórce ławy i stół mały znajdują się, po pierwsze przedsionek z oknami, mały stół, ławy trzy i stopień z tego pokoiku do większego pomieszczenia z drzwiami, przy drzwiach łańcuch, okna w pomieszczeniu cztery, w tych oknach powłoki. Dwa okna małe i powłoki zniszczone, bezwartościowe, ław pięć, stołów dwa, w pomieszczeniu piec stary, komin z cegieł (wypalonych). Przy tymże pomieszczeniu jest mniejsza komórka i drzwi z ryglem i łańcuchem, ławy trzy, okna trzy, w których powłoki trzy, lecz uszkodzone. Piec w tejże komórce wielki, na nim ubrania kładą i na tychże rygiel jest i w tejże komórce komin mały, na drzwiach rygiel i łańcuch. Okna trzy, tylko w jednym okno z witrażem.*

[k. 15v]

*komin z cegły (palonej) lecz podparty. Nad trzecim domem pomieszczenie z jednej strony otwarte i od rzeki dziedziniec, niedawno dachem i dachówką pokryty. Dziedziniec obszerny z innych stron zadaszony, dobry, średnio zadaszony ponad blanką*

środkową. Wieża pierwsza przy domu wielka, w której nic nie ma tylko więzienia, a ponad więźą tą jest dach lecz kiepski. Wieża dziewiąta w szeregu blisko bramy miasta, w której są więzienia w górnych partiach i dolnych, a ponad więzieniami pokój z oknami i drzwiami na których łańcuch, na górze łączenie zepsute, i tamże niedaleko wieży jest postawiony mur, z którego widzimy postawioną przez pana Pieniążka<sup>84</sup> stajnię z żerdzi zbudowaną, w której ogień z jednej strony tylko zapalać mogą. Zadaszenie kiepskie w stajence. Z blanki wychodzi sześć pokoi, z drzwiami. Drzwi z łańcuchem w jednym pokoju. Blisko stajenki pokój. A z niego sześć kwadratowych, we wszystkich kierunkach. Po przeciwnej stronie pokoi jest ganek (sionka) niedawno

[k. 16]

zrobiony i zadaszony. Pokój drugi ze stajenką z drzwiami, i łańcuchem. Kuchnia z kominem niedawno zadaszona, lecz z jednej strony w kierunku świetlicy czarna, stary dach, jasna kuchnia z drzwiami z łańcuchem, w tejże kuchni stągiew wielka do przechowywania owoców a także wielka skrzynia, w której jarzyny różne są przechowywane, z łańcuchem. To blisko kuchni ciemne pomieszczenie, z którego następne pomieszczenie. Komórka z drzwiami i łańcuchem, przed pomieszczeniem przedsionek, na górze jest składzik, i warzelnia piwa. Warzelnia piwa blisko pomieszczenia ciemnego, trzy beczki duże, jedna niedawno nabyta. Jedne drzwi z łańcuchem w środku, stół jeden, ławy dwie. Ogród i pastwisko oraz pasternik, pod zamkiem naszym, który zaczyna się od domu, na którym było należące do dworu.

[k. 16v]

Akta zamkowe w mieście

Łaźnia

Przedsionek w niej duży z drzwiami i łańcuchem. W przedsionku komórka mała biała, w której piec, okna dwa z papirusu powłoki. Z przeciwnej strony pomieszczenie. Pokój nowy świeżo postawiony, z drzwiami i rygłem, który kosztuje dwa floreny. W tych pomieszczeniach ubrania składają. Ogrzewanie w małej studziencie ponownie wybudowanej. Łaźnia ciemna z jednej strony kamieniami wyłożona na ziemi, a z drugiej strony żerdziami, ławy w wewnętrznej części, okno z powłoką jedno zaczyna się za łaźnią.

[k. 17]

Młyn dolny pod zamkiem.

W którym są dwa kamienie młyńskie obrotowe niedawno położone, z kołem jednym, który mąkę mieli. Złe jest ogrzewanie.

[W dokumencie jest o miarach odmierzanych za pracę. Trzy i jedna trzecia miary dla młynarzowi jest dawana].

[k. 17 v]

Niczego innego nie ma w tym młynie, miarka drewniana mała, którą miarką zboże odmierza się, jedna kwarta to miara podstawowa.

[Podaje się miary, ile co jest oraz rodzaje zbóż, które odmierza się].

Blisko tego młynu koła młyńskie porzucone. Tylko to jedno się uchowało.

[k. 266]

*Regalia seu fumalia et villis Nobilium et Regalium Summa lauerum sub villis nobilium et regalium de quibus fumalia soluntur wedle rejestru zamkowego sunt numero*

396/o/2

*A gudzt lau' per grossi 2 percipen facit f 24 gr 18 Et Circa Novum Forum sunt villae 9 sub quibus continentur lan, 19/2*

[k. 268 v]

*Budowanie zamku sądeckiego<sup>85</sup> i miasta*

*Zamek albo dwór sądecki<sup>86</sup>*

*I tsz dom murowany bardzo się<sup>87</sup> porysował potrzebuje wielkiej a pilnej poprawy i podjechań, bo gdyby<sup>88</sup> temu w czas nie zabieżano pewnie<sup>89</sup> by upadł. Iż kuchnia ledwie się<sup>90</sup> nie obali potrzeba inną budować. I też blanki na murach wiatr powywiiał, a na drugich dachu nie masz, co też naprawić potrzeba i pieniędzy na to nie mało wyjdzie<sup>91</sup>. I też miasto<sup>92</sup> Sandecz pograniczne potrzebuje wielkiej poprawy. Albowiem<sup>93</sup> mury się<sup>94</sup> wałq<sup>95</sup> i blanki. Na co też trzeba Miłościwej<sup>96</sup> łaski J[ego] K[rólewskiej] M[os]ci Rzeczypospolitej<sup>97</sup>. Albowiem<sup>98</sup> jako zdawali<sup>99</sup> sprawę mieszczany iż nie będzie opatrzenie tedy do siedmiu<sup>100</sup> lat<sup>101</sup> mury te upaść<sup>102</sup> muszą w Dunajec<sup>103</sup>. I<sup>104</sup> przez dwór jeg[o] m[os]ci biskupa krak[owskiego] są też<sup>105</sup> wrota nie małe<sup>106</sup> do miasta, gdzie się<sup>107</sup> mur obalił<sup>108</sup>.*

### Lustracja z 1617 r.

[k. 82]

**Fumalia seu Regalia de villis Nobilium et regalium quor soluntur ad castrum Sandecen**

*Wedle dawnego inwentarza zamkowego wyliczyło się we wsiach K[róla] J[ego] M[os]ci i szlacheckich*

[k. 82v]

*złoty podymne do starostwa na każdy rok płacić powinno łanów n[umer]o 369, a z każdego łanu po gr 2 facit annuatim fl[orenow] 24 gr 18*

*Są nadto przy Nowym Targu wsi n[umer]o 9, z których dają podymnego de laneis<sup>109</sup> n[umer]o 19 ½ p[ro] groszy 2 denar 12 facit fl[orenow] 1 gr 22*

*Suma fumalium supra specificators facit fl[orenow] 26 gr 10*

[k. 82v]

*Salaria Urzędników zamkowych*

*Podstarościemu fl[orenow] 60*

*Pisarz grodzki ma swoje salarium sądowi i to co do ksiąg przyjmuje*

*Sędzia grodzki ma także salarium swe sądowe*

*Burgrabiemu fl[orenow] 40*

*Klucznikowi fl[orenow] 12*

*Wrotnemu i kucharzowi po f 12 facit 24 fl[oreny]*

*Suma salariorum fl[orenow] 136*

[k. 83]<sup>110</sup>

*Zamek Sądecki<sup>111</sup>*

*Ten zamek leży nad Dunajcem<sup>112</sup> i Kamienicą rzekami, przy bramie miejskiej krakowskiej, który za Jego M[os]ci pana starosty sandomierskiego<sup>113</sup> terażniejszego murem wokół obwiedziony. Do którego od miasta wchodząc, jest brama w murze. Wrota do niej drzewiane<sup>114</sup> z furtką na zawiasach. Wchodząc w<sup>115</sup> zamek po*

lewej stronie, jest izdebka z komnatą, piec prosty, okien 2. Idąc dalej w zamek jest schód<sup>116</sup> na górne gmachy, gdzie wszedłszy jest sionka, z niej ganeczek. Z tejże sionki na południe izba, okien 2, piec polewany<sup>117</sup>. Z niej komnata, okno 1<sup>118</sup>. Przy tej komnacie jest druga komnata, komin murowany. Nad izba wyżej opisaną jest bania, w której jest zegar drewniany. Podle tego budowania jest dom o jednym wierzchu, za p[an]a<sup>119</sup> starosty sandomierskiego<sup>120</sup> zbudowany, do którego wchodząc sień. W niej dwie izby przeciw sobie, komnata przy jednej, w obu izbach po dwa<sup>121</sup> okna szklane, piec zielone. Od tego domu idąc podwórzem jest stajnia, przez terażniejszego p[an]a<sup>122</sup> starostę<sup>123</sup> dobudowana, do której wrota dwoje na (k. 83v) zawiasach z skoblami, wrzeczadkami. Nad stajnią izba wielka na filarach murowanych, przez prze je[g]o m[os]ci p[an]a starostę sandomierskiego zbudowana<sup>124</sup>, od którego wchód okrągły, z niego<sup>125</sup> sionka mała przed izbą. W izbie okien 11<sup>126</sup> po trzech stronach, piec polewany<sup>127</sup>, drzwi dwoje, z jednych wyjście<sup>128</sup> gankiem do izby górnej murowanej, w której, okna, piec, komin. Z niej komnata, z niej izba stołowa, okna, piec malowany. I<sup>129</sup> druga komnata na północy, okno 1. Z tejże komnata ciemna drewniana, a przy niej izdebka, okien 3<sup>130</sup>, piec, sień, w której okien 2<sup>131</sup>. Z niej sala, potem izba, okien 6<sup>132</sup>, piec polewany<sup>133</sup>. Z tej izby izdebka murowana, drzwi malowane, okien 2<sup>134</sup>, piec. W bok izdebki komnata, sień, w której okien 2<sup>135</sup>. K'temu drzwi do izby na wschód słońca, a z tej izby drzwi do komnaty, okien 3<sup>136</sup>, komin murowany. Z tejże sieni jest drugi wchodek do sklepiku<sup>137</sup>, u które[g]o<sup>138</sup> drzwi żelazne, okno jedno z kratą, a potem przejście<sup>139</sup> do sieni przed kancelarią<sup>140</sup>.

W dolnym zaś budowaniu jest sklep, który przeszedł p[an]a<sup>141</sup> starosta<sup>142</sup> wywiódł, a terażniejszy dał go potynkować, drzwi żelazem okowane<sup>143</sup>. Izba murowana, w której okna szklane 2, piec, drzwi malowane. Z niej komnata zamczysta. Pod tym<sup>144</sup> murowaniem piwnice dwie zamczyste. Wyszędłszy<sup>145</sup> z piwnicy komora, druga komora także. Furtka (k. 84) w murze, drzwi do niej żelazne. Dalej idąc jest sień, okno 1<sup>146</sup>, w której jest sklep, okien 2<sup>147</sup> z kratami, drzwi żelazne, na przeciwko kancelaria<sup>148</sup>, w niej okien 3<sup>149</sup>, piec, komnata murowana zamczysta, komin murowany. Z niej sionka i izdebka z oknem<sup>150</sup>, piecem, kominem zamczysta, i z komnatą. W tejże sieni drugi sklep, także zamczysty do chowania ksiąg grodzkich<sup>151</sup>, okno 1<sup>152</sup> z kratą. Pod tymi gmachami murowanymi są dwie piwnice sklepiste, między nimi<sup>153</sup> sionka. Na górze jest komnata, okien 2<sup>154</sup>. W bok górnej komnaty jest wieża szlachecka w murze, w której siedzenie wierzchnie i ziemne<sup>155</sup>. Piekarnia, w której piec czarny, okien 2<sup>156</sup>, drzwi na zawiasach. Z niej komora i druga na niej, kuchnia przy murze z jednej strony izba, z drugiej komora<sup>157</sup>, przed nią studnia. U tych wszystkich wżwyż opisanych gmachów są drzwi w zawiasach z skoblami, wrzeczadkami, a w niektórych zamki.

### Lustracja 1627 r.

[k. 183v]

Fumalia seu regalia de villis nobilium et regalium quae soluntur ad castrum sandecensem

Wedle dawnego inwentarza zamkowego wyliczyło się we wsiach Króla Je[g]o M[os]ci I szlacheckich, z których podymnego do starostwa na każdy rok płacić powinni z łanów N[umer]o 369 a z każdego łanu po gr[oszy] 2 czyni za rok fl[orenow] 24 gr 18

Są nad to przy Nowym Targu wsi n[umer]o 9, z których dają podymnego 19½ po gr[oszy] 2 denar n[umer]o 12 czyni fl[orenow] 1 gr. 22

Summa podymnego wyżej<sup>158</sup> opisanego czyni fl[orenow] 26/ 10 gr

[k. 184]<sup>159</sup>

Zamek Sądecki<sup>160</sup>

Ten zamek leży nad Dunajcem i Kamienicą rzekami przy bramie miejskiej krakowskiej, który za jemci pana starosty sandomierskiego<sup>161</sup> terażniejszego<sup>162</sup> murem wokoło jest obwiedziony, do którego od miasta wchodząc jest brama w murze, wrota do niej drzewiane z furtką na zawiasach, wchodząc w zamek po lewej stronie jest izdebka z komnatą. Piec<sup>163</sup> prosty, okien 2. Idąc dalej w zamek jest wschód na górne gmachy, gdzie wszedłszy jest sionka z niej ganek, z tejże sionki na południe izba okien dwie, piec<sup>164</sup> polewany<sup>165</sup>, z niej komnata okno 1<sup>166</sup>. Przy tej komnacie jest druga komnata, komin murowany. Nad izbą wyżej opisaną jest bania, w której jest zegar drzewiany. Podle tego budowania jest dom o jednym wieczku, za pana starosty sandomierskiego zbudowany<sup>167</sup>. Do którego zachodząc sień, w niej dwie izbie przeciw sobie, [184v]

komnata przy jednej, w obu izbach po dwa okna szklane, piec zielony, od tego domu idąc podwórzem jest stajnia przez terażniejszego jemci pana starostę odbudowana<sup>168</sup>. Do której wrota dwoje na zawiasach ze skoblami wrzeczadkami. Nad tą stajnią izba wielka na filarach murowanych przez jemci pana starostę zbudowana, do której wschód z dołu okrągły z niego sionka mała przed izbą. W izbie okien 2<sup>169</sup> po trzech stronach, piec polewany, drzwi dwoje, z jednej wyjście gankiem do izby górnej murowanej, w której okna, piec, komin, z niej komnata, z niej izba stołowa, okna, piec malowany. Iż druga komnata na północy, okno jedno, z tejże komnata ciemna drewniana, a przy niej izdebka. Okien 3<sup>170</sup>, piec<sup>171</sup>, sień, w której okien N<sup>o</sup> 2, z niej sala po tym izba okien 6<sup>172</sup> piec polewany, z tej izby izdebka murowana, drzwi malowane okien 2<sup>173</sup> piec w bok izdebki komnata, sień, w której okien 2<sup>174</sup>, k'temi drzwi

[k. 185]

drzwi do izby na wschód słońca, a z tej izby drzwi do komnaty, okien 3<sup>175</sup>, komin murowany. Z tejże sieni jest drugi wchodek do sklepiku, do którego drzwi żelazne okno jedno z kratą, a potem<sup>176</sup> przejście do sieni przed Kancelarią<sup>177</sup>.

W dolnym zaś budowaniu jest sklep, której przeszedł pan starosta wywiódł, a terażniejszy dał go potynkować, drzwi żelazem okowane. Izba murowana, w której okna szklane dwie, piec drzwi malowane z niej komnata zamczysta. Pod tym murowaniem piwnice są zamczyste dwie. Wyszędłszy z piwnicy komora druga, komora także, furtka<sup>178</sup> w murze drzwi do niej żelazne. Do niej idąc jest sień okno 1, z której jest sklep okien 2<sup>179</sup> z kratami obydwie<sup>180</sup> żelazne. Na

przeciwko Kancelaria<sup>181</sup> w niej okien 3<sup>182</sup>. Piecz komnata murowana zamczysta, komin murowany z niej sionka i izdebka z oknem<sup>183</sup> piecem i kominem zamczysta i z komnaty w tejże sieni drugi sklep, tak ze zamczysty do chowania ksiąg grodzkich okno jedno<sup>184</sup> [k. 185v]

z kratą. Pod tymi<sup>185</sup> gmachami murowanymi<sup>186</sup> są dwie piwnice sklepiste, między nimi sionka. Na górze jest komnata okien 2<sup>187</sup>. W bok górnej komnaty jest wieża szlachecka w murze, w której siedzenie wierzchnie i ziemne, drzwi żelazne, piekarnia, w której piec czarny, okien 2<sup>188</sup>. Drzwi na zawiasach, z niej komora i druga na niej. Kuchnia przy murze z jedną stroną izba z drugą komora, przed nią studnia. Z tych wszystkich wżwyż opisanych gmachów są drzwi na zawiasach skoblami wrzeczadzami, a w niektórych zamki.

[k. 185v]

SALARIA URZĘDNIKOW ZAMKOWYCH<sup>189</sup>

Podstarościemu .....f[lorenów] 100

Pisarz grodzki ma swoje solarium sądowe i to co do ksiąg przyjmuje

Sędzia grodzki ma także solarium swe sądowe [185V/k. 185 A]

Burgrabia.....f [lorenów] 60

Klucznikow.....f[lorenów]15

Wrotniemu.....f[lorenów] 15

Kucharzowi.....f[lorenów] 15

Summa Salarior[um].....f[lorenów] 205

[k. 185A]

SUMMA WSZYTKICH PROWENTOW WYŻEY MIANOWANYCH STAROSTWA SADECZKIEGO WYTRĄCIWSZY SALARIA URZĘDNIKOM ZAMKOWYM CZYNI F 3611/28/19<sup>190</sup>.

## Przypisy:

- 1 Zagadnienie zniszczenia przedstawiają m.in.: P. Brzozowski, *Tajemnica sądeckiego zamku*, [www.e-gory.pl/felietony/dawno-temu-w-gorach/tajemnica-sadeckiego-zamku/](http://www.e-gory.pl/felietony/dawno-temu-w-gorach/tajemnica-sadeckiego-zamku/); D. Golik, *Tadeusz Dymel „Srebrny” – bohater czy konfident?*, *Rocznik Sądecki*, t. XXXVIII, 2010.
- 2 I. Kwieciński, *Zamek królewski w Nowym Sączu*, Nowy Sącz 2001, s. 16.
- 3 J. Sygański, *Historia Nowego Sącza. Zabytki dziejowe miasta*, t. II, Lwów 1902, s. 1.
- 4 I. Kwieciński, dz. cyt., s. 15–16.
- 5 O przekazaniu zamku zob. T. Aleksander, *Życie kulturalne*, [w:] *Dzieje miasta Nowego Sącza*, t. III, pod red. F. Kiryka i Z. Ruty, Kraków 1996, s. 166.
- 6 O działaniach Komitetu zob. B. Urbański, *Komitet odbudowy zamku królewskiego w Nowym Sączu i jego działalność w okresie międzywojennym*, „Almanach Sądecki”, R. XVII, Nr 3/4 (64/65) 2008, s. 13–28.
- 7 Sprawozdania z kwerend sporządzone przez dr. Piotra Wierzbickiego do wglądu w Muzeum Okręgowym w Nowym Sączu – dział historyczno-archeologiczny.
- 8 Chodzi tu o artykuł Z. Beiersdorfa, B. Krasnowolskiego, *Sztuka gotycka*, [w:] *Dzieje miasta Nowego Sącza*, t. I, pod red. F. Kiryka, s. 225–238 i 239–240, 293, 259–262 (plany), 505–506 509, 717–718. W pracy mamy też kilka zdjęć planów, m.in. z Archiwum Narodowego w Krakowie (dalej: ANKr). Oddział ul. Lubicz, Zbiór Kartograficzny, sygn. VI 164, *Nowy Sącz [zamek] 1802; Zamek w Nowym Sączu; Neusandez [Plan zamku: przekrój, widok; rzuty]. Oryginał 1802 rok N. Sącz*. Jest to mapa: 1 arkusz, papier gruby czerpany, rzuty zamku trzy, lekkie podbarwienia, dokument w dobrym stanie nieco większy niż format A3. Mapa bez opisu poza niewielką podziałką oraz niezbyt czytelną legendą, dobra jednak jako materiał poglądowy. Jest to najbardziej przydatny w tym archiwum dokument do ewentualnego wykorzystania przy pracach renowacyjnych zamku sądeckiego. Jego wadą jest to, że pochodzi z początku XIX w. i zawiera elementy przebudowy przeprowadzonej przez Austria-

ków. J. Sygański, *Historia Nowego Sącza od wstąpienia Wazów do pierwszego rozbioru*, t. I, Lwów, 1901, s. 57–58, 187, 229; t. II, Lwów, 1901, s. 3, s. 2–7, 314–315; t. III, Lwów 1902 (zabytki dziejowe), s. 226–228. Rewizja spalonego zamku sandeckiego w 1768 r., *Castr. Sand.* s. 2249–2257. Zob. też J. Sygański, *Historia...*, t. III, s. 3–6; tenże, *Nowy Sącz i jego pamiątki dziejowe*, Nowy Sącz 1892, s. 46, 54; P. Wierzbicki, *Szlak spisko-sądecki. Szkielet ze wskazaniem na źródła do Spisza i zamków Lubowla, Podoliniec, Nowy Sącz i Czorsztyn*, Nowy Sącz – Lubowia 2010, s. 5–13, 90–92, 99–101; tenże, *Spisko-sądecka obchodna cesta. Náčrt zo spišských zdrojov a z hradov Lubovňa, Podoliniec, Nový Sącz a Czorsztyn*, Nový Sącz – Lubovňa 2010, s. 80–82; tenże, *Sandecjana w zbiorach fototeki i planów Instytutu Sztuki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie*, „Zeszyty Spisko-Sądeckie”, t. 4, R. 2009, s. 130, 131 i 135. Zob. też L. Migrała, *Zamek sądecki w świetle relacji i badań historycznych*, „Rocznik Sądecki” t. XL, R. 2012, s. 169–198. Istotnym w tym kontekście źródłem, mimo że XIX-wiecznym, jest: Stanisława Tomkowicza, *Inwentarz zabytków powiatu sądeckiego. Z rękopisu Autora wydali i własnymi komentarzami opatrzyli Piotr i Tadeusz Łopatkiewiczowie*, Kraków 2007, t. 1, s. 156–160, t. II, s. 554–571.

- 9 Np. A. Dziedzic-Totoń, *Mojemu miastu*, Nowy Sącz 2008, s. 10–14.
- 10 Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej: AGAD), ASK Dz.LVI, s. 24 (Mf. 20331), k. 14–16v.
- 11 L. Migrała, dz. cyt., s. 170–171. Powołuje na ustalenia zawarte m.in. w *Dziejach miasta Nowego Sącza*, t. I, pod red. F. Kiryka, Kraków – Warszawa 1992.
- 12 Zob. J. Sygański, *Historia...*, t. III, s. 4; Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, dz. cyt., s. 225–238.
- 13 AGAD MK. Dz. XVIII, t. 20 (mf. 299), k. 65v. „Z sołtystwa z Trzetrzewiny – powinien tedy sołtys podług pomienionego przywileju (z 1353) zasądzenia sołtystwa annuatim [...] płacić do zamku groszy 12”. Świadczy to o tym, że zamek musiał już wówczas istnieć.
- 14 Sz. Morawski, *Sądeckczyzna*, t. II, Nowy Sącz 2008, s. 25–26.
- 15 J. Długosz, *Roczniki czyli kroniki sławnego królestwa polskiego. Księga dziesiąta i jedenasta 1406–1412*, Warszawa 1982, s. 63, 66, 68, 193; J. Długosi, *Annales seu cronicae regni poloniae. Liber decimus et undecimus 1406–1412*, Varsoviae 1997, s.54–58, 57, 169, 190, 1999, 226, 227, 240–242, 276, 284, 288 i 289. Pisze też o tym L. Migrała, dz. cyt., s. 171–172, podając późniejsze lata.
- 16 J. Sygański, *Historia...*, t. III, s. 2; I. Kwieciński, dz. cyt., s. 17.
- 17 J. Sygański, *Historia...*, t. III, s. 3; I. Kwieciński, dz. cyt., s. 17.
- 18 P. Wierzbicki, *Szlak...*, s. 98; tenże, *Spisko...*, s. 90; tenże, *Sandecjana...*, s. 131.
- 19 *Lustracja województwa krakowskiego 1564*, cz. I, wyd. J. Małecki, Warszawa 1964 (starostwo sądeckie s. 153–178).
- 20 *Lustracja województwa krakowskiego 1564*, cz. I..., s. 161, 163 i 164.
- 21 Tamże, s. 166.
- 22 Tamże, s. 171.
- 23 Tamże, s. 155.
- 24 Tamże, s. 157.
- 25 Tamże, s. 170.
- 26 Tamże, s. 171.
- 27 AGAD Dz. XVIII, L. t. 18 (mf. 297), k. 268v, *Budowanie Zamku Sandeckiego*. Zob. też P. Wierzbicki, *Szlak...*, s. 90; tenże, *Spisko...*, s. 81.
- 28 AGAD Dz. XVIII, L. t. 18 (mf. 297), k. 236.
- 29 Tamże, k. 238 v.
- 30 Tamże, k. 240 i 241. „Szewcy [...] do dworu dwie par ze skórzni, piekarze [...] dwie strude do dworu”.
- 31 Tamże, k. 249.
- 32 Tamże, k. 260v.
- 33 AGAD, Dz. XVIII, L. t. 20 (mf 299), k. 83–84. Zob. też Archiwum Narodowe w Krakowie Oddział w Nowym Sączu (dalej: AKONS), sygn. 926, s. 1–2.
- 34 AGAD, Dz. XVIII, L. t. 22 (mf 301), k. 184–185v.
- 35 AGAD, Dz. XVIII, L. t. 20 (mf 299), k. 55.
- 36 Tamże, k. 55v.
- 37 Tamże, k. 56.
- 38 Tamże, k. 57. W przypadku placów jest zastrzeżenie: „Jest nadto placów no 15 [...] a z trzynastu, kiedy jatki pobudują do zamku czynsz należec będzie”.
- 39 Tamże, k. 57v.
- 40 Tamże k. 59–59v.
- 41 Tamże k. 65–65v. „Z Trzetrzewiny Chałupnik Cieśla, który czynszu nie płaci tylko do zamku i folwarkom poprawę powinien. Z sołtystwa z Trzetrzewiny – Powinien tedy sołtys podług pomienionego przywileju [z 1353] zasądzenia sołtystwa annuatim [...] płacić do zamku groszy 12”.
- 42 Tamże, k. 66, „Z Biczyc zagrodnicy winni odprawować posługę do zamku (czterech) [...] posługę odprawować powinni by li do zamku”.
- 43 Tamże, k. 70 v, „Z Wsi Królowa wołoskiej, kmiecie, pop, sołtys – na zamek sery 30 barany 10 f 12 gr 15 popręg po groszy 3, popręgi na zamek sołtys 2 i pop 2 orz kmiecie 12 popręgów florenów gr 18, Wielkanocne Jarząbki sołtys i pop po 2 a kmiecie 12 – f. 2 groszy 4 po groszy 4”.

- 44 Tamże k. 71. „Mszalnica sołtystwo 6 denarów na zamek z przywileju króla Zygmunta z 1530 r.”
- 45 Tamże, k. 74v. „Wieś Ptaszkowa Bartnicy dawali po ćwierci 2 miodu do zamku”.
- 46 Tamże, k. 77.
- 47 Tamże, k. 77v.
- 48 AGAD, Dz. XVIII, L. t. 22 (mf 301), k. 185a–185bv.
- 49 Tamże, k. 142v, 150v, 152, 152v–153v, 154–155, 155v.
- 50 Tamże, k. 163v i 164v.
- 51 Tamże, k. 165 i 166.
- 52 Tamże, k. 167.
- 53 Tamże, k. 172.
- 54 Tamże, k. 174.
- 55 Tamże, k. 189.
- 56 Tamże, k. 196 i 196v.
- 57 J. Sygański, *Historia...*, t. III, s. 15–21. Obraz zamku w czasie potopu na podstawie późniejszych opisów i artykułu T. Nowaka, *Nowy Sącz i Sądecczyzna w latach potopu szwedzkiego (1655–1657)*, „Rocznik Sądecki”, t. XIII, 1972. i J. Sygańskiego, omawia L. Migrała, dz. cyt., s. 177–178.
- 58 *Lustracja województwa krakowskiego 1659–1664*, cz. II, wyd. A. Falniowska-Gradowska i F. Leśniak, Warszawa 2005.
- 59 *Lustracja województwa krakowskiego 1765*, cz. I powiat sądecki, szczyrzycki, biecki, czchowski oraz księstwa zatorskie i oświęcimskie, wyd. A. Falniowska-Gradowska, Warszawa 1973, zob. o zamku s. 5.
- 60 *Lustracja województwa krakowskiego 1659–1664*, cz. II..., s. 544–546, 547, 548, 549, 550, 551–552 i 553, 556, 557.
- 61 H. Barycz, *Zbiór resztek listów do Szczęsnego Morawskiego*, „Rocznik Sądecki”, t. II, 1948, s. 345 – list ks. Jana Sygańskiego do Szczęsnego Morawskiego z 27 II 1893 r.: „Najważniejsza rzeczą byłoby dla mnie dowiedzieć się o stanie zamku nowosądeckiego i fortyfikacjach miasta, jak mógł wyglądać zamek nowosądecki np. w XVII lub XVIII w.? A więc jak być mogła jego postać zewnętrzna, załoga, ile armat ustawionych lub innej broni. [...] Opis, choćby pobieżny, w głównych rysach nakreślony...”, s. 349 list z 5 VI 1894 r. „Czy nie wiadomo kiedy Kazimierz Wielki zamek sądecki założył?”
- 62 Omawia ją też J. Sygański, *Historia...*, t. III, s. 7–9.
- 63 ANKr. Oddz. na ul. Siennej, (Akta Depozytalia) AD 576, Acta in causa des Edlen von Grzembski in des Edlen von Wielogłowski 1777–1783, są to dokumenty dot. Restauracji Zamku /wraz z planem / l. 1777–1783, stron 136, w tym niezapisanych 2, 4, 7–10, 12–14, 16, 23, 43, 51, 62, 74, 76–81, 99, 100, 102–104, 108, 110, 118, 123, 124, 126, 127, 129, 131. Rękopis nieoprawiony – jego opis także w księdze inwentarzowej zespołu. Jęz. łac/niem. z elementami jęz. polskiego. Zob. zdjęcie dość niewyraźne w *Dzieje miasta...*, t. I, s. 259, zdj. nr 116.
- 64 Mapa zamku sądeckiego z 1773 r. z legendą mówiąca o pożarze w 1768 r. ANKr. Oddział III, Akta Depozytalia (AD), sygn. 576, plan wklejony pomiędzy niezapisanymi stronami 43 i 44. Zob. zdjęcie dość niewyraźne *Dzieje miasta...*, t. I, s. 259, zdj. nr 116. Kolorowe zdjęcie – P. Wierzbicki, *Szlak...*, s. 100; tenże, *Spiśsko...*, s. 93 oraz L. Migrała, dz. cyt., s. 180.
- 65 ANKr. Oddz. na Wawelu, sygn. WAPKr 641 – Nowy Sącz zamek połowa XIX w. – Zamek w Nowym Sączu, widok ruin zamku Teki Schneidra 1160; sygn. WAPKr 642 – Nowy Sącz zamek Situation Plan des alten Scholsgebaudes zu Neu Sandec (przedstawia sytuację zamku między Dunajcem a drogą do Chelmcza) oryginał z 1816 r. skala ok. 1:1300 – rękopis z planem łączy się akt z 1816 r. Teki Schneidra 1158 w połowie; Teki Schneidra 1160, k. 273. Zamek w Nowym Sączu od strony południowo-wschodniej, druk z 1861 r. Rotlewski telegrafował a Kostrzewski rysował z telegrafii wycinek z „Tygodnika Ilustrowanego”, N. 103, t. IV, 1861.
- 66 Opis ksiąg grodzkich sądeckich zob. Relacja woźnego o pożarze Nowego Sącza 19 czerwca 1611 r. ANKr Oddz. na Wawelu, Castr Sand., 112, s. 346. (łac.): Zygmunt III donosi rajcom sądeckim, że wysłał do Nowego Sącza komisarzy, wobec których przed starostą sądeckim mają zdać sprawę z dochodów miejskich i wskazać braki w fortyfikacji miasta. 5.04.1612, Castr. Sand. 112, s. 834. O pożarze pisze L. Migrała, dz. cyt., s. 176.
- 67 Przykładem istotnych zapisów dotyczących zmian w wyglądzie zamku na przestrzeni wieków w księgach miejskich jest chociażby wzmianka o przebudowie Baszty Kowalskiej, AD 123 (J. 7135), s. 233–234.
- 68 Bibl. Nauk. PAU i PAN w Kr., sygn., 1039 8/III Gab. Rycin. PAU i PAN Kraków–Nowy Sącz, fragment zamku – odbitka litografii Franciszka Zielińskiego z 1928 r. Ponadto pocztówki i inne informacje o zamku sygn. 04680, t. 3, 04682, t. 9; 04692, t. 1. – pocztówki i fotografie mikrofilm 077587, zob. też 77588.
- 69 Fragment za P. Wierzbicki, *Sandecjana...*, s. 131.
- 70 Tłumaczenie M. Biernacka wraz z P. Wierzbickim – korekta.
- 71 J. Sygański, *Historia...*, t. III, s. 226–228. Przytacza go też L. Migrała, dz. cyt., s. 179–180.
- 72 Tabela za P. Wierzbicki, *Szlak...*, s. 10; tenże, *Spiśsko...*, s. 9.
- 73 *Lustracja województwa krakowskiego 1564*, cz. I..., s. 153–172.
- 74 *Lustracja województwa krakowskiego 1659–1664*, cz. II..., s. 542–571.
- 75 *Lustracja województwa krakowskiego 1765*, cz. I..., s. 50–20.
- 76 Numeracja kart recto i verso.
- 77 Curia Regalis i civitatis Sącz.
- 78 Bojowa lub wojskowa.
- 79 Ewentualnie błony.
- 80 Ewentualnie błony.
- 81 Albo łańcuch.
- 82 Skarbiec.
- 83 Zwierzyniec.
- 84 Piemiązek Jan h. Odrowąż, starosta grodowy, sędzia ziemski krakowski 1519, sędzia grodzki krakowski, referendarz 1525 i starosta nowotarski i starosta sądecki 1530–1532, zm. VI 1532, pochowany w klasztorze w Szczyrzycu. Zob. S. Cynarski i A. Falniowska-Gradowska, *Szlachta urzędnicza w Nowym Sączu*, [w:] *Dzieje miasta Nowego Sącza...* t. I, s. 776.
- 85 W oryginale zapis „sandeckiego”.
- 86 Opis zamieszczony też, *Wierzbicki P., Sądecko-Spiskie pogranicze historyczny trakt handlowy wiodący doliną rzeki Poprad. Rys Historyczny*, <http://www.trakthistoryczny.sacz.pl/rys-historyczny/>. Zob. też odpis P. Wierzbicki, *Szlak...*, s. 90; tenże, *Spiśsko...*, s. 81.
- 87 W oryginale zapis „szye”.
- 88 W oryginale zapis „gdzieby”.
- 89 W oryginale zapis „pewney”.
- 90 W oryginale zapis „szye”.
- 91 W oryginale zapis „wynydzę”.
- 92 Opuszczono zapis „tesz drugi raz”.
- 93 W oryginale zapis „abowym”.
- 94 W oryginale zapis „szye”.
- 95 W oryginale zapis „waly”.
- 96 W oryginale zapis „Miloszcziwey”.
- 97 Zygmunta Augusta panował w latach 1548–1572. Zob. biogram, M. Spórna, P. Wierzbicki, *Słownik...*, s. 510–515.
- 98 W oryginale zapis „Abowym”.
- 99 W oryginale zapis „dawaly”.
- 100 W oryginale zapis „szejdmy”.
- 101 W oryginale zapis „lyat”.
- 102 W oryginale zapis „upaszcz”.
- 103 W oryginale zapis „Dunayecz”.
- 104 W oryginale zapis „t[em]”.
- 105 W oryginale zapis „thesz”.
- 106 W oryginale zapis „nyemale”.
- 107 W oryginale zapis „szye”.
- 108 W oryginale zapis „obalye”.
- 109 Łany.
- 110 Opis zamku zaczyna się u J. Sygańskiego..., od s. 314. Natomiast w teczce z AN w Nowym Sączu sygn. 926 s. 1. Jest to maszynopis.
- 111 Z AGAD, Dz. XVIII, L. t. 20 (mf 299), k. 83–84. Zob. też ANKONS, sygn. 926, s. 1–2; J. Sygański, *Historia...*, t. II, dodatki s. 314–315.
- 112 J. Sygański, *Historia...*, t. II, dodatki, s. 314, zapis: „Dunajem” i zapis nr 2 z poprawną nazwą rzeki przepływającej przez Nowy Sącz.
- 113 Stanisław Lubomirski był starostą sądeckim w latach 1597–1613, a potem sandomierskim.
- 114 Drewniane.
- 115 J. Sygański, *Historia...*, t. II, dodatki, s. 314, pisze „na zamek”.
- 116 J. Sygański, *Historia...*, t. II, dodatki, s. 314, pomija słowo „jest” w źródle poprzedzające słowo „schód”, w oryginale „i est wschod”.
- 117 Kafłowy, glazurowany lub polerowany – za J. Sygański, *Historia...*, t. II, dodatki, s. 314, przypis nr 3.
- 118 W oryginale jest przed cyfrą 1 wyraz „N[umer]o”, który także opuszczony u J. Sygańskiego, *Historia...*, t. II, dodatki, s. 314.
- 119 W oryginale jest „Pa”.
- 120 J. Sygański *Historia...*, t. II, dodatki, s. 314, pisze „sandomirskiego”.
- 121 J. Sygański, *Historia...*, t. II, dodatki, s. 314, pisze „cyfra 2”, zamiast jak w oryginale „dwa”.
- 122 W oryginale jest „Pa”.
- 123 Sebastian Lubomirski był starostą sądeckim w latach 1613–1627.
- 124 Koniec zapisu o zamku J. Sygański, *Historia...*, t. II, dodatki, na stronie 314 i początek zapisu na stronie 315.
- 125 W oryginale jest „z nieo”.
- 126 W oryginale jest przed cyfrą 11 wyraz „N[umer]o”, który także opuszczony u J. Sygańskiego, *Historia...*, t. II, dodatki, s. 315.
- 127 Polerowany.
- 128 W oryginale „wyście”.
- 129 Po łacinie w oryginale „Itl” – „Item”.
- 130 W oryginale jest przed cyfrą 3 wyraz „N[umer]o”, który także opuszczony u J. Sygańskiego, *Historia...*, t. II, dodatki, s. 315.
- 131 W oryginale jest przed cyfrą 2 wyraz „N[umer]o”, który także opuszczony u J. Sygańskiego, *Historia...*, t. II, dodatki, s. 315.
- 132 W oryginale jest przed cyfrą 6 wyraz „N[umer]o”, który także opuszczony u J. Sygańskiego, *Historia...*, t. II, dodatki, s. 315.
- 133 Polerowany.
- 134 W oryginale jest przed cyfrą 2 wyraz „N[umer]o”, który także opuszczony u J. Sygańskiego, *Historia...*, t. II, dodatki, s. 315.
- 135 W oryginale jest przed cyfrą 2 wyraz „N[umer]o”, który także opuszczony u J. Sygańskiego, *Historia...*, t. II, dodatki, s. 315.
- 136 W oryginale jest przed cyfrą 3 wyraz „N[umer]o”, który także opuszczony u J. Sygańskiego, *Historia...*, t. II, dodatki, s. 315.

- <sup>137</sup> Sklep lub sklepik – ubikacja murowana, sklepiona służąca na skład różnych przedmiotów.
- <sup>138</sup> Woryginalne opuszczona litera „g”.
- <sup>139</sup> Woryginalne „przeście”
- <sup>140</sup> J. Sygański, *Historia...*, t. II, dodatki, s. 315, pisze „przez kancelarię”.
- <sup>141</sup> Woryginalne tylko litera „P”, J. Sygański, *Historia...*, t. II, dodatki, s. 315 opuścił.
- <sup>142</sup> Chodzi o Stanisława Lubomirskiego.
- <sup>143</sup> J. Sygański, *Historia...*, t. II, dodatki, s. 315 pisze „obkowane”.
- <sup>144</sup> J. Sygański, *Historia...*, t. II, dodatki, s. 315 pisze „tem”.
- <sup>145</sup> Woryginalne „wyszidszy”.
- <sup>146</sup> Woryginalne jest przed cyfrą 1 wyraz „N[umer]o”, który także opuszczony u J. Sygańskiego, *Historia...*, t. II, dodatki, s. 315.
- <sup>147</sup> Woryginalne jest przed cyfrą 2 wyraz „N[umer]o”, który także opuszczony u J. Sygańskiego, *Historia...*, t. II, dodatki, s. 315.
- <sup>148</sup> Woryginalne zapis „Cancellaria”, u J. Sygański, *Historia...*, t. II, dodatki, s. 315, zapis „kancelarya”.
- <sup>149</sup> Woryginalne jest przed cyfrą 3 wyraz „N[umer]o”, który także opuszczony u J. Sygańskiego, *Historia...*, t. II, dodatki, s. 315.
- <sup>150</sup> Woryginalne „z okny”.
- <sup>151</sup> Chodzi o Castriensia Sandecensia lub Księgi Grodzkie Sądeckie, które spisywać zaczęto na początku XVI w. Obecnie księgi tego znajdują się w Archiwum Narodowym w Krakowie, Oddział na Wawelu.
- <sup>152</sup> Woryginalne jest przed cyfrą 1 wyraz „N[umer]o”, który także opuszczony u J. Sygańskiego, *Historia...*, t. II, dodatki, s. 315.
- <sup>153</sup> Woryginalne i u J. Sygańskiego, *Historia...*, t. II, dodatki, s. 315 jest „niemi”.
- <sup>154</sup> Woryginalne jest przed cyfrą 2 wyraz „N[umer]o”, który także opuszczony u J. Sygańskiego, *Historia...*, t. II, dodatki, s. 315.
- <sup>155</sup> To znaczy więzienie, górne i dolne za J. Sygański, *Historia...*, t. II, dodatki, s. 315 przypis nr 2.
- <sup>156</sup> Woryginalne jest przed cyfrą 2 wyraz „N[umer]o”, który także opuszczony u J. Sygańskiego, *Historia...*, t. II, dodatki, s. 315.
- <sup>157</sup> Woryginalne „z iedne strone izba, z drugą komora”.
- <sup>158</sup> Woryginalne „wyszey”.
- <sup>159</sup> Urwany fragment strony z paginacja, stąd niepełna cyfra karty wypisana na rogu górnym strony.
- <sup>160</sup> Woryginalne powiększony i pogrubiony zapis. Cały opis zamku zamieszcza P. Wierzbicki, *Sądecko-Spiskie pogranicze historyczny trakt handlowy wiodący doliną rzeki Poprad. Rys Historyczny*, <http://www.trakthistoryczny.sacz.pl/rys-historyczny/>, oraz w odpisie P. Wierzbicki, *Szlak...*, s. 90–92; tenże, *Spisisko...*, s. 81–83.
- <sup>161</sup> W źródle „sendomirskiego”, podobnie w odpisie P. Wierzbicki, *Szlak...*, s. 90; tenże, *P. Spiisko...*, s. 81.
- <sup>162</sup> W zapisie źródłowym pomyłka, chodzi zapewne o Sebastiana Lubomirskiego, starostę sądeckiego w latach 1613–1627. W tym samym roku (1627) starostwo przejmuje Jerzy z Nowotańca Stano, stolnik sanocki i chorąży sanocki i trzyma je do 1637 r. Zob. S. Cynarski, A. Falniowska-Gradowska, *Szlachta urzędnicza...*, s. 777–778; także, *Urządnicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku, Spisy*, oprac. S. Cynarski i A. Falniowska-Gradowska, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1990, s. 125, 238, 259.
- <sup>163</sup> Woryginalne „piecz”, podobnie w odpisie P. Wierzbicki, *Szlak...*, s. 90 i P. Wierzbicki, *Spiisko...*, s. 82.
- <sup>164</sup> Woryginalne „piecz”, podobnie w odpisie P. Wierzbicki, *Szlak...*, s. 90 i P. Wierzbicki, *Spiisko...*, s. 82.
- <sup>165</sup> Polerowany albo gładzony kaflowy.
- <sup>166</sup> Woryginalne jest przed cyfrą 1 wyraz „N[umer]o”, podobnie w odpisie P. Wierzbicki, *Szlak...*, s. 90, brak w P. Wierzbicki, *Spiisko...*, s. 82.
- <sup>167</sup> Zapewne chodzi tu o Sebastiana Lubomirskiego, starostę sandomierskiego, który w 1597 r. przekazał starostwo synowi Stanisławowi Lubomirskiemu, który trzymał je do 1613 r., przekazując je bratu stryjcznemu Sebastianowi. Zob. S. Cynarski, A. Falniowska-Gradowska, *Szlachta urzędnicza...*, s. 777.
- <sup>168</sup> Sebastiana Lubomirskiego.
- <sup>169</sup> Woryginalne jest przed cyfrą 2 wyraz „N[umer]o”, który zachowany w odpisie P. Wierzbicki, *Szlak...*, s. 91, brak w P. Wierzbicki, *Spiisko...*, s. 82.
- <sup>170</sup> Woryginalne jest przed cyfrą 2 wyraz „N[umer]o”, który zachowany w odpisie P. Wierzbicki, *Szlak...*, s. 91, brak w P. Wierzbicki, *Spiisko...*, s. 82.
- <sup>171</sup> Woryginalne „piecz” oraz w odpisie P. Wierzbicki, *Szlak...*, s. 91 i P. Wierzbicki, *Spiisko...*, s. 82.
- <sup>172</sup> Woryginalne jest przed cyfrą 6 wyraz „N[umer]o”, który zachowany w odpisie P. Wierzbicki, *Szlak...*, s. 91, brak w P. Wierzbicki, *Spiisko...*, s. 82.
- <sup>173</sup> Woryginalne jest przed cyfrą 2 wyraz „N[umer]o”, który zachowany w odpisie P. Wierzbicki, *Szlak...*, s. 91, brak w P. Wierzbicki, *Spiisko...*, s. 82.
- <sup>174</sup> Woryginalne jest przed cyfrą 2 wyraz „N[umer]o”, który zachowany w odpisie P. Wierzbicki, *Szlak...*, s. 91, brak w P. Wierzbicki, *Spiisko...*, s. 82.
- <sup>175</sup> Woryginalne jest przed cyfrą 3 wyraz „N[umer]o”, który zachowany w odpisie P. Wierzbicki, *Szlak...*, s. 91, brak w P. Wierzbicki, *Spiisko...*, s. 82.
- <sup>176</sup> Woryginalne „potym” oraz w odpisie P. Wierzbicki, *Szlak...*, s. 91 i P. Wierzbicki, *Spiisko...*, s. 82.
- <sup>177</sup> Woryginalne „Cancellaria” oraz w odpisie P. Wierzbicki, *Szlak...*, s. 91 i P. Wierzbicki, *Spiisko...*, s. 82.
- <sup>178</sup> Woryginalne „fortka” oraz w odpisie P. Wierzbicki, *Szlak...*, s. 91 i P. Wierzbicki, *Spiisko...*, s. 82.
- <sup>179</sup> Woryginalne jest przed cyfrą 2 wyraz „N[umer]o”, który zachowany w odpisie P. Wierzbicki, *Szlak...*, s. 91, brak w P. Wierzbicki, *Spiisko...*, s. 82.
- <sup>180</sup> Woryginalne „obedwie” oraz w odpisie P. Wierzbicki, *Szlak...*, s. 91 i P. Wierzbicki, *Spiisko...*, s. 82.
- <sup>181</sup> Woryginalne „Cancellaria” oraz w odpisie P. Wierzbicki, *Szlak...*, s. 91 i P. Wierzbicki, *Spiisko...*, s. 82.
- <sup>182</sup> Woryginalne jest przed cyfrą 3 wyraz „N[umer]o”, który zachowany w odpisie P. Wierzbicki, *Szlak...*, s. 91, brak w P. Wierzbicki, *Spiisko...*, s. 82.
- <sup>183</sup> Woryginalne „okny” oraz w odpisie P. Wierzbicki, *Szlak...*, s. 91 i P. Wierzbicki, *Spiisko...*, s. 82.
- <sup>184</sup> Woryginalne jest przed jedno wyraz „N[umer]o”, który zachowany oraz w odpisie P. Wierzbicki, *Szlak...*, s. 91, brak P. Wierzbicki, *Spiisko...*, s. 82.
- <sup>185</sup> Woryginalne „temi” oraz w odpisie P. Wierzbicki, *Szlak...*, s. 91 i P. Wierzbicki, *Spiisko...*, s. 82.
- <sup>186</sup> Woryginalne „murowanemi”.
- <sup>187</sup> Woryginalne jest przed cyfrą 2 wyraz „N[umer]o”, który zachowany w odpisie P. Wierzbicki, *Szlak...*, s. 91, brak w P. Wierzbicki, *Spiisko...*, s. 82.
- <sup>188</sup> Woryginalne jest przed cyfrą 2 wyraz „N[umer]o”, który zachowany w odpisie P. Wierzbicki, *Szlak...*, s. 91, brak w P. Wierzbicki, *Spiisko...*, s. 82.
- <sup>189</sup> Tekst powiększony i pogrubiony.
- <sup>190</sup> Zapis w źródle powiększony i pogrubiony.

## Piotr Wierzbicki

### The earliest sources concerning the history of the Sącz Castle

☪ The ruins of the Sącz Castle blown up in 1945, along with partly reconstructed smiths' tower, are still a silent witness to damage Nowy Sącz suffered during the Second World War. The castle was one of the most important buildings in the city, and at the same time the administrative centre of the Sącz Starost Office, where the Sącz municipality documents were kept. The history of the castle begins with the establishment of the city of Nowy Sącz. The first source accounts date to the 14th century, under the reign of Casimir the

### Najstaršie pramene k dejinám sondeckého zámku

☪ Zrúcanina sandeckého zámku vyhodeneho v roku 1945 vrátane čiastočne obnovenej kováčskej veže zostávajú do dneška nemým svedectvom zničenia Nového Sonča počas 2. svetovej vojny. Zámok patril k najvýznamnejším budovám mesta, bol administratívnym centrom sondeckého richtárstva a miestom, v ktorom boli uschovávané mestské spisy a listiny. Dejiny zámku úzko súvisia so vznikom mesta Nový Sonč a prvé pôvodné svedectvá pochádzajú zo 14. storočia, z obdobia vládnutia kráľa Kazimíra Veľkého. Podľa

Great. Such historians as Jan Sygański, Szczęsny Morawski and Ignacy Kwieciński have dated the period of the Castle's greatest splendour to the 14th – 16th centuries. However, it is a matter of debate in view of the scarcity of documents dating from that period. Hence the historians' findings need to be verified, which is also important in the context of any plans to reconstruct or revitalise the castle ruins, a highly emotional issue. The District Museum in Nowy Sącz was among the first institutions to take the initiative aimed at the reconstruction and sparing no effort to find the sources concerning the castle, in particular in the years 2008–2010. As a result, some maps, plans and archive documents have been acquired, among other things from the Central Archives of Historical Records (AGAD) in Warsaw, the National Archive in Krakow (formerly the State Archive) and from private individuals. This has expanded our knowledge of the Castle's appearance throughout the centuries and to identify source accounts as early as the 16th century. The present paper covers the earliest surviving sources concerning the Sącz Castle along with published illustrations dating from 1616–1617 and 1626–1627 and an unpublished illustration from 1540, translated from Latin. In this way source documents concerning the Sącz fortalice have been collected and expanded our knowledge as a point of reference useful for any attempts to raise the castle from ruins.

historikov, ako Jan Sygański, Szczęsny Morawski či Ignacy Kwieciński, sa najvýznamnejšie obdobie rozkvetu tejto budovy datuje od 14. do 16. storočia. Je to ale stále diskutabilná otázka z dôvodu veľmi obmedzených prameňov z tohto obdobia. A preto je potrebná verifikácia prameňov doterajších zistení, dôležitá aj v kontexte plánov rekonštrukcie alebo revitalizácie zručaniciny, ktorá vzbudzuje veľké emócie. Oblastné múzeum v Novom Sonči ako jedno z prvých dalo podnet na obnovu a vyhľadávanie prameňov týkajúcich sa zámku, najmä v rokoch 2008 – 2010, výsledkom čoho bolo zhromaždenie máp, plánov a návrhov, ako aj dokumentov získaných z archívov o. i. z Archívu dávnych úradných spisov (Archiwum Akt Dawnych) vo Varšave alebo Národného archívu v Krakove (bývalý Štátny archív), ale aj zo súkromných prameňov. To nám rozšírilo vedomosti o tom, aký po stáročia bol výzor budovy a posunulo časový medzník, pokiaľ ide o pôvodné opisy do 16. storočia. Tato práca prezentuje najstaršie zachované pramene týkajúce sa sondeckého zámku vrátane uverejnených záznamov z majetkových prehliadok z rokov 1616 – 1617 a 1626 – 1627, ako aj neuverejneného zápisu (lustrácie) preloženého z latinského jazyka v roku 1540. A týmto pripomína a tvorí celkové zhrnutie všetkých pôvodných znalostí a vedomostí o sondeckej strážnej pevnosti, ktoré by mali byť podstatným vzťažným bodom pri pokusoch o opätovnú, komplexnú obnovu a rekonštrukciu zámku.

**Bartłomiej Urbański**

## **Archeologiczne badania ratunkowe przy dawnym Domu Kapelana w klasztorze Klarysek w Starym Sączu w 2012 roku**

Bartłomiej Urbański – absolwent Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, pracownik Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu od 2008 roku. Miłośnik i badacz najdawniejszych dziejów osadnictwa w dolinie Dunajca. Autor licznych publikacji naukowych, organizator warsztatów archeologicznych, juror konkursów szkolnych. Uczestnik prac wykopaliskowych, poszukiwacz stanowisk archeologicznych na terenie Karpat.

☐ Na wstępie artykułu pragnę podziękować całemu Zgromadzeniu Sióstr Klarysek w Starym Sączu, a zwłaszcza Siostrze Salomei za udzieloną pomoc oraz za cenne porady, wskazówki i uwagi dotyczące historii klasztoru. Bardzo dziękuję również Joannie Grzesik i Krystianowi Szyszce, uczniom gimnazjum w Podegrodziu, którzy w wolnym czasie pomagali w opracowaniu materiałów archeologicznych, o których traktuje niniejszy artykuł.

☐ Pierwsze na niewielką skalę zakrojone prace wykopaliskowe w obrębie zabudowań klasztoru przeprowadziła w 1956 r. archeolog dr Maria Cabalska, pracownik naukowy w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie<sup>1</sup>. Z opublikowanych artykułów naukowych dowiadujemy się o dwóch niewielkich wykopach sondażowych, jakie autorka przeprowadziła na

podwórzu budynku liceum i na terenie parceli Świeboczych w najbliższym sąsiedztwie klasztoru. Badaczka w ich obrębie pozyskała materiał ceramiczny nowożytny oraz ułamki naczyń z wieków XIII i XIV<sup>2</sup>. W Muzeum Okręgowym w Nowym Sączu przechowywane są zbiory ze wszystkich sondaży, jakie Maria Cabalska przeprowadziła w 1956 r. w Starym Sączu. Dostępne są także niepublikowane materiały pochodzące z samego klasztoru, opatrzone odręcznymi metryczkami polowymi, np. „Stary Sącz klasztor”. W zbiorze tym można natrafić na fragmenty renesansowych kafli emaliowanych na zielono oraz fragmenty szklanych kielichów, ceramiki kuchennej itp.

☐ W tym samym roku co Maria Cabalska, Andrzej Żaki z ramienia Karpackiej Ekspedycji Archeologicznej wykonał sondażowe badania archeologiczne we wschodniej części zabudowań



Il. 1. Obraz na desce *Uwolnienie opętanego*, pochodzący ze sceny z cyklu „Cuda Św. Kingi” – ok. 1680–1698. Własność klasztoru Klarysek w Starym Sączu, fot. P. Drożdżik

klasztornych, podczas których natrafił na fragmenty naczyń (m.in. ze znakami garncarskimi) pochodzące z XIII–XIV w. I jak to ujął w swojej pracy pt. *Wędrowki Sączu*: „[...] w świetle tych znalezisk klasztor założony został w miejscu wcześniej nie zasiedlonym”<sup>3</sup>. Kolejny niewielki wykop sondażowy wykonano przy zachodniej ścianie kościoła w 1977 r. w ramach nadzoru archeologicznego przeprowadzonego przez Teofila Dębowskiego, pracującego z ramienia pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej w Krakowie<sup>4</sup>. W latach 90. XX w. przy budowie nowej dzwonnicy mogły zostać jakieś prace dokumentacyjne z ramienia Biura do Badań i Dokumentacji Zabytków w Nowym Sączu. Wyniki tych badań są zbyt skromne, aby można było na ich podstawie choć



Il. 2. Fragment obrazu *Św. Dydak z Alkali*. Na drugim planie widoczny budynek Domu Kapelana od strony północnej. Własność klasztoru Klarysek w Starym Sączu, fot. B. Urbański

trochę przybliżyć dzieje najstarszego klasztoru na Sądecczyźnie.

☛ Pisząc niniejszy artykuł, chciałbym zaznaczyć, że część spostrzeżeń w nim zawarta może zostać zweryfikowana, czego powodem jest skąpe opracowanie typologiczne zabytków archeologicznych epoki nowożytnej na Sądecczyźnie (wg tradycyjnej periodyzacji są to czasy od schyłku średniowiecza do końca XVIII w.), które wcześniej przez archeologów, etnologów czy historyków nie były brane pod uwagę albo były marginalizowane. Utrudniło to w niektórych przypadkach dokładniejsze datowanie i interpretowanie poszczególnych artefaktów odkrytych podczas badań ratunkowych przy klasztorze w roku 2012.

☛ Zanim przejdę od opisu wyników archeologicznych ostatnich badań, pragnę nakreślić tło historyczne miejsca, w obrębie którego je przeprowadzono. Historia tego zagadnienia rozpoczyna się wraz z podpisaniem 30 sierpnia 1605 r. umowy na wybudowanie Domu Kapelana, który miał powstać w północno-wschodniej części klasztoru. Umowa została zawarta między klasztorami a włoskim murarzem Janem di Simoni z krakowskiego Kazimierza<sup>5</sup>. Z intercyzy zachowanej do naszych czasów możemy się dowiedzieć, „iż Pan Jan di Simon Murarz podjął się na placu przeciw klasztorowi ku północy leżącym wymurować dom kapłański na 42 łokcie długi<sup>6</sup> i 22 łokcie szeroki<sup>7</sup> [...]. Na dole, pośrodku tego budowania, ma być sieni na 10 łokci szeroka<sup>8</sup>, a z tej sieni ku wschodowi słońca mają być dwie izbice podłe sieni o jednym piecu i dwie komnacie w nich równie na dwanaście łokci i na pół, [...] sklepiste. Na drugiej stronie ku zachodu słońca [...] ma być kuchnia i z niej komora ku północy; a ku południu izba pospólna [...]. Z tejże sieni ma być wschód kamienny do piwnic, których ma być pod sienią dwie, także ma być z tej sieni wschód kamienny na górę i pod dach. Z tejże sieni ku północy przy kuchni ma być privet<sup>9</sup> wypuszczony, zakryty. Na górze, tymże sposobem, jako i na dole nad sienią, uczyni salę sklepistą i na obie strony po dwóch izdebkach z komnatami. A szczyty z obu stron równo z dachami uczynione kamienne położenie. Odrzwia i okna ma porobić z kamienia dobrego i chędogiego wyprawionego. [...] Owa wszystek ten dom kapłański powinien być oddać porządnie zdobiony wedle modelu jemu pokazanego”<sup>10</sup>.

☛ Prace budowlane przy wykończeniu domu kapłańskiego trwały jeszcze w roku 1607 i 1609, o czym świadczą biskupie dekrety powizytacyjne<sup>11</sup>.

☛ Najwcześniejsza ikonografia przedstawiająca Dom Kapelana<sup>12</sup> od strony północnej powstała najprawdopodobniej w latach 1680–1698. Namalowana została przez anonimowego artystę pracującego dla starosądeckich klarysek (moim zdaniem obrazy te mogły zostać namalowane przez siostry zakonne lub ich uczennice). Są to dwie sceny z tzw. cyklu „Cuda Św. Kingi”<sup>13</sup>. Pierwszy obraz zatytułowany *Św. Kinga odpędza zbójców od Klasztoru Starosądeckiego*, na którym

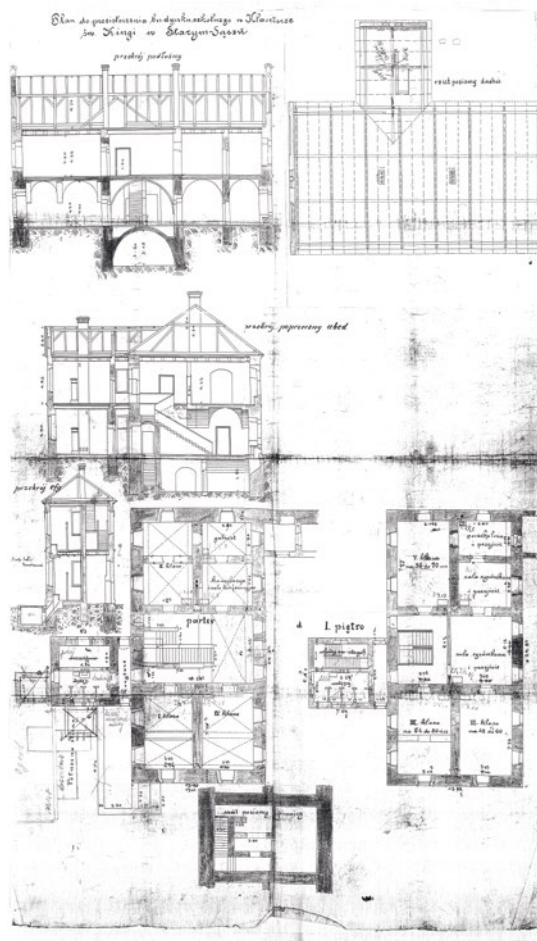




Il. 3. Fragment mapy katastralnej Starego Sącza z roku 1847. Archiwum Narodowe w Krakowie zespół 29/280/o Kataster galicyjski; seria 13.1; kataster Nowy Sącz – mapy; jednostka 2686; 276 Stadt Alt Sandec [Stary Sącz] slavisch Stary Sandecz sammt Vorstadt Cyganowice und Colonie Neudorfel in Galizien Sandecer Kreis

Il. 4. Fotografia wykonana przez Wojciecha Migacza z Gostwicy podczas święta kościelnego w roku 1931. W tle stan budynek Domu Kapelana. Ze zbiorów Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu – AF/4884

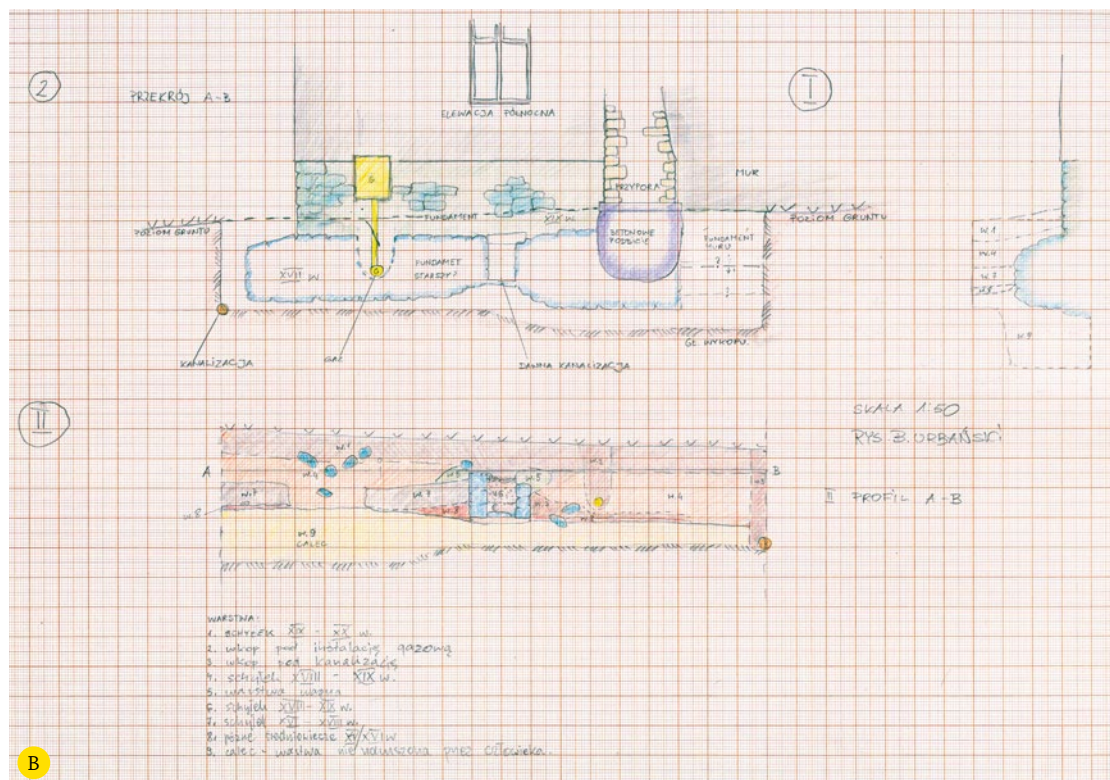
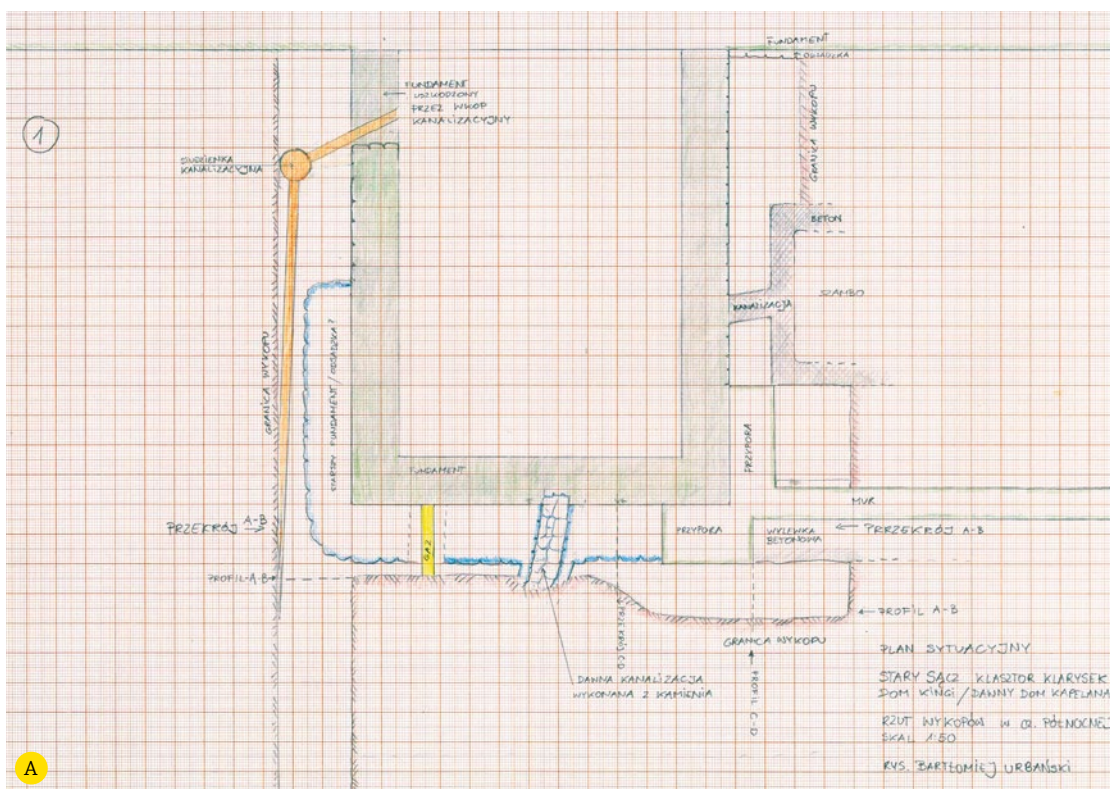
Il. 5. Plan adaptacji budynku szkolnego w klasztorze św. Kingi w Starym Sączu. Kopia planu pochodzi ze zbiorów archiwalnych ss. Klarysek w Starym Sączu



widoczny jest klasztor od strony północno-zachodniej z nieproporcjonalnym budynkiem kapelana w obrębie murów, mało jest przydatny do rekonstrukcji. Drugi obraz *Uwolnienie opętanego*, również z klasztorem od strony północno-zachodniej, przedstawia budynek domu kapłańskiego<sup>14</sup> częściowo zasłonięty przez postać adoratora cudu św. Kingi, z dwuspadowym dachem, na jego elewacji północnej dopatrzyć się można okien na dwóch kondygnacjach. W części środkowej na parterze namalowane są wrota/drzwi, gdzie miał się znajdować „privet wypuszczony, zakryty” (w tym przypadku artysta nie do końca odwzorował budynek). Trzecie przedstawienie klasztoru, tym razem dokładniejsze, widnieje na obrazie *CONTEMPLATIO S. Didaci ordinis Fratris Minorū S.P. Francisci A. D. 1760*, czyli „Kontemplacja Św. Dydaka Obrządku Braci Mniejszych Świętego Patrona Franciszkanów Roku Pańskiego 1760”. Na tym obrazie dom kapłański wraz całą zabudową klasztoru namalowany został od strony północno-wschodniej. Artysta dość dokładnie odwzorował detale architektoniczne budynku, tj. dwuspadowy dach z dwoma kominami, okna na dwóch piętrach oraz okna poddasza. W części północnej budynku artysta namalował jednopiętrową dobudówkę z dwuspadowym dachem, która w części wschodniej posiada drzwi/wrota wyjściowe na teren ogrodu. Dobudówka ta jest najprawdopodobniej latryną wypuszczoną, zakrytą, którą wymieniono podczas umowy z 1605 r. Porównując oba wyżej wymienione przedstawienia można wnioskować, że budynek nie był przebudowywany do schyłku XVIII w., o czym możemy przekonać się analizując również rycinę, obrazy i zdjęcia klasztoru pochodzące z XIX i XX w.

❗ Ciężkie czasy dla zgromadzenia sióstr klarysek nastają w trakcie rozbiorów Polski. Kasata klasztoru przez władze austriackie w 1782 r. oznaczała nie tylko odebranie majątku, ale i rozproszenie sióstr, które miały opuścić klasztor. Zaczęto czynić starania o przywrócenie klasztoru. Najpierw uzyskano zezwolenie na pozostanie sióstr w konwencie aż do wymarcia, bez możliwości przyjmowania kandydatek. W 1811 r. siostry uzyskały dekret zezwalający na przyjmowanie kandydatek pod warunkiem, że będą prowadziły szkołę dla dziewcząt. Szkoła ta funkcjonowała wewnątrz klasztoru. Interesujący nas Dom Kapelana, przejęty przez tzw. Fundusz Religijny, mogły siostry przekształcić na nową siedzibę szkoły dopiero po jego zwrocie, co nastąpiło dopiero dnia 26 kwietnia 1873. Szkoła w tym budynku funkcjonowała do wybuchu II wojny światowej. Zajęcie Starego Sącza przez wojska niemieckie oraz ich polityka zaborcza i względy strategiczne doprowadziły do ponownego zagrabienia części mienia klasztorowego, w tym również Domu Kapelana, w którym w okresie okupacji znajdowały się koszary. W latach powojennych, pomiędzy 1947 a 1989 r., budynek ponownie pełnił różne funkcje szkolne. Odzyskanie przez klasztor budynku nastąpiło do-

Il. 6 A, B – Rzut i przekrój wykopów archeologicznych w skali 1:50, rys. B. Urbański



piero w 1990 r. Obecnie w dawnym Domu Kapelana można zobaczyć wystawę poświęconą historii św. Kingi<sup>15</sup>.

W okresie od marca do maja 2012 r. w trakcie prac ziemnych związanych z wzmocnieniem i podbiciem części fundamentów Domu Świętej Kingi (obręb dawnego wykusza i ubikacji) przeprowadzono archeologiczne badania ratunkowe. Szerokość wykopów wynosiła ok. 1 m, licząc od ściany budynku, a ich głębokość w zależności od wykonywanych prac budowlanych sięgała nawet do 260 cm. W trakcie tych prac odsunięto funda-

ment, który wykonany został z dość dużych otczaków rzecznych oraz piaskowcowego kamienia łamanego, związanych zaprawą wapienną. Ten wątek architektoniczny wraz z zachowaną częściowo przyporą, pochodzący z XVII w., stanowił relikwyt wyżej wzmiankowanego wykusza, nierozbranego do końca w trakcie przebudowy w roku 1873. W obrębie fundamentu udokumentowano odchodzący od niego kanał (w przeszłości mógł być nakryty) na odprowadzenie nieczystości z budynku. Wykony został on z kamienia łamanego i nielicznych fragmentów cegieł powiązanych

Il. 7. Dawny Dom Kapelana  
 widok od strony północnej;  
 B, C – dawna kanalizacja  
 Domu Kapelana w trakcie  
 badań ratunkowych;  
 D – przekrój wykopu budow-  
 lanego w okolicach przypory.  
 W profilu widoczny relikw  
 starszego fundamentem  
 latryny, fot. B. Urbański



zaprawą wapienną. Uchwycona w wykopie na głębokości ok. 130 cm część kanalizacji, której wymiary wynosiły ok. 55 × 45 cm, posiadała nieznaczny spadek ujścia nieczystości w stronę dzisiejszego ogrodu klasztornego w kierunku północno-wschodnim. Ponadto w części wschodniej „wykusza”, na połączeniu z obecnym budynkiem Domu Św. Kingi, natrafiono na lukę w fundamencie o szerokości ok. 4 m. Brak odcinka fundamentów w tej części można tłumaczyć tym, że znajdowały się tu pierwotnie wrota do wykusza z ogrodu klasztornego (szerokość tych wrót sugeruje, że można było przez nie przejechać wozem). Nawarstwienia kulturowe w obrębie opisywanego odcinka zostały dość mocno przekształcone przez roboty ziemne prowadzone w czasie budowy współczesnej kanalizacji. Efektem prac wykopaliskowych w tej części było odnalezienie przemieszanego materiału zabytkowego pochodzącego z ostatnich kilku stuleci. Natomiast w części północnej wykopu, w profilu glebowym, udało się udokumentować 9 charakterystycz-

nych warstw kulturowych, w obrębie których występowały archeologiczne zabytki ruchome, tj. fragmenty naczyń glinianych, kafli, butelek szklanych oraz nieliczne przedmioty metalowe. Najwięcej tych przedmiotów koncentrowało się w pobliżu kamiennej kanalizacji, zarówno w środku jak i na zewnątrz. Formy i technika wykonania tych przedmiotów pozwalają datować je na okres późnego średniowiecza (tych zabytków było procentowo niewiele) oraz na czasy nowożytnie (tych było więcej – worek o pojemności ok. 20 l). Dla potrzeb naukowych z czasów nowożytnych wybrano tylko charakterystyczne fragmenty świadczące o lokalnej twórczości rzemieślniczej garncarzy, kaflarzy, a nawet szklarzy. W ceramice tej natrafiono również na mniej licznie importy fajansu/porcelany docierające do Starego Sącza w wiekach wcześniejszych.

Formy naczyń średniowiecznych wydobyte z najniższej zalegającej warstwy (nr 8, na głębokości ok. 120 cm) typologicznie odpowiadają naczyniom datowanym od XIII do ok. XVI w. i należą



Il. 8. Średniowieczne fragmenty naczyń glinianych, fot. B. Urbański

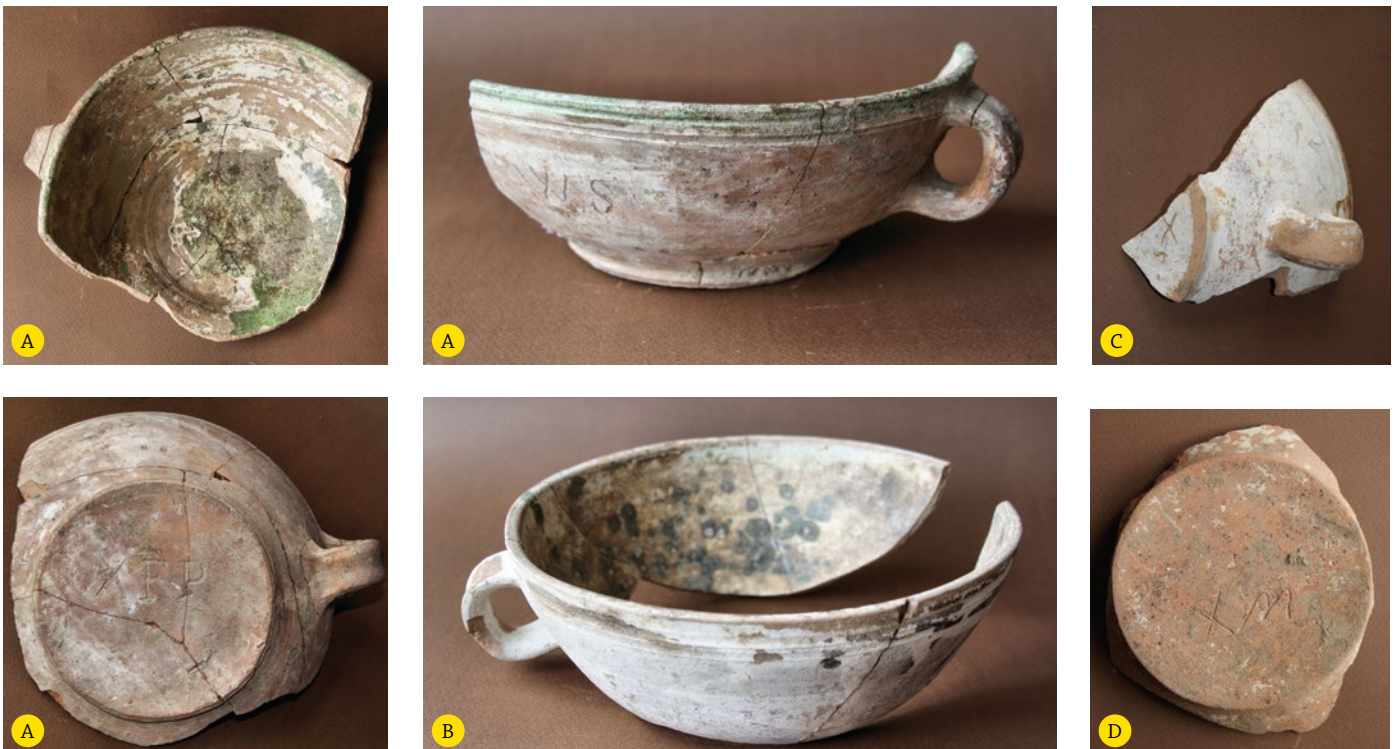
do grupy naczyń kuchennych (garnki i misy do przyrządzania posiłków). Na niektórych zachowały się ślady użytkowania w postaci okopcenia. Zachowane fragmenty wylewów naczyń oraz ich zdobienia posiadają stosunkowo wiele analogii do form i zdobień naczyń wydobytych podczas badań archeologicznych na stanowiskach: Nowy Sącz (Starówka, Zamek)<sup>16</sup>, Stary Sącz<sup>17</sup> itp. Brak informacji o zabudowaniu tego miejsca w średniowieczu, struktura warstwy kulturowej oraz rodzaj zabytków z niej wydobytych skłaniają do wysnucia tezy, że ta część klasztoru najprawdopodobniej już wcześniej była zajęta przez budynek lub budynki, które ostatecznie rozebrano ok. 1605 r.<sup>18</sup>

Il. 9 A–D – Gliniane fragmenty naczyń z inicjałami, XVIII w., fot. B. Urbański

◀ Kolejną grupę zabytków wydobytą podczas prac archeologicznych, niewątpliwie już związaną z istnieniem Domu Kapelana, reprezentują fragmenty przedmiotów z czasów odpowiadających w sztuce

stylom renesansu i baroku. Najliczniejsze w tej grupie są wyroby ceramiczne i szklane – fragmenty naczyń glinianych, fragmenty kafi piecowych i butelek szklanych. Naczynia te podzielić można na formy miejscowe, czyli wyprodukowane przez garncarzy lokalnych, oraz naczynia importowane pochodzące z różnych części kraju, a może i zagranicy.

◀ Z ciekawszych zabytków na uwagę zasługują cztery częściowo zachowane naczynia miskowate – wyroby lokalnego garncarstwa. W trzech z nich zachowały się niewielkie ucha<sup>19</sup> umiejscowione tuż poniżej wylewu, który podkreślony jest dwiema liniami żłobkowanymi. Cała powierzchnia tych naczyń pierwotnie była bielona (imitacja porcelany?), a wewnątrz pokrywała zielona emalia, mniej lub bardziej starannie nałożona przed wypałem. W dwóch wypadkach w dolnej części (na podstawie naczynia) zachowały się wyryte inicjały „XFP” i „XM”, co tłumaczyć możemy tym, że są to naczynia osobistego użytku. Zakładając na podstawie cech stylistycznych, że tego typu naczynia pochodzą z XVIII w., inicjał „XFP” najprawdopodobniej należałoby łączyć z osobą ks. Franciszka Petrykowskiego, proboszcza parafii św. Elżbiety w Starym Sączu, który zasłużył się jako dobrodziej parafii i klasztoru starosądeckiego, w latach 1738–1752 był oficjałem sądeckim, jak również sprawował funkcję spowiednika kłarysek. W kościele parafialnym w Starym Sączu za jego staraniem wzniesiona została kaplica bł. Kingi, jako wotum dziękczynne za ocalenie z „fal Dunajca”. W tejże kaplicy w schyłku XIX w. wisiał jeszcze jego obraz, o którym wspomniał konserwator Stanisław Tomkowicz, wizytujący kościół w schyłku XIX w. Obraz wówczas opisany był następująco: „Fr. Jos. Petrykowski, abba de Parośło [Parocho?] fundator capellae b. Cunegundis:





Il. 10. Dwuzębny widelec po konserwacji zachowawczej, fot. B. Urbański

1756 a. obiit”<sup>20</sup>. Odnowił on również kaplicę Jezusa Ukrzyżowanego, jak i wybudował kaplicę Męki Pańskiej, która znajduje się na cmentarzu farnym. Z jego inicjatywy powstał nowy budynek plebanii przy kościele św. Elżbiety. Był autorem przekładu łacińskiego *Vita Beatae Cunegundis, Regiae Hungariae Principis, Ac deinde Reginae Poloniae, et Patronae Polonico Idiomate a Martino Francovicz, Custode Sandecensi, ex Variis Authoribus olim collecta, nunc vero in brevius compendium redacta, ad Regni nativi Hungariae decus et utilitatem latinitate donata per Franciscum Petrykovski, Abbatem B.M.V. de Paroszlo, Custodem et Officialem Sandecensem Praepositum in Vetere Sandecz, & Igloviae Parochum Cum Licentia Superiorum, Anno Vita Christi 1743*, wydane na Słowacji w Trnawie w 1744 r.<sup>21</sup> Służba duszpasterska ks. Petrykowskiego zbiegła się ze staraniami kanonizacyjnymi bł. Kingi. Proces w sprawie doznanych za jej wstawiennictwem cudów rozpoczął się 7 sierpnia 1742 r. i trwał do 1749 r.<sup>22</sup>

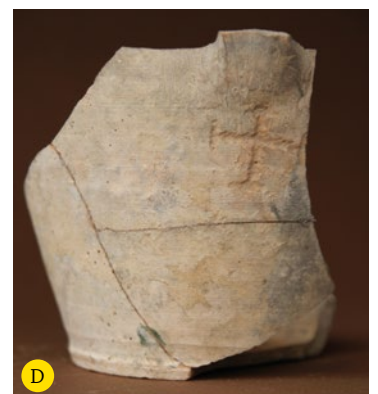
☛ Drugi inicjał – „XM” – może się odnosić do ks. Tomasza Majowskiego, który najprawdopodobniej w latach 1705–1719 pełnił funkcję proboszcza parafii św. Elżbiety i kapelana klarysek w Starym Sączu<sup>23</sup>. Kolejną postacią, która mogła opatrzyć swoje osobiste naczynie takim inicjałem był Bonawentura Makowski, historyk franciszkański żyjący w latach 1706–1795. Pozostawił on po sobie m.in. dwie kroniki: *Brevis descriptio*<sup>24</sup> oraz *Thesaurus Provinciae Polonae Ordinis Fratrum Minorum Conventuallum S.P. Francisci facta Anno 1762*<sup>25</sup>, zamieszczając szereg cennych informacji o historii zakonów św. Franciszka i św. Klary w Polsce, m.in. w Starym Sączu. Prace nad tym monumentalnym dziełem historycznym Bonawentura Makowski

prowadził w oparciu o dokumenty klasztorne, zapewne w Domu Kapelana<sup>26</sup>.

☛ Widelec z uchwytem z kości słoniowej to kolejny ciekawy eksponat z obrębu dawnej kanalizacji Domu Kapelana. Jest on niewątpliwie importem. Z braku charakterystycznych cech stylistycznych zażytek możemy datować na czasy od XVII do XIX w.

☛ W trakcie badań zebrano również dość sporą ilość fragmentów garnków o niewielkich rozmiarach, które pokrywała wielobarwna emalia. Ta grupa naczyń typologicznie niczym nie różni się od jeszcze niedawno produkowanych naczyń glinianych. Natomiast barwa, jak i sposób wykonania oraz kontekst ich znalezienia, pozwalają te fragmenty datować na czasy od XVII do XIX w. W tych naczyniach dopatrzyć się można stylu lokalnego, zwłaszcza że podobne formy i kolorystyka emalii naczyń glinianych znajdowano w warstwach porzbiórkowych klasztoru Franciszkanów w Nowym Sączu z XVIII–XIX w.<sup>27</sup> Z tej grupy na uwagę zasługują m.in. fragmenty naczynia z dobrze wypalanej gliny. Na zachowanej powierzchni tego naczynia, tuż poniżej ucha, zachował się wyryty niewielki krzyż. Tego typu naczynia mogły zawierać produkty spożywcze dostarczane do klasztoru (brak okopceń na naczyniu pozwala domniemywać, że służyło do przechowywania produktów spożywczych, a nie do gotowania), a krzyż na nim umieszczony mógł być znakiem wskazującym na miejsce dostarczenia towaru przez dostawcę. Znak ten może być interpretowany również jako znak rozpoznawczy dla przechowywanych w tym naczyniu produktów. Do tej grupy zaliczyć należy również odnajdywane fragmenty dużych rozmiarów garnków jajowatych (o największej wydętości w górnej części naczynia) z uchem taśmowym,

Il. 11. A–D. Fragmenty naczyń glinianych posiadające cechy garncarstwa lokalnego, fot. B. Urbański





Il. 12. Fragmenty ceramiki fajansowej, fot. B. Urbański

które posiadały słabo wyodrębnioną szyjkę i wylew pokryty szkliwem barwy brązowej. Na tych fragmentach oraz na zrekonstruowanym naczyniu zachowały się okopcenia świadczące o użytkowaniu tych garnków w przeszłości.

☛ Z kuchennych naczyń odnajdowano również fragmenty glinianych patelni na trzech nóżkach z uchwytem do mocowania drewnianej rączki. Wewnątrz patelnie były szklone zieloną lub brązową emalią. Precyzyjne datowanie tych naczyń również przysparza problemów, bo ich formy i kolorystyka nie podlegały zmianom od XVII w. do XIX w. włącznie.

☛ Kolejna grupa naczyń odnajdowanych na stanowisku to talerze fajansowe, dekorowane odręcznie malowanym kobaltowym ornamentem lub też nieposiadające takiego zdobienia. Nie zachowały się na tych fragmentach znaki fabryczne, które ułatwiłyby precyzyjne wskazanie miejsca ich produkcji, jak i czas ich powstania, lecz tego typu ceramikę fajansową należałoby wiązać z importami,

a ich analogii należałoby szukać na terenie Pomorza (Prus) w XVIII i XIX w., gdzie odnotowuje się największe skupienie manufaktur produkujących tego typu naczynia.

☛ W obrębie kanalizacji odkryto również fragmenty kafli piecowych. Pochodzą one najprawdopodobniej z któregoś remontu przeprowadzonego w dawnym Domu Kapelana. Zdobienia i kolorystyka tych kafli pozwalają odtworzyć styl dominujący w kaflarstwie sądeckim w XVII i XVIII w.<sup>28</sup> Odkryte fragmenty kafli pochodzą zapewne z sześciu typów pieców, które dogrzewały pomieszczenia budynku. Do najstarszych zaliczyć można fragment zwieńczenia pieca, który może pochodzić nawet z XVII w. Z XVII-wiecznym kaflarstwem łączyłyby należałoby odkryte fragmenty zdobione motywem roślinnym, pokryte niebiesko-białą emalią lub też bez niej, których cechy niewątpliwie nawiązują do stylu barokowego. Do tej grupy należałoby zaliczyć również fragmenty mniej starannie wykonane. Do wieku XIX należałoby zaliczyć fragmenty kafli emaliowanych nieposiadających zdobień, których analogię szukać należy w kaflarstwie secesyjnym.

☛ W obrębie kanalizacji natrafiono również na dość sporą liczbę fragmentów butelek najprawdopodobniej używanych od XVII do XIX w. Fragmenty te można było podzielić na dwie grupy. Butelki wykonywane przez rzemieślników, o kształtach i wymiarach niejednakowych, które produkowano do schyłku XVIII w. oraz butelki przemysłowe, które mogły powstać już na początku XIX w. Na obecnym etapie badań trudno ustalić, z której huty sprowadzano butelki do klasztoru. W najbliższej okolicy działała m.in. huta szkła w Obidzy<sup>29</sup> koło Jazowska, którą w 1736 r. podczas intensywnych opadów „między górami będącą góra przywaliła”<sup>30</sup>. Huty szkła działały również w Mochnacze, Muszynie, Szymbarku, Ropie, Wysowej (przysiółek Huta) oraz Bieczy<sup>31</sup>. Niewykluczone także, że jakaś huta szkła działała w przysiółku Huta w pobliżu Krynicy<sup>32</sup>. Ostateczny zanik wyżej wymienionych hut nastąpił na początku XIX w.<sup>33</sup> Stało się to wtedy, gdy lokalna produkcja szkła była już nieopłacalna z powodu pojawiających się w handlu tańszych szklanych naczyń przemysłowych.

Il. 13. Fragmenty kafli piecowych XVII–XIX w., fot. B. Urbański



Il. 14. Fragmenty szklanych butelek z XVII–XIX w., fot. B. Urbański



Podsumowując, archeologiczne badania ratunkowe przeprowadzone w obrębie dawnego Domu Kapelana pozwoliły na udokumentowanie zarówno reliktów XVII-wiecznych fundamentów dawnego wykusza, jak i fragmentu kanalizacji, z której zebrano sporą ilość ciekawych fragmentów przedmiotów, na podstawie których można rekonstruować wiele aspektów życia ludzi związanych z klasztorem św. Kingi na przestrzeni dziejów. Zabytki są również cennym źródłem do poznania technik, stylów, a nawet tradycji, jaka dominowała w garncarstwie, kaflarstwie oraz szklarstwie na terenie Sądeckiej. Wśród zabytków natrafiono również na importy ceramiki fajansowej, które mogą posłużyć do odtworzenia drogi handlowej oraz pomóc zorientować się w zapotrzebowaniu na wyroby luksusowe.

### Przypisy:

- <sup>1</sup> M. Cabalska, *Badania archeologiczne w Starym Sączu, pow. Nowy Sącz*, „Acta Archeologica Carpatica”, t. 1, fasc. 2, 1959, s. 227–231. Por. artykuł M. Gedl, *Katedra Archeologii Polski Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie w latach 1945–1967*, „Światowid”, t. 30, Kraków 1969, s. 249–257, autor przedstawił biogram wczesnej kariery zawodowej Marii Cabalskiej (z domu Trzepacz).
- <sup>2</sup> M. Cabalska, *Stary Sącz w świetle badań archeologicznych*, [w:] *Historia Starego Sącza. Od czasów najdawniejszych do 1939 roku*, Kraków 1979, s. 35. Pod nr inw. MNS/MP/4693–4700 w Muzeum Okręgowym w Nowym Sączu, gdzie przechowywane są materiały z badań M. Cabalskiej w Starym Sączu.
- <sup>3</sup> A. Żaki, *Wędrówki Sącza*, Kraków 1974, s. 28, 84, ryc. 30–31, przyp. 12 rozdz. II.
- <sup>4</sup> Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków Delegatura Nowy Sącz, sygn. nr 1082, Teofil Dębowski – Stary Sącz Klasztor SS Klarysek. Notka sprawozdawcza z nadzoru archeologicznego prac ziemnych. P.P. PKZ Oddział w Krakowie, Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska 1977.
- <sup>5</sup> W. Bazieli, *Życie obyczajowe i kulturalne Starego Sącza w XVII wieku*, „Rocznik Sądecki” t. 1, 1939, s. 90–92; Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Stary Sącz, zarys historii rozwoju przestrzennego*, Kraków 1985, s. 54–55; D. Sułkowska, *Za klauzurą, Starosądecki klasztor Klarysek od założenia do współczesności*, Stary Sącz 2006, s. 104–105.
- <sup>6</sup> Ok. 24,99 m.
- <sup>7</sup> Ok. 13,09 m.
- <sup>8</sup> Ok. 5,95 m.
- <sup>9</sup> Privet (z niem. *Privet* z łac. *privatus* znaczy „prywatny”) – ustęp, klozet, latryna.
- <sup>10</sup> AKKS, *Inventarium Bonorum*, Gr/a-1, s. 164; D. Sułkowska, dz. cyt., s. 104–105.
- <sup>11</sup> W. Bazieli, *Życie obyczajowe...*, s. 90–92; Ks. W. Szczebak, *Z dziejów kościoła i klasztoru oraz mecenatu artystycznego starosądeckich klarysek*, [w:] *Dziedzictwo Kulturowe świętej Kingi, katalog wystawy zrealizowanej ze zbiorów siostr Klarysek w Starym Sączu*, Nowy Sącz 2013, s. 11–12.

- <sup>12</sup> Najwcześniejsza jest grafika wykonana przez niemieckiego rytownika Tobiasza Bidenhartera w 1617 r. Szerzej o rycinie R. Ślusarek, [w:] *Ikonografia Starego i Nowego Sącza*, red. E. Ross-Pazdyk, B. Szafrań, nota katalogowa, Nowy Sącz, [b.r.w.], s. 85.
- <sup>13</sup> Tamże, s. 56.
- <sup>14</sup> W artykule będę używał również staropolskiego określenia na budynek Domu Kapelana.
- <sup>15</sup> O. M. Przybyłowicz, *Zarys dziejów Klasztoru ss. Klarysek w Starym Sączu*, [w:] *Dziedzictwo kulturowe...*, s. 5–6; D. Sułkowska, dz. cyt., s. 105–108, tam szerzej opisana historia szkolnictwa w dawnym budynku Domu Kapelana po kasacji klasztoru w 1782 r.
- <sup>16</sup> Materiały w opracowaniu. Część kolekcji ceramiki średniowiecznej z Nowego Sącza można zobaczyć na wystawie stałej w Muzeum Łachów Sądeckich im. S. i Z. Chrzastowskich w Podegrodziu, Podegrodzie 525.
- <sup>17</sup> M. Cabalska, *Pradzieje Starego Sącza i jego najbliższej okolicy*, [w:] *Historia Starego Sącza*, Kraków 1979, s. 35–43.
- <sup>18</sup> Archiwum Klasztoru SS. Klarysek w Starym Sączu, sygn. Rf/a – 1, 3. Wytyczne kardynała Jerzego Radziwiłła po wizytacji klasztoru Siostr Klarysek w roku 1596 – Reformata od le Xcti M.X<sup>2</sup>lerze\*Radziwiłła Biskupa Crakowskiego Pannom Klasztoru Starosądeckiego Zestawiona Roku 1599 dnia X Sierpnia.
- <sup>19</sup> Na jednego palca ręki.
- <sup>20</sup> P. i T. Łopatkiewiczowie, *Stanisława Tomkiewicza Inwentarz zabytków powiatu sądeckiego*, Kraków 2008, s. 192, 211.
- <sup>21</sup> Chełmska Biblioteka Publiczna im. Marii Pauliny Orsetti w Chełmnie: sygn. N-116008; <https://fbc.pionier.net.pl/details/nnhwmmX>.
- <sup>22</sup> Ks. K. Kantak, *Franciszkanie polscy – 1517–1795*, Kraków 1938, t. II, s. 359; Ks. L. Kowalski, S. Fischer, *Żywość bł. Kingi*, Tarnów 1992, s. 204.
- <sup>23</sup> W. Bazieli, *Historie Starosądeckie*, Kraków 1965, s. 100–102; tenże, *Parafialni proboszczowie starosądecki*, „Nasza Przeszłość”, t. IX, 1959, s. 15. Autor w artykule nie wspomina o ks. Tomaszu Majowskim, ale za to w biogramie ks. Jana Patyńskiego nadmienienia o 15-letniej nieobecności tego księdza, co można świadczyć o tym, że w tym czasie piastował funkcję proboszcza i kapelana. Zob. praca magisterska Danuty Zygmunt, *Historia parafii p.w. Św. Elżbiety w Starym Sączu od XIII do 1786 r.* – zakończenie. [http://www.zgrodukingi.sacz.pl/index.html?id=77933&site\\_id=77129](http://www.zgrodukingi.sacz.pl/index.html?id=77933&site_id=77129).
- <sup>24</sup> Syn Pawła i Jadwigi Makowskich, ur. 11 XI 1706 r. na Mazowszu, zmarł w Warszawie 7 V 1795 r. Uczeń pijarów wstąpił do nowicjatu franciszkanów 11 VIII 1726 r. W latach 1733–1750 zakonnik przebywał w kapitule krakowskiej. W tym czasie zakonnik przebywał również w zakonie klarysek w Starym Sączu.
- <sup>25</sup> Skarbiec Polskiej Prowinjacji Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych Św. Franciszka był to rok 1762.
- <sup>26</sup> Ks. K. Kantak, dz. cyt., s. 345–346.
- <sup>27</sup> Materiały niepublikowane w posiadaniu autora tekstu.
- <sup>28</sup> Analogiczne kafle odkryto również podczas ratunkowych badań archeologicznych w klasztorze Franciszkanów w Nowym Sączu oraz na zamku w Nowym Sączu – materiały w opracowaniu naukowym.
- <sup>29</sup> W tej hucie kupiec Jerzy Tymowski w latach 1607–1639 zaopatrywał się w szyby.
- <sup>30</sup> *Kronika Jazowska, Zapiski do dziejów Sądeckiej z lat 1662–1855*, wybór i opracowanie S. Grodziski, „Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego PAU”, t. 114, 2015, s. 57.
- <sup>31</sup> A. Wyrobisz, *Szkło w Polsce*, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1968, s. 26–27.
- <sup>32</sup> W XVII–XVIII w. huty szkła powstawały głównie w obrębie dużych kompleksów leśnych; zapotrzebowanie pieców hutniczych w drzewo zmniejszało koszty transportu.
- <sup>33</sup> A. Wyrobisz, dz. cyt., s. 25.

## Bartłomiej Urbański : Archeological rescue studies at the former Chaplain House in the Poor Clare Monastery in Stary Sącz in 2012

The article deals with the potential of archaeological research to re-create the past on the basis of relics of material culture, architecture and cultural layers which have superimposed over the centuries. The relics were documented during the rescue research in the former Chaplain's House at the Convent of Poor Clares in Stary Sącz in 2012.

## Archeologické, záchranné výskumné práce pri dávnom Dome kaplána v kláštore klarisiek v Starom Sonči v r. 2012

Článok je venovaný možnostiam archeológie rekonštruovať starodávnu minulosť na základe zlomkov hmotnej kultúry, architektonických reliktov a po stráročia navrstvených kultúrnych vrstiev, aké boli doložené počas záchranných archeologických výskumov v dávnom dome kaplána v kláštore klarisiek v Starom Sonči v roku 2012.

## Wybrané kapitoly z dejín Starej Ľubovne. Stará Ľubovňa v 16. storočí

Peter Žarnovský pracuje ako historik pre staršie dejiny v Ľubovnianskom múzeu – hrade v Starej Ľubovni. Štúdium v odbore história absolvoval na Inštitúte histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. V rámci výskumov a odborného zamerania sa venuje regionálnym dejinám Starej Ľubovne a jej okolia v období stredoveku, raného novoveku a tiež cirkevným dejinám. V súčasnosti je interným doktorandom Wydziału Historycznego Uniwersytetu Jagiellońskiego.

☐ Mesto Stará Ľubovňa sa v 16. storočí rozvíjalo ako trhové mesto so strategickou polohou, veľmi výhodnou pre obchod v rámci Uhorska a tiež pre zahraničný obchod s Poľskom. Všetky tieto predpoklady boli dané geografickou polohou nášho mesta. K priaznivému rozvoju prispeli aj politické okolnosti, akými nepochybne boli nové skutočnosti v rámci tzv. spišského zálohu. Hrad Ľubovňa sa stal centrom zálohovaného územia. Spočiatku v prvej polovici 15. storočia, teda krátko po začatí spišského zálohu, plnili túto funkciu spolu s Podolíncom, resp. „*spočiatku bola bežná správa na zálohovanom území vykonávaná v súčinnosti starostu a dvoch kastelánov, Ľubovnianskeho a Podolínskeho hradu.*“<sup>1</sup> Ako už bolo vyššie načrtnuté, Stará Ľubovňa vstúpila do nového storočia ako rozvíjajúce sa obchodné centrum s početnými právami, aj keď musela zápasit s rôznymi príkormi.

☐ Výskum a rekonštrukcia dejín Starej Ľubovne môže byť miestami dosť problematická. Dôvodom na to je fakt, že v 50. rokoch minulého storočia došlo k zničeniu veľkého množstva archívneho materiálu. Z toho, čo sa však zachovalo, je veľmi zaujímavá a informačne bohatá Mestská kniha zmlúv z rokov 1518 – 1583.<sup>2</sup> V tomto archívnom materiáli sú zaznamenané hlavne súdne pojednávania mešťanov, prenájmy a predaje majetkov, prípadne vymáhanie dlhov. Práve tieto záznamy poskytujú aj mnohé ďalšie informácie týkajúce sa obyva-

teľov Starej Ľubovne. Prvým takýmto príkladom bol spor z roku 1513. V tom roku riešila mestská rada dlh krakovského mešťana Jána Ciecza, ktorý dlhoval 13 000 zlatých Jánovi Schyczovi. Súdny proces sa odohral v dome richtára Jodoka za účasti štyroch prísazných. Okrem toho ako svedkovia procesu boli aj Stanislav Piškovský, vicekapitán hradu Ľubovňa, Šimon z Lublina, hradný notár a kaplán, a tiež traja hradní sluhovia: Ján Srhavský, Stanislav Orlovský a Klement Zalucký.<sup>3</sup> Mená uvedených hradných úradníkov a sluhov sú dôkazom istej koexistencie medzi hradom a mestom. Aj keď spišskí starostovia, resp. kapitáni a vicekapitáni hradu Ľubovňa, nezasahovali do súdnej právomoci mesta Stará Ľubovňa, predsa len nad ním vykonávali istý dozor. Prizvanie hradného vicekapitána ako svedka do spomínaného sporu mohlo byť aj preto, že nešlo iba o bežný majetkový spor, ale o skutočne vysokú vymáhanú sumu od dlžníka.

☐ Ďalším príkladom spolunažívania medzi mestom a hradom je aj nasledujúci zápis v už spomínanej mestskej knihe. Staroľubovňania v roku 1528 postavili baštu na hrade Ľubovňa, dnešný rondel. Stalo sa tak počas pôsobenia vicekapitána Petra Jesovského.<sup>4</sup> To len svedčí o previazanosti mestského a hradného života. Virgínia Mislovičová odôvodňuje túto koexistenciu, resp. kooperáciu medzi mestom a hradom tým, že mesto v is-



Faksimilé zálohovej listiny z roku 1412. Autor faksimile: Martin Petrínek.  
Foto: Pavol Sás



tom zmysle plnilo funkciu podhradia<sup>5</sup> a „*panstvo na hrade bolo bezprostredne zainteresované na živote mesta.*“<sup>6</sup>

☐ V dejinách Uhorska bol zásadný medzník rok 1526. 29. augusta toho roku sa uskutočnila bitka pri Moháči, ktorá veľmi výrazným spôsobom zasiahla do uhorských pomerov. Tento medzník značne narušil svetskú, ale aj cirkevnú správu. Porážka uhorského vojska pri Moháči sa odrazila vo všetkých sférach spoločnosti. Tento celospoločenský zásah sa prejavil aj v už spomínanej mestskej knihe Starej Ľubovne zo 16. storočia. Konkrétne je tam zápis, ktorý hovorí, že uhorský kráľ Ľudovít<sup>7</sup> „...v tom čase vyšiel z Budína so svojim vojskom proti tureckému cisárovi, aby obrátil kresťanskú vieru, v tejto spravodlivej vojne spomínaný kráľ tohto kráľovstva Ľudovít pre svojich nasledovníkov stratil palmu víťazstva.“<sup>8</sup>

☐ Moháčska bitka nebola len jednorazovou pohraničnou potýčkou. Uhorský kráľ Ľudovít II. nielenže stratil „*palmu víťazstva,*“ ale počas úteku z bojového poľa zahynul. Vznikla otázka nástupníctva na uhorskom tróne. Podľa sobášnych zmlúv mal nárok na trón Ferdinand Habsburský. Lenže o kráľovskú korunu prejavil záujem aj magnát Ján Zápoľský. Krajina sa postupom času rozdelila na tri časti. Jednu ovládala Osmanská ríša, východné časti ovládal Ján Zápoľský, územie dnešného stredného Slovenska a západné časti ovládal Ferdinand Habsburský. Boje o trón neobišli ani spišské zálohované mestá, Starú Ľubovňu nevynímajúc. V edícii prameňov od Karola Wagnera sa zachoval prepis kroniky levočského kronikára Konráda Sperfogla, kde sa spomínajú aj zálohované mestá a Stará Ľubovňa.<sup>9</sup> Napríklad v liste, ktorý v roku 1528 napísal kapitán hradu Ľubovňa trinástim spišským mestám, aby boli pripravené v zbrani a že nemajú pomáhať Levo-

čanom, ani Kežmarčanom.<sup>10</sup> Proti tomu protestovali richtári 13 spišských miest a vyhlásili, že nebudú bojovať proti Uhrom.<sup>11</sup> Na základe týchto informácií je možné dedukovať, že Ján Zápoľský mal podporu vtedajšieho spišského starostu Petra Kmitu a vtedajšieho podstarostu Petra z Ježova, zatiaľ čo ostatných 13 spišských miest sa snažilo zachovať obozretnejšie.<sup>12</sup> Z uvedeného možno tiež predpokladať, že v tom búrlivom období, keď boli mocenské boje medzi Ferdinandom a Jánom Zápoľským, prebiehali aj isté vojenské manévry v okolí Starej Ľubovne, ako boli napríklad presuny vojsk, či už spomínaná nariaďovaná mobilizácia obyvateľstva zálohovaných miest. Bohužiaľ, tento predpoklad nie je možné jednoznačne potvrdiť preto, lebo o týchto udalostiach absentuje archívny materiál, ktorý by na to dával jednoznačnú odpoveď. Preto je možné iba predpokladať, že to tak mohlo byť.

☐ Vo vyššie spomínanej zachovanej mestskej knihe sú aj informácie o rôznych katastrofách, ktoré postili Starú Ľubovňu. Napríklad v roku 1518 mesto vyhorelo. Na uľahčenie ťažkej situácie oslobodil poľský kráľ Žigmund Starý na päť rokov od platenia daní tých obyvateľov, ktorým zhoreli domy.<sup>13</sup>

☐ Z roku 1528 pochádzajú aj ďalšie, veľmi zaujímavé údaje. Práve z tohto roku sa zachoval najstarší čiastočný inventár Kostola sv. Mikuláša a fary. V kostole sa nachádzali tieto predmety: 1 monštrancia, 6 kalichov, 5 pacifikálov, 1 kríž, 8 omšových rúch a 3 iné, 12 železných nádob, 3 antifonáre, 1 kázeň, 7 misálov, 2 žaltáre, 1 obradná kniha, 1 podstavec pod spevník, 6 ampuliek, 4 veľké prikrývky, 6 zvončekov do oltára, 2 kutne a dve svoje (asi boli súkromným vlastníctvom kňaza), 18 predložiek, 2 malé misky v sakristii, 1 železná miska na pečenie oblátok, 1 krstiteľnica, 1 graduál, 5 ol-



Poľský kráľ Vladislav II. Jagieľo. Ľubovnianske múzeum – hrad. Autor: Jozef Česla ml.



Uhorský kráľ Žigmund Luxemburský. Ľubovnianske múzeum – hrad. Autor: Jozef Česla ml.

tárnych obrusov, 1 soľníčka, 2 kadidlá, 1 strieborná puška v cibóriu, 1 železný luster a 2 iné, 14 ol-tárnych obrusov, 5 uterákov, 6 cingulí, 4 zvončeky, 1 breviár, 1 železné nebesá, 1 leštidlo.<sup>14</sup>

☛ Rovnako, v tom čase bol spísaný aj inventár fary. Na fare sa nachádzala: 1 krava, 1 štvrtka ozimín, ktoré sa vysadili na pole, 2 debny, 1 stôl a stolička, 1 dobrý kotlík, 2 gbely ovsá, z toho jeden dobrý, 1 súdok na pivo, 1 súdok na kapustu, 2 almary, 2 motyky, alebo rýle, 1 gbel obilia na pivo, 1 osminka na pivo.<sup>15</sup> Z vymenovaných inventárov farského kostola a fary je vidieť, že farnosť bola značne bohatá. Zo skúmaného archívneho materiálu a odbornej literatúry sa však vynorila veľmi pozoruhodná a zaujímavá otázka. V Mestskej knihe je zachovaný testament Jakuba Lupusa z roku 1523. V ňom testátor odkázal jednu svoju kravu špitálu a jednu Kostolu Márie Magdalény.<sup>16</sup> Tento testament je veľmi dôležitý, pretože je to písomný doklad toho, že v tom čase existoval v meste špitál a tiež tu bol ešte jeden kostol. Špitál je, rovnako, ako aj spomínaný kostol, písomne doložený aj v 17. storočí,<sup>17</sup> takže jednoznačne nejde len o ústne podanie. Bohužiaľ, z tohto obdobia nie je ani jeden tento objekt bližšie lokalizovaný. V konečnom dôsledku sú tieto objekty doložené v testamente, takže pre tieto účely ich bližšia lokalizácia ani nebola potrebná. Čo sa týka druhého kostola, v prameni, aj v štúdii Virgínie Mislovičovej sa píše, že bol zasvätený Márii Magdaléne. Toto patrocínium sa uvádza aj v neskorších pramenných materiáloch zo 17. storočia.<sup>18</sup>

☛ Z rovnakého roku je doložená aj prírodná katastrofa, ktorá postihla Staroľubovňanov. Táto nešťastná udalosť bola zapísaná v spomínanej Mestskej knihe ako jeden z viacerých záznamov kronikárskeho charakteru. Na sviatok sv. Alexa (17.7.) prišla veľká povodeň, ktorá zničila všetky mosty od Kežmarku až po Starú Ľubovňu.<sup>19</sup> Ďalej však nie je uvedené, či si povodeň vyžiadala aj ľudské obete, alebo či boli spôsobené majetkové škody priamo v meste. Na uľahčenie situácie obyvateľov poľský kráľ Žigmund Starý oslobodil privilegiom z roku 1533 Staroľubovňanov od platenia starých mýt a ciel v celom Poľsku.<sup>20</sup>

☛ Už vyššie bolo naznačené, že informácie z archívneho materiálu často sekundárne osvetľujú mnohé zaujímavé skutočnosti. Ďalším takýmto príkladom je poznatok o tom, že v 30. a 40. rokoch 16. storočia boli v okolí Starej Ľubovne hámre a tiež aj železiareň.<sup>21</sup> O týchto objektoch sú opäť zmienky v súvislosti s majetkovo právnymi záležitosťami. Išlo o prenájom pozemkov pri hámroch. Tento zápis pochádza z roku 1549, železiareň je pramenne doložená v roku 1531.<sup>22</sup> Rovnakým spôsobom je písomne doložená aj existencia mlyna v našom meste. Konkrétne je mlyn u nás doložený v roku 1527 a v Mestskej knihe zmlúv sa píše, že vtedajší richtár Blažej Plavnícner ho dal do prenájmu Bartuschovi Tabernatorovi na dvanásť rokov.<sup>23</sup> Okrem toho, že prameň poskytuje informácie o vyššie spomínaných objektoch, je možné

sa z neho dozvedieť aj to, aké chotárne názvy sa v tom čase používali. Tak sú z 50. rokov 16. storočia doložené názvy ako „Kapellenberg,“ či „Szansenberg.“<sup>24</sup>

☛ V druhej polovici 16. storočia sa uskutočnila veľká inventarizácia kráľovských majetkov poľského kráľovstva. Presnejšie, táto veľká inventúra prebehla v roku 1564. Týkala sa aj zálohovaného územia, Starú Ľubovňu nevyvímajúc. Inventúra kráľovských majetkov sa týkala aj tohto územia preto, lebo spišskí starostovia, ktorí tu pôsobili, ho spravovali pre poľského panovníka. Zmena nastala až v roku 1593, keď Sebastián Lubomirski získal Spišské starostovstvo do dedičnej držby.<sup>25</sup> Zálohované územie sa vtedy označovalo ako Spišské starostovstvo, v prameňoch poľskej proveniencie ako „*Starostwo spiskie*.“ V spomínanej inventarizácii je uvedené ako „*Spiska Ziemia*.“<sup>26</sup> V uvedenom prameni je dost' detailne opísaný priebeh inventarizácie. Píše sa tam, že pred inventarizátorov sa postavil richtár so štyrmi príseďiacimi a dvadsiatimi prísažnými. Najprv predložili privilegium poľského kráľa Žigmunda Augusta, ktorým konfirmoval, (znovupotvrdil) výsadnú listinu uhorského kráľa Ľudovíta I. Veľkého. Práve v tejto konfirmácii sa hovorí o platení ročnej dane vo výške 120 zlatých. Platba bola rozdelená na tri časti a mala byť zaplatená na sviatok sv. Vojtecha, na sviatok sv. Jakuba a na sviatok Narodenia Pána.<sup>27</sup> Tu sa zrejme stala chyba pri prepise, lebo iba v Lustracjach województwa krakowskiego je uvedené, že jedna splátka mala byť uhradená na sviatok sv. Vojtecha.<sup>28</sup> Ostatné zdroje uvádzajú ako termín jednej z troch splátok sviatok sv. Juraja.<sup>29</sup>

☛ Richtár potom spolu s prísažnými predložili aj ostatné privilegia či konfirmácie výsadných listín. Predložili aj listinu poľského kráľa Žigmunda II. Augusta, ktorou oslobodil Staroľubovňanov od platenia všetkých poplatkov na 16 rokov. Dôvod bol jednoduchý. 11. apríla 1556 postihol mesto ničivý požiar, počas ktorého zhoreli takmer všetky domy v meste.<sup>30</sup> V inventarizačnom zápise sa píše, že už osem rokov z tejto lehoty uplynulo a že po uplynutí ďalších ôsmich rokov, teda v roku 1572, už budú všetko platiť tak, ako to bolo aj predtým.<sup>31</sup> Konkrétne táto lehota mala vypršať v nedeľu pred sviatkom sv. Jána Krstiteľa roku 1572. V tom roku majú obyvatelia Starej Ľubovne zaplatiť dve splátky a to na sviatok Sv. Jakuba a na Narodenie Pána, teda 25. 12.

☛ Inventarizátori počas inventúry navštívili aj hrad Ľubovňa. Úradníci hradu im pri mešťanoch predložili inventár hradu po starostovi Jánovi Bonerovi a po starostovi Mikulášovi Maciejowskom. Tieto dokumenty ukázali, že za ten čas vychádza výška ročného poplatku zo Starej Ľubovne na 180 florénov.<sup>32</sup> Dane, ktoré mesto platilo, resp. splátky tejto dane, boli uvedené už vyššie. Rozdiel medzi skôr predstavenými splátkami a týmto údajom predstavuje 60 florénov. Text v prameni navodzuje predpoklad, že mešťania sa vyhýbali plateniu tohto poplatku alebo že medzi hradom

a Staroľubovňanmi mohol byť spor o jeho platenie. Tento predpoklad vychádza z nasledovného opisu: „*Úradníci hradu predložili inventár po nebohom pánovi biečskom starostovi, (Jánovi Bonerovi), a dnešnom starostovi, (Mikulášovi Maciejewskom), v ktorých sa našlo a ukázalo, že po tie roky vychádza suma poplatku z tohto mesta 180 zlatých.*“<sup>43</sup> Práve tento uvedený opis navodzuje dojem, že s platením 180 zlatých to nebolo celkom jednoznačné, zvlášť, ak sa v prameni píše, že sa „...*našlo a ukázalo...!*“ Otázka platenia tohto poplatku však musí byť podrobená obsiahlejším výskumom.

◀ O tom, že požiar v roku 1556 bol značne rozsiahly, svedčí aj fakt, že v meste bolo 110 mešťanov s poškodenými majetkami.<sup>34</sup> Spomínaný pramený materiál čiastočne osvetľuje ďalšiu zaujímavú otázku a to usádzanie šľachty v meste. V inventarizácii krakovského vojvodstva z roku 1564 je zmienka o urodzených Štefanovi a Stanislavovi Lomnickom, synoch Jakuba Lomnického.<sup>35</sup> Jakub Lomnický pôsobil začiatkom 50. rokov 16. storočia ako notár hradu Ľubovňa.<sup>36</sup> Je uvedený v tejto funkcii v najstaršom zachovanom inventári hradu Ľubovňa z roku 1553. Tento inventár bol spísaný krátko po požiari hradu v roku 1553 a sú v ňom vymenované opravy, ktoré uskutočnil práve Jakub Lomnický.<sup>37</sup> Spomínaný notár hradu predstúpil na sviatok Troch kráľov v roku 1556 pred mestskú radu a oznámil, že prepisuje svoj slobodný šľachtický dvor na svoju manželku Gertrúdu a dvoch vyššie spomínaných synov, Štefana a Stanislava. Slobodný šľachtický dvor vlastnil na základe listín od kráľovnej Márie.<sup>38</sup> Svoj ďalší majetok, „*dom, dvor s príľahlou lúčkou, majer pod hradom oproti mlynu a tiež humno pri ceste,*“<sup>39</sup> prepísal na Alexandra a jeho švagra Mateja. Pre väčšiu vierohodnosť boli svedkami tohto majetkoprávného zápisu aj Šimon Gladiš, kapitán hradu Ľubovňa, Sebastián Šipovský, kapitán hradu Podolíneč, a spišský kapitán Ján.<sup>40</sup> V roku 1564 predložili inventarizátorom vyššie spomínaní synovia Jakuba Lomnického listiny ako doklad svojich šľachtických a majetkových práv. Aj v tomto prameni sú doložené ako synovia Jakuba a Gertrúdy,<sup>41</sup> takže ide jednoznačne o dedičov bývalého hradného notára. V spomínanej inventarizácii je uvedené, že bratia Lomnickí vlastnili dva domy poniže hranice mesta Ľubovňa,<sup>42</sup> včlenené ich právami a slobodami medzi slobodné šľachtické kúrie.<sup>43</sup> Z týchto domov sa odvádzal poplatok vo výške 8 florénov. Ten sa však v čase inventarizácie už neplatil, lebo šľachtické kúrie boli oslobodené od platenia poplatkov. Tak je to zaznamenané aj v pramennom materiáli.<sup>44</sup> Uvedené informácie sú dôkazom toho, že tieto domy boli v skoršom období kúpené, že sa z nich odvádzal poplatok, ale potom, keď ich právne označili ako slobodnú šľachtickú kúriu, resp. dvor, šľachtickí majitelia prestali platiť tento poplatok. Obidva domy určite zakúpil ešte Jakub Lomnický, o čom svedčí jeho vyššie spomenutý prepis majetkov. Taktiež na základe týchto poznatkov je azda možné predpokladať, že v Starej Ľubovni, resp.

v jej bezprostredne najbližšom okolí, mohlo v tom čase existovať viac takýchto slobodných šľachtických dvorov. Táto hypotéza zatiaľ nie je jednoznačne potvrdená. Vychádza z toho, že v inventarizácii z roku 1564 sa píše, slobodný šľachtický dvor bratov Lomnických bol včlenený medzi ostatné šľachtické kúrie.<sup>45</sup> Táto konštatácia však môže byť myslená všeobecne, preto naďalej do jej jednoznačného potvrdenia či vyvrátenia zostáva v rovine hypotézy.

◀ Z tohto prameňa je opäť písomne doložený mlyn, ktorý sa nachádzal na rieke Jakubianke.<sup>46</sup> Už skôr bolo uvedené, že mestský mlyn sa dával do prenájmu. Boli v ňom tri mlynské kolesá. Mlyn do prenájmu dávalo mesto alebo aj samotný mlynár. V inventarizácii z roku 1564 sa zachovali aj zmluvné podmienky, za ktorých si mlynár mohol prenajať mlyn, resp. čo všetko musel odvieť, aby mohol mať mlyn v užívaní. Musel odovzdať 100 gbelov jačmenného a pšeničného sladu, 250 gbelov múky, 6 gbelov pšeničnej múky a ešte vykrmíť 8 hradných ošípaných.<sup>47</sup> Bohužiaľ, z pramenného materiálu nie je známe meno mlynára alebo osoby, ktorá mala v tom čase mlyn v prenájme. Pri úradníkoch, ktorí spisovali predošlé údaje, sa mlynár sťažoval, že podmienky prenájmu by sa mali zmeniť, lebo šoltýš neďalekej obce Chmeľnica odňal pred rokom a pol túto obec od mestského mlyna.<sup>48</sup> Suma za všetok tovar z tohto mlyna predstavovala 64 zlatých a 44 grošov. Tieto peniaze sa odvádzali pre potreby hradu.<sup>49</sup>

◀ Už od 30. rokov 13. storočia je doložené, že v Starej Ľubovni sa vyberalo mýto. Podrobné vyberanie mýta opisuje skúmaný pramený materiál z roku 1564. Mýto sa vyberalo dvojmo. Jedno vyberal colník Poľského kráľovstva a druhé vyberal tridsiatnik pre Uhorsko.<sup>50</sup> V tejto súvislosti sú známe aj mená vyberačov colných poplatkov. Napríklad v roku 1555 vyberal tridsiatok pre Uhorsko istý Ján Literatus. Zase v roku 1563 je ako colník poľského kráľa uvedený Martin Ligoň.<sup>51</sup> Miroslav Števík predpokladá, že tridsiatková stanica v Starej Ľubovni prestala na istý čas fungovať. Autor tejto tézy sa odvoláva na mandát Štefana Bocskaya, ktorým nariadil, aby v Starej Ľubovni opäť zriadili tridsiatkový úrad.<sup>52</sup> Mýtnik býval v meste a za svoju prácu dostával 12 florénov ročne.<sup>53</sup> Z materiálu je možné dozvedieť sa aj presnú sumu, ktorá sa platila pri prečení tovaru. Za sud vína sa platili 2 groše, za cent olova 6 denárov, rovnako sa platilo aj za cent medi. Otázne je, koľko sa platilo za voz naložený železom alebo oceľou. Pramenný materiál sa zmieňuje o tom, že bola rovnaká suma pri oboch tovaroch a bolo jedno, či na voze bolo veľa, alebo málo tovaru. Za bal dobrého alebo aj menej kvalitného súkna sa platilo rovnako 4 groše. Od rozličných vecí na obchodovanie a tiež aj od skrine sa tiež platili 4 groše. Od ľvovského sudu<sup>54</sup> rýb sa platilo 3 groše, za sud so sledmi alebo úhormi sa platil 1 groš, rovnako sa platilo aj za koňa. Za vola sa platilo 12 denárov, za jalovicu a ošípanú 6 denárov. Za každého barana sa platilo



6 denárov. Za vrece chmeľu sa odvádzalo pol gbeľu. Mesto taktiež opravovalo most cez rieku Poprad, hrad zase udržiaval cestu cez obec Kremná.<sup>55</sup>

☛ K majetku mesta patrili aj iné nehnuteľnosti, pozemky, lúky, polia. V prameni sú tieto mestské majetky označené ako „*Praedium Lubowliense*“.<sup>56</sup> Z inventarizácie z roku 1564 je možné dozvedieť sa, že mestu v tom čase patrili 3 polia, jedno väčšie a dve menšie. Neuvádza sa tam však výmera týchto polí. K hradnému majeru patrili 3 spustnuté polia a lúky v lokalitách pomenovaných ako „*Haithowki, Piotrowany, Lithmanova*“.<sup>57</sup> Tieto polia a lúky orali a kosili pre podhradie hradu Ľubovňa. Prvé dve spomínané lokality je možné stotožniť nasledovne. Lokalita *Haithowki* je dnešný Podsadok, mestská časť Starej Ľubovne. Je to možné stotožniť s nemeckým názvom „*Haichen*“.<sup>58</sup> O tom, že táto osada na začiatku 16. storočia spustla, sa je možné dozvedieť aj z iných zdrojov.<sup>59</sup>

☛ Lokalitu „*Piotrowany*“ stotožnil Miroslav Števík s obcou Petrova Ves, ktorá takisto spustla.<sup>60</sup>

☛ Už o päť rokov, teda v roku 1569, bola Stará Ľubovňa inventarizovaná opäť. Táto inventarizácia je zdigitalizovaná a je možné ju nájsť na webovom sídle Archiwum głównego akt dawnych vo Varšave.<sup>61</sup> V tejto inventarizácii je veľmi zaujímavá informácia, ktorá sa v predchádzajúcej revízii nenachádzala. Je tu zmienka o ložiskách pre vodné stavidlá.<sup>62</sup> V texte sa doslova píše, že „*pán starosta ukázal pod mesto Lubowlyya*, (asi sa tu myslí, poniže mesta, – Pozn. autora), *ložiská pre stavidlá, ktoré ak by boli dokončené, činili by nie malý úžitok, ale že na ich dokončenie by bolo treba veľa prostriedkov*“.<sup>63</sup> Keďže v predchádzajúcej inventarizácii sa tento údaj nevyskytoval, spomínané ložiská pre stavy museli byť vybudované medzi rok-

mi 1564 – 1569, resp. v tom období sa začalo s ich budovaním, keďže v roku 1569 sa uvádzajú ako nedokončené.

☛ V roku 1583 sa novým starostom stal Gašpar Maciejowski. Práve počas jeho pôsobenia bol krátkodobo obsadený hrad Ľubovňa. Opäť to bolo v kontexte širších medzinárodno-politických plánov. 12. decembra 1586 zomrel poľský kráľ a sedmohradské knieža Štefan Báthory. Záujem o poľský trón mal švédsky korunný princ Žigmund Vasa a rakúsky arcivojvoda Maximilián Habsburský. Maximilián tiahol so svojím vojskom na Krakov a práve v tom čase, v rokoch 1587 – 1589, bol hrad obsadený jeho vojskom. Aj keď o tom nie sú známe priame doklady, je veľmi pravdepodobné, že vojská rakúskeho arcivojvodu manévrovali alebo prechádzali aj v okolí Starej Ľubovne. To do značnej miery potvrdzuje aj zápis v diele Karola Wagnera *Analecta Sceupisii sacri et profani*. Autor edície tu uverejnil stručný výťah týkajúci sa Bytomsko-benčiackeho paktu. Ten riešil už spomínanú situáciu, ktorá vznikla potom, čo vojská arcivojvodu Maximiliána obsadili zálohované územie a tiež aj hrad Ľubovňa. Táto zmluva bola podpísaná 9. marca 1589.<sup>64</sup> Avšak zo zápisu v edícii sa zdá, že konečná dohoda o prinavrátaní hradu Ľubovňa do užívania poľskej strane bola podpísaná až o čosi neskôr, konkrétne 21. júla toho istého roka.<sup>65</sup>

☛ V edícii je v poznámke pod čiarou uvedená zaujímavá informácia, ktorá sa týka práve pobytu arcivojvodových vojsk na hrade a v okolí mesta. Píše sa tam, že na hrade boli uhorskí jazdci, a že niekoľko dní pobývali pod hradom.<sup>66</sup> Ďalší zaujímavý údaj, ktorý je uvedený v tejto poznámke je samotný zdroj spomínaných informácií. Autor uviedol, že sa tak píše v „*Knihe 26. História Ľubovne*“.<sup>67</sup> Dnes nie je známa existencia takejto knihy.

## Konfesionálne pomery a situácia na konci 16. storočia

☛ K dejinám mesta či obce neodmysliteľne patrí aj konfesionálna, náboženské pomery a všetky fenomény, ktoré sú s tým spojené. Možno jednoznačne povedať, že od svojho vzniku a cez celé obdobie stredoveku bol v Starej Ľubovni dominantný katolicizmus. De facto sa iná alternatíva pre Starú Ľubovňu počas stredoveku ani nevyrýskala. Podľa doteraz známych a dostupných prameňov, husitizmus naše mesto obišiel.<sup>68</sup> Iná situácia nastala v 16. storočí, v období raného novoveku.

☛ Stará Ľubovňa bola v 1. polovici 16. storočia sídlom Ľubovnianskeho bratstva (*Fraternitatis Liblo*).<sup>69</sup> Na Spiši pôsobili bratstva farárov (*fraternity*), čo boli obdoby dekanátov. Do Ľubovnianskej fraternity patrili v prvých dvoch deceniách 16. storočia nasledovné farnosti: (Stará) Ľubovňa, Hniezdne, Ružbachy, Nová Ľubovňa a Chmeľnica.<sup>70</sup> Z pramenného materiálu sa tiež dozvedáme aj mená kňazov. V Starej Ľubovni v tom

čase pôsobil kňaz Ján, v Hniezdom Vavrinec, v Ružbachoch<sup>71</sup> Gašpar, v Novej Ľubovni Peter a v Chmeľnici Tomáš.<sup>72</sup> Farnosti museli čast peňazí odvádzať do Ríma vo forme tzv. Svätopeterského haliera. Celkovo sa v rámci Spišského prepoštvia z Ľubovnianskej fraternity odviedlo vyše 13 zlatých. Len Staroľubovnianska farnosť odviedla 6 zlatých a 10 denárov.<sup>73</sup> Aj to svedčí o významnom postavení tejto farnosti a tiež je to dôkazom toho, že farnosť musela byť dosť bohatá, keď odvádzala takú vysokú finančnú sumu.

☞ V roku 1517 pribil Martin Luther na dvere chrámu vo Wittembergu svojich 95 téz proti vtedajšej katolíckej cirkvi a proti spôsobu života, aký viedli jej čelní predstavitelia. Myšlienky na reformu cirkvi sa rozšírili aj do ďalších krajín. Reformácia ako spoločenské hnutie veľmi výrazne zasiahla aj Spiš, Starú Ľubovňu nevynímajúc. Celkovo spišské mestá prijímali reformačné učenie v 40. – 50. rokoch 16. storočia.<sup>74</sup> Protestantské farnosti sa organizovali do seniorátov. Ľubovniansky seniorát bol jedným z ôsmich spišských seniorátov v 16. storočí, resp. v 2. polovici 16. storočia.

☞ Na prijatí reformácie mala určite veľký podiel aj etnicita obyvateľstva. Na Spiši žila veľmi silná nemecká komunita, čo prispelo k rýchlejšiemu prijímaniu reformačných myšlienok.<sup>75</sup> Aj niektorí spišskí starostovia boli protestantského vierovyznania. Kým Peter III. Kmita bol katolík a pravdepodobne zastával protireformačný postoj, ďalší starosta Ján Boner už zastával opačný postoj.<sup>76</sup>

☞ Proces prijatia reformačného učenia neprebehol z jedného dňa na druhý. Bol to spoločenský pohyb, ktorý musel byť postupný. Vyššie uvedenú tézu o tom, že prechod spišských miest na reformačné učenie sa dial v 40. – 50. rokoch 16. storočia, sa relatívne dá aplikovať aj na Starú Ľubovňu.<sup>77</sup> Možno však predpokladať, že v 40. rokoch 16. storočia ešte Stará Ľubovňa nebola jednoznačne protestantská. Dá sa tak usudzovať na základe toho, že farári z Ľubovnianskeho dištriktu<sup>78</sup> sa zúčastnili na synode Spišského prepoštvia v roku 1545. Dokonca Ľubovniansky farár odsľúžil záverečnú spievanú omšu.<sup>79</sup>

☞ Šírenie reformácie nabralo v Starej Ľubovni aj na území zálohovaného Spiša väčšiu intenzitu potom, keď tu začal pôsobiť Mikuláš Maciejowski.<sup>80</sup> Ten bol luterán, čo sa prejavilo aj v jeho ďalších krokoch v konfesionalnej otázke. Ak bol starosta protestant, je viac ako pravdepodobné, že začal nahrádzať katolícke fary protestantskými, resp. že sa usiloval o to, aby bývalé katolícke fary prešli do rúk protestantských duchovných. Dôkazom toho je jeho nasledovné konanie. Mikuláš Maciejowski „zhromaždil na Ľubovnianskom hrade 13 pastorov, chváliac ich akcie v prospech augsburského vierovyznania a uistil ich, že nebude tolerovať „papizmus“.“<sup>81</sup> Postupne tento starosta začal zavádzať protestantizmus na území, ktoré spravoval. Podľa Tadeusza Mikołaja Trajdosa sa tak začalo diať po r. 1564.<sup>82</sup> Tu je na mieste malé zamyslenie, ktoré môže priniesť inú interpretáciu tejto otázky.

☞ Je veľmi pravdepodobné, že Stará Ľubovňa prešla na protestantizmus už skôr. Už v roku 1552 je písomne doložený duchovný Ján z Ľubovne, ktorý sa v uvedenom roku stal rektorom evanjelickej školy v Spišskej Belej.<sup>83</sup> Miroslav Števík tiež uvádza, že z „*istého dokumentu*“ je písomne doložený Ľubovniansky farár Tomáš Lemmel, ktorý po svojom odchode zo Starej Ľubovne do Tvarožnej v roku 1556/57 sa pričínil o prijatie protestantského učenia v tomto zálohovanom meste.<sup>84</sup> Z týchto uvedených informácií je jednoznačne možné povedať, že reformácia v Starej Ľubovni musela byť prítomná už skôr, minimálne od 50. rokov 16. storočia. Tieto skutočnosti posúvajú aj interpretáciu Tadeusza Mikołaja Trajdosa o prítomnosti, resp. prechode Starej Ľubovne na reformačné učenie. Podľa doterajších výskumov a interpretácií sa tak stalo v 50. rokoch 16. storočia. Proces reformácie nepochybne pokračoval aj v časoch pôsobenia ďalšieho starostu, Jána Maciejowskeho, ktorý bol kalvín. Možno povedať, že v tom období už bol farský Kostol sv. Mikuláša a farský úrad dlhší čas v rukách protestantov. V súvislosti s Jánom Maciejowskim je zaujímavé, ako sa vtedy riešila otázka platenia desiatku.

☞ Starosta Ján Maciejowski vydal 17. júna 1579 list pre Ľubovnianskych mešťanov, v ktorom uznáva Ľubovňanov, podľa kráľovského nariadenia kráľa Štefana<sup>85</sup> ako „*possesorov*“, teda majiteľov desiatku, ale že aj tak mu majú odovzdať jeho časť. V úvode listu sa hovorí o snopových desiatkoch. Starosta argumentuje a odôvodňuje svoj nárok tým, že s Ľubovňanmi má o tom spísanú dohodu. V liste sa doslova píše „... *dohody, ktorú so mnou učinili takže tiež vedľa listu svojho, ktorý mám od nich pod ich pečatou, postúpili dávať nie pod nátlakom, ale dobrovoľne, dvesto gbelov ovsu a sto gbelov jarcu.*“<sup>86</sup> Tento „kontrakt“ mal trvať do konca života Jána Maciejowskeho.<sup>87</sup> Okrem toho, že Ľubovňania mali dávať starostovu časť desiatku v naturáliách, mali ešte platiť desiatok Spišskej Kapitule „...*zvyčajnú sumu tak, ako to majú vo svojom origináli.*“<sup>88</sup> Podľa zmluvy ešte zo 14. st. vyberal magistrát mesta desiatok pre spišského prepošta vo výške 38 florénov. Starosta Ján Maciejowski v roku 1578 žiadal vtedajšieho spišského prepošta Gregora Bornemisza, aby mohol mať tento desiatok v prenájme on. Starosta chcel do prenájmu od spišského prepošta desiatok vo výške 38 florénov ročne.<sup>89</sup> Proti tomu sa postavili mešťania Starej Ľubovne a poľský kráľ Štefan Báthory nariadil, aby bolo dodržiavané toto právo Ľubovňanov, teda aby výber desiatku ostal v rukách mesta.<sup>90</sup>

☞ Spomínaný list je veľmi dôležitým prameňom pre cirkevné dejiny Starej Ľubovne. Zároveň je tu vidieť jednu zaujímavú skutočnosť. Farnosť síce bola protestantská, ale desiatok naďalej mala platiť Spišskej Kapitule. Dokonca z listu je jasné, že aj starosta Jan Maciejowski v istom zmysle rešpektoval skorší zmluvný vzťah v otázke platenia

nia desiatku medzi Spišskou Kapitulou a Starou Ľubovňou, ibaže chcel časť z tohto desiatku pre seba.

☛ Staroľubovníania sa však proti ďalším takýmto snahám starostov poistili a to potvrdením skoršieho zmluvného vzťahu vo veci platenia desiatkov Spišskej Kapitulou. V roku 1591 vydal poľský kráľ Žigmund III. listinu, v ktorej sa píše, že obyvatelia Starej Ľubovne majú na základe „starodávneho zvyku“ disponovať desiatkami zo svojich poli<sup>91</sup> a že sa tak nemá diať prostredníctvom spišského starostu. Taktiež sa tam označuje konanie vtedajšieho spišského starostu Jána Maciejowskeho ako násilné. Doslova sa tam píše: „...*tento ich starodávny zvyk bol prerušený za Jána Maciejowskeho, spišského kapitána, ktorý ich vlastný desiatok, od vyššieho uvedeného mesta, násilne požadoval.*“<sup>92</sup>

☛ Uvedená listina je dôležitá aj z iného pohľadu. Síce nepriamo, ale presne popisuje cirkevno-právne začlenenie staroľubovnianskej farnosti do Spišskej diecézy. Ako sa neskôr ukáže, farnosť o niekoľko rokov prešla pod cirkevnú jurisdikciu Krakovského biskupstva. Táto listina poukazuje na to, že na konci 16. storočia ešte naša farnosť jednoznačne patrila do právomoci spišského prepošta. Avšak už začiatkom 17. storočia sa to radikálne zmenilo.

### Poznámky:

- 1 ŠTEVÍK, Miroslav – TIMKOVÁ, Michaela. *Dejiny hradu Ľubovňa*. 1. vyd. Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum, 2005. s. 40. ISBN 80-969234-1-2. Viac sa Miroslav Števík zaoberal správou tzv. Spišského starostovstva v ďalších častiach citovanej monografie. Pozri: ŠTEVÍK, Miroslav – TIMKOVÁ, Michaela. *Dejiny hradu Ľubovňa*... s. 40 – 41.
- 2 Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Prešove, pobočka Stará Ľubovňa (ďalej MV SR, ŠA PO, p. SL): Magistrát mesta Stará Ľubovňa 1330 – 1834: Mestská kniha zmlúv 1513 – 1583. inv. č. 8.; Bližšie tento archívny materiál rozpracovala a predstavila Virgínia Mislovičová. Pozri: MISLOVIČOVÁ, Virgínia. Súdna právomoc Starej Ľubovne v zrkadle najstaršej mestskej knihy. In *Z minulosti Starej Ľubovne*. Levoča: Spišský dejepisný spolok, 2005. s. 73 – 91. ISBN 80-966964-6-7.
- 3 MISLOVIČOVÁ, Virgínia. Súdna právomoc Starej Ľubovne... s. 76.
- 4 Informácie, do istej miery naračného charakteru, obsiahnuté v uvedenom prameni a spracované vo vyššie citovanej štúdií, napomáhajú napr. aj ku osvetleniu otázky hradného úradníctva v 1. polovici 16. storočia.
- 5 MISLOVIČOVÁ, Virgínia. Súdna právomoc Starej Ľubovne... s. 76.
- 6 MISLOVIČOVÁ, Virgínia. Súdna právomoc Starej Ľubovne... s. 77.; Predpokladá sa, že je tak možné uvažovať, ale len v prísne vymedzených rovinách, lebo mesto stále malo rozsiahlu samosprávu a spišskí starostovia do nej nezasahovali v takej miere, ako by sa očakávalo, príp. bolo zvykom v prípade podhradia v pravom zmysle slova. Aj keď je možné predpokladať, že zainteresovanie sa hradu na živote mesta bolo v rôznych obdobiach rôzne, je pomerne ťažké určiť to v stave dnešného poznania. Táto otázka sa dá čiastočne osvetliť napr. z obdobia konca spišského zálohu. Pozri: Ľubovnianske múzeum – hrad, archívny materiál: Korešpondencia a zasadania mestskej rady mesta Stará Ľubovňa v rokoch 1768 – 1771 – A4 formát, AM 7/2014, E 683.
- 7 Myslí sa tu Ľudovít II., uhorský kráľ v rokoch 1516 – 1526.
- 8 ŠTEVÍK, Miroslav – TIMKOVÁ, Michaela – DŁUGOLINSKÝ, Vladimír. *Stará Ľubovňa v premenách storočí*. Stará Ľubovňa, 2006. s. 18. ISBN 80-969589-0-9.
- 9 ŠTEVÍK, Miroslav – TIMKOVÁ, Michaela. *Dejiny hradu Ľubovňa*... as. 51 – 52.; WAGNER, Carolus. *Analecta Scepusii sacri et profani. Pars II*. Viedeň: 1778, s. 152 – 153.
- 10 ŠTEVÍK, Miroslav – TIMKOVÁ, Michaela. *Dejiny hradu Ľubovňa*... s. 51.
- 11 ŠTEVÍK, Miroslav – TIMKOVÁ, Michaela. *Dejiny hradu Ľubovňa*... s. 52.; Tu sa Miroslav Števík zrejme dopustil menšej chyby, lebo v prepise Karola Wagnera sa nepíše o Poliakoch, tak ako to

- uvádza v citovanom zdroji on, ale o Uhroch, „...*se nolle arma sumere contra Hungaros.*“ Pozri: WAGNER, Carolus. *Analecta Scepusii sacri et profani. Pars II*. Viedeň: 1778, s. 152.
- 12 ŠTEVÍK, Miroslav – TIMKOVÁ, Michaela. *Dejiny hradu Ľubovňa*... s. 52.
  - 13 MISLOVIČOVÁ, Virgínia. Súdna právomoc Starej Ľubovne... s. 81.; ŠTEVÍK, Miroslav – TIMKOVÁ, Michaela. *Dejiny hradu Ľubovňa*... s. 49.
  - 14 MISLOVIČOVÁ, Virgínia. Súdna právomoc Starej Ľubovne... s. 81.; MV SR, ŠA PO, p. SL: Magistrát mesta Stará Ľubovňa 1330 – 1834: Mestská kniha zmlúv 1513 – 1583. inv. č. 8. f. 126b.
  - 15 MV SR, ŠA PO, p. SL: Magistrát mesta Stará Ľubovňa 1330 – 1834: Mestská kniha zmlúv 1513 – 1583. inv. č. 8. f. 126b.
  - 16 MISLOVIČOVÁ, Virgínia. Súdna právomoc Starej Ľubovne... s. 82.
  - 17 Ľubovnianske múzeum – hrad, archívny materiál: Inventarizácie a majetkové pomery farnosti Stará Ľubovňa v 17. storočí – A4 formát, 8/2014, 684.
  - 18 Ľubovnianske múzeum – hrad, archívny materiál: Inventarizácie a majetkové pomery farnosti Stará Ľubovňa v 17. storočí – A4 formát, 8/2014, 684.
  - 19 MISLOVIČOVÁ, Virgínia. Súdna právomoc Starej Ľubovne... s. 80.
  - 20 MISLOVIČOVÁ, Virgínia. Súdna právomoc Starej Ľubovne... s. 81.
  - 21 MISLOVIČOVÁ, Virgínia. Súdna právomoc Starej Ľubovne... s. 79.
  - 22 MISLOVIČOVÁ, Virgínia. Súdna právomoc Starej Ľubovne... s. 79.
  - 23 MISLOVIČOVÁ, Virgínia. Súdna právomoc Starej Ľubovne... s. 79.
  - 24 MISLOVIČOVÁ, Virgínia. Súdna právomoc Starej Ľubovne... s. 79.
  - 25 Týmto aktom sa výrazne zmenili vlastnícke vzťahy týkajúce sa zálohovaného územia, lebo Sebastián Ľubomírski a jeho potomkovia už pristupovali k tomuto územiu, v istom zmysle, ako ku svojmu vlastníctvu.
  - 26 MAŁECKI, Jan. *Lustracja województwa krakowskiego 1564*. Varšava: Państwowe wydawnictwo nauk, 1962. s. 178 – 200.
  - 27 MAŁECKI, Jan. *Lustracja*... s. 179. Práve platba v zlatých už v roku 1342 je spochybnená v slovenskej odbornej historickej spisbe. Pozri: ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján a kol. *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava: Prodama, spol. s.r.o., 2010. s. 481. ISBN 978-80-89396-11-5.; JUCK, Ľubomír. *Výsady miest a mestečiek na Slovensku I*. Bratislava: Veda, 1984. s. 135.
  - 28 MAŁECKI, Jan. *Lustracja*... s. 179.
  - 29 ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján a kol. *Lexikón stredovekých miest*... s. 481.; JUCK, Ľubomír. *Výsady miest a mestečiek na Slovensku I*... s. 135.; ŠTEVÍK, Miroslav – TIMKOVÁ, Michaela. *Dejiny hradu Ľubovňa*... s. 27.
  - 30 ŠTEVÍK, Miroslav – TIMKOVÁ, Michaela. *Dejiny hradu Ľubovňa*... s. 58.
  - 31 MAŁECKI, Jan. *Lustracja*... s. 179.
  - 32 MAŁECKI, Jan. *Lustracja*... s. 179.
  - 33 MAŁECKI, Jan. *Lustracja*... s. 179.
  - 34 ŠTEVÍK, Miroslav – TIMKOVÁ, Michaela. *Dejiny hradu Ľubovňa*... s. 63.
  - 35 „...*Nobiles Stephanus et Stanislaus Lomniczy.*“ Pozri: MAŁECKI, Jan. *Lustracja*... s. 179.; ŠTEVÍK, Miroslav – TIMKOVÁ, Michaela. *Dejiny hradu Ľubovňa*... s. 63.
  - 36 ŠTEVÍK, Miroslav – TIMKOVÁ, Michaela. *Dejiny hradu Ľubovňa*... s. 57.
  - 37 Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, archívny materiál: Urbariusz dóbr zamków Ľubowla i Podoliniec z r. 1553, 52/2010.
  - 38 MISLOVIČOVÁ, Virgínia. Súdna právomoc Starej Ľubovne... s. 85.
  - 39 MISLOVIČOVÁ, Virgínia. Súdna právomoc Starej Ľubovne... s. 85.
  - 40 MISLOVIČOVÁ, Virgínia. Súdna právomoc Starej Ľubovne... s. 85.
  - 41 MAŁECKI, Jan. *Lustracja*... s. 179.
  - 42 „...*domibus 2 infra metas civitatis Liblow.*“ Pozri: MAŁECKI, Jan. *Lustracja*... s. 179. To sa zhoduje so skoršími údajmi o prepise majetku Jakuba Lomnického. Pozri: MISLOVIČOVÁ, Virgínia. Súdna právomoc Starej Ľubovne... s. 85.
  - 43 „...*cum incorporatione earum libertati et immunitati aliarum curiarum nobilitatum.*“ Pozri: MAŁECKI, Jan. *Lustracja*... s. 179.
  - 44 MAŁECKI, Jan. *Lustracja*... s. 179.
  - 45 MAŁECKI, Jan. *Lustracja*... s. 179.
  - 46 V prameni je uvedené, že mlyn sa nachádzal na „*rzece Lubowelce*“, to je však historický názov dnešnej rieky, Jakubianky. Pozri: MAŁECKI, Jan. *Lustracja*... s. 179.; ŠTEVÍK, Miroslav – TIMKOVÁ, Michaela. *Dejiny hradu Ľubovňa*... s. 63.
  - 47 MAŁECKI, Jan. *Lustracja*... s. 179.
  - 48 MAŁECKI, Jan. *Lustracja*... s. 179.
  - 49 MAŁECKI, Jan. *Lustracja*... s. 180.
  - 50 MAŁECKI, Jan. *Lustracja*... s. 180.
  - 51 ŠTEVÍK, Miroslav – TIMKOVÁ, Michaela. *Dejiny hradu Ľubovňa*... s. 63.
  - 52 ŠTEVÍK, Miroslav – TIMKOVÁ, Michaela. *Dejiny hradu Ľubovňa*... s. 63.
  - 53 ŠTEVÍK, Miroslav – TIMKOVÁ, Michaela. *Dejiny hradu Ľubovňa*... s. 63.
  - 54 Tu sa myslí „*lvovsky sud*“, ako mierka. Pozri: MAŁECKI, Jan. *Lustracja*... s. 180.

- <sup>55</sup> MAŁECKI, Jan. *Lustracja...* s. 180.; ŠTEVÍK, Miroslav – TIMKOVÁ, Michaela. *Dejiny hradu Lubovňa...* s. 63.
- <sup>56</sup> MAŁECKI, Jan. *Lustracja...* s. 180.
- <sup>57</sup> MAŁECKI, Jan. *Lustracja...* s. 180.
- <sup>58</sup> BEŇKO, Ján. *Osidlenie severného Slovenska*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, n. p., 1985. s. 172.
- <sup>59</sup> ŠTEVÍK, Miroslav – TIMKOVÁ, Michaela. *Dejiny hradu Lubovňa...* s. 62.
- <sup>60</sup> ŠTEVÍK, Miroslav – TIMKOVÁ, Michaela. *Dejiny hradu Lubovňa...* s. 62.
- <sup>61</sup> Dostupné na internete: <http://agadd.home.net.pl/metrykalia/4/7/sygn.%2018/>. Dátum prehladania: 10. december 2014.
- <sup>62</sup> Dostupné na internete: <http://agadd.home.net.pl/metrykalia/4/7/sygn.%2018/>. Dátum prehladania: 10. december 2014.
- <sup>63</sup> Dostupné na internete: <http://agadd.home.net.pl/metrykalia/4/7/sygn.%2018/>, folio 181. Dátum prehladania: 10. december 2014.
- <sup>64</sup> WAGNER, Carolus. *Analecta Scepūsii sacri et profani. Pars I...* s. 238.
- <sup>65</sup> „... *Ad possessionem autem eam accipiendam utriusque partis consensu die XXI. Mensis Julii est praesinitus et acceptus...*“ Pozri: WAGNER, Carolus. *Analecta Scepūsii sacri et profani. Pars I...* s. 238.
- <sup>66</sup> „... *Neque adhuc Ungari equites in castra pervenerant, enim aliquot dies sub arce Lublone consumpserant...*“ Pozri: WAGNER, Carolus. *Analecta Scepūsii sacri et profani. Pars I...* s. 238.
- <sup>67</sup> „... *Libr. 26. Histor. Lubloviam interceptam sic narrat...*“ WAGNER, Carolus. *Analecta Scepūsii sacri et profani. Pars I...* s. 238.
- <sup>68</sup> Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa. s. 4.
- <sup>69</sup> WAGNER, Carolus. *Analecta Scepūsii sacri et profani. Pars II...* s. 195.
- <sup>70</sup> WAGNER, Carolus. *Analecta Scepūsii sacri et profani. Pars II...* s. 195.; ŠTEVÍK, Miroslav – TIMKOVÁ, Michaela. *Dejiny hradu Lubovňa...* s. 49.
- <sup>71</sup> Tu sa myslí Nižné Ružbachy. Vyšné Ružbachy boli veľmi dlhé obdobie filiálkou Nižných Ružbach. Dnes sú Vyšné Ružbachy samostatnou farnosťou.
- <sup>72</sup> WAGNER, Carolus. *Analecta Scepūsii sacri et profani. Pars II...* s. 195.
- <sup>73</sup> WAGNER, Carolus. *Analecta Scepūsii sacri et profani. Pars II...* s. 195.; ŠTEVÍK, Miroslav – TIMKOVÁ, Michaela. *Dejiny hradu Lubovňa...* s. 49.
- <sup>74</sup> ŠTEVÍK, Miroslav – TIMKOVÁ, Michaela. *Dejiny hradu Lubovňa...* s. 64.
- <sup>75</sup> Podobného názoru je aj poľský historik, Tadeusz Mikołaj Trajdosz. Pozri: TRAJDOS, Mikołaj Tadeusz. *Reformacja i kontrareformacja na Spiszu*. In: *Terra Scepūsensis*. Levoča – Wrocław: 2003. s. 467–486. ISBN 9788388430251.
- <sup>76</sup> ŠTEVÍK, Miroslav – TIMKOVÁ, Michaela. *Dejiny hradu Lubovňa...* s. 64.
- <sup>77</sup> Relatívnosť tejto tézy v prípade Starej Ľubovne je spôsobená tým, že zatiaľ nie je známy pramenný materiál, ktorý by to bližšie osvetlil, prípadne jednoznačnejšie určil. Preto je v tomto smere lepšie byť opatrný, čo však nič nemení na celkovej interpretácii.
- <sup>78</sup> „... *fratres de distinctis Libloviensi...*“ Pozri: PETERFFY, Carolus. *Sacra concilia ecclesiae romano-catholicae in regno Hungariae celebrata*. Bratislava, 1742. s. 285.
- <sup>79</sup> PETERFFY Carolus. *Sacra concilia ecclesiae romano-catholicae in regno Hungariae celebrata*. Bratislava, 1742. s. 286.
- <sup>80</sup> Mikuláš Maciejowski pôsobil ako starosta zálohovanej časti Spiša v rokoch 1564 – 1574. Pozri: KURTYKA, Janusz. *Starostwo Spiskie (1412–1769/70)*. In *Terra Scepūsensis*. Levoča – Wrocław. 2003. s. 528. ISBN 80-7114-457-6.
- <sup>81</sup> TRAJDOS, Mikołaj Tadeusz. *Reformacja i kontrareformacja na Spiszu...* s. 474.
- <sup>82</sup> TRAJDOS, Mikołaj Tadeusz. *Reformacja i kontrareformacja na Spiszu...* s. 474.
- <sup>83</sup> ŠTEVÍK, Miroslav – TIMKOVÁ, Michaela. *Dejiny hradu Lubovňa...* s. 64.; AKIMJAK, Amantius. *Katolicizmus farnosti Stará Ľubovňa: Seminárna práca z Cirkevných dejín*: Bratislava: Rímskokatolícka Cyrilometodská bohoslovecká fakulta, 1985. s. 44.
- <sup>84</sup> Bohužiaľ, Miroslav Števík neuvádza, o aký dokument ide, alebo kde je uložený. Pozri: ŠTEVÍK, Miroslav – TIMKOVÁ, Michaela. *Dejiny hradu Lubovňa...* s. 64.
- <sup>85</sup> Tu sa myslím Štefan Báthory, poľský kráľ (vládol v rokoch 1576 – 1586) a sedmohradské knieža. Jeho nariadenie je uložené v archíve v Starej Ľubovni. MV SR, ŠA PO, p. SL: Magistrát mesta Hniezdne: Listiny, inv. č. 47.
- <sup>86</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL: Magistrát mesta Hniezdne: Listiny, inv. č. 47. List, ktorý spomína starosta Ján Maciejowski som v archíve nenašiel.
- <sup>87</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL: Magistrát mesta Hniezdne: Listiny, inv. č. 47.
- <sup>88</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL: Magistrát mesta Hniezdne: Listiny, inv. č. 47.
- <sup>89</sup> ŠTEVÍK, Miroslav., TIMKOVÁ, Michaela., DLUGOLINSKÝ, Vladimír. *Stará Ľubovňa v premenách storočí...* s.21.
- <sup>90</sup> ŠTEVÍK, Miroslav., TIMKOVÁ, Michaela., DLUGOLINSKÝ, Vladimír. *Stará Ľubovňa v premenách storočí...* s.21.
- <sup>91</sup> „... *ex atiquissima consuetudine ratione decimae manipularis, ex agris civilibus ab incolis civitatis ejusdem ad ecclesiam Scepūsensiam provenientibus.*“ WAGNER, Carolus. *Analecta Scepūsii sacri et profani. Pars I...* s. 239.
- <sup>92</sup> „... *hanc ipsorum consuetudinem interruptam per generosum Joannem Maciejowski, Capitaneum Scepūsensis, qui decimam ipsorum propriam violenter ab Oppidanis praedictis exigebat.*“ Pozri: WAGNER, Carolus. *Analecta Scepūsii sacri et profani. Pars I...* s. 239.

## Peter Žarnovský

### Selected chapters from the history of Stará Ľubovňa town. Stará Ľubovňa in the 16th century

The history of the town of Stará Ľubovňa belongs to little-explored areas. Complications in the reconstruction of the history of this town is mainly due to the significant lack of archive material. Nevertheless, it is possible to find out very interesting information about the town. This article focuses on its history in the 16th century. It is a study, which represents social and religious situation in this town. As a very good source of information served the town's inventory of the 16th century and the oldest Municipal book of contracts that comes from this period. This article presents a number of issues that require deeper archive – historical research.

### Wybrane rozdziały z historii Starej Lubowli. Stara Lubowla w XVI wieku

Historia miasta Stara Lubowla jest stosunkowo mało zbadana. Problemy z odtworzeniem jego historii wynikają zwłaszcza ze znacznych braków w materiałach archiwalnych. Mimo to w dziejach Starej Lubowli można znaleźć wiele ciekawych informacji. Niniejszy artykuł skupia się na historii miasta w XVI w. Jest to sonda, która przedstawia stosunki społeczne i wyznaniowe w tym mieście. Bardzo dobrym źródłem informacji są inwentarze miasta z XVI w. oraz najstarsza Miejska Księga Umów, która pochodzi z tego samego okresu. Niniejszy artykuł prezentuje wiele kwestii, które wymagają pogłębionych badań archiwalno-historycznych.

# Sandecjana w zbiorach rękopiśmiennych Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie

Ewa Danowska – dr hab. historii, Polska Akademia Umiejętności, starszy kustosz dyplomowany w Bibliotece Naukowej PAU i PAN w Krakowie, Zbiory Specjalne – pracownia rękopisów. Zainteresowania: historia Polski XVIII i XIX w., biografistyka, edytorstwo.

## Wprowadzenie

☐ Miasto Nowy Sącz posiadało niegdyś bogate zabytki archiwalne. Akta grodzkie znajdujące się do dziś w Archiwum Narodowym w Krakowie, podobnie jak i miejskie, są bardzo wartościowe. Wskutek nieszczęśliwej decyzji, której skutków nie można było przewidzieć, władze Nowego Sącza w 1894 r. nie zgodziły się wysłać zbioru dokumentów pergaminowych na wystawę do Lwowa, i niestety, spłonęły one wówczas w pożarze miasta. Ks. Jan Sygański zdążył jednak wykorzystać te archiwalia, wydając w 1892 r. opracowanie *Nowy Sącz. Jego dzieje i pamiątki dziejowe*. Wiele cennych materiałów zawiera księgozbiór znakomitego historyka Jozefa Szujskiego, подарowany Bibliotece Miejskiej w Nowym Sączu, o czym będzie jeszcze mowa poniżej<sup>1</sup>.

☐ Pewne dokumenty i materiały odnoszące się do szeroko pojętych dziejów Nowego Sącza i jego okolic znajdują się w zbiorach rękopiśmiennych Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie. Jest to instytucja o długiej i bogatej tradycji. Jej początki sięgają czasów Towarzystwa Naukowego Krakowskiego (TNK), założonego w 1815 r., a samodzielnie działającego, bez ściślejszych związków z Uniwersytetem Jagiellońskim jak na początku istnienia, od 1856 r. Towarzystwo przyjmowało dary książkowe i rękopiśmienne od prywatnych osób, stowarzyszeń i instytucji, co stało się załącznikiem Biblioteki. W 1872 r. TNK przekształciło się w Akademię Umiejętności, a w 1918 r. – Polską Akademię Umiejętności. W 1952 r. Polska Akademia Umiejętności wraz z Biblioteką przeszły pod zarząd Polskiej Akademii Nauk. Stan ten utrzymywał się do 1989 r., a w przypadku samej Biblioteki – do 2000 r. Obecnie w Dziale Zbiorów Specjalnych znajduje się ponad 13 tys. rękopisów, ok. 17 tys. starodruków, 12 tys. map i atlasów oraz prawie 100 tys. grafik i rysunków<sup>2</sup>.

☐ Jak już zostało wspomniane, w bogatych i bardzo zróżnicowanych zbiorach rękopiśmiennych znaleźć można dokumenty i informacje dotyczące Nowego Sącza i okolicy. Do najcenniejszych materiałów należy zaliczyć dokumenty pergaminowe i inne oryginalne akta odnoszące się do dziejów tego miasta.

## Średniowiecze i okres staropolski

☐ Zbiór dokumentów pergaminowych w rękopiśmiennych zasobach Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie obejmuje różnorodny dziedziny życia politycznego, gospodarczego i społecznego. Posiada różnych wystawców i odbiorców tych dokumentów. Nie zawsze można ustalić ich proveniencję. Najczęściej pochodzą z różnych

archiwów, były własnością klasztorów, kapituł, miast, cechów lub osób prywatnych. W różnych okresach wpływały jako dary dla Towarzystwa Naukowego Krakowskiego i jego kontynuatorek – Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Umiejętności<sup>3</sup>. Obecnie w zbiorach znajduje się 627 takich dokumentów (stan na koniec 2016), a wśród nich jedynie pięć dotyczy Nowego Sącza lub jego okolic.

☐ Jako bardzo cenny należy uznać dokument pergaminowy z 18 kwietnia 1410 r. wydany w Sączu przez króla Władysława Jagiełłę. Nadaje w nim w wieczyste użytkowanie nowo założonemu klasztorowi Premonstratensów pod wezwaniem Ducha Św. i 11 tys. Dziewic oraz ich szpitalowi w Nowym Sączu wieś Dąbrowę, do tej pory dzierżawioną przez Paszka Prestkę<sup>4</sup>. Dokument ten stanowi dar Franciszka Wolańskiego dla Akademii Umiejętności. Darczyńca był lwowskim literatem żyjącym w XIX w., który dokonywał odpisów z archiwów, ale też kolekcjonował oryginalne akta. Interesowały go dokumenty historyczne – przywileje, nadania, itp., pochodzące z terenu ziem galicyjskich. O jego darach dla Akademii w formie historycznych wypisów ze źródeł zostanie jeszcze poniżej wspomniane<sup>5</sup>.

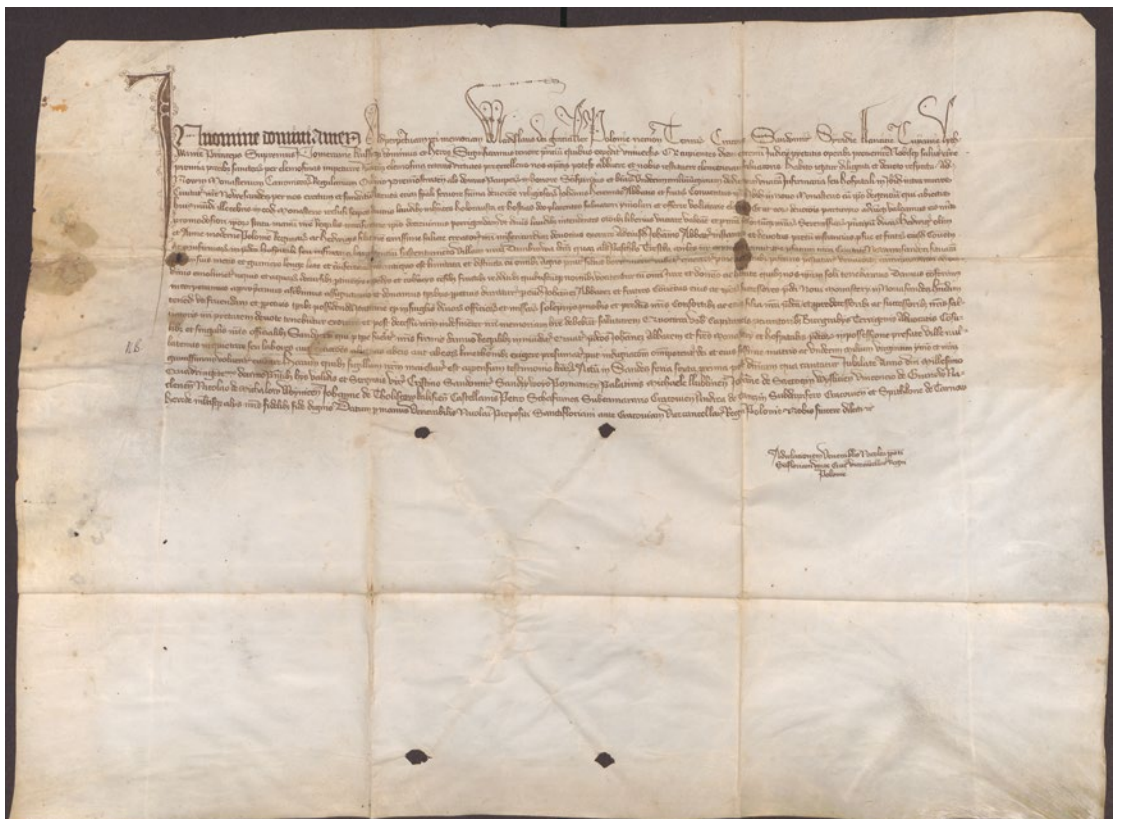
☐ Kolejnym z dokumentów pergaminowych jest poświadczenie darowizny części folwarku Podłęże dokonanej przez Wojciecha z Jeżowa na rzecz swojej siostry Katarzyny, zakonnicy w klasztorze Klarysek w Starym Sączu. Wpis do grodzkich ksiąg sądowych sądeckich poświadczał w tym dokumencie sporządzonym w Nowym Sączu 17 lipca 1448 r. starosta sądecki Prokop z Kruźlowej. Dokument spisany został po łacinie (podobnie jak inne tu wymienione) zachował się w dobrym stanie, a o istnieniu wiszącej pieczęci świadczyć może obecnie istniejący jedynie pasek pergaminu, na którym była powieszona<sup>6</sup>.

☐ Natomiast 3 lipca 1513 r. został wydany przez biskupa krakowskiego Jana Konarskiego w Sączu dokument, w którym ustalał dla kmieci biskupiej wsi Świniarsko leżącej niedaleko Nowego Sącza wymiar pańszczyzny na dwa dni w tygodniu od Św. Trójcy (czyli od pierwszej niedzieli po Zesłaniu Ducha Świętego; 56 dzień po Wielkanocy) do św. Michała (29 IX) i na jeden dzień w tygodniu od św. Michała do Św. Trójcy oraz określał wysokość innych powinności. Dokument ten nie posiada pieczęci; nie zachował się w dobrym stanie, jest poplamiony i podziurawiony<sup>7</sup>.

☐ Chronologicznie kolejnym, bo z lipca 1645 r. dokumentem pergaminowym, być może nie tak wiele wnoszącym do dziejów Nowego Sącza, lecz wartym wspomnienia, jest akt zatwierdzenia i transumpcji, czyli uwierzytelnienia kilku przywilejów, wydany przez króla Władysława IV Wazę.



Dok. perg. nr 621, wyd. przez Władysława Jagiełłę 18 IV 1410 r., dot. darowizny na rzecz klasztoru Premonstratensów w Nowym Sączu



Jeden z wymienionych w tym akcie dokumentów sporządzony został w Nowym Sączu, 31 stycznia 1611 r., a dotyczy oblatowania w grodzie sądeckim przez poddanych z Iwkowej, Stanisława Przybyła i Jana Grysa zapisu na temat ciągnącego się sporu poddanych dóbr iwkwowskich z krzywdzącą ich wdową po dzierżawcy Janie Zembockim, Jadwigą. Dokument ten jest bardzo zniszczony i słabo czytelny, nie posiada też pieczęci<sup>8</sup>.

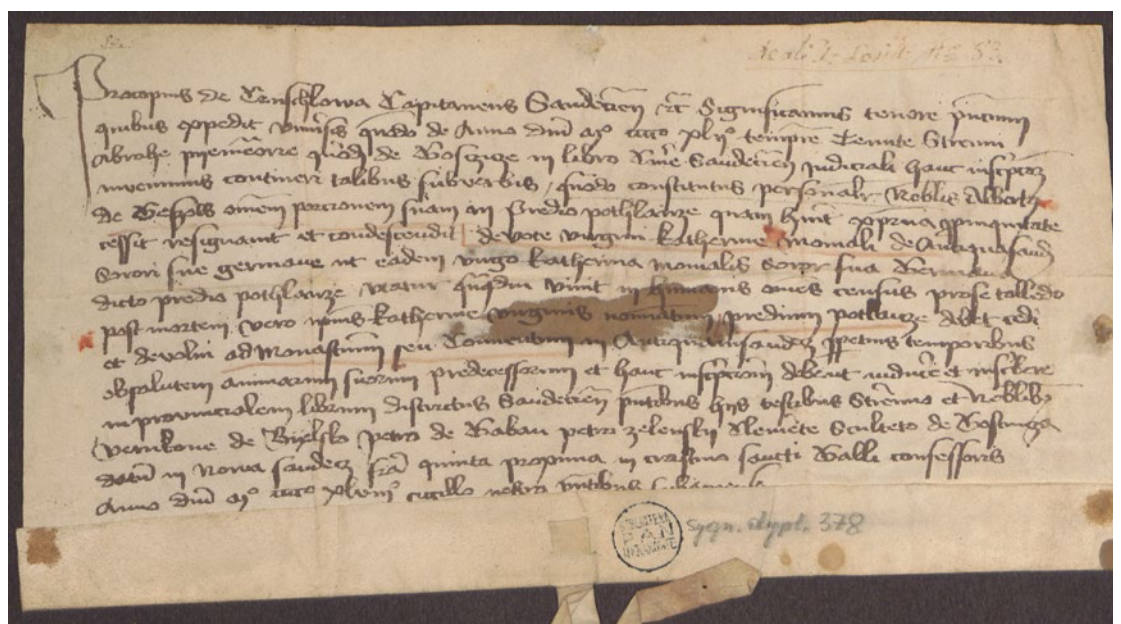
❖ Podańskie wsi Iwkowa dotyczy kolejny dokument pergaminowy, wydany 19 listopada 1697 r. przez króla Augusta II Sasa. W akcie tym król zatwierdza dokumenty swego poprzednika Zygmunta III Wazy znajdujące się w aktach grodzkich sądeckich, a dotyczące wymiaru pańszczyzny w królewskiej wsi Iwkowa. Zatwier-

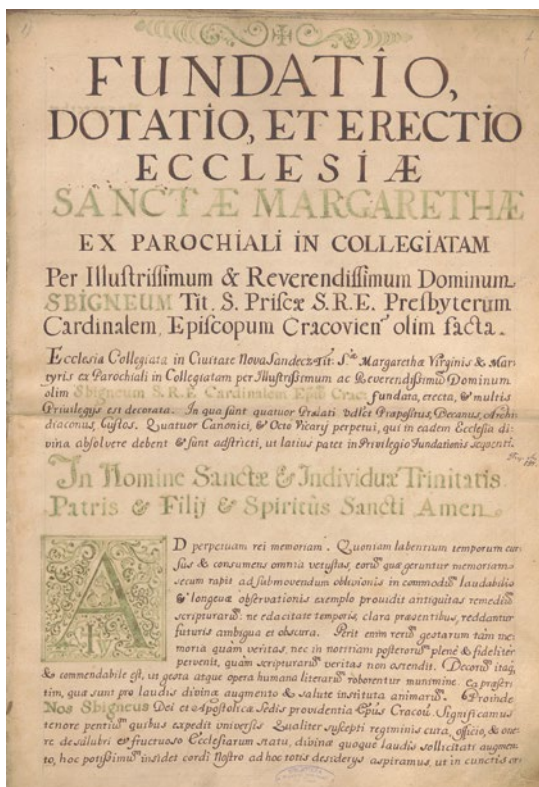
dza też dokument wydany przez Władysława IV Wazę w 1644 r. rozstrzygający spór w tej sprawie pomiędzy podkomorzym warszawskim Zygmuntem Opackim i wielkorządcami krakowskim a poddanymi z Iwkowej, w którym utrzymany jest wymiar pańszczyzny do dwóch dni w tygodniu. Dokument nie jest dobrze zachowany, pokrywa go rdza i plamy, brak jego części oraz pieczęci<sup>9</sup>.

❖ Do najcenniejszych materiałów dotyczących Nowego Sącza należy zaliczyć rękopisy pochodzące ze zbiorów Jana Wincentego Smoniewskiego (1793–1867), kolekcjonera, historyka, członka TNK<sup>10</sup>. Są to bowiem oryginalne dokumenty z epoki.

❖ Warto zwrócić uwagę na akta ławnicze (*scabinalia*) miasta Nowego Sącza, pochodzące ze spuścizny tego kolekcjonera. Księgi ławnicze zawierają

Dok. perg. nr 378, wyd. 17 VII 1448 r. przez starostę sądeckiego Prokopa z Krużlowej, dot. poświadczenia darowizny na rzecz zakonnicy w Starym Sączu





wpisy sądu ławniczego, czyli wójta i siedmiu ławników wybranych przez radę miejską. W sądzie tym rozpatrywano sprawy sporne mieszczan, ale także związane z funkcjonowaniem rodzinnym, społecznym i gospodarczym. Takie oryginalne wyciągi z akt ławniczych nowosądeckich (jest ich 8), pochodzą z lat 1549–1644. Dokumenty te sporządzone zostały w języku polskim i łacińskim; opatrzone są pieczęciami wyciśniętymi na papierze, na niektórych dokumentach bardzo wyraźnymi<sup>11</sup>.

☛ Znajdujemy też wpis dotyczący rewizji czopowego przeprowadzonej 1 marca 1754 r. przez sąd kondenscencjonalny (zjazdowy), zebrany w Nowym Sączu. Protokół z posiedzenia – szczegółowy i bardzo skomplikowany – sprowadza się do rozpatrzenia sprawy stosowania się do dekretu Trybunału Skarbowego Radomskiego co do sprawiedliwego, rzetelnego i punktualnego uiszczania podatku czopowego przez „gorzelników, piwowarów, i miody robiących tudzież wszelkie likwory szynkujących”<sup>12</sup>.

☛ Badając wszelkie ślady materiałów do Nowego Sącza i jego dziejów w Bibliotece Naukowej PAU i PAN, należy zwrócić uwagę na zapiski w jednej z „Ksiąg pamiętnicznych” Jakuba Michałowskiego. Ich twórcą był kasztelan biecki, pamiętnikarz i bibliofil Jakub Michałowski z Michałowa (1612–1663)<sup>13</sup>. W tomie zawierającym kopie listów i materiałów głównie do dziejów wojen kozackich i najazdu szwedzkiego, znajduje się uchwała zjazdu szlachty województwa krakowskiego w Sączu w sprawie pospolitego ruszenia i walki ze Szwedami, podpisana przez Konstantego Lubomirskiego w 1655 r.<sup>14</sup>

☛ Nieznana jest proveniencja XVIII-wiecznego rękopisu zawierającego odpisy akt dotyczących powstania, podniesienia do rangi kolegiaty oraz

wszelkich spraw związanych z kościołem św. Małgorzaty w Nowym Sączu. Zawarte tu są dokumenty z lat 1448–1748. Rękopis liczy 140 kart, sporządzony jest po łacinie starannym pismem, na początku ozdobiony inicjałem; tytuły oraz fragmenty tekstu napisane zostały czerwonym, rzadziej zielonym atramentem<sup>15</sup>.

☛ Również nieznana jest proveniencja rękopisu „Akta z ksiąg grodzkich, bieckich, lubelskich i sądeckich dotyczące rodziny Lisickich i ich dóbr (1655–1761)”. Odpisy z ksiąg sądeckich pochodzą z roku 1736, 1746 i 1761 – w sumie pięć dokumentów<sup>16</sup>.

☛ Szereg odpisów dokumentów dotyczących Nowego Sącza i okolic zostało sporządzonych przez wspomnianego już Franciszka Wolańskiego i pochodzi z jego daru dla Akademii Umiejętności.

☛ Wśród nich, w rękopisie zawierającym kopie dokumentów i akt odnoszących się do różnych miejscowości w Polsce od XIX do XIX w., znajdujemy odpis dokumentu z 13 czerwca 1559 r., sporządzonego w języku łacińskim, wydane przez króla Zygmunta Augusta. Dotyczy założenia i uposażenia szpitala premonstratensów w Nowym Sączu. Franciszek Wolański odnotował: „Przepisałem we Lwowie 11 września 1849 r.”<sup>17</sup>

☛ Natomiast w rękopisie poświęconym odpisom akt i dokumentów dotyczących Tarnowa znajduje się odpis dokumentu z 25 maja 1604 r. pt. „Stowarzyszenie czapników nowosądeckich wydaje czapnikom tarnowskim odpis ustaw cechowych nadanych przez Radę Miejską nowosądecką przez króla Zygmunta III zatwierdzonych”. Tekst został sporządzony po łacinie, ale jest też jego polskie tłumaczenie. Z istniejącej adnotacji można się dowiedzieć, iż Franciszek Wolański dokonał odpisu 5 września 1895 r., lecz nie zostało odnotowane, gdzie znajduje się oryginał aktu, podobnie jak w przypadku wcześniej tu odnotowanego dokumentu<sup>18</sup>.

☛ Inny, późniejszy przywilej odpisany z oryginału przez Franciszka Wolańskiego wydany został przez króla Stanisława Augusta Poniatowskiego 26 września 1785 r. Król potwierdził wszelkie prawa i swobody religijne nowosądeckim Żydom, które nadali im jego królewscy poprzednicy i kasztelan krakowski Aleksander Lubomirski. Dokument ten, podobnie jak poprzedni, odpisany został z pergaminowego oryginału we Lwowie w 1849 r.<sup>19</sup>

☛ W kolejnym tomie wypisów źródłowych Franciszka Wolańskiego znajdują się pewne materiały dotyczące ziemi sądeckiej – m.in. wypisy dotyczące Nowego Sącza, a pochodzące z różnych źródeł drukowanych, np. *Volumina Legum* czy *Nowych Aten* Benedykta Chmielowskiego. Znajdujemy tam opis herbu Nowego Sącza, a także wykaz sądeckich kasztelanów od XVI do XVIII w.<sup>20</sup>

☛ Materiały na temat powiatu nowosądeckiego znajdują się w innym z kolei tomie wypisów i odpisów sporządzonych przez Franciszka Wolańskiego. Jest to alfabetyczny spis 159 miejscowości

w powiecie. Wolański podaje „dawny powiat i nowy”, ale nie precyzuje jakiego okresu czasu to określenie dotyczy, nie podaje też źródeł, z których korzystał<sup>21</sup>.

☐ Podobnie jak Franciszek Wolański dawnymi aktami i dokumentami historycznymi interesował się ks. prof. Jan Fijałek (1864–1936), historyk, badacz dziejów Kościoła, profesor m.in. na Uniwersytecie Lwowskim<sup>22</sup>. Liczne odpisy i wypisy dokonane przez siebie i nie tylko, bo i wcześniejsze, podarował Polskiej Akademii Umiejętności<sup>23</sup>.

☐ Ze zbiorów ks. prof. Jana Fijałka pochodzą dokumenty sporządzone w XVIII i XIX w.: „Materiały do historii wsi, miast i klasztorów w Polsce z lat 1331–1821”. Odnosi się do Nowego Sącza znajduje się dokument z 1661 r. (XVIII-wieczna kopia), dotyczący majątkowej spornej sprawy sądowej między archidiakonem Gregoriussem Królikowskim a mieszkańcami wsi Podegrodzie<sup>24</sup>.

☐ Wśród notatek, wypisów źródłowych i wycinków prasowych ks. Jana Fijałka dotyczących szpitali i fundacji dobroczynnych znajdują się podstawowe dane dotyczące szpitala Św. Ducha (jego powstanie ok. 1360 r. jako fundacji mieszczkańskiej na przedmieściu, późniejsze przeniesienie do miasta) oraz kościoła norbertańskiego, od 1832 jezuickiego. Inny wymieniony przez ks. Fijałka obiekt, to szpital trędowatych św. Walentego za miastem<sup>25</sup>. Wypisów dokonał z książki ks. Jana Sygańskiego poświęconej Nowemu Sączowi<sup>26</sup>.

☐ Z kolei w rękopisie zawierającym materiały i wypisy źródłowe dotyczące adoracji Najświętszego Sakramentu w polskich kościołach, ks. Jan Fijałek zamieścił tekst związany z zapisem mieszczkańskim w Nowym Sączu z 2 czerwca 1456 r. „na uroczyste niesienie Najświętszego Sakramentu do chorego”. Tekst jest w języku niemieckim, z komentarzem ks. Fijałka, że Paweł murarz uposażył niemieckiego kaznodzieję w Nowym Sączu, zostawił też zapis, aby uczniowie ubrani w „kapki” ze śpiewem prowadzili księdza idącego do chorego<sup>27</sup>.

☐ Ks. Jan Fijałek zostawił też wypisy oparte na źródłach: „Ołtarz Bożego Ciała w kolegiacie nowosądeckiej św. Małgorzaty i inne drobniejsze wiadomości o Najświętszym Sakramencie u tej fary z wieku XVI–XVIII”. Podał też inwentarz tej kolegiaty spisany w 1726 r., a także inne wiadomości wypisane z książki Jan Sygańskiego, a dotyczące nabożnych praktyk, nabożeństw i obchodów świątecznych w Nowym Sączu w czasach staropolskich<sup>28</sup>.

☐ Nowy Sącz jest także odnotowany w wypisach i notatkach ks. Fijałka dotyczących historii szkół w Polsce. W oparciu o wspomniane opracowanie Jana Sygańskiego i istniejące dokumenty wynotował ważniejsze fakty z dziejów szkoły miejskiej, akty uposażenia itp. Jej rektorem w 1412 r. był notariusz miejski Jakub z Dąbrowicy<sup>29</sup>.

☐ Starosty sądeckiego Jana Lipskiego z Lipia<sup>30</sup> dotyczy rękopiśmienna kopia wykonana przez historyka literatury i pedagoga Ludwika Kamykowskiego<sup>31</sup>, utworu Wacława Potockiego, pt. „Sie-

lanka albo raczej przy szczęśliwym JMPana Jana z Lipia Lipskiego na starostwo sądeckie wjeżdźcie od Panien z Helikonu na pełną i nie trunkiem za zdrowie nowego starosty ale życzliwym nie sławiona rymem kolejnym. Roku Pańskiego 1676, dnia 1 lipca”. Obszerna sielanka składa się z kolejno wygłaszanych przez Apollina i Muzy kwestii, pełnych odniesień do mitologii, ale też do urody krajobrazów sądeckich, uroków gór, Dunajca i Popradu<sup>32</sup>. Z kolei następną kopią utworu Wacława Potockiego, gdzie pada nazwa Nowego Sącza, to: „Libisza Drabant albo raczy Nowoświecki przez grzeczne damy na sądeckim zamku schwytanem kołem odprawiony taniec”<sup>33</sup>.

☐ Jako na ciekawostkę warto zwrócić uwagę na obszerny rękopis oprawny w półskórek, pochodzący z XVIII w., pt. „Tragoediae sacrae versu Patrio in Collegio Podoliensi scriptae a p. Petro a s. Daniele [Piotr Krasuski]”. Są to cztery sztuki dramatyczne, zapewne wystawiane na scenie pijarskiego szkolnego teatru Kolegium w Podolińcu. Odnotowano, iż rękopis ten w 1766 r. był własnością biblioteki zakonu oo. Pijarów w Nowym Sączu<sup>34</sup>.

## XIX wiek

☐ Burzliwych wydarzeń rabacji galicyjskiej 1846 r. dotyczą dwa kolejne rękopisy, gdzie znajdują się sandecjana. Otóż w papierach wspomnianego już Franciszka Wolańskiego zachował się okólnik z 5 marca 1846 r., wydany w Nowym Sączu przez bocheńskiego starostę cyrkularnego. Oznajmiał on, że w okolicy znajdują się jeszcze „szczątki pobitych i rozpuszczonych buntowników polskich”, a wierni poddani Najjaśniejszego Pana winni ich śledzić i schwytawszy odstawić do Urzędu Cyrkularnego, za co zostanie wypłacona nagroda<sup>35</sup>.

☐ Również w rękopisie pt. „Różne dokumenty dotyczące powstania chochołowskiego i ruchów rewolucyjnych w roku 1946 oraz materiały do dziejów nowatorszczyzny z lat 1844–1861” znajduje się drukowana odezwa Leopolda von Lazańskiego, wiceprezydenta c.k. Gubernium do ludności cyrkułu sądeckiego w sprawie „przytłumienia zamierzonego powstania i zaprzestania rabunku dworów 1846”. Apelowo o zwracanie uwagi na podejrzanych ludzi, a jeżeli nie są w stanie wiarygodnie się wylegitymować, należy ich odstawiać do c.k. cyrkulowego Urzędu Sandeckiego. Lazański ogłaszał też: „Wzywam wszystkich wiernych i dobrze myślących poddanych, ażeby zaniechali wszelkiego napadu na obcą własność, z czegokolwiek by się takowa składała, i czy to do dziedziców, lub do kogokolwiek innego należałaby, a to pod zagrożeniem stosownej kary”<sup>36</sup>.

☐ W zasobach Biblioteki Naukowej PAU i PAN znajdują się także materiały związane z działalnością cyrkułu sądeckiego w latach 1840–1846, dotyczące wsi: Czarny Dunajec, Ciche, Klikuszowa, Poronin, Kościelisko, Chochołów, Dzianisz, Zub Suche i Szafłary. Zawarte są tam cyrkularze,

Theater in Neu-Sandez. Ansser Abonnement.  
Samstag den 18. Juli 1857.  
Zum Vortheile der Ortsarmen  
und unter der Direction des Anton Schwaiger zugeführt:

# Der Mentor

Die drei Schulmeister aus Bremen.

PERSONEN:

Konstant Fingering	H. Fink
Madame Fingering seine Gemahlin	F. Wagner
Karlchen seine Tochter	F. Lenz
Madame Anna Nichte	F. Wagner
Major Wenz	H. Meier
Ein Bedienter	H. Meier
Madam Vahl	H. Schwaiger
Gedanken seiner Tochter	H. Schwaiger
Frau, ein junger Fräulein	H. Fink

Die Schauspieler-Gesellschaft unter der Direction des Herrn Anton Schwaiger hat in Anbetracht der Verhältnisse der hiesigen Verhältnisse beschlossen, die ganze Besetzung von dieser Vorstellung zum Vortheile der Ortsarmen abzugeben. Ein halbes Jahr später wird die vereinte Kinder-Gesellschaft in einem neuen Gebäude errichtet werden, die alle die hiesigen Armen-Casinos sich der gegebenen Billigung bei, das vereinte Publikum wird das dann präsumieren, dass eine solche Billigung vorliegt.

Preise der Plätze: Eine nummerierter Nika 30 kr., — Parterre 20 kr., — Gallerie 10 kr., C. M. Die Billets sind in der Handlung der Buchhandlung des Herrn in Salzen.

Abgang um halb 8 Uhr Abends.

Teatr w Nowym Sączu. Z zawieszeniem Abonamentu.  
W Sobotę dnia 18. Lipca 1857 roku  
NA DOCHÓD UBOGICH  
Komedja w 3 aktach przez Benedita  
pod dyktando

# MENTOR.

TRZEJ NAUCZYCIELE Z BREMY

Teatr w Nowym Sączu. Z zawieszeniem Abonamentu.  
W Sobotę dnia 18. Lipca 1857 roku  
NA DOCHÓD UBOGICH  
Komedja w 3 aktach przez Benedita  
pod dyktando

Teatr w Nowym Sączu. Z zawieszeniem Abonamentu.  
W Sobotę dnia 18. Lipca 1857 roku  
NA DOCHÓD UBOGICH  
Komedja w 3 aktach przez Benedita  
pod dyktando

Teatr w Nowym Sączu. Z zawieszeniem Abonamentu.  
W Sobotę dnia 18. Lipca 1857 roku  
NA DOCHÓD UBOGICH  
Komedja w 3 aktach przez Benedita  
pod dyktando

Nowy-Sącz w Piątek dnia 20. Maja 1859  
w sali teatralnej u Ettingera  
wielka muzykalno deklamacyjna

# ACADEMIE

z której dochód w części na korzyść ochotników w Nowym-Sączu zostających,  
przez Pana

## Haagn

nadworną śpiewaczkę w. ks. meklenburgskiego i Pannę  
Brosche z Wiednia,  
jako też Panów dyktantów.

PROGRAM:

I. Abtheilung.

1. Bravour-Arie aus der Oper: „Barbier v. Sevilla“ v. Rossini gesungen von der Gesangs-Gesellschaft.
2. Violin-Solo v. Gauer, vorgetragen von einem hiesigen Herrn.
3. Ich soll declamieren! (Wiedt v. G. Sappir, vorgetragen von Fräulein Brosche).
4. Czarna Gory „Masurka“.
5. „Czardas“ (Rubenfen) ungarischer Volkstanz von Kovacs ersters gesungen in polnischen — letzteres in ungarischer Sprache von der Gesangs-Gesellschaft.

Krzesło 1. Złr. — Miejsce numerowane 70. kr. — Parter 50. kr. —  
Galleria 20. kr. waluty austr.

Bilietów dostac można w Handlu p. Kosterkiewicza tudzież przy kasie wieczór.

Neu-Sandez Freitag den 20. Mai 1859  
im Theater Saale bei Ettinger  
Große musikalisch-declamatorische

# Frau Saagu

und  
Fräulein Brosche aus Wien  
(bei ihrer Durchreise aus Russland)  
unter gefälligen Mitwirkung mehrerer hiesigen Dilettanten.

PROGRAM:

I. Abtheilung.

1. Bravour-Arie aus der Oper: „Barbier v. Sevilla“ v. Rossini gesungen von der Gesangs-Gesellschaft.
2. Violin-Solo v. Gauer, vorgetragen von einem hiesigen Herrn.
3. Ich soll declamieren! (Wiedt v. G. Sappir, vorgetragen von Fräulein Brosche).
4. Czarna Gory „Masurka“.
5. „Czardas“ (Rubenfen) ungarischer Volkstanz von Kovacs ersters gesungen in polnischen — letzteres in ungarischer Sprache von der Gesangs-Gesellschaft.

Krzesło 1. Złr. — Miejsce numerowane 70. kr. — Parter 50. kr. —  
Galleria 20. kr. waluty austr.

Bilietów dostac można w Handlu p. Kosterkiewicza tudzież przy kasie wieczór.

Dwa afisze teatralne z XIX w., fotokopie

okólniki i urzędowa korespondencja. Jak można się spodziewać, wszystkie teksty pisane są tzw. „szwabachą”, dość niewyraźnym charakterem pisma, co znacznie ogranicza grono potencjalnych czytelników<sup>37</sup>.

☛ Z dokumentów przekazanych Bibliotece przez Zygmunta Lasockiego – o którym zostanie jeszcze wspomniane – pochodzą akta urzędów powiatowych z Krościenka i Nowego Targu, z lat 1861–1866. Dotyczą głównie zagadnień związanych z tłumieniem ruchu narodowego w Galicji. Ten obszerny materiał sporządzony został w języku niemieckim. Warto nadmienić o tych rękopisach, chociażby z tego powodu, iż na niektórych kartach znajdują się nadruki: „Von der Sandezer k. k. Kreisbehörde” oraz „Wohllöblicher Kais[erlich] König[lich] Kreis Vorstand in Neu-Sandec”<sup>38</sup>.

☛ Za ciekawy i cenny należy uznać rękopis pt. „Księga wniosków 1848 r. Rady Narodowej Nowosądeckiej”. Jest to obszerna jednostka, licząca 106 kart oraz kilkadziesiąt niezapisanych. Zawiera zagadnienia związane z działalnością Rady Narodowej od 9 kwietnia do 23 listopada 1848 r. W poszczególnych rubrykach znajduje się treść zgłaszanego wniosku, uchwała jaka zapadła w danej sprawie oraz jej wykonanie (np.: „przybito w sali obrad”, „wykonano”, „rozesłano”, „złożono do aktów”, „odrzucono”). Pojawiają się też nazwiska wnioskodawców, a treść zgłaszanych spraw jest bardzo różnorodna – wnioski, postulaty, skargi ludności z z Nowego Sącza i okolic. Np. pod datą 6 kwietnia wpisano: „Nagana obywatelowi Wincentemu Gostkowskiemu w Rogach za niestosowne obchodzenie się z włościanami”, czy 15 września: „Ob. Kubala wnosi ażeby przypomnieć ob. Trębeckiemu ażeby przedłożył rezolucję podziękowania za dutki na broń dla Gwardii Narodowej, jemu dawniej poruczone”. Ogółem wszystkich pozycji, czyli odnotowanych spraw, jest aż 825<sup>39</sup>.

☛ Zachował się też dokument związany z przygotowaniem do powstania styczniowego. Pochodzi z rękopisu „Materiały do dziejów powstania styczniowego w województwie krakowskim”. Datowany jest 18 lutego 1862 r., a zatytułowany: „Sprawozdanie Ławy Obwodowej Sądeckiej”. Znajdujemy tam informację, że Ława ta ukonstytuowała się 14 lutego i przesyła Ławie krakowskiej zebrane pieniądze w kwocie 2058 złp. i dwa konie. Ponadto zebrano kilka sztuk broni. Ława sądecka zwraca się z zapytaniem, czy kupować karabiny i obstalowywać sukno w fabryce. Dokument opatrzony jest pieczęcią z orłem i napisem wokół niego: „Niepodległość. Całość. Wolność. Równość. Sącz”<sup>40</sup>.

☛ Należy też wspomnieć o przechowywanym w Bibliotece maszynopisie pt. „Księgozbiór Józefa Szujskiego w zbiorach Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Józefa Szujskiego w Nowym Sączu”, opracowanym przez Wiesława Wczesnego i Jacka Zarembę w 1973 r. Zawiera on 840 tytułów książek, w tym starodruków przekazanych przez Józefa Szujskiego<sup>41</sup>.

☛ Warto zauważyć, że Władysław Szujski przekazał w 1891 r. księgozbiór swego ojca Józefa, znakomitego historyka, do biblioteki w Nowym Sączu. Taka była wola i intencja Józefa Szujskiego, by nie gromadzić ksiąg jedynie w znaczących naukowych ośrodkach jak Lwów czy Kraków. Dlatego wybrał Nowy Sącz, jako stolicę ziemi szczególnie mu bliskiej<sup>42</sup>.

☛ Ponadto w wyżej wspomnianej sygnaturze rękopiśmiennej znajdujemy też spis księgozbioru Józefa Wieniawy Zubrzyckiego (253 pozycje książkowe), również znajdujący się w Bibliotece w Nowym Sączu<sup>43</sup>.

☛ W zbiorach rękopiśmiennych Biblioteki Naukowej PAU i PAN, w papierach powstańca styczniowego oraz galicyjskiego działacza i publicysty Józefa Popowskiego (1841–1910)<sup>44</sup> zachował się list Zarządu Związku Stronnictwa Chłopskiego w Nowym Sączu do Koła Polskiego w Wiedniu

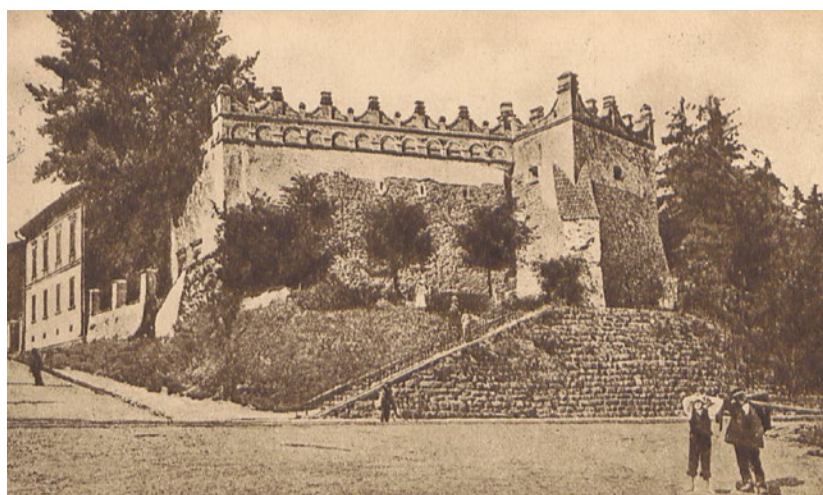
Papier firmowy „Hurtowny Skład Win A. Dormann w Nowym Sączu”



z 9 lipca 1895 r. Czytamy w nim o wyzyskiwaniu ludzi przez „niesumienne” osoby, a także o tym, że politycy powinni zajmować się nie tylko ustawami, ale i ludźmi, których te ustawy dotyczą. Zarząd Związku prosił o wsparcie, by nie naruszano bezpieczeństwa publicznego i prawa własności. List Związku Stronnictwa Chłopskiego podpisał sekretarz Józef Chrzanowski oraz prezes Stanisław Potoczek<sup>45</sup>.

☐ Z życiem kulturalnym i artystycznym w XIX-wiecznym Nowym Sączu związane są materiały znajdujące się w spuściźnie słynnego historyka teatru prof. Jerzego Gota (1923–2004). Wśród wypisów z różnych źródeł odnoszących się do życia teatralnego w różnych polskich miastach znajdują się też informacje dotyczące Nowego Sącza, z których można się dowiedzieć, począwszy od 1861 r., jakie trupy teatralne występowały w Nowym Sączu i z jakim repertuarem. Jako ciekawostkę można tu podać, iż w 1885 r., gdy występowała trupa Emila Skrzyszowskiego, zawalił się dach teatru letniego<sup>46</sup>. W spuściźnie Jerzego Gota wśród licznych fotokopii XIX-wiecznych teatralnych afiszów znajdujemy też afisz wystawianej w Nowym Sączu w 1857 r. komedii *Mentor*, z której dochód przeznaczony był dla ubogich, a także akademii

Zamek Jagiellonów w Nowym Sączu, pocztówka



(„wielka muzykalno deklamacyjna Academie”), która odbyła się w 1859 r.<sup>47</sup>

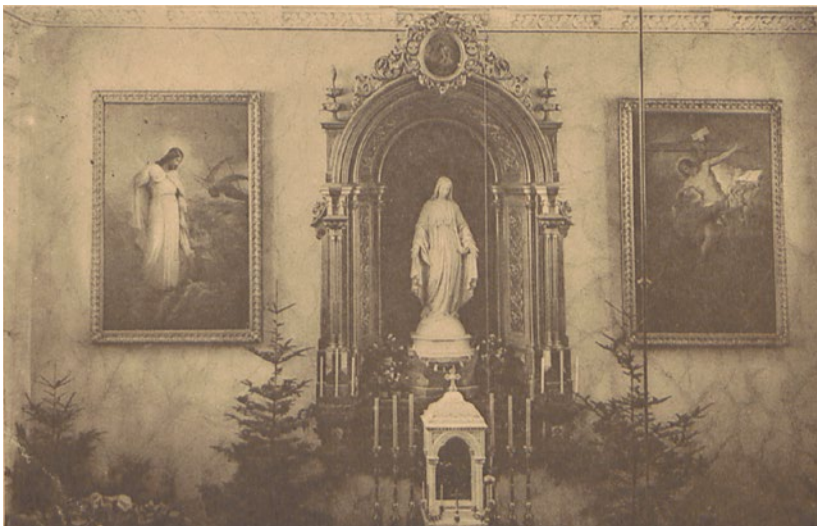
☐ W badaniu i opisywaniu dziejów miast warto też odnotowywać archiwalia dotyczące ludzi związanych z daną miejscowością. Otóż w Bibliotece Naukowej PAU i PAN znajdują interesujące papiery osobiste Edmunda Długopolskiego (1879–1947). Był on historykiem, profesorem gimnazjalnym w Tarnopolu, a w latach 1907–1908 brał udział w naukowej Ekspedycji Rzymskiej Akademii Umiejętności<sup>48</sup>. Zachowało się jego świadectwo chrztu, wydane w Nowym Sączu 23 grudnia 1897 r., późniejszy odpis z 29 marca 1923 r., a także świadectwo dojrzałości uzyskane w c.k. gimnazjum w Nowym Sączu w 1898 r. Późniejsze ewentualne związki Długopolskiego z Nowym Sączem nie zostały odnotowane<sup>49</sup>.

## XX wiek

☐ Wśród licznych kondolencji, jakie nadeszły po śmierci Stanisława Wyspiańskiego (28 XI 1907), znajduje się telegram wystosowany przez grono profesorskie nowosądeckiego gimnazjum na ręce jego ciotki Joanny Stankiewiczowej. Profesorowie złożyli stosowne kondolencje, wyrazili żal po śmierci znakomitego poety i artysty oraz zapowiedzieli udział dyrektora tej placówki Stanisława Rzepińskiego w uroczystościach pogrzebowych<sup>50</sup>.

☐ Należy odnotować fakt przechowywania w zbiorach Biblioteki Naukowej PAU i PAN kopii maszynopisowej pracy nowosądeczanina Ferdynanda Pawłowskiego (1894–1987) pt. „Wspomnienia legionowe 1914–1918”, dar autora z 1975 r.<sup>51</sup> W tomie drugim tej pracy znajduje się fotografia sekcji „Jastrzębców” – tajnej, niepodległej organizacji uczniów gimnazjalnych w Nowym Sączu z 1911 r. Czterech z nich odbyło kampanie polowe w Legionach: Leopold Tomasziewicz i Ferdynand Pawłowski w piechocie, a Wojciech Fyda i Jarosław Fiałkowski w artylerii. Pozostali nowosądecy gimnazjaliści widniejący na fotografii to: Władysław Gruca, Władysław Horodyński, Marian Dworzański, Jan Szweczyk, Jan Górowski, Jan Uryga, Stanisław Hojnicky, Roman Nitribitt, Stanisław Nowicki, Stanisław Nowicki, Władysław Pęksa, Zygmunt Leśniowski i Tadeusz Rysiakiewicz. Na innej fotografii widnieje wizerunek Ferdynanda Pawłowskiego jako sierżanta sanitarnego 1. kompanii I batalionu, 1. pułku piechoty I Brygady Legionów Polskich<sup>52</sup>.

☐ Z XX w. pochodzi jeszcze kilka drobnych sandecjanów. Jednym z nich jest pismo od Urzędu Skarbowego Akcyz i Monopolów Państwowych w Nowym Sączu do Oktawii Mycielskiej, przedsiębiorczynie gorzelni w Kobylance z 11 marca 1929 r. Znajduje się ono w zbiorze korespondencji i papierów majątkowych Cecylii Mycielskiej związanych z dzierżawą Kobylanki. Pismo dotyczy wekslowego zabezpieczenia należności monopolowej za spirytus wyprodukowany w kampanii 1928/1929<sup>53</sup>.



Kaplica w Białym Klasztorze w Nowym Sączu, pocztówka

☛ Natomiast w zbiorze spraw procesowych prowadzonych przez Jana Gwiazdomorskiego znajduje się pismo tegoż krakowskiego adwokata z 13 grudnia 1937 r. do Inspektora Pracy 41 Obwodu w Nowym Sączu, dotyczące bezprawnego zwolnienia z pracy montera Władysława Kozickiego, gdy ten przebywał na zwolnieniu lekarskim<sup>54</sup>.

☛ Kolejne sandecjana pochodzą ze zbiorów Zygmunta Lasockiego (1867–1948), działacza politycznego, dyplomaty, historyka, członka Polskiej Komisji Likwidacyjnej<sup>55</sup>.

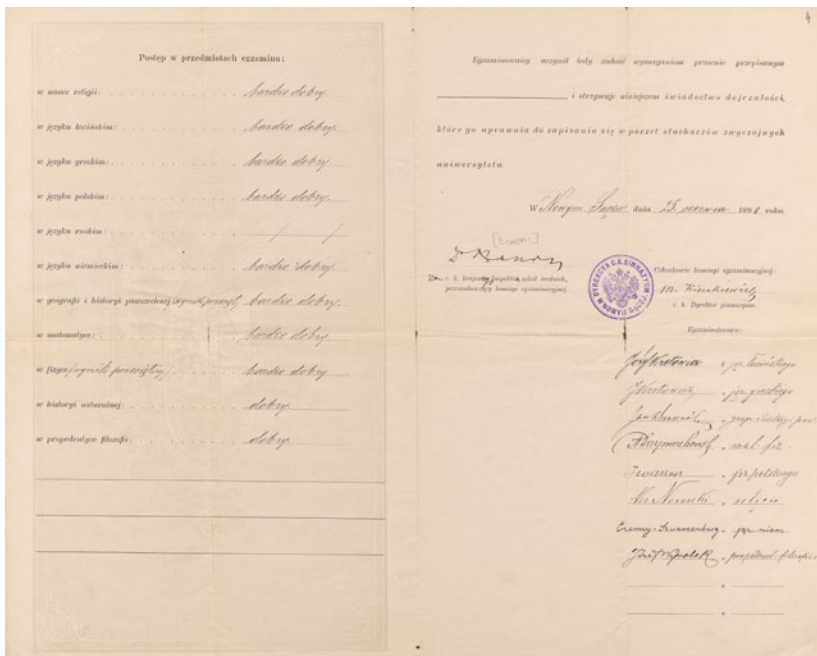
☛ Wśród akt Polskiej Komisji Likwidacyjnej (PKL), która była regionalną naczelną polską instytucją ustawodawczo-wykonawczą utworzoną w Krakowie w celu likwidacji rządów austriackich w Galicji po I wojnie światowej, znajduje się obszerny list od Tymczasowej Powiatowej Komisji Likwidacyjnej w Nowym Sączu do PKL w Krakowie z 3 listopada 1918 r. Oznajmiono w nim, że w Nowym Sączu został utworzony Polski Komitet Narodowy, w celu zorganizowania protestu przeciw pokojowi zawartemu w Brześciu Litewskim, w skład którego weszli przedstawiciele różnych stronnictw. Co istotniejsze, na wiadomość o przejściu władzy przez PKL w Krakowie sekcja polityczna Towarzystwa Obrony Obywatelskiej w porozumieniu z Magistratem Nowego Sącza utworzyły 31 października 1918 r. Tymczasową Powiatową Komisję Likwidacyjną dla powiatu nowosądeckiego. Komisja ta składała się z czternastu członków, zarówno przedstawiciele inteligencji, jak i robotników i chłopów. Nowosądecka Powiatowa Komisja Likwidacyjna poinformowała PKL w Krakowie o unormowaniu spraw z wojskiem w Nowym Sączu, powierzyła funkcję starosty Marossanyemu, a kierownictwo poczty ob. Bocokowi. O utworzeniu się Komisji poinformowano mieszkańców Nowego Sącza i powiatu. Do kontaktów z PKL w Krakowie zostali oddelegowani Bronisław Janicki i Wiktor Kimner. Zapowiedziano utworzenie Powiatowej Rady Narodowej złożonej z 60 członków – przedstawiciele kolejarzy, wsi, inteligencji, delegatów poszczególnych miasteczek oraz pięciu Rusinów. Utworzyła się już Milicja Obywatelska w liczbie przeszło 100 ludzi<sup>56</sup>.

☛ W kolejnym piśmie do PKL w Krakowie, z 9 listopada 1918 r., poinformowano, że decyzją PKL komisarzem na powiat nowosądecki został mianowany starosta z Sanoka Kazimierz Waydowski, jednak ze względu na jego przeszłość, zaistniała potrzeba zmiany komisarza, którego wybierze Rada Narodowa w Nowym Sączu<sup>57</sup>.

☛ W innej jednostce rękopiśmiennej znajduje się list Zygmunta Lasockiego jako Naczelnika Wydziału Administracji do komisarza PKL w Nowym Sączu z 14 listopada 1919 r. Oznajmiał w nim, że odebrał wiadomość, iż kilkanaście polskich gmin położonych po węgierskiej stronie Karpat zgłosiło się do starostwa nowosądeckiego z prośbą o ich przyłączenie do powiatu. Lasocki postulował wyznaczenie dla tych gmin komisarza, by dokonać włączenia „bez wszelkich niepotrzebnych starć i nieporozumień”<sup>58</sup>.

☛ Z okresu II wojny światowej pochodzi kopia maszynopisowa materiałów informacyjnych za okres od 20 marca 1944 do 29 lipca 1944 r. przeznaczonych do działalności konspiracyjnej. Zawierają one wiadomości polityczne oraz informacje o różnych wydarzeniach z okresu okupacji niemieckiej. Uwzględniony został powiat nowosądecki, a na temat miasta Nowy Sącz znajdują się informacje, iż w nocy z 2 na 3 lipca 1944 r. aresztowano 18 osób, m.in. inspektora Terzuchtamtu Stankiewicza podoficera rezerwy, ponadto agronoma Czajkowskiego i innych. Aresztowań dokonano też w Tymbarku, Dobrej, Limanowej i Mszanie Dolnej. Natomiast 3 lipca starosta zwołał w Nowym Sączu zebranie: „przemawiał do Polaków w duchu ugodowym, powoływał się na braterstwo broni z ekwojskowymi austriackimi, dopytywał się dlaczego ludzie nie chcą jechać na roboty do Rzeszy, a informacje o nieudzielaniu urlopów, złym traktowaniu, itp. przyjmował jako niemożliwe”. Inna informacja znajdująca się w tym maszynopisie, dotycząca Nowego Sącza, mówi, że na początku lipca 1944 r. wywieszono listę osób rozstrzelanych 30 czerwca za wprowadzenie sierżanta J. Krawczyńskiego i kaprała J. Płachty oraz zamordowanie Niemca Hansa Sikory w Jazowsku, napad na patrol policyjny koło Tymbarku (17 VI), zranienie nadwachtmistrza żandarmerii A. Weissa i zamordowanie głównego wachmistrza żandarmerii A. Riedekmaiera koło Rożnowa. Załączono także listę rozstrzelanych, pochodzących z Nowego Sącza i okolic<sup>59</sup>.

☛ Powojennych lat dotyczy maszynopis zakupiony przez Bibliotekę od Henryka Stamińskiego w 1966 r. Warto zwrócić uwagę na postać Henryka Stamińskiego (1903–1977), mocno związanego z Nowym Sączem, który był nauczycielem – geografem i historykiem. W latach 1945–1950 uczył geografii w II Państwowym Liceum i Gimnazjum im. Bolesława Chrobrego, zaś w latach 1950–1963 w I Państwowym Liceum im. Jana Długosza. Był też m.in. członkiem Komitetu Redakcyjnego „Rocznika Sądeckiego”, a jego imię nosi jedna z nowosądeckich ulic<sup>60</sup>.



Świadectwo maturalne  
Edmunda Długopolskiego



Janina Reichert-Toth,  
Pomnik ofiar terroru hitlerowskiego w Nowym Sączu

Janina Reichert-Toth,  
Alternatywny projekt pomnika ofiar terroru hitlerowskiego w Nowym Sączu



Wspomniany maszynopis zawiera wnioski uchwalone przez członków Związku Nauczycielstwa Polskiego (ZNP) zgromadzone na zebraniu sprawozdawczym Oddziału Powiatowego w Nowym Sączu 25 października 1947 r. Członkowie ZNP zwrócili uwagę na katastrofalny brak nauczycieli w powiecie nowosądeckim i ucieczkę z zawodu, co spowodowane było bardzo niskimi płacami, niewspółmiernymi do panującej drożyzny. Akcja stypendialna była niewystarczająca wobec dużej liczby wojennych sierot. Brak było pomocy naukowych oraz miejsc dla uczniów w internatach. Zebrani domagali się od Zarządu natychmiastowej interwencji do władz państwowych<sup>61</sup>. Ponadto znajdujemy kopie artykułów Henryka Stamińskiego wysłanych do prasy krakowskiej, których nie zamieszczono. Dotyczą one sytuacji „zbiedzonego” nauczycielstwa: „z zawodu uciekają co wartościowsze osoby, a pozostali są przepracowani, w złym stanie zdrowia”. Henryk Stamiński wysłał też do Ministerstwa Oświaty w Warszawie memoriał w sprawie trudnej sytuacji nauczycieli na Sądeckczyźnie (w latach 1946–1950); jego kopia znajduje się w zbiorach rękopiśmiennych Biblioteki Naukowej PAU i PAN<sup>62</sup>.

Odnośnie do dziejów Nowego Sącza, należy wspomnieć o „Skrótach referatów historycznych na I Regionalnej Konferencji w Nowym Sączu 1965 r.” Jest to maszynopis powielany, zawierający artykuły: „Dzieje Nowego Sącza” autorstwa Kazimierza Dziwika, czy „Eksperyment sądecki” (dotyczy uchwały Rady Ministrów z 1958 r. w sprawie rozwoju gospodarczego powiatu nowosądeckiego i miasta Nowy Sącz oraz rozszerzenia uprawnień terenowych do 1965), autorstwa Ryszarda Wolnego. Kolejne referaty to: „Osadnictwo Sądeckczyzny w świetle badań archeologicznych” Andrzeja Żakiego, „Obraz zasiedlania Sądeckczyzny w w. XIII–XVIII” (wraz z mapą historyczną Sądeckczyzny XIII–XVI w.) Henryka Stamińskiego, „Arianizm na ziemi sądeckiej” autorstwa Janusza Tazbira, „Zagadnienie plastyki w tzw. szkole sądeckiej na przestrzeni lat 1430–1480” Zbigniewa Strzałkowskiego oraz „Działalność Rady Narodowej Obwodu Sądeckiego w 1848 r.” Józefa Plechty<sup>63</sup>.

Ze sprawami kształcenia w Nowym Sączu można powiązać znajdującą się w papierach Jana Hulewicza recenzję (1973) autorstwa prof. Ryszarda Wroczyńskiego. Dotyczy ona rozprawy doktorskiej Alojzego Manny, pt. „Dzieje szkół wydziałowych: żeńskiej im. Klementyny Hoffmanowej i męskiej im. Stanisława Konarskiego w Nowym Sączu w latach 1899–1918”<sup>64</sup>.

Za bardzo cenną w zbiorach rękopiśmiennych Biblioteki PAU i PAN należy uznać spuściznę Janiny Reichert-Toth (1896–1985) i jej męża Fryderyka (1896–1982). Była to znana w kraju i zagranicą para artystów rzeźbiarzy. Obydwoje poprzez swoją działalność artystyczną związani byli z Nowym Sączem, co znajduje odbicie w ich rodzinnym archiwum podarowanym Bibliotece



przez Ewę Negrusz-Szczęsną i Karolinę Grodziską w latach 2006–2007<sup>65</sup>.

☛ Należy wspomnieć, iż w 1950 r. Janina i Fryderyk Tothowie zawarli umowę z miastem Nowy Sącz na całość prac przy wykonaniu pomnika zwanego w pierwszej umowie Pomnikiem Poległych, w drugiej zaś Pomnikiem Walk i Męczeństwa. Jego odsłonięcie nastąpiło we wrześniu 1954 r. Forma nawiązywała do motywu piety – Matki opłakującej Syna, które to określenie nie mogło znaleźć się w oficjalnych dokumentach w dobie socrealistycznej rzeczywistości<sup>66</sup>. Zachowało się 11 niewielkich fotografii tego pomnika, w tym alternatywna postać rzeźby, która nie została zrealizowana<sup>67</sup>. W zbiorach rękopiśmiennych zachowały się także dokumenty związane z wykonaniem pomnika, a mianowicie: list starosty nowosądeckiego z 15 maja 1950 r. potwierdzający zamówienie na jego realizację, umowa zawarta 23 maja, tudzież umowa na przeprowadzenie nadzoru artystycznego nad pracami, dokumenty finansowe związane z realizacją projektu. Znajdujemy także maszynopis wiersza *Posąg* autorstwa Piotra Krzykalskiego (Nowy Sącz 15 września 1954)<sup>68</sup>.

☛ Zgodnie z zapisem Janiny Reichert-Toth sporządzonym na trzy lata przed śmiercią, 24 maja 1986 r. przedstawiciele miasta Nowy Sącz przejęli 97 rzeźb: jej 83 dzieła i 14 rzeźb Fryderyka Totha. Artystka, żywiąc wobec miasta uczucia sympatii, oczekiwała, że Nowy Sącz, gdzie trafił jej ostatni pomnik, zapewni osobną salę ekspozycyjną dla prac rzeźbiarskich. Tak się jednak nie stało. Podjęte w 2007 r. poszukiwania wykazały, że rzeźby w liczbie 79 znajdują się na strychu nowosądeckiego Ratusza<sup>69</sup>. W zbiorach rękopiśmiennych Biblioteki Naukowej PAU i PAN, w dokumentach osobistych rzeźbiarki znajduje się wykaz prac przekazanych miastu Nowy Sącz<sup>70</sup>.

☛ Co do materiałów, które nazwać można ikonograficznymi, w zasobach rękopiśmiennych Biblioteki Naukowej PAU i PAN, w zbiorach ks. Jana Fijałka, znajdują się pocztówki z początków XX w. przedstawiające zabytki Nowego Sącza. Są to: Zamek Jagiellonów (w różnych ujęciach)<sup>71</sup> oraz kaplica w Białym Klasztorze ss. Niepokalanek<sup>72</sup>. Pocztówki te można będzie z czasem obejrzeć on-line na uruchomionej w czerwcu 2014 r. platformie PAUart ([www.pauart.pl](http://www.pauart.pl)), gdzie zbiory publikowane są w domenie publicznej. Sukcesywnie pojawiają się tam opracowane i zdigitalizowane

grafiki, fotografie czy pocztówki pochodzące ze Zbiorów Specjalnych oraz Gabinetu Rycin Biblioteki Naukowej PAU i PAN, a także Archiwum Nauki PAN i PAU i Fototeki Lanckorońskich<sup>73</sup>. Już obecnie (2017) kilka ilustracji dotyczących Nowego Sącza na tej platformie można zobaczyć.

☛ Natomiast w Gabinecie Rycin Biblioteki Naukowej PAU i PAN znajduje się tylko jedna rycina związana z Nowym Sączem. Jest to litografia fragmentu zamku; rytował Franciszek Zieliński według rysunku Andrzeja Olesia<sup>74</sup>.

## Podsumowanie

☛ Dokumenty dotyczące Nowego Sącza przechowywane w zbiorach rękopiśmiennych Biblioteki PAU i PAN są bardzo różnorodne; pochodzące z różnych epok. W niektórych przypadkach ich proveniencja nie budzi wątpliwości, a w niektórych brak jest informacji, w jaki sposób Biblioteka weszła w ich posiadanie. Wartość dokumentów też jest zróżnicowana – od oryginalnych dokumentów staropolskich i akt późniejszych, po dziewiętnastowieczne i dwudziestowieczne odpisy i miscellanea. Stwierdzić jednak należy, że te sandecjane mogą przyczynić się do lepszego poznania dziejów miasta i jego okolic oraz uzupełnienia wiadomości o Nowym Sączu.

## Przypisy:

1. J. Opatrny, *Okruszyny archiwalne w Nowym Sączu*, Kraków 1913, s. 3 i nast. Zob.: J. Sygański, *Nowy Sącz. Jego dzieje i pamiątki dziejowe. Szkic historyczny na pamiątkę sześćsetnej rocznicy założenia tegoż miasta*, Nowy Sącz 1892. Z dawnych opracowań na temat Nowego Sącza warto zwrócić uwagę na: [M.] Mac[iszewski], *Sącz Nowy*, [w:] *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, pod red. B. Chlebowskiego, F. Sulimierskiego i W. Walewskiego, Warszawa 1889, t. 10, s. 345–360, czy: *Rys historii i monografii N. Sącza*, [w:] H. Kisielewski, *Wspomnienia z XII walnego zjazdu Towarzystwa Pedagogicznego w Nowym Sączu w lipcu 1878 r.*, Nowy Sącz 1878, s. 20–25.
2. E. Danowska, *Biblioteka Naukowa Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie – historia i współczesność*, „Forum Bibliotek Medycznych”, R. 7:1014, nr 1 (13), s. 246–268.
3. K. Dziwik, *Katalog dokumentów pergaminowych Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966, cz. I, s. VII.
4. Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie (dalej: Bibl. Nauk. PAU i PAN), dok. perg. nr 621. Druk: Dodatek do „Gazety Lwowskiej”, R. 50:1850, nr 45. Zob. też: *Zbiór dokumentów małopolskich*, t. 5, *Dokumenty z lat 1401–1440*, wyd. I. Sułkowska-Kuraś i S. Kuraś, Wrocław 1970, nr 1737.
5. *Wolański Franciszek*, [w:] *Encyklopedia Powszechna*, wyd. S. Orgelbrand, Warszawa 1867, t. 27, s. 699.
6. Bibl. Nauk. PAU i PAN, dok. perg. nr 378.
7. Tamże, dok. perg. nr 344.
8. Tamże, dok. perg. nr 608.
9. Tamże, dok. perg. nr 604.
10. R. Majkowska, *Smoniewski Jan Wincenty*, „Polski Słownik Biograficzny” (dalej: PSB), Warszawa–Kraków 1999–2000, t. 39, s. 341–342.
11. Bibl. Nauk. PAU i PAN, rkps 440, k. 173–220.
12. Tamże, rkps 441, k. 44–45v.
13. A. Przyboś, *Michałowski Jakub z Michałowa h. Jasieńczyk*, PSB, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1975, t. 20, s. 652–654.
14. Bibl. Nauk. PAU i PAN, rkps 2254, k. 443–444.
15. Tamże, rkps 1643, k. 1–140.
16. Tamże, rkps 12 537, nlb.
17. Tamże, rkps 2847, k. 27–30.
18. Tamże, rkps 2856, t. 4, k. 635–638.
19. Tamże, rkps 2854, k. 5–7.
20. Tamże, rkps 2902, t. 2, k. 67–70. Pełny wykaz nowosądeckich kasztelanów zob.: *Urządnicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. S. Cynarski i A. Falniowska-Gradowska, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1990, s. 118–123.



- <sup>21</sup> Bibl. Nauk. PAU i PAN, rkps 2902, t. 1, k. 105–107.
- <sup>22</sup> W. Semkowicz, *Fijałek Jan Nepomucen*, PSB, Kraków 1946, t. 6, s. 441–443.
- <sup>23</sup> E. Danowska, *Spuścizna książkowa i rękopiśmienna lwowsko-krakowskiego uczonego ks. prof. Jana Fijałka (1864–1936) w Bibliotece Naukowej PAU i PAN w Krakowie*, [w:] *Kraków–Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, Kraków 2011, t. 10, pod red. H. Kosętki, G. Wrony i G. Niecica, s. 385–388.
- <sup>24</sup> Bibl. Nauk. PAU i PAN, rkps 1973, k. 29–30.
- <sup>25</sup> Tamże, rkps 5083, k. 25–29.
- <sup>26</sup> J. Sygański, *Nowy Sącz...*
- <sup>27</sup> Bibl. Nauk. PAU i PAN, rkps 5128, k. 44–46.
- <sup>28</sup> Tamże, rkps 5128, k. 47–54.
- <sup>29</sup> Tamże, rkps 5159, k. 124–130.
- <sup>30</sup> J. Wimmer, *Lipski Jan h. Drużyna (ok. 1630–1683)*, PSB, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1972, t. 17, s. 425. Teściem Jana Lipskiego był poeta Wacław Potocki.
- <sup>31</sup> F. Bielak, *Kamykowski Józef Alfons (1891–1944)*, PSB, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964, s. 597–599.
- <sup>32</sup> Bibl. Nauk. PAU i PAN, rkps 6297, k. 1–11.
- <sup>33</sup> Tamże, rkps 6297, s. 12–21.
- <sup>34</sup> Tamże, rkps 1941, k. 1–194. O rękopisie tym pisał S. Pigoń: *Le Jay w Polsce*, „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń PAU”, R. 1949, Kraków 1959, s. 36–39.
- <sup>35</sup> Bibl. Nauk. PAU i PAN, rkps 2906, k. 4 (drugi egzemplarz k. 5).
- <sup>36</sup> Tamże, rkps 4319, k. 149.
- <sup>37</sup> Tamże, rkps 12 181, nlb.
- <sup>38</sup> Tamże, rkps 6639 t. 1–2 – 6640 t. 1–4.
- <sup>39</sup> Tamże, rkps 1200, k. 1–106.
- <sup>40</sup> Tamże, rkps 6599, k. 3.
- <sup>41</sup> Tamże, rkps 7970, k. 1–27.
- <sup>42</sup> J. Opatrny, *Biblioteka miejska im. Józefa Szujskiego w Nowym Sączu*, b. m. i r., s. 1 i nast.
- <sup>43</sup> Bibl. Nauk. PAU i PAN, rkps 7970 k. 28–35.
- <sup>44</sup> J. Zdrada, *Popowski Józef*, PSB, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1983, t. 27, s. 622–625.
- <sup>45</sup> Bibl. Nauk. PAU i PAN, rkps 6974, k. 22–23.
- <sup>46</sup> Tamże, rkps 11 824, k. 122–125.
- <sup>47</sup> Tamże, rkps 11 826, k. 27–28.
- <sup>48</sup> K. Stachowska, *Listy Władysława Abrahama w zbiorach Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie*, „Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie”, R. 26:1981, s. 196.
- <sup>49</sup> Bibl. Nauk. PAU i PAN, rkps 6953, t. 1, s. 1–4.
- <sup>50</sup> Bibl. Nauk. PAU i PAN w Krakowie, rkps 4541, k. 14.
- <sup>51</sup> Tamże, rkps 9198, t. 1. Zob. też: F. Pawłowski, *Wspomnienia legionowe*, Kraków 1994, wyd. Księgarnia Akademicka, ss. 112+24 ilustracje.
- <sup>52</sup> Bibl. Nauk. PAU i PAN, rkps 9198, t. 2, nlb. Tam także fot. F. Pawłowskiego jako sierżanta sanitarnego w I Brygadzie Legionów Polskich. Zob. [www.pauart.pl](http://www.pauart.pl)
- <sup>53</sup> Tamże, rkps 8101, k. 37.
- <sup>54</sup> Tamże, rkps 9936, npg.
- <sup>55</sup> A. Szklarska-Lohmanowa, *Lasocki Zygmunt Bronisław Feliks*, PSB, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1971, t. 16, s. 551–554.
- <sup>56</sup> Tamże, rkps 4175, k. 33–35.
- <sup>57</sup> Tamże, rkps 4175, k. 36.
- <sup>58</sup> Bibl. Nauk. PAU i PAN, rkps 4177, k. 18 (na k. 19 kopia).
- <sup>59</sup> Tamże, rkps 6437, k. 12–13.
- <sup>60</sup> A. Wasiak, *Stamirski Henryk Ferdynand*, PSB, Warszawa–Kraków 2002, t. 41, s. 509–510.
- <sup>61</sup> Bibl. Nauk. PAU i PAN, rkps 6918, k. 1–2.
- <sup>62</sup> Tamże, rkps 6918, k. 3–7.
- <sup>63</sup> Tamże, rkps 6919, k. 1–33.
- <sup>64</sup> Tamże, rkps 10 371, k. 1–4.
- <sup>65</sup> E. Danowska, J.M. Dziewulska, B. Sieraczyńska, *Katalog rękopisów Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie. Sygnatury 11 500–11 970*, Kraków 2007, s. VIII–IX.
- <sup>66</sup> K. Grodziska, *Fryderyk Toth (1896–1982). Życie i twórczość*, „Rocznik Krakowski”, R. 74:2008, s. 159.
- <sup>67</sup> Bibl. Nauk. PAU i PAN, rkps 11 627, k. 11–21.
- <sup>68</sup> Tamże, rkps 11 629, k. 54–62.
- <sup>69</sup> K. Grodziska, *Zapomniana rzeźbiarka. Janina Reichert-Toth (1895–1986) i jej twórczość*, Kraków 2009, s. 224.
- <sup>70</sup> Bibl. Nauk. PAU i PAN, rkps 11 605, k. 124–131. Zob. też: K. Grodziska, *Zapomniana rzeźbiarka...*, s. 237–241.
- <sup>71</sup> Bibl. Nauk. PAU i PAN, rkps 4692 t. 1, k. 71; rkps 4680 t. 3, k. 67; rkps 4682 t. 9, k. 45.
- <sup>72</sup> Tamże, rkps 4687 t. 2, k. 11.
- <sup>73</sup> J.M. Dziewulska, *PAUart – nowy projekt Polskiej Akademii Umiejętności*, „PAUza”, nr 277–279, 25 XII 2014–8 I 2015, s. 11; też, *Zbiory ikonograficzne PAU w otwartym dostępie*, tamże, nr 319–321, 17–31 XII 2015, s. 11. Zob. też: H. Bednarski, *Szukamy kart pocztowych widokówek miasta i powiatu nowosądeckiego*, „Rocznik Sądecki”, R. 13:1972, s. 287–292.
- <sup>74</sup> Bibl. Nauk. PAU i PAN, Gabinet Rycin, alb. 1039/3.

## Ewa Danowska

### **Sandeciana in the collection of manuscripts in the Scientific Library of the Polish Academy of Arts and Sciences (PAU) and the Polish Academy of Sciences (PAN) in Kraków**

☐ The collection of manuscripts in the Scientific Library of the Polish Academy of Arts and Sciences (PAU) and the Polish Academy of Sciences (PAN) in Kraków contains documents concerning history, culture and the everyday life of Nowy Sącz, including historical written records connected with the city, such as parchment documents referring to Nowy Sącz and its region, benchmen's records, extracts from various documents, memoirs and documents on the political life in the times of Poland's Partitions, the inter-war period, the Second World War and the Polish People's Republic. Iconographic materials are also available, illustrating the history of the city. The researchers' output contains source references and related studies. The materials are varied, of various origin and importance, so the collection is inconsistent, but nevertheless the materials cover the history of Nowy Sącz and environs from the 16th century through the 20th century. They can contribute to more in-depth studies on the history of Nowy Sącz and its region.

### **Sandeciana v rukopisných zbierkových fondoch Vedeckej knižnice PAD a PAN v Krakove**

☐ V rukopisných zbierkových fondoch Vedeckej knižnice PAD a PAN v Krakove sa nachádzajú dokumenty o dejinách, kultúre a každodennom živote Nového Sonča (Nového Sandeca). Sú tu uložené starodávne rukopisy súvisiace s mestom, ako napr. pergamenové listiny a dokumenty týkajúce sa Nového Sonča a regiónu, súdne knihy alebo výpisy z rôznych spisov, memoáre a dokumenty súvisiace s politickým životom v časoch záboru Poľska, medzivojnového obdobia, ako aj z doby PĽR. Je tu možno nájsť ikonografické materiály znázorňujúce dejiny mesta. V rukopisných pozostalostiach vedcov sa nachádzajú prameňové výpisy a publikácie súvisiace s mestom. Doklady a dokumenty rôzneho pôvodu a významu sú rozlíšené, netvorí súdržnú zbierku, avšak sa týkajú dejín Nového Sonča a okolia od 16. až do 20. storočia. Môžu sa pričiniť o prehĺbené bádanie a výskum dejín mesta a regiónu.

# Dejiny mesta Stará Ľubovňa 1772 – 1876

## Politicko-správna situácia na území Starej Ľubovne

Mgr. Františka Marcinová, PhD. – vyštudovala Archívniectvo a pomocné vedy historické na Univerzite Komenského v Bratislave. V roku 2013 ukončila doktorské štúdium v odbore pomocné vedy historické. Pracuje v Ľubovnianskom múzeu – hrade na pozícii archivár, dokumentátor. V odbornej činnosti sa venuje prameňom k dejinám miest Hniezdne, Podolíneca a Stará Ľubovňa v období 17. a 19. storočia.

Mapa Starej Ľubovne s miestnymi názvami z 1. mapovania 1769  
Autor: Miroslava Poláková (Ištoková)

### Ukončenie poľského zálohu a obdobie začleňovania 1772 – 1778

☛ Koniec 18. storočia, ukončenie tzv. *poľského zálohu*, začlenilo Starú Ľubovňu do svetového diania. Zatiaľ, čo v predošlých obdobiach dianie v meste Stará Ľubovňa bolo bytostne späté so svetovými dejinami, po roku 1772 nebola Stará Ľubovňa významným dejateľom v rámci svetovej histórie.<sup>1</sup>

☛ *Poľský záloh* pre spišské mestá znamenal predovšetkým obdobie blahobytu. Osobitne to platilo pre mesto Stará Ľubovňa, ktoré sa stalo správnym, súdnym i hospodárskym centrom celého okolia. Ukončenie zálohu však nebolo uskutočnené priamo v priebehu roka 1772. Už v roku 1769 sa pomery v zálohu začali meniť. Ukončenie poľského zálohu zapríčinené predovšetkým politicko-správnou situáciou v Poľsku malo svoje počiatky už vo voľbe posledného poľského kráľa. V roku 1764 za výdatnej podpory ruského mocnárstva bol zvolený za poľského kráľa litovský stolník Stanislav August Poniatovský. Jeho kráľovská pozícia bola natoľko silná, nakoľko bol v priazni Kataríny II.<sup>2</sup> Voľba posledného kráľa zasiahla aj dianie v meste Stará Ľubovňa. Počas interregna v Poľsku po smrti kráľa Augusta III. (Wettina † 5.10.1763) prišiel do *spišského starostovstva* *hajtnan kráľovských vojsk Branicki*, krakovský vojvoda s celým sprievodom, ktorý zostal v *meste Stará Ľubovňa 11 dní*.<sup>3</sup> Prítomnosť vojsk bola pre mesto vždy vyčerpávajúca. Mešťania poskytovali paše pre kone, slamu a ďalšie výhody, všetko bez kompenzácií. Ukončenie zálohu bolo spojené aj spôsobením tzv. *barskej konfederácie*. *Barská konfederácia* bola založená 29. 2. 1768 ako ozbrojený zväzok šľachty. Vedúcimi osobnosťami boli Michal Hie-

ronym Krasieński a Jozef Pułaský. Ich cieľom bolo zrušiť reformy uzákonené od roku 1764, napr. aj rovnoprávnosť s inými náboženstvami z rokov 1767 až 1768. Chceli tiež zvrhnúť Stanislava Augusta Poniatovského a nahradiť ho členom saskej rodiny Wettinov.<sup>4</sup> Ich činnosť sa postupne rozšírila po celom Poľsku a už v roku 1768 začali pracovať aj v oblasti Sandecka, kde mali sídlo v Muszynie.<sup>5</sup> Adam Pariss z Parysowa, Jozef Bierzynski z Bierzyna Novodrodenski podstolník a Adam Morzkowski z Morzkowa, zemský sudca, 19. 3. 1769 vyslali žiadosť na územie Spišského starostovstva. Žiadali, aby mestá a ich obyvatelia splnili svoju svätú povinnosť a v týchto ťažkých časoch podporili a akceptovali volených bratov v konfederácii, a aby povolili utáborenie vojsk konfederácie na hradoch a podporili ich podľa povinnosti.<sup>6</sup> Na jeseň v roku 1769 sa oddiel Jozefa Bierzynského pokúsil obsadiť hrad Ľubovňa<sup>7</sup>, čo sa mu nepodarilo. Už od roku 1769, keď bol Ľubovniansky hrad v apríli uhorskými vojskami oslobodený, bolo územie zálohovaného Spiša postupne znovu pripájané k uhorskému kráľovstvu.<sup>8</sup> Spočiatku bol vstup vojsk na toto územie zaobalený zámkou sanitárnej pomoci a oddelenia nákazy od cisárskych krajín<sup>9</sup>, postupne však došlo k otvorenej vojenskej intervencii. V tomto období sa na území mesta Stará Ľubovňa nachádzalo 73 vojakov z toho 38 jazdcov a tiež 30 pešiakov.<sup>10</sup> Počas vojenskej intervencie uhorských vojsk v roku 1769 a v nasledujúcich rokoch bol *Sejer von Durrenberg* poverený vykonaním mapovania v zálohovanej časti Spiša. Z mapovania vznikla podrobná mapa na 62 kartových listoch v mierke 1:14 000<sup>11</sup>. Toto mapovanie bolo neskôr priradené k prvému vojenskému mapovaniu, kde bolo po prvýkrát zmapované aj celé územie dnešného Slovenska. Mapovanie bolo uskutočnené za výdatnej spolupráce dôstojníkov posádok vojsk umiestnených na tom-ktorom území a stoličných úradníkov či miestneho obyvateľstva.<sup>12</sup> Obežníkom bolo dané na známosť radám miest Stará Ľubovňa, Podolíneca a Hniezdne a tiež grófovi XIII. spišských miest, že v najbližších dňoch (t. j. po 31.5.1769) mal prísť kapitán cisárskych vojsk na zinventarizovanie tunajších hraníc a vytvorenie ich máp. Tomuto mali byť všade poskytnutí traja pomocníci, ktorí mu mali nosiť nástroje a jeden človek dobre znalý hraníc.<sup>13</sup> Stará Ľubovňa po prvýkrát získala podrobný popis svojho územia. Mapa dokladuje existenciu šibenice na šibeničnom vrchu nad mestom a rozloženie jednotlivých domov na námestí a v okolí.

☛ Hoci boli spišské mestá v poľskom zálohu formálne znovupripojené k Uhorsku až podpísaním





dohody medzi Rakúskom a Poľskom 18. septembra 1773, nariadenie z Ľubovnianskeho hradu o prevzatí novonadobudnutého územia počas ukončenia poľského zálohu bolo doručené mestám už v roku 1770.<sup>14</sup> Slávnostný sľub Uhorskému kráľovstvu zložili zástupcovia miest Stará Ľubovňa, Podolíneec a Hniezdne 10. novembra 1772.<sup>15</sup> Mestá boli pripojené k Spišskej stolici ako jej integrálna a teritoriálna súčasť.<sup>16</sup> Po začlenení sa mestá Stará Ľubovňa, Hniezdne a Podolíneec snažili zabezpečiť si také postavenie, aké mali pred tzv. *poľským zálohom*. Niekoľkokrát žiadali o uznanie ich samostatného postavenia ako slobodných kráľovských miest, pričom tieto mestá poukazovali na to, že na rozdiel od zvyšných trinástich miest ich postavenie pred vznikom tzv. *poľského zálohu* bolo odlišné. Tlak pripojenia k Spišskej stolici stupňoval aj kráľovský administrátor Pavol Tiszta, ktorý dočasne spravoval bývalé zálohované územie.<sup>17</sup> V prvotnej fáze mali byť uznané trom mestám ich práva ako slobodných kráľovským miest, a tak miestodržiteľská rada vydala 9. septembra 1774 nariadenie, podľa ktorého uznala právo na samosprávu pre *Provinciu XIII spišských miest*. Na základe tohto nariadenia mali mestá Stará Ľubovňa, Hniezdne a Podolíneec osobitné postavenie, aké žiadali. Zvratom v tejto situácii bolo vydanie pečate pre Provinciu Máriou Teréziou 21. októbra 1774, kde v kruhopise stálo SIGGILUM SEDECIM OPPIDORUM SCEPUSIENSIUM 1774, čo naznačovalo úmysel panovníčky pripojiť k *Provincii* aj tri slobodné kráľovské mestá.<sup>18</sup> Ukončením boja o postavenie bolo nariadenie Márie Terézie z 5. júna 1778, ktorým bola právoplatne vytvorená *Provincia XVI spišských miest*.<sup>19</sup>

☛ Ešte pred formálnym pripojením zálohovaného územia k Uhorsku boli dňa 26. marca 1773 do Starej Ľubovne vyslaní Štefan Štehovič, notár kráľovskej administratívy, a samotný komorný administrátor XIII spišských miest a domínií Stará Ľubovňa a Podolíneec, Pavol Tiszta. Ich úlohou bolo skontrolovať urbárne záležitosti mesta po pripojení k Uhorsku. Podľa tohto súpisu bola vykonaná kontrola mešťanov v Starej Ľubovni a predovšet-

kým ich majetku. V roku 1773 bolo v Starej Ľubovni 291 domov, čím Stará Ľubovňa patrila medzi väčšie mestá. Mesto podľa vtedajšieho zvyku bolo rozdelené do 4 mestských štvrtí. Ich rozmery boli rôzne, rovnako aj počet domov. Najväčšou štvrtou bola 4 štvrt, v ktorej sa nachádzalo až 90 domov. Medzi týmito domami bola napr. fara. Jednotlivé domy boli rozdelené do troch tried, a to podľa veľkosti a vybavenia. Chudobnejší mešťania mali iba domy s jednoduchým vybavením, najmä drevené. Ich počet bol však najvyšší (166 domov). Najbohatšími v meste boli prirodzene šľachtici a poprední predstavitelia mesta. Najjasnejší pán Szirmay vlastnil v roku 1773 dom 1. triedy a 170 árov úrodnej zeme. Spomedzi mešťanov mal najväčšie majetky prisažný Matej Kasperkevič, ktorý spolu s manželkiným majetkom vlastnil 2 domy 1. triedy a 264 árov zeme a 26 árov lúk.<sup>20</sup>

### Obdobie provincie 16 spišských miest 1778 – 1786, 1791 – 1876

☛ Mesto Stará Ľubovňa sa spolu s Podolínecom a Hniezdnym začlenilo do *Provincie XVI spišských miest* až nariadením z 5. júna 1778. Na základe tohto opatrenia Mária Terézia zdôraznila, že pripojenie Starej Ľubovne, Hniezdného a Podolíneca k *Provincii trinástich spišských miest* bolo účelné a prospešné.<sup>21</sup> Ovplyvňovalo predovšetkým správu mesta, ktorá sa musela často riadiť nielen cisársko-kráľovskými nariadeniami, ale aj nariadeniami správy *Provincie XVI spišských miest*. Do provincie boli začlenené tri mestá bez podanských obcí, ktoré tvorili súčasť Ľubovniansko-podolínskeho domínia. To bolo zrušené až v roku 1827.<sup>22</sup>

☛ Na čele *Provincie XVI spišských miest* stál gróf, ktorý bol podľa volebného poriadku z roku 1774 volený na tri roky. Do užšieho správneho okruhu okrem grófa patrili aj traja prisažní, z ktorých jeden bol vždy delegovaný mestami Stará Ľubovňa, Podolíneec a Hniezdne. V *súdnych knihách* mesta Podolíneec z tohto obdobia sa okrem grófa a prisažných spomínajú aj fiškál a notár. Tí boli menovaní doživotne. Na celkovú správu miest dozeral administrátor,<sup>23</sup> ktorý bol menovaný korunou. Okrem iného navrhoval na voľbu grófa, ktorý bol následne volený richtármi miest alebo prisažnými (z každého mesta jeden delegát). Títo volili taktiež prisažných.<sup>24</sup> V roku 1782 bol hlavným administrátorom Anton Klobošický z Klobošíc (*Antonius Klobusiczky de Eadem*) radca uhorskej komory. Jeho pisárom bol Juraj Nozdrovický z Nozdrovíc (*Georgius Nozdroviczky de Eadem*). Na pozíciu grófa bol zvolený Ján Bröderlein s dvoma prisažnými Antonom Kročkievičom (*Antonius Krocskevics*), ktorý bol reprezentantom miest Stará Ľubovňa, Hniezdne a Podolíneec a Martin Paltzman junior. Provincia využívala dvoch notárov. Hlavným notárom bol Ján Bárdoši (*Bárdosy*) s vicenotárom Andrejom Haaszom. Provincia mala účtovníka Pavla Jónyho, fiškála Kraiszla a tiež ad-



ministratívnych pracovníkov Františka Hoffnera, Juraja Demiana a Michala Trangousa.<sup>25</sup>

☛ Samospráva mesta sa riadila rovnakými pravidlami ako pred začlenením do provincie. Na čele mesta stál richtár, ktorý spolu so štyrmi prisáznými tvorili užšiu radu. Širšia rada pozostávala z 24 členov. Členovia mestskej rady boli platení z mestskej pokladnice. Okrem toho bola zriadená tzv. sirotská stolica. Na rozdiel od zvyšných 14 spišských miest si Stará Ľubovňa a Podolínec ponechali vlastné súdnictvo a nepodriadili sa justícii Provincie XVI spišských miest. Obe mestá užívali právo meča.<sup>26</sup>

☛ Po vzniknutí Provincie vyslala jej administratíva v roku 1783 nariadenia, ktoré hovorili o pravidlách života v mestách, a preto mali byť zverejnené v každom meste.<sup>27</sup> Ešte v roku 1781 navštívila mestský archív kontrola z Provincie, aby potvrdila pravosť všetkých privilégií, ktoré Ľubovňa dostala, pri ktorej príležitosti bol aj vytvorený elench privilegiálnych listín mesta.<sup>28</sup>

☛ Reformy Jozefa II. zasiahli tiež územie Spiša. V roku 1786 Jozef II. zrušil dovtedajšie stoličné zriadenie, ktoré predstavovalo bariéru v presadzovaní jeho reforiem.<sup>29</sup> Zo spišskej, šarišskej, zemplínskej a abovsko-turnianskej stolice vytvoril tzv. *Košický dištrikt* so sídlom v Košiciach. Na čele dištriktu stál *dištriktuálny komisár v košickom dištrikte* František Szentiványi. Išlo o menovaný úrad štátneho úradníka, na rozdiel od stoličných županov. Do tohto členenia bola zaradená tiež *Provincia šesnástich spišských miest*, čím bola prakticky zrušená jej samostatnosť a bola podriadená celoštátnemu zriadeniu. Jozef II. tesne pred svojou smrťou v roku 1790 bol nútený túto správnu reformu zrušiť a situácia sa vrátila do obdobia po roku 1778.<sup>30</sup>

☛ Jozef II. v rámci tzv. švábskej kolonizácie povolal niekoľko nemeckých rodín na Spiš. Pôvodne sa tieto rodiny usídlili v Červenom Kláštore, ale v neskoršom období sa presídlili do oblasti miest Stará Ľubovňa a tiež Podolínec.<sup>31</sup> V okolí Starej Ľubovne novousadlíci založili dve dediny Francovce a Jozefovce. Na základe mien, ktoré sa vyskytujú v rámci zoznamu na mape z roku 1788<sup>32</sup> vyplýva, že nové osady neosídľovali iba novopri-

chodiace rodiny, ale tiež okolití obyvatelia. Dovedávajú to mnohé mená, ktoré boli v okolí Starej Ľubovne doložené už v staršom období. Okrem obcí Francovce a Jozefovce bola na základe tejto kolonizácie doosídlená aj obec Szadek (dnes známa ako Podsadek, časť Starej Ľubovne). O prítomnosti novousadlíkov v okolí Starej Ľubovne okrem spomínanej mapy sa nenachádza veľa informácií. Iná situácia bola napríklad v meste Podolínec, kde prítomnosť novousadlíkov riešila mestská rada Podolínce v roku 1791, keď na základe deputácie mesta boli určené pravidlá pre novousadlíkov. Tie sa týkali predovšetkým chovu dobytky, pričom boli určené poplatky za jednotlivé druhy dobytky, ďalej záležitosti týkajúce sa polí a prípadných dlžôb spojených s prenajímaním polí.<sup>33</sup> Taktiež boli prerokované záležitosti týkajúce sa integrácie novousadlíkov a súdneho stíhania v prípade spáchaného násillia. Podolínce zrejme nových obyvateľov nechceli akceptovať, pretože sa už 19. septembra 1792 na nich sťažovali kvôli výstavbe ich domov. Sťažnosť sa týkala postavenia ôsmich domov *neocolonistarum Svecicarum familiarum*. Podolínce žiadali, aby bol v priestore Ľubovniansko-podolínskeho domínia povolený iba istý počet usadlostí, tak ako to bolo dodržiavané za čias poľskej jurisdikcie.<sup>34</sup> Pravdepodobne aj táto skutočnosť dopomohla k tomu, že v Podolínci novousadlíci neboli spokojní, a preto sa v roku 1793 presťahovali do Lackovej.<sup>35</sup> Podobný scenár mal vzťah novousadlíkov s okolitými obcami v Starej Ľubovni, pretože existencia obcí Francovce a Jozefovce nebola veľmi dlhodobá a v neskoršom období zanikli.

☛ Zmeny v politickom a spoločenskom myslení v Uhorsku predstavovali tridsiate roky. Veľkým symbolom zmien bolo aj roľnícke povstanie na Východnom Slovensku v roku 1831. Jeho predvojom bolo cholerové povstanie. Po tom, čo sa nákaza cholery začala veľmi prudko šíriť, bola Spišská stolica nútená odvolať vojsko z Levoče a rozmiestniť ho do najrizikovejších oblastí. Jednou z týchto oblastí bola aj Stará Ľubovňa.<sup>36</sup>

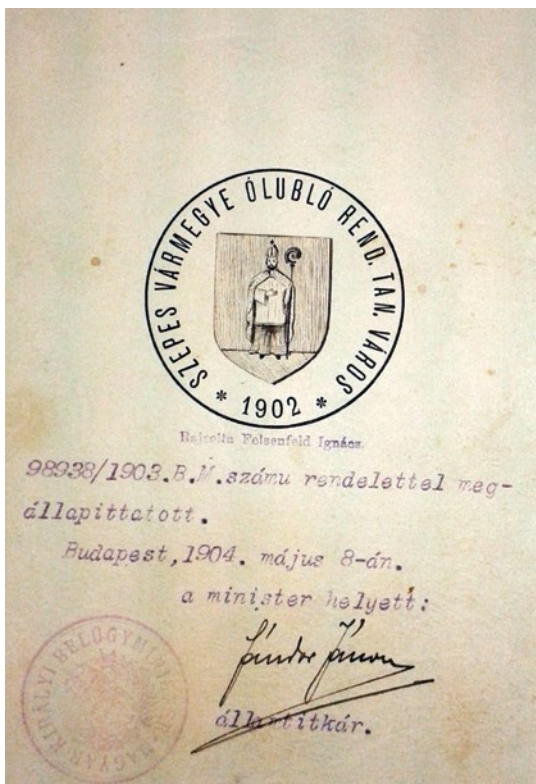
☛ Do dejín Starej Ľubovne a Provincie 16 spišských miest zasiahli meruôsme roky. Okrem politicko-správnych zmien sa zmeny týkali aj myslenia obyvateľstva, v ktorom sa začalo prebúdzat národné či národnostné povedomie. Na malú chvíľu bola zrušená *Provincia 16 spišských miest*, ale už v októbri 1849 bola jej činnosť obnovená, hoci pod iným správnym zriadením. Vládny komisariát 16 spišských miest bol zrušený 1. 11. 1850. Provincia sa vrátila do pôvodnej činnosti podľa právomoci z roku 1778.<sup>37</sup>

☛ Výrazným zásahom do dejín mesta bol rok, 1867, kedy sa v Uhorsku zmenilo politicko-správne členenie. Krajina bola rozdelená na tzv. municípiá, čiže správne celky. V prípade stolíc boli totožné s predošlými stolicami, ktorých počet bol osemnásť. Osobitné postavenie mali štyri mestské municípiá a *Provincia 16 spišských miest*.<sup>38</sup> Myšlienka zrušenia Provincie sa však zrodila už v tomto ob-

Mapa okolia hradu Ľubovňa z roku 1788  
LM 1959/0039



Pečiatka mesta Stará Ľubovňa z roku 1904 v maďarskom jazyku  
LM 2016/0040



Pohľad na hlavnú ulicu, kde sa nachádzala pošta  
LM 2015/0071



dobí. V roku 1867 jej bol schválený nový štatút. O tri roky neskôr bol schválený zákonný článok 42/1870, ktorý zmenil organizáciu správy v Provincii. Správa sa zjednotila so stoličnou správou. Grófa menoval panovník na návrh ministra vnútra. Výrazným zásahom do právomocí Provincie bol prechod súdnictva v roku 1872 na kráľovské sudy. Predzvestou zrušenia Provincie bola voľba Albína Csákyho, hlavného spišského župana, za provinčného grófa v roku 1875. *Provincia 16 spišských miest* bola začlenená do *Spišského municipia* na základe zákonného článku 33/1876. Posledná kongregácia sa uskutočnila 15. júla 1876.<sup>39</sup>

Stará Ľubovňa v tomto období stratila výsadné postavenie, ktoré mohla užívať ako člen Provincie 16 spišských miest. Riadila sa bežnou obecnou samosprávou. Bola určená ako veľká obec. Veľké obce nemali magistrát, ale boli samostatné a samostatne mohli plniť zákonom určené úlohy. Na čele obce stál richtár, ktorý bol predsedom obecného zastupiteľstva a predstavenstva.<sup>40</sup> Richtárovi sa zodpovedali aj ďalší členovia obecného zastupiteľstva ako notár, sirotský atď. Úradným jazykom v tomto období užívaným v Starej Ľubovni bola už maďarčina, čo dosvedčuje aj pečatidlo zo 60. rokov 19. storočia s nápisom *SZENT MIKLÓS LUBLŐ VÁROS PECSÉTJE*.<sup>41</sup> Hoci zápisnice zo zasadnutí rady v rokoch 1879 až 1886 boli zapísané v nemeckom jazyku.<sup>42</sup>

Aj keď Stará Ľubovňa už nemala postavenie, aké mala v rámci Provincie 16 spišských miest či v rámci tzv. *poľského zálohu*, nemožno hovoriť o úpadku mesta. Mesto postupovalo vo svojom vývoji, aj keď nie takou rýchlosťou ako bohatšie okolité mestá. Naďalej sa tu nachádzali významné úrady, ako napr. Slúžnovský úrad. Taktiež sa v Starej Ľubovni nachádzala pošta či notársky úrad. Obyvatelia mesta si aj naďalej udržiavali svoje výsadné postavenie a v neskoršom období sa im podarilo dostať medzi mestá so zriadeným magistrátom.

## Poznámky:

- 1 MRVA, Ivan, SEGEŠ, Vladimír. 2012. *Dejiny Uhorska a Slováci*. Bratislava: PERFEKT, 2012. ISBN 978-80-8046-586-5. s. 214.
- 2 POTKAŇSKI, Waldemar. 2008. Międzynarodowy układ sił w Europie w połowie XVIII. wieku oraz stosunek mocarstw europejskich wobec konfederacji barskiej. In. *Sandecko-spišské zošity*, 2008, zv. 3, s. 14 – 15. ISBN 978-83-89989-19-2.
- 3 Štátny archív v Prešove, pracovisko Archív v Starej Ľubovni: Magistrát mesta Podolínec 1256 – 1896: *Knihy – Súdna kniha 1764 – 1780 – š. 433*. s. 1.
- 4 PRZYBOŠ, Kazimierz. 2008. Konfederacja barska. Przyczyny i przebieg. In. *Sandecko-spišské zošity*, 2008, zv. 3, s. 24. ISBN 978-83-89989-19-2.
- 5 WIERZBICKI, Piotr. 2008. Działania zbrojne konfederatów w Małopolsce południowej. In. *Sandecko-spišské zošity*, 2008, zv. 3, s. 29. ISBN 978-83-89989-19-2.
- 6 SK 1764-1780 – 8b – 9a
- 7 WIERZBICKI, Piotr. 2008. Działania zbrojne konfederatów ..., s. 29.
- 8 FETKO, Filip. 2008. Kapitola k dejinám hradu Ľubovňa v 18. stor. In. *Sandecko-spišské zošity*, 2008, zv. 3, s. 133. ISBN 978-83-89989-19-2.
- 9 KURTYKA, Janusz. 2003. Storstwo spiskie ( 1412 – 1769/70 ). In. GŁAKIEWICZ, Ryszard – HOMZA, Martin: *Terra Scepusiensis*. Levoča – Wrocław: 2003, s. 534.
- 10 FETKO, Filip. 2009. Mapové zobrazenie Seegera von Durrenberga a jeho pramenná hodnota pre novoveké dejiny Spiša so zreteľom na Starú Ľubovňu. In. *Spišsko-sandecké zošity*. Nowy Sącz: Muzeum okręgowe w Nowym Sączu, 2009. s. 128. ISBN 978-83-89989-24-4.
- 11 FETKO, Filip. 2009. Mapové zobrazenie Seegera von Durrenberga ... , s. 126.
- 12 KLEIN, Bohuš. 2006. Pramenná hodnota Prvého vojenského mapovania pre historickú geografiu Spiša (a Podolínce) v 2. polovici 18. storočia. In. *K dejinám Podolínce a novovekého Spiša*. Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum, 2006. s. 89. ISBN 80-969234-3-9.
- 13 ŠA PO, p. ASL. Magistrát mesta Podolínec 1256 – 1896: *Knihy – Súdna kniha 1764-1780 – 10a*.
- 14 ŠA PO, p. ASL. Magistrát mesta Podolínec 1256 – 1896: *Knihy – Súdna kniha 1770 – 1771 – s. 126 – 127*.
- 15 MARHEFKA, Peter. 2002., s. 55 – 56.
- 16 ZENTO, Ján. *Po stopách dejín Starej Ľubovni a jej zvyky, obyčaje a povery*. Bratislava: 1966. rkp. Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, archívny materiál (LM, AM): AM 10/2015, AM 768, s. 149.
- 17 CHALUPECKÝ, Ivan. 1998. *Dejiny Popradu*. Košice: Vydavateľstvo ORIENT, 1998. s. 109.
- 18 Ibidem.
- 19 ŠTEVÍK, Miroslav – TIMKOVÁ, Michaela. 2006. *Dejiny hradu Ľubovňa*. Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2005. ISBN 80-969234-1-2. s. 96.
- 20 ŠA PO, Špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči (ďalej SA LE), Spišská župa, *Urbárske písomnosti*, i. č. 3766, šk. 1894.
- 21 ZENTO, Ján. *Po stopách dejín Starej Ľubovni ...*, s. 149.
- 22 Ibidem, s. 150.
- 23 ŠA PO, p. ASL. Magistrát mesta Podolínec 1256 – 1896: *Knihy – Súdna kniha 1782 – 1784 – s. 14*.
- 24 ZENTO, Ján. *Po stopách dejín Starej Ľubovni ...*, s. 149.
- 25 LM, zbierkový fond LM: *Alt und Neu Schreibcalender 1782, 1996/0239, L 13546, s. 132-133*.
- 26 ŠTEVÍK, Miroslav, MARHEFKA, Michal et al. 2014. *Podolínec. História-Pamiatky-Spomienky*. Podolínec: Mesto Podolínec, 2014. ISBN 978-80-971786-0-4. s. 31.
- 27 ŠA PO, p. ASL. Magistrát mesta Podolínec 1256 – 1896: *Knihy – Súdna kniha 1782 – 1784 – s. 14*.
- 28 ŠA LE, p. ASL. Magistrát mesta Stará Ľubovňa 1330 – 1834. *Inventár archívu mesta Stará Ľubovňa 1781, i. č. 16*.
- 29 KÓNIA, Peter et al. 2017. *Dejiny Uhorska (1000-1918)*. Bratislava: Citadella, 2014. ISBN 978-80-89628-59-8. s. 435 – 436.
- 30 SOKOLOVSKÝ, Leon. *Prehľad dejín správy na území Slovenska. II. časť (od roku 1526 do roku 1848)*. Bratislava: Metodické centrum mesta Bratislavy, 1995. ISBN 80-7164-101-4. s. 24.
- 31 BEŇKO, Ján, CHALUPECKÝ, Ivan. 1992. *Podolínec 1292 – 1992. 700 rokov mestských práv*. Podolínec: [s.n.], 1992. s. 12.
- 32 LM, ZF LM: *Mapa okolia hradu Ľubovňa 1788, 1959/0039, AZ 1166*.
- 33 ŠA PO, p. ASL. Magistrát mesta Podolínec 1256 – 1896: *Knihy – Súdna kniha 1790 – 1793, š. 419, s. 27 – 28*.
- 34 ŠA PO, p. ASL. Magistrát mesta Podolínec 1256 – 1896: *Knihy – Súdna kniha 1790 – 1793, š. 419, s. 65 – 66*.
- 35 BEŇKO, Ján, CHALUPECKÝ, Ivan. 1992. *Podolínec 1292 – 1992. 700 rokov mestských práv*. Podolínec: [s.n.], 1992. s. 12.
- 36 MALOVCOVÁ, Božena (zost.). 2008. *Spišská Stará Ves*. Prešov: UNIVERSUM, 2008. ISBN 978-80-89046-48-5. s. 75 – 76.
- 37 CHALUPECKÝ, Ivan. 1960. *Provincia 16 spišských miest. Sprievodca po archívnom fonde*. Levoča: Štátny archív v Košiciach, I. oddelenie v Levoči, 1960. s. 18 – 19.
- 38 SOKOLOVSKÝ, Leon. 1995. *Prehľad vývoja verejnej správy na území Slovenska. III. časť (od r. 1848 do r. 1918)*. Bratislava: Metodické centrum Bratislavy, 1995. s. 30.
- 39 CHALUPECKÝ, Ivan. 1960. *Provincia 16 spišských miest. ...* s. 21-23.
- 40 SOKOLOVSKÝ, Leon. 1995. *Prehľad vývoja verejnej správy na území Slovenska. III. časť ...*, s. 34.
- 41 NOVÁK, Jozef. 2008. *Pečate miest a obcí na Slovensku. II. zväzok. N – Z*. Bratislava: FiF UK v Bratislave, 2008. ISBN 978-80-89236-53-4. s. 280.
- 42 ŠA LE, p. ASL. Magistrát mesta Stará Ľubovňa 1330 – 1834. *Zápisníca zo zasadnutí mestského zastupiteľstva 1879 – 1886*.

## Františka Marcinová • The history of the town Stará Ľubovňa 1772 – 1876. The political-administrative situation in Stará Ľubovňa

☛ The period from 1772 to 1876 in the history of Stará Ľubovňa town can be described as a period of fighting for a privileged position. While in earlier times the events in Stará Ľubovňa town were crucially connected with the history of Poland and Hungary, after 1772 it lost its important status. In the years 1772 to 1778 the town was trying to gain the status of a free royal town, that which it enjoyed until 1412. Based on the regulation from 5 June 1778, Stará Ľubovňa town along with the town of Podolínec and Hniezdne village were subsumed into the *Province of 16 Spiš towns*, which for almost 100 years affected mainly the politically correct events in the town. The *Province of the 16 Spiš towns* was abolished in 1876. Even though the town has no longer held a position once had it within the *Province of the 16 Spiš towns* or within so-called *polish pawn*, we cannot talk about the decline of the city. Even in later times, there were significant authorities such as Slúžnovský office.

## Historia miasta Stara Lubowla 1772-1876. Sytuacja polityczno-administracyjna na terenie Starej Lubowli

☛ Lata 1772-1876 w historii miasta można nazwać okresem walki o uprzywilejowaną pozycję. Podczas gdy wcześniej rozwój Starej Lubowli był ściśle związany z historią Polski i Węgier, to po 1772 r. miasto znalazło się w nowej rzeczywistości politycznej. W latach 1772-1778 dążyło do odzyskania przywilejów wolnego miasta królewskiego, którymi cieszyło się do 1412 r. Na podstawie rozporządzenia z 5 VI 1778 r. Stara Lubowla wraz z Podolińcem i Gniazdami została włączona do *Prowincji Szesnastu Miast Spiških*, który to fakt niemal przez 100 lat wpływał znacząco przede wszystkim na rozwój polityczny i administracyjny miasta. W 1876 r. *Prowincja Szesnastu Miast Spiških* została zlikwidowana. Stara Lubowla utraciła swój dotychczasowy status, jednak nie można mówić o upadku miasta. Nadal miały tu swoją siedzibę ważne urzędy, a wśród nich m.in. Urząd Powiatowy.

# Stará Ľubovňa v medzivojnovom období 1918 – 1938. Vybrané aspekty jej historického vývoja

Mgr. Eduard Laincz  
Absolvent Filozofickej  
fakulty Trnavskej univerzity  
v Trnave, odbor história  
a člen Spišského dejepisného  
spolku. Venuje sa proble-  
matike slovensko-poľských  
vzťahov, problematike spo-  
lupráce Slovákov s Poľskou  
kuriérskou službou počas  
2. svetovej vojny a regio-  
nálnym dejinám severného  
Spiša (okresy Spišská Stará  
Ves a Stará Ľubovňa) v prvej  
polovici 20. storočia. Je  
spoluautorom publikácií *Spo-  
mienky na slovensko-poľské  
kuriérske chodníčky* (2014),  
*Sqdeckimi šľadami Jana  
Karskiego* (2014) a regionál-  
nej monografie *Krempachy*  
(2015). Na Slovensku i v za-  
hraničí je autorom viacerých  
historických štúdií a popu-  
láarno-vedeckých článkov  
publikovaných v zborníkoch  
a vedeckých časopisoch.

☐ Cieľom predkladanej štúdie je načrtnúť základnú líniu historického vývoja v Starej Ľubovni na základe výskumu dobových archívnych dokumentov a odbornej literatúry. Pre lepšiu orientáciu v texte sme ju rozdelili do viacerých podkapitol, ktoré priblížia politický, spoločenský, hospodársky vývoj a školskú otázku v danej oblasti. Samozrejme pre obmedzený rozsah štúdie sme nemohli niektoré témy rozobrať do podrobností, prípadne uviesť všetky detaily. To však nie je ani jej primárnym cieľom, pretože s rozsiahlejším a podrobnejším historickým vývojom Starej Ľubovne sa bude môcť široká verejnosť oboznámiť v pripravovanej monografii mesta. Na tomto mieste by sme radi predkladanú štúdiu symbolicky venovali historikovi a nášmu priateľovi PhDr. Michalovi Murckovi, Dr., ktorý bol najväčším znalcom dejín okresu Stará Ľubovňa 1. polovice 20. storočia a zároveň je aj spoluautorom viacerých kapitol v pripravovanej monografii.

## Politický vývoj v Starej Ľubovni

☐ Na jeseň 1918 vyvrcholila kríza rakúsko-uhorskej monarchie. V tejto situácii 28. októbra Národný výbor v Prahe vyhlásil Československý štát. O dva dni neskôr bola prijatá Martinská deklarácia a prvoradou úlohou novovzniknutej Slovenskej národnej rady bolo pripojenie územia Slovenska k Československej republike. Začleňovanie okresu bolo pomalé a oneskorené najmä pre zlú geografickú polohu a pre veľkú vzdialenosť od väčších miest a centier (stredísk informačných zdrojov).<sup>1</sup> Napriek tomu, že slovenské obyvateľstvo nemalo dostatok informácií o vývoji v ďalších častiach Slovenska, aktívne sa snažilo začleniť územie okresu do Československej republiky. V týchto prvých dňoch prišlo aj k revolučným prejavom na území okresu Stará Ľubovňa, podobne ako na iných miestach na Slovensku. Šíriteľmi týchto myšlienok boli vojaci, ktorí sa vracali z ruského zajatia a z ruského frontu, ovplyvnení myšlienkami októbrovej revolúcie v Rusku. Hlavný slúžny v Starej Ľubovni už v priebehu roka 1918 uskutočnil celý rad opatrení, aby zabránil šíreniu revolučných myšlienok.<sup>2</sup> Tieto revolučné vystúpenia ľudu boli determinované brutálnym politickým a národnostným útlakom, sociálno-ekonomickými podmienkami a politickým uvedomením obyvateľstva. Namierené boli proti symbolickým predstaviteľom nenávideného starého režimu, ktorí prezentovali roky politického a národnostného útlaku slovenských obyvateľov, a proti existujúcim pomerom. Nepokoje boli sprevádzané rabovaním obchodov, krčiem, úradov

a útokmi proti predstaviteľom bývalého režimu. Tieto aktivity neobišli ani samotnú Starú Ľubovňu, kde opití vojaci z Jarabiny vyrabovali obchod miestneho obchodníka Trauriga a pivnicu Morgenbessera. Tieto udalosti potlačila až novo založená miestna maďarská národná rada pod vedením verejného notára Viliáma Ácsa v spolupráci s hlavným slúžným Valérom Hofthým a žandármi. Následne na zabezpečenie verejného poriadku v obci bola založená z miestnych vojenských navrátilcov Národná stráž pod vedením profesora Vujša, ktorá mala okolo 20 členov.<sup>3</sup>

☐ Situácia na území Spiša bola však veľmi komplikovaná aj pre svoj multietnický charakter. Proti vzniku Československej republiky vystúpili spišskí Nemci, ktorí žili aj v okrese Stará Ľubovňa, najmä v obciach Hoptart (Chmeľnica), Gniazda (Hniezdne), Lomnička a Podolíne. Už 4. novembra 1918 sa na zhromaždení v Kežmarku vyslovili za zotrvanie v Uhorsku. Dňa 5. novembra 1918 sa v Spišskej Novej Vsi zišlo zhromaždenie úradníkov Spiša, na ktorom, okrem iného, bola prerokovaná otázka postoja k Československej republike. Počas zhromaždenia sa rozhodli vyslať osobitnú delegáciu k ministrovi národnosti Jászimu, aby presadzoval odmietavé stanovisko spišských miest voči pripojeniu k Československej republike.<sup>4</sup> Neskôr, 18. novembra 1918 bola utvorená Nemecká národná rada, ktorá v prijatej rezolúcii vyhlásila, že ak nebudú môcť zostať v uhorskom štáte, vyhlásia nezávislú Spišskú republiku (Sälbständige Zipser Republik). K jej vyhláseniu došlo na zhromaždení zástupcov Nemcov v Kežmarku 9. decembra 1918.<sup>5</sup> Proti vyhláseniu spišských Nemcov sa rozhodne postavili obyvatelia slovenskej národnosti. Preto 11. decembra 1918 zástupcovia spišských Nemcov Dr. Förster a Dr. Winkler v Liptovskom Mikuláši po rokovaní s liptovským výborom Slovenskej národnej rady súhlasili s pripojením k Slovenskej národnej rade a oznámili, že Čechov príjmu priateľsky a nepostavia sa ani proti česko-slovenskému vojsku.<sup>6</sup> Medzi Rusínmi ukrajinskej orientácie v okrese sa šírilo hnutie za pripojenie k Ukrajine. Výsledkom týchto snáh bolo prijatie rezolúcie 8. novembra 1918 na zhromaždení v Starej Ľubovni, na ktorom sa zišli zástupcovia Rusínov zo Šarišskej, Zemplínskej a Spišskej župy. Hlavnými usporiadateľmi stretnutia boli gréckokatolícki kňazi na čele s Emiliánom Nevickým z Údola. Na zhromaždení bolo prijaté rozhodnutie, že nechcú zotrvať v spoločnom zväzku s Maďarmi, ale chcú sa pripojiť k Ukrajine. Ustanovená bola Ruská národná rada (RNR), ktorá o niekoľko dní – 19. novembra 1918 preniesla svoje sídlo zo Starej Ľubovne do Prešova, kde sa v ten deň ko-



Pohľad na mesto zo severo-  
východu, 20. roky 20. storočia  
(Archív Ľubovnianskeho  
múzea-hradu v Starej  
Ľubovni)

nalo ďalšie zhromaždenie, na ktorom sa zúčastnilo asi 200 roľníkov zo Spiša, Šariša a Zemplína, 40 národne uvedomelých kňazov a 11 kňazov maďarského zmýšľania. Účastníci zhromaždenia prijali rezolúciu, v ktorej sa priklonili k požiadavke samourčovacieho práva pre Rusínov. S rezolúciou sa obrátili na SNR v Martine, čo znamenalo orientáciu RNR na Československú republiku.<sup>7</sup> Na územie Spiša si nárokovala aj Poľská republika, ktorá túto svoju požiadavku dokladala faktom, že veľká časť Spiša v minulosti (1412 – 1772) bola zálohovaná Poľsku.<sup>8</sup> Svoje nároky Poľsko deklarovalo nielen rôznymi traktátmi a požiadavkami na diplomatickej úrovni, ale aj použitím vojenskej sily. Už 11. decembra 1918<sup>9</sup> vyrazil 3. batalión 1. pluku Strzelcov Podhalańskich z Nového Sączu pod velením kapitána Emanuela Jakubiczkę vlakom do Piwnicznej a neskôr pochodom na severný Spiš. V nasledujúcich dňoch obsadil postupne Starú Ľubovňu, Novú Ľubovňu, Hniezdne, Podolínec, Ľubicu a 16. decembra sa poľské vojska dostali až do Kežmaroku. Do Starej Ľubovne prišlo 300-členné poľské vojsko a vyhlásilo jej pripojenie k Poľsku.<sup>10</sup> Moc v Starej Ľubovni vďaka tomu mohol prevziať propoľsky naladený miestny občan Július Bojarský, ktorý sa stal predsedom novej miestnej národnej rady. Úlohu zástupcu a sekretára vykonávali bratia Jozef Kučkovský a Žigmund Kučkovský. Pracovali pod patronátom Komitetu dla Spisza – Orawy v Nowom Sączy, ktorého vedenie mal na starosti profesor Kopytką. Ich orientácia na poľské centrum v Nowom Sączy vychádzala predovšetkým z toho, že na Spiši ani obyvateľstvo, ani organizácie nepodporovali pripojenie Spiša k Poľsku. Starý národný výbor a ani obecná stráž nevedela, čo si má v tejto situácii počať. Július Bojarský podpísal s Poliakmi dohodovú zmluvu. Poliáci sľúbili, že Július Bojarský sa stane starostom a Urbánsky bude predsedom národnej rady. Po tomto akte predseda obecnej stráže Vujs odišiel do Maďarska.<sup>11</sup>

☛ V tomto čase prebiehalo naďalej obsadzovanie územia Slovenska jednotkami čsl. vojska. Obsadenie východného Slovenska vrchný veliteľ československého vojska plukovník František

Schöbl zveril podplukovníkovi Arnoštovi Hrbenskému.<sup>12</sup> Po menších potýčkach medzi oboma vojskami Poliáci pod velením por. Bulowského ustúpili a 18. decembra l. prápor Gardy Slovenskej slobody, ktorý sa spolu s československým vojskom zúčastňoval na obsadzovaní Slovenska, bez boja obsadil Kežmarok a Spišskú Belú a jedna rota tohto práporu pod vedením Hyneka Kulíka sa vysunula až do Podolínce a Hniezdneho.<sup>13</sup> Aby sa predišlo ďalším konfliktom a raneným vojakom, zástupcovia oboch táborov sa 24. decembra 1918 dohodli na prechodnej demarkačnej čiare. Tá stanovila hranicu na čiare Javorina – Rychwald – Kamienka – Jarabina – Malý Lipník – Andrejovka. Táto demarkačná čiara zostala platná až do 14. januára 1919, keď sa poľské jednotky na rozkaz varšavskej vlády trvale stiahli zo Slovenska. Územie Spiša sa tak začlenilo do novoutvoreného československého štátu.<sup>14</sup> Do Starej Ľubovne prišiel veliteľ I. práporu Hynek Kulík z Hniezdneho, ktorý uskutočnil celý rad opatrení. Zrušená bola národná rada pod vedením Júliusa Bojarského, Ján Kačúr bol znovu potvrdený vo funkcii starostu Starej Ľubovne a za predsedu nového československého národného výboru bol zvolený Dr. Tovoruký a za veliteľa národnej gardy lekárnik Ignátovič. Ku garde bolo pridelených 10 vojakov pod vedením jedného nadporučíka.<sup>15</sup> Definitívne bola Stará Ľubovňa obsadená čsl. vojskom (peším plukom č. 2) až vo februári 1919, pričom mu pri príchode do obce pomáhala zorientovať sa miestna národná stráž. Čsl. četníctvo v obci obsadilo stanicu až 19. februára 1919. Prvá posádka stanice bola v tomto zložení: veliteľ stanice strážmajster František Polák, četnícky veliteľ nadp. Ján Fojt a četníci Martin Mullik, Jaroslav Filip, Václav Svátek a Pavel Plecák. Obyvateľstvo čakalo ako dopadne medzinárodná situácia, a preto sa k československému vojsku a četníctvu správalo zo začiatku nedôverčivo.<sup>16</sup> K upokojeniu situácie a zavedeniu poriadku prispeli opatrenia veliteľa l. práporu Hyneka Kulíka, ktorý nariadil prísne bezpečnostné opatrenia.<sup>17</sup> Politická situácia v okrese a na severnom Spiši bola aj naďalej nepokojná, keďže stále nebola doriešená otázka osudu sporného pohraničného územia severného Spiša. Na mierovej konferencii v Paríži v roku 1919 zástupcovia Poľska predložili memorandum, v ktorom prezentovali svoje požiadavky na územie severného Spiša. Poľsko požadovalo okrem územia Tešínska a Oravy aj niektoré časti Spiša. Išlo takmer o polovicu Spišskej župy: o okresy Spišská Stará Ves, Stará Ľubovňa, Kežmarok, celú Popradskú dolinu, Spišskú Sobotu a polovicu Levočského okresu.<sup>18</sup> Preto sa konali v dňoch 21. – 29. júla 1919 rokovania o spoločnej hranici v Krakove. Poľskú delegáciu viedol Stanislaw Grabski a česko-slovenskú (resp. českú, pretože Slováci v nej nemali zástupcov) Bedřich Štěpanek. Ukázalo sa však, že česko-slovenská delegácia mala poverenie rokovať len o Těšínskej otázke, čiže o otázke úze-



mí na Spiši nemohla vynášať rozhodnutia. Preto sa obe strany rokovania dohodli, že túto spornú otázku predložia Mierovej konferencii. Takže po neúspešných rokovaníach v júli 1919 v Krakove<sup>19</sup> mala určiť hranice Najvyššia rada mierovej konferencie, ktorá 27. septembra 1919 rozhodla, že na spornom území 24. júla 1920 sa uskutoční plebiscit. Poliáci požadovali, aby sa plebiscit uskutočnil aj v Staroľubovnianskom okrese. Túto požiadavku však Najvyššia rada zamietla a plebiscit sa mal na Spiši uskutočniť len v okrese Spišská Stará Ves. Plebiscit sa napokon neuskutočnil ani tam, pretože 10. júla 1920 sa v belgickom mestečku Spa minister zahraničných vecí Československá Edvard Beneš a minister zahraničných vecí Poľska Władisław Grabski dohodli o odvolaní plebiscitu a poverili konferenciu veľvyslancov riešením otázky hraníc. Situácia sa napokon vyriešila rozhodnutím Najvyššej rady mierovej konferencie z 28. júla 1920, ktorým k Poľsku bolo pričlenených týchto trinásť obcí severného Spiša: Čierna Hora, Durštín, Fridman s osadou Falštín, Jurgov, Kacvín, Krempachy, Lapšanka, Nedeca, Nižné Lapše, Nová Belá, Repiská, Tribš a Vyšné Lapše. Ani jedna však nebola súčasťou okresu Stará Ľubovňa.<sup>20</sup>

☛ V roku 1919 bolo na Slovensku potrebné zistiť reálny obraz o počte a národnostnom zložení obyvateľstva. Mala sa tým vyvrátiť aj „dôveryhodnosť“ predchádzajúcich sčítaní v čase Uhorska, ktoré sa často uskutočňovali na základe násilnej maďarizácie obyvateľov. Sčítanie ľudu bolo stanovené najprv na 23. mája 1919, avšak pre vyhlásenie vojnového stavu bol termín sčítania zmenený a stanovený na 20. augusta 1919. V Starej Ľubovni boli výsledky nasledovné: celkový počet obyvateľov 1936, Čechov a Slo-

vákov 1447, Nemcov 263, Maďarov 29, Židov 117 a iných 80.<sup>21</sup>

☛ Medzitým sa začiatkom roku 1920 začala formovať nová politická štruktúra spoločnosti. Vznikali nové a obnovovali sa staré politické strany. To súviselo s prvými voľbami do poslaneckej snemovne, vyhlásené na 18. apríla 1920. Najviac hlasov v okrese v nich získala Československá sociálnodemokratická robotnícka strana majúca 35,68% hlasov. Na druhom mieste v okrese skončila s 33,08% hlasov Československá strana ľudová a na treťom mieste so 16,02% hlasov skončila Maďarsko-nemecká kresťansko-sociálna strana. Vo voľbách do senátu rovnako v okrese zvíťazila sociálnodemokratická strana.<sup>22</sup> Výsledky volieb sa stali dôležitým indikátorom pre zloženie mestských a obecných správnych výborov, ktoré neskôr vymenoval spišský župan. Obecnú radu v Starej Ľubovni viedol starosta Ján Kačur. Jej členmi boli: obecný notár Emil Hoffelder, podstarosta František Horanský, radcovia Mikuláš Krajger a Ján Kováč, pokladník František Prokopovič, kontrolór Viktor Bilanovič a lesný dozorca František Černecký.<sup>23</sup> Obecný výbor tvorili: František Černecký, Dr. Dezider Neuvirth, Štefan Dlugolinský, Dr. Armin Frisch, Ján Gurka, Július Hufnagel, Karol Ignatovič, Teodor Kavecký, Eugen Kačur, Dr. Vojtech Klein, Štefan Kosakovský, Anton Kunsch, Ján Novák, Karol Lányi, Eduard Rónay, Maximilián Schnek, Ondrej Schmars, Karol Urbanský, Anton Zentko, Július Dlugolinský, Štefan Alexik.<sup>24</sup> Okresným komisárom bol Ľudovít Greck, prednostom berného úradu Ján Novák, prednostom poštového úradu Ján Incinger, prednostom dôchodkového úradu Oskar Biháry a neskôr Ján Kudrna. Starostlivosť o bezpečnosť obyvateľov prevzalo Okresné četnícke veliteľstvo v Starej Ľubovni pod vedením por. Zavřela Čeněka. Okrem toho v rámci obce pôsobili aj strážnici (obecná garda), ktorých určovali obecní pracovníci.<sup>25</sup>

☛ Prišlo aj k zmenám vo verejnej správe novovzniknutej republiky. Po roku 1918 patrila Stará Ľubovňa do Spišskej župy a mala status veľkej obce. Táto župa však 1. januára 1923 zanikla a Stará Ľubovňa sa tak začlenila pod XIX. Podtatranskú župu so sídlom v Liptovskom Mikuláši. Služnovský úrad v Starej Ľubovni bol nahradený okresným úradom a na jeho čele stál okresný náčelník, ktorým sa stal bývalý slúžny Jozef Szpál.<sup>26</sup> Úlohy štátnej správy začal vykonávať notár. Obecné notariáty boli v Hniezdom, Podolínci, Starej Ľubovni, Malom Lipníku a Veľkom Sulíne. Vytvorené boli aj okolité notariáty. Pod takýto notársky úrad v Starej Ľubovni patrili tieto obce: Chmeľnica (Hobgart), Jakubany (Jakubiany), Kolačkov, Nová Ľubovňa a Podsadek. Okolným notárom v Starej Ľubovni bol Karol Vokál a prednostom okresného súdu Dr. Jozef Černý.<sup>27</sup> K ďalším zmenám a reformám verejnej správy na území Slovenska prišlo postupne aj v ďalších rokoch.

Ján Kačur, starosta Starej Ľubovne v rokoch 1915 – 1938 (AFÚ Stará Ľubovňa, Pamätná kniha obce Stará Ľubovňa, s. 173.)



☛ V roku 1925 boli naplánované ďalšie parlamentné voľby na 15. novembra a tak sa v okrese postupne začala aj predvolebná kampaň. Aj samotný predseda ľudovej strany Andrej Hlinka týždeň agitoval v okrese Stará Ľubovňa, počas ktorého bol ubytovaný na rímskokatolíckej fare v Starej Ľubovni. Veľké verejné zhromaždenie HSLŠ sa konalo v Starej Ľubovni 6. augusta 1925 a zúčastnilo sa ho okolo 1400 ľudí. HSLŠ presadzovala pri zhromaždeniach a prejavoch v okrese hlavne požiadavku autonómie. Tento svoj volebný program prezentovali za pomoci miestneho predsedu HSLŠ a farára Františka Purtza.<sup>28</sup> Predvolebnú kampaň využila aj agrárna strana, keď jej členovia usporiadali dve stretnutia. Na druhom 27. októbra 1925 sa v Starej Ľubovni ukázali aj zástupcovia strany na čele s Vavrom Šrobárom a Jánom Janečkom.<sup>29</sup> V okrese vyhrala HSLŠ, ktorá získala 5 165 hlasov (56,39%), ako druhá skončila agrárna strana s 1 507 hlasmi (16,45%).<sup>30</sup> Rok 1925 sa vyznačoval aj zmenou zloženia okresu Stará Ľubovňa. Obce Legnava a Starina boli totiž vylúčené z okresu a Podtatranskej župy a následne sa od januára 1925 pripojili k okresu Sabinov, a tak spadali pod Košickú župu.<sup>31</sup>

☛ Prišlo aj k ďalšej správnej reforme a to zákonom číslo 125/1927, ktorým bolo na území Slovenska v roku 1928 zrušené župné zriadenie a vytvoril sa krajinský systém. Kompetencie župných úradov prevzal Krajinský úrad v Bratislave na čele s krajinským prezidentom, ktorému podliehal aj okresný náčelník v Starej Ľubovni. Poradnú funkciu okresného výboru prevzalo novovytvorené okresné zastupiteľstvo. Tvorilo ho 18 členov, ktorí boli volení na 6-ročné funkčné obdobie. Okresný výbor sa v ďalšom období staral o rozpočet, záverečné účty okresu a pripravoval návrhy pre okresné zastupiteľstvo.<sup>32</sup>

☛ Po štyroch rokoch sa obyvatelia Starej Ľubovne opätovne museli v rámci svojej občianskej povinnosti zúčastniť volieb. Konali sa 27. októbra 1929 a okres Stará Ľubovňa bol rozdelený do troch volebných krajov. Zapísaných bolo spolu 10945 voličov, z ktorých sa 872 volieb nakoniec nezúčastnilo. Voľby vyhrala HSLŠ, ktorá získala 3 578 hlasov (37,57%). Opäť na druhom mieste skončila Agrárna strana s 2007 hlasmi (21,1%). Väčší počet hlasov získala aj Kresťansko-sociálna strana, ktorá sa spojila s Maďarskou národnou stranou a Spišsko-nemeckou stranou – 1264 hlasov (13,27%).<sup>33</sup>

☛ Obec sa naďalej rozvíjala aj v roku 1930, čoho dôkazom bolo aj vydláždenie ulíc, ktoré mal na starosti Ľubovniansky majster Vojtech Nevrlý. Pod obec v tomto období patrila tehelňa, bitúnok, tržnica a vodáreň. Z týchto podnikov sa získavala aj časť peňazí do obecného rozpočtu.<sup>34</sup>

☛ Po politických udalostiach v roku 1933, keď v Nemecku prišla k moci Národnosocialistická nemecká robotnícka strana na čele s Adolfom Hitlerom, sa začala aktívnejšie zviditeľňovať aj nemecká menšina v Československu. Prejavovalo sa to najmä v okolitých dedinách ako Hniezdne,

Lomnička, Podolíneček a Chmeľnica.<sup>35</sup> Práve štvrté parlamentné voľby, ktoré sa konali 19. mája 1935, boli týmto poznačené. Najsilnejšia strana v predchádzajúcich voľbách, HSLŠ, kandidovala v rámci Autonomistického bloku. Voľby však vyhrala Agrárna strana, ktorá získala 3 398 hlasov (32,37 %) a za Autonomný blok hlasovalo 3 158 voličov (30,08%). Volieb sa zúčastnilo 10 499 občanov. Oproti posledným voľbám z roku 1929 výrazne vzrástol počet hlasov pre Agrárnu stranu, ktorá získala o 1391 hlasov viac.<sup>36</sup>

☛ Po dvoch desaťročiach existencie ČSR nadišiel prelomový rok 1938, ktorý bol vo svojej druhej polovici poznačený viacerými zmenami a významnými udalosťami. V obci bola 24. septembra vyhlásená všeobecná mobilizácia a do armády muselo nastúpiť viacero obyvateľov Starej Ľubovne do 40 rokov.<sup>37</sup> Koniec mesiaca predstavoval zásadnú zmenu vo vývoji politiky v našom priestore tragický Mníchovský diktát. V tejto vyhrotenej situácii presadili svoje požiadavky aj slovenské autonomistické strany, keď 6. októbra 1938 bola v Žiline vyhlásená autonómia Slovenska a medzi politickými stranami podpísaná Žilinská dohoda, ktorá mala výraznú odozvu aj v Starej Ľubovni.<sup>38</sup> Dňa 7. novembra 1938 bol Otto Černecký na zákrok Krajinského úradu v Bratislave, po smrti dlhoročného starostu Jána Kačúra, vymenovaný okresným úradom za vládneho komisára. Okresného náčelníka Štefana Szaba vystriedal v tomto období Dr. Michal Beňo.<sup>39</sup>

☛ V závere roka nastala zmena na slovenskej politickej scéne. Dňa 20. novembra 1938, v Deň slovenského zjednotenia, prebiehala v Starej Ľubovni národná manifestácia, počas ktorej predstavitelia všetkých politických strán prehlásili vzájomnú jednotu a porozumenie. Po zjednotení viacerých strán vznikla Strana slovenskej národnej jednoty. Zakázaná bola KSC, sociálna demokracia a židovské strany. Po tomto akte zostali ku koncu roku 1938 na Slovensku len HSLŠ, Deutsche Partei a Maďarska strana.<sup>40</sup> Dňa 18. decembra 1938 sa konali voľby do 1. Snemu Slovenskej krajiny – pri týchto voľbách sa hlasovalo áno alebo nie, pretože bola len 1 kandidátna listina. Voľby sa konali v ovzduší vystupňovanej demagógie a mali byť oficiálnou legalizáciou vyhlásenej autonómie a prezentáciou stability režimu. Otázka na voľbách znela „Chceš mať nové, slobodné Slovensko?“. V Starej Ľubovni voľby dopadli takto – ÁNO 996 a NIE 1!<sup>41</sup>

☛ V tomto ovzduší obyvateľstvo napäto sledovalo vývoj politickej situácie na Slovensku. Na nátlak nacistického Nemecka došlo v marci 1939 k rozbitiu Československa a na mape Európy sa objavil nový štát. Slovenský snem na svojom mimoriadnom zasadnutí 14. marca 1939 schválil zákon o vyhlásení samostatného Slovenského štátu. Následne bola menovaná nová vláda na čele s Dr. Jozefom Tisom.<sup>42</sup> Väčšina tunajšieho obyvateľstva s radosťou prijala správu o vzniku samostatného štátu Slovákov. Jeho vznik bol viditeľný v obci

aj tým, že sa objavili na školách a úradoch slovenské štátne symboly, ale aj napríklad výmenou starých československých bankoviek za nové slovenské.<sup>43</sup> Týmto sa začala písať nová etapa v dejinách Starej Ľubovne, ktorá bola poznačená predovšetkým vojnovými udalosťami.

### Hospodárske pomery

☞ Slovensko v rámci rakúsko-uhorskej monarchie patrilo k agrárnym krajinám. Priemyselný vývoj bol len v začiatkoch a nedostatočná bola aj infraštruktúra. Po vyhlásení Česko-slovenského štátu sa vytvorili možnosti pre nový hospodársky a ekonomický život. Industrializácia obce Stará Ľubovňa sa po vzniku republiky prejavila len minimálne. Napriek tomu, že tu fungovalo niekoľko podnikov, najväčší význam pre hospodárstvo naďalej mali drobní a strední živnostníci. Tí nadväzovali na tradičné remeslá a obchod v meste, ktorý fungoval ešte v rámci Uhorska. Rozvoj sťažovali aj následky prvej svetovej vojny. V obci sa prejavoval nedostatok zásob potravín a poľnohospodárskych potrieb. Za celé medzivojnové obdobie trvania ČSR sa situácia v obci výrazne nezmenila, o zveľadenie tejto periférnej oblasti republiky sa nik nestaral. Okres patril k najzaostalejším agrárnym častiam republiky. Svedčia o tom štatistické údaje z roku 1930. V okrese bolo 273 závodov s jednou činnou osobou, 302 závodov s 2 – 5 zamestnancami, 20 závodov so 6 – 10 zamestnancami, 8 závodov s 11 až 20 zamestnancami a 8 závodov s 21 – 100 pracujúcimi osobami.<sup>44</sup> V okrese boli teda prevažne malé výrobné a drobné prevádzky.

☞ Priamo v Starej Ľubovni to boli tieto prevádzky: menšia parná píla, ktorú vlastnil Jindrich Kornfeld<sup>45</sup>; od roku 1920 existovala píla Salomona Win-

klera, ktorú neskôr mal v prenajme od obce Stará Ľubovňa Josef Dobrovolný<sup>46</sup>; Sviečkareň a perníkareň Karola Lanyho<sup>47</sup>; Likérka Henricha Morgensbessera<sup>48</sup>; Farbiareň Štefana Lomnitzera<sup>49</sup>; Farbiareň Gustáva Bojarského<sup>50</sup>; garbiareň Júliusa Dlugolinského<sup>51</sup>. Okrem nich pôsobili v Starej Ľubovni aj spomínaní drobní a strední živnostníci. Celkovo sa živnosti delili na slobodné, remeselné a koncesované, ktoré sa mohli vykonávať na základe preukázania odbornej spôsobilosti alebo po získaní koncesie od živnostenského úradu.<sup>52</sup> Títo drobní výrobcovia sa mali povinne združovať v Živnostenskom spoločenstve, ktoré v obci bolo založené 8. júla 1925. Jeho prvým predsedom sa stal Július Bojarský, ktorý bol miestnym farbiarskym majstrom.<sup>53</sup> Po roku 1935 mala spoločnosť 474 členov a svoj vlastný dom na námestí oproti Kostolu sv. Mikuláša. Zakúpený bol od obce za 80 000 Kčs a do jeho opravy spoločnosť neskôr investovala ešte 7 000 Kčs.<sup>54</sup> Vo vedení spoločnosti na konci medzivojnového obdobia boli: predseda Karol Lányi, podpredseda Július Dlugolinský st., tajomník Alexander Valčák. Spoločenstvo malo aj vlastný výbor, ktorého členmi boli viacerí významní živnostníci zo Starej Ľubovne: Adolf Dlugolinský, Max Hermel, Anton Kunsch, Ján Kolodziej, Albert Janovitz, Zoltán Ordelt, František Mezeš, Anton Vitkovský, z okolia Starej Ľubovne – z Hniezdneho Pavol Vilem, Ján Fischer, Karol Urbánsky, z Podolínca Ján Ščigulinský, Karol Signarovits, Emanuel Müller a Jozef Hadnerva.<sup>55</sup>

☞ Živnosti, vyvíjajúc sa viac-menej samostatne a oddelene od problémov veľkej ekonomiky, prispeli k zachovaniu kontinuity hospodárskeho vývoja. Živnostníci sa orientovali hlavne na potreby domáceho trhu.<sup>56</sup> Podľa evidencie A. Chytila<sup>57</sup> štruktúra remesiel a živností v obci Stará Ľubovňa v roku 1921 bola takáto:

<b>Zoznam živnostníkov a ich prevádzok v Starej Ľubovni v roku 1921</b>	
<b>Typ prevádzky/ živnosti</b>	<b>Živnostník</b>
Hostince a krčmy	Štefan Dlugolinský, Mór Klein, Henrich Morgebesser (aj vináreň), Adolf Propper, Samuel Rotman
Hrnčiar	Július Demek, vdova Andrej Palicay
Obchod s dobytkom	Jakub Mehl
Obchod s drevom	Stern, Guttman a Zimmermann, Ľudovít Reis, Samuel Winkler
Obchod s odevom	Pink. Seinwell (i s plátnom), Bernard Sprein (i s plátnom), Isr. Traurig (i s plátnom), Nathaniel Fenster
Obchod so semenami	Viktor Čepiga
Obchod so zmiešaným tovarom	Otto Černecký, Karol Dlugolinský, Benjamin Feuereisen, Salamon Gebel (i obchod so sklom), Teofil Grün (i obchod s vínom, hostinec, trafika), Viktor Janovitz, Benjamin Kolber, Mojšiš Kolber, Anton Kunsch, Salomon Linker, Ján Lomniczer, Peter Ostrovský, Viktor Kocun, Adlof Traurig, Šimon Valčák, František Černecký
Obchod s vajcami	Juda Birnbaum, Isr. Indich, Bernard Kolber, Herm. Schreiber
Obchod s vínom	Eduard Ronay
Obchod so železom	Mína Hechtová
Knihtlačiareň	Bernard Blayer (aj obchod s papierom)
Hodinár	Sim. Fleischer
Holič	Alexander Stán
Jednateľ poisťovne	Bernard Blayer, Július Dlugolinský, Jos. Estel, Teodor Kavecki, Leo Stern
Klmpiar	Zigmund Junger, Jozef Kučkovský, A. Traurig

<b>Zoznam živnostníkov a ich prevádzok v Starej Ľubovni v roku 1921</b>	
<b>Typ prevádzky/ živnosti</b>	<b>Živnostník</b>
Klobučník	Ján Kolodzej, J. Pintak
Kolár	Viktor Mézes, Ján Pistei
Kominár	Jozef Kohút
Kováč	Jozef Czanda, Štefan Dzilski, Jozef Kaleta, Anton Madarassi
Garbiar	Šimon Benko ml., Adolf Dlugolinský, Anton Dlugolinský, Július Dlugolinsky, Ján Dlugolinsky, Ján Gurka, Štefan Heins, Jakub Krajger, Anton Lomnicer, Alexander Valčák, Gustav Valčák
Kožušník	Ján Kaleta, Ondrej Melkovič, Ján Mertiňák, Michal Mertiňák, František Palicsa, Anton Zentkó, František Zentkó, Ján Zentkó
Krajčír	Jozef Baborský, Leo Breitkopf, Nath. Kolber, Karol Urbanský, Anton Vitkovský, Nath. Fenster
Kúpele	Samuel Lenarovič
Maliar	Bojarský, vdova Antona Dlugolinského a syn, Géza Kavecký (na plátno)
Mydliar	Jozef Fleiser
Pekár	Anton Fürst, Zoltán Majer, Peter Vokál, Max Hermel
Pernikár a voskár	Karol Lanyi
Povrazník	Ján Melkovič
Remenár	Ondrej Bjalkó, Mik. Kreiger
Mäsiar	Salomin Grün (i obchod s dobytkom), Anton Herkel, Anton Prusz, Šimon Valčák ml.
Obuvník	Karol Barliek, Štefan Berliek, Karol Didecký, I. Furtkevič, Karol Glocinszky, Jozef Horai, Ján Imrich, Ignác Kaminszky, Štefan Konkolovszki, M. Neupauer, Ján Strelecki, Ján Tokarčík, Ján Vitko, Karol Vujsz, Štefan Vujsz
Sieťar	František Orlovský
Stolár	Eugen Hamr, Ernest Kačur (umelecký), Ján Szroka, Ferdinand Thyri

☛ Po roku 1935 bolo v Starej Ľubovni 9 hostincov. Väčšie hostince boli: Magura (Ján Vojsovič), Koruna (Klein), Tatra (Hochhauser), menšie vlastnili: Morgenbesser, Rothmann, Karol Dlugolinský, Jozef Dlugolinský, Róbert Pavlovský a Antónia Schichová. Existovali tu aj trafiky – šesť malých trafik a jeden veľký obchodný sklad. Obchod s miešaným tovarom mali: Anton Kunsch, Otto Černecký (neskôr ho prevzal Zoltán Ordelt), Anna Valčáková, Štefan Kocún, Ján Spóner, S. Kolber. Mäsiarstva prevádzkovali: vdova po Šimonovi Valčákovi, Ladislav Valčák, Ján Alexik, Štefan Konkoľovský, Simon Grün, Anton Herkely, Viliam Mehl, vd. Ant. Prussová.<sup>58</sup> V roku 1938 obchod so železom vlastnil Izidor Hecht.<sup>59</sup> K obchodu patrila aj sklad automobilového materiálu a podzemná čerpacia stanica (sudy s olejom a tukom). Obchody so zmiešaným tovarom prevádzkovali Koloman Schloss<sup>60</sup>, Zoltán Ordelt a Antonín Kunsch.<sup>61</sup>

☛ Rodiace sa hospodárstvo v novej republike negatívne zasiahla povojnová kríza, ktorá sa na Slovensku prejavila v rokoch 1921 – 1923. V dôsledku krízy došlo k zníženiu veľkoobchodných cien, k poklesu výroby (postihnutý bol najmä textilný, sklársky a potravinársky priemysel) a k zániku viacerých významných podnikov na území Slovenska.<sup>62</sup>

☛ Priamym následkom tejto núdze medzi obyvateľmi severného Spiša bolo vysťahovalectvo do zahraničia. V rokoch 1923 – 1937 boli vydané vysťahovalecké pasy 2 934 osobám, vďaka ktorým mohli ísť do zahraničia. Hlavným dôvodom masovej emigrácie obyvateľstva z okresu bolo hľadanie lepších životných podmienok a pracovných príležitostí. Väčšina obyvateľov vycestovala za novým životom do Spojených štátov amerických

a boli to predovšetkým obyvatelia ukrajinskej národnosti.<sup>63</sup>

☛ Rozvoju hospodárstva neprospera ani ďalšia svetová hospodárska kríza v rokoch 1929 – 1935, ktorá postihla aj Československo. Produkcia priemyslu klesla celoštátne o 40%. Tento pokles citeľne poznačil aj celý okres Stará Ľubovňa. Kríza zasiahla najmä drevársky priemysel, ktorý bol v okrese najrozšírenejší. Väčšina píl obmedzila prevádzku, prepúšťala zamestnancov a niektoré aj prerušili prevádzku. Krízou bola postihnutá aj rastlinná výroba. Hospodárstva v rokoch 1931 – 1933 boli väčšinou stratové, preto sa muselo pristúpiť k obmedzovaniu vlastných nákladov. V rokoch 1933 – 1934 bola cena poľnohospodárskych výrobkov v ČSR o 42% nižšia ako v rokoch 1926 – 1927.<sup>64</sup>

☛ Sprievodným javom tohto poklesu bol rast nezamestnanosti. Životná úroveň obyvateľstva sa následkom krízy veľmi zhoršila. Mnohé rodiny žili na hranici úplnej chudoby. Štatistiky o počte nezamestnaných v okrese sa nezachovali úplne, preto je len veľmi ťažko určiť celkový počet nezamestnaných. Zo zachovaných zoznamov, ktoré zostavoval okresný úrad na základe hlásení obvodných notárov, nezamestnanosť v okrese dosiahla maximum v júni 1931 – 1 500 nezamestnaných. Po tomto mesiaci nezamestnanosť postupne klesala a v apríli 1933 bolo v okrese 873 nezamestnaných.<sup>65</sup> K zníženiu nezamestnanosti napomohlo aj založenie Okresnej sprostredkovateľne práce v Starej Ľubovni, ktorá vznikla 1. októbra 1932. Ešte predtým, v roku 1931 bola v rámci Okresného úradu vytvorená Okresná komisia pre starostlivosť o nezamestnaných. Pomoc okresu poskytol aj Krajský úrad v Bratislave, ktorý pri-



Pôvodná budova Živnostenského domu na hlavnom námestí (AFÚ Stará Ľubovňa, Pamätná kniha obce Stará Ľubovňa, s. 187)

delil v marci 1933 25 q múky, 7 q obilia a 1 q masti. Pomoc bola určená najmä pre najbiednejšie rodiny, ktoré pre krízu prišli skoro o všetko.<sup>66</sup> Ale ani pomoc rôznych úradov, spolkov a organizácií nemohla vyriešiť chudobu v okrese, ktorú spôsobila svetová hospodárska kríza.

☛ V tomto období sa väčšina obyvateľov aj naďalej živila poľnohospodárstvom. Nezmenili sa ani majetkové pomery, takže aj naďalej prevládali malí a strední roľníci. Obyvateľstvo si však mohlo doposťovať len menej náročné plodiny, pretože podnebie na severe Spiša bolo mierne. Časté boli aj lejaky a z toho vyplývajúce záplavy. V obci sa pestovalo žito, jačmeň, pšenica, ovos, zemiaky a ovocie.<sup>67</sup> Na menších poliach bola zasadená krmná repa, hrach a kapusta a pestovala sa aj ďatelina a lucerna. Poľnohospodárstvo v medzivojnovom období sa vyznačovalo zaostalým spôsobom obrábania pôdy, len veľmi málo sa používalo umelé hnojivo a nedostatočné boli predovšetkým poľnohospodárske stroje. Väčšina prác sa preto vykonávala ručne. Mlátenie obilia sa robilo ručne cez zimu a len málo roľníkov si nechalo svoju úrodu vymlátiť mlátačkou. Väčšina pôdy bola v rukách veľkostatkárov. Roľnícke hospodárstva mali v priemere rozlohu 5 – 6 katastrálnych jutár. Tieto faktory brzdili ďalší rozvoj poľnohospodárstva.<sup>68</sup>

☛ V tomto období mal chotár obce spolu 4011,78 katastrálnych jutár. Z toho lúky tvorili 163,13, oráčiny 2090,35, záhrady 5,89, pasienky 525,15, lesy 966,13, neúrodná pôda 258,11, cesty a rieky 218, mimo obce v Podsadku 734,5 a v Kolačkove 358,3 kat. jutár zeme.<sup>69</sup> V obci sa pestovali aj ovocné stromy. V medzivojnovom období bolo v obci 518 jabloní, 323 hrušiek, 846 sliviek, 201 čerešní, 38 vyšní, 320 duranzii<sup>70</sup> a 265 egreša.<sup>71</sup>

☛ Vo veľkej miere sa choval aj dobytok. Počas 1. svetovej vojny hlavne chudobnejší obyvatelia chovali kozy. Menej sa chovali ošípané a klesal aj chov oviec. Na druhej strane stúpol chov koní a hydiny. Počet hospodárskych zvierat v obci v roku 1933 bol takýto: 92 koní, 453 kráv, 225 oviec, 74 teliatok, 5 býkov, 69 jalovic, 16 žriebät, 182 prasiat, 4 prasnice, 217 ošípaných, 1092 sliepok, 63 ko-

hútov, 231 husí, 267 kačiek, 32 moriek a 2 perličky. V obci bolo aj 70 psov a 230 mačiek. V niektorých domácnostiach chovali aj zajace a morské svinky.<sup>72</sup> Dobytky sa pásol na lúkach, ktoré sa pre nedostatok finančných prostriedkov neupravovali a neposkytovali dostatočne dobrú pašu a trávny porast. Hygienické pomery zvierat boli zlé, hospodárske zvieratá boli ustajnené v malých a nevyhovujúcich priestoroch. Nedostatok krmív a finančných prostriedkov potrebných na chov dobytky nútil roľníkov predávať hospodárske zvieratá. Po 1. svetovej vojne cena dobytky značne stúpala. Napríklad v roku 1920 cena za kravu bola 12 000 Kčs a za koňa 20 000 Kčs. V tom čase už boli narušené obchodné kontakty s Podhalím, kde pred prevratom chodievali obyvatelia okresu na jarmoky a trhy. Po vzniku Československa stratili obyvatelia odbytiská pre svoje výrobky (maslo, vajca, tvaroh atď.), ale aj poľských zákazníkov.<sup>73</sup>

☛ Celková stagnácia poľnohospodárskej výroby v medzivojnovom období sa prejavovala znižovaním cien výrobkov, kolísavým odbytom a pomalou mechanizáciou. Pomoc v tejto situácii mali poskytnúť svojou činnosťou aj rôzne spolky, ktoré pôsobili v obci Stará Ľubovňa. Boli to najmä Rybársky spolok, Okresný včelársky spolok, Lovecký ochranný spolok alebo Odbočka slovenskej ovocnárskej spoločnosti.

☛ Dôležitým odvetvím hospodárstva bolo lesníctvo. Priemerná lesnatosť územia okresu Stará Ľubovňa bola 30% z celej plochy. Boli to predovšetkým ihličnaté porasty, ale aj zmiešané a listnaté lesy. Vlastníkmi lesov boli tunajšie obce a obecné urbáriaty.<sup>74</sup> Obec mala aj rybolovné a poľovné právo, ktoré mohla dať do prenájmu a tak získať do obecnej pokladnice nejaké financie. V lesoch sa nachádzala typická jelenia a srnčia zver, zajace, lišky, vlci, diviaky, divé husi a kačice.

☛ K určitým zmenám v poľnohospodárstve prišlo až po vzniku Slovenskej republiky. Celkovo na rozvoj hospodárskych pomerov mali značný vplyv najmä živnostníci s rôznym zameraním. Práve oni podporovali rozvoj obce a viacerí sa zapojili aj do kultúrneho a spolkového života a často zastávali popredné miesta v miestnej samospráve.

### Školstvo v rokoch 1918 – 1938

☛ Odrazom spoločenských a hospodárskych pomerov v Staroľubovnianskom okrese v rokoch 1918 – 1938 boli pomery v školstve. Vznikom Československej republiky sa utvorili priaznivé podmienky pre rozvoj školstva, ktoré bolo v tomto období jedným z hlavných elementov spoločenského rozvoja obyvateľov obce. Začalo sa s budovaním nového demokratického školského systému. Skončila sa hrozba maďarizácie, čo pozitívne vplývalo na celkový vývoj škôl na Spiši. Od marca 1919 sa postupne vytvárala sieť škôl v súlade s požiadavkami a možnosťami nového štátu. Pre nedostatok slovenských učiteľov prišli na Sloven-

sko vypomôcť českí pedagógovia. Učiteľia v tomto období pomáhali pri nastolení nových pomerov a budovaní nového štátu. Ako preverka lojality učiteľov k novému štátu bol sľub vernosti. Do rúk inšpektora Jozefa Hanu v novozriadenom Školskom inšpektoráte v Kežmarku zložili 23. augusta 1919 sľub vernosti učiteľia z okresu Stará Ľubovňa. O sľube sa podľa zákona č. 495/1919 Zb. z. a n. vyhotovoval Protokol o služobnej prísaha, ktorý bol podpísaný samotným učiteľom. Zo Starej Ľubovne zložili sľub títo učiteľia: Július Hufnagel, Anton Kolodziej, Anton Heins, Bedrich Frank a Margita Turák.<sup>75</sup>

☛ V rokoch 1919 – 1922 zabezpečovali správu škôl na Spiši dva školské inšpektoráty – pôvodný levočský a od 1. júla 1919 aj novozriadený kežmarský, do ktorého patrili aj školy z okresu Stará Ľubovňa.

☛ V Starej Ľubovni boli v tomto období tri školy: Rímskokatolícka ľudová škola, Štátna meštianska škola a Učňovská škola.<sup>76</sup> Školy spolupracovali najmä pri organizovaní rôznych oficiálnych štátnych kultúrnych podujatí, ako napríklad narodeniny prezidenta T. G. Masaryka, Deň matiek, Deň stromkov, Deň detí alebo sviatky spriatelenej krajiny z Malej dohody – Juhoslávie a Rumunska.

☛ Pretože v oblasti školstva sa neustále objavovali rozdiely v zákonoch v rámci bývalých rakúskych (Čechy a Morava) a uhorských (Slovensko a Podkarpatská Rus) častí monarchie, pristúpila vláda k reforme školstva. Väčšinu nedostatkov sa podarilo odstrániť tzv. malým školským zákonom č. 226/1922 Zb. z. a n., ktorý bol vydaný 13. júla 1922. Týmto zákonom bola stanovená školská dochádzka z pôvodných šiest na osem rokov<sup>77</sup>, čím sa postupne zrušili aj opakovacie triedy. Okrem toho zákon zaviedol nové predmety: občiansku náuku a výchovu, ručné práce pre chlapcov a náuku o domácom hospodárstve pre dievčatá. Zákon uznal rovnosť učiteľov a učiteľiek a stanovil zníženie počtu žiakov v jednej triede. Tieto opatrenia mali zvýšiť kvalitu výučby a tiež motivovať učiteľov k práci v menej rozvinutých oblastiach Slovenska.<sup>78</sup>

### **Rímskokatolícka ľudová škola**

☛ Predsedom školskej stolice v roku 1919 bol Ján Csumitta a členmi Július Dlugolinský, Štefan Dlugolinský, Július Bojarský, Eugen Kačur, Ján Novák, Karol Lányi, František Prokopovitsch. Od školského roku 1919/1920 bol na školu prijatý učiteľ Anton Heinsz, ktorý sa na toto miesto prihlásil na základe vyhláseného súbehu v novinách Slováč a Szepesi Lapok.<sup>79</sup> Od 1. septembra 1920 na škole pôsobila Emília Turáková, ktorá okrem iných povinností mala na starosti aj riadenie opakovacej školy.<sup>80</sup>

☛ V školskom roku 1921/1922 mala škola 4 triedy, v ktorých študovalo spolu 278 žiakov (152 chlapcov a 126 dievčat). Škola mala vlastnú budovu, v ktorej sídlil aj štátny berný úrad. Zo začiatku

roka predsedom školskej stolice bol Ján Csumitta, neskôr kaplán Jozef Kubičár.<sup>81</sup>

☛ V rámci školy pôsobila aj školská stolica, ktorá bola zložená z členov mesta. Volená bola obecným alebo cirkevným zastupiteľstvom. Jej cirkevným predsedom sa stal dekan František Purtz, svetským predsedom obecný notár Emil Hoffelder, zapisovateľom bol Július Hufnagel, kurátorom Ján Incinger. Riadnymi členmi boli: Július Dlugolinský, Štefan Dlugolinský, Teodor Kavecký, Július Bojarský, Eugen Kačur, Ján Novák, Karol Lányi, František Prokopovitsch. Ako náhradní členovia boli stanovení Šimon Valčák a Karol Urbanský.<sup>82</sup> Školská stolica mohla voliť učiteľov, dozeráť na dodržiavanie predpisov týkajúcich sa zariadenia školy, dohliadať na školskú dochádzku v obci a riešiť spory medzi učiteľmi a rodičmi.<sup>83</sup>

☛ Učiteľia sa snažili postupovať pri vyučovaní metodicky, aby boli na jednej strane dodržané osnovy a na druhej strane aby žiaci dostali hlavne vedomosti potrebné k životu. Miernym problémom bolo, ako zaznamenáva školský kronikár, že „ešte vždy *badateľné sú u žiakov jazykové ťažkosti pre tunajší špeciálny dialekt*“.<sup>84</sup>

☛ Školu navštevovali predovšetkým deti remeselníkov, roľníkov, obchodníkov a zriadencov. Väčšinu tried tvorili žiaci rímskokatolíckeho vierovyznania. Žiaci židovského a gréckokatolíckeho vierovyznania tvorili len nepatrnú časť školy.<sup>85</sup>

☛ Dňa 18. júna 1924 bol inšpektor Jozef Hana preložený na referát Ministerstva školstva a Národnej osvety a novým školským inšpektorom v Kežmarku sa stal Jozef Hajduk<sup>86</sup>, ktorý bol 1. októbra 1928 preložený do výslužby a úrad dočasne prevzal inšpektor z Popradu Ondrej Pecník.<sup>87</sup> Napokon 19. augusta 1929 úrad prevzal nový školský inšpektor František Malík.<sup>88</sup>

☛ V roku 1925 sa novým cirkevným škôldozorcom stal dekan František Purtz. Túto funkciu vykonával do 3. marca 1928, keď nečakane vo veku 54 rokov zomrel. Vo funkcii ho dočasne nahradil kaplán Ladislav Malatinský.<sup>89</sup> Od školského roku 1928/1929 sa cirkevným škôldozorcom stal dekan z Hniezdného Ondrej Truník.

☛ Keďže sa každý rok zvyšoval počet žiakov školy, školská stolica 27. mája 1931 rokovala o rozšírení ľudovej školy o novú piatu triedu. Návrh prerokoval 5. júna 1931 aj zastupiteľský zbor obce. Rozšírenie školy vyžadovalo ďalšie priestory, preto zastupiteľský úrad sa 24. júla 1931 uzniesol uskutočniť potrebné kroky na výstavbu novej budovy ľudovej školy. Dve triedy mali byť dočasne umiestnené v budove Štátnej meštianskej školy v Starej Ľubovni.<sup>90</sup>

☛ V roku 1933 boli spracované plány novej budovy školy, ktoré 30. mája 1933 predložili školskej stolici. Plány boli vyhotovené na Krajinskom úrade v Bratislave Ing. arch. Vladom Pojtekem v sume 11 200 Kč a následne boli predložené Ministerstvu školstva a národnej osvety na schválenie.<sup>91</sup>

☛ Na základe uznesenia Krajinského úradu bola dňa 20. decembra 1934 na výstavbu novej budovy

Učiteľ a neskorší riaditeľ  
ľudovej školy Štefan Kolo-  
dzej (AFÚ Stará Ľubovňa,  
Pamätná kniha obce Stará  
Ľubovňa, s. 224)



ľudovej školy udelená obci Stará Ľubovňa finančná podpora 140 000 Kč. Suma bola uložená v Roľníckej vzájomnej pokladnici v Starej Ľubovni, pokým nezačne výstavba.<sup>92</sup>

☛ Zákazku na stavbu novej budovy päťtriednej školy vyhral architekt zo Spišskej Belej V. Dzubányi, ktorý poskytol 6% zľavu z pôvodnej ponuky. Zmluva bola podpísaná 7. novembra 1935 a 11. novembra 1935 sa mohlo začať s prácami. Aj keď bola stavba pre nedostatok financií na istý čas prerušená, napokon v jeseni 1936 bola vystavaná a zastrešená. Skončila sa tak prvá etapa výstavby. Dovtedajšie finančné náklady na stavbu činili 232 160 Kč.<sup>93</sup> S druhou etapou výstavby novej budovy školy boli pre nedostatok financií značné problémy. K dohode medzi obcou a architektom V. Dzubányim zo Spišskej Belej došlo až 18. augusta 1937, keď bola podpísaná dodatočná zmluva. K pôvodnému rozpočtu bol pridaný 30% príplatok s podmienkou dokončenia budovy do 15. novembra 1937. Náklady boli zvýšené o 169 277 Kč.<sup>94</sup>

☛ Stavba novej budovy ľudovej školy bola dokončená vo februári 1938. Dňa 20. februára sa uskutočnila slávnostná vysviacka novej budovy školy s bohatým kultúrnym programom (slávnostná bohoslužba, sprievod k novej budove, vztýčenie vlajky, spev štátnej hymny, prejav okres. náčelníka Štefana Szaba, cirkevná posviacka, prejav farára Michala Sztanka, zborový spev žiakov, prejav starostu Jána Kačura, školského inšpektora Ondreja Pecníka, správcu školy Štefana Kolodzeja a spev pápežskej hymny). Po programe nasledoval slávnostný obed v hoteli Magura, na ktorom sa zúčastnilo 34 pozvaných hostí. Sťahovanie do novej budovy sa uskutočnilo 24. – 25. februára 1938. Vyučovanie v novej budove ľudovej školy sa zača-

lo 1. marca 1938. Novým školníkom sa stal rodák z Podolínca Jozef Kocún. V tomto školskom roku bolo do školy zapísaných 282 žiakov.<sup>95</sup>

### Učňovská škola

☛ Druhou školou v Starej Ľubovni od roku 1928 bola Učňovská škola, v ktorej ako učiteľ vypomáhal Štefan Kolodziej. Učňovská škola pomáhala pri výchove remeselníkov a živnostníkov. Vyučovanie prebiehalo dvakrát do týždňa v priestoroch meštianskej školy.<sup>96</sup> Štúdium v učňovskej škole trvalo dva až tri roky. V jednej triede mohlo byť priemerne 30 učňov.<sup>97</sup>

### Štátna meštianska škola

☛ Najvýznamnejšou školou v medzivojnovom období v Starej Ľubovni bola Štátna meštianska škola. Meštianske školy boli nepovinným nižším stupňom stredných škôl. Rozhodnutie na vybudovanie školy vydalo MŠaNO 6. novembra 1925. Vyučovanie sa začalo 11. januára 1926. Prvým riaditeľom školy bol rodák zo Šumavy František Kuba. V I. triede bolo 50 žiakov, ktorí pochádzali zo Starej Ľubovne a okolia. Keďže škola nemala zo začiatku svoju vlastnú budovu, bola dočasne umiestnená v budove bývalej štátnej opatrovne na Nižnej ulici č. 377.<sup>98</sup> V školskom roku 1926/1927 tak boli otvorené dve triedy. Meštianky nadväzovali na V. ročník ľudových škôl a ich úlohou bolo poskytnúť žiakom vyššie vzdelanie. V začiatkoch jej pomohli učitelia z ľudovej školy. Ženské ručné práce vyučovala Emília Turáková, rímskokatolícke náboženstvo farár F. Purtz a židovské náboženstvo rabín Izidor Friedman. Pomôcky darovali alebo zapožičali z ľudovej školy v Starej Ľubovni a prispela aj obec. Pri otvorení školy rodičia darovali na pomôcky 500 Kč. Nedostatok pomôcok a učebníc nakoniec vyriešil Referát MŠaNO v Bratislave, ktorý poskytol škole mimoriadny príspevok 10 000 Kč. Tento príspevok zabezpečil pre žiakov meštianky aspoň tie najnutnejšie pomôcky a učebnice.<sup>99</sup>

☛ Keďže škola zápasila s nedostatkom vhodných priestorov, začalo sa v roku 1927 s výstavbou novej budovy. O stavbe tejto budovy rokovo obecne zastupiteľstvo už 16. apríla 1925. Stavebné práce prebehli veľmi rýchlo, keďže do konca roka bola celá budova už pod strechou. Na jar roku 1928 bola stavba dokončená a 31. augusta boli budovy odovzdané. Stavbu mal na starosti staviteľ Z. a L. Santo z Prešova.<sup>100</sup>

☛ Učitelia meštianky sa aktívne zapájali do spoločnej činnosti v obci a spoločne s učiteľským zborom ľudovej školy usporadúvali kultúrne podujatia a rôzne školské oslavy. Na starosti to mali hlavne riaditeľ Jozef Rejthar ako predseda Okresného osvetového spolku a Ľudovít Jesenský ako jednatel. V škole sa organizovali slávnosti na Deň slobody (28. 10.), na narodeniny T. G. Masaryka (7. 3.) a na deň výročia úmrtia M. R. Štefánika



Spoločná koncoročná fotografia žiakov a učiteľského zboru meštianskej školy z roku 1929 aj s vtedajším riaditeľom Jozefom Rejtharom (AFÚ Stará Ľubovňa, Pamätná kniha obce Stará Ľubovňa, s. 163)

(4. 5.).<sup>101</sup> Po smrti Františka Kubu v roku 1928<sup>102</sup> sa riaditeľom školy stal Jozef Rejthar (1929 – 1932) a neskôr Eduard Bardoš (1932 – 1942)<sup>103</sup>.

☛ V medzivojnovom období na meštianskej škole pôsobili títo slovenskí a českí učители: František Podlaha, Alois Sládek, Oľga Krenická, Jolana Pruchlechnerová, Ľudovít Jesenský, Jozefa Kudrlásková, Oldrich Vanek, Marta Chamillová, M. Stolárová, A. Musilová, Alžbeta Kršáková, B. Ondrouch, M. Sabanová, R. Neudak, Karol Polášek, Mária Pribylová, Mária Gábiánová, Ladislav Kugler, Marta Veindlová, Zdenka Chlubnová, Ladislav Engler, Marta Fabianová, Alexander Vass, Bohumil Filip, Jozef Magúth, Vlasta Ptáčková, Matilda Winklerová, František Jehova, Lenka Schvosteková, Štefan Trimko, Jarmila Svobodová, Valéria Kováčová, Valentín Bezák.<sup>104</sup> Zloženie učiteľského zboru zasiahli aj udalosti v druhej polovici roka 1938 a na začiatku 1939, pretože na základe všeobecnej mobilizácie koncom septembra narukovali učители Karol Polášek, Valentín Bezák a František Jehova. Učители sa vrátili postupne v priebehu októbra, novembra a začiatkom decembra sa vrátil F. Jehova. Po získaní autonómie na Slovensku sa začalo aj s postupným vypovedaním českých učiteľov a úradníkov z ich miest. Následkom toho zo školy do 1. januára 1939 odišli českí učители Karol Polášek, František Jehova a doktor Ján Maitner.<sup>105</sup>

☛ Od roku 1918 sa tak postupne školské pomery zlepšili, keď okrem pôvodnej rímsko-katolíckej ľudovej školy pribudla štátna meštianska škola a učňovská škola. Pre obe školy boli postupne postavené nové budovy, čím sa zlepšili možnosti vyučovania a napredovania nadaných žiakov. To potvrdzuje aj nárast počtu tried a žiakov v jednotlivých školách.

☛ Na záver predkladanej štúdie treba konštatovať, že medzivojnové obdobie v Starej Ľubovni bolo poznačené viacerými vývojovými etapami. Úvodné roky 1918 – 1920 v novovzniknutej republike boli do veľkej miery poznačené národnostnými požiadavkami tu žijúcich menšín a zložiek obyvateľstva. Okrem toho značný vplyv na obyvateľov

Starej Ľubovne mali aj územné požiadavky susednej Poľskej republiky. Tieto ich nároky boli najprv na diplomatickej úrovni, avšak neskôr sa prejavovali aj s použitím vojenskej sily. Viackrát sa tak poľské vojsko od novembra 1918 do júla 1919 objavilo aj v samotnej Starej Ľubovni. Po ustálení politickej situácie sa začalo s budovaním novej správy a celkovej administratívy v obci. V tomto období prichádzalo k miernemu rozvoju hospodárstva, avšak to napokon bolo poznačené hospodárskymi krízami. Hlavnými následkami bola narastajúca nezamestnanosť a z toho vyplývajúca vlna vysťahovalectva z celého okresu. Na druhej strane nové pomery dopomohli k rozvoju kultúry a školstva. Veľkú zásluhu, okrem domáceho obyvateľstva, mali na tom aj českí úradníci a učители. Najviac je to zreteľné na vzniku nových spolkov a na celkovom raste spolkového a kultúrneho života miestneho obyvateľstva.

### Poznámky:

- <sup>1</sup> Podrobnejšie k tomu pozri: TAJTÁK, Ladislav. *Národná a demokratická revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918*. Bratislava: SPN, 1972.; TAJTÁK, Ladislav. Úsilie maďarských vládnych tried o udržanie Slovenska v rámci Maďarska v roku 1918. In *Historický časopis*, roč. 14, 1966, s. 552–584.
- <sup>2</sup> Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Prešove, pracovisko Archív Stará Ľubovňa (ďalej MV SR, ŠA PO, p. SL), fond (f) Obvodný notársky úrad (Obv. NÚ) Podolíneč, č. 638/1919 adm.
- <sup>3</sup> Archív Farského úradu Stará Ľubovňa (AFÚ SL), Pamätná kniha obce Stará Ľubovňa, s. 79–82.; MV SR, ŠA PO, špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči (ďalej špecializované pracovisko ŠAL), f. Žandárska stanica Stará Ľubovňa (ďalej ŽS Stará Ľubovňa), š. k. 1, inv. č. 2, Pamätník 1919–1947, s. 22; KRAJČOVIČOVÁ, Natália. Začleňovanie Slovenska do Československej republiky (1918–1920). In *Slovensko v Československu 1918–1939*. Bratislava: VEDA, 2004, s. 64–65. ISBN 978-80-224-0795-X.
- <sup>4</sup> CHALUPECKÝ, Ivan. *Dejiny Levoče 2*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1975, s. 66.
- <sup>5</sup> TAJTÁK, Ladislav. *Národná a demokratická revolúcia...*, s. 69.
- <sup>6</sup> TAJTÁK, Ladislav. *Spis a vznik Československa*. In *Spis v kontinuite času*. Prešov – Bratislava – Viedeň: Universum, 1995, s. 147–153. ISBN 978-80-967001-3-8.; ŠVORC, Peter. *Spis na prahu novej doby (1914 – 1921)*. In ŠVORC, P., POLLÁK, M. (Eds.): *Spišské exody v 20. storočí*. Levoča: Občianske združenie krásny Spiš a Kalligram, 2015. ISBN 978-80-8101-883-1. s. 38.
- <sup>7</sup> MURCKO, Michal. *Okres Stará Ľubovňa v rokoch 1918–1938*. Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum v Starej Ľubovni, 2012. ISBN 978-80-970021-8-3. s. 9–12.
- <sup>8</sup> MAJERIKOVÁ, Milica. *Vojna o Spiš*. Krakow: Spolok Slovákov v Poľsku, 2007. ISBN 978-83-7490-093-5. s. 29–31
- <sup>9</sup> V odbornej literatúre sa používa pre vpád poľského vojska na Spiš aj dátum 11. december 1918. Pozri: ROSZKOWSKI, M. Jerzy. *Polskie zabiegi o przyłączenie Spiszu i pierwsze lata przynależności północnej części tej ziemi do Rzeczypospolitej (1918 – 1925)*. In *Terra Scepusiensis. Stav badania o dejinách Spiša*. Levoča – Wrocław: Slovensko-poľská komisia humanitných vied – Ministerstvo školstva SR – Ministerstvo národnej výchovy a športu Poľskej republiky, 2003. ISBN 978-80-7114457-1. s. 823.
- <sup>10</sup> AFÚ Stará Ľubovňa, Pamätná kniha obce Stará Ľubovňa, s. 79–82.; ROSZKOWSKI, M. Jerzy. „Zapomniane kresy” *Spisz, Orawa, Czadeckie w świadomości i działaniach Polaków 1895–1925*. Nowy Targ – Zakopane, 2011, s. 200.; HRONSKÝ, Marián. *Trianon. Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918 – 1920)*. Bratislava 2011, s. 311.
- <sup>11</sup> AFÚ Stará Ľubovňa, Pamätná kniha obce Stará Ľubovňa, s. 79–82.; MACHAY, Ferdinand. *Moja droga do Poľska*. Krakow: Oficyna Wydawnicza „AGAT-PRINT”, 1992, s. 120–121.; *Gazeta Podhalańska*, nr. 39, roč. III, 3.10.1915, s. 8.; *Gazeta Podhalańska*, nr. 24, roč. IV, 11.6.1916, s. 6.; *Gazeta Podhalańska*, nr. 4, roč. VI, 27.1.1918, s. 3.; *Gazeta Podhalańska*, nr. 3, roč. VI., 20.1.1918, s. 4–5.
- <sup>12</sup> Vojenský historický archív Bratislava (ďalej VHA), f. Veliteľstvo bojových skupín 1918–1919, kr. 2, BS-Hrbenský; HRONSKÝ, Marián. *Trianon. Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918 – 1920)*. Bratislava 2011, s. 68–81.



- <sup>13</sup> HRONSKÝ, Marián: Trianon. *Vznik hraníc Slovenska...*, s. 72.; MURCKO, Michal: *Okres Stará Ľubovňa v rokoch 1918–1938...*, s. 16.; KAWCZAK, Stanislaw. Z ekspedycji polskiej na Spisz i Orawe. In *Gazeta Podhalańska*, roč. XVII, nr. 34, 24.8.1930, s. 3–4.
- <sup>14</sup> Bližšie k pôsobeniu poľskej armády na území severného Spiša pozri: LAINCZ, E.: Vpád poľskej armády na územie Československa v rokoch 1918–1919 a snahy o pripojenie Spiša k Poľsku. In: *Z minulosti Spiša XXIII*. Levoča: Spišský dejepisný spolok, 2015. ISBN 978-80-971553-2-2. s. 7–17.
- <sup>15</sup> AFÚ Stará Ľubovňa, Pamätná kniha obce Stará Ľubovňa, s. 79–82.; ČAPLOVIČ, Miloslav. Prvý pluk Slovenskej Slobody (november 1918 – marec 1919). In *Historický časopis* 43, č. 4, 1995. ISSN 0018-2575, s. 660–661.
- <sup>16</sup> MV SR, ŠA PO, špecializované pracovisko ŠAL, f. ŽS Stará Ľubovňa, šk. 1, inv. č. 2, Pamätník 1919–1947, s. 22.
- <sup>17</sup> MURCKO, Michal. *Okres Stará Ľubovňa v rokoch 1918–1938...*, s. 16.; PAVLÍK, Eduard. *Hniezdne II. časť (1918–1948)*, rukopis, s. 29–30.
- <sup>18</sup> VALENTA, Jaroslav. Poľská politika a Slovensko v roce 1919. In *Historický časopis*, roč. 13, 1965, č. 3, s. 403–422. ISSN 0018-2575; HRONSKÝ, Marián. Rokovania česko-slovenských a poľských zástupcov v júli 1919 v Krakove. In SEGEŠ, Vladislav. – ŠEĎOVÁ, Božena (eds.) *Miles semper honestus*. Bratislava: 2007. ISBN 978-80-969375-3-0. s. 137–148.
- <sup>19</sup> Bližšie k okolnostiam, priebehu a výsledkom týchto rokovaní pozri: HRONSKÝ, Marián. Rokovania česko-slovenských a poľských zástupcov v júli 1919..., s. 137–148.
- <sup>20</sup> MAJERIKOVÁ, Milica. *Vojna o Spiš...*, s. 43.
- <sup>21</sup> CHYTIL, Alois. *Chytilův úplný adresář Slovenska*. Praha-Smíchov: Nakladem Aloise Chytila, 1921, s. 509.
- <sup>22</sup> MURCKO, Michal. *Okres Stará Ľubovňa v rokoch 1918–1938...*, s. 57–59.
- <sup>23</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. 28, č. 1246/23.; MV SR, ŠA PO, p. SL, Kronika Ľudovej školy Stará Ľubovňa 1922–1944, s. 5.
- <sup>24</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. 28, č. 1246/23.; MV SR, ŠA PO, p. SL, Kronika Ľudovej školy Stará Ľubovňa 1922–1944, s. 6.
- <sup>25</sup> CHYTIL, Alois. *Chytilův úplný adresář...*, s. 509–510.
- <sup>26</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. 28, č. 1246/23.; MV SR, ŠA PO, p. SL, Kronika Ľudovej školy Stará Ľubovňa 1922–1944, s. 5.
- <sup>27</sup> MURCKO, Michal. *Okres Stará Ľubovňa v rokoch 1918–1938...*, s. 104.; LETZ, Róbert. *Slovenské dejiny IV. (1918–1938)*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2010. ISBN 978-80-8119-028-5. s. 164–165.; ŠUCHOVÁ, Xénia. Problémy organizácie politickej správy na Slovensku v predmníchovskej republike. In *Slovensko v Československu 1918–1939*. Bratislava: VEDA, 2004. ISBN 978-80-224-0795-X. s. 103–109.
- <sup>28</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. 29, č. 2495/25.
- <sup>29</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. 29, č. 2409/25.; MURCKO, Michal. *Okres Stará Ľubovňa v rokoch 1918–1938...*, s. 62.
- <sup>30</sup> MURCKO, Michal. *Okres Stará Ľubovňa v rokoch 1918–1938...*, s. 63–64.
- <sup>31</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. 29, č. 214/25.
- <sup>32</sup> LETZ, Róbert. *Slovenské dejiny IV...*, s. 177–181.
- <sup>33</sup> MURCKO, Michal. *Okres Stará Ľubovňa v rokoch 1918–1938...*, s. 65.
- <sup>34</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. 39, č. 7648/30.
- <sup>35</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. 4, č. 724/38.; č. 757/38.; č. 774/38.; č. 798/38.; MURCKO, Michal. *Okres Stará Ľubovňa v rokoch 1918–1938...*, s. 69–71.
- <sup>36</sup> Karpathen-Post, 1. 6. 1935, č. 22, Die Wahlergebnisse, s. 1–2.
- <sup>37</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, Kronika Štátnej meštianskej školy v Starej Ľubovni 1925–1950, s. 75–77.
- <sup>38</sup> MV SR, ŠA PO, špecializované pracovisko ŠAL, f. Štátne zastupiteľstvo v Levoči (ďalej ŠTZ), č. 1482/38.
- <sup>39</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, Kronika Štátnej meštianskej školy v Starej Ľubovni 1925–1950, s. 86–87.; AFÚ Stará Ľubovňa, Pamätná kniha obce Stará Ľubovňa, s. 313–316.; MV SR, ŠA PO, špecializované pracovisko ŠAL, f. ŽS Stará Ľubovňa, šk.1, inv. č. 2, Pamätník 1919–1947, s. 33–34.
- <sup>40</sup> LIPTÁK, Ľubomír (ed). *Politické strany na Slovensku 1860–1989*. Bratislava: Archa, 1992. ISBN 80-7115-029-4. s. 222.
- <sup>41</sup> AFÚ Stará Ľubovňa, Pamätná kniha obce Stará Ľubovňa, s. 303–305.; Bystrický, Valerián. – Deák, Ladislav. Od Mníchova k rozbitiu Česko-Slovenska. In *Slovensko v Československu 1918–1939*. Bratislava: VEDA, 2004. s. 225.
- <sup>42</sup> LACKO, Martin. *Slovenská republika 1939–1945*. Bratislava: Perfekt, 2008. ISBN 9788080464080. s. 32–35.
- <sup>43</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. 7, č. 383/39.
- <sup>44</sup> HORVÁTH, Pavol. *Príručka hospodárskej štatistiky*. Bratislava, 1935, s. 74.
- <sup>45</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. 30, č. 161/26.
- <sup>46</sup> Tu vybudoval aj elektrárňu. Pozri: MV SR, ŠA PO, p. SL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. 3, č. 517/1938.; MV SR, ŠA PO, p. SL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. 13, č. 880/40.; MURCKO, Michal. *Okres Stará Ľubovňa v rokoch 1918–1938...*, s. 48.; MERTIŇÁK, Michal. A bolo svetlo... aj v Starej Ľubovni. In *Ľubovnianske noviny*, 4.8.2015, roč. XXXX, č. 29, s. 5.
- <sup>47</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. 13, Hosp. a priemyselné podniky/1940.
- <sup>48</sup> Bola založená v roku 1929. Pozri: MURCKO, Michal. *Okres Stará Ľubovňa v rokoch 1918–1938...*, s. 37.
- <sup>49</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. 13, Hosp. a priemyselné podniky/1940.; MURCKO, Michal. *Okres Stará Ľubovňa v rokoch 1918–1938...*, s. 37–38.
- <sup>50</sup> MURCKO, Michal. *Okres Stará Ľubovňa v rokoch 1918–1938...*, s. 38.
- <sup>51</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. 13, č. 880/40.; MV SR, ŠA PO, p. SL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. 13, Hosp. a priemyselné podniky/1940.
- <sup>52</sup> HALLON, Ľudovít. Príčiny, priebeh a dôsledky štrukturálnych zmien v hospodárstve medzivojnového Slovenska. In *Slovensko v Československu 1918–1939*. Bratislava: VEDA, 2004. ISBN 978-80-224-0795-X. s. 320.
- <sup>53</sup> Stanovy spoločnosti boli schválené Okresným úradom pod č. 5530/25 a župným úradom v Liptovskom sv. Mikuláši pod č. 28460/25. Neskôr prišlo k zmene stanov, ktoré boli schválené už Krajským úradom v Bratislave dňa 5. júna 1933 pod číslom 43.311/1932/1. Pozri: AFÚ Stará Ľubovňa, Pamätná kniha obce Stará Ľubovňa, s. 186.
- <sup>54</sup> AFÚ Stará Ľubovňa, Pamätná kniha obce Stará Ľubovňa, s. 187.
- <sup>55</sup> AFÚ Stará Ľubovňa, Pamätná kniha obce Stará Ľubovňa, s. 187.
- <sup>56</sup> HALLON, Ľudovít. *Príčiny, priebeh a dôsledky štrukturálnych zmien v hospodárstve...*, s. 317.
- <sup>57</sup> CHYTIL, Alois. *Chytilův úplný adresář...*, s. 510.
- <sup>58</sup> AFÚ Stará Ľubovňa, Pamätná kniha obce Stará Ľubovňa, s. 189.
- <sup>59</sup> Ročný obrat obchodu v roku 1938 bol 500 000 Ks.
- <sup>60</sup> Ročný obrat v roku 1938 bol 500 000 Ks.
- <sup>61</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. 3, č. 692/38.; MV SR, ŠA PO, p. SL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. 10, č. 16/40.
- <sup>62</sup> HALLON, Ľudovít. *Príčiny, priebeh a dôsledky štrukturálnych zmien v hospodárstve...*, s. 304–307.
- <sup>63</sup> MURCKO, Michal. *Okres Stará Ľubovňa v rokoch 1918–1938...*, s. 50–51.
- <sup>64</sup> HALLON, Ľudovít. *Príčiny, priebeh a dôsledky štrukturálnych zmien v hospodárstve...*, s. 325–326.; MURCKO, Michal. *Okres Stará Ľubovňa v rokoch 1918–1938...*, s. 44–45.; LETZ, Róbert. *Slovenské dejiny IV...*, s. 303–304.
- <sup>65</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. 10, č. 13/40.
- <sup>66</sup> MURCKO, Michal. *Okres Stará Ľubovňa v rokoch 1918–1938...*, s. 45–49.
- <sup>67</sup> Urodilo sa na 1 kat. jutre (1 katastrálne jutro je 5754,6 m<sup>2</sup>) asi 4 q pšenice, 5–6 q žita, 6–7 q jačmeňa a 6–7 q ovsa.
- <sup>68</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. 3, č. 517/1938.; MV SR, ŠA PO, p. SL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. 60, č. 7612/41.; HALLON, Ľudovít. *Príčiny, priebeh a dôsledky štrukturálnych zmien v hospodárstve...*, s. 320 – 324.
- <sup>69</sup> AFÚ Stará Ľubovňa, Pamätná kniha obce Stará Ľubovňa, s. 13.
- <sup>70</sup> Ide o starú odrodu sľivky.
- <sup>71</sup> AFÚ Stará Ľubovňa, Pamätná kniha obce Stará Ľubovňa, s. 15.
- <sup>72</sup> AFÚ Stará Ľubovňa, Pamätná kniha obce Stará Ľubovňa, s. 17.
- <sup>73</sup> MURCKO, Michal. *Okres Stará Ľubovňa v rokoch 1918–1938...*, s. 34–35.; AFÚ Stará Ľubovňa, Pamätná kniha obce Stará Ľubovňa, s. 16–17.
- <sup>74</sup> HORVÁTH, Pavol. *Príručka hospodárskej štatistiky...*, s. 58–59.
- <sup>75</sup> Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Prešove, pracovisko Archív Poprad (ďalej MV SR, ŠA PO, p. PP), f. Školský Inšpektorát v Kežmarku (ďalej ŠI Kežmarok), šk. 16, Zoznam učít. obcí a okresu – Sľub vernosti 1920.
- <sup>76</sup> Podrobnejšie k tejto téme pozri: LAINCZ, Eduard. Z dejín školstva v Starej Ľubovni v rokoch 1918 – 1945. In *Historica Carpatica*, 45/2014. ISBN 978-80-89093-38-0. s. 55–72.
- <sup>77</sup> Do praxe sa toto nariadenie kvôli nedostatku učiteľov na Slovensku dostalo až od školského roku 1927/1928.
- <sup>78</sup> BILČÍK, Jozef. Vývoj školstva na Slovensku do roku 1960 a spracovanie písomností škôl. In *Slovenská archivistika*, roč. VIII, č. 1, 1973, s. 37.; MURCKO, Michal. *Okres Stará Ľubovňa v rokoch 1918–1938...*, s. 76.
- <sup>79</sup> AFÚ Stará Ľubovňa, Iskolaszeki, 77. zasadnutie školskej rady.
- <sup>80</sup> AFÚ Stará Ľubovňa, Iskolaszeki, 78. zasadnutie školskej rady.
- <sup>81</sup> MV SR, ŠA PO, p. PP, f. ŠI Kežmarok, šk. 16, č. 1788/21.
- <sup>82</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, Školská kronika Stará Ľubovňa 1922–1944, s. 5.
- <sup>83</sup> MAGDOLENOVÁ, Anna. Slovenské školstvo v predmníchovskom Československu. In *Historický časopis* 30, 2, 1982. ISSN 0018-2575. s. 275
- <sup>84</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, Školská kronika Stará Ľubovňa 1922–1944, s. 9–10.
- <sup>85</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, Školská kronika Stará Ľubovňa 1922–1944, s. 20–21.
- <sup>86</sup> MV SR, ŠA PO, p. PP, f. ŠI Kežmarok, šk. 18, č. 1049/1924.
- <sup>87</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, Školská kronika Stará Ľubovňa 1922–1944, s. 40–41.
- <sup>88</sup> MV SR, ŠA PO, p. PP, f. ŠI Kežmarok, šk. 18, č. 2372/1929.

- <sup>89</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, Školská kronika Stará Ľubovňa 1922–1944, s. 35.
- <sup>90</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, Školská kronika Stará Ľubovňa 1922–1944, s. 52–53.
- <sup>91</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, Školská kronika Stará Ľubovňa 1922–1944, s. 65.
- <sup>92</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, Školská kronika Stará Ľubovňa 1922–1944, s. 84.
- <sup>93</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, Školská kronika Stará Ľubovňa 1922–1944, s. 98–105.
- <sup>94</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, Školská kronika Stará Ľubovňa 1922–1944, s. 128–129.
- <sup>95</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, Školská kronika Stará Ľubovňa 1922–1944, s. 138–140.
- <sup>96</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, Kronika Štátnej meštianskej školy v Starej Ľubovni 1925–1950, s. 22.
- <sup>97</sup> BILČÍK, Jozef. Vývoj školstva na Slovensku do roku 1960..., s. 49.
- <sup>98</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, Kronika Štátnej meštianskej školy v Starej Ľubovni 1925–1950, s. 1–4.
- <sup>99</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, Kronika Štátnej meštianskej školy v Starej Ľubovni 1925–1950, s. 8–10.

- <sup>100</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. 31, č. 247/1927 adm.; MV SR, ŠA PO, p. SL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. 31, č. 666/1927 adm.; MV SR, ŠA PO, p. SL, Kronika meštianskej školy v Starej Ľubovni, s. 14.
- <sup>101</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, Kronika Štátnej meštianskej školy v Starej Ľubovni 1925–1950, s. 24.
- <sup>102</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, Kronika Štátnej meštianskej školy v Starej Ľubovni 1925–1950, s. 17.
- <sup>103</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, Kronika Štátnej meštianskej školy v Starej Ľubovni 1925–1950, s. 27.
- <sup>104</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, Kronika Štátnej meštianskej školy v Starej Ľubovni 1925–1950, s. 8–74.
- <sup>105</sup> MV SR, ŠA PO, p. SL, Kronika Štátnej meštianskej školy v Starej Ľubovni 1925–1950, s. 74–75.; RÝCHLIK, Ján. K otázke postavenia českého obyvateľstva na Slovensku v rokoch 1938–1945. In *Historický časopis*, 37, č. 3, 1989, s. 403–423.; BYSTRICKÝ, Valerián. Vystáňovanie českých štátnych zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938–1939. In *Historický časopis*, 45, 4, 1997. ISSN 0018-2575, s. 596–611.

## Eduard Laincz

### Stará Ľubovňa in the interwar period in 1918–1938. Selected aspects of its historical development

☐ The aim of the present study is to outline the historical evolution in the years 1918–1938 – the period between the two world wars. The work is divided into three parts, namely: political development, economic circumstances, and education in the area. In the introduction, the emphasis is on the process of integrating the town into the newly formed Czechoslovak Republic that was greatly affected by the requirements of national minorities and the part of population living there. The territory of the Northern Region was claimed by the neighbouring Republic of Poland that declared its rights not only at the diplomatic level but also by various tracts. Moreover, later by the use of military force. These military actions took place from November 1918 to July 1919, and have had a great impact on the population of the Northern Region. In the following sections, we provide a chronology of political events in the town of Stará Ľubovňa up to 1939. In particular, the development of the public administration, the election results or information about changes in the populations' mood and their responses to the various changes in the society. Similarly, we pay attention to the characteristics of the economic situation in this period. We focus on activities and on status of entrepreneurs in the town of Stará Ľubovňa and, for example, the consequences of the economic crises in the period. Rising unemployment and subsequent emigration wave reflected the growth. The conclusion of the study is dedicated to the question of education, where we highlighted on the various aspects of its development in the interwar period. The formation of the Czechoslovak Republic provided favourable conditions for the development of education, which was at that time the main element of the social development of the population of Stará Ľubovňa town.

### Stara Ľubowla w okresie międzywojennym 1918–1938. Wybrane aspekty jej rozwoju historycznego

☐ Celem niniejszej pracy jest zarysowanie rozwoju historycznego Starej Ľubowli w latach 1918–1938, czyli w okresie między dwiema wojnami światowymi. Została ona podzielona na trzy części: rozwój polityczny, warunki gospodarcze, szkolnictwo. Na początku omawiamy proces włączania Starej Ľubowli do nowo powstałej Republiki Czechosłowackiej, który przebiegał pod znakiem roszczeń mieszkających tu mniejszości narodowych i grup ludności. Roszczenia do północnego Spiszu zgłaszała także sąsiednia Rzeczpospolita Polska, które uwidaczniała w umowach i działaniach dyplomatycznych, a także stosując siłę wojskową. Akcje wojskowe miały miejsce od listopada 1918 r. do lipca 1919 r. i wywarły znaczny wpływ na sytuację mieszkańców północnego Spiszu. W kolejnych częściach przedstawiamy chronologiczny przegląd wydarzeń politycznych w Starej Ľubowli aż do 1939 r. Opisujemy zwłaszcza rozwój administracji publicznej, wyniki wyborów oraz nastroje mieszkańców i ich reakcje na sytuację społeczną. Zajmujemy się także charakterystyką stosunków gospodarczych w tym okresie. Opisujemy charakter i sytuację przedsiębiorców w Starej Ľubowli, a także następstwa kryzysów ekonomicznych w omawianym okresie. Znalazły one odzwierciedlenie w narastaniu zjawiska bezrobocia i fali emigracji. Końcowa część pracy poświęcona jest kwestii szkolnictwa – omawiamy tu poszczególne aspekty jego rozwoju w okresie międzywojennym. Powstanie Republiki Czechosłowackiej stworzyło sprzyjające warunki rozwoju oświaty, która w tym okresie była jednym z głównych elementów rozwoju społecznego mieszkańców Starej Ľubowli.

## Čas ľudský....

### Atmosféra života nášho mesta v časoch minulých

Mgr. Monika Pavelčíková je absolventkou odboru etnografie a folkloristiky na Univerzite Jána Evanjelistu Purkyně (dnes Masarykova univerzita) v Brne. Od roku 1978 pracuje ako etnografka v Lubovnianskom múzeu – hrad v Starej Lubovni. Zameriava sa na výskum a dokumentáciu ľudovej architektúry a bývania, ľudového odevu, akvizícií a práci so zbierkovými predmetmi. Je autorkou viacerých výstav, expozícií a etnografických programov a vzácnjej kolekcie ľudového odevu z regiónov Spiš a Šariš.

☐ Táto časť približuje život obyvateľov nášho mesta v 20. storočí a ich obyčajové tradície – rodinné, výročné, cirkevné, kultúrne a hospodárske. K štruktúre obyvateľstva v tej dobe patrili tzv. panské rodiny *puňi* (úradníci, inteligencia, obchodníci), remeselníci, z ktorých každý mal aj kus pôdy. Menšie skupiny tvorili sedliaci, gazdovia, robotníci a sluhovia. Panské rodiny výrazne život v meste neovplyvňovali, pretože tvorili menšiu skupinu, pôsobili tu dočasne a viedli oddelený spôsob života. Pre život v meste bola určujúca skupina remeselnícka. Remeselníci sa oproti gazdom považovali za vyššie postavených, s vyššou kultúrnou úrovňou. Okrem toho sa obyvatelia delili podľa príslušnosti k mestu na: mešťanov *miščunov* a nemešťanov, nazývaných *přihodžunci*. Kto sa chcel stať mešťanom, musel sa vkúpiť do mesta a podľa obyčaje mohol o to požiadať až po určitom čase pobytu v meste, lebo ináč by vyvolal hnev mešťanov.<sup>1</sup> Prácu sluhov a služiek prijímali slobodní mladí ľudia vo veku 14 až 20 rokov. V niektorých prípadoch to boli i vekovo mladší 12 roční, ktorí slúžili na gazdovských hospodárstvach. Prijímali ich väčšinou na jeden rok a za dohovorenú odmenu. Služobníctvu poskytovali ubytovanie a stravovanie v rodine, v ktorej pracovali, mesačný plat, a ku koncu roka aj odmenu obyčajne vo forme ošatenia, obuvi a pod. Prácu služky a sluhu prijímali mladí ľudia z okolitých obcí. Zamestnávali sa v rodinách obchodníkov, remeselníkov, krčmárov, lekárov, ale aj na gazdov-

stvách. Vykonávali práce v domácnostiach ako kuchárky, krajčírky, práčky, i ako opatrovateľky detí, vychovávateľky a pod. V rodinách remeselníkov alebo obchodníkov, kde vlastnili aj pôdu a dobytok, museli slúžky a sluhovia vykonávať okrem prác v domácnosti aj práce na poli. V týchto rodinách, okrem služobníctva, prijímali na sezónne práce – v čase kosby, žatvy, mlatby aj ďalšie pracovné sily, pomocníkov od poľských hraníc.<sup>2</sup>

☐ Centrom nášho malého mestečka, kde pulzoval život, bolo námestie s obdĺžnikovým pôdorysom *rinek*. Už storočia tu stoja domy v honosnejšom štýle, ktoré kedysi vlastnili šľachtické a pánske rodiny. Od polovice 19. storočia mnohé domy na námestí obývali židovské rodiny. V opisovanom období boli po obvode námestia postavené chodníky z travertínovej dlažby *trottoare* a v bočných uliciach boli cesty vyložené okrúhlymi kameňmi *vyburkované*. Bola to významná modernizácia. Na námestí stál od 2. polovice 19. storočia mestský dom (v súčasnosti dom č. 2), kde okrem správy mesta v minulosti sídlil aj okresný súd a väznica.<sup>3</sup>

☐ Dominantnou stavbou námestia je katolícky Kostol sv. Mikuláša, ktorý bol od vzniku mesta jeho patrónom. Prijemnú nedeľnú atmosféru námestia umocňovalo korzo. Zvláštnosťou bol park (na terajšom mieste), kde sa ľudia schádzali na koncerty muzikanta Júliusa *Đulu* Frátra, ktorý plynulejšie hovoril po maďarsky než slovensky, čo nikomu neprekážalo. Muziku finančne podporovali občania mesta, advokát Dr. Emil Schick a gróf



Námestie sv. Mikuláša  
okolo roku 1930  
Zdroj: Dušan Kandra



Oslavy 1. Mája  
Zdroj: Eva Reklová

Ján Zamojský.<sup>4</sup> Pred parkom nepredávali noviny, ale zmrzlinu. Ľudia si so zvláštnym potešením posedeli na lavičkách v tieni stromov. Uprostred parku bola studňa *četerňa*, dnes zmodernizovaná na fontánu, kde vodnú hladinu čerili ryby. Na námestie nadväzovala Mäsiarska alebo tiež Nižná ulica, v ktorej dodnes pulzuje život. Vyšnej ulice už niet, ustúpila obytným blokom, obchodným domom, hotelu... Zostal iba staručký cintorín, kde spia tí, čo žili v opisovaných časoch. Niet čo ľutovať, domčekov tu bolo asi päťdesiat, už chátarali, obývali ich starí ľudia. Väčšia škoda studní, zdrojov pramenistej vody. Ale prišli roky, keď začalo pribúdať cudzích ľudí a stavieb. Vytrácali sa časy, keď sa všetci občania dôverne poznali a úctivo zdravili. Námestie sa smutne zmenilo, citovo je vyprahnuté. No dodnes sa môžeme hrdiť tým, že je architektonickým skvostom, opticky mimoriadne pôsobivé – ťažko nájsť podobné.<sup>5</sup>

☛ Mesto bolo v 17. storočí, ako jediné zo 16 spišských miest, ktoré boli v poľskom zálohu, úplne popoľštené. Pred 1. svetovou vojnou hovorili spišskí Nemci o Ľubovňanoch „Lublauerdie sind Poloken“ – Ľubovňania to sú Poliaci.<sup>6</sup> Áno, staroľubovňianske nárečie odchádza so staršou generáciou jeho používateľov. Toto nárečie z jazykoveho a zemepisného hľadiska patrí do skupiny južnej časti poriečia Poprad. Nárečia v doline rieky Poprad boli po celé storočia vystavené vplyvu poľského jazyka – hlavne z územia Malopoľska – Sandecka. Prechádzali procesom jazykovej interferencie (prelínania), vďaka čomu sa vývinovo vzdialili od goralských nárečí v Zamagurí, s ktorými geneticky súvisia. Preto aj staroľubovňianske nárečie zaraďujú jazykovedci do skupiny prechodných slovensko-poľských nárečí.<sup>7</sup>

☛ Už pred 1. svetovou vojnou a po vzniku prvej ČSR bola mládež a dospelí organizovaní v náboženských, kultúrnych a športových spolkoch: Katolícky kruh, Katolícky ľudový spolok, Silvestrovský spolok, Maďarský kruh, Dobrovoľný hasičský zbor, Židovský ženský spolok, Športový klub v Starej Ľubovni, Klub československých turistov

a lyžiarov, Jednota čsl. Orla, Telovýchovná jednota Sokol a ďalšie. Organizovali vzdelávacie prednášky, čajové večierky, divadelné predstavenia, mikulášske večierky, zábavy, divadelné hry, bábovkové predstavenia a pod.

☛ Život v meste a v rodinách akoby nanovo začínal na **Nový rok**. Už od skorého rána očakávali v rodinách vinšovníkov. Priali si, aby prišiel mladý, pekný a veselý chlapec, ktorý mal priniesť šťastie do domu. Po viniši vysoko podskočil, aby sa v dome všetko vzťahovalo dohora. Na Nový rok sa museli všetci najesť do sýtosti, aby bola hojnosť v dome po celý rok. Ale nesmeli sa variť nič, čo malo krídla, aby z domu neuletelo šťastie.<sup>8</sup> Na **sviatok Troch kráľov** navštevovali rodiny vyparadení mládenci s posvätenou trojkráľovou vodou a nalievali ju do domácich kropeníciek.<sup>9</sup>

☛ Po tomto sviatku nastalo **fašiangové obdobie** – obdobie svadieb, páračiek peria, zakáľáčiek a s nimi spojených pohostení príbuzných, priateľov a susedov. Mládež organizovala maškarné plesy, divadelné predstavenia, maskované sprievody a podomové posedenia, na ktorých sa zabávali susedia a priatelia. Tieto roztopašnosti sa konali hlavne poslednú fašiangovú sobotu a v utorok pred popolcovou stredou *stempnou šrode*. Pred 1. svetovou vojnou sa plesy organizovali v mestskom dome „Koruna“ dom na námestí č. 20 a v Hochhauserovom dome č. 25, kde bola na poschodí veľká sála. Do tanca hrala známa cigánska kapela Frátróvci. Meštianske dievčatá si obliekali dlhé šaty z hodvábu, na hlave mali klobúky a drahé doplnky. Mládenci boli v oblekoch a frakoch, s tvrdým klobúkom *pinčom* na hlave. Bolo zvykom, že pred zábavou prichádzali mládenci *gavalíre* pre dievčatá až domov. Ak neprišiel mládenec, dievčatu robila spoločnosť *garde dáma* (matka, vydatá sestra alebo príbuzná).

☛ Fašiangy boli v minulosti nielen na dedinách, ale aj v mestách **obdobím svadieb**. Keď mal mládenec vážny záujem o dievča, chodieval jej s muzikantom počas večerov hrať k domu pod predné okná. Dievčina zapálila v okne sviečku alebo zápalku ako prejav opätovanej lásky. Dievčatá sa v minulosti vydávali už po dovŕšení 18 rokov. Keď sa mládenec rozhodol požiadať dievča o ruku, oboznámil ju so svojím plánom a vyslal pytača *sprošatora* k jej rodičom po súhlas. Potom už nasledovali v sobotu večer pytačky. Ak dopadli zhodou oboch strán, konali sa u budúcej nevesty zásnuby. Ženich sa dostavil s kytičkou a prstienkom, ktorý pred rodičmi navliekol svojej milej na prst. Nasledoval prvý verejný snúbenecký bozk. Túto udalosť oslávili hostinou v širšom rodinnom kruhu. Počas zasnúbenia sa snúbenci v meste bežne spolu ukazovali na verejnosti. Po zásnubách svadobná mama, budúca mladucha a jej sestry chystali výbavu. Mladucha sa starala hlavne o svadobné šaty a závoj. Bielu látku na svadobné šaty si Ľubovňianske mladuchy kupovali v Košiciach alebo v Kežmarku a dávali si šiť do krajčírskych salónov v Kežmarku alebo u pani Hohheiserovej v Starej



Manželský pár  
Zlatica Dlugolinská  
a Ľudovít Brodňan  
okolo roku 1930  
Zdroj: Eva Reklová



Manželský pár  
Valika Dlugolinská  
a Mikuláš Kandra, 1940  
Zdroj: Dušan Kandra

Ľubovní. Súčasťou oblečenia boli aj dlhé biele rukavičky, zlaté šperky, korunka na závoji, zelený venček nevinnosti a, samozrejme, svadobná kytica. Z kvetín si vyberali živé biele ľalie, ktoré boli znakom nevinnosti. Úpravu účesu a upevnenie závoja a korunky zverovali vtedy miestnemu kaderníkovi Ondrušekovi. Muži si kupovali čierne svadobné obleky s motýlikom väčšinou v Kežmarku. Sako ženícha a starostu ozdobili vetvičkou z myrty na bielej vreckovke.<sup>10</sup>

☛ Začiatkom minulého storočia býval svadobným dňom utorok alebo streda popoludnie, až neskôr sobota. Keď sa dostavil do svadobného domu ženích so svojou rodinou, vstúpil mladý pár do priestrannej izby a v prítomnosti svadobných hostí sa poďakovali svojim rodičom za výchovu a pobozkali im ruky. Po tomto akte sa pred domom zoradil svadobný sprievod, ktorý v staršom období začínali deti, potom družičky a družbovia a až potom nevesta s otcom a ženích s mamou. Neskôr na čele sprievodu kráčali svedkovia *starostovia*, za nimi mladucha s prvým družbom *braltfurer* a ženích s prvou družičkou. Potom nasledovali družičky a družbovia, rodičia a ostatní hostia. Svadobný sprievod na sobáš a zo sobáša sprevádzala cigánska kapela. Mladucha si na sobáš do svadobných topánok vložila peniaze, aby bola bohatá a počas sobášneho sľubu pristúpila ženíchovi nohu, aby vedel, že ju bude musieť v manželstve poslúchať. Od kostola sa sprievod vrátil do svadobného – nevestinho domu.

☛ Na prahu domu boli mladomanželia privítaní kúskom chleba a vínom, až potom vstúpili dnu<sup>11</sup>. Hostina sa začínala prípitkom mladomanželov, počas ktorého hostia prevolávali „Nech žijú novomanželia!“ Po večeri sa začala skutočná zábava pri muzike. V širokej predsieni domu urobili parket a na ňom mali prvé sólo novomanželia. Hostiami na svadbe bola blízka rodina, bratranci a sesternice, krstní rodičia, priatelia a susedia.<sup>12</sup> Keď nastala polnoc, mladucha odišla od stola sama a ukryla sa v dome. O chvíľu ju začali družbovia so

ženíchom hľadať. Keď ju našli posadili ju do prostriedku izby na stoličku. Okolo nej urobili družice a družbovia koleso a začali jej spievať „*Ej šadoj, šadoj moje kochanie, už ci nepomože plač, nařekane ...*“ Počas spevu jej ženy sľali závoj a korunku z hlavy a namiesto toho jej na hlavu položili čepiec a šatku. Do pásu jej uviazali zásterku *fartušek*.<sup>13</sup> K svadbe patrilo aj obdarovanie mladomanželov. Dary sa odovzdávali pred sobášom, po príchode hostí do svadobného domu. Obdarúvali ich väčšinou peniazmi. Spoločný život mladomanželov začal podľa možností v jednom z rodičovských domov, kde im bola vyčlenená jedna izba.<sup>14</sup>

☛ Fašiangovú bujarosť vymenil 40 dňový **veľký pôst**. Dodržiavali ho prísne, v tomto období nekonzumovali mäso a neorganizovali hlučné zábavy. Keď sa blížili veľkonočné sviatky, chlapci si vyrábali rapkáče a klepáče a hľadali v okolitej prírode pekné bahniatka na Kvetnú nedeľu. Ako všade inde, sústredili sa najmä na zvyky veľkonočného týždňa a trojdňa, a na účasť na kresťanských obradoch. Na **Zelený štvrtok** sa zúčastňovali nočnej procesie na miestnu Kalváriu, kde sa modlili krížovú cestu. Na **Veľký piatok** dodržiavali prísny pôst a **na Bielu sobotu** chystali sviatky – gazdiné piekli koláče, sladkosti, zdobili vajička, varili údeniny a muži riadili gazdovstvo. V sobotu večer po obradoch vzkriesenia išla mestom veľká procesia. Pod baldachýnom kráčal kňaz s monštranciou, za ním miništranti zvonili zvončekmi, ľudia niesli horiace sviece a spievali, okolostojaci si pred monštranciou pokľakli. Celé námestie a ulice boli vysvietené sviečkami v oknách do hlbkej noci na znak zmŕtvychvstania Pána. V nedeľné **veľkonočné ráno** na kostolnom dvore svätíl kňaz koše naplnené údeninami – klobásmi, šunkou, vajičkami, kysnutým koláčom *paskou*, plnenou teľacinou, maslom, chrenom a pod. S posvätenými jedlami sa ponáhľali rýchlo domov, aby skoro zberali úrodu z poľa. K prastarej tradícii týchto sviatkov patrila na **Veľkonočný pondelok** aj veselá polievačka dievčat a žien na potoku.

☛ Len čo sa oteplilo, zmizol sneh a uschli polia, začínali gazdovia s jarnými prácami – orbou a sejbou. Do pripravenej pôdy siali na jar jačmeň. Žito a pšenicu, ktorú pestovali v malom množstve, siali v jeseni. Ako poslednú plodinu vysádzali zemiaky. Okrem toho pripravovali ovce na košiar a dobytok na pašu. Keď opúšťali prvýkrát maštale, gazda vytiahol pred dvere reťaz, aby sa dobytku a ovciam nič nestalo a aby boli ochránení od jedovatých hadov.<sup>15</sup>

☛ Práce na poli spojené so založením novej úrody prerušili krátke **sviatky Turíc**, počas ktorých bol každý dom vo vnútri ozdobený halúzkami červeného smreku *smodžeňom*.

☛ Po nich nasledovali v máji **Krížové dni** a **sviatok Božieho tela**. Počas krížových dní sa konala procesia ku kaplnke Svätej Trojice Za vodou, kde kňaz požehnával polia. Sviatok Božieho tela sa slávil tiež veľkou procesiou k štyrom oltárikom umiestneným v bránach domov na námestí.



Prvé sv. prijímanie  
Gabriela Dlugolinského, 1930  
Zdroj: Eva Reklová



Prvé sväté prijímanie  
dvojčiat Jolany a Eleny  
Dlugolinských, 1923  
Zdroj: Eva Reklová

Dvojčky Eva a Gabriela  
Kristinikové na prechádzke  
s mamou – Elenou, 1952  
Zdroj: Eva Reklová

Dvojčky Eva a Gabriela  
Kristinikové v kolíske, 1952  
Zdroj: Eva Reklová

☛ Rodičia viedli deti od útleho veku k viere v Boha a pripravovali ich na prijatie sviatosti. Prvé **sväté prijímanie** bolo pre deti veľkou udalosťou. Konalo sa prevažne v mesiaci máj. Dievčatá boli oblečené do bielych šatočiek so závojom, venčekom alebo mašľou na hlave. Chlapci dostali prvý tmavý oblek s bielou košielkou a motýlikom.

☛ Ďalšou slávnosťou bola **birmovka**. Sviatosť birmovania udeľoval 15 ročnej mládeži tak ako v súčasnosti spišský diecézny biskup. Birmovancov na sviatočný obed pozývali birmovní rodičia. Chlapci dostávali prevažne finančné dary, dievčatá zlaté šperky – náušnice, prstene a retiazky *lančušky*.

☛ Obdobie letných poľných prác bol prerušený veľkou tradičnou **púťou do Levoče**, ktorá bola vždy 2. júla na sviatok Navštívenia P. Márie. Procesia pútnikov zo Starej Ľubovne odchádzala 1. júla o 4. hodine ráno. Zdolávali poľnú cestu dlhú 50 km.<sup>16</sup> Začiatkom augusta na sviatok Premenenia Pána sa v Ľubovni aj v súčasnosti koná **odpustová slávnosť**, ktorej sa v minulosti zúčastňovali aj veriaci z okolitých dedín. Dávnejšie bol to zároveň sviatok kožušníckeho cechu. Bohoslužba v kostole sa konala pred oltárom sv. Kríža

za asistencie miestnych kožušníkov, ktorí s horiacimi sviecami stali po oboch stranách oltára.<sup>17</sup> K odpustovej atmosfére v minulosti patrili stánky na námestí s rôznymi dobrotami, devocionáliami, ale aj vôňou klobás a párkov.

☛ Veľkou udalosťou v rodine bolo **narodenie dieťaťa**. Tehotnej žene hovorili že, *je v čenži*. Otehotnenie a čas pôrodu si ženy sledovali samy. Do zriadenia pôrodnice v Kamienke roku 1958 sa deti rodili v domácich podmienkach za asistencie babice *hebamy*. V momente narodenia dieťaťa mala celá rodina veľkú radosť. Prírastok do rodiny oslávil so susedmi a príbuznými. Keď sa rodička dobre cítila a dieťaťko bolo zdravé, do šiestich týždňov ho priniesli na krst. Krstných rodičov (*kerés mama, kerés papa, kšesna mama, kšesny otec*) si vybrali z príbuzenstva. V tom čase bolo v mestskom prostredí zaužívané dávanie dieťaťu dvoch krstných mien. Krstiny mali v meste formu slávnostného obedu.<sup>18</sup> Výchove dieťaťa sa hlavne do troch rokov venovala mama.<sup>19</sup>

☛ Staršie deti na ulici skákali na šnúrke, hrali sa na skrývačky, guľky, možno sa aj naháňali, takže pri takých hrách vlastne ani hračky nepotrebovali. Hračky boli prevažne drevené a bolo ich možno kúpiť v obchode alebo na jarmokoch. V školskom veku s obľubou chodievali pozeráť ku kostolu na svadby a čakali, kedy ženich vyhodí z vrečka drobné peniažky pre šťastie. Obľúbeným miestom na hranie bolo ihrisko za dreveným mostom, kde bohatí páni hrávali tenis a oni im podávali *lobdičky*. Za to si vždy zarobili nejakú korunku.

☛ Jeseň sa začala vykopávaním zemiakov. Na túto prácu gazdovia ochotne prijímali cudzie pracovní – hlavne ženské posily z blízkeho okolia, ale aj od poľských hraníc. Dievčatá – kopačky, po skončení prác u jedného gazdu sa vracali z poľa so spevom „*Už sme vykopali, už sme dokončili, dajte nám pálenky, bo sme zaslúžili...*“ Do tohto obdobia spadá **sviatok sv. Kríža**, kedy sa pravidelne uskutočňovala veľká procesia na miestnu Kalváriu. Po naložení kapusty do suda, skončili sa jesenné práce ručným mlátením obilia cepami, ktoré trvali až do polovice zimy. Prvá mlátačka na ručný pohon sa v Starej Ľubovni objavila v roku 1913.<sup>20</sup>





Chlapec Štefan Dlugolinský  
v detskej bričke, 1930

Zdroj: Dušan Kandra

☞ V mestečku bolo najživšie vtedy, keď ohlásili **jarmok**. Termíny výročných jarmokov určovala mestská rada. V dostatočnom časovom predstihu ich ohlasoval mestský bubeník. Živnostníci a chovatelia dobytky sa termíny jarmokov dozvedali z tlačných kalendárov. Počas jarmoku postavili okolo parku šiatre s rozmanitým tovarom. Všade bol krik, hurhaj, vrava v rôznych nárečiach, každý sa pochválil ako dobre predal či kúpil, ako dojí krava z minulého jarmoku, že ten kôň sa veru nevydaril, zato to prasa malo na päť prstov slaniny...<sup>21</sup> V priebehu roka sa v našom meste uskutočnilo dvanásť mesačných a 5 výročných jarmokov: *velkonočný*, *rusadelný*, *na levočskú P. Máriu*, *mateuzskový* (v septembri na Matúša) a *galový* (v októbri). Na mesačné jarmoky prichádzali ľudia zo širokého okolia – z obcí od hornej Torysy, zo stredného Spiša, spod Tatier a poľského pohraničia. Niektorí tu nocovali, aby ráno rýchlo nakúpili. Hovorilo sa „ranek – pánek“. Na výročných jarmokoch sa

zúčastňovali aj obchodníci z Čiech a Moravy, ktorí privážali najmä odevy a kvalitné vlnené látky. Galantérny tovar a bižutériu predávali Bosniaci. Obyvatelia z okolitých dedín chodili na jarmoky hlavne s dobytkom a koňmi. Trh s dobytkom mal svoj osobitný priestor vo východnej časti mesta Za vodou. Do roku 1912 na prístupových cestách do mesta vyberali mýtny poplatok *targove*. Z miestnych sa na jarmokoch pravidelne zúčastňovali perníkari Malecz a Lány. Medovníkarský šiator bol preplnený všelijakým tovarom: koníkmi, husármi, šablami, bábikami, srdiečkami, veľikánskymi srdcami... Výrobky boli nádherne vyčíňované a ozdobené obrázkami. Na námestí rozvoniavali výrobky chýrečných mäsiarov, najmä Šimona Valčáka. Garbiari predávali krpce, v stánkoch boli aj kožušníci, obuvníci, farbiari, sitári, pekári... Okrem jarmokov boli v meste každý pondelok trhy, na ktoré prichádzali gazdovia z blízkych okolitých obcí s hydinou, vajíčkami a mliečnymi výrobkami. Tieto domáce produkty kupovali hlavne Židia. Aj keď jarmoky a trhy boli v minulosti v prvom rade záležitosťou kúpy, predaja a obchodu, predstavovali v spoločenskom živote mestečka významnú udalosť roka. Boli mimoriadnou príležitosťou pre zábavu, boli sviatkom.<sup>22</sup>

☞ V živote rodín, radostné a sviatočné dni, striedali **dni smútočné**. Keďže to boli početnejšie aj trojgeneračné rodiny, úmrtie člena rodiny bolo niečím prirodzeným. Umierali nielen tí skôr narodení, ale aj deti či matky pri pôrodoch. Blízkeho po smrti nechávali doma do tretieho dňa, kým ho pochovali. V jeho blízkosti bol vždy niekto z domácnosti. Večer prichádzali susedia, známi a príbuzní a modlili sa za jeho dušu. Truhlu s nevožítikom vynášali z domu a dotýkali sa prahu so slovami „*Buďte zdraví moji drahí, s Bohom*“. Ešte v polovici minulého storočia tu na pohreboch dožívali cechové zvyky. Mŕtvych remeselníkov na poslednej ceste vypravádzali majstri z cechov (kušníri, gar-



Procesia smerujúca  
Popradskou ulicou  
na Kalváriu  
Zdroj: Eva Reková



Pohreb Štefana Dlugolinského, kurátora v Starej Lubovni, 1943  
Zdroj: Eva Reklová

biari, stolári, farbiari), so sviecami a cechovou zástavou *horungvou*. Truhlu na cintorín viezli v Lubovni na elegantnom pohrebnom voze, o ktorý sa postaral Karol Dlugolinský (\*1892). Hrobárom bol v minulosti Ján Kasperkevič. Po pohrebe prichystali príbuzní kar *stipu*.<sup>23</sup>

☛ **Lubovnianska mládež** v minulosti v meštianskych či remeselníckych rodinách bola, samozrejme, nápomocná pri prácach v dome a na poli. Ale po večeroch, počas nediel a sviatkov sa starala pri všetkej počestnosti o pulzovanie života v meste. K životu mládeže patrili zábavy, plesy, svadby, majálesy, randenie a všelijaké besy..... Večer sa randilo v parku na námestí. V máji bolo teplo, vyhrávala tu hudba, vysedávali na lavičkách a rozprávali. Ale už o ôsmej hodine museli chlapi odprevadiť dievčatá domov. Nebolo dovolené zdržiavať sa na korze pod sliepňajúcimi lampami do neskorších večerných hodín. Pravda, dvojice, čo boli už takrečeno sprisahané, sa zvykli odkloniť od korza smerom ku obrázku.<sup>24</sup> Mladí z lepšie situovaných rodín si v zime objednali sane a vozili sa po okolí. V lete sa na koči dopravovali do Lubovnianskych kúpeľov a na kúpalisko do Vyšných Ružbách. V nedeľu po svätej omši zostávala mládež, ale aj dospelí na námestí korzovať. Cesta

Mládež pri drevenom moste cez riekku Poprad, 1950  
Zdroj: Dušan Kander



po obvode parku bola plná rozprávajúcich a prechádzajúcich sa ľudí. Prechádzku po korze si dovolili nielen starší meštania, ale hlavne mladí ľudia, ktorí sa okukávali... Väčšie dôvernosti nedovoľovali prísne spoločenské mravy, ktoré strážili učitelia, aj obozretné mamy, akoby sa ich dcéry nikdy nemali vydať. Uprostred v parku vyhrávali až do poludnia *parádni cigáni* Frátrovci alebo Farkášovci, keď sa všetci rozchádzali domov na obed.<sup>25</sup> Na túto príležitosť sa dievčatá vždy vyparádili, aby sa mohli predviesť. Vtedy sa dalo kúpiť už hotové oblečenie v obchodoch. Klobúk bol samozrejmom súčasťou oblečenia mestskej dámy. Ku klobúku boli doladené topánky, kabelka i kožené rukavice.<sup>26</sup> Medzi mládežou z rodín inteligencie, remeselníkov, lepších gazdov existovala úcta vo vzájomných vzťahoch. Mládenci dievčatám onikali „unikali.“ Z týchto spoločenských vrstiev boli prijímaní do meštianskeho stavu.

☛ Keď prišiel **sv. Martin** na bielom koni a uderili mrazy, hlásila sa pani zima. V gazdovských domoch sa priadlo a páralo perie. Dlhé zimné večery využívala mládež na zábavu a rôzne podujatia. Dávnou tradíciou v mestskom i dedinskom prostredí u nás majú katarínske tanečné zábavy. Bola to posledná spoločenská príležitosť s muzikou a tancom, preto si ľudia chceli naposledy užiť. V predvečer sviatku **sv. Ondreja** sa najmä dievčatá venovali vešteniu. *Ondreju, Ondreju, ja na tebe cínu lejú...* Liatím roztaveného olova cez kľúčovú dieru do studenej vody sa tvorili rôzne tvary, z ktorých veštili povolanie budúceho manžela. K bežným čarám patrilo varenie pirohov s lístočkami. Meno na lístočku v prvom vyplavenom pirohu mal mať jej budúci muž.

☛ Obdobie pred vianočnými sviatkami – **advent**, bol v kresťanskom chápaní časom pokánia a zamyslenia sa nad sebou. Pekným zvykom bolo chodenie na rannú sv. omšu *na roráty*. Ľudia vstávali za tmy, poobliekali sa do teplých odevov, vzali si lampáše a často brodiac sa snehom a znášajúc štipľavý mráz smerovali do kostola. Kostol na námestí bol o 6 hodine ranej plný. Do adventného obdobia spadá sviatok **sv. Mikuláša**, patróna chrámu a mesta. Oslávili ho v nedeľu v chráme bohoslužbou pri hlavnom oltári. K spomienkam pamätníkov patrí obchôdzka trojice preoblečenej za Mikuláša, čerta a anjela. Do vyčistených topánok vkladali rodičia poslušným deťom drobné sladkosti, ale niekedy si tam našli aj korbáč. V predvečer sviatku **sv. Lucie** bolo zvykom v Lubovni jesť cesnak, aby bol človek po celý rok ochránený od bosoriek a strašidiel. Tí poverčiví, ktorí sa obávali negatívneho pôsobenia zlých síl, od Lucie do Božieho narodenia vyrábali stolček, na ktorý si mali po štedrej večeri sadnúť pred kostol a vtedy sa im objavili miestne strigy a bosorky.<sup>27</sup>

☛ **Vianoce** boli už od dávnych čias vrcholom všetkého, čo súviselo s pokojom, s rodinou a s rodinným šťastím. Preto každý člen rodiny sa usiloval prispieť k tejto radostnej atmosfére. Symbolom týchto sviatkov bol na prvom mieste vianočný stromček.





Muzika pod vedením  
Júliusa Frátra, 1930  
Zdroj: Mária Tureková

Každý si ho zaobstarával sám z lesa a bola to vždy len jedlička. Vytúženým časom Vianoc bol **Štedrý deň a Štedrý večer**. K atmosfére štedrého dňa patrili vinšovníci a roznášači betlehemskeho svetla či vianočných oblátok. Chlapci chodili vinšovať už do skorého rána:

*Jo jim vinčujem, na tum švintum Vilije,  
žeby sce še dozili do drugij švintij Viliji,  
pri ščenšču, pši zdovju, pši Božskem pokoju,  
žeby še jim rodžili bički, čelički,  
jak v leše jedlički, pšenica jak renkavica,  
žito jak šito, jažec jak palec!  
Pochvalen bud' Pun Jezus Kristus!<sup>28</sup>*

☛ V rodinách celý deň dodržiavali prísny pôst, zdobili vianočný stromček a pripravovali bohatú večeru s deviatimi chodmi jedál. Stromček zdobili staršie deti sklenenými farebnými gu-



Dievčenská izba u Smaržových,  
dcéry Anuška a Dita, 1942  
Zdroj: Dušan Kandra

lami *baňkami*, cukríkmi, medovníkmi, jabĺčkami, orechmi, ozdobami... len aby bol plný. Stromček bol pred malými deťmi starostlivo schovaný. Priniesol ho do izby na štedrý večer muž prezlečený za anjela. K večernej hostine chystali oblátky s medom, kapustnicu, tradičné bobaľky, cestoviny s kapustou, hrach a šošovicu, ryby – tie z rieky Poprad, sladkú ryžovú kašu, slivkový kompót. Všetky jedlá mali symbolizovať hojnosť v budúcom roku. Na stôl prikrytý bielym obrusom položila gazdiná na tanierik trocha obilia, aby bolo dostatok chleba, peniaz, aby ho mali po celý rok nadostač, cesnak, ako symbol zdravia a orech, aby všetci členovia rodiny boli tvrdí a odolní.<sup>29</sup> Na vianočnom stole nechýbalo kysnuté pečivo – záviný s orechovou a makovou plnkou *dioš a makoš* a koláče s tvarohovou, jablkovou a lekvárovou plnkou. K stolu sa rodina schádzala okolo siedmej hodiny alebo po zazvonení zvonov na Anjel Pána. Najskôr sa rodina pomodlila pri stromčeku a potom pri stole. „*Otčenáš náš, Bože požehnaj tieto dary, ktoré budeme užívať*“.

☛ Po modlitbe ako prvé *Ópapa* rozkrájal naprieč jablko. Keď jadierka netvorili päť cípu hviezdu, znamenalo to, že niekto z rodiny zomrie. Pri večeri sa vždy do osobitnej nádoby odoberalo z jedál pre zvieratká. Otec rodiny nádobu požehnal a po večeri odniesol zvieratkám, aby pekne rástli a prinášali osoh a radosť.

☛ Do polnočnej sv. omše vládla v rodinách sviatočná atmosféra, ktorú obohatili jasličkári s betlehemskou hrou. Vyvrcholením večera bola **polnočná omša** vo farskom kostole. Atmosféra noci lákala nielen dospelých, ale aj odrastené deti. V pamäti zostali spomienky na krásne vianočné piesne a najmä Tichú noc, ktorá znela na trúbke z veže kostola v podaní pána Szentivanyho.

☛ Na prvý sviatok vianočný až do večera chodili po domoch jasličkári a bačovnia s figúrou kozy. Bačovnia po krátkej a veselej scénke nakoniec zaspievali „Obrát sa kozička dokola, aby bola veselá gazdiná, koze treba dávať ovsu, aby skokla ako ovca, hop kozička hop“. Tu sa koza podľa piesne buď otočila, alebo podskočila. Mali že deti radosť z tohto divadielka. Podobné boli obchádzky s otáčajúcou hviezdou<sup>30</sup>.

☛ Kolektívne slávil aj posledný deň v roku – **Silvestra**. Mládež organizovala svoju tanečnú zábavu vo všetkých miestnostiach mestského hotela Koruna. Polnoc oznamoval hlahol zvonov z veže kostola. Prvé minúty nového roka vítali šampanským vínom. Zábava trvala do ranných hodín. Starší obyvatelia sa pred polnocou sústreďovali v kostole pred bohostánkom. O polnoci sa slúžila sv. omša.

☛ Medzi základné potreby človeka patrilo odjakživa **dom** – obydlie, ktoré je pre človeka posvätným miestom. Domom na námestí a ich stavebnému vývoju je na predchádzajúcich stranách venovaná samostatná kapitola. V uliciach mesta boli prevažne prízemné domy postavené tesne pri sebe z dreva a z kameňa, rovnaké ako v iných spišských



Jasličkári s betlehenskou hrou, okolo roku 1940  
Zdroj: Dušan Kandra

mestečkách. Smerom do ulice boli orientované dreveným štítom a širokou bránou. Do domu sa vchádzalo cez dvere vstupnej brány – do predsieň, ktorú nazývali „siňa“. Cez bránu a predsieň sa prechádzalo so zapriahnutým vozom a dobytkom do dvora. Z predsieň viedli dvere do obytnej časti – kuchyne. Kuchynňa bola súčasne obývacou miestnosťou, spálňou a v dome remeselníka aj dielňou. Na varenie a vykurovanie kuchyne slúžil sporák. Chlieb piekli v peci *pekarníku*, ktorý tvoril so sporákom jeden stavebný celok. Z kuchyne sa vchádzalo do izby, ktorej dve okná smerovali do ulice. Slúžila na spanie a bývanie pre členov rodiny. Dlážka a stropy v obytných priestoroch boli drevené. Na skladovanie náradia, obilia a potravín slúžila aj povala domu, na ktorú sa vychádzalo rebríkom umiestneným v predsieni. Strechy na domoch boli sedlové, pokryté šindľom. Po obvode dvora boli postavené hospodárske budovy. V niektorých dvoroch bola 10 až 20 m hlboká studňa a malá záhradka na kvety a zeleninu *ogrudek*.<sup>31</sup>

Ďalšou nevyhnutnosťou pre človeka bol **odev**, ktorý chránil človeka pred negatívnymi vonkajšími vplyvmi a vyjadroval príslušnosť k spoločenskému postaveniu, remeslu alebo zamestnaniu. V sledovanom období si lepšie finančne situovaní ľudia dávali šiť oblečenie podľa najnovšej módy do krajčírskych salónov v Starej Ľubovni a Kežmarku. Ale dalo sa kúpiť oblečenie aj v obchodoch. Remeselníci a ich rodiny boli v obliekaní konzervatívni. Ich odevy mali prevažne tmavú farbu. Muži v staršom veku si na nedeľu a sviatok obliekali obleky ušité na mieru: nohavice *portky*, kabát *gerok* a vestu *lajblík*. Na všedný deň používali konfekčné *cajgové* nohavice bez vesty. V zime mali obleky ušité z hrubšieho materiálu, namiesto vesty nosili pod kabát kožušínovú vestu. Na tuhé zimy mali ušité dlhé kabáty s futrom. Muži, ktorí chodili na jarmoky, si obliekali nohavice z ovčej kožušiny. Hlavu si pokrývali čiernou baranicou. Obúvali si čierne vysoké čizmy z ho-

vädzej kože. Mládenci a deti nosili ľahšie oblečenie vo svetlejších farbách a, a v lete chodili aj naboso. Staršie ženy nosili až po členky dlhé tmavé sukne *kydľe*. K sukni si obliekali z rovnakej látky blúzky *vizitky*, vpredu cez prostriedok so zvislým zapínaním a úzkymi zámikmi. Pri práci v domácnosti používali tmavú dlhú zásteru. V lete si obúvali topánky, v zime kapce ušité zo súkna a kože. Vlasy upravovali vzadu do uzla a na hlavu uväzovali tmavú šatku. Mladšie ženy a dievky si obliekali kratšie a svetlejšie súkne, blúzky s dlhými rukávmi mali ušité z jemných látok. Ozdobené boli farebnými gombíkmi a čípkami. Na sviatočné dni si obliekali šaty. V zime do studeného počasia používali kabáty z hrubšej látky. Vlasy si pletli do vrkoča, zdobili ho na konci bielou stužkou a mašľou.<sup>32</sup>

☛ **Základom** obživy našich predkov boli rastlinné produkty: zemiaky, obilniny, strukoviny, kapusta a zelenina, ktoré si dopestovali sami. Dôležitou zložkou stravy bol chlieb a chlebové výrobky z vlastnej jačmennej, žitnej a neskôr pšeničnej múky. Pre obyvateľov mleli múku dva miestne mlyny. Chlieb si piekli prevažne doma alebo doma zapravili cestu a nakysnuté chlebové bochníky dávali upiecť miestnym pekárom. Dôležitou zložkou jedál bolo mlieko, mliečne produkty a mäso z vlastného chovu. Mlieko a mliečne produkty – tvaroh a maslo nosili do mestských domácností a na týždenné trhy ženy z okolitých dedín. Veľký záujem bol tiež o hydinové mäso a vajička. Konzumovalo sa podstatne menej mäsa, jedlo v stredu a piatok bolo úplne bezmäsité. Mnoho z dopestovaných plodín, dochovaného dobytku, ošipovaných a hydiny museli odpredať, aby mohli gazdovstvo a rodinu zabezpečiť inými potrebnými vecami.

☛ Aj mestskí ľudia boli poverčiví. Pri stretnutí s kominárom si chytali gombík pre šťastie. Keď stretli mačku, robili tri kroky dozadu. Pred čiernou sa radšej otočili a išli spať. Tiež verili, že existujú strašidlá a rôzne bytosti, ktoré im môžu ublížiť.<sup>33</sup> Starí ľudia počas večerov rozprávali deťom o divožienkach *boginkach* a verili ich negatívne mu pôsobeniu na človeka. Rozprávali, že v hone Zelené potoky, na hranici chotára Starej Ľubovne a Chmeľnice, strašili tri biele kone, ktoré pretekali bez jazdcov a po videní človekom náhle zmizli. Podobné vidiny mali ľudia zavčas rána v Gnizkom potoku, keď išli kosiť. Na ceste sa im objavili biele zajace, ktoré sa pásli a hrali, a razom zmizli...<sup>34</sup>

☛ Po prečítaní tohto textu, môže čitateľ nadobudnúť dojem, že život našich predkov plynul ako v rozprávke... Život v meste sa výrazne zmenil v druhej polovici minulého storočia. Pôvodní obyvatelia odchádzali za vzdelaním a prácou do väčších miest. Začiatkom sedemdesiatych rokov sa začína mesto budovať na okresné sídlo. Vznikajú pracovné príležitosti pre nových obyvateľov, ktorí sa tu prisťahovali z rôznych kútov Slovenska a pomaly nadobúdajú vzťah k mestu, ktoré sa medzitým stalo rodným mestom ich detí a vnukov.

## Poznámky:

- <sup>1</sup> JAKUBÍKOVÁ, Kornélia. Rodinné sviatky v gemerských mestečkách. In *Mesto: priestor, lidé, slávnosti*. Uhreské Hradiště: Slovacké múzeum v Uherském Hradišti, 1990. ISBN 978 80 900 063 31. s.253–254
- <sup>2</sup> PARIKOVÁ, Magdaléna. Podiel služobníctva na transmisii kultúrnych tradícií. In *Mesto: priestor, lidé, slávnosti*. Uhreské Hradiště: Slovacké múzeum v Uherském Hradišti, 1990. ISBN 978 80 900 063. s. 269 – 273.
- <sup>3</sup> Lubovnianske múzeum – hrad, archívny materiál: ČERNECKÝ, Oto. *Poznámky k histórii Starej Lubovne*, rukopis, s. 27, AM č. 770.; Tam, kde sa začína oplotenie parku stál okolo roku 1877 dlhý drevený mestský dom a pred ním bolo trhovisko na predaj prasiat a ošípaných. Avšak tento dom zhorel a preto mesto odkúpilo na námestí dva domy č. 2 – 3 a prestávali na jeden, ktorý slúžil ako mestský dom. Od roku 1883 bol v tejto budove okresný súd a vzađu vo dvore väznica.
- <sup>4</sup> Lubovnianske múzeum – hrad, archívny materiál: ZENTKO, Ján. *Po stopách dejín Starej Lubovni a jej zvyky, obyčaje a povery*. Bratislava, 1966, rkp., s. 256, AM č. 768
- <sup>5</sup> RADIČ, Anton. Na povestnom korze. In *Stará Ľubovňa. Príležitostné noviny vydané k sedem storočnici prvej písomnej zmienky o meste Stará Ľubovňa*, 1992, str. 2
- <sup>6</sup> Lubovnianske múzeum – hrad, archívny materiál: ČERNECKÝ, Oto. *Poznámky k histórii Starej Lubovne*. rukopis, s. 16, AM č. 770.
- <sup>7</sup> SOBIERAJSKI, Zenon. *Zarys gwar polskich okolicy Starej Lubowli na Spiszu*. In *Filologia* 3, Poznań, 1961, s. 25–64.
- <sup>8</sup> Tamže, s. 286
- <sup>9</sup> Spomienky Jolany Pencjakovej, rod. Długolinskej (\*1914 +2015). v roku 2014
- <sup>10</sup> Spomienky pani Pencjakovej (\*1914 +2015) z roku 2012
- <sup>11</sup> Lubovnianske múzeum – hrad, archívny materiál: ZENTKO, Ján. *Po stopách dejín...* s. 282, AM č. 768 Takéto čepčenie praktizovali v remeselníckych rodinách.
- <sup>12</sup> Spomienky pani Pencjakovej (\*1914 +2015) z roku 2012
- <sup>13</sup> Lubovnianske múzeum – hrad, archívny materiál: ZENTKO, Ján. *Po stopách dejín...* s. 282, AM č. 768
- <sup>14</sup> Spomienky Jolany Pencjakovej (\*1914 +2015) v roku 2014.
- <sup>15</sup> Lubovnianske múzeum – hrad, archívny materiál: ZENTKO, Ján. *Po stopách dejín...*, s. 290, AM č. 768
- <sup>16</sup> Tamtiež, s. 294
- <sup>17</sup> Tamtiež, s. 295
- <sup>18</sup> Spomienky p. Pencjakovej (\*1914 +2015) z roku 2012
- <sup>19</sup> Spomienky p. Novákovej (\*1923) z roku 2013
- <sup>20</sup> Tamže, s. 298
- <sup>21</sup> Príležitostné noviny vydané k sedemstoročnici prvej písomnej zmienky o meste Stará Ľubovňa, 1992, str. 2
- <sup>22</sup> Pavelčíková, Monika: Lubovnianske noviny, 1992
- <sup>23</sup> Spomína p. Pencjaková v roku 2012.; Lubovnianske múzeum – hrad, archívny materiál: ZENTKO, Ján. *Po stopách histórie...* s. 285
- <sup>24</sup> Lubovnianske múzeum – hrad, archívny materiál: ČERNECKÝ, Oto. *Poznámky k histórii Starej Lubovne*. AM 770, rkp. s. 36 zaznamenal nasledovné: 7. marca vojaci dovedli z Muszyny 38 ročného muža s priezviskom Krenicky z dediny Milika, ktorý bol obvinený z toho, že prezradil ruskému vojsku stanovište vojsk RU monarchie. Preto bol vojenským poľným súdom odsúdený na trest smrti povrazom. Trest bol vykonaný na ohnutej vrbe ( v mieste, kde je v súčasnosti LIDL). Na tomto strome bol potom umiestnený sv. obrázok a preto to miesto nazývali Ku obrázku.
- <sup>25</sup> Spomienky p. Pencjakovej (\*1914 +2015) z roku 2012
- <sup>26</sup> Spomienky p. Vozňákovskej (\*1929) z roku 2013
- <sup>27</sup> Lubovnianske múzeum – hrad, archívny materiál: ZENTKO, Ján. *Po stopách dejín...* s. 300, AM č. 768
- <sup>28</sup> LAMPART, Anton. Staroľubovnianske nárečie. In *Stará Ľubovňa v premenách storočí*. Stará Ľubovňa: Mesto Stará Ľubovňa, 2006, s. 92
- <sup>29</sup> Lubovnianske múzeum – hrad, archívny materiál: ZENTKO, Ján. *Po stopách dejín...* s. 302, AM č. 768
- <sup>30</sup> Tamže s. 303
- <sup>31</sup> Lubovnianske múzeum – hrad, archívny materiál: ZENTKO, Ján. *Po stopách dejín ...* s. 306, AM č. 768
- <sup>32</sup> Tamže, s. 307–308
- <sup>33</sup> Spomienky p. Pencjakovej (\*1914 +2015) z roku 2014
- <sup>34</sup> Lubovnianske múzeum – hrad, archívny materiál: ZENTKO, Ján. *Po stopách dejín...* s. 311 – 313, AM č. 768

Monika Pavelčíková

## Mankind's time... The atmosphere of Stará Ľubovňa in past times

☞ The article *Čas ľudský... Atmosféra života nášho mesta v časoch minulých*, approaches to the reader the atmosphere of the everyday life of the inhabitants of a small provincial town Stará Ľubovňa. Until the 1970s the town had tree thousands inhabitants. This small Hungarian town had, due to its location on the border with Poland, a major political, economic and cultural position in its history. It can boast about being visited by Polish and Hungarian kings, but also by a skilled artisans and fabled craft fairs. The structure of its population consisted mainly of lords' families and artisans. Farmers, proprietors, labourers and peasants formed small groups. If people wanted to become a burgher they had to "pay for admission" to the town, and according to custom, they could apply only after a certain period of residence in the town. The everyday needs of the population, in addition to provide daily bread, consisted of inevitably customary traditions – such as family, annual, religious, cultural and economic. Celebrations, holidays, experiencing joy and sadness made the spiritual side of life more attractive. The basis for the processing of the text were the memories of eyewitnesses recorded in the second half of the past century and at the beginning of this century.

## Czas ludzki... Atmosfera życia naszego miasta w dawnych czasach

☞ Artykuł *Czas ludzki... Atmosfera życia naszego miasta w dawnych czasach* przybliży czytelnikowi życie codzienne i zwyczajnie świąteczne mieszkańców małego prowincjonalnego miasteczka – Starej Lubowli, które aż do lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku liczyło nie więcej niż 3 tys. mieszkańców. To małe węgierskie miasteczko odgrywało w historii ze względu na położenie przy granicy z Polską ważną rolę polityczną, gospodarczą i kulturalną. Miały tu miejsce wizyty polskich i węgierskich królów, przybywali tu zdolni rzemieślnicy i odbywały się słynne jarmarki. Struktura społeczna Starej Lubowli nie różniła się niczym od innych miast w regionie. Kto chciał zostać mieszczaninem, musiał się „wkupić” do miasta i zgodnie ze zwyczajem mógł o to wystąpić dopiero po określonym czasie zamieszkiwania w mieście. Część życia stanowiły tradycyjne zwyczaje – rodzinne, doroczne, kościelne i kulturalne. Uroczystości, święta, przeżywane radości i smutki czyniły życie piękniejszym pod względem duchowym. Podstawą przygotowania tekstu były wspomnienia starszych mieszkańców zarejestrowane w drugiej połowie ubiegłego i na początku obecnego stulecia.

Leszek Migrała – redaktor naczelny kwartalnika „Almanach Sądecki” i sekretarz redakcji „Rocznika Sądeckiego”, autor publikacji dotyczących historii Nowego Sącza i Sądecczyzny.

☞ *Wybór poniższy zawiera jedenaście dat inicjujących sekwencję faktów, które w decydujący sposób wpłynęły na wygląd, znaczenie i funkcjonowanie Nowego Sącza w przeszłości. Większość z nich zapoczątkowała procesy i okresy ważne nie tylko w historii naddunajckiego grodu, ale i całej Polski. Do dat o znaczeniu bardziej lokalnym niż ogólnopolskim zaliczyć możemy jedynie trzy: rok 1292 – założenie miasta przez Waclawa II Czeskiego, 1448 – ufundowanie przez kard. Zbigniewa Oleśnickiego kolegiaty i kapituły św. Małgorzaty oraz (pod pewnymi warunkami) 1876 – budowę w Nowym Sączu węzła kolejowego, początkującego proces industrializacji miasta.*

## Rok 1292 – założenie miasta

☞ W odpowiedzi na pytanie o powody lokowania Nowego Sącza przez Waclawa II Czeskiego, stwierdza się najczęściej, że o założeniu miasta na terenie biskupiej wsi Kamienica na wysokiej terasie w widłach Dunajca i Kamienicy zdecydowało korzystniejsze niż w przypadku istniejącego już Sącza (Starego) położone obronne i handlowe. Stwierdzenie to mówi wiele, ale nie wyjaśnia wszystkiego. Przede wszystkim nie uwzględnia skomplikowanej sytuacji politycznej, w jakiej znajdował się założyciel Nowego Sącza, sprawujący od 1292 r. władzę w całej Małopolsce (ziemie krakowska i sandomierska), zmuszony liczyć się z postawą Węgrów wspierających wcześniej konkurującego z nim o tron krakowski Władysława Łokietka. Uwarunkowanie to zmusiło Waclawa II do zwrócenia baczniejszej uwagi na pogranicze polsko-węgierskie. Utrwalenie pozycji politycznej wymagało od reprezentanta dynastii Przemyslidów sprawowania kontroli nad ważnymi szlakami komunikacyjnymi biegnącymi

dolinami Dunajca, Popradu i Kamienicy. Nie ulega wątpliwości, że założenie Nowego Sącza na wysokiej terasie w widłach rzek warunek ten spełniało.

☞ Oddzielny problem stanowi pytanie o stosunek Sącza (Starego), a raczej klasztoru Klarysek, właściciela grodu starosądeckiego, do starań o objęcie władzy w Małopolsce przez Waclawa II, o czym wiadomo niewiele. Zagadnienie to wydaje się być o tyle istotne, że w przypadku niechętnego stosunku konwentu starosądeckiego do rządów czeskich w fakcie założenia nowego miasta należałoby widzieć jakiś przejaw retorsji wobec starosądeckiego konwentu żeńskiego, w każdym innym zaś działanie zgodne i obustronnie uzgodnione pomiędzy założycielem Nowego Sącza a klasztorem św. Klary. Problem ten rozstrzygnąć trudno. Nie ułatwia też sprawy fakt, że wysuwając pretensje do tronu krakowskiego, Waclaw II powoływał się na prawa sukcesji po swojej ciotce Gryfinie, bliskiej współpracownicy księżnej Kingi, a jednocześnie wdowy po księciu krakowskim Leszku Czarnym<sup>1</sup>. Nie przesądza niczego również to, że założenie nowego miasta wiązało się z przeniesieniem doń zarówno mieszkańców Sącza (Starego), jak i samych sióstr, które podjęły budowę nowej siedziby konwentu na terenie Kamienicy na tzw. „Biskupim”.

☞ Przywilej lokacyjny Nowego Sącza, wprowadzający prawo magdeburskie, został przygotowany przez kancelarię Waclawa II w Krakowie 8 listopada 1292 r. Nowego Sącza. Jego odbiorcami byli synowie starosądeckiego wójta Tylmana – Bertold i Arnold z braćmi, którzy w zamian za trud i poniesione koszty otrzymali wójtostwo dziedziczne z prawem pobierania 1/6 czynszów, 1/3 opłat sądowych, budowy jatek rzeźniczych i łaźni, a także poszukiwania na obszarze należącym do miasta złota i innych metali. To samo źródło informuje, że lokujący miasto uposażył je hojnie przeznaczając pod zabudowę i folwarki 72 łany gruntu oraz 100 łanów w celu karczunku i założenia nowych wsi w ciągu 15 lat, a także komorę celną, prawo do targu i tygodniowego jarmarku na św. Małgorzatę (13 lipca), jak również, co nietypowe, możliwość urzędzenia mennicy<sup>2</sup>.

## Rok 1448 – ufundowanie kolegiaty i kapituły

☞ Najstarsze zgromadzenia duchowieństwa przy kościołach niekatedralnych powstały w Polsce w XII w. w Krakowie (pod wezw. św. Michała), Sandomierzu, Głogowie, Kaliszu, Kruszwicy i Gnieźnie, później m.in. w Wiślicy, Opatowie, Kielcach i Krakowie (pod wezw. św. Floriana). Wspólnoty kanonickie dbały o uroczystą celebrację liturgii, promowały działalność kulturalną i społeczną, prowadziły działalność dobroczynną i charytatywną, współpracowały z biskupem diecezjalnym w zarządzie diecezją. W Nowym Sączu podniesie-

Waclaw II Czeski,  
rys. J. Matejko



nie parafialnego kościoła św. Małgorzaty do rangi kolegiaty i powołanie przy niej kapituły kolegiackiej dokonało się 4 października 1448 r. za sprawą biskupa krakowskiego i kardynała Zbigniewa Oleśnickiego (jego matką była Dobrochna z Rożnowa w ziemi sądeckiej), którego historyczną zasługą było uchronienie diecezji krakowskiej przed głębszą penetracją husytyzmu.

☞ Dokument fundujący kolegiatę w Nowym Sączu powoływał kapitułę złożoną z czterech prałatów (prepozyt, archidiakon, dziekan, kustosz) oraz czterech kanoników, jak również ustanawiał ośmiu wikariuszy, przeznaczając na ich utrzymanie uposażenie kościoła pw. św. Małgorzaty w Nowym Sączu oraz kościoła parafialnego w pobliskim Podegrodziu. Podobnie jak w istniejących wtedy kapitułach w Sandomierzu, Wiślicy, Kielcach i Skalbmierzu na czele kapituły stał prepozyt. Nadmienić należy, że szczegółowo określone zostały zwłaszcza obowiązki archidjakona, który przejmował jurysdykcję archidjakona krakowskiego i prepozyta wiślickiego na rozległym obszarze sześciu dekanatów.

☞ Według ks. Bolesława Kumora, utworzenie kapituły kolegiackiej w Nowym Sączu spowodowało, że stała się ona „znacznym ośrodkiem życia religijnego, promieniującym centrum życia kulturalnego, wzorcem oddziaływania społecznego i charytatywnego, poważnym ośrodkiem zarządu kościelnego i jednym z największych i żywotnych centrów katolickiego i narodowego życia na południowych kresach Polski”. Pierwszym prepozytem został Kasper Rokenberg z Krakowa, doktor obojga praw i trzykrotny rektor Uniwersytetu w Krakowie (z prałatury sudeckiej zrezygnował prawdopodobnie w 1453 r. w związku z objęciem scholasterii w kapitule katedralnej w Krakowie). Archidiakoniat objął Jan z Wielopola, również znawca obojga praw, uprzednio proboszcz parafii św. Jakuba w Podegro-

dziu. Dziekanię otrzymał Jan z Dąbrówki koło Inowrocławia, dziesięciokrotny rektor Uniwersytetu Krakowskiego oraz kilkakrotny dziekan wydziału teologicznego; w latach 1462–1464 przedstawiciel króla Kazimierza Jagiellończyka w sporach polsko-krzyżackich. Kustodia znalazła się w rękach Piotra z Ołomuńca<sup>3</sup>.

### Rok 1655

#### – „potop” szwedzki

☞ Wyzwolenie Nowego Sącza z „potopu” szwedzkiego należy do najchlubniejszych wydarzeń w historii miasta, stanowiąc jednocześnie cezurę pomiędzy epoką względnej pomyślności a okresem upadku trwającym do końca czasów staropolskich. Wyparcie protestanckiego najeźdźcy z podkarpacciego grodu nastąpiło 13 grudnia 1655 r. w wyniku współdziałania oddziału powstańczego pod dowództwem Felicjana Kochowskiego (w szeregach powstańczych przeważali miejscowi chłopcy) z mieszczanami nowosądeckimi na czele z burmistrzem Janem Marcowiczem. Powstańcy wtargnęli do miasta przez bramę Węgierską. Po wyparciu nieprzyjaciela z ulic miasta obca załoga najdłużej broniła się w obrębie muru otaczającego kolegiatę, w opactwie norbertańskim i na zamku; pokonana salwowała się ucieczką przez furtę grodzką w pobliżu bramy Krakowskiej. Ostateczny tryumf zapewniła zrywowi antyszwedzkiemu piechota nawojowska i spiska Jerzego Lubomirskiego pod wodzą Jana Gerlichowskiego<sup>4</sup>.

☞ Wparcie Szwedów z Nowego nastąpiło na św. Łucję („na świętą Łucję Szwedów młóć”). Nieco później Szwedzi utracili Białą i Oświęcim, 27 grudnia odstąpili od oblężenia Jasnej Góry. Konsekwencją tego było wypowiedzenie posłuszeństwo królowi szwedzkiemu Karolowi X Gustawowi przez niemal

Wyparcie Szwedów z Nowego Sącza, rys. Cz. Elster, ze zbiorów Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu





Panorama Nowego Sącza, 1820 r., rys. E. Kronbach, ze zbiorów Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem

całą Małopolskę. Bohaterstwo sądeczan na trwałe zapisało się na karatach historii Nowego Sącza i ziemi sądeckiej, świadcząc o patriotyzmie mieszkańców południowych rubieży województwa krakowskiego. Doniosłość tego czynu przyćmił ogrom strat materialnych spowodowanych rujnującymi grabieżami i kontrybucjami najeźdźcy. Jednym ze skutków upadku miasta był kryzys rzemiosła, uwidoczniiony gwałtownym zmniejszeniem się liczby warsztatów rękodzielniczych ze 123 przed „potopem” do 15 na początku XVIII stulecia. Jeszcze bardziej wymownym faktem jest zmniejszenie się liczby mieszkańców Nowego Sącza i jego przedmieść z około 4 tys. w pierwszej połowie XVII w. do 1320 osób po zarazie w 1665 r.<sup>5</sup>

☞ Krótkotrwałe zajęcie Nowego Sącza przez Szwedów nie było jedyną, ani nawet jedną z głównych przyczyn upadku miasta w widłach Dunajca i Kamienicy, które na początku XVIII w. dramatycznie się wyludniło. Wydarzenie to zaliczyć należy raczej do przejawów głębokiego kryzysu, w jakim znalazła się Rzeczypospolita Obojga Narodów, niepotrafiąca poradzić sobie z egoizmem magnaterii oraz niebędąca w stanie usunąć powodujących destrukcję państwa wad ustrojowych na czele z *liberum veto* i wolną elekcją.

### **Rok 1770** **– przejście pod władzę Habsburgów**

☞ Wykorzystując walki konfederatów barskich z wojskami rosyjskimi i królewskimi, Austria zajęła w 1769 r. starostwo spiskie należące od czasów króla Władysława Jagiełły do Polski. Rok później rząd austriacki posunął się w swojej zaborczości jeszcze dalej: w oparciu o bałamutne wywody historyczne barona Seegera i radcy królewskiego Józefa Töröka nakazał przesunąć orły cesarskie na linię Beskidu, co oznaczało zajęcie przez państwo habsburskie większej części Sądecczyzny oraz starostw czorsztyńskiego i nowotarskiego. Działania Wiednia nie spotkały się z poważniejszym oporem ze strony polskiej. Reakcja zagrożonego utratą tronu króla Stanisława Poniatowskiego ograniczyła się do protestów dyplomatycznych, miejscowa zaś szlachta i duchowieństwo przyjęły postawę bierną, by nie rzec kapitulancą, uznając bez oporu na zgromadzeniu 20 listopada 1770 r. w klasztorze

Norbertainów w Nowym Sączu Marię Teresę za swoją władczynią i panią dziedziczną<sup>6</sup>.

☞ Zmiana przynależności państwowej wiązała się ze stopniowym wprowadzeniem w administracji, sądownictwie i szkolnictwie języka niemieckiego. Kościół uzależniono od władz państwowych (w Nowym Sączu zniesiono kapitułę i kolegiatę oraz skasowano klasztory Franciszkanów i Norbertanów), w skonfiskowanych królewszczyznach i dobrach kościelnych osiedlono kolonistów niemieckich. Niepewnie rysowała się też przyszłość Nowego Sącza. Wystarczy nadmienić, że kilkanaście lat później, gdy rząd wiedeński rozpatrzył się już nieco w nowym kraju, zalecał miejscowym władzom administracyjnym, by wybrały na określonym obszarze kilka miast godnych poparcia i opieki, a resztę pozostawiły własnemu losowi<sup>7</sup>. Szczęśliwie dla Nowego Sącza do degradacji miasta nie doszło, w dużym stopniu dlatego, że w 1782 r. umiejscowiono w nim urząd cyrkularny administrujący rozległym terenem od Nowego Targu po Grybów. Dalszą konsekwencją tego faktu było sprowadzenie w 1818 r. do miasta 20. pułku piechoty oraz utworzenie gimnazjum, jednego z nielicznych w tym czasie na terenie Galicji.

☞ Duże zmiany zaszły również w ustroju miasta, na czele którego stał magistrat z burmistrzem, asesarami, syndykami i kasjerem. Członków magistratu obywatele wybierali na cztery lata, jeżeli jednak urzędnicy dobrze spełniali swoje funkcje, to można było przedłużyć im kadencję bez wyborów. Znamienne, że stopniowo coraz większy wpływ na wyłonienie tego gremium uzyskiwał cyrkul względnie Gubernium we Lwowie, co pozwalało władzy państwowej zachować kontrolę nad obsadą urzędu miejskiego<sup>8</sup>. Jak napisał Waław Tokarz: „Chciano przede wszystkim skończyć z samorządem miejskim, a przynajmniej go ograniczyć. Wszyscy starostowie godzili się na to, że tylko nominacja magistratów przez władze polityczne, a następnie danie im pensyj rządowych i ścisła kontrola odadministracyjna nad nimi – pozwoli stworzyć inny [pożądany] system rzeczy”<sup>9</sup>.

### **Rok 1867** **– autonomia galicyjska**

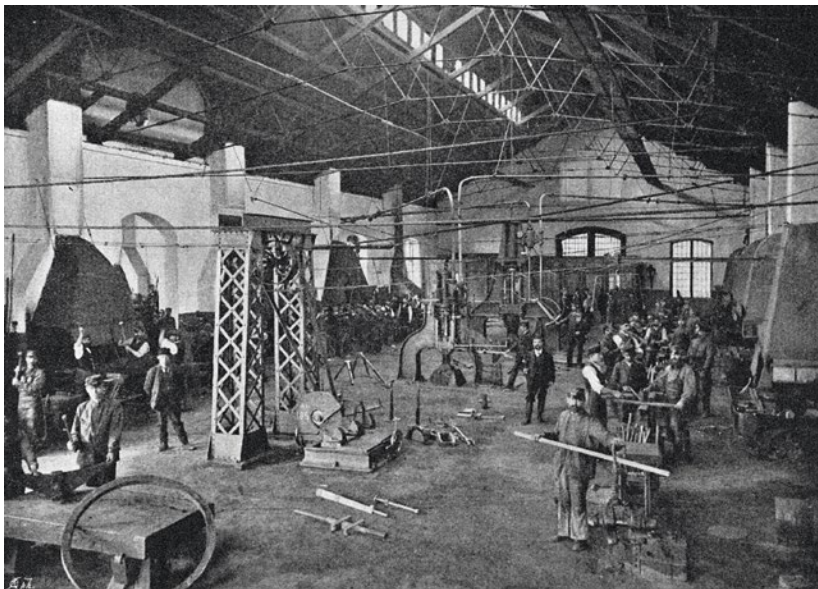
☞ Przyjęcie przez parlament w Wiedniu liberalnej konstytucji grudniowej w 1867 r. oraz przyznanie Galicji autonomii zaliczyć należy do wydarzeń przełomowych w całej historii monarchii Habsburgów, a zaboru austriackiego w szczególności. Wdrożenie autonomii było procesem długotrwałym, obejmującym powołanie Sejmu Krajowego (organu legislacyjnego), Wydziału Krajowego (organu wykonawczego), Rady Szkolnej Krajowej, spolszczenie administracji, sądownictwa i szkolnictwa oraz utworzenie w rządzie austriackim resortu do spraw Galicji, który opiniował projekty jej dotyczące. Obok skutków politycznych, konsekwencją podjętej przebudowy był rozwój samorządu, stowarzyszeń i różnego rodzaju instytucji

narodowych kultywujących polskość, co tym istotniejsze, że w tym samym czasie w zaborze rosyjskim wdrażany był ostry kurs rusyfikacyjny, a w zaborze niemieckim germanizacyjny.

☛ Przeprowadzone reformy wpłynęły pozytywnie na funkcjonowanie samorządu miejskiego, który uzyskał szerokie kompetencje. Miasta wykupywały grunty i sporządzały plany regulacyjne, sprzedawały place pod zabudowę, budowały hale targowe, wytyczały miejsca na targowiska, troszczyły się o komunikację, wznosiły budynki użyteczności publicznej, szkoły. Środki na inwestycje pochodziły z dochodów własnych oraz z subwencji przyznanych przez władze krajowe i centralne. Stałym przedmiotem troski rajców miejskich była aprowizacja oraz zapewnienie ludności taniego opału.

☛ Władza uchwałodawcza należała do rady miejskiej wybieranej w wyborach kurialnych, co znaczyło, że wyborców dzielono na trzy nierówne pod względem ilościowym koła (o przynależności do jednego z nich decydowała wysokość płaconego podatku), z których każde wybierało tę samą liczbę członków rady. Władzę wykonawczą sprawował magistrat na czele z burmistrzem. Pierwszym burmistrzem Nowego Sącza w epoce autonomicznej został wybrany Julian Gutowski – notariusz, właściciel folwarku, sprawujący powierzony mu urząd w latach 1867–1870; kolejnymi byli: Onufry Prus Trembecki – lekarz (1870), Johan Johannides – majster kotlarski, ewangelik (1870–1872), Walenty Brzeski – krawiec, właściciel majątku w Gorzkowie (1872–1873), Ignacy Płochocki – krawiec (1873–1876), dr Włodzimierz Olszewski – adwokat (1877–1887), Karol Slavik – lekarz, Czech z pochodzenia (1887–1894), Lucjan Lipiński – notariusz (1894–1899). W 1900 r. urząd burmistrza objął dr Władysław Barbacki, adwokat rodem ze Słonic Królewskich, zajmując powierzone mu stanowisko do 1918 r. (od listopada 1914 r. po wyjeździe Barbackiego do Bad Ischlu zarząd miasta przez wiele miesięcy spoczywał w ręku Wiktora Oleksego, ówczesnego wiceburmistrza)<sup>10</sup>.

Warsztaty kolejowe, druga połowa XIX w.



☛ Szeroki zakres swobód wpłynął korzystnie na samoorganizację społeczeństwa, czego dowodem fakt, że w Nowym Sączu w epoce autonomicznej powstało 48 różnego rodzaju stowarzyszeń i związków, nie licząc organizacji szkolnych i uczniowskich. Do najważniejszych zaliczyć należy Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, Stowarzyszenie Kształcząco-Zapomogowe „Siła” oraz Towarzystwo Szkoły Ludowej. Pierwsza z wymienionych organizacji powstała w 1887 r., dwie następne w roku 1892. „Sokół” nowosądecki wzorował się na „Macierzy Sokolej” we Lwowie, rozwijając intensywną działalność sportową, patriotyczną i narodową. Powodem powołania „Siły” była agitacja socjalistów krakowskich, TSL natomiast pałąca potrzeba szerzenia oświaty wśród ludu<sup>11</sup>.

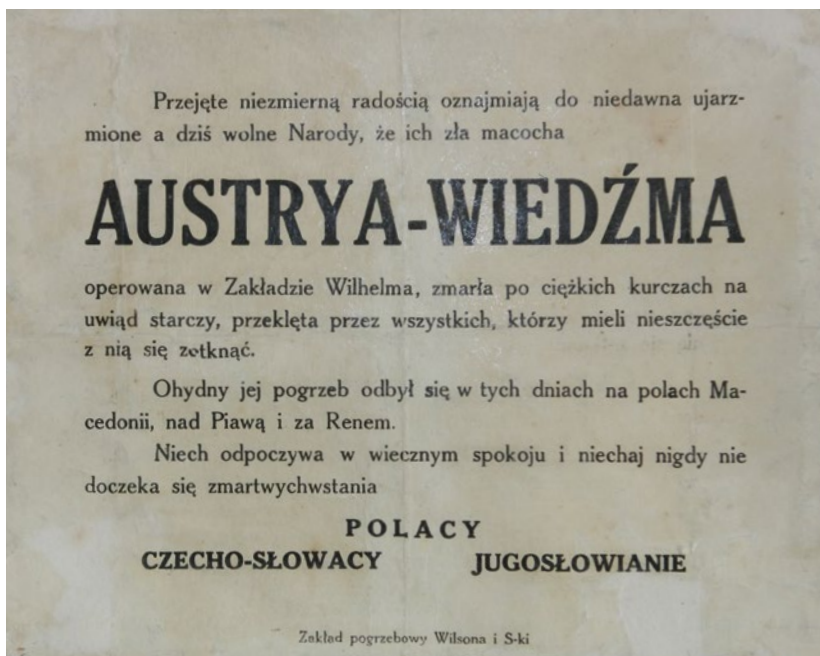
## Rok 1876

### - budowa kolei i początki industrializacji

☛ Powstanie kolei tarnowsko-leluchowskiej w 1876 r. zapoczątkowało proces uprzemysłowienia Nowego Sącza, kontynuowanego wybudowaniem odcinka Chabówka – Nowy Sącz linii transwersalnej (1884) oraz Warsztatów Kolejowych, które w 1900 r. zatrudniały około 1000 robotników. Przekształcenie Nowego Sącza w centrum przemysłowe średniej wielkości było wydarzeniem trudnym do przecenienia, o skutkach wielostronnych. Fakt ten wpłynął na szybki rozwój demograficzny Nowego Sącza, który w ciągu czterdziestu lat (pomiędzy rokiem 1869 a 1910) powiększył potencjał ludnościowy z 9 tys. do ponad 25 tys., ustępując pod tym względem Lwowowi, Krakowowi, Tarnowowi, Tarnopolowi, Brodom, Kołomyi, Drohobyczowi, Przemyślowi, Stanisławowi, Samborowi, Jarosławowi i Stryjowi, wyprzedzając Rzeszów i Podgórze.

☛ Utworzenie w Nowym Sączu ośrodka industrialnego trwale zmieniło wygląd miasta, w którego południowej części powstała od podstaw nowa dzielnica robotnicza (Kolonia Kolejowa), wybudowana według projektu Juliusza Miszke, kościół św. Elżbiety (obecnie Najświętszego Serca Pana Jezusa) według projektu Teodora Talowskiego oraz Dom Robotniczy zaprojektowany przez Jana Stobieckiego, mieszczący szereg instytucji, m.in. bibliotekę, czytelnię, salę teatralną, sklep „Samopomocy” oraz kino „Wiedza”. W budynku tym miała również swoją siedzibę powstała w 1892 r. Orkiestra Pracowników C.K. Warsztatów Kolei Wschodniej, a także Teatr Robotniczy założony w 1893 r. oraz chór „Echo”, który zapoczątkował swoją działalność w 1901 r.

☛ Nowo powstała dzielnica różniła się od innych – zarówno pod względem socjalnym, jak i propagowanych w niej programów politycznych. Kolonia Kolejowa, przesiąknięta ideologią socjalistyczną, żyła jakby odrębnym życiem, odmiennym zarówno od drobnomieszczańskiego i konserwatywnego Śródmieścia, jak i przyłączonego na początku XX w. do Nowego Sącza plebejskiego i ubogiego



Plakat z 1918r., zbiory Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu

w większości Zakamienica, do którego lepiej pasowała nowa nazwa „Zakamienica”. O silnym wpływie socjalizmu na ludność Kolonii Kolejowej świadczył m.in. fakt, że gdy w 1904 r. duszpasterstwo w miejscowym kościele objęli jezuici z kolegium nowosądeckiego przy kościele Świętego Ducha, to podczas pochodu pierwszomajowego pod swoimi oknami usłyszeli okrzyki: „Hańba im! Hańba im! Precz z jezuitami!”<sup>12</sup>

◀ Innego rodzaju przejawem wpływów socjalistycznych w dzielnicy kolejowej było odbycie w Nowym Sączu w 1895 r. IV Kongresu Polskiej Partii Socjalno-Demokratycznej Galicji oraz rozprowadzanie w nowosądeckim środowisku kolejarskim 300 egzemplarzy tygodnika „Naprzód”, jednej czwartej całości nakładu oficjalnego organu so-

Zbiory Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu



cialdemokratycznego wydawanego w Krakowie. Ideologia socjalistyczna trafiała na podatny grunt, ale nigdy nie stała się dominującą. Na przeszkodzie temu stanęły zakładane przez jezuitów sodalicye mariańskie, które łącząc pobożność katolicką w duchu Maryjnym z pracą samokształceniową stanowiły skuteczną przeciwwagę dla wpływów socjalistycznych w Nowym Sączu w ogóle, a przy kościele św. Elżbiety w Kolonii Kolejowej w szczególności<sup>13</sup>.

### Rok 1918 – odzyskanie wolności

◀ Nowy Sącz wyzwolił się spod władztwa austriackiego w ostatnich dniach października 1918 r. Odzyskanie wolności poprzedziło usunięcie z urzędów symboli obcego panowania. Z budynku starostwa Józef Konieczny zerwał orła austriackiego. Późnym wieczorem z 29 na 30 października Franciszek Gut usunął portrety cesarza Franciszka Józefa na dworcu kolejowym, a następnie wywiesił białą szarfę nad drzwiami wejściowymi do westybuli z napisem: „Niech żyje Wolna Niepodległa Polska”. W Urzędzie Ruchu Ignacy Fido z pomocą Florentyny Stachowskiej umieścił białego orła przyozdobionego dookoła zieloną girlandą<sup>14</sup>. W tym samym czasie, 31 października, czarnego orła zdjęto z gmachu Dyrekcji Skarbowej.

◀ Nadchodzącą wolność zwiastowały ukazujące się na murach budynków odezwy, w tym jedna o treści prześmiewczej:

*Przejęte niezmierną radością oznajmiamy do niedawna ujarzmione a dziś wolne Narody, że ich zła macocha AUSTRYA-WIEDŹMA operowana w Zakładzie Wilhelma, zmarła po ciężkich kurczach na uwięź starczy przekłeta przez wszystkich, którzy mieli nieszczęście się z nią zetknąć. Ohydny jej pogrzeb odbył się w tych dniach na polach Macedonii, nad Piawą i za Renem. Niech odpoczywa w wiecznym spokoju i niechaj nigdy nie doczeka się zmartwychwstania. POLACY, CZECHO-SŁOWACY, JUGOSŁAWIANIE*<sup>15</sup>.

◀ Spontanicznym odruchom patriotyzmu towarzyszyła akcja wojskowa kierowana przez por. Stanisława Kawczaka. W nocy z 30 na 31 października Polska Organizacja Wojskowa zajęła składy amunicji, broni i żywności. Bez rozlewu krwi rozbrojono garnizon austriacki. Władzę cywilną przejęła Powiatowa Komisja Likwidacyjna na czele z inż. Henrykiem Suchankiem.

◀ Nowy Sącz był wolny. Nowosądeczanie głęboko przeżywali doniosłość historycznej chwili, czego dowodem powszechny entuzjazm, pozwalający z nadzieją na lepsze znosić liczne trudności życia codziennego wynikające z ubóstwa i braku środków materialnych. Niezwykle ważne przy tym, że radość z odzyskanej wolności okazała się zjawiskiem trwałym, umożliwiając stworzenie nowych podstaw rozwoju miasta. Dowodem tego inwestycje podjęte w latach trzydziestych, uwidocznione m.in. wybudowaniem wielu domów





Zniszczenia Nowego Sącza z okresu II wojny światowej

mieszkalnych, rozbudową szpitala, wzniesieniem okazałych gmachów (Szkoła Handlowa, Dom Strzelecki), rozpoczęciem prac przy obwałowaniu prawego brzegu Dunajca, tudzież odbudowa zamku królewskiego, przeznaczonego w 1938 r. na siedzibę Muzeum Ziemi Sądeckiej<sup>16</sup>.

### **Rok 1939 – początek dramatu okupacji**

☞ Koszmar okupacji rozpoczął się w Nowym Sączu 6 września 1939 r. wraz z zajęciem miasta przez wojska niemieckie. Za preludeum wprowadzenia wzmożonego terroru w Nowym Sączu uznać należy egzekucję 19 listopada 1939 r. koło

Zniszczenia powstałe wskutek wysadzenia zamku 18 stycznia 1945 r.



mostu kolejowego na Dunajcu. Wzmożenie represji miało miejsce w pierwszych miesiącach 1940 r. po aresztowaniach członków powstających żywiłowo organizacji ruchu oporu. Znamienne, że w pierwszym transporcie więźniów polskich z tarnowskiego więzienia do obozu koncentracyjnego Auschwitz (14 VI 1940) najliczniejszą grupę stanowili mieszkańcy powiatu sądeckiego. Równie tragiczne skutki spowodowała Akcja AB wymierzona przeciwko polskiej inteligencji, w wyniku której w lesie koło Trzetrzewiny rozstrzelano i obrzucono granatami (27 VI 1940) 93 osoby.

☞ Rok 1941 zapisał się na Sądeczyźnie rozbięciem przez Gestapo Inspektoratu Związku Walki Zbrojnej „Sarna” i licznymi aresztowaniami, egzekucjami i wysyłkami do obozów koncentracyjnych. 21 sierpnia 1941 r. Niemcy rozstrzelali w Biegonicach 44 osoby, w tym Bolesława Barbackiego i ks. Władysława Deszcza. W 1942 r. w ramach akcji „Reinhard” („Reinhardt”), obejmującej teren całego Generalnego Gubernatorstwa, z getta w Nowym Sączu wywieziono do obozów zagłady wiele tysięcy Żydów.

☞ W 1943 r., pomimo klęsk doznanych przez armie niemieckie na frontach, polityka okupanta nie uległa zmianie, a nawet po wprowadzeniu przez Hansa Franka uproszczonego kodeksu karnego dla ludności Generalnego Gubernatorstwa dostrzec w niej można elementy eskalacji terroru (afisze śmierci i egzekucje, głównie w odwecie za akcje dywersyjno-bojowe polskiego podziemia). W Nowym Sączu miejsce dotychczasowego szefa Gestapo Heinricha Hamanna zajął Wilhelm Raschwitz, ale rozszada ta nie wpłynęła na zelżenie represji w powiecie nowosądeckim<sup>17</sup>.

☞ Ostatni okres okupacji niemieckiej na Sądeczyźnie zapisał się dalszymi egzekucjami (Kłodne k. Limanowej, Stara Wieś k. Limanowej, Nowy Sącz), a także „wyspą” w wydziale łączności Inspektoratu Nowy Sącz. Pomimo zbliżania się frontu wschodniego, Niemcy nie zrezygnowali ze zbiorowych egzekucji, dokonywanych w drugiej połowie roku w Rdziostowie, Kosarzyskach, Słopicach, Siołkowej, Młodowie. Całościowe straty ludzkie okazały się trudne do wyliczenia. Wiadomo jednak, że w czasie okupacji niemieckiej liczba ludności Nowego Sącza zmniejszyła się o około 12 tys.: z ponad 33 tys. w 1939 r. do 21 tys. w styczniu 1945 r.

### **Rok 1945 – zapoczątkowanie odbudowy w warunkach narzuconej ideologii**

☞ Wyparcie Niemców z Nowego Sącza i Sądeczyzny zakończyło koszmar okupacyjnej nocy, ale wywołało także głęboką obawę o przyszłość, na którą decydujący wpływ uzyskali komuniści z Polskiej Partii Robotniczej, nieposiadający mandatu społecznego do sprawowania władzy, ale dysponujący poparciem zwycięskich Sowietów. Według oceny starosty powiatowego Józefa Łabuza, pod

koniec 1945 r. partia ta liczyła w powiecie nowosądeckim około tysiąc członków (głównie w Nowym Sączu, Krynicy i Muszynie)<sup>18</sup>.

☛ Oprócz dramatycznych strat ludnościowych, Nowy Sącz doznał w latach II wojny światowej wielkiego uszczerbku w sferze materialnej. W 1945 r. miasto weszło ze zniszczoną w znacznym stopniu instalacją wodociągową, ze zburzonymi mostami na Dunajcu i Kamienicy (z czterech mostów ocalał tylko jeden w ul. Lwowskiej), zniszczonym Śródmieściem w części północnej, wysadzonym w powietrze zamkiem królewskim, z wyeksploatowanymi nadmiernie lasami miejskimi, które przed wojną przynosiły miastu znaczny dochód. Z ogólnej liczby 3137 budynków na skutek rozbiórki lub zniszczeń wojennych ubyło 235 obiektów. Z pozostałych 2902 budynków uszkodzeniu uległo 960, z czego 70 w 50 proc. lub więcej. Szkody wojenne w nieruchomościach liczone w złotych według wartości z 1939 r. przedstawiały się następująco: nieruchomości gminne miasta Nowego Sącza – 3 109 947 zł, budowle zabytkowe – 703 000 zł, budowle prywatne – 482 000 zł. Ogółem 12 232 191 zł. Większość prac związanych z usuwaniem zniszczeń znajdowało się w gestii Miejskiego Biura Odbudowy działającego pod nadzorem Miejskiego Komitetu Odbudowy<sup>19</sup>.

☛ Rządy komunistyczne (utrwalone po sfałszowaniu przeprowadzonych na początku 1947 r. wyborów do Sejmu) napotykały na opór społeczny. Dowodem tego była m.in. akcja oddziału Stanisława Piszczka ps. „Okrzeja”, w wyniku której 2 stycznia 1946 r. wysadzono częściowo wybudowany w 1945 r. z nakazu wojskowych władz sowieckich pomnik żołnierzy Armii Czerwonej przy Alei Wolności. Równie brawurową akcję przeprowadzono 13 lutego, zajmując magazyn Służby Ochrony Kolei, z którego zarekwirowano ok. 70 karabinów, kilka automatów i 20 tys. sztuk amunicji<sup>20</sup>.

### **Rok 1975 – podniesienie miasta do rangi stolicy województwa**

☛ Wdrożenie reformy administracyjnej kraju w 1975 r. spowodowało, że Nowy Sącz stał się jednym z 49 miast wojewódzkich. Ustanowienie województwa nowosądeckiego obejmującego swym zasięgiem cztery dawne powiaty (nowosądecki, gorlicki, limanowski i nowotarski) spowodowało głębokie zmiany organizacyjne i kadrowe, uwidocznione utworzeniem licznych jednostek wojewódzkich na czele z Urzędem Wojewódzkim przy ul. Jagiellońskiej 52.

☛ Uzyskując status miasta wojewódzkiego, Nowy Sącz poszerzył swoje granice administracyjne (w 1977 r. włączono do miasta Biegonice, Chruslice, Dąbrówkę Polską, Falkową, Porębę Małą, Zabełcze, Zawadę oraz część Chełmca, Jamnicy, Naściszowej, Piątkowej, Świniarska i Wielopola). Szybko wzra-

stała też liczba mieszkańców miasta, z niespełna 55 tys. w 1975 r. do ponad 78 tys. w 1990 r., co wymusiło budowę nowych osiedli mieszkaniowych: Milenium, Barskie II, Gołąbkowice, Wojska Polskiego, Gorzków. Największą inwestycją przemysłową zrealizowaną na terenie miasta było wybudowanie w 1979 r. Sądeckich Zakładów Naprawy Autobusów. Największym pracodawcą pozostawały nadal Zakłady Naprawcze Taboru Kolejowego, zatrudniające na początku lat osiemdziesiątych blisko 4,4 tys. pracowników. O znaczeniu miasta świadczyła rozwinięta komunikacja, czego dowodem fakt, że Nowy Sącz posiadał bezpośrednie połączenia kolejowe z Budapesztem, Bukaresztem, Warszawą i Wybrzeżem, a trasę kolejową Nowy Sącz – Chabówka obsługiwało każdego dnia kilka składów osobowych. Dość gęsta była również sieć połączeń autobusowych, m.in. z Warszawą, Łodzią i Nysą.

☛ Województwo nowosądeckie istniało do końca 1998 r. W okresie PRL wojewodami nowosądeckimi byli: Lech Bafia i Antoni Rączka; na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych Antoni Rączka; po transformacji ustrojowej – Józef Jungiewicz, Wiktor Sowa, Marek Oleksiński i Lucjan Tabaka<sup>21</sup>.

### **Rok 1990 – początek zmian ustrojowych i administracyjnych**

☛ Zmiana systemowa w Polsce dokonana na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych stworzyła warunki do demokratyzacji życia, budowy społeczeństwa obywatelskiego oraz wolnego rynku. Jednym z pozytywnych skutków zachodzących przemian było m.in. uchwalenie przez Sejm ustawy o samorządzie gminnym (8 III 1990), która zastąpiła istniejące w Polsce Ludowej rady narodowe radami gmin z własnymi źródłami dochodów oraz możliwością zarządzania dużą częścią spraw publicznych. Nowe warunki polityczne wyzwołyły aktywność społeczną, ale generowały też poważne problemy, takie np. jak bezrobocie, będące skutkiem likwidacji wielu zakładów pracy oraz zmniejszenia poziomu zatrudnienia.

☛ Pierwsza fala bezrobocia na początku lat dziewięćdziesiątych spowodowała, że w Nowym Sączu bez pracy pozostawało 6–7 tys. osób; druga – pod koniec lat dziewięćdziesiątych – doprowadziła do wzrostu stopy bezrobocia do 7–8 tys. Do zakładów przemysłowych, które najwcześniej zostały dotknięte skutkami transformacji gospodarczej (plan Balcerowicza) należały: Sądeckie Zakłady Naprawy Samochodów, Nowosądecki Kombinat Budowlany oraz Przedsiębiorstwo Budownictwa Komunalnego. Pierwszy z wymienionych zakładów upadł w 1990 r. Trudną drogę przekształceń organizacyjnych i własnościowych przeszły Zakłady Naprawcze Taboru Kolejowego, obecnie Newag SA, Sądeckie Zakłady Elektro-Węglowe, obecnie SGL Carbon AG, Sądeckie Zakłady Prze-

twórstwa Owocowo-Warzywnego, później Baritpol i inne. Narastającym trudnościom na rynku pracy częściowo tylko zapobiegały nowo powstałe firmy sądeckie, m.in: Koral, Fakro i Wiśniowski, które okrzepły w dostatecznym stopniu by rywalizować z silną konkurencją zachodnią.

1 stycznia 1999 r. Nowy Sącz przestał być miastem wojewódzkim, stając się miastem na prawach powiatu, potocznie „powiatem grodzkim”. Reformę administracyjną poprzedziło utworzenie Sądeckiej Miejskiej Strefy Usług Publicznych – powiatu pilotażowego funkcjonującego w latach 1997–1998 na czele z przewodniczącym Zarządu Rudolfem Borusiewiczem. Czynności likwidacyjne wykonywał ostatni wojewoda nowosądecki Lucjan Tabaka. Najbardziej widomym znakiem utraty dawnego znaczenia Nowego Sącza było przejście okazałego gmachu przy ul. Jagiellońskiej 52, który znalazł się w gestii Małopolskiego Urzędu Wojewódzkiego w Krakowie.

### Przypisy:

- 1 Edmund Długopolski pisał przed laty na te temat następująco: „Wskutek bezpotomnej śmierci Leszka Czarnego otwarły się przed nim [Wacławem II Czeskim] widoki opanowania ziemi krakowskiej i sandomierskiej. Wedle relacji *Kroniki Pulkawy*, źródła czeskiego z połowy XIV w., Gryfina przebywająca po śmierci męża w Pradze zapisała Wacławowi, swemu siostrzeńcowi, ziemię krakowską i sandomierską. Do pewnego stopnia potwierdza tę relację znacznie wcześniejsze źródło, rymowana *Kronika Ottokra styryjskiego*. Zapis ten, który nie miał dostatecznej podstawy prawnej, mógł dojść do skutku za podszeptem doradców Wacława, zwłaszcza Bernarda, proboszcza miśnieńskiego, który gorliwie namawiał Wacława do sięgnięcia po kraje polskie. Odtąd występuje Wacław z roszczeniami do rzekomego spadku po Leszku Czarnym”. Zob. tenże, *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, Kraków 2009, na podstawie wydania: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Wrocław 1951, s. 21–22.
- 2 Według Anny Rutkowskiej-Płachcińskiej przywilej dawał prawo do wprowadzania i wymiany obowiązującej monety na użytek miasta przez wójtów zamiast przez mincerzy królewskich (taż, *Sądeckozna...*, s. 130); natomiast Feliks Kiryka stwierdził, że akt lokacyjny dawał wójtom prawo „wprowadzania i wymiany monety” (tenże, *Początki miasta*, [w:] *Dzieje miasta Nowego Sącza*, t. I, Warszawa – Kraków, 1992, s. 90). Najwnikliwiej zagadnienie to podjął Borys Paszkiewicz, który opisując 16 brakteatów z wyobrażeniem smoka i w związku z tym identyfikowanych jako nowosądeckie (część skar-

- bu znalezionej w 1967 r. w Przyłęku na południe od Jędrzejowa), wnioskuje, że: „Nowy Sącz otrzymał od Wacława II albo prawo bicia monety tzw. wolnej (niezależnie od monety książęcej, ale ograniczonej w zasięgu obiegu do terytorium miejskiego), albo też specjalnej (obiegającej w całym księstwie krakowskim, bitej według normatywów książęcych, ale noszącej inny stempel)”. Zob. tenże, *Średniowieczne monety Nowego Sącza*, Nowy Sącz 1994, s. 5.
- 3 Ks. B. Kumor, *Powstanie i cele kapituły kolegiackiej w Nowym Sączu*, „*Almanach Sądecki*”, nr 4 (25), 1998, s. 35. Szczegółowo na ten temat pisał ks. Stanisław Salaterski w swojej pracy doktorskiej *Kolegiata i kapituła św. Małgorzaty P.M. w Nowym Sączu (1448–1791)*, Nowy Sącz 1997.
  - 4 Szczegółowo na ten temat pisali: Ks. J. Sygański, *Historia Nowego Sącza* t. I, Lwów 1901 s. 92–111 oraz T. Nowak, *Nowy Sącz i Sądeczyna w latach potopu szwedzkiego*, „*Rocznik Sądecki*”, t. XIII, 1972, s. 19–41.
  - 5 T. Opas, *Zabudowa i mieszkańcy*, [w:] *Dzieje miasta Nowego Sącza*, t. I, pod red. F. Kiryka, Warszawa – Kraków 1992, s. 581–582.
  - 6 Ks. J. Sygański TJ, dz. cyt., s. 191–197; W. Bazielich, *Historie starsosądeckie*, Kraków 1965, s. 139–155.
  - 7 S. Grodziski, *W królestwie Galicji i Lodomerii*, Kraków 1976, s. 74. Por. W. Tokarz, *Galicja w początkach ery józefińskiej w świetle ankiety urzędowej z roku 1783*, Kraków 1909, s. 348.
  - 8 S. Grodziski, *Historia ustroju społeczno-politycznego Galicji 1772–1848*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1971, s. 54–55.
  - 9 W. Tokarz, dz. cyt., s. 348.
  - 10 L. Migrała, *Poczet włodarzy Nowego Sącza w okresie autonomii galicyjskiej*, „*Almanach Sądecki*”, nr 62/63, 2008, s. 43–54.
  - 11 T. Aleksander, *Życie społeczne i przemiany kulturalne Nowego Sącza w latach 1870–1990*, Kraków 1993, s. 40–62.
  - 12 L. Migrała, L. Zakrzewski, *Kościół kolejowy i parafia Najświętszego Serca Pana Jezusa w Nowym Sączu*, Nowy Sącz 2007, s. 12.
  - 13 Tamże, s. 15–17.
  - 14 J. Krupa, *Zarys pracy niepodległościowej w Nowym Sączu*, „*Rocznik Sądecki*”, t. I, 1939, s. 238; J. Giza, *Organizacja „Wolność” 1918*, Kraków 2011, s. 159; L. Migrała, *Przewrót niepodległościowy 1918 roku w Nowym Sączu w artykułach i wspomnieniach*, „*Almanach Sadecki*”, nr 1/2 (98/99), 2017, s. 73–74.
  - 15 Zob. W. Kawiorski, *Rok 1918 w Nowym Sączu*, „*Rocznik Sądecki*”, t. XXVI, 1998, s. 107.
  - 16 W. Cyło, *Nowy Sącz w ostatnich 50-ciu latach*, „*Rocznik Sądecki*”, t. II, 1949, s. 193–199.
  - 17 M. Smoleń, *Kalendarium okupowanego powiatu nowosądeckiego (1 IX 1939 – 23 I 1945)*, „*Rocznik Sądecki*”, t. XXII, 1994, s. 305–339.
  - 18 J. Antoniszczak, *Z pierwszych miesięcy organizowania władzy powiatowej i miejskiej w Nowym Sączu*, „*Rocznik Sądecki*”, t. VI, 1963, s. 255. Por. K. Ćwik, *Problemy współdziałania PPR i PPS w województwie krakowskim 1945–1948*, Warszawa 1974, s. 29–30; L. Migrała, *Sytuacja polityczna w Nowym Sączu w latach 1945–1947*, „*Rocznik Sądecki*”, t. XLIV, 2016, s. 250.
  - 19 W. Cyło, dz. cyt., s. 195.
  - 20 M. Kasprzycki, *Oddział partyzancki „Huragan” Andrzeja Szczypty „Zenita”*, [w:] *Masz synów w lasach Polsko... Podziemie niepodległościowe i opór społeczny na Sądeczyźnie w latach 1945–1956*, pod red. D. Golika, Nowy Sącz 2014, s. 132.
  - 21 J. Leśniak, *Nowy Sącz jako stolica województwa nowosądeckiego (próba bilansu)*, „*Rocznik Sądecki*”, t. XLV, 2017, s. 162–164, 174–177, 198–200.

## Leszek Migrała

### The most important dates in the history of Nowy Sącz

The list of the most important dates in the history of Nowy Sącz is an objective choice. Most of the events on the list are still alive in the Sącz residents' awareness. We know less than we would need to about some events, such as the granting of the town charter to the city or the incorporation into the Austrian Empire as a result of Poland's Partitions. We learn more and more about other events, in particular in the 20th century, owing to archive research and historical studies. The most recent events after the political system transformation have not been included in the calendar of events in view of a short time-span that makes an objective history assessment unlikely to be provided.

### Najdôležitejšie dátumy v dejinách Nového Sonča

Tento výber najdôležitejších dát z dejín Nového Sonča má objektívny charakter. Väčšina tu uvedeních udalostí je naďalej živá vo vedomí obyvateľov mesta. O niektorých z nich, ako napr. o lokácii mesta či prechode pod rakúsky zábor, vieme menej, ako by sme mali a potrebovali. O iných, najmä o tých, ktoré sa týkajú dvadsiateho storočia, sa čoraz viacej dozvedame vďaka v posledných rokoch urobeným archívnym výskumom a historickým štúdiom. Najnovšie udalosti po transformácii politického zriadenia neboli zahrnuté v kalendáriu z dôvodu krátkeho časového odstupu, ktorý neprospejeva objektívnemu historickému hodnoteniu.

Wspomnienia,  
pro memoria,  
komunikaty/  
Spomienky,  
pro memoria,  
správy

**Anna Totoń**

**Anna Wideł**

**Wojciech Śliwiński**

**Margita Jágerová**

**Elena Vranovská**

**Dalibor Mikulík**

**Barbora Šumská**

**Eduard Laincz**

**Františka Marcinová**

**Jozef Balužinský**

**Olga Méhešová**

**Peter Žarnovský**

**Beata Wierzbicka**

**Joanna Hołda**

## Zaczęłam malować, aby zapomnieć o nieszczęściu

Anna Totoń – przewodnik PTTK, miłośniczka Nowego Sącza, znawczyni tematyki dot. dziedzictwa kulturowego Sądeckizny, autorka licznych publikacji o regionie.

☞ W listopadzie 2015 r. minęło 10 lat, gdy odeszła do Pana Władysława Iwańska, jedna z najwybitniejszych reprezentantek współczesnego malarstwa intuicyjnego w Polsce. Tak ją określał kurator jej wystaw Zbigniew Wolanin, które organizował z ramienia Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu. Nim przedstawię związane z nią wspomnienia, chciałabym podać kilka faktów o jej rodzinie. Czuję się do tego zobowiązana, dlatego też skontaktowałam się z jej daleką krewną – Teresą Migacz, mającą obecnie 86 lat, która najbliższą rodzinę malarki знаła tylko z opowiadań swojej matki, ale w chwili śmierci Władysławy była przy niej, służyła pomocą. Dalsze fakty o rodzinie poznałam, gdy udostępniono mi dokumenty w archiwum bazyliki św. Małgorzaty w Nowym Sączu.

☞ Władysława Eugenia Iwańska urodziła się 15 lutego 1927 r. w gminie Chełmiec jako córka Jana Iwańskiego i Anny z domu Mróz. Dwaj jej bracia – Leon Franciszek (ur. 1928) i Karol Józef (ur. 1932), umarli zaraz po urodzeniu. Siostra Maria Józefa (ur. 1930) miała 11 lat, gdy zmarła na tzw. „angielską chorobę”, czyli zapalenie kręgosłupa, popularnie nazywane krzywicą. Piszę o tym dlatego, że fakty te oraz tragiczne przeżycia późniejsze wpłynęły na twórczość malarki przepojoną samotnością, pragnieniem przebywania z dala od zgiełku świata.

☞ Profesor Akademii Sztuk Pięknych Andrzej Szarek powiedział o niej: „Malowała obrazy-bajki podszyte smutkiem i tajemnicą. Nosiła w sobie żal nieprzeciętny – dziecięcy. Świat, w którym się schowała był daleko od ludzi. Nie miała zaufania do nich. Posiadała za to świadomość swojego talentu [...] jej domek był jej wielką tajemnicą, podporządkowaną malarstwu”.

Władysława Iwańska



☞ Po raz pierwszy spotkałam ją na wiosnę w 1992 r. jako uczestniczkę jednej z niedzielnych wycieczek ogłaszanych dla mieszkańców miasta specjalnymi plakatami, którą prowadziłam. Wiodła przez przepiękne tereny Słowackiego Raju. Władysława szła na samym końcu grupy, więc podchodziłam do niej i pytałam czy wszystko w porządku. Dopiero za którymś razem wyjaśniła mi, że nic jej nie jest, że po raz pierwszy znalazła się w tak pięknej przyrodzie, że delectuje się nią i chce to wszystko zapamiętać. Była pierwszy raz w tym miejscu i nic oprócz przyrody ją nie interesowało. Bywała potem na podobnych wycieczkach kilkakrotnie: w Pieninach, Tatrach, Bieszczadach. Jej reakcja zawsze była taka sama. Zrozumiałam jej stosunek do poznawanych miejsc, gdy jej obrazeczki – tak je nazywałam – przeważnie małe akwarele, pastele, były dopracowywane inaczej niż u innych artystów. Oglądałam je na niejednej wystawie zbiorowej organizowanej przez Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych, w których brała udział.

☞ Do udziału w pierwszej wystawie namówił ją w 1953 r. profesor liceum Henryk Stamirski. Organizatorem wystawy był ówczesny dyrektor Muzeum w Nowym Sączu (postać niezwykle ciekawa w świecie sądeckiej kultury), znany rzeźbiarz Zbigniew Borowski. Władysława była przez niego zatrudniona; pracowała z nim 11 lat. Do dalszego malowania namówiła ją znana sądecka malarka Ewa Harsdorf. Malowała to, co przeżywała w głębi swojej duszy, będąc w swych pomysłach niezwykle niezależną. Miała także ciekawy zwyczaj układania krótkich wierszyków o tym, co w danej chwili tworzyła. Gdy lepiej się z nią poznałam, twierdziła, że są to jej „rozmowy” z tym co widzi i chce namalować. Jednocześnie żaliła się, że wciąż porównując ją do innych prymitywistów i zaraz podkreślała: „To jest mój wybór i moje widzenie mojego świata”.

☞ Gdy została członkiem powstałego wcześniej (1956) stowarzyszenia, późniejszego TPSP, brała udział prawie w każdej wystawie Towarzystwa. Na samym początku jej prace (malowała seriami na wybrany temat) nie odzwierciedlały jej wędrówek i oglądanych widoków. Były tylko kwiaty: albo różowitkie, albo bardzo ponure o dziwnych kształtach, a gdzieś tam w oddali pojedyncze drzewka i domki. Właśnie kształty tych domków, jak z bajki o Babie Jadze, o dachach przypominających kapelusze grzyba, najbardziej mnie zainteresowały. Za domkami przeważnie rysowała strzeliste szczyty gór, a domki nie miały drzwi.

☞ Na moje pytanie skierowane do innych artystów, co wiedzą o niej, nie uzyskiwałam konkretnej odpowiedzi. Wreszcie na jednej z indywidualnych wystaw Władysławy podeszłam do niej, chciałam



ją uwiecznić w swoich kronikach, ponieważ zaczynało być o niej głośno. Udzielała wtedy wywiadu jednemu z dziennikarzy. Najpierw okropnie na mnie nakrzyczała, że nie lubi zdjęć, że piszą o niej potem bzdury, a na zdjęciach pokazują ją specjalnie starą i brzydką, a ona sobie tego nie życzy. Kilka dni później pojawiła się w drzwiach mojego mieszkania wraz z oddaną i chyba najbardziej zainteresowaną jej warunkami bytowymi moją koleżanką przewodniczką Grażyną Kołat. Po latach mogę powiedzieć, że byłam zaskoczona tą wizytą i zła na nią po tym jak potraktowała mnie na wernisażu.

☛ Tak się zaczęła nasza znajomość. Zupełnie nowa. Jej wizyty w moim domu były różne, ale zawsze traktowana byłam jako ktoś kto jej nie zrobi krzywdy (na tym punkcie była ogromnie wrażliwa). Mówiła, że wierzy mi, że ja jestem tą osobą, która się z niej nie wyśmiejie i wie, że naprawdę chcę jej pomóc. Lubiła moje domowe jedzenie.

Nauczyła mnie nawet gotować to co jej smakowało najbardziej. W ten sposób odkryłam jej ulubiony placek, którego smak pamiętała z okresu pracy w Muzeum, nazywając go „plackiem Borowskiego” (to długa historia). Piekłam dla niej ten placek na wynos, aby delektowała się nim w domu, odmierzając małe porcje, które starczały na dłużej.

☛ Jej cudownie malowane, fruujące w różnej scenerii anioły, aniołki, aniołeczki miały uczyć „wspaniałego dyrektora Muzeum” (tak zawsze mówiła o dyrektorze Borowskim). Pracę pod jego kierownictwem wspominała z ogromnym sentymentem. Często ożywiła się po „uczcie” u mnie i czasami coś o sobie napomknęła, ale broniła się przed wspomnieniami. Pamiętam jej rozpromienioną twarz, gdy oznajmiła mi, że jej obraz jest w Luwrze, ale jakim cudem tam się znalazł nie powiedziała: – „Po co Pani to wiedzieć”. Wiedziałam już wtedy, kiedy nie naciskać i nie pytać. Prosiła mnie zawsze: – „Niech mi Pani tylko nie mówi o chorobach i o śmierci – znenawidzę Panią”. Nie mówiłam. Któregoś dnia sama opowiedziała mi swoją traumę z dzieciństwa, i gdy skończyła, dodała na koniec: „Po tym, co mnie spotkało, zaczęłam malować, aby uciec od tych kłopotów i nieszczęść w domu, zawsze wtedy, kiedy nikogo nie było, wstydyłam się swoich dziwactw”. W dzieciństwie chowała swoje obrazeczki w różnych miejscach.

☛ Nieduży domek na подарowanej rodzicom parceli w gminie Chełmiec pod numerem 266 zbudował przed wojną jej ukochany ojciec. Był to teren zalewowy. Rzekę Dunajec nie chroniły wały przeciwpowodziowe. Przychodziła powódź za powodzią. Najstraszniejsza miała miejsce w 1934 r. (miała wtedy 7 lat); wtedy właśnie dom bardzo podmyło, a „woda wtedy była tak wysoko, że z naszego domu nad wodą Dunajca widać było tylko płynący komin”.



**◀** Gdy była już dorosła, w 1958 r. przyszła kolejna powódź. Ojciec odmulił resztki ocalałego, odbudowanego po poprzedniej powodzi domku, wystarał się o kredyt, dokupił materiały, wykonał wyższy fundament, ale stary budulec użyty do remontu nie wytrzymał w 1973 r. kolejnej wody. „To był potop, zabrał wszystko, cały dobytek i... moich rodziców”. Najpierw umarł ze zgrzyoty mający 70 lat ojciec, a dwa tygodnie później matka. Pani Władysława została sama: „Cały dom to był jeden muł, wszystko musiałam wyrzucać na zewnątrz, potłuczone naczynia, zniszczone rzeczy, spuchły mi ręce, nogi”.

**◀** Głodna, wyczerpana, w ciężkim stanie trafiła do szpitala. To był długi pobyt, nigdy już potem nie wróciła w pełni do zdrowia, przyznano jej najniższą rentę. Wróciła do domku, jako tako doprowadziła go do użytku i całkowicie zamknęła się w swoim świecie, żyjąc w niesamowicie skromnych warunkach. Zaczęła malować swoje wizje świata. Dawało jej to ukojenie. Najpierw malowała na

papierze białym, w który pakowano chleb. „Myślałam, że nikomu to co robię nie będzie się podobało”. Podobało się jednak i to nie tylko w kraju, ale i zagranicą. Zdobywała rozgłos, uczestniczyła w wystawach krajowych i międzynarodowych. Opowiadała mi z wypiekami na twarzy o dwóch prezentacjach: w Radomiu i w konsulacie austriackim, o kontaktach z Japończykami. Opowiadała też jak ją oszukiwano, wykorzystywano jej prace do różnych celów, bez uzgadniania z nią, „gdyż nie zawsze poznawałam się na ludziach”. Mimo tego, w poczuciu dziwnego lęku przed wszystkim i wszystkimi, nieopisanej nigdy tęsknocie (nie umiała tego wyrazić słowami, a szkoda), ciąglego smutku, nie dbając o rozgłos, wciąż tworzyła. Malowała ściany domku, podtrzymywała swymi większymi rozmiarowo pracami odpadający tynk sufitu. Cieszyła się, gdy dostała porządny „bristol”, na którego kawałkach malowała, a potem z wielką starannością „wypieszczała” swe malunki. Przychodziła nieraz do mnie z całą tematyczną serią prac, aby się pochwalić. Cieszyła się wtedy jak małe dziecko. Poznawałam ją coraz lepiej. W tym czasie pilotowałam wycieczki zagraniczne, nieraz przez kilkanaście dni, zła była wtedy na mnie, bo chciała mi tyle opowiedzieć, a bardzo nie lubiła jak sobie coś zaplanowała i ktoś ją zawiódł.

**◀** Była nieraz w poważnym kryzysie pieniężnym. Dwa razy okradziona, pozostawała bez środków do życia. Nie chciała wsparcia finansowego. Prosiła, abym pomogła sprzedać jej prace. Dawała je do komisju, ale rzadko je kupowano. Czasami udawało mi się coś „upłynnić”, namawiając znajomych. Byłam przy niej, gdy odbierała wyróżnienia, dyplomy, znaczące nagrody. Pamiętam jej wielką satysfakcję, gdy w Małej Galerii miała jedną ze swoich najciekawszych wystaw. Pamiętam ogromną radość, gdy w 2000 r. otrzymała





za całokształt twórczości Grand Prix. „Chyba się podobało” – powiedziała wtedy.

☛ Niedługo potem zwierzała się, że ma małe radyjko i lubi tworzyć przy muzyce: „W dzieciństwie marzyłam, aby zostać skrzypaczką”. Mimo iż przyzwyczaiła się powoli, że na jej wystawach otaczali ją ludzie, którzy szczerze podziwiali jej prace, to jednak zawsze wolała ciszę i samotność w swym domku, nawet zimą, gdy w nocy zamarzała woda.

☛ W 2004 r. przyszła do mnie dźwigając wykonane na specjalnej kanwie obrazy dużych rozmiarów, mówiąc: „To zwieńczenie moich dotychczasowych działań, już większych chyba nigdy nie namaluję”. Prezentowane były potem na jednej z wystaw, wyróżniały się kolorystyką, fantazją wykonania i wielkością. Wtedy też pochwaliła mi się, nie zdradzając szczegółów, że na temat jej twórczości powstaje praca magisterska na Uniwersytecie Jagiellońskim.

☛ Była jeszcze u mnie zaraz po Nowym Roku, ale narzekała już wtedy na dolegliwości żołądkowe. O lekarzu nie chciała słyszeć. Spotkałam ją jeszcze na sądeckim rynku w maju, mówiła, że musi mi coś opowiedzieć, poradzić się. Spieszyła się do domu, odłożyłyśmy tę rozmowę na inne spotkanie. Potem

dłużej rozmawiałam z nią w sierpniu w Małopolskim Biurze Wystaw Artystycznych na corocznym przeglądzie prac TPSP, gdzie była nagrodzona. Rozmowa dotyczyła jej dwóch ostatnich namalowanych serii. Jedną poświęciła Otto Schimkowi, o którym usłyszała na jednej z wycieczek (przy jego grobie w Machowej), a drugą burmistrzowi Romanowi Sichrawie, o którym mówiła ze łzami w oczach, będąc złą sama na siebie, że tak późno o nim się dowiedziała. Chciała te obydwie serie ofiarować komuś z Urzędu Miasta – „aby tylko tego nie zmarowali”. Umówiona na spotkanie w tej sprawie, nie doczekałam się jej przyjścia. Potem była już tylko wiadomość o jej śmierci 24 listopada 2005 r. Nic wcześniej nie wiedziałam..., że leżała ciężko chora, że opiekowali się nią sąsiedzi i jej dalsza krewna Teresa. Na pogrzeb Władysławy na cmentarz heleniński przyszła mała garstka przyjaciół, dalsza rodzina, przedstawiciele kultury, sztuki.

☛ Pisząc te moje wspomnienie, chciałam utrwalić Władysławę Iwańską nie tylko w swojej pamięci, ale i mieszkańców Nowego Sącza. Dzięki Pani Grażynie Kołat i innym społecznikom oraz współpracy Pani Bożeny Jawor, od listopada 2006 r. dom rodzinny i dzieła Władysławy zostały zabezpieczone przez samorząd Nowego Sącza. Z wielkim zaangażowaniem domem opiekuje się nadal Pani Grażyna Kołat. Tych, którzy znają prace malarki i wiedzą, że są one w wielu galeriach w kraju i na świecie i rozsławiają nasze miasto – proszę o poparcie, aby w przemyślany, właściwy sposób pamięć o Władysławie Iwańskiej została utrwalona. Pragnę też uspokoić tych, którzy pytali o prace malarki. Jest ich ponad tysiąc: są bezpieczne, zinwentaryzowane, ulokowane w nowosądeckim Muzeum, głównie dzięki zainteresowaniu zaprzyjaźnionego z Władysławą Iwańską Pana Zbigniewa Wolanina.

☛ Na koniec mam jedną prośbę do dziennikarzy. Gdy przyjdzie kiedyś napisać o Władysławie, nie nazywajmy jej „Nikiforem w spódnicy”. Bardzo tego nie lubiła. Na pewno nim nie była.

☛ W tekście wykorzystano reprodukcje obrazów ze zbiorów Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu oraz autorki artykułu.



## Anna Totoń

### I have started painting to forget about misfortune

☛ The text is aimed to commemorate Władysława Iwańska, as a person and as an artist from the intuitive painting circle. The artist passed away in Nowy Sącz in 2005. Some time ago, Ewa Harsdorf, who also discovered the talent of Maria Wnęk, took interest in Iwańska's work. The artist's work was for a long time promoted by the District Museum in Nowy Sącz, and in particular by the former Museum Director Zbigniew Borowski and the curator Zbigniew Wolanin. After Władysława Iwańska's death in 2005, her works were displayed in the Slovak National Gallery in Bratislava, in the castle in Stará Ľubovňa and in other venues.

### Začala som maľovať, aby som zabudla na nešťastie

☛ Spomienka na zosnulú v Novom Sonči Władysławu Iwańsku približuje osobnosť umelkyne a výtvarníčky patriacej ku kruhu intuitívneho maliarstva. V minulosti jej tvorbu sa zaoberala Ewa Harsdorf, ktorá objavila aj talent Marie Wnęk. Dlhé roky popularizátorom jej tvorby bolo Oblastné múzeum v Novom Sonči, a najmä jeho bývalý riaditeľ Zbigniew Borowski a kustód múzea Zbigniew Wolanin. Po jej smrti v roku 2005 práce Władysławu Iwańskiej boli vystavované o.i. v Slovenskej národnej galérii v Bratislave a na hrade v Starej Ľubovni.

Anna Wideł – absolwentka Wydziału Pedagogicznego Akademii Pedagogicznej w Krakowie oraz Podyplomowego Studium Muzeologicznego na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kierownik Działu Edukacji w Muzeum Okręgowym w Nowym Sączu, sekretarz Kolegium Redakcyjnego wydawnictw nowosądeckiego muzeum i Kolegium „Zeszytów Sądecko-Spiskich”.

Wojciech Śliwiński – absolwent Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej w specjalności architektura krajobrazu. Kustosz, wieloletni pracownik Sądeckiego Parku Etnograficznego, oddziału Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu. Współtwórca założeń koncepcyjnych rozbudowy sądeckiego skansenu, w tym tzw. „Miasteczka Galicyjskiego”. Autor wielu artykułów o tematyce związanej z muzealnictwem skansenowskim. Badacz zabytkowej architektury ludowej.

## Wacław Kawiorski

Ur. 4 lutego 1951 r.  
zm. 9 listopada 2017 r.

☛ Dyrektor Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu w latach 1983–2006. Z wykształcenia historyk-mediewista, absolwent Wydziału Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, Podyplomowego Studium Muzeologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego. Za Jego kadencji nowosądeckie Muzeum poszerzyło się o placówki w Szymbarku – Ośrodek Budownictwa Ludowego – (do 2008 r.), Krynicy Zdroju (Muzeum Nikifora – „Romanówka”) oraz Nowym Wiśniczu – Zamek (do 2009 r.); powiększono przestrzeń ekspozycyjną Sądeckiego Parku Etnograficznego o kolejne obiekty. Zainicjował budowę sektora małomiasteczkowego w nowosądeckim skansenie pn. „Miasteczko Galicyjskie”. W latach 1988–2010 był członkiem Komitetu Redakcyjnego „Rocznika Sądeckiego”. Współzałożyciel Związku Muzeów Małopolskich z siedzibą w Nowym Sączu. Animator współpracy z muzeami słowackimi, przede wszystkim Lubowlańskim Muzeum w Starej Lubowli, jeden z inicjatorów powstania „Zeszytów Sądecko-Spiskich”.



Nar. 4. februára 1951  
zom. 9. novembra 2017.

☛ V rokoch 1983 – 2006 riaditeľ Oblastného múzea v Novom Sonči. Vzdelaním historik-medievalista, absolvent Historickej fakulty Jagellonskej univerzity a podstgraduálneho štúdiu múzejníctva Jagellonskej univerzity. V dobe keď bol riaditeľom múzeu v Novom Sonči pribudli nové oddelenia: stredisko ľudovej architektúry v Szymbarke (od 1987 do 2008), Múzeum

Nikifora – Galéria „Romanówka“ v Krynici – kúpeľoch (od r. 1995 dodnes) a Zámok v Novom Wiśniczu (od 2001 do 2009); vďaka ďalším objektom a budovám sa zväčšila aj výstavná plocha Sandeckého etnografického parku. Bol iniciátorom výstavby nemeckého sektora v skanzene a sektora Haličské mestečko, plánoval dať základ vzniku sektora dedinského priemyslu. Bol spoluzákladateľom Zväzu malopoľských múzeí so sídlom v Novom Sonči, ako aj iniciátorom a organizátorom spolupráce so slovenskými múzeami, najmä s múzeom v Starej Lubovni. V rokoch 1988 – 2010 sa podieľal na prácach redakčného výboru „Sandeckej ročenky“, patrilo aj k iniciátorom vzniku „Sandeko-spišských zošitov“.

---

## Roman Kucia

Ur. 8 kwietnia 1949 r.  
zm. 20 lipca 2017 r.

☛ Emerytowany, wieloletni zastępca dyrektora Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu ds. administracyjno-technicznych. Z wykształcenia inżynier elektryk (ukończył studia na Wydziale Elektrycznym Politechniki Śląskiej im. Wincentego Pstrowskiego w Gliwicach), przez wiele lat pełnienia swojej funkcji w sądeckiej placówce okazał się jej nadzwyczaj „dobrym duchem”. Szczególnie mocno zaangażował się w trudny i zmuszony proces kształtowania ekspozycji plenerowej Sądeckiego Parku Etnograficznego.



Nar. 8. apríla 1949  
zom. 20. júla 2017

☛ Dlhoročný zástupca riaditeľa pre technické a administratívne záležitosti Oblastného múzea v Novom Sonči, v dôchodku. Vzdelaním elektroinžinier (absolvoval Elektrickú fakultu Vysokej školy technickej Vincenta Pstrovského v Gliwiciach), keď vykonával svoju funkciu, bol neobyčajne „dobrým duchom“ tohto sądeckého kultúrneho zariadenia. Predovšetkým sa mimoriadne angažoval do náročnej a namáhavej prípravy plenerovej expozície

Skansen stał się Jego „oczkiem w głowie”, któremu poświęcał bardzo dużo uwagi i wiele pracy. Z zaraźliwą pasją, życzliwie nadzorował procesy przygotowania i realizacji robót konserwatorsko-budowlanych przy przenoszonych obiektach. Ze znakomitym wyczuciem potrzeb inicjował inne zadania techniczne, służące dobremu funkcjonowaniu tej placówki. Znacząco przysłużył się powstawaniu lub modernizacji innych oddziałów nowosądeckiego Muzeum; dzięki Jego zaangażowaniu sfinalizowano translokację willi „Romanówka” w Krynicy, gdzie powstała unikatowa ekspozycja poświęcona Nikiforowi, istotnie przyczynił się do zorganizowania nowej siedziby Muzeum im. Józefa Szalay’a w Szlachtowej, przeniesionego z centrum uzdrowiska w Szczawnicy do zaadaptowanego budynku po Straży Granicznej w Szlachtowej.

☛ Będziemy Go pamiętać jako wspaniałego, przyjaznego wszystkim Kolegę i Szefa, na którego zawsze mogliśmy liczyć; doskonałego organizatora, wspomagającego wszelkie działania na rzecz rozwijania bazy materialnej oraz bezpieczeństwa ekspozycji we wszystkich oddziałach Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu.

Sandeckého etnografického parku. Tento skanzen sa stal jeho „okom v hlave“, a ktorému venoval veľa pozornosti a práce. S nákazlivou pasiou dozeral na prípravné postupy a realizáciu reštauračných a stavebných prác počas presunu objektov a budov. S výborným cítením potreb inicijoval Iné technické úlohy, slúžiace dobrému fungovaniu tohto kultúrneho zariadenia. Vo veľkej miere sa pričínil o vznik alebo modernizáciu iných oddelení múzea v Novom Sonči; vďaka jeho angažovanosti sa podarilo ukončiť presun vily „Romanówka“ v Krynici, kde vznikla unikátna expozícia venovaná Nikiforovi, podstatne sa pričínil aj o organizáciu nového sídla múzea Jozefa Szalay’a v Szlachtovej, múzea presunutého z centra kúpeľov v Szczawnicy do prispôbenej tomuto účelu budovy pohraničnej stráže v Szlachtovej.

☛ Budeme si na neho pamätať ako na skvelého a priateľského ku všetkým kolegu a šéfa, na ktorého sa dalo vždy spoľahnúť; perfektného organizátora, podporujúceho všetky činnosti a podujatia v prospech rozvoja materiálnej základne a bezpečnosti expozície vo všetkých oddeleniach Oblastného múzea v Novom Sonči.

---

## Krzysztof Nowak

Ur. 1 marca 1963 r.  
zm. 22 kwietnia 2017 r.

☛ Radny Powiatu Nowosądeckiego III kadencji, wieloletni pracownik Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu, specjalista do spraw inwestycji, kierownik sekcji administracji, dozoru i obsługi wystaw w „Miasteczku Galicyjskim”, filii Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu. Z wykształcenia inżynier ekonomiki i organizacji górnictwa (ukończył studia na Wydziale Górniczym Akademii Górniczo-Hutniczej im. Stanisława Staszica w Krakowie). Członek Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność” przy Muzeum Okręgowym w Nowym Sączu.

☛ Odszedł wspaniały, przyjazny nam wszystkim Kolega, z którym współpraca dawała wiele satysfakcji, odpowiedzialny, głęboko zaangażowany w proces tworzenia nowej przestrzeni kulturowej w „Miasteczku Galicyjskim”, a także we wszelkie działania inwestycyjno-administracyjne oraz projekty kulturalno-edukacyjne tam realizowane. Sumienny, obdarzony ciepłem osobistym Kolega, bardzo oddany swojej pracy.



Nar. 01. marca 1963  
zom. 22. apríla 2017

☛ Člen rady okresu Nový Sonč 3. funkčného obdobia, dlhoročný zamestnanec Oblastného múzea v Novom Sonči, odborník na investície, vedúci sekcie správy, dohľadu a služieb pre výstavy v Haličskom mestečku, pobočky Oblastného múzea v Novom Sonči. Vzdelaním inžinier ekonomie a organizácie baníctva (absolvoval Banícku fakultu Akadémie baníctva a hutníctva

Stanislava Staszica v Krakove). Člen podnikovej komisie odborového zväzu Solidarita v Oblastnom múzeu v Novom Sonči.

☛ Opustil nás skvelý, priateľský ku všetkým kolega, s ktorým spolupráca prinášala veľa uspokojenia, zodpovedný, aktívne sa zúčastňujúci na tvorbe nového kultúrneho priestoru v Haličskom mestečku, ako aj na všetkých investičných s administratívnych činnostiach a kultúrnych a vzdelávacích projektoch realizovaných v múzeu. Svedomitý, obdarený srdečnosťou kolega, bol veľmi oddaný svojej práci.

doc. PhDr. Margita Jágerová (nar. 1974), študovala na FF UKF v Nitre, odbor slovenský jazyk – národopis. Pôsobí od r. 1997 na Katedre etnológie a folkloristiky FF UKF v Nitre, doktorandské štúdium v odbore etnológia absolvovala na FiF UK v Bratislave. Je vedecko-pedagogickou pracovníčkou zároveň vedúcou Katedry etnológie a folkloristiky FF UKF v Nitre. Vo svojej publikačnej činnosti sa venuje obyčajovej kultúre a sviatkovaniu, antropológii smrti, dejinám etnológie a i.

Uplynul už rok od slávnostného otvorenia Pracovne etnografa – izby Jána Olejníka v múzeu v prírode Ľubovnianskeho múzea v Starej Ľubovni. Stalo sa tak 10. mája 2016, v deň 95. narodenín tejto významnej osobnosti. Izba je inštalovaná v chalupe z Jakubian – lokality, ktorú Ján Olejník počas svojej dlhoročnej výskumnej činnosti často navštevoval za účelom realizácie etnografického terénneho výskumu. Tento krátky príspevok v stručnosti predstavuje a snaží sa poukázať na význam a prínos jeho osoby pre viaceré kultúrno-spoločenské oblasti našej spoločnosti.

Ján Olejník (nar. 1921) – pedagóg, osvetovo-výchovný pracovník, etnograf, múzejník a publicista, ktorý takmer celý život prežil v oblasti Vysokých Tatier a tejto časti Slovenska venoval svoju celoživotnú výskumnú a publikačnú činnosť. Narodil sa 10. mája 1921 v Spišských Vlachoch, pričom základy jeho vzdelania sa formovali v gymnaziálnom prostredí mesta Levoča, neskôr v rokoch 1936 – 1941 v Učiteľskom ústave v Spišskej Novej Vsi. Po maturite pôsobil ako učiteľ vo vidieckych školách juhozápadného (Lukáčovce, Koplotovce, Svrbice, Bučany, Šintava) a severného Slovenska (Sihelné). Pedagogické pôsobenie mu umožnilo spoznávať spôsob života a rôzne prejavy tradičnej kultúry miestnych obyvateľov, ktoré začal zaznamenávať už počas svojho prvého učiteľského pobytu v Lukáčovciach (okr. Nitra). Neskôr vystriedal viacero zamestnaní (okresný osvetový inšpektor na odbore kultúry v Michalovciach, organizačný tajomník a člen umeleckého poradného zboru Slovenského ľudovo-umeleckého kolektívu v Bratislave-Rusovciach, riaditeľ Strednej školy v Hornom Smokovci, vedúci odboru kultúry a školstva národného výboru vo Vysokých Tatrách v Starom Smokovci), až kým v roku 1958 nastúpil na pozíciu etnografa do novozriadeného Múzea Tatranského národného parku v Tatranskej Lomnici. Múzeum bolo v roku 1968 zreorganizované na Výskumnú stanicu a Múzeum TANAP-u v Tatranskej Lomnici, kde zastával pozíciu výskumného pracovníka a vedúceho spoločenskovedného oddelenia až do svojho odchodu do dôchodku (r. 1985). Popri práci vyštudoval odbor etnografia na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe, ktorý ukončil v roku 1961 obhájením diplomovej práce *Príspevky k problematike ľudovej poverčivosti v oblasti Vysokých Tatier*. V roku 1966 na tej istej univerzite úspešne vykonal rigorózne skúšky a získal titul PhDr. O dva roky neskôr mu bol na Univerzite J. E. Purkyně v Brne udelený vedecký titul kandidát historických vied – CSc., a to na základe obhájenia kandidátskej dizertačnej práce *Zmeny spôsobu života ľudu v oblasti Vysokých Tatier (v Lendaku, Osturni a v Ždiari)*.

Takmer tri desaťročia budoval v Múzeu TANAP-u zbierkový fond, realizoval výskumnú a výstavnú činnosť, ktorá bola v r. 1959 zhmotnená

do prvej etnografickej expozície tohto múzea, nazvanej Ľud pod Tatrami. Časť ním vytvoreného zbierkového fondu, reprezentujúceho duchovnú a materiálnu kultúru obyvateľov Spiša, je podnes inštalovaná vo forme stálej etnografickej expozície tohto múzea, navyše v nezmenenej podobe už od roku 1968, čiže takmer 50 rokov.

Počas svojej výskumnej činnosti sa zaoberal rôznymi témami, ako ľudová viera, mágia, poverové predstavy, kultúry jednotlivých rastlín a zvierat. Neskôr sa sústreďoval aj na problematiku turizmu a jeho vplyvu na zmenu spôsobu života obyvateľov, dovtedy v tomto odbore neriešenú. Intenzívne sa venoval i výskumu práce a života lesných robotníkov a celkovej kultúry tejto špecifickej sociálnej skupiny, ďalej obyčajovej kultúre (kalendárne obyčaje a obyčaje životného cyklu), ľudovému liečiteľstvu, staviteľstvu, odevu, transportu a i. Dokladom tejto činnosti je jeho rozsiahle publikačné dielo, pozostávajúce z vyše 1200 publikačných jednotiek (značnú časť tvoria popularizačné príspevky, správy a kratšie príspevky v regionálnych a osvetovo-výchovných periodikách). Je autorom niekoľkých publikácií, napr. *Medvedie tance v horských oblastiach východného Slovenska* (1966), *Ľud pod Tatrami* (1978, 2. vyd. 1994), spoluautorom kníh *Ľudový odev na Spiši* (1990), *Malé dejiny veľkého hotela: 100 rokov Grandhotela v Starom Smokovci* (2004), *Z Nowego Targu do Kieźmarku. Stroje ludowe pogranicza polsko-słowackiego* (2012), ale i nedávno vydannej knihy *Ľudový odev na južnom úpätí Tatier* (Batizovce, Gerlachov, Lučivná, Mengusovce, Štôla) (2015). Kapitoulou o tradičnom odevu prispel aj do kolektívnej národopisej monografie *Zamagurie* (1972). V rôznych konferenčných a múzejných zborníkoch uverejnil desiatky odborných štúdií – v *Nových obzoroch*, *Zborníku SNM – Etnografia*, *Zborníku prác o TANAP-e*, *Vedeckom zborníku Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku*, v zborníku *Spiš*, a tiež vo viacerých odborných časopisoch (*Národopisné aktuality*, *Národopisné informácie*, *Etnografia Polska*, *Múzeum* a i.). Za posledné dve desaťročia prispel samostatnými kapitolami o tradičnej kultúre do viacerých lokálnych monografií venovaných obciam Vrbov (1996), Ľubica (1996), Kurimany (1998), Ždiar a Tatranská Javorina (2000), Osturňa (2004) a Výborná (2006).

Počas niekoľko desaťročí trvajúcej zberateľskej práce vytvoril rozsiahly rukopisný archív (uložený v Spišskom archíve v Levoči). Pozornosť si zasluhuje aj jeho fotografický materiál z terénnych výskumov, ktorý bol publikovaný len čiastočne, taktiež i pomerne rozsiahly audiovizuálny archív. Ján Olejník totiž už od 60. rokov 20. storočia používal filmovú kameru a nahrávacie zariadenie, prostredníctvom ktorých je možné sledovať jeho dokumentačnú prácu v teréne.

Významnou oblasťou pôsobenia Jána Olejníka bol scénický folklorizmus, v rámci ktorého



Ján Olejník počas osláv životného jubilea 95. rokov v Múzeu ľudovej architektúry pod hradom Ľubovňa. Autor: Zuzana Kasenčáková

sa začal angažovať už ako učiteľ na rôznych základných školách, neskôr ako osvetový pracovník, ale i ako múzejník. Dlhoročne aktívne prepájal svoju bádateľskú činnosť práve so scénickou praxou. Pôsobil vo viacerých umeleckých a folklórnych kolektívoch, ale i ako člen hodnotiacich komisií prehliadok zameraných na scénický folklorizmus. Iniciovao a pripravil viaceré folklórne podujatia, festivaly, publikoval v rôznych periodikách metodické a hodnotiace materiály dotýkajúce sa činnosti a repertoáru folklórnych

kolektívov. Intenzívna bola aj jeho popularizačná prednášková činnosť pre laickú verejnosť, ale i spolupráca s rozhlasom a televíziou, pre ktoré vytvoril niekoľko desiatok scenárov a relácií. Participoval aj na filmových dokumentoch zameraných na vybrané javy ľudovej kultúry.

☛ Niekoľko desaťročí trvajúca systematická výskumná, publikačná a múzejná práca Jána Olejníka ho zaradila medzi nestorov slovenskej etnografie a muzeológie, primárne zameraného na oblasť mapovania a dokumentovania materiálnej a duchovnej kultúry obyvateľov Spiša a priľahlých oblastí Liptova, Horehronia, Šariša. So svojimi informátormi udržiaval dlhoročné, neraz i priateľské vzťahy, celé desaťročia sa do jednotlivých

obcí opakovane vracal, čo mu umožňovalo sledovať zmeny v rôznych sférach spôsobu ich života. Zanechal nezmazateľnú stopu v podobe rozsiahlych etnografických výskumov, ktoré zhmotnil do rôznych publikačných výstupov. Obrovskou devízou tejto osobnosti bola i jeho schopnosť využívať svoju erudíciu v oblasti osvetovo-výchovnej a kultúrno-spoločenskej, čím sa stal na niekoľko desaťročí vyhľadávanou autoritou, iniciátorom a dlhé desaťročia aktívnou osobnosťou realizujúcou množstvo kultúrnych a scénických podujatí.

Príspevok bol vypracovaný v rámci grantu VEGA 1/0371/17. Etnológia v regiónoch. Dejiny slovenskej etnológie od 20. storočia na základe výskumu vybraných osobností z regionálnych inštitúcií.

### Literatúra:

- BOHUŠ, Ivan. Ján Olejník, CSc. – šesťdesiatročný. In *Nové obzory*, 1981, roč. 23. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, s. 327 – 329.
- BOHUŠ, Ivan. PhDr. Ján Olejník, CSc. – sedemdesiatročný. In *Múzeum*, 1990, roč. 35, č. 4, ISSN 0027-5263, s. 89 – 91.
- BOHUŠ, Ivan. PhDr. Ján Olejník, CSc. 90-ročný. In *Z minulosti Spiša XIX* (zost. I. Chalupský). Levoča: Spišský dejepisný spolok, 2011. ISBN 978-80-969456-6-5, s. 230 – 231.
- JÁGEROVÁ, Margita. Etnológia na periférii – Ján Olejník (nar. 1921). In *Etnologie v zúženém prostoru*. Praha: AV ČR, 2016. ISBN 978-80-88081-10-4, s. 416 – 425.
- JÁGEROVÁ, Margita. „Tatranský etnograf“ Ján Olejník 95-ročný. In *Múzeum*, 2016, roč. LXII, č. 3. ISSN 0027-5263, s. 54 – 55.
- LACIŇÁKOVÁ, Lucia. Bibliografia PhDr. Jána Olejníka, CSc. In *Z minulosti Spiša XIX* (zost. I. Chalupský). Levoča: Spišský dejepisný spolok, 2011. ISBN 978-80-969456-6-5 (príloha zborníka).
- PLESSINGEROVÁ, Alena – VAŘEKA, Josef. Jubilejní pozdrav Ján Olejníkovi. In *Ethnologia Europea Centralis*, 2007, roč. 8. ISSN 1210-1109/ISBN 978-80-8105-771-7, s. 97 – 98.
- RUSNÁKOVÁ, Ľuba (zost.). *Ján Olejník. Personálna bibliografia*. Poprad: Okresná knižnica v Poprade, 1986, s. 57.
- RUSNÁKOVÁ, Ľuba (zost.). *Ján Olejník. Personálna bibliografia 2*. Poprad: Okresná knižnica v Poprade, 1991, s. 46.

### Jan Olejník (1921–2017)

☛ The article brings basic information about the personality of Ján Olejník (born 1921) – educator, ethnographer, and professional working in the museum, who represents the type of regional-oriented ethnographer and publicist. His work is focused on the research of the way of life of the inhabitants of Spiš Region and adjacent areas. He mapped out the broad spectrum of phenomenon of traditional culture, but also the topics related to the modernization and changes in the development of the society in the second half of the 20th century. He is the author and co-author of several books, professional studies and many popular science articles. For several decades, he was also engaged in tutorial-educational activities. He participated in the initiation of several folklore groups, folklore festivals and events aimed at the scenic presentation of folklore and folk culture.

### Jan Olejník (1921–2017)

☛ Artykuł przybliżył podstawowe informacje biograficzne o Jánie Olejńiku (ur. 1921) – pedagogu, etnografie i muzealniku, który zajmował się regionalnymi badaniami etnograficznymi i publicystyką. W swojej pracy poświęcał się głównie badaniam sposobu życia mieszkańców regionu Spiszu i terenów sąsiednich. Zbadał szerokie spektrum zjawisk kultury tradycyjnej, a także tematy związane z modernizacją i przemianami społecznymi w drugiej połowie XX w. Jest autorem i współautorem wielu publikacji książkowych, monografii naukowych i całego szeregu artykułów popularyzatorskich. Przez wiele dekad zajmował się także działalnością oświatowo-wychowawczą. Brał udział w inicjowaniu działalności i zakładaniu wielu zespołów folklorystycznych, festiwali i wydarzeń poświęconych scenicznej prezentacji folkloru i kultury ludowej.

Mgr. Elena Vranovská je absolventkou odboru kulturológie Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach (1993). Od roku 1996 pracuje v Lubovnianskej knižnici v Starej Ľubovni na úseku regionálnej bibliografie a informatiky, ktorého primárnou úlohou je získavanie, spracovávanie a sprístupňovanie dokumentov (monografií, seriálov, špeciálnych i audiovizuálnych dokumentov) o regióne alebo so vzťahom (napr. autorským) k regiónu.

Už je to viac ako rok, čo odbornú i kultúrnu verejnosť v našom kraji zasiahla smutná správa o odchode PhDr. Michala Murcka, Dr., stredoškolského profesora, archívára, v tom najlepšom slova zmysle zanieteneho regionálneho historika, kolegu a priateľa. Pri tejto príležitosti je dobré pripomenúť si zopár faktov z jeho života, ktorým sa aj napriek nie práve láskavým životným okolnostiam nezmateľne zapísal do dejín nielen regiónu Stará Ľubovňa.

Na svet prišiel v rodine maloroľníkov 3. októbra 1940 v obci Hajtovka, kde vyrastal s dvoma súrodencami – sestrou Arankou a bratom Ladislavom. Po ukončení základného vzdelania v rodnej Hajtovke a neskôr v neďalekej Plavnici pokračoval v štúdiu na Jedenástročnej strednej škole v Sabinove. Po maturite v roku 1957 študoval históriu a geografiu na Vysoké škole pedagogickej v Bratislave (1961). Základnú vojenskú službu absolvoval v Michalovciach a Trebišove a sľubnú profesionálnu pedagogickú kariéru si začal budovať na Strednej priemyselnej škole strojníckej v Prešove, kde pôsobil ako učiteľ zemepisu a dejepisu. Tu sa zoznámil a v roku 1967 aj oženil so svojou manželkou Jozefínou Vargovou. Jeho pedagogické pôsobenie na dlhý čas prerušilo protiprávne prepustenie zo školských služieb v období „normalizácie“. Paradoxne, práve tieto „nešťastné“ okolnosti, keď sa mu podarilo v roku 1973 zamestnať sa ako samostatný odborný archívár v Štátnom okresnom archíve v Starej Ľubovni a možnosť pracovať s archívnymi materiálmi, mu pravdepodobne umožnili naplno rozvinúť svoj talent na bádateľskú vedeckú prácu. Do svojho odchodu z tohto pracoviska v roku 1979 vypracoval niekoľko archívnych súpisov, inventárov, podieľal sa na sprístupňovaní archívnych fondov i tvorbe scenárov výstav. V roku 1979 z osobných dôvodov odchádza pracovať na Jednotné roľnícke družstvo v Tulčíku na pozície skladník a vedúci plánovania. Práve v čase, keď pracoval na pozícii skladníka, vykonal štátnu rigoróznú skúšku a získal akademický titul PhDr. Po roku 1988 prechodne pôsobil ako vychovávateľ v SOU v Sabinove a Strednej technickej lesníckej škole v Prešove. Na svoje pôvodné učiteľské miesto na Strednej priemyselnej škole strojníckej v Prešove nastúpil po rehabilitácii v roku 1990. Od roku 1991 až do odchodu do dôchodku pracoval na rôznych pozíciách (vrátane riaditeľa) v Metodickom centre v Prešove. S jeho pôsobením v Metodickom centre je spojených viacero jeho výnimočných aktivít – od bohatej publikačnej činnosti, ktorá často pomáhala nahrádzať chýbajúce učebni-



ce, až po organizovanie školení, seminárov i konferencií pre učiteľov. V roku 1996 po obhajobe dizertačnej práce získal akademický titul doktor. Ako historik sa špecializoval na slovenské, predovšetkým regionálne dejiny okresu Stará Ľubovňa v rokoch 1918 – 1960. Výsledky svojich výskumov sa snažil systematicky sprostredkovať odbornej i laickej verejnosti príspevkami na množstve odborných podujatí, publikovaním v odborných časopisoch a zborníkoch, ako

člen autorských kolektívov i autor knižných publikácií. Písal recenzie, posudky k prácam, úvody k publikáciám. Samostatne vydal viacero publikácií: Spoločenské a politické pomery v okrese Stará Ľubovňa v rokoch 1918 – 1938 (1992, 2012), Okres Stará Ľubovňa v rokoch 1938 – 1945 (1993, 2001), Okres Stará Ľubovňa 1945 – 1948 (1997), dvojdielny Historický slovník obcí okresu Stará Ľubovňa (1995), Hajtovka 1427 – 1987 (1990), Železnica Podolíneč – Plaveč – Orlov (1997), Kúpele Nová Ľubovňa (1998). Ako člen autorského kolektívu sa podieľal na knižných publikáciách Okres Stará Ľubovňa včera – dnes – zajtra (1978), Pohľad do minulosti a súčasnosti obce Čirč (1980), Sulín (2005), Nová Ľubovňa (2007). K jeho nespochybniteľným zásluhám patrí aj popularizácia regionálnych dejín, ku ktorej prispel publikovaním najmä v Lubovnianskych novinách. Počas dvadsiatich rokov v nich uverejnil takmer dvesto článkov s tematikou regionálnych dejín aj podobne seriálov. Za všetky spomeňme aspoň seriál o historickom vývoji okresu Stará Ľubovňa v rokoch 1918 – 1938 z roku 1993, seriál k 50. výročiu Slovenského národného povstania, ktorý vychádzal v rokoch 1994 – 1995, Miestopis obcí okresu Stará Ľubovňa (1995 – 1996), Hospodárske pomery v okrese Stará Ľubovňa 1948 – 1960 (2000 – 2001), Kolektívizácia poľnohospodárstva (2001), Dávne katastrofy (2002), Fašistické represálie (2004), Stanovenie slovensko-poľskej hranice po 2. svetovej vojne (2005), či *Kto boli Banderovci?* z rokov 2011 – 2012.

Ako dlhoročný spolupracovník Lubovnianskeho múzea sa autorsky podieľal na Pamätnici k 50. výročiu vzniku múzea v Starej Ľubovni (2006), ako prednášajúci sa pravidelne zúčastňoval na konferenciách a seminároch organizovaných Lubovnianskym múzeom a s pracovníkmi múzea autorsky spolupracoval na monografiách obcí, vrátane pripravovanej monografie Starej Ľubovne. K 75. výročiu jeho narodenia vydalo Lubovnianske múzeum v roku 2015 Biografiu a personálnu bibliografiu historika PhDr. Michal Murcka, Dr., autorov Mareka Havrilu a Martina Lipku.

## In Memory of Michal Murcko (1940 – 2016)

Michal Murcko, PhD was a high school professor, archivist, zealous historian, as well as a great colleague and friend. He was born in the village of Hajtovka on the 3rd October 1940 into a peasant family, where he grew up with two siblings – the sister Aranka and the brother Ladislav. After finishing the elementary education in his natal village of Hajtovka and afterwards in the nearby village of Plavnica, he continued to study at the eleven-year high school in the town of Sabinov. After the graduation in 1957, he studied History and Geography at the Pedagogical College in Bratislava (1961). Then, he completed the basic military services and found a job as the teacher of History and Geography at Secondary School of Mechanical Engineering in Prešov. There he fell in love with Jozefína Vargová and they got married in 1967. In the period of normalization he was forced to leave his profession and employed in the archive in the town of Stará Ľubovňa. The archives and historical materials enchanted him for the next decades. He was rehabilitated in 1990 and worked in different positions (also as the director) at the Methodical Centre in Prešov. He defended his dissertation thesis and obtained the doctoral academic degree in 1996. He passed away in March 2016.

## Michal Murcko in memoriam (1940–2016)

PhDr. Michal Murcko był nauczycielem w szkole średniej, archiwistą, pasjonatem historii regionalnej, współpracownikiem i przyjacielem. Urodził się w rodzinie drobnych rolników 3 października 1940 r. w miejscowości Hajtovka, gdzie wychowywał się z dwójką rodzeństwa – siostrą Aranką i bratem Ladislavem. Po ukończeniu szkoły podstawowej w rodzinnej Hajtovce, a później w pobliskiej Plavnicy naukę kontynuował w szkole średniej w Sabinovie. Po maturze w 1957 r. podjął studia w zakresie historii i geografii w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Bratysławie (1961). Po ukończeniu zasadniczej służby wojskowej zatrudnił się jako nauczyciel geografii i historii w Technikum Budowy Maszyn w Preszowie, gdzie poznał i w 1967 r. ożenił się z Jozefíną Vargovą. W latach tzw. normalizacji został zmuszony do odejścia ze szkolnictwa, co spowodowało, że podjął pracę w archiwum w Starej Ľubovli. Tu zapoznał się z materiałami archiwalnymi, które oczarowały go na wiele kolejnych lat. Po 1990 r. został zrehabilitowany, a od 1991 r. pracował na różnych stanowiskach (m.in. dyrektora) w Centrum Metodycznym w Preszowie. W 1996 r. po obronie dysertacji uzyskał stopień doktora. Swoją doczesną wędrówkę zakończył w marcu 2016 r.

## Dalibor Mikulík

## Ľubovnianske múzeum – hrad (1956 – 2016). Naše – vaše múzeum jubiluje...

PhDr. Dalibor Mikulík  
Vyštudoval históriu a filozofiu na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity.

V Ľubovnianskom múzeu pracuje od roku 2003, do roku 2011 na pozícii správcu hradu, v roku 2011 sa stal riaditeľom múzea. Vo svojej profilácii historika sa venuje šľachtickej rodine Raisz, ktorá vlastnila hrad Ľubovňa s panstvom v rokoch 1825 – 1880. Udržiava nadštandardné vzťahy s potomkami po majiteľoch hradu Ľubovňa v rokoch 1593 – 1944 (Lubomirski, Raiszovci, Zamoy-ski). Do zbierkového fondu získal množstvo vzácných predmetov po majiteľoch hradu. Predmety boli získané v Luxembursku, Maďarsku, Poľsku, Francúzsku, Slovensku a Španielsku.

„Neprijal som vyhnanstvo a samotu zbytočne, lebo vidím, že moje životné dielo sa ďalej vzťahuje a napreduje. Pamiatky, ktorým som zasvätil svoj život, a história sú večné.“<sup>1</sup>

Takýto odkaz zanechal nasledujúcim generáciám múzejníkov v Starej Ľubovni zakladateľ, riaditeľ, umelecký rezbár a osobnosť Ľubovnianskeho múzea Andrej Čepiššák.

Myšlienka založenia múzea vznikla ako reakcia na dianie v meste a okrese Stará Ľubovňa v roku 1953. A. Čepiššák, vtedy vo funkcii prednostu poštového úradu, zachránil pred vyhodnotením niekoľko cenných olejomalieb zo 17. a 18. storočia a časť archívu, ktorý sa v lete 1953 rozhodli vtedajší funkcionári vyviezť do zberu. Uvedomoval si, že je potrebné zachrániť diela a listiny dokumentovať, spravovať a ošetrovať, a preto apeloval na riadiace orgány s myšlienkou založenia múzea. Ako dobrovoľník zachránil množstvo vzácných zbierok a dokumentov, ktoré poskytovali cenné informácie o minulosti mesta a Spiša.<sup>2</sup> Založenie múzea bolo schválené Uznesením rady ONV z 19. mája 1956. Počiatky boli spojené s nedostatkom pracovníkov, vhodných priestorov či záujmu verejnosti, pre ktoré bolo slovo múzeum mnohokrát neznámym pojmom. Avšak

riaditeľ A. Čepiššák ukázal svoju cieľavedomosť vo vytrvalej osвете a propagácii formou rozhlasových relácií, školských prednášok, výstaviek a besied. Prvá expozícia múzea bola sprístupnená v Güntherovom dome (tzv. Provinčný dom) v Starej Ľubovni v roku 1960. Následne sa A. Čepiššák zaslúžil o zaradenie hradu Ľubovňa do plánu obnovy, aj keď sa často stretával s názorom, že takú ruinu je zbytočne opravovať. V roku 1966 trvala prehliadka hradu 20 minút a verejnosti bol sprístupnený len jeden objekt. Dnes trvá prehliadka hradu a jeho expozícií so sprievodcom 120 minút a hrad je takmer na 80% obnovený a sprístupnený. V minulom roku (pri príležitosti 30. výročia sprístupnenia múzea v prírode pod hradom Ľubovňa) sa v osobných zápiskoch A. Čepiššáka podarilo nájsť jeho víziu o umiestnení múzea v prírode na lúke pod hradom.<sup>3</sup> Počiatky múzea a 50 rokov jeho existencie boli v minulosti zdokumentované prostredníctvom článkov či v rozsiahlej Pamätnici.<sup>4</sup> Nebude preto mojím cieľom predstaviť celých 60 rokov múzea.

Tento príspevok priblíži ostatných desať rokov činnosti Ľubovnianskeho múzea, ktorá ešte nebola prezentovaná. Múzeum dnes spravuje hrad Ľubovňu, barokové podhradie a múzeum v prírode

Aktívne sa podieľal, zatiaľ na najrozsiahlejšej obnove hradu Ľubovňa – renesančného paláca. Za ukážkovú obnovu a inovatívne sprístupnenie paláca bola múzeu udelená prestížna cena Ministra kultúry Fénix 2012.

(spolu 40 objektov). Symbióza hradného panstva a drevenej dediny pod ním je dodnes hlavnou exkluzivitou nášho-vášho múzea. Je málo podobne situovaných areálov, ktoré na jednej strane prezentujú architektúru, umenie a kultúru hradného komplexu, a hneď pod ním jednoduchosť a originalitu drevenej architektúry.

### Hrad Ľubovňa a podhradie

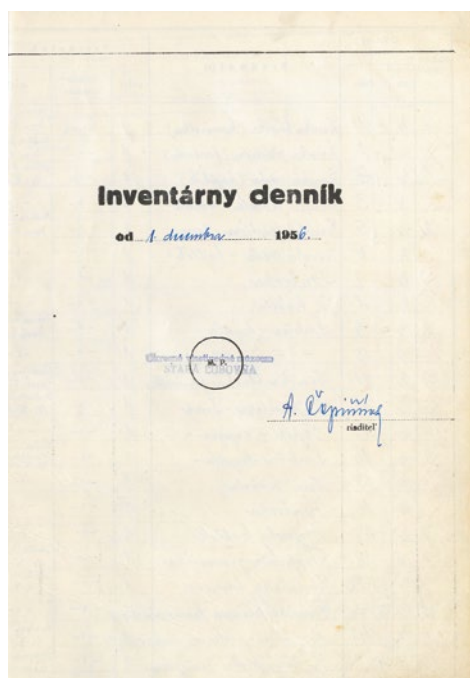
☞ Jeden z najnavštevovanejších hradov na Slovensku prešiel v rokoch 2006 – 2016 rozsiahlou obnovou – rekonštrukciou. V rokoch 2006 – 2008 bola zrekonštruovaná hradná Kaplnka sv. Michala a časť hradnej obvodovej fortifikácie. K najrozsiahlejšej obnove hradu došlo v rokoch 2008 – 2012 záchranou renesančného paláca, ktorý bol od polovice 18. storočia v stave čiastočnej ruiny. Generácie odborníkov považovali za takmer nadľudské zachrániť a sprístupniť ho verejnosti. Do tejto mimoriadne náročnej akcie sa múzeum pustilo s pokorou a s vedomím neočakávaných náročných postupov. Obnova päťpodlažného paláca bola ukončená v roku 2011 a v máji 2012 počas celoslovenskej akcie Noc múzeí a galérií bol palác sprístupnený. Stále miesto tu majú nové expozície (hradný pivovar a liehovar). Múzeu a ostatným členom tímu obnovy bola udelená za obnovu a inovatívne sprístupnenie renesančného paláca hradu Ľubovňa cena ministra kultúry SR – Fénix 2011. Pri náročnej obnove hradného areálu, ktorá pokračuje konzervovaním gotického paláca, múzejníci nezabudli ani na ochranu zbierkového fondu a jeho prezentáciu verejnosti. V rokoch 2011 – 2014 boli zreštaurované tri pôvodné oltáre z hradnej kaplnky a sprístupnená bola sakristia s prezentáciou liturgických predmetov. Po prvý raz bolo otvorené podzemie kaplnky, kde boli vystavené repliky poľských korunovačných klenotov ako spomienka na jednu z naj-

významnejších udalostí v dejinách hradu.<sup>5</sup> Výstavná sieň hradu bola revitalizovaná tak, aby poskytla vhodné priestory (spojené s vhodnou klímou a svetelnosťou) pre vystavovanie náročnejších zbierok. Výstavy sa realizovali v spolupráci s múzeami v Poľsku, Česku, Francúzsku, Maďarsku a na Ukrajine. Spoločne so SNM-Hudobným múzeom sa v roku 2015 podarilo realizovať výstavu *Zrkadlenie hudby na Spiši*. Výnimočne populárna bola výstava *Dámy a páni, držte si klobúky*, ktorú múzeum pripravilo spoločne s Muzeom Novojičínska (ČR). V rámci medzinárodnej spolupráce Prešovského samosprávneho kraja (zriaďovateľ múzea) vznikla výstava *Dialogy od opátstva v Escaladieu v Bigore po Červený kláštor na Spiši*, ktorá mala premiéru v partnerskom regióne Horné Pyreneje (Francúzsko). Ostatné tri roky sa múzeum snaží poukázať predovšetkým na materský fond inštitúcie, a tak predstavuje výstavy, na ktorých 90 % tvoria vlastné zbierkové predmety. Za všetky spomeniem výstavu *Tesársky um a symbol života*, ktorá prezentovala kolekciu 44 stropných trámov a bola venovaná Jánovi Lazoríkovi.<sup>6</sup> Výstava *Ars Liturgica* čerpala z bohatej zbierky liturgických predmetov. Pri príležitosti svojho jubilea múzeum sprístupnilo výstavy *Chartula pictoria* (Mesto Stará Ľubovňa, Hrad Ľubovňa a Ľubovnianske kúpele na dobových pohľadniciach) a *Maľované truhlice*.

☞ Hrad a múzeum v prírode sa stali miestom prvých projektov sprístupňovania kultúrneho dedičstva a zbierok znevýhodneným skupinám obyvateľov (nevidiaci, nepočujúci, marginalizované skupiny obyvateľstva atď.). Za tieto aktivity múzeum získalo hlavné ceny v celoslovenskej súťaži Slovensko bez bariér 2011 – 2013 a 2014 – 2015. Za dlhoročný angažovaný a profesionálny prístup pri uchovávaní a zveľaďovaní kultúrneho dedičstva a za príkladnú prezentáciu pamiatok Prešovského kraja bola v roku 2011 múzeu udelená Cena

Prvá prírastková kniha múzea, 1956  
Ľubovnianske múzeum – hrad

Prvé zápisy zbierkových predmetov v prírastkovej knihe, 1956  
Ľubovnianske múzeum – hrad



Radové číslo	Odborný inventár		Predmet (y)	Prírastok			Prírastok	Cena	Zapísané			Pre účel. inv. prvej	Poznámky
	zn.	číslo		počet	spôsob získania	dodan.			prírastok	Kč	litram		
X 1	1.	1.	Šenkva blnka (kornielka)	1	kypr	1956	200-				1/56		
X 2	2.	2.	Šenkva pastiera (farfuch)	1	-	1956					2/56		
X 3	3.	3.	Šenkva veda (vajčička)	1	-	1956					3/56		
X 4	4.	4.	Šenkva kováča - kováča	1	-	1956					4/56		
X 5	5.	5.	Šenkva pastiera - černo	1	-	1956					5/56		
X 6	6.	6.	Šenkva veda - vajčička	1	-	1956					6/56		
X 7	7.	7.	Šenkva	1	-	1956					7/56		
X 8	8.	8.	Šenkva	1	-	1956	180-				8/56		
X 9	9.	9.	Šenkva - kyčľa	1	-	1956	165-				9/56		
X 10	10.	10.	---	1	-	1956					10/56		
X 11	11.	11.	Šenkva blnka - kornielka	1	-	1956	50-				11/56		
X 12	12.	12.	Šenkva pastiera - černo	1	-	1956	100				12/56		
X 13	13.	13.	Čepce - čepce	1	-	1956					13/56		
X 14	14.	14.	Šenkva - kyčľa	1	-	1956					14/56		
X 15	15.	15.	Šenkva	1	-	1956	300-				15/56		
X 16	16.	16.	Šenkva	1	-	1956					16/56		
X 17	17.	17.	Projiny kováča	1	-	1956	25-				17/56		
X 18	18.	18.	Projiny zvončiar	1	-	1956	20-				18/56		
X 19-20	19-20	19-20	Šenkva blnka - kornielka	2	-	1956	120-				19/56		
X 21-40	21-40	21-40	Šenkva blnka - kornielka	20	-	1956	120-				21/56		
X 41	41	41	Šenkva - kováča	1	-	1956	120-				41/56		
X 42	42	42	Šenkva - kováča	1	-	1956	350-				42/56		
X 43	43	43	Šenkva - kováča	1	-	1956	120-				43/56		





Kamizolka (vizitka), ženský kabátik, Nová Lubovňa.

Prvá zbierka prijatá do fondu múzea. LM 1956/0001

Lubovnianske múzeum – hrad  
Foto: Pavol Sás

Provinčný dom mesta

Stará Lubovňa.

Prvá budova múzea, 1956

Lubovnianske múzeum – hrad

predsedu Prešovského samosprávneho kraja. V roku 2015 získalo múzeum titul NAJ v cestovnom ruchu a v rokoch 2011 – 2013 päť ocenení v súťaži NAJ kniha a NAJ kalendár.

☛ Pri príležitosti 600 rokov od podpisu zálohovej listiny (tzv. Spišského zálohu) medzi Žigmundom Luxemburským a Vladislavom Jagelonským bola 8. novembra 2012 na hrade Lubovňa slávnostne



Andrej Čepiššák,

zakladateľ a riaditeľ múzea

v Starej Lubovni.

Lubovnianske múzeum – hrad



inaugurovaná poštová známka s motívom hradu, s nominálnou hodnotou 0,90 eur.

☛ Súčasťou podhradia je osem objektov, ktoré prešli rekonštrukciou a vytvorili sa v nich vhodné depozitárne a administratívne priestory, moderné konzervátorské pracovisko, výstavné priestory, konferenčná miestnosť a turistické informačné centrum pre región severného Spiša a Pienin.

### Múzeum v prírode

☛ V rokoch 2006 – 2016 pôvodný počet objektov drevenej ľudovej architektúry (25) narástol o päť objektov: sýpka z Haligoviec, hospodársky trakt z Ruskej Vole, drevenica z Veľkého Lipníka (1885), Kaplnka Panny Márie z Hniezdneho a drevenica č. 104 z Údola. V súčasnosti je to považované za výnimočnosť v rámci slovenských múzeí v prírode, ktoré trápí problém udržiavania už jestvujúcich objektov, nieto transferu a dostavby nových stavieb. Múzeum v prírode je okrem prezentácie ľudovej architektúry a bývania vhodným areálom na konanie veľkého počtu podujatí a folklórnych programov. V roku 2016 bola v múzeu v prírode v drevenici z Jakubian sprístupnená Pracovňa etnografa – izba Jána Olejníka. Tak majú v tunajšom múzeu v prírode miesto dvaja veľikáni slovenskej etnografie – Ján Lazorík a Ján Olejník.

### Akvizičná, publikačná a prezentačná činnosť

☛ Zbierkový fond múzea tvorí 24 750 kusov zbierkových predmetov, z toho 4 540 kusov bolo získaných v rokoch 2006 – 2016. Exkluzivitou pri budovaní zbierkového fondu v posledných rokoch je kontakt s potomkami majiteľov hradu Lubovňa z rokov 1593 – 1944 (Lubomirski, Raiszovci a Zamojski). Múzeum s nimi udržiava priateľské vzťahy. Z ciest do Luxemburska, Maďarska, Poľska, Španielska a Francúzska, kde potomkovia týchto rodov žijú, sa podarilo získať výnimočné predmety. Vďaka nim vznikli nové expozície: Šľachtický rod Raisz – majitelia hradného panstva (1825 – 1880) a *Princezná Karolína a Izabela de Bourbon na hrade Lubovňa*.

☛ V rámci publikačnej činnosti múzeum vydalo deväť ročníkov medzinárodného zborníka *Sandeco-spišské zošity*, knihy *Sedem storočí hradov Lubovňa a Dunajec* (2011), *Šľachtické rody na hrade Lubovňa* (2012) a množstvo katalógov k výstavám a expozíciám.

☛ Múzeum zorganizovalo štyri medzinárodné konferencie: *Spiš v 12. a 13. storočí* (2009), *Husiti a bratrci na Slovensku* (2014), *Rodina vo vidieckej tradícii v aspekte multikulturality* (2015) a *Múzeum pre všetkých – debarierizácia múzeí a galérií* (2016).

☛ Lubovnianske múzeum – hrad sa v 21. storočí snaží byť múzeom, ktoré poskytuje možnosť kultúrno-edukačného relaxu pre širokú verejnosť. Naďalej aktívne pracuje na svojej profilácii a rozvoji odbornej činnosti. Ocenenie našej práce v podobe vysokej návštevnosti a špeciálnych cien od

odbornej verejnosti sú asi najlepším ukazovateľom správnej cesty múzea.

Riaditelia Ľubovnianskeho múzea:

Andrej Čepiššák 1956 – 1974

Mgr. Marcel Smetana 1974 – 1990

Mgr. Rudolf Žiak 1990 – 1994

Mgr. Monika Pavelčíková 1994 – 2011

PhDr. Dalibor Mikulík 2011 – súčasnosť

### Múzejník

☛ *Hneď prvou vetou treba povedať, že tvor tohto mena ešte nikdy nevyvolal žiadnu svetovú vojnu, naopak – s úzkosťou sleduje už najmenšiu trhlinu či odľupok z rímsy na starej domovej fasáde, staré pôjdy sú preňho svätostánom a nieto takej malej diery, aby sa ňou nepreškriabal (hoci aj v novom „ancugu...“), keď niekde treba niečo pamiatkového vynájsť, zachrániť. Každý zažltnutý papierik s napätím oprašuje, skúma a raz ho vidíte s mechom cez plecica, raz niečo vlečie či ťahá za sebou, inokedy durným honom preletí okolo vás ovešaný fotoaparátmi, nevníma, kto naňho volá...<sup>7</sup>*

(Ján Lazorík, 1981)

☛ Zásadou nášho múzejníka vždy bolo – nikdy sa nevzdávať!

☛ Dejiny a súčasnosť múzea v Starej Ľubovni (Ľubovnianske múzeum päťdesiatročné). In: *Múze-*

*um.* 2006, č. 1, s. 24–30. ISSN 0027-5263; *Pamätnica 1956 – 2006 k 50. výročiu vzniku múzea v Starej Ľubovni.* Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2006. ISBN 80-969234-2-0

### Poznámky:

- <sup>1</sup> Zápisky Andreja Čepiššáka z roku 1979. Osobný fond rodiny Čepiššákových.
- <sup>2</sup> TOKÁR, M. Dvadsať rokov múzea v Starej Ľubovni. In: *Múzeum.* 1976, č. 4, s. 82.
- <sup>3</sup> PAVELČÍKOVÁ, M. Múzeum v prírode pod hradom Ľubovňa si pripomína 30 rokov od svojho sprístupnenia verejnosti. In: *Sandecsko-spiské zošity.* 2015, zv. 9. ISBN 978-83-89989-76-5s. 123.
- <sup>4</sup> K jednotlivým okrúhlym výročiam múzea boli publikované príspevky: KEJLOVÁ, V. Múzeum v Starej Ľubovni jubiluje. In: *Historica Carpatica.* 1976, č. 8, s. 270-273; TOKÁR, M. Dvadsať rokov múzea v Starej Ľubovni. In: *Múzeum.* 1976, č. 4, s. 82-86; SMETANA, M. K tridsaťročnej činnosti Okresného vlastivedného múzea v Starej Ľubovni. In: *Historica carpatica.* 1988, č. 19, s. 271-276; PAVELČÍKOVÁ M. Dejiny a súčasnosť múzea v Starej Ľubovni (Ľubovnianske múzeum päťdesiatročné). In: *Múzeum.* 2006, č. 1, s. 24–30. ISSN 0027-5263; kol. *Pamätnica 1956 – 2006 k 50. výročiu vzniku múzea v Starej Ľubovni.* Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2006. ISBN 80-969234-2-0
- <sup>5</sup> Poľské korunovačné klenoty a celý kráľovský poklad bol na hrade Ľubovňa ukrytý v rokoch 1655 – 1661 počas švédsko-poľskej vojny, tzv. švédska potopa.
- <sup>6</sup> Ján Lazorík bol pracovníkom múzea v rokoch 1976 – 1986. Práve jeho aktívnou prácou sa v múzeu vytvoril výnimočne bohatý depozitár ľudového odevu a obuvi. J. Lazorík považoval sprístupnenie výstavy za uznanie svojej dlhoročnej práce.
- <sup>7</sup> Celá definícia nášho krásneho povolania v podaní Jána Lazoríka sa nachádza v *Pamätnici 1956 – 2006*, odk. 4, s. 48.

### Dalibor Mikulík

#### • Lubovňa museum – castle, (1956 – 2016), our-your museum is celebrating its anniversary.

☛ *“I did not accept the exile and loneliness needlessly, because I see that my life’s work continues to persist and makes progress. The monuments which I dedicated my life to, and history are eternal.”*

☛ Andrej Čepiššák, the founder, director, artistic carver and personality of Lubovňa Museum had left behind such message addressed to the generations of museum workers in Lubovňa Castle.

☛ Last year, the Museum in Lubovňa Castle celebrated the 60th anniversary of its existence. The Museum was founded in 1956 on the initiative of Andrej Čepiššák. It manages the Lubovňa Castle with the settlement around and the open-air museum. The composition of the objects of the museum exhibition with collection from the Spiš and Šariš region represents a major capital of the institution. The Museum, in addition to the professional activities, provides culturally educational relaxation and significantly contributes to the development of tourism in the region. Appreciation of its work in the form of high attendance and prestigious awards from the professional community are probably the best indicators of the right management of the museum.

#### 60 lat Muzeum Lubowelskiego – Zamek w Starej Lubowli

*Nie przyjąłem wygnania i samotności niepotrzebnie, ponieważ widzę, że moje dzieło życia dalej rośnie i rozwija się. Zabytki, którym poświęciłem swoje życie, i historia są wieczne.*

☛ Takie posłanie pozostawił dla następnych pokoleń muzealników w Starej Lubowli założyciel, dyrektor, artysta rzeźbiarz i jedna z najważniejszych postaci Muzeum Lubowelskiego Andrej Čepiššák.

☛ W ubiegłym roku Muzeum Lubowelskie – Zamek w Starej Lubowli obchodziło 60. rocznicę swojej działalności. Muzeum powstało w 1956 r. z inicjatywy Andreja Čepiššáka. Obejmuje Zamek Lubowlę z podzamczem oraz skansen. Ekspozycja Muzeum składająca się z poszczególnych obiektów oraz zbiory muzealne pochodzące ze Spiszu i Szarysza tworzą główny zasób instytucji. Muzeum zajmuje się działalnością specjalistyczną, ale oferuje także kulturalno-edukacyjne możliwości spędzenia wolnego czasu oraz współuczestniczy w rozwoju turystyki w regionie. Docenienie jego pracy, czego dowodem wysoka frekwencja zwiedzających oraz prestiżowe nagrody przyznawane przez specjalistów, są najlepszym potwierdzeniem prawidłowo obranej drogi rozwoju.

Mgr. Barbora Šumská Vysokoškolské štúdium absolvovala na Univerzite Komenského v Bratislave. Bakalársky stupeň ukončila v odbore sociálna antropológia a magisterský v odbore kulturológia. Predmetom jej záujmu je kultúrne dedičstvo a ľudová kultúra. V Ľubovnianskom múzeu pracuje od roku 2015 na úseku etnografie a spravuje Otvorený depozitár odevu, textilu a obuvi. V rámci múzejných a odborných činností sa zameriava na spracovanie a evidenciu zbierkových predmetov. Publikuje v oblasti etnografie a muzeológie.

Pohľad na výstavu  
Maľované truhlice,  
svadobná výbava nevesty  
Foto: Zuzana Kasenčáková

Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni pripravilo počas letnej turistickej sezóny 2016 výstavu s názvom *Maľované truhlice, svadobná výbava nevesty*. Výstava bola inštalovaná vo výstavnej miestnosti hájovne skanzenu pod hradom Ľubovňa. Múzeum tak pokračuje v prezentovaní vlastných zbierkových predmetov z depozitárov ľudového nábytku a odevu.

Maľovaná truhlica mala v ľudovom prostredí medzi ostatnými kusmi nábytku špecifické postavenie. Materiálom na ich výrobu bolo mäkkšie drevo zo smreka alebo jedle. Zhotovené sú rámovou konštrukciou spojením doskových stien v rohoch *na rybinu*, dno je k stenám pripevnené väčšinou kolíkmi a veko tvoria dve alebo tri dosky zavesené na dlhých kovových pántoch. Okraje truhlíc tvoria tvarované lišty. Truhlice stoja buď na profilmovaných podstavcoch, doskových tvarovaných nohách, alebo na rezaných nohách rôznych tvarov. Na čelnej strane sa nachádza kovanie so zámkom na kľúč a vnútri na ľavej strane je umiestnený malý priečinok na uloženie drobností. Niektoré obsahujú aj tajné skrýše v zdvojenom dne alebo v bočnej stene. Na označenie truhly na uskladnenie odevu a textílií sa v ľudovom prostredí na Spiši často používa termín *lada*, pochádza z nemeckého slova *laden*, čo znamená ukladať, klásť. Známe sú tiež výrazy *skriňa*, *kasta*, *kasňa*. Truhly na potraviny majú tiež svoje osobité pomenovania, napríklad truhla na obilie má pomenovanie *susek*, *susik*, na múku zase *pajstruna*, prípadne podobné obmeny.

Truhlice na uskladnenie šatstva sú známe už zo 16. storočia z prostredia šľachty, zemanstva a mešťanov. Zdobené boli intarziou a rezbou hlavne v období renesancie v Taliansku.

Do ľudového prostredia sa v zjednodušenej forme dostali postupne v 18. storočí a svoj najväčší rozkvet zaznamenali v 1. polovici 19. storočia. Veľkú obľubu si získali práve maľované truhlice len čiastočne zdobené rezbou, kde maľba nahradila konštrukčne zložitejšie a finančne ná-

ročnejšie zdobenie intarziou. V obľube bolo aj mramorovanie a fládovanie, teda napodobenie prírodnej kresby vzácnejšieho dreva, brkom, hrebeňom či prstom ešte do mokrej farby nakreslili letorasty alebo jednoduchý ornament.

Maľované truhlice sú dielom zručných stolárov, ktorí ovládali techniku čapovania, rámovej a stĺpkovej konštrukcie a zároveň truhlice aj zdobili. Maľovali väčšinou voľnou rukou a využívali glejové farby, vaječné temperové a neskôr kupované olejové farby. Staršie typy truhlíc sú v tmavohnedých alebo hnedočervených odtieňoch, neskoršie novšie typy sú maľované namodro. Nábytok vyrábali väčšinou na objednávku, na truhlicu pridali aj meno alebo iniciálky nevesty a rok sobáša. Niektoré kusy vyrábali aj v sériách podľa vzorov určitých regiónov a následne ich predávali na jarmokoch. Na takto kúpené truhlice si niekedy majiteľka sama doplnila meno a rok sobáša. Majstri stolári, ktorí truhly maľovali, sledovali aj trendy vo výzdobe. Pôvodné najstaršie námety sa šíрили z mestských centier prostredníctvom maliarov drevených kostolov. Zdobenie vychádzalo s oneskorením z renesancie, baroka a klasicizmu, ale v ľudovom prostredí sa uprednostňovali určité motívy, ktoré boli nositeľmi symbolického významu. Výzdobu tvorili prevažne rastlinné ornamenty, kytice a voľné kvety, ale aj geometrické tvary a zoomorfne motívy. Ornamentika sa sústreďovala na prednej časti, bočných stenách a veku. Predná stena bola väčšinou rozdelená do dvoch štvorcových plôch orámovaných lištami alebo kontúrovaných linkou rozdielnej farby ako podkladová. V ohraničených častiach sa nachádzajú kytice vyrastajúce z vázy, kvetinača či košíka, previazané stuhou alebo voľne umiestnené kvety. Najčastejším motívom je tulipán, ruža, klinček či granátové jablko, ale aj štylizované a zjednodušené kvety. Výzdoba je doplnená pukmi, úponkami a stonkami s lístkami. Spodná strana veka truhly slúžila aj na zapisovanie dôležitých udalostí v živote rodiny.

Okrem praktickej funkcie plnila truhlica aj esteticko-reprezentačnú a obradovú funkciu. Maľovanú truhlu dostala každá dievka, ktorá sa išla vydávať od svojich rodičov. Truhlica a výbava odrážala hospodársku situáciu rodiny a jej spoločenský status. Bol to majetok nevesty, ktorý si do manželstva priniesla. Zo staršieho obdobia sú známe prípady, keď po smrti majiteľky vdovec vrátil truhlicu a výbavu späť manželkinej rodine.

Budúca nevesta si výbavu dlhodobo pripravovala, tkala, priadla a vyšivala, bola kúskom jej súkromia v novom domove. Truhlu používala celý svoj život, po príchode do domu manžela ju uložila na čestné miesto v izbe. Neskôr, keď sa stala svokrou, uvoľnila miesto mladej neveste a svoju truhlu uložila v pitvore alebo komore a po jej smrti ju vyniesli potomkovia na povalu. Výstava okrem





Pohľad na výstavu  
Maľované truhlice,  
svadobná výbava nevesty.  
Foto: Zuzana Kasenčáková

truhlic, odkrýva aj ich obsah. Výbavu nevesty tvoril sviatočný a všedný odev, obuv, textilie, koberce a náradie. Na výstave je prezentovaný ľudový odev a textilie z obcí Jakubany, Nová Ľubovňa, Nižné Ružbachy a Torysky. Vystavená kolekcia 27 truhlic je prezentovaná aj v katalógu k výstave, ktorý si možno kúpiť v pokladni skanzenu.

Maľované truhlice spolu s výbavou nevesty a prezentáciou svadobného odevu si návštevníci Ľubovnianskeho múzea mohli pozrieť do 30. septembra 2016.

Najznámejšími strediskami výroby maľovaných truhlic v blízkom okolí bola Stará Ľubovňa, Hniezdne, Nová Ľubovňa a Podolíne. Ich výroba na Spiši pretrvala až do obdobia po 1. svetovej vojne. Zvyky spojené s prevozom truhlice a výbavy nevesty vozom do domu ženicha pretrvali v obci Jakubany až do 2. polovice 20. storočia.

#### Použitá literatúra:

BUGANOVÁ Klaudia: *Autor neznámy*. Košice: Východoslovenské múzeum v Košiciach, 2008.

#### Barbora Šumská

#### Painted chests, wedding supplies of the bride

The Ľubovnianske Museum – Ľubovniansky Castle has prepared an exhibition titled *The painted chests, wedding bridal outfit*, which is installed in the exhibition room of “Hájovňa” in the open-air museum beneath Ľubovniansky Castle.

The aim of the exhibition is to present a representative part of folk furniture from the set of collection. Painted chest, among other pieces of furniture, had in natural environment specific position, which reflects its rich ornamentation. The exhibition, in addition to the chests, expose also their contents. The wedding bridal outfit was formed by festive and weekday attire, footwear, textiles, carpets, and tools. The exhibition have presented folk clothing and textiles from the villages of Jakubany, Nová Ľubovňa, Nižné Ružbachy and Torysky.

DANGLOVÁ, Oľga, ZAJONC, Juraj (ed.): *Dekoratívny prejav – tradícia a súčasnosť*. Etnologické štúdie 6. Bratislava: Veda, 1998.

DANGLOVÁ, Oľga: *Dekór symbol. Dekoratívna tradícia na Slovensku a európsky kontext*. Bratislava: Veda, 2001.

DANO, Ján, IVANICKÁ, Zuzana: *Ľudový nábytok v múzeách na Slovensku*. Levice: Tekovské múzeum v Leviciach, 2010.

FELBEROVÁ, Mária, FABIÁNOVÁ, Vlasta, OLEJNÍK, Ján: *Ľudový odev na Spiši*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1990.

ĽUBOVNIANSKE MÚZEUM – HRAD, archívny materiál: *Svadobná výbava mladej nevesty* (libreto výstavy), 7/2016, 810.

OLEJNÍK, Ján: *Ľud pod Tatrami*, 2. prepracované a doplnené vydanie. Martin: Osveta, 1994.

**Názov výstavy:** Maľované truhlice, svadobná výbava nevesty

**Organizátor výstavy:** Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, kultúrna inštitúcia Prešovského samosprávneho kraja

**Trvanie:** 25. 6. – 30. 9. 2016

**Miesto konania:** Hájovňa skanzenu pod hradom Ľubovňa

**Námet výstavy:** Dalibor Mikulík

**Autor/i výstavy:** Barbora Šumská

**Grafický dizajn:** Marek Hrebík

**Spoluautori:** Technické riešenie – Michal SARNECKÝ, Text – Barbora ŠUMSKÁ, Jazykové korektúry: Anna ILEČKOVÁ, Preklad: Aj – TARGET SCHOOL, Matúš MURÍN, Pj – Tomek WICIK

**Realizačný tím:** Barbora ŠUMSKÁ, Františka MARCINOVÁ, Michal SARNECKÝ, Dušan JANICKÝ, Dominik KAMENEC

**Spolupracovali:** FS Vrchovina

#### Malowane skrzynie, wiano panny młodej

Muzeum Lubowelskie – Zamek w Starej Lubowli przygotowało wystawę pod tytułem „Malowane skrzynie, wiano panny młodej”, którą można obejrzeć w sali wystawowej gajówki w skansenie pod Zamkiem Lubowla.

Celem wystawy jest przedstawienie reprezentatywnej próbki z kolekcji mebli ludowych. Malowana skrzynia posiadała wśród innych rodzajów mebli specjalny charakter w kulturze ludowej, co odzwierciedla także jej bogate zdobnictwo. Wystawa zaprezentowała nie tylko same skrzynie, ale także ich zawartość. Wiano panny młodej składało się ze stroju świątecznego i codziennego obuwia, tekstyliów, dywanów i sprzętów. Na wystawie prezentowano stroje i tekstylia ludowe z Jakubian, Nowej Lubowli, Drużbaków Niżnych i Toryski.

## Princezné de Bourbon na hrade Ľubovňa<sup>1</sup>

☐ Hrad Ľubovňa a majetky v jeho podhradí boli v rokoch 1882 – 1945 v rukách dvoch pokolení poľského magnátskeho rodu Zamoyski. Prvým majiteľom sa stal Andrej Zamoyski, ktorý v roku 1882 odkúpil hrad od mesta Stará Ľubovňa a v nasledujúcom roku kúpil aj kúpele Vyšné Ružbachy.

☐ Na elyzejskej radnici v Paríži sa 19. novembra 1885 konal civilný sobáš grófa Andreja Zamoyského s princeznou Dvoch Sicílií, Karolínou de Bourbon. Manželia, ktorí uzavreli sobáš z lásky, sa usadili v kaštieli pod hradom Ľubovňa, kde sa im narodilo osem detí. Práve najmladší z nich Jan Kanty zdedil *Veľkostatok Ľubovniansky zámok* a stal sa významným hospodárom a filantropom na Spiši. Zaujímavosťou je, že podobne ako jeho otec, aj Jan sa oženil s príslušníčkou kráľovského rodu de Bourbon. So španielskou princeznou Izabelou sa zosobášil 9. marca 1929 v Madride, jej svedkami boli španielsky kráľ Alfonso XIII. s manželkou Victoriou Eugeniou.

☐ Princezná Izabela prišla do Starej Ľubovne v roku 1930 aj s bohatým kráľovským venom, ktoré manželom umožnilo veľkolepú prestavbu kúpeľov Vyšné Ružbachy a zveladenie rodového majetku. Na Spiši sa tak stali aj priekopníkmi cestovného ruchu. S Janom sa usadili v kaštieli pod hradom Ľubovňa, počas manželstva sa im narodili štyri deti – Karol Alfons, Mária Kristína, Jozef Michal a Mária Terézia. Rodina zostala na Spiši až do augusta 1944, keď sa rozhodli pre hroziace vojnové nebezpečenstvo odísť na západ a opustili tak všetok svoj majetok. Po strastiplnej ceste sa im podarilo v apríli 1945 dostať až do španiel-

skej Sevilly, kde sa napokon aj usadili. Ich majetok na území Slovenska bol po roku 1945 daný pod národnú správu, neskôr po roku 1948 bol znárodnený a v jeho priestoroch zriadili hospodársku školu. V roku 1966 bolo napokon na zrekonštruovanom hrade Ľubovňa slávnostne otvorené múzeum.

☐ Využívajúc bohatú kolekciu zbierkových predmetov (183 kusov) zachovaných po posledných majiteľoch hradu Ľubovňa dnes môžeme priblížiť dobu a ich spôsob života v tomto regióne. Časť zbierky už bola vystavovaná v predchádzajúcej expozícii venovanej rodine Zamoyski. V posledných rokoch sa na základe archívneho výskumu a kontaktov s potomkami tohto rodu podarilo získať množstvo nových zbierkových predmetov, dobových fotografií a iných materiálov. Nová stála expozícia vznikla teraz so zameraním na významné manželky posledných majiteľov – Karolínu a Izabelu de Bourbon. Na Ľubovnianskom hrade ju sprístupnili 24. apríla 2016 pri slávnostnom otvorení letnej turistickú sezóny pod názvom **Princezné de Bourbon na hrade Ľubovňa – Carolina a Isabel**.

☐ Expozícia inštalovaná v barokovom bastióne má štyri 4 časti. Vo vstupnej časti sú prezentované predkovia oboch princezien prostredníctvom genealógií. Obidve princezné majú kráľovský pôvod – Karolinin siaha k španielskemu kráľovi Karolovi IV. (1788 – 1808) a Izabelin k španielskemu kráľovi Alfonsovi XII. (1874 – 1885). V expozícii je v samostatnej miestnosti vytvorený fajčiarsky salónik, kde sú prezentované viaceré unikátne osobné predmety grófa Jána Zamoyského: fajčiarska súprava či gramofón značky His Master's Voice Model 101 No. 4 z roku 1931. Sú tu aj originálne kožené kreslá z pôvodnej výbavy interiéru Biely dom v kúpeľoch Vyšné Ružbachy. Tento reprezentačný spoločenský dom je zobrazený aj na zväčšenej pohľadnici z obdobia okolo roku 1935, kde je netradične zachytený na nočnom zábere.

☐ V hlavnej miestnosti (tretia časť expozície) sú predstavené životné cesty oboch princezien a ich pôsobenie na severe Spiša. Prezentované sú tu viaceré unikátne osobné predmety Izabely de Bourbon, napríklad šperkovnica, šperky, vešák, hrebene, lodičky, ale aj predmety určené pre deti – perinka zo smotanového hodvábného saténu s kvetinovým ornamentom a vyšitou španielskou kráľovskou korunou (prelom 19. a 20. storočia), kožené detské topánky s mašľou (prvá polovica 20. storočia), biela saténová zavinovačka s kráľovským monogramom (prvá polovica 20. storočia). Keďže Izabela po smrti svojej matky vyrastala na španielskom kráľovskom dvore, veľká časť jej predmetov pochádza práve z tohto obdobia a krajiny, čo zvýrazňuje ich exkluzivitu v rámci slovenských múzeí. Vystavené predmety nemajú len umelecký a reprezentatívny charakter,



Fajčiarsky salónik, v pozadí Biely dom vo Vyšných Ružbachoch. Fotoarchív ĽM  
Autor: Zuzana Kasenčáková



Perinka, kožené detské topánočky, biela saténová zavinovačka a pohľad na úvodný panel expozície.

Fotoarchív LM,

Autor: Zuzana Kasenčáková

sú to aj predmety každodennej potreby zhotovené z textilu, dreva, kovu, papiera, pergamenu či vzácných kovov. Niektoré sú prezentované po prvýkrát a procesom konzervovania a reštaurovania pracovníkmi Digitalizačného centra Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici. K unikátnym exponátom patrí aj reprodukcia belasých svadobných šiat Karolíny de Bourbon Zamoyskej, ktorú sa podarilo vytvoriť na základe dobových módných magazínov a detailného opisu svadby vo francúzskom denníku *Le Gaulois*. Na šaty boli použité rôzne typy hodvábnych materiálov: vydrí hodvábný zamat, hodvábný šantungový taft, tafťová podšívka, aplikácie plnej hodvábnnej výšivky a hodvábný šifón. Zaujímavosťou šiat, na ktoré použili približne 30 m látok a viac ako 30 m oceľových kostíc, je ich neobvyklá farba. Koncom 19. storočia boli obľúbené najmä biele svadobné šaty,



Panel venovaný princeznej Izabele de Bourbon Zamoyskej. Fotoarchív LM, Autor: Zuzana Kasenčáková

avšak práve šľachtičné sa chceli v tom čase odlíšiť od bežnej komercie, a preto vybrali farebnejšiu úpravu. Autorkou šiat je Mgr. art. Jána Zaujecová so svojimi spolupracovníkmi.

☛ Po prvýkrát je vystavený aj hodvábný ručník, ktorý vyšivala dcéra španielskeho kráľa Alfonza XII., matka Izabely de Bourbon. Dokladajú to iniciály autorky MM (Doña Mária de las Mercedes, Condesa de Barcelona) a tiež španielska kráľovská koruna (Iniciály MM a koruna sú aj súčasťou šperkovnice). Ide o poslednú *múzejnú akvizíciu* – do zbierok Ľubovnianskeho múzea sa dostal darom od matky predstavenej v Kláštore bosých karmelitánok v Madride.

☛ V samostatnej miestnosti je návštevníkom prístupná pracovňa grófov Zamoyských, s ich osobnými predmetmi. Sú tu knihy z pôvodnej šľachtickej knižnice, dokumenty, fotoaparát, premietačka, fonograf, kamera zn. Kodak, jazdecká a lovecká súprava či originálny biely plášť rytiera Rádu sv. Lazara z Jeruzalema so znakom zeleného maltézskeho kríža a menovací dekrét číslo 391. V tejto časti expozície sú predstavení majitelia hradu Ľubovňa Andrej a Jan Zamoyski. Autori expozície využili aj film, ktorý kamerou Kodak natočil Jan Zamoyski. Zaznamenal hrad, kúpele Ružbachy a svoje deti, sú tam však aj zábery z dovoleník v zahraničí. Expozíciu dopĺňajú portréty, rytiny, dobové fotografie predkov a príbuzných z kráľovského rodu de Bourbon a magnátskeho rodu Zamoyski.

☛ Cieľom novej expozície je prezentovať život na hrade a v jeho podhradí na konci 19. storočia a v prvej polovici 20. storočia. Okrem toho poukazuje aj na pôsobenie majiteľov hradu na území Slovenska a Poľska a doplná tak históriu obidvoch krajín.

**Názov expozície:** Princezná de Bourbon na hrade Ľubovňa – Carolina a Isabel

**Organizátor expozície:** Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, kultúrna inštitúcia Prešovského samosprávneho kraja

**Trvanie:** Stála expozícia (sprístupnenie 24. 4. 2016)

**Miesto konania:** Barokový bastión hradu Ľubovňa

**Námet výstavy:** Dalibor Mikulík

**Autor/i výstavy:** Eduard Laincz

**Grafický dizajn:** Marek Hrebík, Jakub Ondrej

**Spoluautori:** Technické riešenie – Michal Sarnecký, Text – Eduard Laincz

**Realizačný tím:** Michal Sarnecký, Marián Čížinský, Rastislav Vataha

**Spolupracovali:** Eva Hasalová, Jana Zaujecová, Katarína Chapuis Šutorová, Múzeum SNP – digitalizačné centrum, Banská Bystrica

**Poznámky:**

<sup>1</sup> Text bol pôvodne publikovaný aj v časopise *Pamiatky a múzea*, č. 3, 2016, s. 66–67.

☐ The aim of the present paper is to inform about the new permanent exposition at Ľubovňa Castle. Nowadays it is possible to approach the era and the way of life in the north of Spiš Region, based on the rich collection of collectors' items (included 183 pieces) preserved after the last private owners of Ľubovňa Castle. A new exposition directly follows the original one, which was generally devoted to the Zamoyski family. This time we have focused primarily on the important housewives of the last owners of Ľubovňa Castle – Carolina and Izabela de Bourbon, and possessions in the settlement around the castle. In recent years, based on archive research and contacts with the descendants of this family we were able to gain a number of new collection items, historical photographs, and other materials. This was also a major impulse for rebuilding the original exposition and thus made the results of the work of the professional staff of the Museum available to the public. The exposition at Ľubovňa Castle was made open to the public on 24 April 2016 at the opening ceremony of the summer tourist season, under the name: *Princesses de Bourbon at Ľubovňa Castle – Carolina and Isabel*.

☐ Celem niniejszego artykułu jest poinformowanie o nowej stałej ekspozycji na lubowelskim zamku. Dzięki wykorzystaniu bogatej kolekcji pamiątek (183 eksponaty) zachowanych po ostatnich prywatnych właścicielach Zamku Lubowla możemy dziś przybliżyć ich czasy i sposób życia na północnym Spiszu. Nowa wystawa bezpośrednio nawiązuje do poprzedniej, która była poświęcona rodzinie Zamoyskich. Tym razem uwagę skupiliśmy przede wszystkim na roli małżonek ostatnich właścicieli zamku – Karolinie i Izabeli de Bourbon i przynależnego im majątku. W ostatnich latach dzięki badaniom archiwalnym i kontaktom z potomkami tego rodu udało się zdobyć wiele nowych eksponatów, fotografii oraz innych materiałów. Był to też najważniejszy impuls do przebudowy poprzedniej wystawy, dzięki czemu mogliśmy udostępnić wszystkim zainteresowanym wyniki pracy specjalistów z naszego Muzeum. Wystawa została otwarta 24 kwietnia 2016 r. przy okazji uroczystego rozpoczęcia letniego sezonu turystycznego nosi tytuł: „Księżniczki de Bourbon na Zamku Lubowla – Carolina i Isabel”.

## Chartula pictoria. Stará Ľubovňa, Ľubovniansky hrad a Ľubovnianske kúpele na starých pohľadniciach

### Výstava na hrade Ľubovňa 24. 4. – 30. 9. 2016

☐ Chartula pictoria alebo obrázková kartička, či pohľadnica vstúpila do komunikačného života človeka ku koncu 19. storočia a na niekoľko desaťročí výrazne ovplyvnila komunikáciu medzi ľuďmi. Pohľadnice, ktorých predchodcovia (Korrespondenzkarte) boli v roku 1869 prvýkrát vydané práve v Rakúsko-Uhorsku, predstavovali nielen umelecký, ale hlavne komunikačný prostriedok. Prvé typy pohľadníc (tzv. dlhé adresy) boli určene práve na prenos komunikácie a až druhorodo zachytávali istý obraz. Keď v roku 1906 Medzinárodná poštová únia schválila úpravu strany s adresou, netušili, že tým predznamenajú tvorbu a výzor pohľadníc na celé storočie až do súčasnosti. Malá informačná kartička postupne získavala, a dodnes má, vysokú historickú hodnotu. Prvé pohľadnice tvorené formou litografie patria v súčasnosti k najvzácnejším pokladom v oblasti filokartie (zbierania starých pohľadníc).<sup>1</sup> Hlavným prínosom starých (ale v budúcnosti i tých nových) pohľadníc je zachytenie istého historického okamihu, istež historickej podoby.<sup>2</sup> V neskoršom obdo-

bi sa aj pre nás pohľadnica stala akýmsi memen-  
tom, spomienkou na zažitú udalosť či navštívené  
miesto. Tak sa pohľadnice stali často využívaným  
turistickým predmetom.

☐ Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni pri príležitosti 60. výročia od založenia múzea pripravilo niekoľko podujatí. Jedným z nich bola výstava *Chartula pictoria*, ktorá na Ľubovnianskom hrade predstavila podoby mesta Stará Ľubovňa, Ľubovnianskeho hradu a Ľubovnianskych kúpeľov na starých pohľadniciach. Hlavnou myšlienkou bola prezentácia dokumentačnej hodnoty tohto historického pokladu, ktorý sa nachádza v zbierkovom fonde Ľubovnianskeho múzea v počte 206 kusov. Výstava tiež poukazovala na spojenie pohľadníc s turistickým ruchom. Turizmus či už rekreačný, alebo pracovný najviac využíval a stále využíva tento komunikačný prostriedok. Z pohľadu turizmu výstava predstavila niekoľko ďalších pohľadníc zo širšieho okolia Starej Ľubovne, Slovenska alebo zo zahraničia. Výstava prezentovala 176 kusov pohľadníc. V rámci výstavy nebola ukáza-

Plagát na výstavu  
Chartula pictoria  
Autor: Marek Hrebík

ná iba umelecká hodnota samotných pohľadníc, ale aj ich obsahové hľadisko z pohľadu osôb, ktoré pohľadnice písali. Tak sa návštevníci dozvedeli napr. o tom, že alkohol trápil ľudí už v minulosti, že v Ľubovni bolo „plano a draho“ alebo spoznajú dva pohľady na 1. svetovú vojnu. Návštevníci sa dozvedeli o rozvoji poštových služieb alebo o rozvoji turizmu na Slovensku. Výstava bola doplnená o predmety súvisiace s turizmom či životom v meste Stará Ľubovňa.

☛ Jedným z prezentovaných miest bola Stará Ľubovňa. Mesto ma zaujímavú históriu, ale hlavným záujmom v rámci výstavy bola pošta v meste. Za počiatok pošty ako inštitúcie možno v Starej Ľubovni pokladať až obdobie 19. storočia. Oficiálna inštitúcia vznikla v Starej Ľubovni v roku 1844. Stará Ľubovňa bola so svojím poštmajstrom Imrichom Scholczom jednou z najstarších pôšt na území Spiša. Listy i pohľadnice boli zasielané raz týždenne do Košíc. S rozvojom vedy a techniky (rozvoj telegrafu, zapájanie telefónnych sietí atď.) sa aj poštové služby v Starej Ľubovni postupne vyvíjali. V období, keď bol hlavným poštmajstrom bývalý vojak Ján Incziger (na pošte pracoval 41 rokov), poskytovala pošta aj peňažné služby, príjem a výdaj doručených listov, peňažných listov, poštovních a výplatných poukážok, telegrafov a telefónnych spojení. V dvadsiatych rokoch na pošte pracovali štyria alebo piati zamestnanci a dvaja poštári. Od tridsiatych rokov už poštu prepravoval

Pohľad na výstavu  
Chartula pictoria časť  
o hrade Ľubovňa  
Fotoarchív LM,  
Autor: Zuzana Kasenčáková

Pohľad na Starú Ľubovňu  
zo severovýchodu, 1963  
LM 2015/0077



poštový autobus ČSD. Dejiny pošty v Starej Ľubovni sú taktiež spojené s dejinami múzea. Prednosta pošty Andrej Čepiššák sa stal v roku 1956 riaditeľom novovzniknutého múzea (dnes Ľubovnianskeho múzea – hrad v Starej Ľubovni).

☛ Významnú časť na výstave *Chartula pictoria* predstavovali pohľadnice hradu Ľubovňa. Hrad Ľubovňa nebol prezentovaný ako historická pevnosť, ale ako „turistická atrakcia. Potenciál Ľubovnianskeho hradu ako turistickej atrakcie využil až Ján Zamoyský. Stal sa priekopníkom rozvoja cestovného ruchu v okrese. V medzivojnovom období bol na Spiši známy ako filantrop, angažoval sa vo viacerých spolkoch a podporoval aktivity miestneho duchovenstva, katolíckych spolkov a charitatívnu činnosť.<sup>3</sup> Mal v pláne založiť na hrade *Múzeum Spišského regiónu*, ktoré by neskôr turisticky prepojil s kúpeľmi Vyšné Ružbachy. Zámer sa mu čiastočne podaril. V rámci filmu, ktorý natočil Ján Zamoyský, bol zachytený interiér tzv. *barokového paláca Ľubomirských*, v ktorom boli umiestnené v niekoľkých vitrínach rodové predmety a rôzne historické knihy.<sup>4</sup> Pre rozvoj turizmu v 30. rokoch vydal pre návštevníkov a turistov hradu Ľubovňa odbornú publikáciu (sprievodcu), ktorá mala názov *Dejiny hradu Ľubovňa*.<sup>5</sup> Plány s múzeom prerušila druhá svetová vojna, keď na hrad zavítala nežiadaná návšteva. Po odchode Zamoyských sa hrad dostal do rúk štátu. Až na základe iniciatívy riaditeľa Mestského múzea Andreja Čepiššáka bol hrad postupne opravený a v roku 1966 tu bola otvorená expozícia.<sup>6</sup> Hrad bol postupne v 70. a 80. rokoch opravovaný a získaval zašlú slávu. V súčasnosti je sprístupnených viac ako 75% hradu pre návštevníkov a neustále sa pokračuje v jeho obnove.<sup>7</sup>







Pohľad na hrad Ľubovňa  
so sadom, 1927  
LM 1982/0409

☞ Dokumentačne najcennejšie sú pohľadnice z Ľubovnianskych kúpeľov. *Ľubovnianske kúpele* sa vyvinuli na konci 18. storočia. Najstaršia zmienka pochádza z kanonickej vizitácie Spišského biskupstva z roku 1792, kde je uvedená drevená kaplnka v kúpeľoch. Kúpele boli pomerne dosť obľúbené. O ich významnom postavení svedčí aj záznam kúpeľného komisára Antona Rusziczského z roku 1864, kde tieto kúpele označil za druhé najvýznamnejšie na Spiši.<sup>8</sup> Významnú úlohu v dejinách kúpeľov zohrala rodina Probstnerovcov. Predovšetkým Alfréd Artúr Probstner sa po roku 1921 zaslúžil o ich opätovné oživenie.<sup>9</sup> Od roku 1882 počas letnej sezóny v kúpeľoch fungovala pošta.<sup>10</sup> V roku 1923 sa Alfréd Probstner snažil o otvorenie poštového a telegrafného úradu v Novej Ľubovni. Nakoniec sa mu podarilo získať iba povolenie na zavedenie funkcie cezpoľného pošťára. Úpadok kúpeľov bol zavŕšený v roku 1944, keď ich partizáni zničili a zdevastovali. V roku 1947 boli kúpele, ako aj ďalší majetok rodine Probstnerovcov skonfiškované.<sup>11</sup> Po roku 1948 boli obnovené tri jednoposchodové budovy. Zvyšné budovy boli zbúrané. Zánik pôvodných kúpeľov bol dovŕšený výstavbou hotela Ľubovňa s kapacitou 520

ložok. Z pôvodných kúpeľov sa zachovalo už iba niekoľko budov.<sup>12</sup>

☞ Cestovanie a spoznávanie neznámych krajín od nepamäti lákalo človeka. Rozvoj cestovania umožňovalo predovšetkým budovanie ciest. Starovekí Rimania boli prvými, ktorí cestovali za oddychom. V stredoveku bolo cestovanie spojené najmä z obchodom, vzdelaním alebo návštevou pútnických miest. Rozvoj turizmu sa začal v 16. storočí. Prvými veľkými turistami boli mladí šľachtici, ktorých primárnym dôvodom cestovania do 18. storočia bolo získanie väčšieho vzdelania, praktických poznatkov a nových vedomostí. Významným medzníkom vo vývoji turizmu bol zrod kúpeľníctva a rozvoj dopravy, či už lodnej, alebo železničnej. Potešenie z navštívených miest chceli turisti odovzdať predovšetkým tým, ktorí nemali možnosť cestovať s nimi. Často posielali domov listy, neskôr korešpondenčné lístky. S rozvojom technológií a zrodom fotografie sa túžba ukázať navštívené miesto odrazila aj posielaním obrázkových kartičiek (*Chartulae pictoriae*).

☞ Na Slovensku je možné hovoriť o rozvoji cestovania hlavne v 18. storočí. Známe sú turistické denníky štúrovcov. V roku 1873 bola na našom území založená prvá turistická organizácia Uhorský karpatský spolok. Rozmach turizmu začal na území Slovenska hlavne po roku 1918. Postupne sa záujmom cestovania začali stávať aj kultúrne a historické pamiatky. Veľký rozvoj turizmu na hradoch na jednej strane, ale zároveň dehonestácia aristokratického majetku prinieslo obdobie po roku 1945.<sup>13</sup> Novým fenoménom po roku 1945 bol rozvoj kultúrneho turizmu zameraný na poznávanie ľudovej kultúry Slovenska.<sup>14</sup>

☞ Výstava sa uskutočnila pri príležitosti 60. výročia založenia múzea. Niekoľkokrát sa spájala so 6-tkami. Prvou bol počet vystavených pohľadníc 176 ks zo vtedajšieho celkového počtu 206 ks. Druhou bolo rozdelenie výstavy do 6 pomyselných sekcií a poslednou roku 1906, čiže 110. výročie od úpravy



Ľubovnianske kúpele  
(litografia), 1899  
LM 2015/0081



Pohľad na Mníšek nad Popradom, 1909  
poslaný rodine Zamoyských  
LM 2011/0006

strany s adresou. K výstave bol pripravený katalóg zahrňujúci aj pohľadnice, ktoré na výstave neboli vystavené.

**Názov výstavy:** Chartula pictoria. Stará Ľubovňa, hrad Ľubovňa a Ľubovnianske kúpele na starých pohľadniach.

**Organizátor výstavy:** Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, kultúrna inštitúcia Prešovského samosprávneho kraja

**Trvanie:** 24. 4. – 15. 10. 2016

**Miesto konania:** Hrad Ľubovňa – výstavná miestnosť

**Autor/i výstavy:** Františka Marcinová

**Grafický dizajn:** Marek Hrebík

**Spoluautori:** námet – Dalibor Mikulík, Františka Marcinová; technické riešenie – Michal Sarnecký;

text – Františka Marcinová, Eduard Laincz, Jakub Ondrej, Viktor Szabó (preklad z maďarského jazyka); jazykové korektúry – Monika Obrochtová, Eva Kollárová, preklady – Aj – Target School, Matúš Murín, Pj – Tomek Wicik.

**Realizačný tím:** Pracovníci Ľubovnianskeho múzea – hrad v Starej Ľubovni

**Zberkové predmety zapožičali:** Múzeum v Kežmarku

### Poznámky:

- TURČAN, Vladimír. 2003. *Filokatia. Zbieranie starých pohľadníc*. Pamiatky a múzea, 2003, č. 3, s. 48-49.
- ŠIMKO, Peter. 2011. *Železnice na starých pohľadniach*. Žilina: DAJAMA, 2011. ISBN 978-80-8136-002-2. s. 5
- MV SR, ŠA PO, p ASL. f. Okresný Úrad (OÚ) Stará Ľubovňa 1923 – 1945, šk. 11, č. 286/40.; *Karpatenpost*, roč. 52., č. 8, 21.2.1931.; MAČURA, R.: *Rod Zamoyski – jeho pôsobenie na Spiši a hrade Ľubovňa...*, s. 38 – 44.
- Ľubovnianske múzeum – hrad, zbierka elektronických nosičov: Gróf Zamoyski – originálny film, CD č. 239.
- MV SR, ŠA PO, špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči, f. Zamoyski, š. 16, inv. č. 366.
- Ľubovnianske múzeum – hrad, PM: *Sprievodca Ľubovnianskym hradom a múzeom*, PM 174/2015, PM 4 931.
- ŠTEVÍK, Miroslav. 2006. *Pamätnica k 50. výročiu vzniku múzea v Starej Ľubovni*. Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum, 2006. ISBN 80-969234-2-0. 70 s.
- CHALUPECKÝ, Ivan – MURCKO, Michal. 2007. *NovoĽubovnianske kúpele*. In *Nová Ľubovňa*. Nová Ľubovňa: Obecný úrad v Novej Ľubovni, JADRO, 2007. ISBN 978-80-969622-7-3. s. 209 – 214.
- KREDATUSOVÁ, Alena. 2002. *Probstnerovci z Novej Ľubovne a Jakubian*. Martin: Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť, 2002. ISBN 80-968717-0-6. s. 60 – 61.
- CHALUPECKÝ, Ivan – MURCKO, Michal. 2007. *NovoĽubovnianske kúpele*. s. 213.
- KREDATUSOVÁ, Alena. 2002. *Probstnerovci ...* s. 62 – 63.
- CHALUPECKÝ, Ivan – MURCKO, Michal. 2007. *NovoĽubovnianske kúpele*. s. 214 – 215.
- CHORVÁT, Ivan. 2007. *Cestovanie a turizmus v zrkadle času*. Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2007. ISBN 978-80-8083-344-2. s. 22 – 120.
- Etnografické rozpravy*. 2005, XII, 2. ISSN 1335-5074. 236 s.

**Františka Marcinová** : **Chartula pictoria. Stará Ľubovňa, Ľubovňa castle and Ľubovňa spa on old postcards. The exhibition at Ľubovňa castle 24.4. – 30.9.2016**

Chartula pictoria or picture card or postcard, entered into the communication of human life towards the end of the 19th century, and for a few decades, significantly affected the communication between people. The Ľubovnianske Museum – Ľubovňa Castle on the 60th anniversary since the founding of the museum has prepared an exhibition of Chartula pictoria that was held at Ľubovňa Castle and presented images of the Stará Ľubovňa town, Ľubovňa Castle and the Ľubovnianske spa held on old postcards. The main idea was to present the documentary value of this historic treasure, which is located in the collection fund of the Ľubovnianske Museum in quantity of 206 units. The exhibition also puts the emphasis on the connection of postcards to tourism.

**Chartula pictoria. Stara Lubowla, Zamek Lubowla i uzdrowisko Ľubovnianske kúpele na starych widokówkach. Wystawa na zamku Lubowla 24.04. – 31.12.2016**

Chartula pictoria – pocztówka z obrazkiem albo widokówka pojawiła się jako forma komunikacji pod koniec XIX w. i przez parę dziesięcioleci wywierała wyraźny wpływ na sposób porozumiewania się ludzi. Muzeum Lubowelskie – Zamek w Starej Lubowli przy okazji 60. rocznicy założenia Muzeum przygotowało wystawę „Chartula pictoria”, dzięki której można było na zamku zapoznać się ze starymi pocztówkami prezentującymi widoki miasta, zamku i uzdrowiska. Głównym przesłaniem wystawy jest zaprezentowanie wartości dokumentalnej tego historycznego skarbu, który znajduje się w zbiorach Muzeum Lubowelskiego i liczy 206 sztuk. Wystawa wskazywała także na związek widokówek z ruchem turystycznym.

# Kríž – láska, sláva, moc a utrpenie.

## Tematická výstava na hrade Ľubovňa na sezónu 2017

Balužinský Jozef – absolvent UKF v Nitre odbor kulturológ. Pracovník múzea od roku 2009. Správca hradu, kurátor, pedagogický pracovník, venujúci sa tvorbe debarierizačných projektov v múzeu, vzdelávacích programov, tvorbe expozícií a stavebnej obnove národnej kultúrnej pamiatky.

☐ Výstava „Kríž – láska, sláva, moc a utrpenie“ sa zameriava na prezentáciu osobitých zbierkových predmetov nesúcich v sebe informáciu o kríži ako najuniverzálnejšom a zároveň najkontroverznejšom semiotickom znaku. Kríž samotný je súčasťou semiózy, procesu pri ktorom priradujeme k niektorému pojmu, predmetu, javu, osobe alebo udalosti príslušný znak. Kríž je symbol obsahujúci nespočetné kombinácie a variácie v spojení s významom. Pre každého je kríž iným informačným balíkom bez ohľadu na jeho tvar. Je deformovaný vlastnou myšlienkou alebo predstavou a ako taký vnímaný zmyslami.<sup>1</sup> Takto vytvorený trojuholník referencie<sup>2</sup> je zdrojom informácií ako výsledku rôznych interpretačných snáh v umení alebo pri prehliadke expozícií v múzeu. Práve univerzálnosť predmetov a nedostatok informácií k prezentovaným zbierkam, môže poskytovať mylné alebo zavádzajúce informácie ako výsledok interakcie v trojuholníku referencie pri konkrétnych zbierkových predmetoch. Dostatočné vysvetlenie významu všetkých vrcholov informačného trojuholníka napomáha vytvoriť komplexný obraz o danom predmete.

☐ Výstava „Kríž – láska, sláva, moc a utrpenie“ predstavuje prierez histórie hradu Ľubovňa, mesta Stará Ľubovňa a blízkeho okolia cez prizmu kríža. Múzeum spravuje značné množstvo zbierkových predmetov prepojených univerzálnym symbolom kríža. Výstava prezentuje verejnosti časť z bohatého zbierkového fondu múzea a pokúša sa o interpretáciu historického a umeleckého obsahu jednotlivých predmetov.

☐ Umelecko interpretačný obsah s historickým presahom a prepojením na personu alebo priestor vhodne zvyrazňuje jedinečnosť predmetov. Odbornej a laickej verejnosti majú pútavým, edukatívnym a osobitým spôsobom priblížiť históriu hradu Ľubovňa.

☐ Samotná sezónna výstava na hrade Ľubovňa je rozdelená do piatich blokov korešpondujúcich s názvom. Každá časť výstavy ukazuje kríž cez vlastnú prizmu a ponúka neštandardné pohľady na tento symbol. Zároveň návštevníkom ponúka viacmyslové vnímanie predmetu. Okrem vizuálnych a sluchových vnemov, ponúka aj špecifickú vôňu.

### 1. Láska

...Milovať budeš svojho blížneho ako seba samého!... **mt 22,39**

☐ Starostlivosť o chorých, starých a bezmajetných patrila k základným kresťanským povinnostiam a podľa písomných informácií v meste Stará Ľubovňa v 17. storočí existoval spital<sup>3</sup>. Jeho existenciu potvrdzujú písomné dokumenty<sup>4</sup> obsahujúce prejavy lásky a starostlivosti. Ide prevažne o rôzne dary a fundáčné aktivity mešťanov a významných obyvateľov mesta potvrdené v oficiálnych dokumentoch. Jedným z nich boli aj testamenty, kde sa uvádzali konkrétne dary a úkony s cieľom pomôcť tomuto zariadeniu a jeho obyvateľom. Známym je jeden z prvých písomných záznamov v Knihe testamentov mešťanov mesta Stará Ľubovňa z roku 1661. Významný mešťan Jakub Baltazar v ňom odkazuje tomuto chudobincu jednu kravu a nariaďuje navariť jedlo obyvateľom spitala.<sup>5</sup> Samotné donátorstvo okrem spomínaných písomných dokumentov potvrdzujú aj vystavené kamenné epitafy z červeného mramoru (fotografie epitafov a kríža z kaplnky) vyťaženého v blízkosti hradu Ľubovňa v lokalite Marmon a spracovaného pravdepodobne lokálnym kamenárskym cechom. Ich pôvod i samotnú existenciu chudobinca až do polovice 20. storočia potvrdzuje fotografia z Popradskej ulice.

☐ Útočisko a pomoc núdzným poskytovali okrem chudobincov i v rôznych mníšskych rádoch. Pôsobenie na území severného Spiša v blízkosti Staré Ľubovne sa spája hlavne s rádom kamaldulov v Červenom Kláštore a rádom karmelitánov v priestore Mníška nad Popradom.<sup>6</sup> Podstatne menej spomínaný, ale historicky jeden z najstarších a najprestížnejších rádoch mal na hrade Ľubovňa zastúpenie v osobe grófa Jána Kanty Zámoyského. Zelený kríž v bielom poli reprezentuje





Rád sv. Lazara Jeruzalemského, ktorého história siaha až do roku 1043, keď sú v bule pápeža Benedikta IX. rádu priznané určité privilégia.<sup>7</sup> Pôvodné aktivity rádu boli zamerané výlučne na špitálsku službu. Postupne pôvodnú činnosť rozšírili o činnosť vojenskú. Po skončení križiackych ťažení sa rád presťahoval do Európy. Aby sa rád stal právne uznaný ako rád rytiersky, musel mať zaistenú ochranu legítimným *Fons Honorum*, t. j. *vznešeným zakladateľom* patrónom a protektorom, kto-

Fotografia chudobinca v Starej Lubovni, prvá 1/2. 20. stor. Lubovnianske múzeum

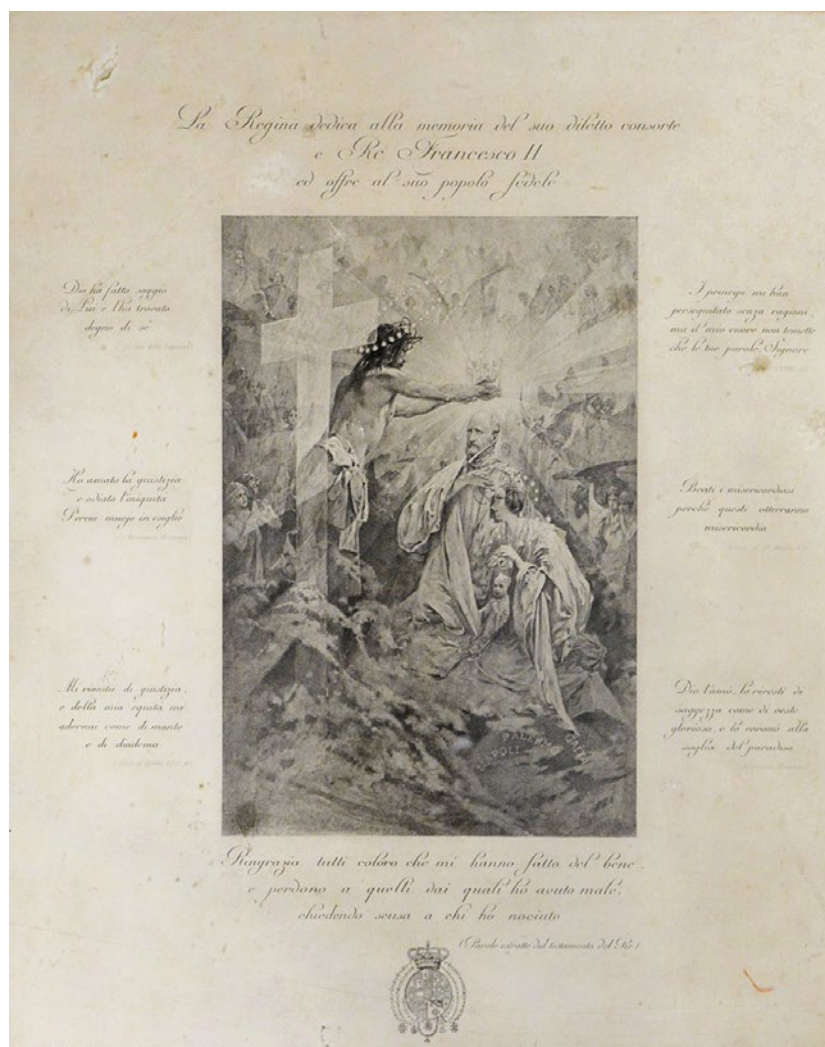


rý bol panujúcim suverénom v čase vzniku rádu alebo v čase, keď tento suverén prijal rád pod svoju ochranu. Túto pozíciu prijal v roku 1308 francúzsky kráľ Filip IV. Od tohto roku obsahuje kompletná francúzska kráľovská titulatúra aj titul *Ochranca Rádu sv. Lazára*. Významné postavenie v rámci rádu zastávali hlavne osobnosti napojené na šľachtické rodiny i kráľovské dvory. Gróf Ján Kanty Zamoyski, syn Andreja Przemyslava Zamoyski a Márie Caroliny de Bourbon, princeznej Dvoch Sicílií, ako majiteľ hradu Lubovňa v roku 1936 bol menovaný do hodnosti rytiera veľkého kríža veľkej reťaze a neskôr do pozície priora rádu pre územie Poľska. Samotné členstvo v ráde okrem šírenia ideí, prináša i významné spoločenské postavenie a s tým súvisiacu slávu, uznanie a honor.

## 2. Sláva

*Ho amato la giustizia e odiato l'iniquità Percio muoio in esiglio, (Brevario romano)*<sup>8</sup>

☞ *Miloval som spravodlivosť, a nenávidel som nepravosť, a preto musím zomrieť v emigrácii*, tak znie jeden z citátov na vyobrazení korunovácie kráľa dvoch Sicílií Františka II. Sláva akokoľvek pomínutelná sa môže javiť, je veľkou motiváciou pre mnohých. Množstvo skutkov a činov je podmienených cieľom dosiahnuť ju. Vyobrazenie korunovácie posledného kráľa Dvoch Sicílií na obraze od Alfonza Muchu je ukážkou spojenia kríža a následnej slávy v umení. Napriek nečakanému rozuzleniu. Na počiatku by sme mali objasniť historické fakty a časovú postupnosť. František II. nastúpil na trón 22. mája 1859 a v roku 1860 Kráľovstvo Sicílie zaniklo a jeho územie bolo včlenené do kráľovstva Sardínie (čoskoro premenované na kráľovstvo Talianske) a František II. bol zosadený. František a Maria Sophia najprv žili v Ríme ako hostia pápeža, kde udržoval exilovú vládu uznávanú niektorými katolíckymi mocnosťami vrátane Francúzska, Španielska, Rakúska a Bavorska. Po pruskom víťazstve proti Rakúsku v roku 1866 a následnom rozšírení talianskeho územia, František II. rozpustil túto vládu a opustil Rím, než bolo obsadené celé Taliansko v roku 1870.<sup>9</sup> Od tejto chvíle viedli potulný život v Rakúsku, Francúzsku a Bavorsku. V roku 1894 František II. zomrel v Arco v Trentine (dnes severovýchodné Taliansko, v tom čase Rakúsko-Uhorsko). Možno trochu smutný, ale v dejinách nie ojedinelý príbeh. V našom prípade je zaujímavý autor a obdobie vzniku diela. Autorom je v tom čase ešte málo známy maliar, grafik a budúci otec secesie Alfonz Mucha. Samotná kresba vznikla v posledných rokoch života exilového kráľa Františka II. pravdepodobne v období od 1884 do 1889. V tomto čase bol začínajúci Mucha pod mentorským dohľadom grófa Khuen – Belassi. Na jeho odporúčanie vytvoril pravdepodobne Alfonz Mucha pre Františkovu manželku spomínanú grafiku.



Korunovácia Františka II. z kríža, koniec 19. stor.  
Alfonz Mucha  
LM 1994/0025  
Foto: Zuzana Kasenčáková

☛ Koniec etapy života i všeobecné zmierenie s politickým stavom potvrdzujú citácie po stranách grafiky:

*La Regina dedica alla memoria del suo diletto consorto e Re Francesco II. ed offre al suo popolo fedele – Kráľovná venuje na pamiatku, svojmu milovanému manželovi kráľovi Františkovi II. a všetkým jeho verným ľuďom.*

☛ A citácie z evanjelií. : *beati i misericordiosi perché questi otterranno misericordia – Blahoslavení milosrdní, lebo oni dosiahnu milosrdenstvo jeho, Mt 5,7*

☛ Myšlienka výstavy krížov prepojených s históriou hradu Ľubovňa je aj napriek vzdialenosti medzi Sicíliou a severným Spišom naplnená do bodky a práve objavenie tejto kresby na hrade to potvrdzuje. V čase vzniku diela bola sesternica Františka II. a princezná dvoch Sicílií Mária Karolína de Bourbon majiteľkou hradného panstva Ľubovňa<sup>10</sup>. Ježiš na kríži odovzdávajúci korunu od vtedy neznámeho autora je symbolickou ukážkou nesenia si vlastného kríža. Chudobný umelec sa stane uznávaným a slávnym a jeho objekt zomrel v exile ako neslávny, posledný kráľ dvoch Sicílií.

### 3. Kríž

☛ Kríž všeobecne môže predstavovať bežný prienik dvoch úsečiek, označujúci bod, ktorý má však potenciál vysokého významu. Môže byť vyjadre-

ním svetových strán, môže byť vyjadrením protichodných síl alebo symbolickým vyjadrením čísla. Niektoré dávne kultúry videli v kríži zakódovaný symbol slnka alebo znamenie ohňa.<sup>11</sup> Z historického hľadiska a primárne v spojení s európskou kultúrou je kríž predmetom využívaným na vykonávanie trestov, židovskou spoločnosťou bola táto forma označená ako najpotupnejšia. Práve skutočnosť potupy a zosmiešnenia dlhé obdobie zamedzovala umelecky prezentovať tento akt sebaobetovania. Kríž sa svojím spôsobom stal symbolom kresťanstva – náboženstva opierajúce sa o umučenie mesiáša na mučeníckom nástroji. Náboženská i spoločenská akceptácia vytvorila priestor na umelecké znázornenie ukrižovania i kríža samotného<sup>12</sup>. Výstava umožňuje porovnať rôzne interpretačné formy, postupy, vplyv spoločnosti a filozofie na umeleckú tvorbu. Medzi najvzácnejšie v rámci Slovenska patrí prezentácia spišskej gotiky v diele od Majstra Pavla z Levoče: Ukrižovanie Ježiša Krista. Ide o typickú ukážku umeleckého rukopisu levočského umelca, ktorý tento kríž vyrobil na zákazku pre farnosť v Lomničke. Je badateľné, že pôvodný korpus bol doplnený sekundárne o kríž. Nič to nemení na detailnom prepracovaní častí tela typickom pre obdobie gotiky, kladúcim dôraz na výraz, plasticitu a realitu vyobrazenia.

☛ Súčasťou výstavy sú aj umelecké diela rôznej prezentačnej techniky a povrchovej úpravy a nižšej detailnej prepracovanosti, prevažne od neznámych autorov získaných múzeom z okolia hradu Ľubovňa. Umelecká prezentácia kríža sa neopiera iba o plastické diela. Výstava je doplnená o tlačené reprodukcie zo sakrálnej



Kríž s korpusom, z dielne Majstra Pavla z Levoče, 1520. Rímskokatolícka farnosť Lomnička. NKP 2075/2  
Foto: Zuzana Kasenčáková

Časť výstavy prezentujúca  
kríž ako symbol moci.

Foto: Zuzana Kasenčáková



literatúry ako i dvojrozmerné vyobrazenia. Vystavené exponáty ponúkajú možnosť sledovať postupnú interpretačnú premenu ako i využívanie techník pri dekorovaní. Zmena myslenia je badateľná, od gotickej reality a prepracovanej detailnosti sa diela posúvajú k dekoratívnosti a honosnosti. Samotný vývoj a dôraz na prezentáciu je prirodzeným vývojom následkom rekatolizačných aktivít na území hradného panstva. Tieto aktivity výrazne praktizovala rodina Lubomirskich, hlavne Stanislav Lubomirski, ktorý v snahe prinavrátiť katolícku vieru na protestantsky orientovaný Spiš neváhal investovať nemalé prostriedky do výstavby a obnovy sakrálnych stavieb.

#### 4. Moc

☛ Moc môže mať rôzne podoby a formy. Snaha o dominanciu, nadradenosť, aktivita na ovládnutie priestoru a následné využívanie výhod. Prejav ľudskej podstaty a povahy. Hrad a hradné panstvo predstavuje moc panovníkov ako pretváranie životného priestoru a myslenia za účelom jej legitimizácie. Záruka ochrany prezentujúca kráľovskú moc. Miesto, kde sa moc panovníka stretáva so životom poddaných, kde sa tvorí história a vzniká budúcnosť. Miesto stretnutí a potvrdzovaní moci, získanej panovníkmi cez kríž. Moc ospravedlnená pôvodom osoby určenej Bohom k výkonu moci na zemi, moci z milosti Božej<sup>13</sup>. Moc získaná korunováciou ako obradom spojenia Boha so svetskou osobou, kráľ Bohom korunovaný – *rex a Deo coronatus*<sup>14</sup>. Pomazanie svätým olejom, prijatie meča, znaku vojenskej moci, následné prijatie koruny, žezla a ríšskeho jablka predstavujúceho zem pod vládou kríža. Obrad – *ordines*, smerujúci k vytvoreniu vesmírnej harmónie neba, cirkvi a štátu.<sup>15</sup> Korunovačné klenoty vyjadrujúce moc na našom území historicky začlenenom pod Uhorsko predstavujú insígnie uhorského kráľa sv. Štefana. Symbolická moc kríža na korunovačnom jablku prezentovanom na výstave predstavuje moc kresťanskej viery nad svetom. Pre región Spiša bol ukázkou tejto moci príchod Žigmunda Luxemburského, kráľa Uhorského a neskoršieho kráľa ríšskeho a cisára svätej ríše rímskej a Vladislava II. Jagiella na hrad Ľubovňa v roku 1412. V tomto roku bola medzi nimi podpísaná zmluva o založení územia časti severného Spiša vrátane hradu Ľubovňa ako protihodnoty za požičané peniaze, čo výrazne zmenilo dejiny tohto územia na 360 rokov<sup>16</sup>. Práve obdobie takzvaného *poľského zálohu* ukázalo pravú moc kríža. V mene kresťan-

Portrét Žigmunda Luxemburského, kópia.

LM 2010/1079

Foto: Zuzana Kasenčáková



Portrét Vladislava II.  
Jagieľa, kópia.  
LM 2010/1080  
Foto: Zuzana Kasenčáková

skej viery dochádzalo k postupnej rekatolizácii územia, ktoré bolo od polovice 12. storočia, ale hlavne v 13. storočí osídľované po nemecky hovoriacim obyvateľstvom.<sup>17</sup> Jedným z ďalších momentov prejavu moci a strachu o jej stratu bola udalosť počas švédsko-poľskej vojny v 17. storočí. V období náboženských a vojenských nepokojov sa hrad stal domovom poľských kráľovských insígnií v rokoch 1655 až 1661. Kríž ako symbol kresťanskej Európy bol vo veľkom ohrození počas vojenských ťažení Turkov. Zlomovou bola bitka pri Viedni v roku 1683, kde boli porazené osmanské vojská. Výrazným príspevom k porážke Turkov prispela poľská armáda, ktorej velil poľský kráľ Ján III. Sobiesky.<sup>18</sup> Pri návrate späť do Poľska sa armáda zastavila v Starej Ľubovni, kde sa zdržiavali, aby si oddýchli a ošetrili zranených. Žiaľ, mnohí z nich práve tu našli miesto na svoj kríž. Moc prináša okrem slávy i smútok, utrpenie a smrť.

Uniformy a časti výstroja  
jednotiek Wermachtu  
počas 2. sv. vojny.  
Klub vojenskej histórie  
Tatry – Spišské Bystré.  
Foto: Zuzana Kasenčáková



## 5. Utrpenie

Človek ako súčasť sveta, kozmu, sveta viery, okrem vytvárania pozitívnej energie v podobe lásky má schopnosť deštruovať zverený životný priestor. História je prepletená množstvom dôkazov o patologickom správaní ľudí voči sebe. Priestor Európy, Slovenska, a aj severného Spiša nie je, žiaľ, výnimkou. Hrad Ľubovňa bol počas druhej svetovej vojny svedkom deportácie Židov z mesta. Koncom roka 1941 po rokovaniach s Nemeckom vyjadrila Slovenská republika súhlas s ich vystaňovaním. Transport Židov zorganizovalo ministerstvo vnútra a jeho orgány. Židia z okresu boli sústredení v synagóge v Starej Ľubovni, odkiaľ boli odvážaní autobusom na železničnú stanicu do Podolíncu a ďalej vlakom do koncentračného strediska v Poprade, z ktorého boli vypravované vlaky do vyhľadzovacích koncentračných táborov. Prvý transport židovských dievčat zo Starej Ľubovne bol vypravený 15. marca 1942.<sup>19</sup> Isté obdobie v roku 1944 bol hrad sídlom špeciálnej jednotky nemeckej armády určenej na potlačenie partizánskych aktivít v tomto regióne. Ich pôsobenie je spojené s väznením, mučením zajatých partizánov a Židov a v niektorých prípadoch i s popravou. Vojnové časy sú najväčším utrpením a vytvárajú úplný protiklad šírenia lásky. Zneužitie kríža na prezentovanie rôznych foriem ideológií nie vždy v súlade s jeho podstatou je však súčasťou človečenstva. Jedným z príkladov je slovenský dvojkríž ako znak Slovenského štátu používaného pri identifikácii Hlinkovej gardy alebo príslušníkov slovenskej armády. Ani používanie rôznych foriem kríža v nemeckej armáde nie je výnimkou. Od propagandistického hákového kríža – *svastiky*, ktorý sa stal symbolom xenofóbie, antisemitizmu a znakom najhoršieho chovania človeka k človeku. Paradoxne bol pôvodne spájaný



s vyjadrením šťastia, slnka a dobrodenia.<sup>20</sup> Fana-  
tizmus a symbol kríža sa počas 2. sv. vojny nevy-  
hol ani Starej Ľubovni. V roku 1938 mala Hlinkova  
garda v Starej Ľubovni 220 členov. Okrem miest-  
nych príslušníkov to boli i obyvatelia okolitých de-  
dín.<sup>21</sup> Ich pôsobenie možno nebolo také radikálne  
ako v iných kútoch Slovenska, ale rovnako pred-  
stavovalo nebezpečenstvo pri nesprávnom využí-  
vaní symbolov a náboženského presvedčenia.

**Názov výstavy:** Kríž – láska, sláva, moc a utrpenie

**Organizátor výstavy:** Ľubovnianske múzeum –  
hrad v Starej Ľubovni, kultúrna inštitúcia Prešov-  
ského samosprávneho kraja

**Trvanie:** 30.4. – 30.9.2017

**Miesto konania:** Výstavná miestnosť na hrade  
Ľubovňa

**Námet výstavy:** Dalibor Mikulík

**Autor/i výstavy:** Balužinský Jozef

**Grafický dizajn:** Marek Hrebík, Jakub Ondrej

**Spoluautori:** Technické riešenie – Michal Sarnecký,  
Text – Balužinský Jozef, Marcinová Františka,  
Jakub Ondrej, Jazykové korektúry SJ – Monika  
Obrochtová

**Realizačný tím:** Balužinský Jozef, Františka  
Marcinová, Michal Sarnecký, Jakub Ondrej

#### Poznámky:

- 1 GVOŽDIAK, Vit. *Základy semiotiky*, 1. vyd. – Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. 105 s. ISBN 978-80-244-4294-5
- 2 OGDEN, Charles. Kay. – Richards, Ivor. Armstrong. *The Meaning of Meaning*. New York: Harcourt, Brace World 1946. 63 s. Trojuholník referencie je grafické znázornenie vnímania symbolu. Na jeho vrcholoch je samotný znak, názov a konkrétna skúsenosť konzumenta s predmetom a získaná informácia.
- 3 Historické označenie pre zariadenie poskytujúce ubytovanie, zá-  
meie starostlivosť, chudobným invalidom bezdomovcom a chorým.

Označovaný v dokumentoch tiež ako chudobinec, alebo starobinec.  
ŠTEVIK, M., TIMKOVÁ, M., DLUGOLINSKÝ, V., *Stará Ľubovňa  
v premenách storočí*, 2006, 23s. ISBN 80-969589-0-9

4 ŠTEVIK, M., TIMKOVÁ, M., DLUGOLINSKÝ, V., *Stará Ľubovňa  
v premenách storočí*. Stará Ľubovňa: Mesto Stará Ľubovňa, 2006, 23 s.  
ISBN 80-969589-0-9

5 MARCINOVÁ Františka. *Kniha testamentov Starej Ľubovne 1660–1747*.  
Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum –hrad v Starej Ľubovni, 2016.  
378 s. ISBN 978-80-89860-03-6

6 ŠTEVIK, M., PAVELČÍKOVÁ, M., ARVAYOVÁ, E, *Dialogy – od opát-  
stva Escaladieu v Bigore po Červený kláštor na Spiši*. Prešov:  
Prešovský samosprávny kraj, 2008, s.43.-62. ISBN 80-969589-0-9

7 *Rytiersky a špitálsky Rád sv. Lazara z Jeruzalema* [online]. [cit. 08.  
10. 2017]. Dostupný na internete <http://www.st-lazarus.sk/histo-  
ria.html >

8 *Miloval som spravodlivosť, a nenávidel som nepravosť, a preto musím  
zomrieť v emigrácii, rímsky breviár*. Preklad textu z Talianskeho jazyka.

9 ŠEBELOVÁ, Z. *Stručné poznámky k Úvodu do dejín a kultúry Talie*.  
Brno: Masarykova univerzita Brno, 2014. 99 – 101 s.  
ISBN 978-80-210-7074-5

10 PAVELČÍKOVÁ, Monika. Šľachtický rod Zamoyski a Ľubovnian-  
ske panstvo [online]. Ľubovnianske múzeum [cit. 2017-01-09].  
Dostupné z: <http://www.hradlubovna.sk/sk/slacticky-rod-  
-zamoyski-a-lubovnianske-panstvo/>

11 STUDENÝ, Jaroslav. *Křesťanské symboly*. Olomouc: Nakladatelství  
Olomouc, 1992, 141. – 146 s. ISBN: neuvedené

12 HALL, James. *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*. Praha:  
Mladá fronta, 1991, 238s. ISBN 978-80-244-4294-2.

13 LE GOFF, Jacques. *Kultúra stredoveké Evropy*. Praha: Odeon, 1991, 293 s.  
ISBN 80-207-0206-7.

14 *Ibidem* 293–294 s.

15 *Ibidem* 293–294 s.

16 ŠTEVÍK, Miroslav, TRAJDOS, Tadeusz. M. *Sedem storočí hradov  
Ľubovňa a Dunajec*. Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum hrad  
v Starej Ľubovni. 2011. 31. – 60 s. ISBN 978-80-970021-6-9

17 CHALUPECKÝ, Ivan. Osídlenie Spiša Nemcami v zrkadle zachova-  
ných prameňov. In: *Spiš v 12. a 13. storočí*. Stará Ľubovňa: Ľubov-  
nianske múzeum, 2011, 104 s. ISBN 978-80-970021-3-8.

18 VONTORČÍK, Emil. *Bitka pri Viedni 1683*. Bratislava: Vydavateľstvo  
Spolku slovenských spisovateľov, Nitra: Sobor, 2016, 642 s.  
ISBN: 9788089727469.

19 MURCKO, Michal. *Okres Stará Ľubovňa v rokoch 1938 – 1945*. Prešov:  
Metodické centrum, 1993, 23,29. s. ISBN 80-85410-66-4

20 ADKINSON, Robert. *Posvätné symboly*. Praha: Slovart, 2012, 153 s.  
ISBN 978-80-7391-588-9.

21 Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, archívny materiál.  
MURCKO, Michal. a LANČZ Eduard. *Stará Ľubovňa v rokoch 1918 – 1945*.  
78/2014, ev.č.754.

## Jozef Balužinský

### The cross – love, glory, power and misery. A thematic exhibition at Ľubovňa castle for the 2017 season

☞ The exhibition “The Cross – love, glory, power and misery” focuses on the presentation of distinctive exhibit collection bearing information about the Cross as the most universal and also the most controversial semiotic sign. Every individual considers it to be a different set of information irrespective to its shape. It is deformed by individual thoughts or fantasies and perceived by senses. The universality of exhibits and lack of information about collections can provide misleading information. Adequate explanation of all vertices of the triangle contributes to create complex image of given exhibit. This exhibition represents the Ľubovňa Castle, town Stará Ľubovňa and its surroundings’ historical overview through the image of Cross. Artistic-interpretative content with historical overlap and connection with person or area appropriately emphasises the uniqueness of exhibits. They are supposed to give experts and general public a sense of Ľubovňa Castle’s history in fascinating, educative and original way.

### Krzyż – miłość, sława, siła i cierpienie. Wystawa na Zamku Lubowla 30.04. – 30.09.2017

☞ Na zachowanie człowieka wpływa wiele czynników. Wszystkie jednak można podsumować metaforą niesienia własnego krzyża. Jak bardzo zaangażujemy się w niesienie tego krzyża, zależy od każdego z nas. Nastał czas, abyśmy się zastanowili nad symbolem krzyża, nad swoim krzyżem i nad różnymi krzyżami z tej wystawy, która skrywa w sobie nieskończoną ilość historii i chce ukierunkować nasze myślenie i zachowanie na sprawy ludzi wokół nas, na sprawy człowieka obok każdego z nas. Niech działania destrukcyjne, które naruszają istotę krzyża, będą dla nas ostrzeżeniem na przyszłość. Każda idea w formie ekstremalnej jest niebezpieczna. Historia to potwierdza, a niniejsza wystawa przypomina. Powinniśmy uświadomić sobie, że jesteśmy ludźmi... i mamy swoje ograniczenia, ale mamy też potencjał, aby je pokonać.



Mgr. Olga Méhešová, historička umění, pracuje v Muzeu regionu Valašsko jako kurátorka uměleckohistorických fondů. Vystudovala FF UP v Olomouci, katedru dějin výtvarného umění (1992–1999). Věnuje se volnému i užitému umění a uměleckému průmyslu východní Moravy, a to v regionech Vsetínsko, Rožnovsko a Valašskomeziříčsko. Publikuje v oblasti výtvarného umění regionu se zaměřením na barokní sochařství, život a dílo regionálních výtvarných umělců a na historii a současnost Moravské gobelínové manufaktury a výroby nábytku z ohýbaného dřeva aj.

## Ohlédnutí za výstavami aneb K „partnerství“ Lubovňanského muzea a Muzea regionu Valašsko

☐ Počátky kolegiálních vztahů mezi Lubovňanským muzeem, kulturní institucí Prešovského samosprávného kraje, a Muzeem regionu Valašsko, dnes příspěvkové organizace Zlínského kraje se sídlem ve Vsetíně, sahají do roku 1989, kdy došlo k vzájemné výměně výstav *Vsetínsko se představuje* a *Lidový kroj severovýchodní Spíše*. V průběhu 90. let se vazby mezi muzei utužovaly v přátelské a společenské rovině: bylo zorganizováno několik exkurzí po lokalitách Moravy, Slovenska i Maďarska a pracovníci se setkávali také na výměnných pracovních návštěvách a při nejrůznějších slavnostních příležitostech obou muzeí a měst. Postupně ale nastával útlum vzájemných kontaktů, a to až do oslav 50. výročí založení Lubovňanského muzea v září 2006, kdy byla spolupráce obnovena a vedla nejen k oživení vzájemných návštěv a k předávání zkušeností v oblasti muzejnictví, ale také ke spolupráci na několika výstavních počinech.

☐ Před deseti lety na hradě Lubovňa hostovala výstava *Souhra technologie a designu – Ohýbaný nábytek a gobelíny* (29. 4. – 23. 9. 2007) (1. obr.), na které Muzeum regionu Valašsko představilo výběr ze svých reprezentativních sbírkových fondů.

☐ Kurátorství výstavy se ujal tehdejší správce hradu a současný ředitel muzea, historik Dalibor Mikulík. Autorkami výstavy byly kurátorky sbírek vsetínského muzea historička Hana Jabůrková a historička umění Olga Méhešová, které připravily scénář výstavy. Výběr exponátů konzultovaly s kurátorkou valašskomeziříčského pobočky muzea, správkyní fondu tapisérií, historičkou umění Kamilou Valouškovou a s předním evropským thonetologem Jiřím Uhlířem, renomovaným sběratelem, vyhledávaným znalcem a popularizátorem problematiky ohýbaného nábytku. (Zásluhou J. Uhlíře byla v letech 2001–2006 významně rozšířena profilová sbírka ohýbaného nábytku vsetínského muzea, která je utvářena od 50. let minulého století a v současnosti obsahuje přes 160 ks sbírkových předmětů. Prostřednictvím nákupů a darů z Uhlířovy brněnské soukromé kolekce získalo tehdy muzeum přes 50 předmětů, které do skladby sbírky vnesly typologickou rozmanitost a posílily v ní zastoupení nábytku se specifickou funkcí.)

☐ Poměrně rozsáhlou výstavu umístěnou v hlavním hradním sále tvořily dva tematické bloky a bylo v nich instalováno přes 50 exponátů. V sekci *Bohatství tvarů a nadčasovost designu* byly prezentovány nejvýznamnější kusy z fondu ohýbaného nábytku: tzv. boppardská židle z přelomu 30. a 40. let 19. století, výstavní exempláře sloužící k pre-

zentaci firmy Thonet na mezinárodních přehlídkách v Londýně (1851) a v Paříži (1867), nejstarší sériové židle od výrobců ohýbaného nábytku až po židle navržené význačnými umělci vídeňské secese. Rozmanitost, důmyslná rafinovanost i elegance tvarosloví ohýbaného nábytku byla v instalaci akcentována souborem fotografií zachycujících detaily ohybů z historických „thonetek“. V sekci *Účelovost sortimentu* byly vystaveny soubory ohýbaného nábytku od konce 19. století po 30. léta 20. století, které sloužily k vybavení kin, divadel, koncertních sálů, pohostinských zařízení, nemocnic, holičství či kanceláří, a představeny byly i ukázky dětského nábytku.

☐ Instalaci historického nábytku z ohýbaného dřeva doplňoval na stěnách výstavní místnosti – s ohledem na funkci prezentovaného mobiliáře – výběr z muzejní kolekce gobelínů, kterou spravuje detašované pracoviště Muzea regionu Valašsko ve Valašském Meziříčí a kterou buduje od 70. let minulého století (v současnosti sbírka obsahuje přes 70 ks gobelínů a koberců). Prezentované tapisérie byly utkány v prvních gobelínových a kobercových dílnách na Moravě, založených malířem Rudolfem Schlattauerem v Zašové (1898) a ve Valašském Meziříčí (1908), a v dílně sourozenců Jaroňkových v Rožnově pod Radhoštěm (1909), a to od konce 1. desetiletí minulého století po meziválečnou éru.

☐ Výstava *Souhra technologie a designu – Ohýbaný nábytek a gobelíny* se na hradě ve Staré Lubovni těšila vysoké návštěvnosti, neboť během letní sezóny ji zhlédlo na 80 000 návštěvníků. Úspěch výstavy povzbudil vsetínského muzeum natolik, že ji nabídl dalšímu Vlastivědnému muzeu v Považské Bystrici, které ji od prosince 2008 do března 2009 vystavovalo na záměčku v Jasenici.

☐ Recipročně byla ve vsetínském zámku na přelomu roku 2011 a 2012 reprízována putovní výstava *Dialógy – Od opátstva Escaladiu v Bigorre po Červený klášter na Spiši* (13. 11. 2011 – 22. 4. 2012), kterou zapůjčilo Lubovňanské muzeum jako jeden z hlavních organizátorů tohoto chvályhodného mezinárodního slovensko-francouzského kulturního projektu, který přispěl k vytváření společného „evropského vědomí“. Výstava byla již od roku 2008 prezentovaná ve Francii (Escaladiu), na Slovensku (Humenné, Sabinov, Spišská Nová Ves, Stará Lubovňa), v Polsku (Nowy Sącz) a na Ukrajině. Koordinátorem prezentace projektu a autorem výstavy byl historik Lubovňanského muzea Miroslav Števík a kurátorkou výstavy za Muzeum regionu Valašsko Hana Jabůrková. Konceptce výstavy byla založena na třech tematických okru-



zích: *Cisterciáci, kartuziáni a kamaldulové na Spiši, Tajemný svět kamaldulů* (kolekce fotografií zachycujících každodenní život kamaldulských mnichů v Bielanech u Krakova od světoznámého polského fotografa Adama Bujaka) a *Od opátstva Escaladieu v Bigorre po Červený kláštor na Spiši* (soubor velkoplošných snímků francouzského fotografa Pascale Le Doaré).

☛ V letošním roce, po několikaleté pauze, svedla zaměstnanec Lubovňanského a vsetínského muzea dohromady realizace výstavy *Dušan Jurkovič – Zrodzenie básnika dreva* (22. 5. – 30. 9. 2017) (2. obr.) v Hájovně Múzea ľudovej architektúry pod hradem Lubovňa. Kurátorství výstavy bylo svěřeno kurátorce etnografických sbírek Lubovňanského muzea Barboře Šumské. Námět, koncepci a scénář výstavy věnované významné osobnosti slovenské moderní architektury – architektovi Dušanu S. Jurkovičovi a jeho inspiraci projevy lidové výtvarné kultury v počátcích architektovy tvůrčí činnosti spjaté s Valašskem zpracovala kurátorka umělecko-historických sbírek Muzea regionu Valašsko Olga Méhešová, která provedla výběr exponátů ze soukromého majetku a z institucionalizovaných sbírek. Exponáty byly zapůjčeny jak z Muzea regionu Valašsko, tak z Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm a od soukromého majitele ze Vsetína.

☛ Lubovňanské muzeum výstavu finančně i organizačně zajistilo a autorsky se na ní rovněž podílelo. Grafický design panelů, popisek a propagačních materiálů je dílem Marka Hrebíka, výstavu technicky řešil Michal Sarnecký, člen realizačního týmu, do nějž kromě něj a kurátorky byl zapojen také Dušan Janický a Františka Marcinová.

☛ Ústředním tématem výstavy byly Jurkovičovy národopisné aktivity, studium lidové kultury a její reflexe v tvorbě „specialisty antického slohu slovanského“ a „básníka dřeva“, jak byl architekt okouzlený projevy lidové výtvarné kultury označován. Ve výstavě byly prezentovány čtyři

kolekce dobového nábytku, z nichž dvě jsou autentickými ukázkami architektovy návrhářské činnosti z druhé poloviny 90. let 19. století a pocházejí ze Vsetína. Muzeum regionu Valašsko vystavilo umělecko-historicky cenný sedací nábytek z nejstaršího dochovaného nábytkového souboru vyrobeného dle návrhu D. Jurkoviče coby asistenta vsetínského stavitele Michala Urbánka pro Občanskou záložnu ve Vsetíně (1896), u nějž se mísí historizující tvarosloví s lidovým dekorem. Kolekci ze soukromého vlastnictví ze Vsetína tvořilo zařízení z Urbánkovy pracovny (asi 1899), které svým stylovým pojetím i ornamentem (včetně typického vějířovitého motivu hoblíciho ocasu) odpovídá Jurkovičovu nábytku zhotovenému pro penzionát Vesna v Brně (1899) a pro lázeňské domy v Luhačovicích; v případě kancelářského křesla odkazuje také k vybavení Jurkovičovy vlastní brněnské vily. Další dva vystavené soubory zapůjčené z Valašského muzea v Rožnově pod Radhoštěm dokládaly dlouhodobou popularitu stylového nábytku na Valašsku, který dle Jurkovičových návrhů či inspirovaný jeho dílem zhotovovalo na objednávku během prvních desetiletí 20. století zřejmě několik regionálních stolařských dílen. Jednalo se o dva ložnicové komplety, z nichž starší původem z Příbora vznikl kolem roku 1911 a mladší z Frenštátu pod Radhoštěm byl vyroben roku 1928 do apartmánu prvního československého prezidenta Tomáše G. Masaryka, a to při příležitosti jeho plánované návštěvy Pustevn. Obě kolekce z rožnovského muzea byly ve výstavě představeny v náznakové instalaci dobových interiérů.

☛ Vrcholné dílo Jurkovičova působení na Valašsku, a to turistické stavby a objekty na Pustevnách (1897 – 1899), ve výstavě prezentovaly jednak reprodukce architektonických návrhů uložených ve fondu pozůstalosti D. Jurkoviče ve Slovenském národním archivu v Bratislavě a rovněž také kopie předloh nástěnných maleb od malíře Mikoláše

Z výstavy Dušan Jurkovič –  
Zrozenie básnika dreva  
(22. 5. – 30. 9. 2017), Hájovňa  
Múzea ľudovej architektúry  
pod hradem Lubovňa.  
Foto Z. Kasenčáková



Alše pro jídelnu Libušín ze sbírky Muzea regionu Valašsko, pořízené v roce 1960 pro potřeby rekonstrukce památkového objektu.

☞ Více o životě a díle architekta D. Jurkoviče, tj. nad rámec vymezeného tématu, se měli návštěvníci možnost dozvědět prostřednictvím projekce amatérského dokumentárního filmu od Eduarda Mocka z Frýdku-Místku. Autor snímku je členem Českého svazu pro film a video se sídlem v Kroměříži – organizace sdružující aktivní tvůrce a zájemce o neprofesionální film a video, který se filmováním zájmově zabývá již téměř 20 let (od roku 1998) a který v poslední době patří k nejúspěšnějším filmovým amatérům v České republice. Za dobu své filmářské činnosti vytvořil přes 30 krátkých filmů, které jsou převážně dokumentem, medailonkem či reportáží z akcí a cest. Mnohé z nich jsou věnovány umělcům, a to zejména umělcům výtvarným. Na dokumentárním filmu o architektovi Dušanu S. Jurkovičovi, příznačně nazvaném *Básník dřeva*, spolupracoval Eduard Mocek s řadou institucí, včetně vsetínského muzea, a dokončil ho v loňském roce. Od té doby se mu podařilo získat řadu ocenění: 1. cenu na soutěži Seniorforum v Kroměříži, 2. cenu na festivalu Střekovská kamera v Ústí nad Labem a čestné uznání ARSfilmu.

☞ Spolupráci lubovňanského a vsetínského muzea na společné Jurkovičově výstavě završila 19.

září její derniéra, která byla pojata jako komorní konference s mezinárodní účastí. Součástí programu byla komentovaná prohlídka výstavy s kurátorkou Barborou Šumskou a odprezentovány byly odborné příspěvky *Osobnost a tvorba architekta Dušana Jurkoviča* od Gabriely Chebeňové z Tatranské galerie v Popradě a *Památky na architekta Dušana S. Jurkoviče* v Muzeu regionu Valašsko od Olgy Méhešové.

☞ Již téměř tři desetiletí přetrvává „partnerství“ mezi lubovňanským a vsetínským muzeem a během té doby se v muzeích vystřídaly generace pracovníků. Přes změny na postech zaměstnanců i přes skutečnost, že Muzeem regionu Valašsko jako příspěvková organizace Zlínského kraje navázalo jednorázovou či dlouhodobější spolupráci s muzei a městy Trenčínského a Žilinského kraje (mnohdy motivovanou projekty), dobré kolegiální vztahy nezaknily. Jen se stávají čím dál tím více vzácnějšími a jejich plodem je především výstavní činnost, při níž se obě muzea snaží nabídnout tomu druhému to nejlepší ze svých sbírkových fondů a ze své odborné práce a snaží se zvolit takové téma výstavy, které přesahuje hranice působnosti obou regionálních muzeí.

Prameny:

Dokumentace výstav a evidence sbírkových předmětů Muzea regionu Valašsko, pracoviště Vsetín.

## Olga Méhešová

### Looking at the exhibitions or On the “partnership” of Lubovňa museum and the Museum of Valašsko region

☞ The post is dedicated to a longtime collegiality links between the Lubovnianske Museum and the Museum of Wallachia region, and focuses on cooperation in the implementation of the exhibitions in the last decade.

### Spojrzenie wstecz na wystawy albo O partnerstwie Muzeum Lubowelskiego i Muzeum Regionu Morawskiej Wołoszczyzny

☞ Artykuł jest poświęcony wieloletniej współpracy Muzeum Lubowelskiego z Muzeum Regionu Morawskiej Wołoszczyzny. Autor skupia się na wzajemnej współpracy przy realizacji wystaw w ostatnim dziesięcioleciu.

## Výstava „Hrad Ľubovňa ako sídlo spišského zálohu“

☐ Hrad Ľubovňa bol počas svojej bohatej, viac ako 700 ročnej histórie, svedkom viacerých významných udalostí. Jednou z nich, nepochybne, bolo stretnutie uhorského kráľa Žigmunda Luxemburskeho a poľského kráľa Vladislava II. Jagella. Nie menej dôležité však boli aj ďalšie udalosti, ktoré natrvalo v tlačili svoju pečať do spišskej histórie. Takouto udalosťou bolo zálohovanie 13 spišských miest a troch slobodných kráľovských miest poľskému kráľovi. Spišský záloh bol stav, ktorý sa začal v roku 1412. Uhorský kráľ Žigmund Luxemburský si požičal od poľského kráľa Vladislava II. Jagiella 37 000 kôp českých strieborných grošov. Za túto sumu dostal poľský kráľ do zálohu 13 spišských miest, ku ktorým boli pridané ešte 3 slobodné kráľovské mestá, Stará Ľubovňa, Hniezdne a Podolíneec. Hrad Ľubovňa sa stal administratívnym centrom zálohovaného územia. Zároveň bol sídlom spišských starostov, ktorí toto územie spravovali. Medzi spišskými starostami možno nájsť mnoho významných osobností. Jednou z nich bol napríklad Zawisza Czarny z Garbowa, slávny poľský rytier a diplomat. Najviac sa však do našej histórie zapísala rodina Lubomirskich. Azda najväčším lákadlom spomedzi exponátov vystavovaných na hrade sú kópie poľských korunovačných klenotov (originály boli zničené zač. 19. st.). V čase švédsko-poľskej vojny ich Juraj Lubomirski ukrýval na hrade Ľubovňa. Neskôr boli, samozrejme, vrátené späť do Poľska. Spišský záloh bol ukončený až počas 1. delenia Poľska v roku 1772, keď toto územie bolo znovu začlenené pod uhorskú administratívu.

☐ Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni v rámci svojich výstavných činností pripravilo ďalšiu výstavu, ktorá predstavuje hrad Ľubovňa v medzinárodnom svetle. V spolupráci s Muzeom historycznym miasta Krakowa bola pripravená výstava pod názvom „**Hrad Ľubovňa ako sídlo spišského zálohu.**“ Táto výstava bola pilotným projektom Ľubovnianskeho múzea – hradu v Starej Ľubovni a Muzea historycznego miasta Krakowa a bola prezentovaná v Paláci Krzysztofora na Hlavnom ríunku v Krakove. Zároveň to bolo prvýkrát, čo Ľubovnianske múzeum vystavovalo svoje zbierky v tomto historickom meste. Patronát nad výstavou prevzali generálny konzul Slovenskej republiky v Krakove pán Ivan Škorupa a predseda Prešovského samosprávneho kraja MUDr. Peter Chudík. Výstava bola tiež zahrnutá do kultúrnych podujatí v rámci predsedníctva Slovenskej republiky v Rade Európy.

☐ Na výstave boli prezentované vzácne zbierky, ako obrazy spišských starostov z rodiny Lubomirskich či predmety týkajúce sa cechov a remesiel zo 17. storočia. Okrem toho výstava predstavovala počiatky spišského zálohu a okolnosti, ktoré k tomu viedli. Veľkým lákadlom nepochybne boli aj kópie poľských korunovačných klenotov. Zároveň výstava poukazovala spojenie Starej Ľubovne a Krakova. Dobrým príkladom tohto spojenia je osobnosť Martina Oraczewicza, rodáka zo Starej Ľubovne, ktorý počas Barskej konfederácie hrđinsky bránil krakovské múry pred ruskými vojskami.



Pohľad na výstavu  
Hrad Ľubovňa ako sídlo  
spišského zálohu.  
Foto: Pavol Sás

Obraz Juraja Lubomirského a kópia poľských korunovačných klenotov na výstave *Hrad Ľubovňa ako sídlo spišského záluhu*.  
Foto: Pavol Sás

Výstava bola prezentovaná v Paláci Krzysztofory v Krakove od 26. 10. 2016 – 26. 1. 2017.

**Názov výstavy:** Hrad Ľubovňa ako sídlo spišského záluhu

**Organizátor výstavy:** Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, Muzeum historyczne miasta Krakowa

**Trvanie:** 26. 10. 2016 – 26. 01. 2017

**Miesto konania:** Palác Krzysztofory, Rynek Główny Kraków

**Námet výstavy:** Dalibor Mikulík, Michał Niezabitowski

**Autor/i výstavy:** Michał Szczërba, Peter Žarnovský

**Spoluautori:** Námet – Dalibor MIKULÍK, Technické riešenie – Michal SARNECKÝ, Pavol SÁS,



Obraz Marcina Oracewicza.  
Zdroj: Muzeum Historyczne miasta Krakowa.  
Foto: Pavol Sás



Pracovníci MHK, Text – Michał SZCZERBA, Peter ŽARNOVSKÝ, Jazykové korektúry: Anna ILEČKOVÁ, Preklad: Aj – TARGET SCHOOL, Matúš MURÍN

**Realizačný tím:** Michal SARNECKÝ, Pavol SÁS, Michał SZCZERBA, Peter ŽARNOVSKÝ

## Peter Žarnovský

### Exhibition “Ľubovňa Castle as a seat of the pledging of the Spiš Region”

Ľubovňa Castle was built as border fortress. Therefore, it was often at the center of many historic events. They often had an international outreach. One of such events was also the pledging of the Spiš Region – a status, that lasted for 360 years and which had indelibly enrolled in history.

In cooperation with Historical Museum of Krakow, an exhibition under the name “*Ľubovňa Castle as a seat of the pledging of the Spiš Region*” had been prepared and opened for public. The exhibition presented Ľubovňa Castle in this interesting and complex period. At the same time, it has presented a number of common historic factors, connecting the town of Stará Ľubovňa and the historic city of Krakow. The public could visit the exhibition in Krzysztofory Palace on the Main Market Square in Krakow.

### Wystawa „Zamek Lubowla jako siedziba zastawu spiskiego”

Zamek Lubowla został wzniesiony jako twierdza graniczna. Dlatego też znalazł się w centrum wielu wydarzeń historycznych. Często miały one wręcz międzynarodowy zasięg. Jednym z takich wydarzeń był także zastaw spiski – stan trwający 360 lat, który pozostawił niezatarty ślad w historii.

We współpracy z Muzeum Historycznym Miasta Krakowa została przygotowana i udostępniona zwiedzającym wystawa pod tytułem „Zamek Lubowla jako siedziba zastawu spiskiego”. Na wystawie prezentowano Zamek Lubowlę w interesującym i skomplikowanym okresie. Wystawa prezentowała także wiele zbieżnych procesów historycznych łączących miasta Starą Lubowlę i Kraków. Zainteresowani mogli ją obejrzeć w Pałacu Krzysztofory na Rynku Głównym w Krakowie.

## Projekt „Polonica w zasobach Archiwum Państwowego w Lewoczy” – III etap

☐ Zrealizowany przez Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu projekt zakładał kontynuację prac badawczych rozpoczętych w 2015 r. w Archiwum Państwowym w Lewoczy. Działania objęły: przygotowanie wstępu naukowego, przepisanie z rękopisu pełnej treści 16 wybranych dokumentów wraz z ich tłumaczeniem z łaciny na język polski oraz wykonanie przypisów tekstowych i naukowych. Dokumenty pochodzą z zespołu pod nazwą: Archiwum Miasta Lewocza (Magistrát mesta Levoča 1302–1922), inaczej Miejskie Archiwum (Okresny Archiv). Całość publikacji pn. *Wybrane Sandecjana w zbiorach Archiwum Państwowego w Lewoczy – opracowanie ze wstępem naukowym*, uzupełnił materiał fotograficzny opracowanych archiwaliów. W związku z realizacją zadania w partnerstwie z Muzeum w Starej Lubowli i Muzeum Regionalnym Spiszu w Spiskiej Nowej Wsi, pojawiło się również tłumaczenie na język słowacki, a w celu szerszego dostępu, abstrakt w języku angielskim. Wspomniane dokumenty dotyczą wzajemnych relacji pomiędzy Nowym

Sączem, Sądecczyzną a Spiszem, w tym także starostwem spiskim, miastami spiskimi, głównie Lubowlą, Lewoczą i Kapitułą Spiską. Poruszają zagadnienia gospodarcze, społeczne i polityczne. Polonica znajdujące się w zbiorach Archiwum Państwowego w Lewoczy zaliczają się do polskiego dziedzictwa kulturowego zagranicą. Zbiór dokumentów i archiwaliów znajdujący się w zasobie tego archiwum stanowi cenne źródło do historii Polski, Sądecczyzny i Spiszu, które nie zostało do tej pory w pełni przebadane przez historyków zarówno polskich, jak i słowackich.

☐ Projekt miał na celu zabezpieczenie tej dokumentacji dla przyszłych pokoleń polskich badaczy, którzy będą mogli podjąć w swych pracach nowe wątki polskiej historii, w tym także regionalnej, dotyczące Sądecczyzny i Spiszu oraz zagranicznej poszerzone o zagadnienia społeczne i gospodarcze. Projekt został dofinansowany ze środków MKiDN (program: Dziedzictwo kulturowe, priorytet: Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą) oraz Województwa Małopolskiego.

### The project: “Polonica in the collection of the State Archive in Levoča 3rd phase”

☐ The project is a follow-up of activities carried out in the previous years under the project *Polonica in the collection of the State Archive in Levoča*, co-financed by the Ministry of Culture and National Heritage under the programme: *Protection of cultural heritage abroad*. The research work concerned documents on political, social and economic issues in the Sącz-Spiš borderland.

### Projekt „Polonica vo fondoch Štátneho archívu v Levoči III. etapa”

☐ Tento projekt je pokračovaním a nadväzuje na aktivity realizované v predchádzajúcich rokoch v rámci projektu *Polonica vo fondoch Štátneho archívu v Levoči*, s finančnou podporou MKaND z programu *Ochrana kultúrneho dedičstva v zahraničí*. Výskumné práce zahŕňali dokumenty týkajúce sa politických, sociálnych a hospodárskych otázok na sondecko-spišskom pohraničí.

## Projekt „Kulturotwórcze znaczenie jarmarków i targów na Sądecczyźnie – badania i popularyzacja”

☐ Celem zadania było przybliżenie tradycyjnych praktyk społeczno-kulturowych, jakimi były do- roczne jarmarki i cotygodniowe targi odbywające się w miastach i wsiach Sądecczyzny, wskazanie na ich kulturotwórcze funkcje, a także prześledzenie przemian, jakim ulegały od czasów średniowiecznych do współczesności. Jedne z największych i najstarszych jarmarków i targów w tej części

Małopolski przez stulecia odbywały się w Nowym Sączu – politycznym, ekonomicznym i kulturalnym centrum regionu (w 1292 r. miasto otrzymało wraz z przywilejem lokacyjnym Wacława II prawo organizowania jarmarku na obchody święta patronki miasta – św. Małgorzaty). Te formy handlu stymulowały rozwój rodzimej wytwórczości rzemieślniczej i przemysłu, utrwały lokalne, regionalne

i międzynarodowe kontakty handlowe, wpływały na kształt lokalnej kultury zarówno mieszczańskiej, jak i ludowej. Były miejscem wymiany nie tylko towarów i produktów, ale także idei, wiedzy i nowinek technicznych, kształtowały modę i upodobania kulinarne. Pełniły funkcję ekonomiczną, ale dla mieszkańców miast i ludności napływowej stanowiły także rodzaj festiwalu folklorystyczno-kulturalnego. Jarmarki odbywały się co roku w stałym terminie, zazwyczaj przy okazji świąt kościelnych, na placu przy kościele lub na rynku miasta, w sąsiedztwie kościoła. Miasta mogły otrzymać prawo do organizacji kilku jarmarków. Jarmarki miały charakter uroczysty, a ich organizacja była nobilitacją dla miasta. Przybywała na nie ludność z najdalszych regionów kraju i z zagranicy, m.in. z Węgier i Czech. Główne towary jakimi handlowano na Sądecczyźnie to: wino węgierskie, zboże, woły, sól, surowce leśne, len, sukno, metale, wyroby rzemieślnicze (np. kosy i sierpy), broń (w XV w. w mieście produkowano miecze i elementy zbroi). Jarmark św. Małgorzaty stał się jednym z głównych czynników rozwoju ekonomicznego miasta, a co za tym idzie – politycznego i kulturalnego. W okresie jarmarków zmieniało się prawo w mieście. Zarówno przywileje świeckie jak i kościelne zawierały zapisy gwarantujące kupcom w czasie trwania dorocznych targów bezpieczeństwo osobiste i ochronę towarów, nazywane „pokojem jarmarcznym”.

☞ Podczas zaborów targi umożliwiały zaopatrywanie się w towary niedostępne w sklepach. Odbywały się regularnie co tydzień, np. we wtorki i w piątki w wyznaczonych miejscach, najczęściej dużych placach czy rynkach miejskich. Tam sprzedawano stały asortyment według przepisów miejskich, które określały co, gdzie i kiedy można sprzedawać. Handlowano głównie żywnością (jaja, mleko, sery, mięso, owoce i warzywa), zbożem, inwentarzem żywym, wyrobami użytkowymi, sprzętem gospodarskim, skórami.

☞ Tradycje jarmarczne, rzemieślnicze i handlowe miasta zostały przypomniane i upowszechnione w opisanym zadaniu poprzez kilka działań interdyscyplinarnych: realizację kwerend terenowych, połączonych z rejestracją filmową na temat współczesnych targów i rzemiosł tradycyjnych, organizację dwóch imprez plenerowych – jarmarków – średniowiecznego i galicyjskiego, opartych na pokazach dawnych i tradycyjnych umiejętności rzemieślniczych i lokalnych tradycji kulinarnych, a także przygotowanie wystawy strojów ludowych i mieszczańskich ze zbiorów Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu, z katalogiem i warsztatami edukacyjnymi. Projekt został dofinansowany ze środków MKiDN (program: Dziedzictwo kulturowe, priorytet: Kultura ludowa i tradycyjna) oraz Województwa Małopolskiego.

• **The project “The culture-forming role of fairs and markets in the Sącz Region – research and popularization”**

☞ In 2017 the District Museum in Nowy Sącz carried out the project entitled “The culture-forming role of fairs and markets in the Sącz region – research and popularization”, co-financed by the Minister of Culture and National Heritage. The popularization task was aimed to show the culture-forming and social role of fairs and markets in folk and townspeople traditions in the Sącz Region. It was aimed to promote and strengthen the tradition of fairs, crafts and trade of the city and its environs through interdisciplinary activities: carrying out field research with the film recording of present-day fairs and traditional crafts, organisation of two open-air events – a mediaeval and a Galician fair, involving the shows of old and traditional crafts and local culinary traditions, as well as preparing an exhibition of folk and townspeople’s attire from the Museum collection, along with the exhibition catalogue and educational workshops.

**Projekt „Kultúrnotvorný význam jarmokov a trhov v oblasti Nového Sonča – výskum a popularizácia”**

☞ Oblastné múzeum v Novom Sonči s finančnou podporou Ministra kultúry a národného dedičstva PR realizovalo v roku 2017 projekt pod názvom „Kultúrnotvorný význam jarmokov a trhov v oblasti Nového Sonča”. Tento popularizačný projekt priblížil kultúrnotvornú a sociálnu úlohu jarmokov a trhov v ľudovej a meštianskej tradícii oblasti Nového Sonča. Jeho zámerom bolo rozšírenie a upevnenie jarmočných, remeselníckych a obchodných tradícií mesta a okolia prostredníctvom interdisciplinárnych aktivít: uskutočnenie miestnych a oblastných výskumov, vrátane filmových záznamov o súčasných jarmokoch a tradičných remeslách, usporiadanie dvoch plenerových podujatí – jarmokov: stredovekého a haličského, ktoré boli ukázkou starodávnych a tradičných remeselníckych šikovností a schopností a miestnych kuchynských tradícií, ako aj prípravy výstavy ľudových a meštianskych krojov a oblečenia zo zbierkových fondov múzea, vrátane katalógu a vzdelávacích workshopov.

## Múzeum pre všetkých, konferencia venovaná sprístupňovaniu múzeí a galérií znevýhodneným skupinám obyvateľstva

Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni s finančnou podporou dotačného systému Ministerstva kultúry Slovenskej republiky, program 2 – Kultúra znevýhodnených skupín obyvateľstva v dňoch 24. – 26. 5. 2016 zorganizovalo konferenciu *Múzeum pre všetkých*, venovanej sprístupňovaniu múzeí a galérií znevýhodneným skupinám obyvateľstva. Špecifikácia tvorby odborných textov a informačných textov pre telesne a duševne postihnuté osoby, debarierizácia a stratégie rozvoja múzeí, debarierizácia ako súčasť sebaaprezentácie múzea, využívanie moderných technológií na sprístupnenie kultúry, multizmyslové metódy ako spôsob interpretácie kultúrnych informácií, návšteva kultúrnej inštitúcie ako súčasť terapie a podobné témy boli predmetom prednášok, prezentácií i diskusií počas konferencie. Návštevy výstav, múzeí, galérií, historických pamiatok a ďalších kultúrnych inštitúcií a kultúrnych podujatí

Otvorenie konferencie riaditeľom múzea PhDr. Daliborom Mikulíkom a účastníkmi konferencie na exkurzii v Slovenskej knižnici pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči. zdroj: archív Ľubovnianske múzeum

sú pre všetky znevýhodnené skupiny obyvateľstva dôležitým prostriedkom účasti na kultúrnom živote spoločnosti, vzdelávaní, poznávaní a zmysluplnom využívaní voľného času. Špecifickosť konferencie okrem spoločensky aktuálnej témy, akou debarierizácia priestoru múzeí a galérií je, zaručovala skutočnosť, že prednášajúci boli vybraní medzi odborníkmi a vedeckými pracovníkmi venujúcimi sa marginalizovaným skupinám. Múzejníci v tomto prípade boli poslucháčmi, ktorí počas konferencie získavali potrebné informácie k vytváraniu bezbariérového priestoru v múzeách, galériách. Počas troch dní na hrade Ľubovňa prednieslo svoje príspevky 21 účastníkov z Poľska, Českej republiky, Slovenska a ich vedomosti, skúsenosti a postrehy počúvalo takmer 50 poslucháčov z rôznych kultúrnych inštitúcií. Konferenčné príspevky svojou tematickou pestrosťou pokryli výraznú plochu prezentujúcu znevýhodnené skupiny obyvateľstva. Konferenciu otvoril riaditeľ múzea PhDr. Dalibor Mikulík. Prvý príspevok predniesla Daniela Kuhnová z MK SR, ktorá predstavila grantové schémy a stratégie Ministerstva kultúry SR podporujúce kultúru marginalizovaných skupín obyvateľstva. Problematiku autizmu a komunikáciu s osobami takéhoto postihnutia predniesla poslankyňa NR SR Soňa Gaborčáková. Svalová distrofia a problémy pacientov s touto diagnózou pri návštevách múzeí boli obsahom príspevku poslankyne NR SR Silvie Petrúchovej. Počtom príspevkov i pestrosťou dominovali zástupcovia nevidiacich a slabozrakých, kde vynikal príspevok Jozefa Hluboviča, vedúceho krajského strediska Únie nevidiacich a slabozrakých Slovenska v Prešove, obsahom ktorého boli technologické pomôcky, konkrétne QR kódy a ich využitie pri sprístupňovaní predmetov. Tematicky zaujal príspevok Zuzany Stavrovskej, komisárky pre osoby so zdravotným postihnutím, ktorá predstavila novovzniknutý Úrad komisára pre osoby so zdravotným postihnutím. Možnosť porovnať stav sprístupňovania kultúry zdravotne i mentálne postihnutých osôb na Slovensku s riešením tejto problematiky v susedných štátoch, ako sú Poľsko a Česká republika, nám umožnili príspevky Elzbiety Lang z Historického múzea mesta Krakov prezentujúci systematický vývoj práce a komunikácie s hendikepovaným obyvateľstvom a Agaty Stronciwilk zo Sliezskeho múzea v Katowiciach, ktorá naopak predstavila novovzniknuté múzeum s najmodernejšími prezentačnými pomôckami, financované zo zdrojov EU. Účastníci konferencie mali možnosť prehliadnúť si priestory, technológie a produkciu Slovenskej knižnice pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči a počas







Riaditeľ ZŠ Maximiliána Hella v Štiavnických Baniach, autor AVES terapie počas prezentácie na konferencii. Zdroj: archív Lubovnianske múzeum

druhého dňa prednášok debarierizované expozície Ľubovnianskeho múzea a prezentáciu Aves terapie – projektu zameraného na liečbu psychických problémov pomocou dravých vtákov.

☐ Konferencia priniesla množstvo zaujímavých postrehov a otvorila veľa tém, ktoré sa stali predmetom búrlivých debát. Súbor príspevkov a prezentácií z konferencie aj vďaka finančnej podpore MK SR

bol vydaný v druhej polovici roku 2016 v printovej a elektronickej forme. Úspešnosť konferencie a ohlasy odbornej verejnosti sa stali živnou pôdou na vznik tradície. Projekt s cieľom pokračovať v konferencii našiel odozvu na Ministerstve kultúry Slovenskej republiky a v rámci grantového programu 2.4. venovaného neformálnemu vzdelávaniu mu bola pridelená suma 8000 €.

## Jozef Balužinský

### **Museum for all, the conference dedicated to enabling the accessing of museums and galleries to disabled groups of the population**

☐ The Lubovna Museum – Castle in Stara Lubovna with the financial support of the grant system of the Ministry of Culture of the Slovak Republic, programme 2 – Culture of disadvantaged population groups, organized a conference *Museum for All* from May 24th – 26th, 2016. The conference was dedicated to the accessing of museums and galleries to disadvantaged population groups. Specification of making specialized texts and informational texts for the physically and mentally disabled persons, barrier removal and strategies for the development of museums, barrier removal as a part of the self presentation of the museum, use of modern technologies for the accessing of culture, multi-sensory methods as a way of interpretation of cultural information, visit of cultural institution as part of therapy and similar topics were the subject of lectures, presentations and discussions during the conference.

### **„Muzeum dla wszystkich”. Wystawa poświęcona udostępnianiu muzeów i galerii osobom niepełnosprawnym**

☐ Muzeum Lubowskie – Zamek w Starej Lubowli przy wsparciu finansowym z systemu dotacji Ministerstwa Kultury Republiki Słowackiej, program 2. – Kultura dla osób niepełnosprawnych zorganizowało w dniach 24–26 V 2016 r. konferencję „Muzeum dla wszystkich” poświęconą udostępnianiu muzeów i galerii dla osób z upośledzeniami. Sposób przygotowania tekstów specjalistycznych i opisów informacyjnych dla osoby niepełnosprawnej fizycznie i umysłowo, usuwanie barier architektonicznych oraz strategie rozwoju muzeów, likwidowanie barier jako element autopromocji muzeum, wykorzystanie nowoczesnych technologii w celu udostępniania kultury, metody multisensoryczne jako sposób interpretacji informacji kulturalnych, wizyta w instytucji kultury jako element terapii oraz podobne tematy, były przedmiotem wykładów, prezentacji i dyskusji w czasie konferencji.

# Bibliografia/Bibliografia

**Anna Wideř**

**Frantiřka Marcinová**

# Spis tekstów/Obsah

## „Zeszyty Sądecko-Spiskie” (ZSS) I – IX

## „Sandecko-spišské zošity“ (SSZ) I – IX

- ADAMCZAK, Damian. *Imprezy typu „żywy skansen” – oczekiwania i realizacja na przykładzie Górnśląskiego Parku Etnograficznego w Chorzowie*. SSZ/ZSS I. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2006.  
ISBN 83-89989-06-9. s. 144 – 149. pol  
• etnografia, czynności w muzeum, sprístupnianie muzei/etnografia, działalność muzealna, udostępnianie przestrzeni muzealnej/etnography, museum activity, sharing of museums
- BABČÁKOVÁ, Katarína. *Ľudový tanec v rodinnom obradovom cykle*. SSZ/ZSS IX. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2015. ISBN 978-83-89989-76-5. s. 99 – 105. slo  
• etnografia, etnochoreológia/etnografia, etnochoreologia/etnography, etnochoreology
- BALUŽINSKÝ, Jozef. *Debarierizácia expozícií Lubovnianskeho múzea – hrad v Starej Lubovni*. SSZ/ZSS VIII. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2014. ISBN 978-83-89989-64-2. s. 164 – 166. slo  
• muzeológia, debarierizácia/muzeologia, usuwanie barier/museology, remove barriers
- BLIN-OLBERT, Danuta. *Kresy? Kultura Rusinów karpackich w Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku*. SSZ/ZSS I. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2006. ISBN 83-89989-06-9. s. 92 – 96. pol  
• etnografia, sprístupnianie muzei/etnografia, udostępnianie przestrzeni muzealnej/etnography, sharing of museums
- BRYLAK-ZAŁUSKA, Maria. *Cofnąć czas. O kulturze zachodniej Łemkowszczyzny w Sądeckim Parku Etnograficznym*. SSZ/ZSS I. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2006. ISBN 83-89989-06-9. s. 97 – 101. pol  
• etnografia, sprístupnianie muzei/etnografia, udostępnianie przestrzeni muzealnej, Rusini (Łemkowie)/etnography, sharing of museums, Rusyns (Lemkos)
- BULZAK, Jakub M. *Jak doszło do koronacji obrazu Matki Bożej Pocieszenia z jezuickiego kościoła p.w. Ducha Świętego w Nowym Sączu*. SSZ/ZSS V. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2010. ISBN 978-80-970021-5-2. s. 43 – 48. pol  
• církevné dejiny, história církevným rádom a spoločností, náboženské otázky/historia kościoła, regionu, historia zakonów i zgromadzeń religijnych, zagadnienia wyznaniowe/church history, history of religious orders and religious gatherings, religious issues
- CZAJKOWSKI, Jerzy. *Historyczne, osadnicze i etniczne warunki kształtowania się kultur po północnej stronie Karpat*. SSZ/ZSS I. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2006. ISBN 83-89989-06-9. s. 18 – 49. pol  
• etnografia, otázky ohľadom polsko-slovenského pohraničia/etnografia, zagadnienia dot. pogranicza polsko-słowackiego/etnography, issues concerning polish-slovak border
- DANOWSKA, Ewa. *Materiały dotyczące Jana Pawła II w zbiorach Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie*. SSZ/ZSS IV. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2009. ISBN 978-83-89989-24-4. s. 151 – 154. pol  
• biografia, archívné pramene/biografia, materiały archiwalne/biography, archival sources
- FETKO, Filip. *K otázke emancipácie a antisemitizmu v Spišskej župe na prelome 19. a 20. storočia*. SSZ/ZSS II. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2007. ISBN 978-83-89989-15-4. s. 101 – 105. slo  
• história, antisemitizmus/historia, antysemityzm/history, antisemitism
- FETKO, Filip. *K prvému starostovi z rodu Lubomirských Sebaštíanovi*. SSZ/ZSS V. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2010. ISBN 978-80-970021-5-2. s. 60 – 63. slo  
• história/historia/history
- FETKO, Filip. *Kapitola k dejinám hradu Lubovňa v 18. storočí*. SSZ/ZSS III. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2008. ISBN 978-83-89989-19-2. s. 131 – 135. slo  
• história, kastelológia/historia, kastelologia/history, kastelologie
- FETKO, Filip. *Mapové zobrazenie Seegera von Durrenberga a jeho pramenná hodnota pre novoveké dejiny Spiša so zretelom na Starú Lubovňu*. SSZ/ZSS IV. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2009. ISBN 978-83-89989-24-4. s. 126 – 129. slo  
• história, kartografia/historia, kartografia/history, cartography
- FETKO, Filip. *Prameň No. I situations – Plan von dem Bergschloss und Altstadt Lüblow*. SSZ/ZSS V. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2010. ISBN 978-80-970021-5-2. s. 67 – 71. slo  
• história/historia/history
- FIRST, Grzegorz. *Archeologia w zbiorach Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu. Przyczynek do dziejów i charakterystyki zbioru*. SSZ/ZSS VIII. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2014. ISBN 978-83-89989-64-2. s. 12 – 19. pol  
• archeológia, muzeológia, archeologicke zbierkové predmety/archeologia, muzealne zbory archeologiczne/archeology, museology, archeological collection
- FIRST, Grzegorz. *Wielokulturowa Sądeckczyzna – perspektywa archeologiczna*. SSZ/ZSS IV. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2009. ISBN 978-83-89989-24-4. s. 8 – 23. pol  
• archeológia, história, analiza kultúrnych rozdielov v kontexte archeológie/archeologia, historia, analiza zróżnicowania kulturowego w kontekście archeologicznym/archeology, history, analysis of cultural diversity in the archaeological context
- GLASER-OPITZOVÁ, Renáta – SLOBODOVÁ, Mária. *Súčasný stav poznania archeologického výskumu na hrade Lubovňa*. SSZ/ZSS VII. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2013. ISBN 978-83-89989-58-1. s. 83 – 89. slo  
• archeológia, kastelológia/archeologia, kastelologia/archeology, kastelologie
- GRZESIK, Ryszard. *Dialogues de l'Abbaye de l'Escaladieu en Bigorre à Cervený Klaster en Spis. Catalogue de l'exposition réalisée par le Conseil Général des Hautes-Pyrénées-France et la Région Autonome de Prešov – Slovaquie*, bmv. 2008. SSZ/ZSS IV. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2009. ISBN 978-83-89989-24-4. s. 166 – 167. pol  
• recenzia katalógu k výstave/recenzja katalogu wystawy/review catalog for exhibition
- HOŁDA, Joanna. *Projekt ożywienia tradycyjnej kamieniarzki lemkońskiej w rekonstruowanym zespole plebańskim w Bartnem*. SSZ/ZSS I. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2006. ISBN 83-89989-06-9. s. 102 – 105. pol  
• etnografia, zanikajúce remeslá, sprístupnianie muzei/etnografia, ginące zawody, udostępnianie przestrzeni muzealnej/etnography, dying craft, sharing of museums
- CHMELINOVÁ, Katarína. *Nebešská hudba Kaplnka Panny Márie vo Fridmane*. SSZ/ZSS V. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2010. ISBN 978-80-970021-5-2. s. 49 – 53. slo  
• dejiny umenia, umenie baroka/historia sztuki, sztuka barokowa/history of art, art of baroque
- IWIŃSKA, Dorota. *O osadnikach józefińskich na Sądeckczyźnie i ich kulturze – w aspekcie budowy sektora kolonistów niemieckich w Sądeckim Parku Etnograficznym*. SSZ/ZSS I.

- Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2006. ISBN 83-89989-06-9s. 69 – 72. pol
- etnografia, nemeckí osadníci /etnografia, osadníkův niemieckich /etnography, German settlers
- JANICKA-KRZYWDA, Urszula. Maryjna pobożność konfederatów barskich. SSZ III. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2008. ISBN 978-83-89989-19-2. s. 86 – 88. pol
- história, cirkevné dejiny, náboženské otázky /historia, historia kościoła, zagadnienia wyznaniowe /history, church history, religious issues
- JEŁOWICKI, Arkadiusz. *Współczesna obrzędowość i zwyczaje rodzinne na pograniczu kulturowym w północnej Wielkopolsce. Obraz z badań Atlasu Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Wsi.* SSZ/ZSS IX. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2015. ISBN 978-83-89989-76-5. s. 94 – 98. pol
- etnografia, regionalna nehmotná a duchovná kultúra /etnografia, regionalna kultúra niematerialna i duchowa /etnography, regional non-material and spiritual culture
- KARPINSKÝ, Peter. *Slovakizovaná čeština v 18. storočí v korešpondencii zo Spiša.* SSZ/ZSS VIII. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2014. ISBN 978-83-89989-64-2. s. 142 – 146. slo
- história, jazykoveda /historia, językoznawstwo /history, linguistics
- KAWIORSKI, Wacław. *Sądecki Park Etnograficzny w 30. rocznicę powstania.* In SSZ I. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2006. ISBN 83-89989-06-9. s. 9 – 11. pol
- muzeológia, ľudová architektúra, etnológia, múzeum ľudovej architektúry – skansen /muzeologia, architektura ludowa, etnologia, skansen /museum, folk architecture, ethnology, open air museum
- KLICH-KLUCZEWSKA, Barbara. *Pamięć o konfederacji barskiej w PRL. Próba rekonesansu.* SSZ/ZSS III. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2008. ISBN 978-83-89989-19-2. s. 95 – 99. pol
- história /historia /history
- KOHÚTOVÁ, Mária. *Spišská Belá podľa súpisu z roku 1773.* In SSZ III. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2008. ISBN 978-83-89989-19-2. s. 136 – 138. pol
- história, pramene /historia, źródła /history, sources
- KONTRÍK, Alojz. *Vplyv drotárstva na rodinný život na Kysuciach v medzivojnovom období.* SSZ/ZSS IX. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2015. ISBN 978-83-89989-76-5. s. 87 – 93. slo
- etnografia, drotárstvo /etnografia, druciarstwo /etnography, tinker's dam
- KOZAK, Anna. *Muzeum Tatrzzańskie – „muzeum przestrzenne”. Prezentacja kultury ludowej Podhala i Spiszu w oddziałach terenowych Muzeum Tatrzńskiego.* SSZ/ZSS I. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2006. ISBN 83-89989-06-9. s. 111 – 113. pol
- etnografia, muzeológia, sprístupňovanie múzeí /etnografia, muzeologia, udostępnianie przestrzeni muzealnej /etnography, museology, sharing of museums
- KRAJEWSKI, Adam. *Rodzina we wsiach drobnoszlacheckich na wschodnim Mazowszu w XIX w.* SSZ/ZSS IX. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2015. ISBN 978-83-89989-76-5. s. 24 – 35. pol
- etnografia, história, rodina /etnografia, historia, rodzina /etnography, history, family
- KRUK, Ryszard. *Pomnik Kazimierza Pułaskiego w Krynicy.* SSZ/ZSS III. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2008. ISBN 978-83-89989-19-2. s. 83 – 85. pol
- história /historia /history
- KRUPOVÁ, Zuzana. *Vývoj náboženského zloženia obyvateľov Spiša vo svetle štatistik.* In SSZ III. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2008. ISBN 978-83-89989-19-2. s. 139 – 157. slo
- religionistika, história, štatistika /religioznawstwo, historia, statystyka /religious studies, history, statistics
- KUDYBA, Wojciech. *Melancholiczna Galicja Andrzeja Stasiuka.* SSZ/ZSS III. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2008. ISBN 978-83-89989-19-2. s. 162 – 166. pol
- recenzia publikácie „Jadąc do Babadag” A. Stasiuka, analiza tekstu /recenzja publikacji „Jadąc do Babadag” A. Stasiuka, analiza tekstu /review publikation „Jadąc do Babadag” of A. Stasiuk, text analysis
- KUŁAKOWSKA-ZADĘCKA, Renata. *Kazimierz Pułaski – dowódca i symbol konfederacji barskiej.* SSZ/ZSS III. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2008. ISBN 978-83-89989-19-2. s. 25 – 28. pol
- biografia /biografia /biography
- LABANC, Peter. *Spis v 12. a 13. storočí.* SSZ/ZSS V. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2010. ISBN 978-80-970021-5-2. s. 76 – 77. slo
- správa o konferencii /raport o konferencji /conference report
- LAINCZ, Eduard – POLÁCH, Radek. *Dámy a páni, držte si klobúky!* SSZ/ZSS VIII. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2014. ISBN 978-83-89989-64-2. s. 154 – 156. slo
- muzeológia, správa o výstave klobúkov /muzeologia, raport o wystawie kapeluszy /museum, report on the hat exhibition
- LAINCZ, Eduard. *Polská kuriérska služba a ilegálny odboj v okrese Stará Ľubovňa 1939 – 1944.* SSZ/ZSS VIII. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2014. ISBN 978-83-89989-64-2. s. 84 – 93. slo
- história, ilegálny odboj /historia, działalność podziemia /history, illegal resistance
- LANGER, Jiří. *Stopy nemeckej kolonizácie v architektúre malomestského prostredia v Karpatoch.* SSZ/ZSS I. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2006. ISBN 83-89989-06-9. s. 50 – 61. slo
- etnografia, architektúra, nemecká kolonizácia /etnografia, architektura, kolonizacja niemiecka /etnography, architecture, German colonization
- LANGER, Juraj. *Štruktúra rodiny ako produkt regionálnych historických procesov.* SSZ/ZSS IX. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2015. ISBN 978-83-89989-76-5. s. 10 – 12. slo
- etnografia, rodina /etnografia, rodzina /etnography, family
- LASOWA, Teresa. *Drogowe, turystyczne tablice – projekt dla muzeów na wolnym powietrzu.* SSZ/ZSS I. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2006. ISBN 83-89989-06-9. s. 153 – 155. pol
- sprístupňovanie múzeí, múzeá v prírode /udostępnianie przestrzeni muzealnej, skanseny /sharing of museums, open air museums
- LAZORÍK, Ján. *O našim šarišským rečovaňu.* SSZ/ZSS V. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2010. ISBN 978-80-970021-5-2. s. 72 – 73. slo
- etnografia, jazykoveda, šarišské nárečie /etnografia, językoznawstwo, dialekt Szarisza /etnography, linguistics, dialect of Šariš
- LAZORÍK, Ján. *Žartovnosce z Jakubjan porospravjane starim jakubjanskim učitelom Mikulašom Šudichom.* SSZ/ZSS II. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2007. ISBN 978-83-89989-15-4. s. 106 – 107. slo
- etnografia, oral-history /etnografia, historia mówiona /etnography, oral history
- LEW, Irena. *Małżeństwa mieszane na pograniczu polsko-niemieckim.* SSZ/ZSS IX. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2015. ISBN 978-83-89989-76-5. s. 36 – 47. pol
- etnografia, miešané manželstvá, poľsko-nemecké pohraničie /etnografia, małżeństwa mieszane, pogranicze polsko-niemieckie /etnography, mixed marriage, polish-german border
- LEWCZUK, Zygmunt. *Drewniana architektura sakralna Karpat polskich i jej prezentacja w skansenach Polski południowej.* SSZ/ZSS I. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2006. ISBN 83-89989-06-9. s. 114 – 119. pol
- drevená architektúra /architektura drewniana /wooden architecture

- LIBOSKA, Tomasz. „*Sałasznictwo*” *beskidzkie w rzeczywistości muzealnej Górnosląskiego Parku Etnograficznego w Chorzwie*. SSZ/ZSS I. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2006. ISBN 83-89989-06-9. s. 106 – 110. pol
- etnografia, muzeológia/etnografia, muzeologia/etnography, museology
- ŁOPATKIEWICZ, Tadeusz. *Ikonografia Starego i Nowego Sącza*, red. E. Ross-Pazdyk, B. Szafran. SSZ/ZSS VII. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2012/13. ISBN 978-83-89989-58-1. s. 94 – 96. pol
- recenzja, ikonografia/recenzja, ikonografia/review publikation, ikonography
- MARCINIĄK, Maria. *Między świętynią a reality show*. SSZ/ZSS I. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2006. ISBN 83-89989-06-9. s. 140 – 143. pol
- etnografia, muzeológia/etnografia, muzeologia/etnography, museology
- MARCINOVÁ, Františka. *Kniha testament Starej Lubovne 1660-1747 – 1. časť*. SSZ/ZSS IV. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2009. ISBN 978-83-89989-24-4. s. 107 – 125. slo, pol
- história, pramene, testamenty/historia, źródła, testamenty/history, sources, testaments
- MARCINOVÁ, Františka. *Kniha testamentov Starej Lubovne 1660 – 1747 – 2. časť*. SSZ/ZSS VI. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2011. ISBN 978-83-89989-45-1. s. 54 – 62.
- história, pramene, testamenty/historia, źródła, testamenty/history, sources, testaments
- MARCINOVÁ, Františka. *Kniha testamentov Starej Lubovne 1660 – 1747 – 3. časť*. SSZ/ZSS VII. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2013. ISBN 978-83-89989-58-1. s. 12 – 28. slo, pol
- história, pramene, testamenty/historia, źródła, testamenty/history, sources, testaments
- MARCINOVÁ, Františka. *Kniha testamentov Starej Lubovne 1660 – 1747 – 4. časť*. SSZ/ZSS VIII. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2014. ISBN 978-83-89989-64-2. s. 133 – 141. slo, pol
- história, pramene, testamenty/historia, źródła, testamenty/history, sources, testaments
- MARCINOVÁ, Františka. *Na počiatku je zbierka*. SSZ/ZSS VIII. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2014. ISBN 978-83-89989-64-2. s. 162 – 164. slo
- muzeológia, akvizícia zbierok do múzea/muzeologia, akvizicia zbiorów do muzeum/museology, acquisition of collections in the museum
- MARCINOVÁ, Františka. *Pohľad na odraz dejín každodennosti v Knihe testamentov Starej Lubovne 1660 – 1747*. SSZ/ZSS V. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2010. ISBN 978-80-970021-5-2. s. 64 – 66. slo, pol
- história, pramene, testamenty, dejiny každodennosti/historia, źródła, testamenty, historia codzienności/history, sources, testaments, the history of everyday life
- MARCINOVÁ, Františka. *Spolu máme 70 rokov – z pohľadu „mladšieho brata”*. SSZ/ZSS IX. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2015. ISBN 978-83-89989-76-5. s. 152 – 154. slo
- správa o činnosti múzea/raport z działalności muzealnej/museum activity report
- MARCINOWSKA, Maria. *40-lecie Sądeckiego Parku Etnograficznego. Wspomnienie i świętowanie*. SSZ/ZSS IX. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2015. ISBN 978-83-89989-76-5. s. 134 – 144. pol
- muzeológia, ľudová architektúra, etnológia, múzeum ľudovej architektúry – skansen/muzeologia, architektura ludowa, etnologia, skansen/museology, folk architecture, etnology, open air museum
- MARCINOWSKA, Maria. *Lubomirscy z linii wiśnickiej jako propagatorzy kultury w swoich włościach*. SSZ/ZSS III. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2008. ISBN 978-83-89989-19-2. s. 124 – 130. pol
- história/historia/history
- MARCINOWSKA, Maria. *Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu jako jeden z liderów współpracy polsko-słowackiej*. SSZ/ZSS VI. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2011. ISBN 978-83-89989-45-1. s. 46 – 53. pol
- správa o činnosti múzea/raport z działalności muzealnej/museum activity report
- MARCINOWSKA, Maria. *Nowosądeckie klasztory i ich następcy*. SSZ/ZSS VIII. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2014. ISBN 978-83-89989-64-2. s. 35 – 42. pol
- história, história cirkevných rádov a spoločenstiev/historia regionu, historia zakonów i zgromadzeń religijnych/history, history of religious orders and religious gatherings
- MARCINOWSKA, Maria. *Odnalezienie i opublikowanie kopii traktatu Stanisława Herakliusza Lubomirskiego*. SSZ/ZSS VII. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2012/13. ISBN 978-83-89989-58-1. s. 66 – 75. pol
- história, pramene/historia, źródła/history, sources
- MARECKI, Józef. *Historia minorityów ze szczególnym uwzględnieniem Polski*. SSZ/ZSS IV. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2009. ISBN 978-83-89989-24-4. s. 55 – 65. pol
- cirkevné dejiny, dejiny cirkevných rádov a spoločenstiev, náboženské otázky/historia kościoła, historia zakonów i zgromadzeń religijnych, zagadnienia wyznaniowe/church history, history of religious orders and religious gatherings, religious issues
- MAZUR, Zbigniew. *Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygiełzowie – atrakcją turystyczną między Śląskiem a Krakowem*. SSZ/ZSS I. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2006. ISBN 83-89989-06-9. s. 150 – 152. pol
- etnografia, muzeológia/etnografia, muzeologia/etnography, museology
- MIGRAŁA, Leszek. *Nowy Sącz w czasach nowożytnych*. SSZ/ZSS VI. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2011. ISBN 978-83-89989-45-1. s. 15 – 27. pol
- história/historia/history
- MIGRAŁA, Leszek. *Nowy Sącz w okresie autonomii galicyjskiej*. SSZ/ZSS VIII. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2014. ISBN 978-83-89989-64-2. s. 59 – 85. pol
- história/historia/history
- MIGRAŁA, Leszek. *Nowy Sącz w okresie centralistycznych rządów austriackich (1770–1867)*. SSZ/ZSS VII. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2012/13. ISBN 978-83-89989-58-1. s. 29 – 47. pol
- história/historia/history
- MIGRAŁA, Leszek. *Nowy Sącz w średniowieczu*. SSZ/ZSS IV. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2009. ISBN 978-83-89989-24-4. s. 24 – 37. pol
- história/historia/history
- MIKULÍK, Dalibor. *Hrad Lubovňa v 19. storočí (Uhorský štát, Juraj Félix Raisz – Lublovári, mesto Stará Lubovňa, Andrej Zamojski – majiteľia hradu Lubovňa)*. SSZ/ZSS IV. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2009. ISBN 978-83-89989-24-4. s. 89 – 95. slo
- história, kastelológia, rodina Raiszovcov/historia, kastelologia, rodzina Raiszów/history, kastelologie, the Raisz family
- MIKULÍK, Dalibor. *Obnova renesančného paláca hradu Lubovňa*. SSZ/ZSS VII. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2013. ISBN 978-83-89989-58-1. s. 74 – 78. slo
- architektúra, história, správa o obnove/architektura, historia, raport o remoncie/architecture, history, restoration report
- MIKULÍK, Dalibor. *Polské korunovačné klenoty na hrade Lubovňa v rokoch 1655 – 1661 (kráľovský poklad ukrytý na uhorsko-poľskom pohraničí)*. SSZ/ZSS VI. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2011. ISBN 978-83-89989-45-1. s. 26 – 31. slo
- história, polské korunovačné klenoty/historia, klejnoty koronacyjne Polskie/history, crown jewels of Poland

- MIKULÍK, Dalibor. Šľachtický rod Raiszovcov – majitelia hradu Ľubovňa v 19. storočí. Novospriístupená expozícia v barokovom paláci hradu Ľubovňa. SSZ/ZSS VI. Nowy Sącz: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2011. ISBN 978-83-89989-45-1. s. 76 – 78. slo
- muzeológia, správa o stálej výstave /muzeologia, raport o ekspozycji /museology, exposition report
- MILISZKIEWICZ, Grzegorz. *Rodzina polska i żydowska. Badania genealogiczne jako wstępny warunek muzeum ekspozycji i muzeum wydarzeń w muzeum na otwartym powietrzu*. SSZ/ZSS IX. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2015. ISBN 978-83-89989-76-5. s. 13 – 23. pol
- etnografia, rodina, muzeológia /etnografia, rodina, muzeologia /etnography, family, museology
- MOLENDĄ-BERKOWICZ, Maria. *Moda w czasach konfederacji barskiej*. SSZ/ZSS III. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2008. ISBN 978-83-89989-19-2. s. 89 – 94. pol
- história, historické odevy /historia, charakterystyka ubiorów z epoki /history, historical clothing
- MUŠINKA, Mykolas. *Ján Lazorik (29.09.1920 – 30.08.2015)*. SSZ/ZSS IX. Nowy Sącz: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2015. ISBN 978-83-89989-76-5. s. 156 – 159. slo
- biografía /biografía /biography
- NÁDASKÁ, Katarína. *Rodina remeselníka na Spiši (prípádová štúdia rodiny obuvníka v prevej tretine 20. storočia)*. SSZ/ZSS IX. Nowy Sącz: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2015. ISBN 978-83-89989-76-5. s. 77 – 86. slo
- etnografia, remeslá, obuvníctvo /etnografia, rzemiosła, szewctwo /etnography, crafts, shoemaking
- NOVÁK, Andrej. *Bitka pri Vojňanoch – legenda či skutočnosť*. SSZ/ZSS V. Nowy Sącz: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2010. ISBN 978-80-970021-5-2. s. 56 – 59. slo
- história, vojenské dejiny /historia, dzieje wojenne / history, military history
- NOVOTNÁ, Mária. *Oltáre hradnej kaplnky v Starej Ľubovni..* SSZ/ZSS VIII. Nowy Sącz: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2014. ISBN 978-83-89989-64-2. s. 41 – 50. slo
- dejiny umenia, architektúra, oltáre /historia sztuki, architektura, ołtarze /history of art, architecture, altars
- OČKOVÁ, Katarína. *Rodina, jej štruktúra, spôsob života a bývanie v súvislostiach s prírodným prostredím*. SSZ/ZSS IX. Nowy Sącz: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2015. ISBN 978-83-89989-76-5. s. 48 – 57. slo
- etnografia, rodina /etnografia, rodina /etnography, family
- OLEJNÍK, Ján. *Ľudový odev v Pieninách*. SSZ/ZSS VI. Nowy Sącz: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2011. ISBN 978-83-89989-45-1. s. 32 – 36. slo
- etnografia, Ľudový odev /etnografia, stroj ludowy /etnography, folk clothing
- ONDREJ, Jakub. *Ars Liturgica ... toto robte na moju pamiatku*. SSZ/ZSS IX. Nowy Sącz: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2015. ISBN 978-83-89989-76-5. s. 150 – 151. slo
- muzeológia, správa o výstave liturgických predmetov /muzeologia, raport o wystawie przedmiotów liturgicznych /museology, report on the exhibition of devotional articles
- ONDREJ, Jakub. *Skutočnosť, v ktorej žijeme..* SSZ/ZSS VIII. Nowy Sącz: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2014. ISBN 978-83-89989-64-2. s. 167 – 169. slo
- správa o činnosti múzea /raport z działalności muzealnej /museum activity report
- ONDREJ, Jakub. *Skvost liturgických pamiatok. Neskorogotická monštrancia z Kostola sv. Mikuláša v Starej Ľubovni*. SSZ/ZSS VIII. Nowy Sącz: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2014. ISBN 978-83-89989-64-2. s. 96. slo
- dejiny umenia, monštrancia /historia sztuki, monstrancia /history of art, monstrance
- PAVELČÍKOVÁ, Monika – ŠUMSKÁ, Barbora. *Depozitár odevu, textilu, obuvi a predmetov z kože a kožušín*. SSZ/ZSS IX. Nowy Sącz: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2015. ISBN 978-83-89989-76-5. s. 148 – 149. slo
- muzeológia, správa o otvorenom depozitára /muzeologia, raport o otwartym depozycie /museology, report of open depository
- PAVELČÍKOVÁ, Monika. *Dom spisských Nemcov v povodí horného Popradu*. SSZ/ZSS I. Nowy Sącz: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2006. ISBN 83-89989-06-9. s. 62 – 68. slo
- etnografia, architektúra, Spišskí Nemci /etnografia, architektura, Niemci Spiszcy /etnography, architecture, Germans from Spiš
- PAVELČÍKOVÁ, Monika. *História výroby modrotlač v Starej Ľubovni*. SSZ/ZSS IV. Nowy Sącz: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2009. ISBN 978-83-89989-24-4. s. 74 – 88. slo
- etnografia, modrotlač /etnografia, drukowanie tkanin /etnography, blueprint
- PAVELČÍKOVÁ, Monika. *Hradný pivovar*. SSZ/ZSS VII. Nowy Sącz: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2013. ISBN 978-83-89989-58-1. s. 79 – 82. slo
- muzeológia, správa o stálej výstave /muzeologia, raport o ekspozycji /museology, exposition report
- PAVELČÍKOVÁ, Monika. *K životnému jubileu Jána Lazoríka*. SSZ/ZSS V. Nowy Sącz: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2010. ISBN 978-80-970021-5-2. s. 78 – 79. slo
- biografía /biografía /biography
- PAVELČÍKOVÁ, Monika. *Ľudová architektúra a bývanie v oblasti Starej Ľubovne*. SSZ/ZSS IX. Nowy Sącz: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2015. ISBN 978-83-89989-76-5. s. 58 – 69. slo
- etnografia, Ľudová architektúra /etnografia, architektura ludowa /etnography, folk architecture
- PAVELČÍKOVÁ, Monika. *Múzeum v prírode pod hradom Ľubovňa si pripomína 30 rokov od svojho prístupenia verejnosti*. SSZ/ZSS IX. Nowy Sącz: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2015. ISBN 978-83-89989-76-5. s. 123 – 129. slo
- muzeológia, Ľudová architektúra, etnológia, múzeum Ľudovej architektúry – skansen /muzeologia, architektura ludowa, etnologia, skansen /museology, folk architecture, etnology, open air museum
- PAVELČÍKOVÁ, Monika. *Patrocinia drobných sakrálnych stavieb v oblasti Starej Ľubovne*. SSZ/ZSS V. Nowy Sącz: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2010. ISBN 978-80-970021-5-2. s. 37 – 42. slo
- sakrálna architektúra, religionistika, patrocinia /architektura sakralna, religioznawstwo, patrocinia /sacral architecture, religious studies, patrons
- PAVELČÍKOVÁ, Monika. *Tesársky um a symbol života (výstava trámov a tesárskeho umenia)*. SSZ/ZSS VIII. Nowy Sącz: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2014. ISBN 978-83-89989-64-2. s. 157 – 161. slo
- muzeológia, správa o výstave tesárskeho umenia /muzeologia, raport o wystawie sztuki ciesielskiej /museology, report on exhibition of art of carpentry
- PAVELČÍKOVÁ, Monika. *Významné pamiatky východného obradu zachované v drevenom kostolíku sv. Michala Archanjela z Matysovej*. SSZ/ZSS VI. Nowy Sącz: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2011. ISBN 978-83-89989-45-1. s. 37 – 43. slo
- dejiny umenia, religionistika, ikonografia /historia sztuki, religioznawstwo, ikonografia /history of art, religious studies, ikonography
- PLAČKO, Štefan. *Hainova kronika z pohľadu historickej antropológie: Vnímanie vybraných sociálnych skupín obyvateľstva Levoče 16. a 17. storočia*. SSZ/ZSS IV. Nowy Sącz: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2009. ISBN 978-83-89989-24-4. s. 98 – 106. slo
- história, historická antropológia, pramene /historia, antropologia historiczna, źródła /history, historical anthropology, sources
- PODGÓRSKA, Arkadia. *Zagadnienie fundacji i początkowych dziejów opactwa Św. Ducha w Nowym Sączu w powiązaniu z Brzeskiem-Hebdowem*. SSZ/ZSS V. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2010. ISBN 978-80-970021-5-2. s. 24 – 30. pol
- história, cirkevné dejiny, dejiny cirkevných rádov a spoločenských, náboženské otázky /historia kościoła, historia zakonów i zgromadzeń religijnych, zagadnienia wyznaniowe /church history, history of religious orders and religious gatherings, religious issues

- POTKAŃSKI, Waldemar. *Międzynarodowy układ sił w Europie w połowie XVIII wieku oraz stosunek mocarstw europejskich wobec konfederacji barskiej*. SSZ/ZSS III. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2008. ISBN 978-83-89989-19-2. s. 14 – 19. pol
- história/historia/history
- PRZYBOŚ, Kazimierz. *Konfederacja barska. Przyczyny i przebieg*. SSZ/ZSS III. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2008. ISBN 978-83-89989-19-2. s. 20 – 24. pol
- história/historia/history
- PRZYBOŚ, Kazimierz. *Pierwsze archiwalia Muszyny*. SSZ II. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2007. ISBN 978-83-89989-15-4. s. 86 – 95. pol
- história, pramene/historia, źródła/history, sources
- PRZYBOŚ, Kazimierz. *Stanisława Herakliusza Lubomirskiego Informacja potrzebna bardzo Rzeczypospolitej 1671 o prawie własnym i dziedzicznym, które ma Rzeczypospolita do Spisza i części Ziemi Węgierskiej, przeciwko pretensjom Cesarza Jm., tudzież jako wiele Rzeczypospolitej należy na utrzymaniu tego kraju. Aneks. Tekst traktatu Stanisława Herakliusza Lubomirskiego*. SSZ/ZSS VII. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2012/13. ISBN 978-83-89989-58-1. s. 10 – 18. pol
- história, prame, analiza tekstu/historia, analiza tekstu/history, sources, text analysis
- RAK, Maciej. *Wanda Łomnicka-Dulak. Matusine słówka. Słownik gwary górali nadpopradzkich*. SSZ/ZSS III. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2008. ISBN 978-83-89989-19-2. s. 160 – 161. pol
- recenzia, etnografia/recenzja, etnografia/review publication, ethnography
- ROTTER, Lucyna. *Habity franciszkańskie na przykładzie wybranych wspólnot męskich i żeńskich*. SSZ/ZSS IV. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2009. ISBN 978-83-89989-24-4. s. 66 – 73. pol
- cirkevne dejiny, dejiny cirkevných rádov a spoločentiev, mniške odevy/historia kościoła, historia zakonów i zgrupowań religijnych, charakterystyka ubiorów zakonnych/church history, history of religious orders and religious gatherings, monastic clothing
- RUTKOWSKA, Emilia. *O Orawskim Parku Etnograficzny z perspektywy 50 lat*. SSZ/ZSS I. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2006. ISBN 83-89989-06-9. s. 12 – 15. pol
- muzeológia, ľudová architektúra, etnológia, múzeum ľudovej architektúry – skansen/muzeologia, architektura ludowa, etnologia, skansen/museology, folk architecture, etnology, open air museum
- SADOWSKI, Piotr. *Konfederacja barska w starostwie lanckorońskim*. SSZ/ZSS III. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2008. ISBN 978-83-89989-19-2. s. 52 – 70. pol
- história/historia/history
- SKONIECZNA-GAWLIK, Dobrawa. *Etnograf w terenie. Badacz, obserwator, uczestnik czy animator przejawów niematerialnego dziedzictwa kulturowego?* SSZ/ZSS IX. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2015. ISBN 978-83-89989-76-5. s. 106 – 112. pol
- etnografia, práca v teréne/etnografia, práca v terenie/ethnography, field-work
- SOFKOVÁ, Jana. *Prezývky v osobných menách na stredovekom Spiši v rokoch 1263 – 1342 (úvod do problematiky)*. SSZ/ZSS VIII. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2014. ISBN 978-83-89989-64-2. s. 26 – 32. slo
- história, jazykoveda/historia, językoznawstwo/history, linguistics
- SOPOLIGA, Miroslav. *Pamiętki ľudovej architektúry Ukrajincov na Slovensku a ich prezentácia v múzeách v prírode*. SSZ/ZSS I. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2006. ISBN 83-89989-06-9. s. 80 – 91. slo
- etnografia, ľudová architektúra, Ukrajinci, múzea v prírode/etnografia, architektura ludowa, Ukraińcy, skanseny/ethnography, folk architecture, Ukrainians, open air museums
- STANKO, Przemysław. *Materiały beatyfikacyjne św. Kingi w Tajnym Archiwum Watykańskim*. SSZ IV. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2009. ISBN 978-83-89989-24-4. s. 155 – 163. pol
- cirkevne dejiny, pramene, náboženské otázky/historia kościoła, źródła, zagadnienia wyznaniowe/church history, sources, religious issues
- STASIAK, Arkadiusz Michał. *Legenda bitwy lanckorońskiej*. SSZ/ZSS III. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2008. ISBN 978-83-89989-19-2. s. 71 – 77. pol
- história/historia/history
- SZCZYGIEL, Magdalena. *Ludność Nowego Sącza w latach 1880–1910 na podstawie austriackich spisów powszechnych*. SSZ/ZSS VI. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2011. ISBN 978-83-89989-45-1. s. 65 – 75. pol
- história, pramene, štatistika/historia, źródła, statystyka/history, sources, statistic
- SZUSTER, Gabriel. *Jakub Marcin Bulzak. Uczczona po królewsku. Koronacja obrazu Matki Bożej Pocieszenia w Nowym Sączu*. SSZ/ZSS VIII. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2014. ISBN 978-83-89989-64-2. s. 173 – 177. pol
- recenzia publikácie/recenzja publikacji/review publication
- ŚLIWA, Maciej. *Obozy konfederackie w Muszynie, Izbach i Wysowej. Historia i próba rekonstrukcji*. SSZ/ZSS III. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2008. ISBN 978-83-89989-19-2. s. 78 – 82. pol
- história/historia/history
- ŚLIWIŃSKI, Wojciech. *Architektura sektora kolonistów niemieckich w Sądckim Parku Etnograficznym*. SSZ/ZSS I. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2006. ISBN 83-89989-06-9. s. 73 – 79. pol
- etnografia, architektúra, nemecká kolonizácia/etnografia, architektura, kolonizacja niemiecka/ethnography, architecture, German colonization
- ŚLIWIŃSKI, Wojciech. *Dawne budownictwo polaniarskie w Paśmie Jaworzyny Krynickiej (kilka słów porównania z szalasami w Gorcach)*. SSZ/ZSS IX. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2015. ISBN 978-83-89989-76-5. s. 113 – 122. pol
- drevená architektúra, etnografia/architektura drewniana, etnografia/wooden architecture, ethnography
- ŚLIWIŃSKI, Wojciech. *Kolonizacja niemiecka na Sądecczyźnie (1781–1786) (studium historyczne)*. SSZ/ZSS II. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2007. ISBN 978-83-89989-15-4. s. 71 – 83. pol
- história, nemecká kolonizácia/historia, kolonizacja niemiecka/history, German colonization
- ŚLUSAREK, Robert. *Kościół czy muzeum? Funkcja zabytków sakralnych obrządku łacińskiego na przykładzie wybranych obiektów architektury w Sądckim Parku Etnograficznym*. SSZ/ZSS I. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2006. ISBN 83-89989-06-9. s. 120 – 123. pol
- dejiny umenia, muzeológia/historia kościoła, muzeologia/church history, museology
- ŠTEVÍK, Miroslav. *Jubileum PhDr. Jána Olejníka*. CSc. SSZ/ZSS VI. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2011. ISBN 978-83-89989-45-1. s. 79. slo
- biografia/biografia/biography
- ŠTEVÍK, Miroslav. *K počiatkom a lokalizácii stredovekých kláštorov na Spiši*. SSZ/ZSS V. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2010. ISBN 978-80-970021-5-2. s. 8 – 23. slo
- história, religionistika, stredoveké kláštory/historia, religioznawstwo, średniowieczne klasztory/history, religious studies, middleages monasteries
- ŠTEVÍK, Miroslav. *K počiatkom multietnického stredovekého Spiša*. SSZ/ZSS IV. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2009. ISBN 978-83-89989-24-4. s. 38 – 49. slo
- história, národnosti/historia, narodowości/history, nations
- ŠTEVÍK, Miroslav. *K rozsahu donácie Ondreja III. spišskému prepoštovi na hornom Spiši v roku 1293*. SSZ/ZSS VI. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2011. ISBN 978-83-89989-45-1. s. 8 – 12. slo



- história, pramene, lokácie / historia, źródła, lokalizacje / history, sources, lokations
- ŠTEVÍK, Miroslav. *Kedy a od koho Kunigunda získala Podolíneč s okolím?* SSZ/ZSS IV. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2009. ISBN 978-83-89989-24-4. s. 50 – 54. pol
  - história / historia / history
- ŠTEVÍK, Miroslav. *Prehľad vývinu osídlenia a verejnej správy stredovekého Spiša.* SSZ/ZSS II. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2007. ISBN 978-83-89989-15-4. s. 10 – 37. slo
  - história, dejiny správy / historia, dzieje zarządzania / history, history of state management
- ŠTEVÍK, Miroslav. *Služnovské okresy Spišskej župy na prahu novoveku.* SSZ/ZSS III. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2008. ISBN 978-83-89989-19-2. s. 116 – 123. slo
  - história / historia / history
- TEJCHMA, Jacek. *Widza wabić i uczyć, czyli kilka uwag o współczesnych możliwościach prezentacji muzeów skansenowskich.* SSZ/ZSS I. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2006. ISBN 83-89989-06-9. s. 136 – 139. pol
  - etnografia, muzeológia, múzea v prírode / etnografia, muzeologia, skanseny / ethnography, museology, open air museums
- TKÁČOVÁ, Monika. *Veľkonočné vajíčka z okolia Popradu.* SSZ/ZSS II. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2007. ISBN 978-83-89989-15-4. s. 108 – 111. slo
  - etnografia, muzeologia, veľkonočné vajíčka / etnografia, muzeologia, jajka wielkanocne / ethnography, museology, easter eggs
- TOBIASZ, Agata. *Sądeckie kuligi w relacjach Szczęsnego Morawskiego.* SSZ/ZSS VIII. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2014. ISBN 978-83-89989-64-2. s. 149 – 153. pol
  - história / historia / history
- TOBIASZ, Agata. *Zmysłowe doznania Szczęsnego Morawskiego podczas pewnej wędrowki po Beskidach.* SSZ/ZSS VII. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2012/13. ISBN 978-83-89989-58-1. s. 53 – 63. pol
  - história / historia / history
- TRAJDOS, Tadeusz M. *Przywileje Podolińca, Starej Lubowli i Gniazd w średniowieczu.* SSZ/ZSS III. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2008. ISBN 978-83-89989-19-2. s. 102 – 115. pol
  - história, polsko-slovenské pohraničie / historia, polsko-słowackie pogranicze / history, polish-slovak border
- ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny Podolíneča do polovice 14. storočia.* SSZ/ZSS VIII. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2014. ISBN 978-83-89989-64-2. s. 18 – 25. slo
  - história / historia / history
- WIERZBICKA, Beata. *Nowy Sącz oraz podmiejskie przysiółki w XVII wieku w świetle księgi 29/110/108, z tzw. Akt Depozytaliów.* SSZ/ZSS VIII. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2014. ISBN 978-83-89989-64-2. s. 106 – 134. pol
  - história, pramene / historia, źródła / history, sources
- WIERZBICKA, Beata. *Projekt „Polonica w zasobach Archiwum Państwowego w Lewoczu”.* SSZ/ZSS IX. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2015. ISBN 978-83-89989-76-5. s. 145 – 147. pol
  - pramene / źródła / sources
- WIERZBICKA, Beata. *Zagadnienie frekwencji w kolegium oo. Pijarów w Podolińcu (1686–1717).* SSZ/ZSS II. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2007. ISBN 978-83-89989-15-4. s. 96 – 100. pol
  - história, dejiny cirkevných rádov a spoločenstiev, štatistická analýza / historia, historia zakonów i zgromadzeń religijnych, analiza statystyczna / history, history of religious orders and religious gatherings, statistic analysis
- WIERZBICKI, Piotr. *Działania zbrojne konfederatów w Małopolsce południowej.* SSZ/ZSS III. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2008. ISBN 978-83-89989-19-2. s. 29 – 31. pol
  - história / historia / history
- WIERZBICKI, Piotr. *Sandecjana w zbiorach fototeki i planów Instytutu Sztuki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie.* SSZ/ZSS IV. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2009. ISBN 978-83-89989-24-4. s. 130 – 150. pol
  - história, archívne pramene / historia, źródła archiwalne / history, archival sources
- WIERZBICKI, Piotr. *Szlachta krakowska w konfederacji barskiej na podstawie dokumentu sejmikowego z 1768 roku.* SSZ/ZSS III. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2008. ISBN 978-83-89989-19-2. s. 32 – 51. pol
  - história, pramene / historia, źródła / history, sources
- WIERZBICKI, Piotr. *Szlachta w kolegium oo. Pijarów w Podolińcu (1699–1711).* SSZ/ZSS II. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2007. ISBN 978-83-89989-15-4. s. 38 – 70. pol
  - história, dejiny cirkevných rádov a spoločenstiev / historia, historia zakonów i zgromadzeń religijnych / history, history of religious orders and religious gatherings
- WRÓBLEWSKI, Sławomir. *Uposażenie ziemskie opactwa premonstratensów i szpitala pod wezwaniem Ducha Świętego w Nowym Sączu.* SSZ/ZSS V. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2010. ISBN 978-80-970021-5-2. s. 31 – 36. pol
  - história, cirkevné dejiny, dejiny cirkevných rádov a spoločenstiev / historia, historia kościoła, historia zakonów i zgromadzeń religijnych / history, church history, history of religious orders and religious gatherings
- ZACŁONA, Michał. *Dr Andrzej Wasiak badacz dziejów konfederacji barskiej w Małopolsce. 17 lipca 1939 – 16 stycznia 2004.* SSZ/ZSS III. Nowy Sącz: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2008. ISBN 978-83-89989-19-2. s. 10 – 13. pol
  - biografia / biografia / biography
- ZUSKINOVÁ, Iveta. *Múzea v prírode na Slovensku a ich podiel na rozvoji cestovného ruchu.* SSZ/ZSS I. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2006. ISBN 83-89989-06-9. s. 126 – 135. slo
  - cestovný ruch, muzeologia, múzea v prírode / turystyka, muzeologia, skanseny / tourism, museology, open air museums
- ZUSKINOVÁ, Iveta. *Tradičná rodina vo vidieckom prostredí Liptova a jej podiela na budovaní vlastnej hospodárskej sebestačnosti a ekonomickej nezávislosti jej členov v období I. polovice 20. storočia.* SSZ/ZSS IX. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2015. ISBN 978-83-89989-76-5. s. 70 – 76. slo
  - etnografia, rodina / etnografia, rodzina / ethnography, family
- ŽARNOVSKÝ, Peter. *Chladné zbrane v zbierkovom fonde Lubovnianskeho múzea – hrad v Starej Lubovni.* SSZ/ZSS VIII. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2014. ISBN 978-83-89989-64-2. s. 51 – 56. slo
  - muzeológia, zbierkový fond, chladné zbrane / muzeologia, zbiory muzealne, chłodna broń / museology, collection of museum, weapons
- ŽARNOVSKÝ, Peter. *Inventarizácie farnosti Stará Lubovňa v 17. storočí.* SSZ/ZSS VIII. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2014. ISBN 978-83-89989-64-2. s. 97 – 103. slo
  - história, pramene, farnosť / historia, źródła, parafia / history, sources, parish
- ŽARNOVSKÝ, Peter. *Kaplnka na hrade Lubovňa.* SSZ/ZSS VII. Nowy Sącz: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, 2013. ISBN 978-83-89989-58-1. s. 46 – 50. slo
  - architektúra, história, kaplnka na hrade / architektura, historia, kaplica na zamku / architecture, history, chapel on the castle



MUZEUM OKRĘGOWE  
w Nowym Sączu

INSTYTUCJA KULTURY WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO



MAŁOPOLSKA



Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni  
Kultúrna inštitúcia  
Prešovského samosprávneho kraja  
[www.hradlubovna.sk](http://www.hradlubovna.sk)



PREŠOVSKÝ  
SAMOSPRÁVNÝ  
KRAJ



ISBN 978-83-89989-82-6

